

**Запорізька обласна державна адміністрація
Запорізька обласна рада
КЗ «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької
обласної ради
Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Запорізької обласної
державної адміністрації;
Управління освіти та науки Запорізької обласної державної
адміністрації;
Постійна комісія у справах молоді, спорту та туризму;
Запорізький інститут післядипломної педагогічної освіти;
Запорізький національний університет
Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська федерація
«СПАС»**

МАТЕРІАЛИ

II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПИТАНЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ «Надбання віків - скарбниця сьогодення» до 70- річчя Запорізької області

04-05 грудня

Редколегія:

Власова Наталія Федорівна, директор комунального закладу «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради

Рябко Ігор Володимирович, канд. філ. наук доцент, зав. кафедрою релігієзнавства та теології КПУ

Мальований Микола Михайлович, канд. філ. наук, доцент, зав. кафедрою теорії та методики виховання ЗОШПО

Січкач Іван Володимирович, депутат Запорізької обласної ради, голова молодіжної міжфракційної депутатської групи «За нове Запоріжжя «ЗаНоЗа».

Христич Ірина Анатоліївна, провідний фахівець науково-дослідного сектору ЗНУ

Костюк Віктор Володимирович, кандидат пед. наук, доцент, заст. декана факультету журналістики ЗНУ

Коломоєць Тетяна Олександрівна, професор, доктор юридичних наук, декан юридичного факультету ЗНУ

Рижов Костянтин Анатолійович, віце-президент Всеукраїнської федерації «Спас»

Шелегеда Віталій Іванович, заступник директора Запорізького обласного центру краєзнавства та туризму

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОЧНІСТЬ ВИКЛАДЕНИХ У ПУБЛІКАЦІЯХ ФАКТІВ
НЕСУТЬ АВТОРИ.**

Матеріали II Міжнародної науково–практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Надбання віків - скарбниця сьогодення» до 70-річчя Запорізької області (04-05 грудня 2008 року, м. Запоріжжя, друкарня «Акцент»)

Збірник містить матеріали II Міжнародної науково–практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Надбання віків - скарбниця сьогодення» до 70-річчя Запорізької області (04-05 грудня 2008 року, м. Запоріжжя, друкарня «Акцент»). У матеріалах розглянуто проблеми патріотичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку України. Розглянуто питання: духовність як основа патріотизму, сімейне виховання; патріотичне виховання в освітньому процесі; екологія, здоровий спосіб життя в аспекті патріотичного виховання; актуальні проблеми сучасної молоді; історико-культурне виховання та краєзнавство в аспекті патріотичного виховання молоді; вплив масової культури та ЗМІ на формування свідомості молодої людини; правове виховання, декриміналізація та соціальна робота; військово – патріотичне виховання та традиції козацького виховання.

ЗМІСТ

<i>Абрамова І.Г. ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО “ДВІ МОСКОВКИ”)</i>	1
<i>Авершин А. А., Павлов А. А., Яковенко Т. В. ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ</i>	4
<i>Бабаніна О.А. РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТА</i>	10
<i>Батуро О. ПРОБЛЕМИ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ СТУДЕНТА ВИПУСКНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ</i>	12
<i>Бей И. Г. ПРАВОСЛАВНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПАТРИОТИЗМА</i>	17
<i>Благодарная Е. Н. ТОТАЛИТАРНЫЕ СЕКТЫ - УГРОЗА СЕМЬЕ</i>	20
<i>Бойко М. НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ</i>	23
<i>Бородін С.Е. СКАУТИНГ И КРАЕВЕДЕНИЕ ИЗ ПРОШЛОГО В БУДУЩЕЕ</i>	28
<i>Власова Н.Ф. ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАТРІОТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ: СУТНІСТЬ, ХАРАКТЕР, МОВА</i>	37
<i>Волков В.П. Шишкін В.О. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ ЯК ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ</i>	42
<i>Гнедашев В. КРАЄЗНАВСТВО ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ</i>	49
<i>Головатая И. В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДУХОВНОСТИ</i>	53
<i>Головко І.М. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОУПРАВЛІННЯ</i>	56
<i>Гончаренко О.М. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ, ЩО НАВЧАЄТЬСЯ, В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ</i>	63
<i>Гугнин Э. А. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ</i>	67
<i>Давидов П.Г МІСЦЕ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ МОЛОДОГО ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ</i>	72
<i>Драніцина Т. ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ СТЕРЕОТИПУ ПРО ПАТРІОТИЗМ</i>	80
<i>Євтушенко М. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – ЦЕ ЗДОРОВЕ МИСЛЕННЯ</i>	84
<i>Жадько О.А. ГРОМАДЯНСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТИ</i>	88
<i>Заводько В. КЕРУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИМ ВИХОВАННЯМ У СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ</i>	91
<i>Звягіна О. НАЦИСТСЬКА ІДЕОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНІ НЕОФАШИСТСЬКІ ТЕЧІЇ УКРАЇНИ</i>	98
<i>Зубко І.В. УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНІ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК</i>	104
<i>Інякіна М.В. ДОСВІД ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ МОЛОДИХ ЮРИСТІВ ПРИ ГОЛОВНОМУ УПРАВЛІННІ ЮСТИЦІЇ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ</i>	109
<i>Іващенко Д.О. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ВСЕБІЧНОГО ТА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ</i>	116
<i>Карим Эль Гуэссаб ІДЕЯ ПАТРИОТИЗМА В АРАБСКОМ МИРОВОЗЗРЕНІИ</i>	121
<i>Кваша О.В. ЕЛЕМЕНТИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗНЗ</i>	123
<i>Клемешин О. К., Макушинська Г. П. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ: ПРОБЛЕМИ, МОЖЛИВОСТІ,</i>	129

<i>ПЕРСПЕКТИВИ</i>	
<i>Коломоєць Н. ДУША КУЛЬТУРИ – ЦЕ КУЛЬТУРА ДУШ</i>	132
<i>Королёнок Л.Г. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЗМА И ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОСТСОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА</i>	139
<i>Кошевецька Г.С. ПАТРИОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ</i>	146
<i>Кривега Л.Д. ДУХОВНІСТЬ ТА БЕЗДУХОВНІСТЬ: ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ</i>	150
<i>Кривунь О.В. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПАТРИОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ</i>	152
<i>Кулик Л. І. ГРОМАДЯНСЬКЕ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРИОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ РОБОТИ ЗЦКВПВ «ШКОЛА ДЖУР»</i>	159
<i>Куринная А. Ф. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ</i>	167
<i>Лепетченко-Дімітріу К. К. МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ</i>	173
<i>Лепський М.А. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРИОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ</i>	176
<i>Мазманян Ц. ПАТРИОТИЗМ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ</i>	179
<i>Малахова А. Н. ПРЕСС – ЦЕНТР В ШКОЛЕ (НЕКОТОРЫЕ МОМЕНТЫ ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ РЕДКОЛЛЕГИЙ РАДИОЖУРНАЛА И ПЕЧАТНОГО ИЗДАНИЯ – ГАЗЕТЫ – ЛИЦЕЯ № 99 г. ЗАПОРОЖЬЯ)</i>	183
<i>Маленко О.В. ПАТРИОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ (УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД)</i>	188
<i>Мальований М.М., Секіринський О.М., Мальована Л.І. ПАТРИОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: МЕТА, ЗМІСТ, ФОРМИ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ</i>	194
<i>Манжура В. І. ЕТАТИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСВІТНИХ СИСТЕМ ТА ПРОБЛЕМА СОЦІЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ</i>	199
<i>Медуница А. Н. РОЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ</i>	200
<i>Меліхова О. ФЕНОМЕН ПАТРИОТИЗМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)</i>	205
<i>Мінка П. П. КАТЕГОРИЯ СВОБОДЫ ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ: ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ (с обзором законодательства Украины)</i>	207
<i>Мінка П.П. ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ МОЛОДІЖНИХ КУЛЬТІВ</i>	212
<i>Минкова Л. ОПЫТ БОЛГАРИИ В ВОСПИТАНИИ ПАТРИОТИЗМА И СОХРАНЕНИЕ ЯЗЫКА И ТРАДИЦИЙ ЗА ГРАНИЦЕЙ КАК СРЕДСТВО ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ</i>	218
<i>Мирошниченко А. ДЕТИ В КУЛЬТАХ</i>	222
<i>Мороз Є., Удовика Л.Г. ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ. УКРАЇНА: ПОГЛЯД У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ</i>	229
<i>Мороко Л. В. МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКА – ПАТРИОТА</i>	234
<i>Москаленко О. ПИТАННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ</i>	238
<i>Притула О. Л. СИСТЕМА КОЗАЦЬКОГО БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА «СПАС», ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО – ПАТРИОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ</i>	243

<i>Попович В. ФОРМУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ МОРАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ</i>	247
<i>Поцулко О.А ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КОМПЛЕКСУ МЕНШОВАРТОСТІ</i>	251
<i>Радчук Я.ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ</i>	259
<i>Сєдашова О. А. ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТУДЕНТІВ</i>	265
<i>Салогубова О. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ПРОБЛЕМА МОВИ</i>	269
<i>Слободянюк В. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ - ПЕРШИЙ КРОК ДО ДОСЯГНЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЗВЕРШЕНЬ</i>	271
<i>Скворець В.О. МОЛОДЬ І ПРОЦЕС СУСПІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ</i>	275
<i>Сушинська І.М. ПАТРІОТИЧНА ІДЕЯ СКАУТСЬКОГО РУХУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ</i>	279
<i>Ткалич М.О. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ</i>	285
<i>Ткаченко М. О. ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «ЗАПОРІЗЬКА ПРАВДА»)</i>	287
<i>Устименко Е .ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНИХ РАДІОСТАНЦІЙ НА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ</i>	289
<i>Урлов М. Ю. ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ</i>	292
<i>Христич І. А. АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ ПРО ДОБУ КОЗАЧЧИНИ ПРИ ВИВЧЕНІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВЖИТКУ</i>	299
<i>Цибуліна О. РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ</i>	304
<i>Черниш Т. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ</i>	301
<i>Чорна В. ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ</i>	315
<i>Шевейко Р.І., Удовика Л.Г. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА</i>	318
<i>Шевякова К. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ</i>	322
<i>Шеянова О.Ю., Грицаєнко І.М ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК АСПЕКТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ</i>	328
<i>Шлепина А. ВЛИЯНИЕ АКЦЕНТУАЦИЙ ХАРАКТЕРА НА ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ПОДРОСТКОВ К МОЛОДЁЖНОЙ СУБКУЛЬТУРЕ</i>	334
<i>Яковенко К. ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ</i>	340
<i>Яценко О.М. ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОГО ВИХОВАННЯ І ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ</i>	343
<i>ДОДАТОК 1 РЕЗОЛЮЦІЯ ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ</i>	347
<i>ДОДАТОК 2 ОБРАЩЕНИЕ УЧАСТНИКОВ ОСВОБОЖДЕНИЯ ЗАПОРІЗЬКОГО РАЙОНУ, ПРОЖИВАЮЩИХ В КОММУНАРОВСКОМ РАЙОНЕ «К МОЛОДОМУ ПОКОЛЕНІЮ, УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЁЖИ»</i>	348
<i>ДОДАТОК КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО – ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ</i>	349

В сучасних умовах патріотизм є однією із важливіших цінностей, інтегруючий не тільки в соціальний, але і духовно – моральний, ідеологічний, культурно – історичний, військово – патріотичний та інші аспекти. На сьогоднішній день питання патріотичного виховання молоді є надзвичайно актуальним і повинно стати невід'ємною частиною внутрішньої політики держави. Значна кількість державних установ, закладів, громадських організацій приділяють увагу та здійснюють діяльність з патріотичного виховання громадян. Для досягнення максимальної ефективності у цій роботі необхідна консолідація зусиль всіх учасників цього процесу. Тому саме перед Обласним центром патріотичного виховання молоді поставлене завдання виступити одним із головних організаторів цього процесу.

Свою діяльність Обласний центр патріотичного виховання молоді здійснює згідно Статуту та Обласної програми патріотичного виховання молоді на 2007 – 2011рр., яка передбачає визначення і забезпечення реалізації першочергових і перспективних заходів, спрямованих на удосконалення сфери патріотичного виховання молоді в Запорізькій області. Програма включає основні напрямки: науково – теоретична та методична робота; створення та функціонування курсів з підготовки інструкторів патріотичного виховання молоді; створення мережі клубів патріотичного виховання на території Запорізької області; культурно – мистецькі заходи, інноваційні започаткування.

Основним напрямком даної програми є науково – теоретична та методична робота, а саме: проведення конференцій, семінарів, круглих столів для методистів з виховної роботи районних відділів освіти, заступників директорів з виховної роботи загальноосвітніх та позашкільних закладів, керівників клубів патріотичного виховання, гуртків, громадських організацій, лідерів молодіжних організацій, та людей які опікуються питаннями виховання.

З метою удосконалення методики роботи з молоддю та розробки проекту концепції патріотичного виховання громадян, Запорізьким обласним центром патріотичного виховання молоді у 2007 році була проведена Міжнародна науково – практична конференція з питань патріотичного виховання. За підсумками роботи конференції та згідно розпорядження голови обласної ради від 14.05.2008 № 309-р була створена Координаційна рада з питань патріотичного виховання молоді при голові Запорізької обласної ради до якої увійшли представники органів влади, місцевого самоврядування, науковці, представники підприємств, установ та громадських організацій. Також було сформовано робочу групу, яка безпосередньо займалася розробкою та написанням проекту концепції патріотичного виховання громадян. До складу групи увійшли науковці, фахівці - історики, правознавці, представники духовенства, психологи, педагоги, військові.

Проект Концепції патріотичного виховання громадян був наданий на розгляд Координаційній раді з питань патріотичного виховання, де в процесі обговорення даного проекту, було вирішено ознайомити з ним учасників II Міжнародної науково - практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Надбання віків – скарбниця сьогодні» до 70 – річчя Запорізької області.

На основі проекту Концепції стає можливим створення цілісної системи патріотичного виховання, а не фрагментарне вирішення проблем в даному напрямку. Прийняття цього документу дозволить визначити засадниче обґрунтування системи світоглядно – ціннісних орієнтацій громадян щодо патріотизму; опрацювання обґрунтованого понятійного апарату; розробку і прийняття нормативно – правових актів, програм, інших документів та створення системної структури із спеціальним державним органом; визначення місця і ролі, повноважень інших суб'єктів; їх співпраця і взаємодія; проведення комплексної і взаємоузгодженої системи заходів спрямованих на патріотичне виховання.

Дана Концепція – це основа всеукраїнської патріотичної ідеології, системне і послідовне викладення теоретичних основ патріотичного виховання громадян, обґрунтування його суттєвих базових засад, мети, завдання, змісту, задач, принципів, напрямків, форм, методів, а також умов забезпечення ефективної діяльності з патріотичного виховання в Запорізькій області та в Україні.

Концепція сприятиме значній активізації внутрішньої політики. На сучасному етапі розвитку України очевидним є факт того, що наші кроки у внутрішній політиці нічого не значать у світовому розподілу сил і впливів. З Державою рахуються тільки тоді, коли вона є процвітаючою демократичною країною, або векторно спрямована до цієї мети. Сьогоднішнім неспокійним «бриканням» у внутрішній і зовнішній політиці ми справляємо у світі не найкраще враження. Питання внутрішньої політики повинне стати пріоритетним, а воно визначається двома факторами: розвитком економіки і державним патріотизмом.

Учасники II Міжнародної науково – практичної конференції з питань патріотичного виховання впевнені, що прийняття проекту концепції національно – патріотичного виховання на загальнодержавному рівні необхідно. Наслідком його впровадження стане розквіт України, як Держави, громадяни якої мають високу патріотичну свідомість, готові до виконання громадянських і конституційних обов'язків, спрямованих на захист інтересів власної країни.

Директор комунального закладу

«Обласний центр патріотичного виховання молоді»

Н.Ф.Власова

ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ І.НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО “ДВІ МОСКОВКИ”)

Абрамова І.Г.

Запорізький національний університет

Перед сучасним викладачем, педагогом нової генерації, стоїть завдання державної ваги – сформувати покоління всебічно розвинутих, свідомих громадян, гідних високої місії працювати й жити в цивілізованій європейській державі. Нині Україна знаходиться у скрутному становищі не тільки матеріальному, а й духовному, бо, на жаль, не кожен її громадянин розуміє, що незалежним у повному розумінні цього слова може стати тільки морально здорове суспільство. Мірилом морального обличчя суспільства є його ставлення до молоді.

Вдячним матеріалом для виховної роботи з молоддю є твори українських письменників. Літературознавчий аналіз допомагає молодій людині не лише повніше осягнути ідейно-художній зміст творів, виявити конкретно-історичне та загальнолюдське значення подій, зображуваних письменником, а й формувати морально-етичні ідеали, а відтак є вагомим національно-патріотичним засобом.

Вивчення художніх творів слід будувати так, аби активізувати пізнавальну діяльність молоді, впливати на формування її світоглядних позицій, виробляти у неї позитивні етичні принципи, підносити духовність. Викладачеві літератури відведено особливу роль. Він має бути не лише викладачем своєї дисципліни, а й краєзнавцем і народознавцем, психологом і майстром художнього читання, розумітися на різних творах мистецтва і людської духовності. Серед багатющої літературної спадщини є такі художні твори, які спонукають студентів думати, уважніше придивитися до себе і своїх товаришів.

Показовим у цьому плані є вивчення творчості класика української літератури І.С.Нечуя-Левицького. Письменник протягом життя приділяв велику увагу питанням освіти та культури українського народу. Сам педагог за фахом, він у багатьох своїх творах піддав критиці систему освіти та виховання.

Вивчення повісті І.С.Нечуя-Левицького “Дві московки” передбачає реалізацію не лише пізнавально-художнього, естетичного, але й виховного потенціалу твору.

Уже в першій своїй повісті “Дві московки” І.Нечуй-Левицький відтворює болючі процеси русифікації й денационалізації. Дія повісті починається поверненням у село москаля Василя Хоменка і його зворушливою зустріччю з матір’ю – Варкою Хомихою. Письменник, усі особливості стилю якого можна

виявити вже в цьому дебютному творі, детально виписує локалізований пейзаж, картини побуту, убогий інтер'єр вдовиної хати, досить індивідуалізовані портрети Варки й Василя. Парубка зображено як виразно національний тип. У портретній характеристиці його наділено типово українською, на думку І.Нечуя-Левицького, чоловічою вродою: Василь високий, ставний, його чорні брови, “як дві п'явки впилися в біле тіло” [1, 1, 54], “карі очі блищали, як свічки” [1, 1, 54]. Інші портретні деталі доповнюватимуть це перше враження протягом оповіді, поглиблюючи психологічну характеристику персонажа.

Василя оповідач ідентифікує як козака, незважаючи на певну несумісність такої назви з соціальним статусом парубка як солдата російської армії. За задумом автора, Василь зберіг свою українськість в умовах нелюдської муштри, фізичного й національного насильства. Він повернувся у своє органічне середовище, у свій український селянський світ, швидко й легко реінтегрувався в його “символічний лад” (Ж.Лакан) з гармонією людського й природного та циклічним аграрним і церковно-календарним часом: “Тут і Василь вступив у хату в новім чорнім каптанці з фабрицького сукна, підперезаний зеленим поясом. На ньому не було й сліду московського” [1, 1, 66]. Саме в розповіді Василя про солдатчину перед читачем вперше постає в демонізованому образі москаля чужий іноетнічний фактор: “Оддали нас в науку дядькові – старому москалеві. Що за страшний був той дядько! Що за лихий! Мордатий, патлатий, рудий та головатий. Очі здорові, як у пугача, червоні вусища, як у старого кота, лице з одного боку синє, з другого червоне та цілісіньке в прищах” [1, 1, 54]. В описі муштри молодих рекрутів відчувається глибокий авторський осуд солдатчини не лише як соціального та морального зла, а й як національного насильства (письменник підкреслено зберігає мову офіцера в оригіналі): “Піде було поза спинами, тай давай тебе місити кулаками по спині! Зайде спереду - не так лице держиш! Трісь тебе по щоці, аж голова перекрутиться! А він, червоний та злющий, кричить: “Не поворачивай рожи! Прямо держи!” [1, 1, 55].

Сюжетом повісті рухає своєрідний комплекс конфліктів, у якому можна виразно виділити психологічно-побутовий (любовний трикутник), соціальний (солдатчина) та національний (денаціоналізація українця) компоненти.

Узагальнюючи, можна означити глибинний конфлікт повісті “Дві московки” як суперечність між родово-патріархальним ладом з відповідним дуже мало залежним від суспільного часу символічним порядком, у який “занурено” свідомість селянок і в якому підтримується інтегральність їх ідентичностей, та історією, суспільною структурою. З останньою асоціюється насильство і влада, тобто найбільш відразливі для носія українського національного світогляду явища. Крім того, динаміка суспільної структури є незбагненою з погляду життєвого світу дещо ідеалізованого села, у якому час замкнений в аграрні цикли.

Влада змушує укоріненого в землі селянина (це антеїчне відчуття землі – важливий компонент народного характеру українця-хлібороба) до переміщень у просторі, доцільність яких йому не очевидна. Відрив від ґрунту, як правило, передбачає в І.Нечуя-Левицького розпад етносу, дезінтеграцію ідентичності. Так, зрештою десь губиться в далеких краях Василь. Марина, не здобувши сімейного щастя з чоловіком-нелюбом, намагається втекти від горя, остаточно втрачає

моральне обличчя й безглуздо гине в Києві. Прикметно, що автор “привів” цю героїню померати саме до міста, а Ганна – зразок моральної чесноти – доживає в селі.

Син Ганни Іван, відірваний від матері кантоніст, згодом військовий писар, стає жертвою русифікаторського впливу державної освіти. Позбавлений міцних селянських, власне, українських коренів, він перетворився на людину без ідентичності, на безликий гвинтик імперської бюрократичної машини, про що свідчить ні українська, ні російська мова його листа до матері: “Здеса, в Туле я познакомився з адною болно багатою й прекрасной баришньою... Телки мне надоть убіраца і копувать ей подаркі, а денег нет у меня. Любезная матушка! Продай же нашу хату і другое іменіє разное і прішли мне деньгі, бо я магу вигодно женица, значіть...” [1, 1, 91]. А вкрай цинічна його пропозиція продати хату, що фактично прирекла б матір на жебрацтво і смерть, означає повне заперечення в собі самої сутності українства як такого з його фемінним характером та культовим ставленням до жінки-матері. Закономірно, що таке прохання не формулюється рідною мовою.

Класичним носієм українського ліризму й емоційності у творі є Ганна. Смирена, працьовита, віддана чоловікові й сім’ї, богобоязлива, здатна на самопожертву заради сина Ганна, зміст свідомості якої повністю вичерпують твердо засвоєні родово-патріархальні цінності, постає перед читачами як питомо національний тип жінки-матері. Її послідовна висока моральність і жертвна любов протиставляються жорстокому цинізму сина Івася, русифікованого тогочасною школою, тобто в буквальному сенсі деморалізованого.

Виразно національний різновид характеру втілено автором в образі Марини. Це сильна, рішуча, навіть агресивна жінка, здатна кинути виклик громадській думці, маніпулювати чоловіком. Водночас її емоційний світ багатий і орієнтований на оптимістичне переживання дійсності. Її любов до Василя глибока й вірна, однак не переступає межу моральності. Глибокий ліризм Марини підкреслюється її пісенними, схожими за інтонаціями та образністю на замовляння, звертаннями до милого: “Прийди, серце Василю! Задля тебе приберуся, як на Великдень! Тричі вмиюсь з полумиска свіжою водою, надіну десять разків доброго намиста з дукачем, взуюся в червоні чоботи. Поберемося за рученьки, будемо по хаті походжати. Прийди ж, доле моя!” [1, 1, 80].

Марина втілює особливий різновид сильної української жінки, якій властива ентузіастична настанова, здатність переживати мить теперішності як самоцінність. Віддавшись життєвим радощам, вона може забути навіть, що не годиться гуляти напередодні свята, тим паче одягати дівочий убір. Маринина “ентузіастичність” виявляється в станах, коли “протиставність підмету й предмету не щезає зовсім, але проте зменшується та перемагається в процесі руху”, що його Платон називає “еросом”, у якому людина (отже підмет) відчуває себе охопленою тотальністю, “суттю світу” [2, 50]. Це переживання цінності і краси життєвої миті й тотальності світу пов’язане з нарцисичним еротизмом.

Автор з психологічною майстерністю описує душевний стан героїні: “Глянула Марина на себе в дзеркало, і сльози покотилися з очей. В дзеркалі чорніли блискучі очі, чорні брови, а голова цвіла квітками... Повернулася Марина

боком, майнула чорна коса з стрічками і розсипалась по плечам і по грудях. Серце зомліло в Марини, Марині стало душно; в висках наче хто молоточками стукотів, голова морочилась; їй хотілось співати, забавлятися, кудись іти, шукати якогось щастя” [1, 1, 83].

Однак життєво-еротична енергія Марини не зреалізувалася конструктивно, тобто передусім у сім’ї, адже єдиним варіантом самореалізації для жінки-селянки була родина і господарство. Отже, Ганна та Марина представляють собою загублену недолею українську жінку. Причому мотив недолі містить у собі соціальні, побутово-психологічні й національні проблеми.

У повісті “Дві московки” І.С.Нечуй-Левицький актуалізує цілий ряд морально-етичних проблем, а її вивчення дає широкі можливості для реалізації виховного потенціалу твору і сприятиме формуванню національно-патріотичного виховання молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів: У 10 т. – К.: Наукова думка, 1965. – Т. 1. – 385 с.
Кульчицький О. Світовідчуження українця // Українська душа. – К.: МП “Фенікс”, 1992. – 128 с.

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

*Авершин Андрей Александрович – кандидат психологических наук, и/о
декана Горного факультета Украинской инженерно-педагогической академии;*

Павлов Алексей Анатольевич – атаман станицы «Кадиевская»

*Яковенко Татьяна Викторовна – кандидат педагогических наук, доцент
кафедры Социально-экономических и педагогических дисциплин Горного
факультета Украинской инженерно-педагогической академии.*

В умовах змін у політичному житті країни, у динаміці ціннісних орієнтацій українського суспільства, реформування Збройних Сил гостро відчувається необхідність зміцнення української державності, обороноздатності країни, як ніколи стає важливим виховання в підростаючому поколінні духовності й патріотизму.

У нинішніх умовах поширення алкоголізму, наркоманії, дитячої проституції, сплеску суїциду серед підлітків просто необхідно відроджувати й розвивати українську духовність. Сучасне суспільство сьогодні, як ніколи, має потребу у відповідальній особистості, оскільки безвідповідальна людина руйнує соціальні взаємодії, що утворюють тканину соціального життя.

Сьогодні багато філософів і психологів говорять про можливість антропологічної катастрофи, тобто про те, що йде процес дегуманізації людини –

його відхід від життя в суспільстві, від праці й, в решті-решт, від самого себе. У людях, що зштовхнулися із ситуацією невизначеності, самим уразливим виявилось мислення. У зв'язку із цим особливу актуальність здобуває завдання, що стоїть перед сучасною освітою, – навчити підростаюче покоління самостійно мислити, цілеспрямовано розвивати властивості активного мислення, будувати гармонічні соціальні відносини.

Не викликає сумніву той факт, що звертання до духовної спадщини козацької культури зможе спонукати молодь до аналізу власних учинків, дозволить співвіднести їх із загальнолюдськими ідеалами; стане основою для формування в молоді високих духовних якостей, морального здоров'я та критичного мислення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що дослідженню феномена критичного мислення присвячено праці багатьох науковців: принципи та закономірності функціонування критичного мислення в контексті загальних розумових здібностей розглядали В.Біблер, М.Вертгеймер, Д.Вількеєв, Дж.Гілфорд, І.Льясов, З.Калмикова, І.Лернер, О.Матюшкін, М.Махмутов, С.Рубінштейн, О.Тихомиров та ін.; значення критичності в структурі особистості висвітлювали Т.Бізенков, П.Блонський, Б.Теплов та ін.; вивченню умов, шляхів формування критичності у школярів різних вікових груп присвячені дисертаційні дослідження Т.Бізенкова, С.Векслера, Д.Джумалієвої, Ф.Мінкіної, В.Синельнікова та ін. Проте, звертає на себе увагу той факт, що практично не розробленими залишилися питання формування критичного мислення у контексті патріотичного виховання.

Метою дослідження є здійснення наукового аналізу сутності критичного мислення в педагогічному аспекті та обґрунтування способів його формування в аспекті патріотичного виховання.

Існує ряд трактувань поняття *критичне мислення*, запропонованих вітчизняними й закордонними авторами. У проаналізованих нами роботах, пов'язаних з аналізом критичного мислення, можна виділити декілька напрямів.

У першому випадку критичність мислення психологи (Б.В. Зейгарник, Т.В. Кудрявцев, І.І. Кожуховська, Н.Б. Березанська і ін.) розглядають як інтегральне особове утворення, яке забезпечує регуляцію поведінки в цілому [1]. Описуючи порушення критичності мислення, вони розглядають це поняття в широкому сенсі слова, як некритичність до своєї особи, як наслідок порушення контрольованості поведінки в цілому, що виходить за межі порушень пізнавальних процесів. До слабкості цієї позиції можна віднести нездатність відрізнити критичність мислення від інших видів регуляції.

У другому підході критичне мислення визначається як усвідомлений контроль за виконанням саме інтелектуальної діяльності. Зокрема, С.Л. Рубінштейн [2] указує на необхідність в перевірці саме в тих випадках, коли перед думкою встає декілька можливих варіантів рішення задачі (гіпотез). Він пов'язує критичність розуму з можливістю здійснювати перевірку гіпотез, що намітилися. Головною з складових критичності мислення є здібність до оцінки, здібність до вибору однієї з багатьох альтернатив. Оцінні дії, як указує А.Н. Лук [3], відбуваються не тільки після закінчення роботи, але і багато разів під час її

виконання. Проте наявні визначення критичності фактично не диференціюють її від ширшого поняття «контроль».

У третьому напрямі Д. Халперн, Р. Поул, Е.А. Ходос, А.В. Бутенко і ін. критичне мислення визначають як мислення, яке направлене на саме мислення з метою його поліпшення [4]: «Ми мислимо критично тоді, коли оцінюємо результат своїх розумових процесів – наскільки правильно ухвалене нами рішення або наскільки вдало ми справилися з поставленим завданням. Крім цього критичне мислення також включає оцінку самого розумового процесу – ходу міркувань, який привів до саме таких висновків, або тих чинників, які ми врахували при ухваленні рішення». Д. Халперн дає наступне робоче визначення: «Критичне мислення – це використання когнітивної техніки або стратегій, які збільшують вірогідність бажаного кінцевого результату» [4, с.56]. Е.А. Ходос і А.В. Бутенко один з його аспектів бачать в тому, щоб відстежувати логічну правильність думок, переконливість аргументації і доказів. Для них критичне мислення – це комплекс когнітивних, метакогнітивних умінь і установок [5].

Незважаючи на різноманітні трактування поняття «критичне мислення», загальний зміст їх зводиться до наступного: критично мислити – значить усвідомлено оцінювати, міркувати, мислити, тобто проявляти людиною психічну, емоційну, пізнавальну активність, що повинна бути спрямована на вирішення конкретної проблеми.

Е.О.Галицьких узагальнив основні характеристики критичного мислення: воно «підвищує рівень культури індивідуальної роботи з інформацією, формує вміння аналізувати й робити самостійні висновки, прогнозувати наслідки своїх рішень і відповідати за них» [6,с.112].

Один із провідних аспектів, що характеризують критичне мислення, – інформація. Вона є відправною точкою в розвитку критичного мислення. З погляду психології критичного мислення будь-яка нова інформація дає їжу для критичного осмислення, однак сам процес критичного осмислення на цьому не закінчується: «знання дає мотивування, без якого людина не може мислити критично» [7, с.8].

При цьому важить не тільки і не стільки сама інформація, скільки перетворення моральних знань у переконання, стійкі моральні почуття і вчинки студентів. Відомо, що ефективність освіти значно зростає, коли вона спирається на народну мораль, традиції, звичаї, обряди, які у собі містять високі моральні ідеали, погляди, поведінкові норми, збагачені тисячолітнім досвідом мудрості народу, несуть могутній моральний потенціал, спрямований на патріотичне виховання особистості громадянина України.

Наступною важливою умовою для успішного формування критичного мислення молоді ми виділяємо створення в навчальному закладі *середовища*, що виховує (А.Т. Куракін, М.П. Кузьміна, Ю.С. Мануйлов, Л.І. Маленкова, Л.Н. Новикова, П.І. Підкасистий, Н.Л. Селиванова, Г.Н. Серіков). В аспекті нашого питання, виховне середовище - це сукупність навколишніх обставин, соціально ціннісних, які впливають на особистісний розвиток молоді як патріотів і сприяють їх входженню в сучасне українське суспільство й культуру. Студентське

співтовариство є тим середовищем, у якому відбувається активне вироблення високого ідеалу служіння українському народові.

Л.І. Маленкова визначає виховне середовище, як таке, що цілеспрямовано й позитивно впливає процес на розвиток особистості й розглядає багатогранність «середовища». З погляду філолофсько-педагогічної - це середовище природне, географічне, соціальне, комунікативне. Разом з тим, це й середовище перебування кожної людини - «мікросередовище»: будинок, родина, вулиця, найближче побутове оточення, друзі, тобто ті фактори, з якими зростаюча людина безпосередньо стикається, які впливають на формування й розвиток його особистості [8, с. 157]. Нам представляється значимим підхід Г.М. Серікова до поняття середовища, що виховує, як умови ефективного функціонування будь-якої освітньої системи. «Генетичні ознаки всякої освітньої системи обумовлюються трьома обставинами. Насамперед, розвиток освітньої системи залежить від особистісних (природних і придбаних) властивостей людей, що беруть участь у її функціонуванні. Внутрішні передумови відіграють роль своєрідного «рушія» відповідної освітньої системи, від нагромадження потужності якої залежить успіх руху - функціонування відповідної системи. З іншого боку, можливості в розвитку освітньої системи обумовлюються умовами, обставинами, у яких вона функціонує мовою системного аналізу. Це означає, що стан «середовища» впливає на можливості в розвитку системи [9, с.29].

Використовуючи фактори природної й соціальної ситуації розвитку молоді, надаючи їй цільову спрямованість, тим самим можна створити позитивне виховне середовище.

Спираючись на дослідження Ю.С. Мануйлова про середовищний підхід у вихованні, ми вважаємо, що для становлення патріотичних почуттів необхідно створити ніші - як конкретний простір можливостей, що дозволяють молоді на їхній основі вивчати, виховувати й перетворювати себе відповідно до «відкритих» для себе високих ідеалів служіння народові України. Особливістю ніш, орієнтованих на патріотичне виховання, є їхня духовна складова. Наступним елементом виховного середовища, орієнтованого на становлення патріотичних почуттів молоді, є створення особливого способу життя, заснованого на самобутніх національних ідеях та ідеалах. Ідеали є вищим досягненням національного духу. В історичному аспекті основними українськими виховними ідеалами є козак-лицар, витязь, борець проти неправди і зла, повстанець проти національного і соціального гніту, воїн-борець за свободу і незалежність Вітчизни, стійкий громадянин незалежної України.

Третім елементом виховного середовища, є дії, що впливають на патріотичне виховання молоді. Ці дії повинні становити цілісну систему стратегічних, тактичних, операційних способів, орієнтованих на загальнолюдські моральні цінності: правду, любов, справедливість, доброту, патріотизм. Моральні цінності, вироблені українським народом, є його регулятивними компонентами й знаходять своє вираження в українських традиціях, нормах, значеннях, правилах. Варто підкреслити, що для людини, як істоти родової, підтримувати в суспільстві систему моральних цінностей значить підтримувати традицію, соціальні й культурні константи буття, бути патріотом.

Спираючись на дослідження В.В. Ніколіної [10] про етапи становлення духовних цінностей, було виявлено п'ять взаємозалежних і взаємодоповнюючих етапів становлення патріотичних почуттів.

Процес становлення патріотичних почуттів заснований на теорії інтеріоризації при вихованні цінностей, при якій відбувається поступове присвоєння людиною образу поведінки, перехід його у внутрішній план особистості, що припускає оволодіння нормами умінь, розвитку мотивів поведінки.

Перший етап - перцепційний, орієнтований на побудову перцепційного образу, в основі якого лежить синтез духовно-моральних відчуттів. Даний етап тісно пов'язаний з емоціями, переживаннями, уже наявними цінностями. У системі патріотичних почуттів втілюється весь життєвий досвід, вся сукупність його переживань, породжених взаємодією з навколишнім світом. На цьому етапі нерідко здійснюється вирішення протиріч між бажаним й належним, чеснотою й пороком, пріоритетом власного блага й блага інших. Для становлення патріотичних почуттів на цьому етапі необхідно спочатку викликати певні моральні почуття, переживання, що дозволяють орієнтуватися на духовність. Переживання, пов'язані з духовними цінностями, носять синтетичний характер і визначаються значимістю для регулювання власної поведінки. Переживання - механізм нарощування студентами щиросердечного досвіду, турботі про ближніх, доброзичливості, завдяки чому надалі відбувається присвоєння духовних цінностей. Необхідно врахувати, що сприйняття духовних цінностей, орієнтованих на добро, благо, людяність, на утвердження власної гідності, не може бути ізольованим від свідомості, критичного осмислення сприйманого.

Другий етап — означення, — пов'язаний з розумінням і осмисленням образів знань, способів дії. На цьому етапі здійснюється співвіднесення нових подань, понять, цінностей із системою раніше засвоєного. Дослідження рефлексивних шарів свідомості показали, що процеси перетворення значень у смисл й навпаки відбуваються саме через критичне осмислювання, стосовно яких функцію посередника несе « Я-Концепція» людини. Означити смисл громадського обов'язку - це завжди здійснення концептуалізації образу, включення його у свій діяльнісний арсенал. Наділення значимістю здійснюється відповідно до національним, релігійним, культурним традиціям, виходячи з потреб, тим самим, явища, процеси стають елементами культури. Наділення або не наділення процесів і явищ значимістю відбувається на базі внутрішніх переваг, на основі яких у розумовій діяльності суб'єкта виділяються ті «зони», які мають для нього особистісний зміст, пов'язаний з орієнтацією на добро, благо, на відношення до іншого як до себе самому, що забезпечує пріоритет блага іншого й інших, Батьківщини в цілому. Процес означення здійснюється відповідно до суспільно-історичних і загальнолюдських норм, фіксованими в живих «образах культури» - традиціях, ритуалах, звичаях, нормах. Результатом наділення досліджуваного предмета, процесу, явища значимістю є рефлексивні критичні відповіді студента самому собі на питання: Для чого? В ім'я чого? Навіщо? У чи благо?

Третій етап - оцінний, - розгляд процесів і явищ відповідно до прийнятих в суспільстві оцінок. Оцінка виступає в єдності оцінного відношення й оцінного

судження. Оцінювання ґрунтується на оцінних уміннях. Серед великої групи оцінних умінь, орієнтованих на становлення духовних цінностей, виділяють естетичні й духовно-моральні оцінки. Якщо естетичні оцінки фіксуються в оцінних критеріях «прекрасно (красиво) - бридко», «гірше - краще», то моральні оцінки у свідомості фіксуються в нормах, вимогах, імперативах в ім'я добра, добродієсної участі, обмежуючи людини в способах дії, виборі рішення. Прояв цього роду оцінок багато в чому результат усього історичного розвитку цивілізації, української нації. На цьому етапі активно йде процес формування критичного мислення молоді завдяки використанню педагогічних ситуацій, як одиниці аналізу способу життя людей. Педагогічна ситуація дозволяє розкрити життєдіяльність людей у всій її цілісності, різнобічності й оцінити її. Педагогічні ситуації, спрямовані на становлення патріотичних почуттів, розділяються по змісту на ситуації, що розкривають сутність патріотичних почуттів, і ситуації, що розкривають характер взаємодії особистості з моральними цінностями в різні історичні епохи.

Четвертий етап становлення патріотичних почуттів пов'язаний з необхідністю вибору цінностей, що мають особистісний зміст. Акт вибору зводиться до акту прийняття рішень. Для того, щоб зробити акт вибору, студент повинен знати можливі альтернативи, критично обмірковувати, оцінити їх і зволіти одну іншій. У моральному виборі існує альтернатива - «добро-зло». Саме на основі вибору здійснюється зміна особистості. Здійснення цього вибору допомагає особистості «піднятися над собою», стати краще у всіх відносинах. Вибір орієнтований на внутрішні резерви й щиросердечний потенціал молоді. На етапі вибору, вирішуючи моральні особистісно-орієнтовні ситуації, здійснюється прогнозування наслідку власних учинків, приймаються множинність підходів при рішенні ситуації. Реалізація цього етапу здійснюється на основі включення молоді у систему відносин, у яких відбувається обмін цінностями в ситуаціях вибору, відстоювання своїх позицій.

На заключному етапі - індивідуально-значеннєвому, - відбувається присвоєння суб'єктом особистісного духовного смислу, при якому духовна цінність стає особистісною цінністю, регулятором способу життя - ціннісною орієнтацією. Даний етап покликаний сприяти «входженню» духовних національних цінностей у світогляд особистості, «знаходженню» молоддю цілісності.

Таким чином, виділені нами взаємозалежні етапи процесу становлення патріотичних почуттів у молоді одночасно включають діяльність пізнавального, емоційного й вольового характеру, складаються в ситуації, коли особистісне зусилля, з одного боку, звернено на власне «Я», з іншого, – на глибоке розуміння громадського обов'язку, критичне осмислення молоддю свого призначення у суспільстві. Отже, патріотичні почуття стають стійким ціннісним утворенням особистості. У них проявляється органічна єдність провідних інтересів особистості й Українського суспільства, оскільки вони концентровано виражають соціальні функції національного світогляду.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – М., 1971. – 31с.
2. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. М.: АН СССР, 1958. – 147с.
3. Лук А.Н. Мышление и творчество. М.: Политиздат, 1976. – 144 с.
4. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб., 2000.
5. Ходос Е.А., Бутенко А.В. Критическое мышление: метод, теория, практика. Учебно-метод. пособие. – Красноярск, 2002. – 139 с.
6. Галицких Е.О. Диалог в образовании как способ становления толерантности. М.: Академический проект, 2004. – 240 с.
7. Критическое мышление и новые виды грамотности/Сост. О.Варшавер. М.: ЦГЛ, 2005.– 80 с.
8. Маленкова Л.И. Воспитание в современной школе. Кн. Для учителя-воспитателя. – М.: Педагогическое общество России. Изд-во Дом «Ноосфера». - 1999. – 300 с.
9. Сериков Г.Н. Образование: аспекты системного отражения – Курган: Изд-во «Зауралье». - 1997. – 464с.
10. Николина В.В. Духовные ценности и воспитание личности: психолого-педагогический аспект. Н.Новгород. - 2002. – С.85.

2.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТА

Бабаніна О.А.

*магістрант Інституту права імені В. Сташиса
Класичного приватного університету*

Проблема виховання молоді завжди цікавила і хвилювала людство. Відомо: молодь – це віддзеркалення суспільства в якому ми живемо. Молода людина завжди пристрасно жадає знайти себе – визначити своє місце у житті, вибрати з величезної безлічі форм діяльності ту, яка б максимально відповідала його схильностям, індивідуальності. Тому в світлі соціальних, економічних та політичних перетворень, на сьогоднішній день особливої гостроти набуває питання правового виховання молоді людини. Адже тільки достатньо підготовлений у правовому плані, високоморальний спеціаліст може орієнтуватися у правовій політиці своєї держави і суворо дотримуватися закону.

Не зважаючи на це, сьогодні бракує науково-методичної літератури з правовиховної проблематики. Зокрема, майже не розглядаються ті аспекти, які стосуються участі викладача у правовому впливі на студента.

Мета цієї статті – визначити роль викладача у правовому вихованні студента, оскільки саме на педагога вищого навчального закладу покладається обов'язок формування моральної і правової свідомості молодих людей, озброєння їх знаннями українського законодавства, необхідними для практичної професійної діяльності та використання у особистому житті.

Слід сказати, що серед науковців немає єдиного підходу до визначення поняття правового виховання. Так, О.Ф. Скакун, з юридичної точки зору, розглядає правове виховання як цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури та активної правомірної поведінки [1, с. 520]. На думку П.Г. Давидова під змістом морально-правової діяльності звичайно розуміються ідеї, погляди, переконання, норми і факти, які вносяться як до свідомості населення, забезпечуючи його поважне ставлення як до закону (права), так і до суспільної моралі [2, 179]. М.М. Фіцула окреслює правове виховання як виховну діяльність вищого навчального закладу, правоохоронних органів, спрямовану на формування у студентів правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки [3, с. 255].

Отже, можна дійти висновку, що правове виховання – це певний цілеспрямований вплив на свідомість студента з метою формування у нього правової культури та активної правомірної поведінки. При цьому слід підкреслити дві особливості розуміння змісту правовиховного процесу:

1) він здійснюється у всій системі вищої школи, а не лише на юридичних спеціальностях;

2) правове виховання не повинно орієнтуватися тільки на заборони, відповідальність і санкції. Студенти повинні знати свої права та обов'язки, передбачені законом для активної діяльності на користь суспільства і держави.

Такий підхід вимагає знання всіма педагогами вищих навчальних закладів не тільки загальних принципів виховання, а й специфічних принципів правового виховання, що дасть змогу підібрати оптимальний зміст, ефективні форми і методи роботи з формування правової культури студентської молоді.

На нашу думку, можна виділити наступні функції педагога у процесі правового впливу:

- 1) навчальна - передача вихованцям певної суми правових знань, навичок, вмінь;
- 2) орієнтаційна – виховання свідомості студента в дусі поваги до закону, держави, демократичних інститутів;
- 3) установча - формування правових ідей, почуттів, переконань в правосвідомості студентів, вироблення правових установок на правомірну поведінку.

Особливу увагу в цьому контексті необхідно приділяти студентам неюридичних вищих навчальних закладів. Викладач має пояснювати у який спосіб здобуті правові знання допоможуть студентові в майбутній трудовій діяльності, зміст правового поняття слід розкривати доступно, використовуючи відомі студентам терміни і приклади із галузі, що стосується спеціальних дисциплін, які вони вивчають.

Це потребує змін не лише в загальній системі освіти, але й підходу кожного окремого викладача до навчального процесу.

В. Головченко обґрунтовує необхідність наступних змін правовиховного процесу у вищих навчальних закладах:

- увести до педагогічних колективів навчальних закладів викладачів-юристів, здатних не тільки забезпечити викладання потрібного обсягу знань з відповідних дисциплін, а й виконувати правовиховні функції, забезпечувати належний морально-психологічний вплив на формування належної правової культури майбутніх фахівців;

- необхідність постійного вивчення конкретно-соціологічними та іншими методами реального рівня правосвідомості студентів для врахування його у розробці та використанні диференційованих, найдієвіших і найоптимальніших форм, засобів правовиховної роботи;

- комплексність правовиховного впливу на студентів (вона полягає, зокрема, в узгодженості правового виховання з іншими напрямками та видами виховної роботи у навчальному закладі, у використанні правовиховних можливостей кожного предмета навчального плану, в органічному взаємовпливі правового навчання з позанавчальними правовиховними заходами);

- поєднання правової роботи викладачів з активним залученням студентів до організації та проведення різноманітних правовиховних заходів у позанавчальний час [4, с. 10].

Таким чином, основна роль в правовому вихованні студентів покладається безпосередньо на викладача вищого навчального закладу. Історична практика розвитку різних країн показує, що чим послідовніше держава визначає правовиховний вплив на своїх громадян, тим сильнішим, демократичнішим, справедливішим, багатшим, життєздатнішим стає суспільство.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум, 2000. – 704 с.
2. Давидов П.Г. Спрямованість та зміст морально-правового виховання у формуванні моральної особистості // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. - № 3. – С. 178-184.
3. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: «Академвидав», 2006. – 352 с.
4. Головченко В. Правова культура студентів // Персонал плюс. – 2004. - № 26. – С. 10.

ПРОБЛЕМИ ПЕРШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ СТУДЕНТА ВИПУСКНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Батуро Ольга, магістр
Запорізький національний університет*

Років 5 тому актуальною була проблема відповідності диплому українського вищого навчального закладу і європейського чи світового ВНЗ. Але з впровадженням Болонського модульно-рейтингової системи гострота цього питання трохи ослабла. З'явилися інші, пов'язані з проблемами впровадження їх в життя. Але не проблеми даного питання стосуються нашого дослідження. Ми хотіли б розглянути, що чекає нашого випускника, коли він нарешті отримує диплом. Що його чекає потім? Яким чином він зможе отримати роботу? Чи повинен йому хтось допомагати? Якщо так, то хто це? Яким чином держава потурбувалася про перше робоче місце? Чи прописане це з допомогою законодавства? Тож відповіді на всі ці запитання ми спробуємо пошукати в даній статті.

Спершу розглянемо законодавчу базу цієї проблеми. Конституція України цьому питанню присвячує статті 42, 43. Названі статті кожному дають право займатися підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом. Це обмежує підприємницьку діяльність депутатів, посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Забороняють використання примусової праці. Не вважає примусовою працею військову або альтернативну службу, яка виконується особою за вироком суду або відповідно законів про надзвичайний та воєнний стан. Гарантує право на належні, безпечні, і здорові умови праці, на заробітну плату не нижчу ніж визначено законом. Забороняється використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних роботах. Гарантується право на захист від незаконного звільнення. Захищається право на своєчасне одержання винагороди за працю.

Тепер розглянемо Кодекс законів про працю. Стаття 188 - 195 регламентує вік з якого допускається прийом на роботу. Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років, але виняток можливий прийняття на роботу осіб молодше п'ятнадцяти років, при згоді батьків чи осіб що їх замінюють. Прийняття учнів шкіл, профтехнічних і середніх спеціальних навчальних закладів допустимо лише для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку зі згодою одного з батьків або особи, що його замінює. На кожному підприємстві, установі, організації має вестися спеціальний облік працівників, які не досягли вісімнадцяти років, із зазначенням дати їх народження. Повторюються заборона на використання осіб молодше вісімнадцяти років на важких, шкідливих, небезпечних і підземних роботах, приймання, переміщення важких речей. Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, підлягають щорічному медичному огляду. Також забороняється залучення таких працівників до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні. Норми

виробітку встановлюють виходячи з норм виробітку для дорослих робітників, пропорційно скороченого робочого часу. Також їм у передбачених законодавством випадках і розмірах та на визначений строк можуть затверджуватися знижені норми виробітку ці норми затверджуються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з профспілковим комітетом. Заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості робочого дня призначається в такому ж розмірі як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи. Відпустки надаються у зручний для таких робітників час.

Також в цьому Кодексі законів про працю є дуже цікава стаття 197 «Надання молоді першого робочого місця». Працездатній молоді - громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років. Молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років.

Також даним кодексом визначається організація яка може брати участь у розгляді питань праці і побуту молоді, за статтю 200, таким органом є профспілковий комітет підприємства, установи, організації і власник або уповноважений ним орган.

Тепер давайте розглянемо організації, що сприяють працевлаштуванню. Тобто це саме ті професійним обов'язком, яких є пошук роботи для нас після закінчення вищого навчального закладу.

- **Центри праці при вищому навчальному закладі** – відносно недавно створені служби при кожному навчальному закладі, є структурним підрозділом міського центру зайнятості і мають на меті задовольняти потреби студентів в пошуках всіх видів робіт, працевлаштуванню студентів випускників.
- **Державні центри зайнятості** – це найвідоміші, найпоширеніші та часто єдині установи, що допомагають безробітним знайти і влаштуватися на роботу. Саме тут надають статус безробітного і виплачують допомогу з безробіття. Головними перевагами перебування на обліку в державній службі зайнятості є те, що безробітні, які зареєструвалися зберігають свій стаж роботи і всі послуги (серед них і навчання) отримують безкоштовно. Особі, яка звертається, пропонують пройти співбесіду і тестування, надають консультації. Тут можна записатися на безкоштовні курси з перекваліфікації. Одним з негативних моментів є той факт, що людина з високим освітнім рівнем чи рідкісними спеціальностями майже немає шансів знайти роботу за допомогою цих служб. Адже на оголошені вакансії в переважній більшості не вимагають кадрів з високим освітнім рівнем: ці посади зазвичай є низькооплачуваними, а часто й тимчасовими чи сезонними. Ще одним негативом є те, що перекваліфікація жінок на рівноцінні спеціальності

коштує дуже дорого, а державні служби зайнятості не мають таких великих коштів для перекваліфікації.

• **Молодіжні центри праці** – альтернатива державним центрам зайнятості. Це спеціалізовані державні установи, які діють на госпзрахунковій основі. Центри відповідно до покладаних на них завдань:

1. надають інформацію з питань отримання освіти або професії, працевлаштування, ситуації на регіональному ринку праці, діяльності молодіжних організацій;
2. організовують консультації для молоді з економічних, фінансових та юридичних питань;
3. здійснюють пошук місця роботи для молодіжних трудових загонів та сприяють організації їх діяльності;
4. здійснюють пошук місця роботи для молодих громадян, які звернулися з проханням про працевлаштування.

На відміну від державних центрів зайнятості, молодіжні центри праці надають послуги виключно молоді (особам до 35 років), не надають статус безробітного та не виплачують допомогу по безробіттю. Однак можуть запропонувати більш гнучку систему роботи з клієнтами, що до них звертаються.

• **Агенції, біржі** – окрім державних, існують також недержавні центри зайнятості. Ці осередки, що надають платні послуги, можна поділити на три категорії:

1. ті, що беруть плату з підприємства, для якого підбирають працівника;
2. ті, що беруть плату з приватної особи, яка звертається до них в пошуках роботи;
3. ті, що беруть плату і з підприємства, і з приватної особи.

Набір послуг, що надають такі організації: підбірка резюме для працедавця, підбір вакансій (від некваліфікованих робіт до роботи для фахівців високого класу), консультація психологів і юристів, навчання і перекваліфікація на різних семінарах та тренінгах. Обираючи агенцію в яку звернутися, зверніть увагу на її репутацію, звертяться за порадою до знайомих, що вже користувалися послугами. Частіше за все такі агенції мають вузькі спеціалізації. Оцінюючі такі недержавні центри зайнятості, зверніть увагу на обладнання офісу, на тести та анкети, які вам запропонують заповнити, на форму оплати, на рівень обслуговування та тривалість першої співбесіди, яка має тривати не менше години. Не приймайте остаточного рішення доки не відвідаєте декілька агенцій.

• **Самостійний пошук вакансій** – якщо вирішили покластися на власні сили і самостійно шукати роботу, то з власного досвіду можу порадити зробити такі кроки:

- 1) уважно вивчити оголошення в газетах, що мають рубрику «Пропоную роботу»;
- 2) вмістити свої оголошення про пошук роботи в спеціалізованих газетах;
- 3) не забувати про такий важливий ресурс, як всевітня мережа інтернет – наданий період там знаходиться велика кількість вакансій. Також ви самі можете розташувати там грамотно написане резюме. Якщо збираєтеся скористатися

контактами роботодавців, то майте на увазі, що це можуть агенції з підбору кадрів, тож одразу поцікавтеся хто оплачує послуги агенції.

- 4) придбати довідник на зразок «Золотих сторінок» і вибрати ті фірми, в яких ви хотіли працювати;
- 5) надіслати до них своє резюме поштою чи листом;
- 6) через декілька днів зателефонувати до фірми і дізнатися чи отримали вашого листа;
- 7) крім того треба, щоб ваші знайомі знали, що ви шукаєте роботу.

Телефон – ефективний засіб працевлштування. Він допомагає заощадити час, дає змогу не виходячи з дому відсіяти варіанти, що вас не влаштовують.

І нарешті ось воно – РОБОТА, яка влаштовує нас і ми ідеально відповідаємо обраній посаді!! Після успішної співбесіди вам повідомляють, що вас прийнято і пропонують піписати декілька паперів. Ось тут слід відкинути ейфорію і критична і прискіпливо прочитати і оцінити кожен документ, щр вам принесли. Давайте спираючись на ту нормативну базу, з якою ми вже ознайомились. Якщо не впевнені, що побачите всі нюанси попросіть взятии їх додому ознайомитися з паперами ще раз, дати їх почитати юристу. Не треба боятися такої поведінки – вона характеризує вас як серйозну та відповідальну людину і додасть зайвих плюсів в очах керівництва. Слід чітко усвідомити і запам'ятати, що українське законодавство є обов'язковим і для приватних, і для державних підприємств. Вам забезпечені законодавством наступні головні права і соціальні гарантії:

- заробітна плата не може бути нижче мінімальної;
- тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень, а тривалість безперервного щотужневого відпочинку має становити не менше 42 годин;
- щороку вам мусять надати відпустку не менше 24 календарних днів за відпрацьований робочий рік;
- вам можуть встановити випробувальний термін, він може тривати від 1 до 3 місяців, іноді після погодження з профспілкою може бути подовжено до 6 місяців. Якщо по закінченню ви залишилися працювати, то вважаєтеся таким, що пройшов випробування і ви продовжуєте далі виконувати свої обов'язки;
- допомога з тимчасової непрацездатності під час хвороби, догляду за хворим членом сім'ї виплачують в розмірі 100% зарплати працівникам зі стажем 8 і більше років, 80% - стажем 5 -8 років, 60% - при стажі менше 5 років.
- Заборонено використовувати жіночу працю в нічний час, на важких роботах, на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами.

Тепер, що стосується документів, які ви маєте підписати, але перед цим увжно прочитайте текст:

1. заява про прийняття на роботу;
2. трудова угода (контракт) – зверніть увагу на умови контракту, що стосуються ваших обов'язків та обов'язків фірми, перевірте наявність суперечностей з законодавством, пильно придивіться до умов розірвання контракту з боку керівника і з боку працівника;

3. угода про матеріальну відповідальність – якщо ви підписали таку угоду, то будете відповідати за всі цінності, що вам передадуть, така відповідальність настає з дня підписання документів про передачу цінностей на збереження, акт приймання офісної техніки. Якщо такої угоди не підписано, то відповідальність за пошкодження майна чи завдання збитків підприємству несе тільки в розмірі середньомісячного заробітку;

4. угода про нерозголошення комерційної таємниці.
По прийнятті на роботу з вами проведуть інструктаж з охорони праці та протипожежної безпеки і дадуть розписатися в інструктажі. Ваш підпис означає, що ви зобов'язуєтесь нести відповідальність у тому разі, якщо раптом щось станеться. Пам'ятайте, якщо контракти і угоди складає роботодавець, то він максимально намагається захистити власні інтереси. Потрібно чітко усвідомити – ви відповідаєте за все, під чим підписалися. Один підписаний папір може кардинально змінити ситуацію – за чи проти вас.

ПРАВОСЛАВНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПАТРИОТИЗМА

Бей Илья Геннадиевич

*магистр богословия, председатель Восточно-украинского
Словацкого национального культурного общества,
главный редактор сайта « Кто есть кто в Запорожье »*

“Колебание умов ни в чем не твердых” – етими грибоедовскими словами о декабристах можно охарактеризовать тех, кто формирует отечественный патриотизм. Сегодняшняя конференция – явное того подтверждение. Украина пока еще формирует собственное понимание патриотизма, его целей и задач. Именно мы и именно сейчас, на стадии формирования, можем и должны повлиять на то, чтобы патриотизм не выродился в национализм и шовинизм и не растворился в космополитизме. Необходимо положить твердое и непреложное основание этому понятию.

Сейчас много говорят о патриотизме, о возрождении патриотического воспитания. Однако что же есть патриотизм? Любовь к отечеству? – Конечно!

Но что именно любить? Маму с папой? Место, где я родился? Город, в котором я родился, вырос и живу, и где живут мои друзья и знакомые? Родной язык? Отечественную культуру? Леса, реки и поля? Правительство, которое не заботится о своём народе? Милицию, которая не защищает? Скинхедов? Армию, в которую страшно отдавать детей? Родина требует от нас любить себя, при этом сама же она проявляет свою нелюбовь к нам на каждом шагу. Как тут быть? Как, наконец, к этому относится Церковь, что, с её точки зрения, есть патриотизм? Может ли быть православный патриотом?

Сегодня Православие – самая молодая религия в мире. Православие сейчас обретает второе дыхание, новую жизнь. Христианство на Западе уже не горячее: оно слишком привычно, слишком традиционно, оно тепло-хладное... Там все заканчивается скидками в супермаркетах под Рождество или открыткой на именины. У нас по-другому...

Если мы христиане, то мы не можем оценивать любое явление или факт с точки зрения иной, чем христианская, евангельская. Если мы православные, то мы непременно должны во всяком жизненном явлении *искать Царства Божия и правды Его* (ср. Мф. 6, 33). Правда для христианина превыше всего: *блаженны алчущие и жаждущие правды* (Мф. 5,6). Если мы что бы то ни было, оцениваем не с точки зрения Христа, то мы не только не православные, но вовсе никакие и не христиане. Из этого общего принципа отношения к жизни никак не должен изыматься и патриотизм.

Итак, что же такое патриотизм? Как следует из этимологии, патриотизм есть любовь к Родине, к Отчизне («Патрида» по-гречески и есть «Родина»). Но какова эта любовь с христианской точки зрения? Обязан ли любить человек Родину только за то, что она – Родина? Можно ли любить что-то только за то, что оно – свое, родное, отечественное?

Для христианина ответ ясен. *Не любите мира, ни того, что в мире: кто любит мир, в том нет любви Отчей. Ибо всё, что в мире: похоть плоти, похоть очей и гордость житейская, не есть от Отца, но от мира сего. И мир проходит, и похоть его, а исполняющий волю Божию пребывает вовек* (1 Ин. 2,15). Родина для христианина на небесах: *наше жительство - на небесах, откуда мы ожидаем и Спасителя, Господа нашего Иисуса Христа* (Флп. 3, 20); *вы умерли, и жизнь ваша сокрыта со Христом в Боге* (Кол. 3,3); *мы, по обетованию Его, ожидаем нового неба и новой земли, на которых обитает правда* (2 Петр. 3, 13). Все сии, пишет ап. Павел о ветхозаветных праведниках, *умерли в вере, не получив обетований, а только издали видели оные, и радовались, и говорили о себе, что они странники и пришельцы на земле; ибо те, которые так говорят, показывают, что они ищут отечества. И если бы они в мыслях имели то отечество, из которого вышли, то имели бы время возвратиться; но они стремились к лучшему, то есть к небесному; посему и Бог не стыдится их, называя Себя их Богом: ибо Он приготовил им город* (Евр. 11, 13 - 16); *ибо не имеем здесь постоянного града, но ищем будущего* (Евр. 13, 14).

Более того, в Библии есть великолепный пример блудницы Раав. О ней сказано, что она оправдалась верой и вообще ее поступок приводится в качестве весьма и весьма положительного примера (Евр. 11, 31). А что она, собственно, сделала? - Она, попросту говоря, предала Родину. Но во имя чего? - Во имя истины, во имя торжества Господа. Она знала, что завоеватели-евреи подчиняются законам Бога, в то время как ее народ давно отошел от Бога и поклонялся идолам. Выбор у нее был совершенно четкий: либо богоотступническая Родина, - и тогда она должна была заложить еврейских соглядатаев своим, либо Бог, - и тогда она должна была скрыть их от своих. Она выбрала второй вариант и в Священном Писании этот ее поступок однозначно одобряется.

Фарисеи не признали Христа Богом, прежде всего потому, что хотели и ожидали не Царя истины и справедливости, а царя - политического лидера, который освободил бы их страну от Римского владычества, - то есть, опять же, потому, что любовь к Родине была для них превыше всего. А ведь с точки зрения чистого, не имеющего религиозного основания патриотизма, они-то как раз и были настоящими патриотами!

Исторический результат известен - гибель еврейского государства в 70-м году н. э. Пример фарисеев – исторический парадокс, когда любовь к Родине привела к исчезновению страны.

В авторитетном памятнике первых веков христианства "Послании к Диогнету" говорится: *«Христиане не различаются от прочих людей ни страной, ни языком, ни житейскими обычаями. Они не населяют где-либо особенных городов, не употребляют какого-либо необыкновенного наречия, и ведут жизнь, ни в чём не отличную от других. Только их учение не есть плод мысли или изобретение людей, ищущих новизны, они не привержены к какому либо учению человеческому, как другие. Но обитая в эллинских и варварских городах, где кому досталось, и, следуя обычаям тех жителей в одежде, в пище и во всем прочем, они представляют удивительный и поистине невероятный образ жизни. Живут они в своем отечестве, но как пришельцы; имеют участие во всем, как граждане, и все терпят как чужестранцы. Для них всякая чужая страна есть отечество, и всякое отечество - чужая страна... Они во плоти, но живут не по плоти. Находятся на земле, но суть граждане небесные. Повинуются постановленным законам, но своею жизнью превосходят самые законы... Словом сказать: что в теле душа, то в мире христиане. Душа распространена по всем членам тела, и христиане по всем городам мира. Душа, хотя обитает в теле, но не телесна, и христиане живут в мире, но не суть от мира... Душа заключена в теле, но сама содержит тело; так и христиане, заключенные в мире, как бы в темнице, сами сохраняют мир. Бессмертная душа обитает в смертном жилище; так и христиане обитают, как пришельцы, в тленном мире, ожидая нетления на небесах... Так славно их положение, в которое Бог определил их и от которого им отказаться нельзя».*

Более того, сама Церковь, даже будучи разделенной на национально-территориальные автокефалии, признает себя Вселенской, Космической, ибо в ней нет ни Эллина, ни Иудея, ни обрезания, ни необрезания, варвара, Скифа, раба, свободного, но все и во всем Христос (Кол. 3, 11).

Итак, **любовь к земной родине не является чем-то таким, что выражает суть христианского учения**, или входит в его состав, как неременная и обязательная часть, без которой христианин - не христианин.

Однако Церковь, живущая в мире людей, никоим образом не является противницей патриотизма как здравого и естественного чувства любви. Другое дело, что Церковь не воспринимает ни одно естественное чувство как нравственную **данность**, ибо человек - существо падшее, и чувство, пусть даже такое, как любовь, предоставленное самому себе, не выходит из состояния падения, а в религиозном аспекте приводит к язычеству. Церковь принимает и благословляет любое естественное чувство не само по себе, но как **задание**, под

условием проникновения его благодатью Св. Духа, под условием его "христианизации". С евангельской точки зрения любовь к чему-либо сама по себе - не самоценная вещь. *Если кто приходит ко Мне и не возненавидит отца своего и матери, и жены и детей, и братьев и сестер, а притом и самой жизни своей, тот не может быть Моим учеником* (Лк. 14, 26), говорит Господь. Нравственное и духовное достоинство любви зависит не от неё самой, но от предмета любви (многие люди, например, беззаветно любят грех). А для христианина исключительным предметом любви является Господь. Даже любовь к ближним не самоценна; заповедь о любви к ближним лишь *подобна* первой и наибольшей заповеди - любви к Богу (Мк. 12, 31), и, по утверждению преп. Макария Великого, может осуществляться только под условием и по мере исполнения её. Главная и исключительная забота Церкви - приобщение человека ко Христу; все проявления Церкви, все её действия в сфере социальной, культурной, общественной, хотя и затрагивают весь объём человеческой жизни, влияют на неё и изменяют её, имеют собственно церковное, христианское, духовное значение лишь постольку, поскольку выполняют или способствуют выполнению этой единственной задачи Церкви.

Церковь благословляет патриотизм не для того, чтобы мы утверждали, что мы (и тут совершенно неважно кто – украинцы, славяне, европейцы, арийцы) в чем-либо превосходим их-не-нас. Патриотизм – продукт падшего мира, а потому для Церкви он не может быть абсолютным и самоценным. Сам по себе он не приводит к бессмертию, к жизни со Христом в вечности.

Патриотизм имеет достоинство с христианской точки зрения и получает церковный смысл тогда и только тогда, когда любовь к родине является деятельным осуществлением по отношению к ней заповедей Божиих. Из этого следует, во-первых, что патриотизм никак не может включать в себя ненависть, ксенофобию, превозношение своей нации перед другими и т.п., ибо всякая ненависть есть грех; во-вторых, нельзя рассматривать "пользу для страны" абстрактно, в оторванности от конкретных людей, живущих в стране; ибо заповеди Божии могут быть исполняемы только по отношению к людям, а не государственным институтам, идеологическим схемам и т.п. Церковь поэтому не является и не может являться идеологическим инструментом для патриотического воспитания населения; она не может благословлять никакие национально-общественные, а тем более политические, формы сами по себе, - но только под условием их христианского служения людям.

Для трезвенного ориентирования в чувстве патриотизма Церковь дает нам своеобразные буйки – указатели правильного пути. Это – святые, наши путеводные звезды. Заметьте, первыми в Киевской Руси были канонизированы не собиратели русских земель в единую державу, а невинно убиенные мученики Борис и Глеб. Равноапостольный князь Владимир и благоверный князь Александр Невский не потому святые, что созидали и защищали державу, а потому, что сбылось над ними слово Евангелия: они, *прежде всего, искали Царствия Божия и правды Его* (ср. Мф.6, 33), и *приложилось им* великое государство, да такое, идеалом которого долгое время было не земное благосостояние, но Христова

святость. А Ярослав Мудрый, правление которого историки называют золотым веком Киевской Руси, так и не стал святым.

Я далек от мысли, что идеология патриотического воспитания на Украине способна переменить националистические основания на христианские, но что нам мешает начать с себя? И вот очередной парадокс: нашу любовь к Родине мы можем начать по-конфуциански и по-христиански одновременно: с наших подъездов и уборки мусора на улицах и дворах, где мы живём.... И это будет лучшей формой экуменического движения.

ТОТАЛИТАРНЫЕ СЕКТЫ - УГРОЗА СЕМЬЕ

Благодарная Е. Н.

руководитель Запорожского городского центра помощи жертвам тоталитарных культов «Диалог»

Классическая секта-это сравнительно небольшая (культурно) закрытая организация, главный смысл идеологии которой - противостояние основной традиции страны. Многие секты существуют в мире много лет. Но известна ли нам их культура? Знаем ли мы сектанта-мыслителя, сектанта-художника, культурного деятеля? Нет, так как секта не может быть культуuroобразующей. Человек в секте живёт только её интересами, внутри неё. Он не может принести видимой пользы обществу, посвящая себя узкой направленности.

Тоталитарная секта-это особого рода тоталитарная организация, главный смысл существования которой - власть и деньги для руководства и ближайшего окружения, и которая для этих целей прикрывается различными масками - религиозными, политическими, коммерческими и т. д.

Используемые в тоталитарных сектах приёмы таковы: обман при вербовке, обожествление лидера организации, контролирование сознания приверженцев, эксплуатация (часто члены секты не должны общаться с семьёй, не имеют личного времени) и т. д. При этом тоталитарная секта - совсем не обязательно религиозная организация. Например, секта “Свидетели Иеговы”, не смотря на внешнюю религиозноподобную окраску, по мнению наших немецких коллег, является коммерческим культом со всеми его признаками.

Проблема «Семья и секта» существует, но люди не до конца понимают, в чём конкретно выражается опасность тоталитарных сект и кому, в первую очередь, они угрожают: государству? обществу? Церкви?

Сейчас можно услышать, что секты, якобы, мешают Православной Церкви. Такое мнение сложилось потому, что именно она первая заговорила об опасности тоталитарных сект. К примеру: на международной конференции «Дети в сектах», (в Барселоне), приняли участие только два священнослужителя. Все остальные

участники были психотерапевты, психиатры, писатели, журналисты, работники социальной сферы, педагоги, представители правительств.

На самом же деле, секты несут в себе опасность на четырёх уровнях:

Государства – потому, что каждая из них живёт по собственным законам, часто противоречащим государственным, по собственным морально-этическим принципам, противоречащим традиционным общечеловеческим.

Общества – потому, что в отличие от традиционных конфессий, между обществами, которыми идёт постоянный взаимообмен, тоталитарные секты ничего не производят и существуют исключительно паразитическим образом, оттягивая от общества людские, финансовые и прочие ресурсы.

Личности – потому, что они лишают человека свободы, поработают его и жёстко эксплуатируют. Разрушаются человеческие жизни, ломаются судьбы, наносится тяжёлый, а зачастую и не поправимый урон здоровью, как психическому, так и физическому.

Семьи – потому, что каждая тоталитарная секта являет собой некую эрзац-семью, претендующую на то, чтобы заменить собой подлинную, настоящую семью; она вытесняет привязанности и разрушает семейные узы. Деятельность тоталитарных сект не только попирает фундаментальные права человека, но и создаёт серьёзную угрозу целостности семьи. Секта делает всё, чтобы вырвать попавшего под её влияние человека из семьи, лишая его, тем самым, последней опоры.

Иерархи Шамбалы в своих книгах говорят: «Необходимо создать культурные предпосылки для безжалостного уничтожения, как минимум, трети человечества»; «...Бог отбирает, а мы уничтожаем. Мы всадники смерти, всадники на бледном коне. Мы несём гибель неспособным познать Бога. Мы делаем это на благо мира...». Пусть, пока, это слова из книг но, согласитесь, очень страшные.

Во многих таких организациях совершается насилие над детьми («Семья», «Богородичный центр», «Международное Общество Сознание Кришны»), но даже если дети явно, физически и морально не страдают в такой организации, они всё равно ей принадлежат, они её собственность. В семьях, полным составом перешедших в такую организацию, на первый взгляд, царит взаимопонимание. На самом же деле семьи, как полноценной ячейки общества, уже не существует.

Пользы обществу от неё нет никакой так, как она работает исключительно на этот культ, отдавая ему на служение всю себя. Дети, родившиеся в этой семье, посвящаются их родителями этому же культу. И, конечно, он их уже никогда не отпустит потому, что преданней рабов родившихся и воспитанных в рабстве, трудно найти. Эти дети не знакомы с ценностями национальной культуры. В них не заложены ни гражданственность, ни патриотизм, они духовно оторваны от семьи, народа, государства.

Нельзя не сказать о страдании людей, чьи родные оказались в тоталитарной секте. Многие из них говорят, что это такое горе - равносильно горю, вызванное смертью близкого человека. Отцы, матери, жёны, мужья, дети, как мёртвых оплакивают живых родственников, которым члены и лидеры культов стали ближе, роднее.

Нам известно о деятельности различных культов и их негативных тенденциях. Многие семьи распались по их вине. К сожалению, не существует какой-либо государственной программы по защите населения от деятельности сект. В каждом конкретном случае люди защищают свои интересы самостоятельно, или с помощью общественных организаций занимающихся противодействием деятельности таких организаций. Как правило, сами пострадавшие и объединяются для защиты своих и совместных интересов.

Несчастливая мать, одного из адептов культа («Красная нить»), каждую неделю приходила в организацию и умоляла сына вернуться домой. А он только твердил: «Обратно не вернусь никогда!». Другой случай: приверженец, обманным путём завербованный в организацию, оставил жену с двумя детьми, и так же не собирался возвращаться. Парень учился в вузе, попав под влияние «духовного учителя» бросил институт, ушёл из дома, оставив бабушку на произвол судьбы.

Сколько подобных сект в стране, сколько изломанных судеб? Есть данные, что 80% всех адептов какого-либо культа это молодёжь в возрасте от 18 до 27 лет.

Очень важно, чтобы родственники могли своевременно заметить изменения в поведении близкого вам человека, тогда будет легче предупредить его уход.

Практически все культы, так или иначе, разрушают семью. Свидетели, чьи родственники стали жертвами тоталитарных сект, утверждали, что их близкие полностью утратили личную свободу и индивидуальность. По ощущениям свидетелей они были как «запрограммированные», или «зомбированы». Отказывались от любых семейных, обязанностей, в том числе и от неотложной помощи больным членам семьи. Поставленные перед выбором: семья, родители, дети, близкие, работа, государство, гражданские и человеческие обязанности или секта – они, однозначно, выбирали секту.

Предлагаемое такими организациями бегство в призрачный мир, приводит к самоизоляции и отчуждению. Существует угроза возникновения психических и психологических нарушений.

Семья – это не только частное дело людей, вступающих в брак, это – ещё и общество, и государство в котором живёт эта семья.

Сегодня в нашем обществе в сознании людей, различными псевдо религиозными культами, насаждается извращённое мировоззрение таких понятий как: семья, любовь, гражданский долг. В основе такого мировоззрения лежит забвение Бога, попираание христианской морали. Оно несёт в себе не созидание, а разрушение человеческой души, происходит деградация личности, разрушение семейных, общественных и гражданских устоев, самоуничтожение народа.

Опасность безбожия сменилась большей опасностью – опасностью демонизма. Чтобы не случилось такой беды, нужно следить за духовными интересами своей семьи, особенно детей. Легкомысленный флирт, с какими – либо псевдо религиозными культами, безболезненно не пройдёт.

Если не хотите увидеть близкого вам человека, или вашего ребёнка, целующим ноги очередного «духовного кумира»: «Свидетелей Иеговы», «преподобного Муна», «пророка» Иоанна, многообещающего лидера «Международного Общества Сознания Кришны» - научите распознавать подделку от истинного оригинала. Дайте жаждущей душе живой воды, выньте из забвения

традиционные ценности нашего народа. Дайте элементарные знания о Боге, жизни и смерти. И тогда не произойдет конца света в одной отдельно взятой семье, хотя бы в вашей.

НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

*Бойко Марія, магістрант
Запорізький національний університет*

Після розпаду СРСР та отриманням Україною статусу незалежності почався стрімкий процес розбудови її державності. Водночас основою успішності його реалізації є консолідоване суспільство, важливим фактором формування якого виступає патріотичне виховання. Таким чином, важливим завданням для нашої держави є формування «патріотичного духу» суспільства. А він, у свою чергу вимагає послідовної, зваженої політики ідентичностей держави, яка передбачає такі заходи: впровадження української мови в соціокультурне життя громадянства, підтримку українських культурних традицій, формування та розвитку національної ідеї, а також сприяння формуванню національної, мовної, культурної, етнічної та територіальної ідентичності, а також самоідентичності громадян України. Саме тому на сьогодні питанню соціокультурної ідентифікації громадян керівництво держави приділяє достатньо багато уваги. Так, розроблено програми щодо впровадження української мови в освітній процес, «український календар свят», підтримується значна кількість національних культурних заходів та інше. Але на жаль, в процесі формування соціокультурної ідентичності громадян України недостатньо уваги приділяється національно-територіальній ідентичності. Адже саме позитивно сформована національно-територіальна ідентичність громадян України є запорукою консолідованого суспільства і, врешті решт, стабільності нашої держави.

Серед сучасних досліджень питань ідентичності, зокрема національно-територіальної ідентичності, слід виокремити спільне дослідження М. Драганової (Болгарія), П. Старости (Польща), В. Столбова (Росія) щодо формування соціальної ідентичності мешканців сільських поселень та малих міст Східної Європи [1]. Основну увагу в своєму дослідженні вони приділили питанню соціальної мобільності, місцевому політичному відчуженню та визначили п'ять типів соціальної ідентифікації людей з місцем проживання в Болгарії, Польщі та Росії. Ще одним показником актуальності теми національно-територіальної ідентичності мешканців в Європі є дослідження словенських соціологів З. Млинара та Я. Штебе «Мобільність та ідентифікація в умовах відкритості світу: теоретична інтерпретація та досвід Словенії», які детально дослідили процеси глобалізації, мобілізації та їх вплив на формування територіальної ідентичності громадян [2].

Серед досліджень російських соціологів щодо проблем територіальної ідентифікації слід зазначити дослідження Н. Шматко та Ю. Качанова “Територіальна ідентичність як предмет соціологічного дослідження”, які проаналізували масштаби територіальної ідентифікації громадян Росії та визначили семантичний простір територій [3]. Одну з перших спроб здійснити науковий аналіз проблеми ідентичності в українській соціології ми знаходимо у спільному дослідженні Є. Головахи, Н. Паніної та Н. Чурилова. В цій роботі основну увагу приділено співвідношенню між ідентифікацією та її продуктом — ідентичністю, з однієї сторони, та змінам в соціальній структурі — з іншої. Далі, на основі загальнонаціонального соціологічного моніторингу громадської думки, що був проведений Інститутом соціології НАН України у межах проекту “Україна на порозі XXI століття” впродовж 1994-2001 років, І. Прибиткова робить висновки щодо громадянської, регіональної, національно-мовної та матеріально-статусної самоідентифікації жителів України [4]. Цікавим також є дослідження Н. Пашиної та Г. Коржова щодо регіональної ідентичності Донбасу. У своїх роботах вони акцентують увагу на факторах формування регіональної ідентичності, рівнях цієї ідентичності та спираючись на результати проведених ними соціологічних досліджень роблять висновки щодо трансформації регіональної ідентичності в Донбасі [5]. Слід відзначити також наукові дослідження українського етносоціолога В. Арбеніної, в яких вона детально розглядає процес формування національної ідентичності населення України та його чинники [6].

На сьогодні Україна переживає стрімкий процес розбудови державності. Цей процес, як підтверджує досвід багатьох країн, що вже пройшли цей шлях, з необхідністю повинен супроводжуватися процесом націєбудівництва. Історичний досвід багатьох національних держав, особливо новостворених, демонструє, що й на індивідуальному, й на груповому рівнях глибоко усвідомлена та ціннісно значуща загальнонаціональна ідентичність не може виникнути сама по собі. Вона є результатом цілеспрямованої діяльності інститутів держави та еліти суспільства. Тут йдеться про процес конструювання національної ідентичності політичними, ідеологічними, освітніми та іншими засобами, а саме — політики ідентичностей. Таким чином, національно-територіальна політика ідентичностей — це цілеспрямована діяльність держави та його різноманітних інститутів, яка спроможна створити солідарність між громадянами держави, яка базується перш за все на відчутті національно-територіальної приналежності громадянина, тобто на відчутті спільної території проживання, історичної пам’яті, культурної спадщини тощо.

Спираючись на думку української дослідниці О. Філіппової можна виділити в структурі політики ідентичностей декілька рівнів: законодавчий, часовий та просторовий [7, с. 261]. Під законодавчим рівнем політики ідентичностей О. Філіппова розуміє формування такої законодавчо-нормативної бази держави, яка б забезпечувала формування етнічної толерантності громадян країни. Часовий рівень політики ідентичностей забезпечує відправні пункти та орієнтири пояснення того “звідки ми прийшли” — “куди ми прямуємо”. Таким чином, саме історія держави виступає “стрижнем ідентичності”. Щодо просторового рівня політики ідентичностей, слід зазначити, що основним завданням держави на

цьому рівні є формування у громадян цілісного сприйняття державності на внутрішньому вимірі та формування стратегічного партнерства на зовнішньому вимірі. Визначившись з рівнями політики ідентичностей держави, ми можемо детально проаналізувати політику України на кожному з цих рівнів.

Розглядаючи законодавчий рівень політики ідентичностей України етносоціолог В. Євтух зазначає, що загалом чинне законодавство України достатньою мірою забезпечує збереження ідентичності та культурної самобутності національних меншин. Однак стрімкий розвиток міжнаціональних процесів і зростаюча активність представників етнічних спільнот вимагають удосконалення процесу формування правового поля [8, с. 32]. Правовою основою формування державної політики ідентичностей в Україні стали: Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав національностей України, створення Міністерства України у справах національностей та міграції (1995), Закон України “Про національні меншини в Україні” (1992), Конституція України, Закон “Про місцеве самоврядування в Україні”, а також прийняття “Європейської хартії регіональних мов та мов меншин” (1992) та підписання Рамкової конвенції про захист національних меншин (1995). Таким чином в законодавстві України сформульовано ряд правових принципів і процедур, що захищають інтереси представників всіх національностей, що проживають на території України.

При аналізі часового рівня політики ідентичностей нашої держави О. Філіппова зазначає, що використання часового виміру в політиці ідентичностей в Україні є вкрай важким та суперечним: акцентування уваги на тій, або іншій події минулого, яка б тим чи іншим чином пояснювала сьогодення не однаково сприймається різними регіонами України [7, с. 262]. Однак ігнорувати часовий вимір політики ідентичностей неможливо і навіть небезпечно, оскільки це може призвести до соціальної напруги в суспільстві. В. Євтух приходить до висновку, що для об’єднання громадян України можна створити міф про “золотий вік України” і переконати людей у тому, що він дійсно був. Але, як говорить сам автор, цей міф буде дуже слабенький, тому що Україну потрібно об’єднувати через відшукування позитивних символів сприйняття. Такими символами можуть бути: козацтво, визвольні рухи 10-20-х рр. ХХ ст. і т. ін. [8, с. 102]. О. Філіппова підтримує також цю думку і вважає, що Україні необхідно віднайти “минуле”, причому це “минуле” сприяло б консолідації громадян, але на думку авторки, воно має враховувати регіональну специфіку [7, с. 263].

Найбільш важливим для виконання завдань нашої роботи, є дослідження саме просторового рівня політики ідентичностей України. Слід зазначити, що на сьогодні українськими дослідниками досить мало уваги приділяється питанню просторового рівня політики ідентичностей. На наш погляд цей рівень є дуже значущим, якщо Україна прагне до консолідації своїх громадян. Аналіз проведених досліджень з цієї проблеми, вказує на наступне. О. Філіппова визначає в структурі просторового рівня політики ідентичностей внутрішній та зовнішній просторовий вимір. Під внутрішнім просторовим рівнем вона розуміє питання цілісного сприйняття державності. Дослідниця звертає нашу увагу в цьому аспекті на те, що українська державність в межах даної території існує досить незначний

для історії термін і тому спостерігається деяка дезинтегрованість українського населення щодо формування усталеної національно-територіальної ідентичності. Дослідник А. Мальгин підтверджує цю думку, підкреслюючи що історія України є не стільки історією засвоєння якимось етнічним субстратом певних територій, скільки історією збирання, “зшивання” вже сформованих етнотериторіальних феноменів, а становлення сучасної української нації — це не процес заміни регіональних ідентичностей новою національною, а цікаве сполучення взаємного проникнення та протиборства. Слід зазначити, що значна кількість українських дослідників звертають увагу саме на регіоналізацію України як на загрозу територіальної цілісності України. Так, російські дослідники Т. Кувенєва та А. Манаков стверджують, що тільки за умов послаблення та кризи національної ідентичності регіональна ідентичність може створити їй конкуренцію, що поставить під загрозу єдність держави [9, с. 77]. Фахівці “Центру Разумкова” Ю. Якименко та О. Литвиненко в цьому контексті зазначають, що між регіонами України — переважно між Заходом та іншими регіонами — існують досить суттєві розбіжності в поглядах на низку питань: ставлення до радянського минулого та загалом історії України; ставлення до статусу російської мови, оцінка ментальної і культурної близькості з жителями інших країн та регіонів, зовнішньополітичні орієнтації — все це є передумовою регіональних конфліктів. Український дослідник Г. Коржов акцентує увагу на тому, що протягом останніх виборчих кампаній 2004 та 2006 років спостерігалася безпрецедентна політична мобілізація виборців Донбаса на підґрунті актуалізації регіональної ідентичності [6, с. 38]. Але ми вважаємо необхідним трактувати регіональну ідентичність у більш позитивному сенсі, і погоджуючись з Н. Пашиною стверджувати, що регіональна ідентичність дає можливість кожному індивідуві відчувати себе частиною спільноти, і в такому разі регіональна ідентичність постає об’єднуючим фактором [10, с. 25]. Як зазначає О. Резнік, слід пам’ятати, що регіональне розмаїття України приховує в собі не тільки небезпеку розпаду, а й потенціал потужної модернізації, оскільки соціальна інтеграція і соціальна диференціація — це процеси, які взаємозумовлюють і взаємодоповнюють один одного [11, с. 66]. Саме тому регіональна диференціація може слугувати передумовою і базисом національної інтеграції. Для здійснення цієї ідеї потрібна лише зважена, науково обґрунтована, інтеграційна політика влади.

Слід також зазначити такий аспект національно-територіальної політики ідентичностей України, як проблема щодо формування громадянської ідентичності у нетитульній частині нації України. Харківська дослідниця В. Арбеніна стверджує, що серед багатьох чинників, які можуть зумовити неготовність значної частини населення сприймати себе як громадянина України, відіграє неприйняття такої концепції національної політики ідентичностей держави, яка наповнюється не тільки політико-громадянським, але й етнічним змістом [5, с. 288]. Цей тезис підтверджено дослідженням В. Ворони, в якому виявлено, що українці частіше вказують на свою належність до народу України, в той час як росіяни зазвичай ідентифікують себе з населенням свого району.

Проаналізувавши сучасну політику ідентичностей України ми можемо стверджувати, що вона акцентує увагу перш за все на законодавчому рівні (що є

цілком закономірним, оскільки наша держава є ще досить молодою) та часовому, в якому основний акцент робиться на формуванні усвідомлення громадянами держави їх спільного минулого та майбутнього. У цей же час, просторовому рівню політики ідентичностей приділяється значно менше уваги ніж часовому та законодавчому. На цьому рівні регіоналізація України розглядається переважно як негативний фактор, який може призвести до розколу в державі. Але, спираючись на положення, обґрунтовані Н.Пашиною та О.Резніком ми вважаємо, що національна політика України повинна зосереджувати увагу саме на ідентифікації громадян України з територією її проживання. Таким чином національність не буде домінуючим ідентитетом в процесі конструювання національно-територіальної політики ідентичностей нашої держави. Виходячи з цього, громадянин України при конструюванні громадянської ідентичності (“Я — громадянин України”) орієнтується перш за все на території проживання та сприйняття територіальних цінностей. Отже, чином, його етнічна ідентичність не вступає у протиріччя з громадянською ідентичністю, що дає змогу ефективного конструювання останньої та формування міжетнічної толерантності населення України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драганова М., Староста П., Столбов В. Социальная идентификация жителей сельских поселений и малых городов восточной Европы // СоцИс. — 2002.— №2. — С. 52-60.
2. Млинар З., Штебе Я. Мобильность и идентификация в условиях открытости мира: Теоретическая интерпретация и опыт Словении // СоцИс. — 2005. — №4. — С. 33-42.
3. Шматко Н., Качанов Ю. Территориальная идентичность как предмет социологического исследования // СоцИс. — 1998. — №4. — С. 94-98.
4. Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — №3. — С. 60-78.
5. Коржов Г. Региональная идентичность Донбасса: генезис и тенденции развития в условиях общественной трансформации // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — №4. — С. 38 - 51.
6. Арбеніна В. Етносоціологія: навчальний посібник. — Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. — 316 с.
7. Филиппова О. Украинская “региональность”, политика идентичностей и поиски оснований консолидации // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. — Харків: видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2003. — С. 261-265.
8. Євтух В. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. — К.: ВД “Стилос”, 2004. — 206 с.
9. Кувенева Т., Манаков А. Формирование пространственных идентичностей в порубежном регионе // СоцИс. — 2003. — №7. — С. 77-84.
10. Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі // Політичний менеджмент. — 2005. — №1. — С. 24-34.

11. Резнік О. Інституціональні чинники слабоінтегрованого українського суспільства // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2005. — №1. — С. 155-167.

СКАУТИНГ И КРАЕВЕДЕНИЕ ИЗ ПРОШЛОГО В БУДУЩЕЕ

Бородін С.Е.

Мы все живем в обществе и воспитываем своих детей для того, чтобы они могли жить именно в этом обществе и именно в этом мире.

Человек, жизнь которого проходит среди людей и природы, должен знать все о том, что его окружает.

Равнодушное, безграмотное отношение к различным проявлениям природы и общественным процессам дает, как правило, негативный результат: человек становится рабом природы или общественного строя.

Опыт человечества показал, что жизнь становится лучше вместе с развитием знаний. В природе о социальном окружении, о процессах, ведущих к развитию ли к разрушению данных структур.

У всякой цивилизации есть механизм «длительной памяти» - фиксации и упорядочивания информации о пройденном жизненном пути. Сохранение этой памяти, изучение причинно-следственных связей, поддержание преемственности между прошлым, настоящим и будущим, обеспечение преемственности поколений, социальны отношений и духовых достижений – та важная задача, от решения которой зависит бытие общества, его развитие и прекращение существования.

В 1930 году Федор Матвиенко-Гарнага писал: «краеведение – это определенная сумма знаний широких кругов человечества о природных и социальных фактах и явлениях, взаимосвязи этих фактов и явлений, знания приобретенных вследствие организованного общественного движения с целью изучения и использования производительной силы страны, воспитания исследователей и активных строителей жизни на основе научных достижений и общегосударственных задач.

«Жизнь представляет непрерывную во времени разветвленную цепь, где каждый организм – в непрерывном эволюционном процессе. Он не только отражает в себе как микрокосм эволюцию космоса. Он и воспроизводит в самом себе процесс собственной эволюции... Так эмбрион человека последовательно проходит стадии эмбрионов всех своих эволюционных предшественников – от одноклеточного до примата. Только в ходе этого процесса могут возникнуть и отбираться огромные совокупности согласованно действующих сигнальных элементов, образующих организм». (Н.И. Штернберг «Физическая сущность жизни и начала теории организованных систем». – М., 2003 с.52).

Культура, политика и экономика, народы, нации и этносы складываются в органические системы, подчиняясь их законам. Есть так называемая аутопоэтические системы, которые сами порождают элементы, из которых состоят. Элементы такой системы не существуют независимо от нее. Они не просто связаны друг с другом – они порождаются системой и только ею.

Цивилизация и есть аутопоэтическая система во всей своей красе. Ни экономика, ни культура, ни политика, ни какие-либо другие контуры цивилизации, не существуют отдельно. Нигде на Земле нам не найти общества, которое сводится только к экономике. Нигде мы не увидим отношения власти, изолированных от культуры и экономики. И, тем более, не существует и чистой культуры.

Хомодинамика – наука об изменениях человека, взятого в единстве с его природой, духовной и социальной составляющей. Она рассматривает реального человека во всем богатстве свойств и проявлений.

Что есть человеческая жизнь? Поток деятельности, активность в черед сменяющихся друг друга дней, недель, месяцев и лет. Поток человеческого существования – это деятельность, взятая в протяженности поколений, сменяющихся друг друга.

В течение тысячелетий человеческой истории никто так и не сформулировал концепт «молодежь». А ведь имен сильные, перспективные, всегда готовые к действию молодые люди всегда являлись главной составляющей энергией цивилизации. Только когда молодые люди явили собой резкий контраст с миром взрослых, это понятие получило распространение. Лишь со времени промышленной революции стало очевидно, что молодежь выделилась в особую не только возрастную, но и социальную группу со своей культурой. Молодежное движение получило право на существование с того времени, когда подрастающее поколение осознало себя как нечто отличное от старших поколений, когда старшие ощутили вызов, бунтарство молодых. До XVIII в. детей считали маленьким взрослыми, но постепенно за ними также признали особый период жизни под названием детство. Молодежные движения были более или менее спонтанным восстанием против устоявшихся ценностей. Но вначале XX в. мы видим совершенно иной феномен. Они создаются в интересах сохранения этих ценностей. Одним из подобных творений стала особенная система внешкольного воспитания детей и подростков – скаутинг.

«Scout» в переводе с английского – разведчик. Разведчик в жизни и в игре, в природе и в науке, на войне и в мире.

Англичанин Роберт Баден-Пауэл смог свести воедино многие разнообразные идеи. Мы находим здесь проповедь мужества и равноправия полов, воспитание романтики древности и антигородской романтики, элементы милитаризма и надежду на социальную стабильность, любовь к приключениям и равенство физической и умственной деятельности.

Скаутинг пришелся ко двору разным временам и культурам, сегодня он действует в 215 странах, и через него прошли уже более 250 миллионов человек. Есть общепринятое толкование основных постулатов скаутского движения. Они изложены в Конституции Всемирной организации скаутского движения и не

вызывают каких-либо принципиальных разногласий. Уставы всех национальных организаций – членов ВОСД проводятся в соответствии с ними. С недавнего времени скаутская организация Украины получила такое право, войдя в данную организацию.

И так: «Скаутское движение является добровольным, не политическим, воспитательным движением, для молодых людей, открытым для всех, независимо от их происхождения, расовой принадлежности или вероисповедания, в соответствии с целью, принципами и методом, разработанным основателем движения...»

Целью скаутского движения является содействие развитию молодых людей для достижения их полного интеллектуального и духовного потенциала как индивидуумов, как ответственных граждан и как членов местных, национальных и международных сообществ...

Скаутское движение основано на следующих принципах:

- Долг перед Богом (приверженность духовным принципам, верность религии, которая их выражает, принятие вытекающих из этого обязанностей).

Хотя до сих пор проблема долга скаута перед Богом остается дискуссионной. Хотя сам Б.П. в статье «Религия лесов» (1921) утверждал, что лучший путь к постижению Бога – созерцание красот природы, что ни одна религия и церковь не имеют монополии на истину.

- Долг перед другими (верность своей стране в гармонии с развитием мира, взаимопонимание и сотрудничество на местном, национальном и международном уровнях. Участие в развитии общества с признанием и уважением достоинств соотечественников и целостности природного мира).

- Долг по отношению к себе (ответственность за собственное развитие).

Скаутский метод – это система прогрессивного самообразования через Общение и Закон; учебу через практику; главенство в малых группах, включающее прогрессивное открытие и ответственности и подготовки (под руководством взрослых) к самоконтролю, направленному на развитие характера и приобретение знаний, уверенности в себе, надежности и способности, как к сотрудничеству, так и к руководству; прогрессивные и стимулирующие программы разнообразных мероприятий, основанные на интересах участников (включая игры, полезные навыки и службу обществу), реализуемые преимущественно на открытом воздухе и в прямом контакте с природой.

Скаутинг в нашей стране прошел нелегкий путь. На этом пути было все: восторг и непонимание, забвение и замалчивание, упорный труд и даже жертвы. В представлении человека из советского времени – это что-то замшелое с примесью пустозвонства и солдафонства. При этом пропаганда того времени воспитала убеждение, что скаутинг – сродни фашизму или американскому стилю жизни, а потому – это чуждое для нашего менталитета явление. Оуждали его и за элитарность, умалчивая о том, что Пионерская организация, как и «Гитлерюгенд» полностью использовали идею и метод скаутинга, приспособив под свои идеологии, с успехом воспитав не самых худших представителей своего времени и служителей идеи.

По нашему же мнению – скаутинг прежде всего конкретные, живые люди – и тети, и взрослые, объединенные общей игрой, а не борьбой за «дело» какой-либо партии или вождя.

Что касается его элитарности, то это мнение справедливо только в том смысле, что он свободен для выхода и остается в движении лишь те, кому это действительно интересно. Как и в любом деле, в нем, конечно, бывали всякие искажения, но ценность основной идее не пострадала от них во времени и сохраняется до сих пор.

Нации и народы выступают носителями топоса, т.е. культурно-цивилизационного кода. Можно представить себе, как один и тот же топос могут нести народы, говорящие на разных языках и обладающие разным этническим происхождением. Это – реальность. В старой России тот, кто нес в себе русский топос, становиться русским, принимал русскую культуру, русское отношение к жизни, стиль поведения, ценности и доминанты активности. Данный топос вмещает в себя не только православных, но и мусульман, буддистов и атеистов и т.д. Данное положение относится и к Украине, многие знаменитые во всем мире украинцы являются представителями других народов проживающих на территориях Украины.

Этнос – народ всегда привязан к той природной среде, где он сформировался. Топос же такой привязанности не имеет.

Топос – это структура-программа, которая задает стабильность, границы перемен, их направление. Так вот: в основе его лежит отношение к семи предметам и явлениям реальности:

1. К природе
2. К обществу
3. К государству
4. К Богу
5. К деятельности
6. К самому человеку
7. Ко времени

Не правда ли это напоминает скаутские принципы?

1. Воспитание на природе
2. Помощь другим
3. Быть верным своей стране
4. Выполнять свой долг перед Богом
5. Быть полезным, развиваться в игре
6. Ответственность за собственное развитие
7. Реализация всего задуманного ценит время и т.д.

Возможно, Б.П. первым понял, что носителями топос-программы именно дети и молодежь. По-видимому, именно это и является причиной принятия данного метода как воспитательной системы многими странами и правительствами.

Именно поэтому на грани двух последних столетий повысилось внимание общества к детям; обрела популярность идея создания гармонически развитой личности (человек высокой нравственности, трудолюбивый, физически

совершенный, гражданин и патриот). Не упускалось также из виду, что воспитанная таким образом молодежь сможет со временем преодолеть классовый антагонизм. В здоровом, полноценном, подрастающем поколении заинтересованны и государственные структуры – ведь это будущая рабочая сила, интеллект государства, армейский резерв.

Для того, что бы понять проблемы сегодняшнего времени рассмотрим исторические факты:

- До начала XX в мире было сравнительно мало детских и молодежных объединений. Большею частью они представляли собой клубы с детским секциями, религиозные и спортивные кружки. Однако это не всегда отвечало интересам детей и подростков, что приводило к самоорганизации, позволяющей реализовать потребность к объединению по интересам.

Если в среде работающих подростков предпочтение отдавалось демонстрации неподчинения формальному руководству, то в среде учащихся прослеживалась стихийная тяга к природе, странствиям, проповедался отказ от курения, алкоголя, сквернословия.

Пример всему миру здесь подавали немцы с их известным детским движением «Перелетные птицы» и «Юные странники». Накануне выходных дней маленьким группами по 10-12 человек с посохами, рюкзаками, гитарами отправлялись с городских вокзалов в ближайшие окрестности. Ребята изучали свой родной край не по карте, в воочию, собирали фольклор и распространяли его в городе. В каникулы устраивались длительные походы на сотни километров. Конечно, в этом выразался своеобразный протест против однообразной семейной и школьной жизни.

«Перелётная птица – это самое благополучие, утончённое прекрасное и в то же время дикое творение, которое когда-либо было создано молодёжью, без малейшего подражания поколению отцов» - отмечал исследователь Г. Блюгер. Очевидно здесь влияние идей романтизма, упор на аскетизм и народные традиции. Прекрасный первый пример использования краеведения в патриотическом воспитании.

Политические организации также пытались распространить своё влияние на молодёжь посредством создания «припартийных» спортивных групп. Подчинить молодёжное и детское движение своим интересам стремилось и государство, для чего в 1911 году молодёжные группы были объединены в «Союз молодой Германии». Он насчитывал почти 1 млн. человек. «Союз», основу которого составляли простые ребята, обычные спортсмены, был порядком «разбавлен» крайними националистами. В 1901 году возник «Союз потешных», объединивший молодёжь для проведения экскурсионной, походной деятельности, занятия стрельбой и пением!!!

В Америке в это время получили распространение группы «лесных индейцев», «сыновья Даниэла Буна», и «мальчишки-пионеры» № Дэна Бреда. В ?????? правительственный чиновник Кратер организовал «Бригаду мальчиков-проводников» - все эти организации создавались по армейскому образу и подобию: военные упражнения, игры в манёвры. Но в то же время соединить

военную подготовку с воспитанием детей предлагали не многие. И тут своё слово сказала церковь...

Естественно, мнение, что демократическое общество, гражданские, национальные и личные ценности должны быть защищаемы. Но для этого, прежде всего, необходимо воспитать активных граждан. Считалось, что воспитание гражданских и патриотических ценностей было обязанностью государственной образовательной системы, а моральных – уделом семьи и церкви. Рост различных детско-подростковых «бригад» в Великобритании стал наиболее заметным воздействием церкви на молодёжь. Если руководство церкви смотрело сквозь пальцы на некоторый милитаризм в рядах «бригад», то оно не было так снисходительно по отношению к «лигам строевой подготовки», «лигам нравственного воспитания», где религиозные и духовные цели были менее выражены.

О скаутинге можно сказать, что он возник не на пустом месте. Почва для него была подготовлена.

Аналогичная ситуация была и в России. Социально-экономическое положение, традиции воспитания, школьный официоз, контроль со стороны Русской православной церкви не позволили детям и подросткам выйти за пределы устоявшейся системы. В 90-х годах XIX в. В России (Санкт-Петербург, Москва, Одесса, Орёл, Рязань, Харьков, Ялта) появились разнообразные общества, занимающиеся проблемами детства. Эти объединения были не прочны, часто и быстро возникали, но так же быстро распадались. По всей стране возникали, созданные на средства благотворителей игровые площадки, детские сады, народные детские дома, клубы, библиотеки, литературно-эстетические клубы. В начале XX в. В огромном количестве стали выходить периодические печатные издания для детей («Игрушечка», «Маяк», «Мирок», «Сириус» и др.). Издавались они и самими детьми «Лига юности», «Лучезарные дали» и др.

Принципиальный поворот совершался и в области физического воспитания и спорта. Причины тому были самые серьёзные. Ведь в 1908 году из каждых 100 призывников лишь 40-45 человек оказывались пригодными для армейской службы. С каждым годом дела шли всё хуже.

1910 г. – 23 человека (при чём за каждый год комисовалось из-за слабого здоровья почти 3000 человек).

1912 г. – 14-18 человек из каждой сотни. 1910-1911 году в русской армии начали проводиться обязательные занятия гимнастикой и спортом, в школы также включили преподавание гимнастики; в 1916 г. правительственным распоряжением во всех выпускных классах гимназий были введены допризывная подготовка (для справки: в Украине сегодня из 1000 призывников годны только 50).

Возникло множество общественных организаций, таких как общество телесного воспитания «Богатырь», общество физического и нравственного воспитания «Маяк», общество содействия физическому воспитанию учащейся молодёжи ит.д.

Всего в 1910 году в России было около 80 обществ по физическому и нравственному воспитанию. Хотя все политические партии, существовавшие в Российской империи, имели «подшефные» союзы молодёжи, самое пристальное

внимание воспитанию своей подрастающей смены уделяла еврейская социал-демократическая партия «Бунд». Её детская организация «Югенд-бунд» (1904 г.) состояла из подмастерьев и учеников (10-14 лет) мелких торговых предприятий западных губерний. Ребята подражали взрослым во всём, но не имели устоявшейся организационной структуры. Взрослые лишь время от времени выступали перед ними на политические темы. В 1908 году подростки «Югенд-бундовцы» сформировали юношескую организацию «Будущее» и взяли на себя заботу о детских объединениях. Новые детские группы просуществовали до весны 1917 г., а затем реорганизовались в спортивные группы «Макаби» и «Шомери».

Начавшаяся в 1914 г. война принесла рост детских проблем, прежде всего увеличение преступности и бродяжничества. Особый всплеск детской и подростковой активности был вызван событиями 1905 года. Она выразилась в появлении ученических кружков и союзов разной направленности – образовательной и политической, иногда с участием либерально настроенных учителей. Подобные объединения были вновь вызваны к жизни в предвоенные и военные годы, в особенности под влиянием февраля 1917 года. Это связывалось с реформами министра народного образования П.Н. Игнатъева. В июне 1915 г. он обратился к комиссии по физическому воспитанию, к попечителям учебных округов России с просьбой организовать спортивные кружки в период летних каникул, в том числе в форме групп «Юных разведчиков». При упомянутой комиссии была создана особая подкомиссия по вопросу о скаутизме под руководством вице-адмирала в отставке Ч. Ф. Бострела. В тот же период в западной Украине в далёком 1911 г. во Львове были созданы первые скаутские кружки. Руководил ими сын известного украинского поэта И. Франка Пётр Франко. В 1912 г. появились первые «осередки» ныне национальной организации «Пласт». Это были отряды тех же скаутов, но более религиозной и военной направленности, наполненную «украинским содержанием» и приспособленную под потребность украинского населения на территории Галиции. Во время начала первой мировой войны «Пласт» не мог нормально развиваться, но после войны с новой силой начал свою работу охватив своим идеями молодёжь Галиции и Волыни. В 1930 г. польское правительство запретило «Пласт» и он ушёл в подполье. Но в Закарпатье продолжал существовать и проводить летние полевые лагеря, так как эта территория входила в состав Чехословакии. С началом второй мировой войны молодёжь, воспитанная в «Пласте» включилась в борьбу за освобождение Украины, многие оказались в лагерях переселенцев в Германии и Австрии. В 1947 г. началась эмиграция в другие и континенты. Так его представители оказались в Австралии, Аргентине, Великобритании, США, Канаде и создали Конфедерацию Пластовых организаций (КУПО). «Пласт» восстановлен в Украине в 1991 г. под названием Украинская скаутская организация.

В 1996 году была создана в Крыму Ассоциация скаутов Украины, в которую вошли представители различных организаций Киева, Николаева, Ялты, Запорожья, Ахтырки, Херсона, Керчи и т.д. Организаторами и руководителями стали известные альпинисты, горноспасатели, краеведы, поэты, исполнители авторской песни, учителя и бывшие военные из различных областей Украины. Ялта возобновила начатое в начале XX в. скаутское движение. Подвижники

смогли сплотить на своих программах детей и молодежь, дав новый импульс скаутскому движению в Украине. Создавались и проводились развивающие программы, адаптированные под молодого человека сегодняшнего дня. Основой для них служили патриотическое воспитание и краеведение. Для нескольких тысяч были созданы большое количество праздников творчества и самореализации. Недоброжелатели АСУ пытались не замечать. При нулевом финансировании и поддержке удалось создать результативную, наиболее эффективную, изумительную по духу всеукраинскую организацию, о которой сегодня в официальной прессе пытаются не вспоминать. Руководителям организации всё же удалось доказать, что скаутинг это не милитаризм, а живое творчество детей и молодёжи при умелом подходе с использованием профессионального и жизненного опыта скаутмастеров. Скаутинг учит: внеси свой вклад в сегодняшний мир – тогда он завтра принесёт плоды.

Он дожил до наших дней не только в силу приспособляющейся идеологии, но и благодаря своим привлекательным методам. Не всё было гладко, в скаутском движении, были и провалы, задержки роста, спады численности. Не всегда скаутинг успевал за изменяющимся миром, но выправлялся, на место одних форм работы приходили другие. Сейчас скауты могут позволить всё в большей степени привлекать на помощь науку, чтобы по-прежнему быть способными формировать характер молодого человека другой эпохи. Конечно, за эти годы скаутинг в развитых странах приобрёл некоторый внешний лоск, репутацию консервативности и респектабельность, но в странах, подобных Украине он, безусловно, молод, прогрессивен и энергичен, позволяя социализировать ребёнка, защитить его.

Именно здесь молодежь и дети имеют множество проблем. Они остаются одной из наиболее социально ущемлённых групп общества. За редким исключением, молодые люди не обладают экономическими ресурсами, длительное время находятся в зависимости от своих родителей. Младшие возрасты становятся жертвами пропаганды культа насилия, распространения наркотиков и алкоголя. Сегодня в Украине особенно процветает пивной алкоголизм, дети и молодежь стали жертвами рекламы. Несовершеннолетних затягивает в себя омут криминального мира. Их преступность не только следствие нищеты, но и форма протеста. Чрезвычайно широкие масштабы приобретает процесс маргинализации молодёжи.

Молодыми людьми часто манипулируют, их нередко используют, как средство достижения политически, коммерческих и других целей. Многие постоянно живут в атмосфере страха, что негативно сказывается на их эмоциях, психике, здоровье и поведении. Молодёжная и детская культура имеют тенденцию к перерастанию в контркультуру, к формированию обособленного, замкнутого, контрмира, откровенно противостоящему миру взрослых. Трудность приспособления к нынешним условиям, отчуждение проявляются в самых крайних формах. В детской молодёжной среде всё более заметно стремление к организации на основе общности интересов.

Ситуация с развитием скаутинга в Украине представляется очень сложной. В силу объективных причин, существовавших в стране в начале прошлого

столетия, это движение не могло вырасти до тогдашнего мирового уровня, как с точки зрения организации, так и педагогики. Один недемократический строй сменился довольно быстро другим, не дав скаутингу настоящей возможности показать себя и свой потенциал. Педагогическая система скаутинга активно использовалась в детском коммунистическом движении. Со своей стороны пионерская работа сделала ценный вклад в формирование современного скаутского движения на постсоветском пространстве. Отказаться от опыта советской педагогики было бы совершенно неверно. В скаутинг на (примере АСУ) пришли уже сформировавшиеся педагоги, с отработанными методиками.

Пол моему мнению, наш скаутинг является новатором, он более гибок, глубок, разнообразен, используя опыт краеведения, как базовую основу патриотического воспитания, выйдет на международную арену, несомненно, став откровением для унифицированных зарубежных движений.

ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАТРІОТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ: СУТНІСТЬ, ХАРАКТЕР, МОВА.

Власова Наталія Федорівна

Директор комунального закладу «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради

Постановка проблеми. Відповідно до сучасних реалій національного розвитку й цілей, що постали перед Україною, виникає питання перебільшення ролі національного фактора у патріотизмі, який є не національним поняттям, а територіальним. Факти сьогодення свідчать про загострення проблеми формування єдиної політичної нації, нової громадянської, соціально-політичної, національно-політичної української ідеології. Саме системна, скоординована робота з патріотичного виховання здатна змінити акценти навколо спірних питань шляху етнокультурного та громадянського самоусвідомлення мешканців України. Вступивши в третє тисячоліття, ми повинні перш за все відкрити питання патріотизму для української держави, суспільства та окремих його інститутів, кожної окремої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах розбудови України та держав близького зарубіжжя як суверенних держав, зважаючи на поширення процесів глобалізації та міграції, в реаліях сучасної інтеграції суспільства, перед науковцями постало відповідальне завдання - створити наукове підґрунтя ідеї формування істинно патріотичних почуттів громадян для підвищення ефективності системи патріотичного виховання, для забезпечення оптимальних умов розвитку у кожної особистості любові до Батьківщини, готовності укріпляти основи суспільства та держави, гідно та справедливо виконувати обов'язки громадянина, патріота України. Категорійний апарат аспектів патріотичного виховання, сутність поняття розглядається А.К. Биковим, А.Н. Виршиковим, М.Б. Кусмарцевим [8], в наукових статтях О.В. Руденко, В.І.Лутовінова, Н.В.

Шликової, розглядаються механізми, які ініціюють та оптимізують функціонування системи патріотичного виховання [7]. А.А. Абрамовим ведеться робота по розмежуванню понять псевдо патріотизму, досліджується існування різних, іноді діаметрально протилежних точок зору на співвідношення патріотизму, націоналізму, шовінізму, інтернаціоналізму і космополітизму [9]. Неможливо здійснювати якісну роботу з патріотичного виховання без чітких критеріїв та методики оцінки результатів роботи з патріотичного виховання, розробкою яких займається група учених Роспатріоцентру під керівництвом А.Н. Іванова.

Мета статті: сформувані на основі традицій, поєднаних з ідеалами, новий сенс і цінності патріотичної ідеології, як системоутворюючий початок оновлення форм взаємодії та спілкування людей. Метою статті є створення системи і координації роботи в цьому напрямку, сприяння становленню проблеми патріотичного виховання на рівень внутрішньої політики держави

Настав час для відродження і розвитку патріотизму, для усвідомлення того, що ми громадяни держави з великим минулим, з височезним духовним потенціалом. Саме тому патріотичне виховання громадян має носити системний і скоординований характер. Більш того, має стати невід'ємною частиною внутрішньої політики держави. Нинішній час ставить перед собою задачі, вирішення яких неможливе без наявності людей, які вболівають і борються за збереження єдиної держави, за її конкурентоздатність на світовій арені, готових в будь-яку хвилину встати на її захист. Так як це зробили в свій час Богдан Хмельницький, в часи національного відродження Тарас Шевченко, Михайло Грушевський та ін.

Спроби України самоідентифікуватися в навколишньому світі і вибудувати нову модель української державності, спираючись на могутній культурно-цивілізаційний фундамент, змушують сьогодні звернутися до теми патріотизму. Єдність України скріплюють культурні традиції, загальна історична пам'ять, а також мова, яка безпосередньо являється складовою патріотичного виховання і чинником формування громадянина нашої держави. Але такого багатого набору культур в рамках одного суспільства має не кожна країна світу. Це приводить неминуче до діалогу культур, сплаву нового набору цінностей і, відповідно, типу людини, якою буде враховано все найкраще, що напрацьовано в різноманітних культурах людством.

Також в такій багатонаціональній країні, як Україна, існують багато мов, але найбільше серед мов національних меншин розповсюджена російська. За даними соціологічних опитувань, близько 40% мешканців України спілкуються українською мовою, стільки ж – російською і близько 20% - обома мовами. Тому дуже часто виникає дискусія щодо надання статусу російської мови – другої державної, але це призводить до протиріч в суспільній свідомості. Мовне питання часто перетворюється на дестабілізуючий чинник суспільного життя, що гальмує процес творення суверенної, демократичної, правової держави. Навіть визначення справжнього патріотизму в нашому суспільстві зводиться до того, що патріотом вважають того, хто розмовляє українською мовою. Та чи це справді так? Це ставить російськомовних громадян і громадян національних мовних меншин в

Україні у вимушене протистояння українській мові, змушує приєднуватися до лав супротивників українства і не поважати тих, які начебто з патріотичних міркувань зневажають іншомовних українців.

Безумовно українську мову необхідно пропагувати, робити все необхідне, для того щоб нею володіли всі, хто живуть на території України. Але головне – не можна цього робити насильницьким шляхом, не можна примушувати людину, щоб вона розмовляла державною мовою. Необхідно бути терплячими, заохочувати суспільство і в першу чергу тих, хто працює в органах державної влади і місцевого самоврядування.

Державна мовна політика в Україні повинна відповідати конституційним нормам, де зазначається, що українська мова - державна, забезпечує всебічний розвиток і функціонування її в усіх сферах суспільного життя на всій території. Також в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом (згідно ст. 10 Конституції України). [2] Однак, проаналізувавши сучасну мовну ситуацію, можна дійти висновку, що українська мова як державна, ще не набула належного поширення в усіх сферах суспільного життя країни.

З нашої точки зору потрібно менше акцентувати увагу на статусі мов, адже немає мов кращих чи гірших, є краще чи гірше володіння мовою, є толерантне чи шовіністичне ставлення до мов. Сучасна Україна – вільна і незалежна європейська держава, народ якої має цінувати і оберігати свої традиції, культуру, мову, а також плекати в собі якості толерантності і терпимості до інших. Слід відмітити, що українське суспільство потребує закону для врегулювання проблем, які виникають не тільки в національно - мовній сфері а й в сфері духовно – моральної єдності суспільства, зниження ступеню ідеологічного протистояння, відродження істинних загально – людських духовних цінностей, а саме виховання любові до України у національних меншин та тих, хто за своїм народженням є етнічним українцем. Таким чином необхідно формулювання кінцевої мети у вигляді всеукраїнської патріотичної ідеології – концепту, який зможе охопити своїм змістом як матеріальні так і духовні сторони життєдіяльності суспільства в Україні.

Формулювання патріотичної ідеології неможливе без розуміння суттєвості патріотизму, частково, розуміння співвідношення патріотизму з такими явищами суспільної свідомості як націоналізм, шовінізм, інтернаціоналізм і космополітизм. [9] Важливість цієї обставини пов'язана з тим, що діапазон думок в даному питанні залишається дуже широким. Так, по твердженню американського дослідника К. Хейса, патріотизм разом з національною приналежністю складає сучасний націоналізм.

З подібною постановкою питання категорично не згодний російський філософ В. Келле, який вважає, що «відчуття Вітчизни, відчуття приналежності до своєї нації, її культури, традиціям і звичаям, бережне відношення до мови, ідея захисту державних інтересів країни, як і прагнення сприяти її прогресу та процвітанню, нічого спільного з націоналізмом не мають».

Протиставлення патріотизму націоналізму характерно і для інших іноземних дослідників, які вважають сутністю патріотизму національне самоусвідомлення. «Патріотизм, - відмічає Л.Й.Хен, - суворо кажучи, неможливий без національної свідомості, яка пов'язана з нацією». Разом з тим дослідник підкреслює, що патріотизму не характерні проповіді національної виключності, національний нігілізм. «Патріотизм не вважає зазорним запозичувати все найкраще в інших народів, але і не схильний забувати про цінні традиції свого власного народу, його національні інтереси і національне обличчя». Останній тезис є особливо важливим, оскільки поряд із націоналізмом дозволяє виділити протилежність патріотизму – «національний нігілізм» [4].

Національний нігілізм (космополітизм), однаково як протиставлення національного загальнонародському, вітчизняному інтернаціональному (шовінізм), розглядається в якості антиподу патріотизму і в ряді довідників з політичних наук.

Однак дана точка зору поділяється далеко не усіма авторами політологічних словників. Наприклад, Енциклопедичний словник по політології трактує шовінізм як «чрезмерний до неразумия патриотизм». Однак, така позиція – швидше виключення, ніж правило. Співставлення патріотизму націоналізму, який ототожнюється з національною пихатістю і національною обмеженістю, є найбільш поширеним тезисом як в радянській, так і в сучасній суспільній науці.

З іншого боку, більшість радянських вчених підкреслювали діалектичну єдність патріотизму та інтернаціоналізму. Особливу увагу заслуговує думка Р.Я.Мирського, який відмітив, що у відриві один від одного патріотизм та інтернаціоналізм деформуються, відповідно, в націоналізм і космополітизм.

Існування різних, іноді діаметрально протилежних точок зору на співвідношення патріотизму, націоналізму, шовінізму, інтернаціоналізму і космополітизму пов'язано, очевидно, з неоднозначним розумінням термінів і перш за все терміна «націоналізм» [5]. Ще російський філософ Н.А.Бердяєв зауважував двоякість націоналізму – його агресивну, зоологічну, рушійну сторону, і разом з тим – творчий характер. В дійсності, в сучасному етнополітичному розвитку можна помітити дві тенденції: у диференціації та інтеграції, які реалізуються, відповідно, в націоналізмі та інтернаціоналізмі, які в свою чергу, відокремлюють від себе шовінізм і космополітизм.

Це дає можливість розуміти під націоналізмом проявлення національної самосвідомості, духовного і культурного розвитку нації, захист національних інтересів і цінностей; а під шовінізмом – ворожу націоналізму силу, яка пов'язана з ідеями про національну виключність, перевершення однієї нації над іншою і викликає за собою агресивність.

Подібним образом співвідносяться поняття «інтернаціоналізм» і «космополітизм». При цьому під інтернаціоналізмом слід розуміти проявлення поваги до культурної своєрідності інших націй, до їх національних інтересів; готовність розвивати співпрацю в політичній, економічній, культурній сферах; під космополітизмом - ворожу інтернаціоналізму силу, яка відокремлює національну своєрідність, національну культуру і суверенітет; проповідує байдуже відношення до Батьківщини і вимагає встановлення «світової держави» і «світового

громадянства». Розмежувавши таким чином ці поняття можна перейти до вивчення етнополітичної сутності патріотизму. [8]

По закону діалектики про єдинство і боротьбу протилежностей, суттєвістю патріотизму як явища суспільної свідомості слід вважати діалектичне єдинство двох протилежних явищ – націоналізму та інтернаціоналізму. Дійсно, в сучасному динамічному світі складно уявити собі, наприклад, боротьбу за суверенітет, національне відродження та розвиток без поваги до незалежності інших народів, визнання їх рівноправності, дружби і взаємовигідної співпраці між націями у різних сферах. Я повторюю ще, в такій багатонаціональній країні, як Україна, всеукраїнський патріотизм попросту неможливий без поєднання націоналізму і інтернаціоналізму.

Рівновага «української ідеї» з ідеєю поваги до культури, звичаям та історичного шляху інших народів може служити оптимальною моделлю взаємовідношень української нації з іншими народами країни, яка здатна забезпечити збереження української своєрідності в єдності з цивілізаційною – культурною особливістю інших націй. Це закономірно приведе до взаємозбагачення культур без притиснення і явиться каталізатором нових досягнень в духовній сфері життя суспільства.

Разом з тим необхідно відмітити, що патріотизм існує лише при рівновазі двох складових: націоналізму та інтернаціоналізму. Якщо в патріотизмі посилюється національний початок, він неминуче переходить в свою протилежність – шовінізм. В такому випадку патріотизм буде катаїзмом, який любить своє тільки за те, що воно своє, і ненавидить все чуже за те тільки, що воно чуже, і не нарадується власній потворності і бридкості. Якщо в патріотизмі посилюється інтернаціональна складова, він переходить у іншу протилежність – космополітизм.

Таким чином, патріотизм свідомості являється складною динамічною системою, нормально функціонуючою при умові органічного взаємозв'язку двох її складових – націоналізму та інтернаціоналізму.

Безумовно ці та багато інших проблемних питань патріотичного виховання повинні вирішуватись в щільній співпраці органів виконавчої та законодавчої влади всіх рівнів, всеукраїнських та інших громадських організацій, релігійних конфесій. В даний момент ведеться активна робота по підготовці матеріалів для розробки проекту загальнонаціональної програми патріотичного виховання, розглядаються міри подальшого вдосконалення державної системи патріотичного виховання.

Вступивши в третє тисячоліття, ми повинні перш за все відкрити питання патріотизму для української держави, суспільства та окремих його інститутів, кожної окремої особистості. Саме єдність та гармонія цих інтересів та цілей, а також формування відповідної структури відкривають нові витoki соціальної енергії. Забезпечення такої єдності – головна умова формування нової основи патріотизму суспільного життя, що поступово та природно включає та забезпечує реформування та мобілізацію соціального потенціалу населення на основі єдності особистісних, колективних, суспільних та державних інтересів.

Висновки. Для виходу з кризи українське суспільство повинно сформувати на основі традицій, поєднаних з ідеалами, новий сенс і цінності як системо - утворюючий початок оновлення форм взаємодії та спілкування людей, без чого неможливе подолання ситуації, що склалась. При цьому важливого значення набуває не скільки пред'явлення нових цінностей (що в стані кризи є неприпустимим), скільки звернення до історії Батьківщини. Це звернення можна вважати формулою об'єднання української нації на початку третього тисячоліття: «Слава минулого – воля сьогодення – впевненість в майбутньому»

ЛІТЕРАТУРА

1. Життєтворчій потенціал нової школи. Науково-методичний збірник/ред.. рада: В.М.Доній, Г.М.Несен та ін. -Запоріжжя «ЛПКС», 2004.-300 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Із змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222 – IV.
3. Критерии и основы методики оценки результатов работы по патриотическому воспитанию/ под.ред. А.Н. Иванов. М.: «Армпресс», 2006 – 63 с.
4. Лутовинов В.И. Современное понимание Отечества и патриотизма. //Молодежь и общество, №1 – 2006.
5. Лутовинов В.И. Патриотическое воспитание молодежи: концепция, программа, организационно – методические основы. – М.: Academia: АПК и ПРО, 2001.
6. Матеріали міжнародної науково – практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 13-14 грудня 2007 р.)/ Запоріжжя, «Акцент», 2008 -227 с.
7. Мистецтво життєтворчості особистості. Науково-методичний посібник у двох частинах. Частина друга/ ред.. рада: В.М.Доній, Г.М.Несен та ін. - Запоріжжя «ЛПКС», 2004.-250 с.
8. Патриотически ориентированное образование: методология, теория практика/ А.К. Быков, А.Н. Выршиков, М.Б. Кусмарцев и др./ Под общ. Ред. А.К. Быкова, А.Н. Выршикова. М.: Роспатриоцентр; Волгоград: НП ИПД «Авторское перо», 2005 - 400 с.
9. Абрамов А.А. Российский патриотизм: время возрождения. //Патриот Отечества, № 10-2004.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ ЯК ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Волков В.П.

доктор технічних наук, професор, Запорізький національний університет

Шшикін В.О.

I. Вступ

У наш час туристична індустрія перетворилася в провідну галузь. Основною властивістю туризму є його здатність впливати на економіку регіону, країни і світу. З усіх секторів світової економіки, індустрія туризму має найбільш швидкі та динамічні темпи росту. Вона забезпечує надходження іноземної валюти в національну економіку, позитивно впливає на інвестиційний клімат і зовнішньоекономічний імідж держави. Туристична індустрія підтримує майже 50 суміжних галузей та створює додаткові робочі місця. Один турист дає роботу 10 особам, а створення одного робочого місця в туризмі у 20 разів дешевше, ніж у промисловості.

II. Постановка завдання:

- розглянути видатні туристичні об'єкти Запорізького краю;
- розкрити туристичний потенціал регіону;
- запропонувати шляхи розвитку туристичної галузі в Запорізькій області.

III. Результати

В останні роки в Україні спостерігається активний розвиток туристичної галузі, що є особливо актуальним для нашої держави, оскільки саме завдяки туризму можна поліпшити соціально-економічну ситуацію. Саме розвиток туризму надасть змогу створити нові робочі місця, вирішити проблему безробіття. Туризм в Україні має стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів.

З огляду на місце і роль туризму в світовій економіці в Україні розроблена державна стратегія, що спрямована на підтримку та розвиток туризму. Вона передбачає створення так званих регіональних продуктів, або відповідно підготованих пакетів туристичних послуг, які уособлюються із відповідним регіоном.

Запорізький регіон має великий потенціал для розвитку туризму на своїй території: мальовничі пейзажі, старовинні пам'ятки архітектури та неперевершений Запорізький колорит. Найяскравішими туристичними об'єктами Запорізького краю є: острів Хортиця, Запорозький Дуб, Молочанське святилище, Кам'яна Могила, Капище на Брагарні, Скеля три стовпи, Гігантська писанка, історико-культурний комплекс «Запорізька Січ», Музей Запорозького козацтва.

Острів Хортиця є найбільший острів на р. Дніпро (довжина 12,5 км, найбільша ширина - до 3 км). Це єдина комплексна історико-культурна та природна пам'ятка, що охоплює період історії людства від доби мезоліту (20 – 30 тис. р. до н.е.) до ХХ ст. Назва острова походить від давньослов'янського Бога Хорса.

Зважаючи на природну та археологічну унікальність острова та з метою здійснення державної охорони і збереження його цілісності, в 1965 році острів Хортиця було оголошено Державним історико-культурним заповідником. З метою збереження в природному стані унікальних пам'яток геології в порожистій частині р. Дніпро, включаючи виходи докембрійських кристалічних порід, цінну наскальну рослинність, рідкі та зникаючі види рослин на ділянках цілинних степів, байрачних та плавневих лісів, в 1974 р. було утворено на території

історико-культурного заповідника геологічний заказник "Дніпровські пороги". На його території виділені чотири функціональні зони з різним режимом експлуатації (природно-заповідна, захисно-рекреаційна, рекреаційна та охоронна).

Головними завданнями заповідника є:

- збереження пам'ятних місць, пов'язаних з історією запорозького козацтва, та природного середовища о. Хортиця;

- відтворення природно-історичного середовища доби запорозького козацтва, та природного середовища о. Хортиця, передбачивши тут організацію природно-заповідної зони;

- організація рекреаційно-освітнього обслуговування на підставі оптимальної мережі науково-освітніх, музеєфікованих та рекреаційних об'єктів, комплексів;

- організація та забезпечення науково-дослідної роботи заповідника.

Зважаючи на свою унікальність, заповідник "Хортиця" занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, як пам'ятка національного значення. На його території згідно "Реєстру пам'яток історії та археології, розташованих на території Національного заповідника "Хортиця" нараховується 63 пам'ятки археології та історії, з них 31 пам'ятка поставлена на державний облік.

Археологами виявлені пам'ятки енеолітичної культури Середній Стіг (IV тис. до н.е.): велика кількість крем'яних, кам'яних, кістяних та рогових знарядь праці на о. Байді, в урочищах Вирва, Дурна Скеля, Соловка Гай та в північній частині о. Хортиці. Численні знахідки цього часу було піднято зі дна Старого Дніпра. Пам'ятки доби бронзи відомі по всій території о. Хортиця поселення племен ямної культури III-II тис. до н.е. (північно-східна частина острова), поселення племен катакомбної культури перша половина II тис. до н.е. (східний схил балки Совутиної); поселення племен культури багатовалікової кераміки XVI-XV ст. до н.е. (північно-східна частина острова); поселення племен зрубної культури XV-XIV ст. до н.е. (південний схил балки Молодняга).

На о. Байда була виявлена потужна фортеця доби бронзи з кількома рядами стін та ровів. Це була своєрідна "столиця" для всього Нижнього Подніпров'я.

На о. Байда було досліджено декілька святилищ доби бронзи, які окрім поминально-обрядових функцій, можливо, використовувалися для найпростіших астрономічних спостережень. Цікавою є пам'ятка скіфського часу (VII-III ст. до н.е.) – городище "Совутина Скеля", в якому досліджено оборонні споруди, житлові та господарчі комплекси.

Поховальні пам'ятки о. Хортиці доби бронзи - раннього залізного віку представлені ґрунтовими та курганными могильниками. На острові зафіксовано шість курганных груп. Сарматська доба (II ст. до н.е. - III ст. н.е.) представлена окремими похованнями на острові та його окозії, а також знахідками монет. В 1925 році в річці біля о. Хортиці була знайдена тетрадрахма царя Єфтидема Бактрійського II-I ст. до н.е. Одночасно було знайдено римський динарій імператора Адріана.

Починаючи з кінця XV ст. острів Хортиця стає одним з опорних пунктів, де проходило формування запорозького козацтва. Тут, як і на інших островах, вони будували свої укріплення – "засіки". Хортиця стає колискою низового козацтва,

основним форпостом по охороні південних кордонів від татар. В результаті археологічних експедицій на острові Байда були виявлені залишки дерев'яних укріплень, оборонні, господарчі споруди та житлові приміщення XVI ст.

В балках Молодняга і Липова відкриті зимівники запорозьких козаків XVIII ст., де археологами була виявлена значна кількість предметів козацького побуту (цвяхи, кераміка, ножі та ін). Значна кількість пам'яток пов'язана з подіями російсько-турецької війни 1735-1739 рр., в якій безпосередню участь брали запорозькі козаки. В 1736 році на о. Хортиця була заснована Запорозька верф, а для її захисту побудовані фортеця та ретраншемент. Декілька десятків суден верфи затонуло біля острова. Свідченням про перебування запорозьких козаків на о. Хортиця є численні назви урочищ та скель: урочище Сагайдачного, Січові ворота, Козача могила, Совутина скеля та ін.

Без перебільшення можна сказати, що символом Запорізького краю є Запорізький Дуб. Жодне видання про Запорожжя не оминало Дуба-велетня. Коли дерево буяло своєю красою, його відвідували тисячі туристів. Вважають, що Дуб має вік понад 700 років. За сім століть його стовбур роздався на 6,32 метра в обхваті, а висота сягала 36 метрів. Крона мала 43 метри в діаметрі. Дуб у розквіті сил плодоносив через рік, даючи врожайної осені до чотирьох центнерів жолудів. Туристи охоче брали ці плоди на згадку і розвозили їх по Україні й по всьому світу, саджали вдома в багатьох куточках планети, передаючи славу запорозьких дубів, яка продовжується з найдавніших часів.

Вже більше двадцяти років запорожці занепокоєні здоров'ям свого улюбленого дуба. Досвідчені фахівці стверджують, що, на жаль, Запорізький дуб приречений. Дерево тяжко захворіло, коли різноманітними спорудами перегородили русло річки Верхня Хортиця, не забезпечивши вільного протоку води. Піднявся рівень ґрунтових вод – підтопило будинки і Дуб. Запорізький дуб не просто пам'ятник природи та історії, він – жива ланка в ланцюзі століть. Наразі Запорізький 700-річний дуб являє собою цілий історико-культурний комплекс.

Визначною пам'яткою півдня України є Молочанське святилище.

У 1982 р. під час роботи Запорізької експедиції Інституту археології НАН України був розкопаний курган № 3 біля с. Виноградне Токмацького р-ну, Запорізької обл. У процесі розкопок було з'ясовано, що під насипом кургану, окрім великої кількості поховань знаходилося унікальне святилище складної конструкції. Це ставить курган № 3 біля с. Виноградне в ряд найзначніших культових споруд населення степової частини України за доби бронзи.

В центрі кургану був зведений вівтар – прямокутне підвищення, що було складене з великих глиняних блоків. На доріжці біля вівтаря були знайдені уламки кісток тварин. Передвівтарні майданчики відповідно знаходилися на сході та північному заході. Таким чином, лінія симетрії святилища для цього етапу проходила з північного сходу на південний захід.

Біля підніжжя святилища простежено майданчик з щільно утрамбованою поверхнею. Там же на схилі платформи була виявлена стела у вигляді сокири або човна. Ця стела у вигляді сокири може підказати, кому саме був присвячений культовий комплекс на р. Молочній. Відомо, що сокира – це атрибут верховного

бога багатьох релігій Давнього Близького Сходу – Тешшуба, Адада та ін. Тому, можливо, й Молочанське святилище було присвячене богу грози та дощу.

Проте курган зі святилищем не є винятком для Молочанського регіону. У 20 км на південь від нього знаходиться комплекс Кам'яна Могила, що правив за святилище протягом тисячоліть – від палеоліту до середньовіччя. Наявність двох великих святилищ в одному відносно вузькому районі є свідомством того, що цей район був ідеологічним центром, особливо якщо взяти до уваги розкопані поблизу катакомбний могильник інгульської знаті вищого рангу.

Кам'яні Могили під Мелітополем – це природний пагорб із брил пісковика. За часів танення льодовика пагорб був порогом, згодом – острівцем, а нині горою стоїть у заплаві річки Молочної. Диво-пагорб вражає і нині, коли посеред одноманітної рівнини виникає річкова долина, а в ній – між височеньким берегом і закрутом річки – щось схоже на велетенську руду черепаху. Колись то була величезна брила пісковика. Пра-Молочна підмила її, вітри та дощі поточили, зробили схожою на соти, а морози й спека та ще й землетруси покололи на безліч шматків. Серед них у печерах, навісах і гротах час від часу ховалися від негоди мисливці, згодом скотарі й хлібороби, і завжди – жерці. Їх поселення знаходилося поруч, на високому березі – Червоній Горі.

Світову славу Кам'яній Могилі забезпечили сотні зображень викарбувані й прокреслені на плитах. Тут можна побачити досить певні малюнки мамонтів та вершників, зображення православних христів і таємниче плетиво шаманських знаків.

Місцевість довкола Кам'яних Могил була заселена з давніх часів. Люди жили в цьому степу вже 20-40 тис. років тому. Самі Кам'яні Могили були культовим місцем. Навкруги багато курганів, які є складовою частиною сакрального простору і були пов'язані з пошануванням предків, лідерів давнього суспільства – військових, адміністраторів, священиків. Археологи, проводячи тут розкопки, відкрили кілька давніх поселень, вік яких сягає 4 – 5 тис. років. У цих поселеннях жили представники археологічних культур, які змінювали одна одну: ямної, катакомбної, зрубної. Все це були наші предки – арії. Це були духовно і фізично могутні люди. В одному з розкопів був знайдений скелет арія, зріст якого сягав 2,2 м.

Наявність в Запорізькому краї таких монументальних споруд є одною з визнаних ознак державності. Разом з іншими ознаками воно свідчить: катакомбне суспільство Причорномор'я знаходилося на шляху до становлення держави, хоча й не перейшло межу між додержавним та державним утворенням.

Капище на Брагарні, що відноситься до періоду бронзи (2 тис. до Різдва Христового), було виявлено між балками Молоднягой та Совутиной. Капище уособлює культ того, що все живе пішло з яйця. Перший вівтар у вигляді змія, котрий обернувся навколо яйця. Другий велике 7 метрове яйце, в середині якого був похований служитель цього культу. Третій вівтар – чотири метрове яйце, в якому було розташовано глиняний глечик.

«Скелі Три Стовпи» складаються з трьох окремих скал (порогів): Диван або Крісло Катерини, Середній Стовп та Похилий. Проходи між ними називаються Воротами. Існує така легенда пов'язана з назвою Дивану Катерини: «під час

подорожі до Херсону у 1787 році відвідала Хортицю сама Катерина II». Проте достеменно не відомо чи зупинялася Катерина на скелі. А на другій скелі, теж за переказами, в глибокій ямі козаки в пекучі дні галушки варили.

Гігантська писанка на о. Хортиця з'явилася напередодні Паски на місці стародавнього святилища, що було споруджено 3,5 тисячі років тому. Автором Гігантської писанки є художник Леонід Нікітін. Величезне яскраво-червоне яйце, що стоїть у північно-східній частині острова, помітно здалеку. Малюнок на скульптурі символізує життя, вогонь, красу, благополуччя, сімейний рід.

Історико-культурний комплекс «Запорізька Січ» розкинувся на 3 гектари на північно-східному узбережжі о. Хортиця, звідки відкривається чудовий вид на дамбу Дніпрогесу, скелі і острівці, що нагадують про грізні колись Дніпровські пороги. Територія комплексу розділяється на «Внутрішній Кош», що має об'єкти експозиційного призначення (інтер'єри козацьких осель, освітніх та офіційних установ) та «Зовнішній Кош», що носить інтерактивний (діюча кузня та гончарня) та рекреаційний (корчма, «грецька хатина») характер.

Музей історії Запорозького Козацтва, що знаходиться на острові, є єдиним на Україні музеєм, експозиція якого присвячена саме запорозьким козакам. У експозиції представлено справжні предмети побуту козаків, зброя, одяг, спорядження, книги, живописні полотна та діорама битви козаків з татарами.

Отже, Запорізький регіон має надзвичайно потужний потенціал для розвитку туристичної галузі. Туризм може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення обласного бюджету, засобом історико-культурного, патріотичного виховання молоді, загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення жителів і гостей області, а також ознайомлення з історичною спадщиною та козацькими традиціями нашого краю.

Найголовнішим в ефективному розвитку туристичної індустрії є наявність туристичної інфраструктури, це: готелі, мотелі, будинки відпочинку, пансіонати, санаторії, заклади харчування, транспортні засоби, заклади для розваг, атракціони, розвинута транспортна система, системи зв'язку і комунікацій та ін. Але більшість об'єктів туристичної інфраструктури Запорізької області будувалась за проектами, що сьогодні не відповідають міжнародним стандартам, мають значний знос та невідповідне сьогоденним вимогам оснащення.

Запорізька область має розвинуту мережу автомобільних доріг, залізницю, аеропорт, річкові і морські порти. Але відсутність комфорту, незадовільний стан автомобільних шляхів, відсутність розвинутої мережі швидкісного залізничного транспорту, що з'єднував би наш регіон з іншими регіонами України, неналежний стан аеропорту «Запоріжжя», мізерне використання річкового і морського транспорту для перевезення туристів не сприяють припливу іноземних туристів.

Транспортні шляхи повинні відповідати міжнародним вимогам та надавати можливість здійснювати перевезення швидко, безпечно, надійно, комфортно. Саме вони є першою ланкою туристичного потоку іноземних громадян в Україну. Взаємодія двох галузей – транспорту і туризму, допоможе кожній з них у короткі терміни вирішити більшість проблемних питань.

Актуальною залишається проблема водопостачання та каналізації населених пунктів і, в першу чергу, рекреаційних центрів, особливо на сході та півдні Запорізької області.

Проблема інфраструктурного облаштування регіону може бути вирішена лише завдяки інвестуванню в його розбудову великих коштів, в тому числі з боку центральної та місцевих влад. Розв'язання цієї проблеми можливе лише в контексті практичних дій по економічному піднесенню нашої держави.

Для розвитку туристичної сфери та туристичної інфраструктури в Запорізькому регіоні необхідно:

- забезпечити пошук та залучення інвестицій (в тому числі іноземних) у реконструкцію та будівництво об'єктів туристичної індустрії;
- створення регіонального тур продукту;
- здійснювати заходи по створенню умов для розвитку туристично-екскурсійної діяльності;
- сприяти розвитку готельної індустрії;
- сприяти розвитку сільського, екологічного та інших видів туризму;
- просувати регіональний турпродукт на внутрішньому та світовому ринках шляхом організації і проведення рекламно-виставкових заходів;
- маючи унікальні курортні лікувальні ресурси, такі як кліматичні зони узбережжя Азовського моря, розвивати курортну сферу;
- розвивати систему наукового забезпечення туризму, підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації кадрів для сфери туризму;
- пропагувати здоровий спосіб життя в регіоні запропонувавши заходи з раціонального використання вільного часу (змістовний відпочинок, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, організація рекреації, оздоровлення і т.п.);
- підтримувати співпрацю учнів та студентів Запорізької області з Українським державним центром туризму та краєзнавства;
- організовувати та здійснювати заходи з патріотичного, історико-культурного виховання молоді та з вивчення історії рідного краю.

Організаційною передумовою для такої широкомасштабної роботи має бути співпраця Управління культури і туризму Запорізької облдержадміністрації з провідними туристичними організаціями та готельними підприємствами регіону, з галузевими управліннями обласної державної адміністрації, зокрема: Управлінням освіти і науки – з питань дитячого та молодіжного туризму, Управлінням у справах молоді та спорту – зі спортивного туризму, Управлінням охорони здоров'я – з проблем розвитку курортів, Головним управлінням промисловості та розвитку інфраструктури – з проблем туристичних перевезень та їх безпеки, Управлінням зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності – з євроінтеграційних процесів, Головним управлінням агропромислового розвитку – з питань розвитку сільського зеленого туризму.

IV. Висновки

На розвиток туристичної індустрії впливають як позитивні, так і негативні фактори, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні і в світі. Україна має всі об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку не тільки внутрішнього та виїзного, але і в'їзного

туризму. Маючи вигідне геополітичне розміщення, Україна повинна створити сприятливе середовище щодо розвитку міжнародних туристичних зв'язків та євроінтеграційних процесів.

Інтенсивний розвиток регіональної туристичної інфраструктури і туристичної сфери в цілому є запорукою стабільного, динамічного росту економіки нашої держави. Основним завданням на сьогодні є створення високорентабельної туристичної галузі регіону, що має максимально задовольнити потреби населення. Забезпечення на цій основі комплексного розвитку регіону за умови збереження природних, рекреаційних, лікувальних ресурсів, території природно-заповідного фонду, пам'яток історії та культури.

Запорізький регіон володіє великим туристично-рекреаційним потенціалом, сприятливим кліматом, багатую флорою і фауною, культурно-історичними пам'ятками світового значення.

Знайомство з визначними туристичними об'єктами Запорізького краю сприятиме розвитку національної культури, духовності відвідувачів і екскурсантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика. Навч.посібник. – К.: ЦНЛ, 2007. – 424 с.
2. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. – К.: Знання, 2008 – 661с.
3. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства. Навч.пос. – К.: ЦУЛ, 2007. – 344 с.
4. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. Навч. пос. – К.: ЦУЛ, 2007. – 224 с.
5. Тесленко Д.Л., Остапенко М.А. Мегалітичне культове спорудження доби бронзи на о. Хортиця / Спеціальний випуск міжвузівського збірника наукових праць "Проблеми археології Подніпров'я". – Дніпропетровськ: Вид. Дніпропетровського університету, 2000. – С.73-95.
6. Новицький Я.П. Острів Хортиця на Дніпрі, його природа, історія, старожитності. – Запоріжжя: РА "Тандем У", 1997. – 88 с.
7. Залізник Л.Л. Нариси стародавньої історії України. – К.: Абрис, 1994. – 256 с.
8. Войтович В.М. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
9. Вілінов Ю. Острів у філіграні епох та шляхів. Хортицький колаж. – Запоріжжя: Поліграф, 2003. – 206 с.
10. Велесова кига: Волховник / Упоряд. Г.Лозко. – К.: Такі справи, 7510 (2002). – 368 с.
11. Пашник С.Д. Духовне значення о. Хортиця. – <http://www.svit.in.ua/cal.htm>
12. Шарафутдінова И.Н. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы. – К.: Наукова думка, 1982. – 342 с.

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

В. Гнедашев

директор КЗ «Якимівський районний історико-краєзнавчий музей»

Ми будемо сучасну незалежну державу - Україну. Тому новій Україні потрібні люди і в першу чергу молоді люди із державницьким і громадянським мисленням. Проте глобалізація процесів не дає в повному обсязі очікуваних наслідків. Бо, як навчила нас наша ж історія, всі – це ніхто, а загальне – взагалі нічیه. Тим більше, коли питання стосується духовності і культури.

Тому така велика увага Президентом України В. Ющенко надається у вихованні молодого покоління найближчому: через пізнання своєї малої батьківщини та її глибинних духовних скарбів до взаємного порозуміння народів нашої незалежної держави.

«Чистим і невичерпним джерелом духовності, моральності та культури сучасної людини є почуття любові до отчого краю, глибокої поваги до віковичних народних традицій,» - наче фундаментом держави постають ці слова відомого українського краєзнавця і академіка П.Т. Тронька [3, с.3]. А доктор географічних наук і краєзнавець М.Ю. Костиця краєзнавство назвав стрижнем національної самосвідомості і самоідентифікації [1, с.25]. Краєзнавство сьогодні оживає на всіх теренах України й набирає швидких обертів.

Зростання ролі краєзнавства у вихованні молоді базується на величезному досвіді просвітителів і вчених минулих часів і сьогодення: Ореста Левицького, Михайлом Ломоносовим, Жан-Жаком Руссо, Вадима Пассека, Миколи Аркаса, Михайла Грушевського, Дмитра Яворницького, Павла Чубинського, С. Рудницького, Д. Багалія. Особлива увага приділялась краєзнавству видатними педагогами Я.А. Коменським, Костянтином Ушинським, Софією Русовою, Львом Толстим, Миколою Баранським, Василем Сухомлинським та іншими.

Сьогодні краєзнавство майже не виходить за межі діяльності освіти. Та саме тут і будується той фундамент любові до рідної отчої землі, до батьківської оселі, до ласкавих материнських колискових. Адже любити – це значить творити, а творення можливе через пізнання. Тобто, любов виникає на пізнанні, а глибина пізнання формує силу любові. І цей процес цементується творенням, або творчістю. Творіння тим прекрасніші, чим сильнішою є любов і глибшими пізнання. Така філософія краєзнавства.

А звідси народження того важливого, що ми називаємо патріотизмом. «Новий тлумачний словник української мови» (2007) дає таке визначення терміну: «Патріотизм – любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги» [2, сс.545-546]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що патріотизм є дія, або діяльність кожного окремо і всіх разом заради певної спільної мети на благо держави й народу.

Та все ж, щоб мати результат, тобто виховати з молоді людини справжнього патріота, процес діяльності молоді повинен бути керованим. Виникає закономірне питання: А ким керований? Державою? Певним колективом? А може

організацією? Якщо процес не є керованим, то він призводить до хаосу. А хаотичний, у фізиці – броунівський – рух, не має перспективи до впорядкованості. Електричний струм – це впорядкований, а головне – цілеспрямований рух частинок. І результат цього руху є – працюють електроприлади. Так і від молодіжної діяльності, молодіжного цілеспрямованого руху повинен бути позитивний результат.

Можна говорити про організації, а може й клуби, і, навіть, гуртки. Та головним у їх діяльності залишається мета. От тільки залучення молоді до цих утворень і замученість є дещо різними у своєму розумінні. Ми залучаємо молоду людину до гуртка. Вона приходить, а їй не цікаво тут. Тобто, молоду людину залучали з нульовим кінцевим результатом. А от замученість поняття вже фактичне. Молода людина сама долучається до діяльності гуртка чи клубу. Чому? Є конкретна мета, а головне – бачення кінцевого результату. І в цьому плані, безперечно, досвід накопичений достатньо багатий. Тим більше, що діяльність молоді у гуртках або клубах часто базується на краєзнавчих засадах. А отже завдяки проведенню краєзнавчої роботи, краєзнавчих досліджень ми виховуємо особистість, формуємо свідомого громадянина, а значить – і справжнього патріота своєї держави.

Та як би нам не хотілося, треба визнати, що значна робота у патріотичному вихованні молоді на засадах краєзнавства проходить стихійно і часто під впливом суб'єктивних думок авторів підручників та книг з історії, а то й політичних діячів. І дуже часто не враховуються певні регіональні особливості краю. Треба все ж розуміти, що загальна історія бачиться крізь призму свого краю, а історія рідного краю розвивається на тлі загальної. Історія, історичне краєзнавство – це беззаперечні факти.

За приклад візьмемо Другу світову війну. В ній є Велика Вітчизняна війна. Це факт. Розвиток у її ході окремих подій на теренах України – це теж беззаперечні факти. І участь у війні кожного регіону своя, а звідси й різні підходи у відображенні тих чи інших подій. Знову пошук ворогів і героїв. Причому вони весь час міняються місцями. Намагання позбавитися від радянських підходів до нашої історії бажаних результатів не дають, а отже й патріотичному вихованню мало сприяють. Присутня ще ярликовість: свій-чужий. Регіональний колорит історичної дійсності – це краєзнавство. Не можна примусити молоду людину ненавидіти свого діда або прадіда, як ворога держави, окупанта, бандита. І тут у нагоді поняття толерантності. Повага до кожної людини, по який бік історичних барикад вона б не стояла. Справедливіше за поета-академіка Максима Рильського не скажеш: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього» [ ].

Широкого розмаху набула в нашій державі кампанія, ініційована Президентом України, щодо вивчення Голодомору 1932-1933 років в Україні. В ній прийняла досить активну участь учнівська молодь регіонів. Адже у першу чергу молодь повинна зрозуміти, що Голодомор 1932-1933 років в Україні – це факт, який безперечно треба визнати. Окрім того – він створений штучно. Але тут є ще одне. Це діяльнісний аспект. Молоді люди вчилися спілкуванню із старшим поколінням, вивчали проблемні питання й робили відповідні висновки.

Перші результати широкого включення учнівської молоді у різнопланове вивчення рідного краю отримані в Якимівському районі. Минулого 2007 року в районі відділом культури і туризму, відділом освіти, відділом сприяння розвитку сім'ї, молоді й спорту Якимівської районної державної адміністрації та районним історико-краєзнавчим музеєм розроблено Положення щодо проведення районної експедиції учнівської молоді «Мій край – Якимівщина». Експедиція проводиться в рамках Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Краса і біль України» та руху учнівської молоді України «Моя земля – земля моїх батьків» присвячена 70-річчю утворення Запорізької області, 85-річчю утворення Якимівського району та 175 річниці заснування смт Якимівка, 65-річчю визволення Якимівського району від фашистських загарбників і передбачає позитивні наслідки у справі вивчення, збереження та відродження історії, культури, природи України і Якимівського району зокрема, виховання національної самосвідомості, духовного збагачення особистості, як основних показників людини-патріота.

За основну мету експедиції було обрано формування засобами краєзнавства в учнівської молоді дбайливого ставлення до природи рідного краю та духовних надбань всіх націй української держави і району, розширення і поглиблення знань учасників експедиції з історії, народознавства, літератури, природничих дисциплін.

Головними ж завданнями стали:

1. широке залучення учнівської молоді до туристсько-краєзнавчої, пошукової та дослідницької роботи;
2. виявлення та вивчення кращого досвіду цієї діяльності, його пропаганду та розповсюдження;
3. допомога педагогам в набутті додаткових знань про свій рідний край для використання їх на уроках і в позакласній роботі з метою патріотичного виховання школярів, підвищення їхнього загальноосвітнього рівня, освоєння ними основних та додаткових освітніх програм;
4. привернення уваги установ та закладів культури і освіти, державних, громадських інших організацій до туристсько-краєзнавчої роботи дітей та підлітків.

Багатопрофільна туристсько-краєзнавча експедиція учнівської молоді «Мій край – Якимівщина» проводиться на всій території Якимівського району і носить довготривалий характер. Перший етап було розпочато у вересні 2007 року, а підсумки підводилися в квітні-травні 2008 року на заочному конкурсі та районній краєзнавчій конференції учнівської молоді. Тобто, розрахована експедиція на навчальний рік, що досить зручно у першу чергу закладам освіти. Частина учнівських робіт після невеликих доробок була рекомендована до участі у конкурсах та на захисти учнівських дослідницьких робіт Малої академії наук. Кращі школи й учасники відмічені грамотами. Багато робіт рекомендовані для публікацій у засобах масової інформації, що сприяло подальшій активізації експедиційного руху та його тематичному розширенню за ініціативи самих шкіл.

Завдяки проведенню експедиції й Якимівський районний історико-краєзнавчий музей поповнився експонатами, зібраними або зробленими учнями.

Якщо в 2007-2008 році організаторами районної експедиції учнівської молоді було запропоновано тільки п'ять напрямків, то з ініціативи шкіл їх кількість збільшилась до семи: 1) «Мальовнича Якимівщина», 2) «Скривджена земля», 3) «Свята спадщина», 4) «Постаті краю», 5) «Вахта пам'яті», 6) «Історія з фотографією» та 7) «Зроби ляльку».

В процесі роботи учнів по всіх напрямках експедиції «Мій край – Якимівщина» використовувалися різноманітні форми діяльності: туристсько-краєзнавчі походи, експедиції, екскурсії, акції, виставки, конференції, інші практичні дії по збереженню та відновленню загальнонаціональної та регіональної спадщини, а також заходи по пропаганді роботи на захист природи, пам'яток історії та культури краю. Було відкрито нові прізвища відомих земляків: артистів, військових, художників, вчителів, керівників різного рівню і різних галузей.

Додатковим результатом діяльності учасників експедиції можуть бути різноманітні путівники по рідному краю, тематичні краєзнавчі маршрути, різнопланові творчі роботи, позапланові публікації в пресі, виступи по радіо і телебаченню, створення нових музейних експозицій та розділів, організація художніх фотовиставок (оптимальні розміри фотографій 15x21) та виставок-презентацій, поповнення фотографіями і записами сімейних альбомів.

Спілкуючись з учителями, особливо – з учнівською молоддю, стало зрозуміло, що не все так погано і не все втрачено. Тільки правильно організоване шкільне краєзнавство здатне стати ефективним педагогічним, психологічним і методичним засобом навчання й патріотичного виховання молодого покоління нової України.

На засадах краєзнавства на рівні невеликих адміністративних одиниць, містечок і сіл сьогодні є реальна можливість виховувати й виховати молодь як справжніх патріотів незалежної Української держави. А отже саме краєзнавство, засноване на ґрунтовних знаннях духовних першоджерел Вітчизни, є дієвим засобом виховання і важливою колискою справжнього патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костриця М.Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, постаті, практика. – Житомир: В-во Косенко, 2006.
2. Новий словник української мови. У трьох томах. Т. 2. – К.: Аконт, 2007.
3. Тронько П. Родовід Українського краєзнавства. // Краєзнавство, 1993, №1. СС. 4-7

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДУХОВНОСТИ

Головатая Ирина Валериевна

Глава Студ.совета КПУ

Студентка Классического частного университета

Сейчас стало модным говорить о духовности, о так называемом духовном возрождении Украины. Однако ж, странно слышать эти речи на фоне того, что происходит в стране. А также в связи с тем, с чем подобные слова произносятся.

Чаще всего их приходится слышать из уст политиков. Говорить о духовности принято тогда, когда материальные стимулы вроде как не действуют, когда общество устало от своего шаткого положения когда нет уверенности в завтрашнем дне, когда есть угроза банальному выживанию данного общества в существующих социальных условиях.

При этом разговоры о духовном возрождении всегда возникают в переломные моменты истории, когда народ или народы находятся в пограничных состояниях и, по сути, теряет ориентиры своего дальнейшего существования. Возрождение же видится в том, что бы найти и утвердить эти новые для общества жизненные ориентиры, которые должны способствовать развитию этого общества на новом витке истории.

Но для начала, по крайней мере, необходимо разобраться, что же подразумевается под духовностью и духовным возрождением.

Человек представляет собой некое триединство (Святая троица), состоящая из тела, разума и духа. С телом и разумом вроде все как ясно, они есть в наличии их можно так или иначе идентифицировать и даже измерить, они существуют во времени и пространстве. Но что же такое «дух» человеческий. Как можно идентифицировать его наличие или отсутствие?

Тело без разума и духа – мертво. Голый разум не способен существовать без тела, ибо бестелесен по своей сути, следовательно, не может быть выражен в пространстве и времени без своей телесной оболочки. Тело и разум вместе реальны, даже жизнеспособны, но можно ли о таком создании говорить как о человеке? Возможно, это самый совершенный в мире компьютер, робот, но все-таки не человек! И только дух или душа делают человека человеком.

И все-таки стоит признать, что человек воспринимается именно как полноценный только при наличии всех трех компонентов этого триединства. Преобладание лишь одной какой-либо сферы над другими ведет к перекошу, к нарушению баланса в системе именуемой человечеством. Поскольку любая система всегда стремится к равновесию, то и человечество всегда будет стремиться к балансу в развитии этих трех сфер своего существования, иначе оно будет обречено на катастрофу, т.е. на исчезновение.

Под духовной сферой существования человека мы обычно подразумеваем все, что касается не материальной сферы, т.е. то, что касается человеческих идеалов, эмоции, переживания, чувств и отношений. Именно это составляющая нашей жизни делает нас людьми, определяя наше местоположение в этом мире, через наше отношение к нему и ощущение себя в нем.

Что же с нами происходит (или произошло?), если возникла необходимость говорить о нашем «духовном возрождении»? И в чем видят все те, кто об этом говорит, это самое возрождение?

Политические партии чаще всего объединяют в этом вопросе и религию, и нравственность, и культуру в целом, однако на деле сами с трудом понимают, что

они должны в этой сфере делать, что значит «всемерно содействовать» и какие критерии духовности использовать, что бы определить, возродилась ли она – эта самая духовность в народе или уже окончательно умерла.

Это выражение на все лады повторяют журналисты, связывая духовное возрождение народа то с восстановлением нового храма, то с фольклорным фестивалем, то с книжной ярмаркой, то еще с чем либо другим.

Таким образом, можно подвести итог: говорить об этом модно, что под собой эта сама духовность подразумевают – это каждый понимает по своему.

Интересно, что во все времена и при всяких политических режимах вопрос о духовности и нравственности всегда сопряжен с сетованиями на то, что в прошлом все мы были нравственнее, чище и духовнее, а потом потеряли себя и теперь срочно необходимо все это возродить. Поскольку само слова «возродить» уже подразумевает то, что что-то было, но толи умерло, толи на грани смерти, и теперь требуется его родить заново. Это как вопрос о взаимоотношениях отцов и детей: отцам всегда кажется, что дети, которые не хотят следовать их советам, хуже, аморальнее, безнравственнее, чем были они в таком же возрасте.

«Да были люди в наше время.

Не то, что нынешнее племя:

Богатыри – не вы».

Дети же наоборот, считают, что старики отстали от жизни и ничего не понимают в современных течениях, однако ж, кто и когда определил тот уровень духовности, по которым можно определить, что ее нужно возродить? А может быть она и не умерла вовсе и слова о ее возрождении не более чем слова?

Так что ж понимать под «духовным возрождением Украины» в наших СМИ и у наших политиков? Судя по тому, что больше всего связывается с темой духовности, нынешняя идеология строится на таких понятиях как украинская нация, украинский язык, украинская история плюс украинская церковь. Интересно, что в этом контексте все в итоге сводится к понятию «украинский» как отличительной черте духовности для граждан Украины, т.е. можно сделать вывод, что для украинских политиков высокодуховной личностью может быть лишь тот, кто говорит по украински, носит вышитую сорочку, украшает свой дом рушниками и исправно ходит в церковь. Посмотрите, как рьяно кинулись политики учить украинский язык, носить «вышиванки» и ходить в церковь, показывая положительный пример своей пастве.

Однако, тут сразу же думающая часть общества задается вопросом: а при чем здесь духовность? Духовность как жизнь духа хоть в народе, хоть в отдельно взятом индивидууме есть признак принадлежности к некой нации, а всего лишь неотъемлемая часть человеческого существования, сильными духом людьми в народе из покон веку называли тех, кто был способен на поступки во имя идеи или во имя неких высоких идеалов. Любой поступок, любое действие, в котором присутствует высокая социально-значимая цель, духовны в лучшем смысле этого слова.

В любом случае, жизнь духа всегда связана с поиском, с борьбой (хотя бы с самим собой), с познанием мира и жизни. Как там у Данте:

Вы созданы не для животной доли,
Но к доблести и к знанью рождены.

Духовность в народе всегда была, есть и будет. И она не умирала, чтобы требовалось ее возрождать. Духовность там, где есть любовь – к матери, к детям, к земле, на которой ты родился и живешь, независимо от того, на каком языке ты говоришь и кто по национальности твои родители. Духовность там, где есть желание жить лучше не только в материальном плане, но и в плане духовном, т.е. творить красоту, думать, искать истину и знания, верить в добро и счастье и т.д. и т.п. Скажите, разве наш народ настолько плох и беден, что всего этого не имеет? Неужели же наши люди в борьбе за выживание растеряли все эти духовные качества? Да никогда не поверю в это. И насколько же надо не верить в свой народ, чтобы говорить о возрождении того, что и не умирало?

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОУПРАВЛІННЯ

Головко І.М.

Аспірант, Бердянський державний педагогічний університет

Виховувати в душі патріотичних традицій українського народу, навчати демократії, формувати демократичні принципи й засади, розвивати демократичну культуру, соціальну активність необхідно зі шкільних років.

Сьогодні учнівське самоуправління, як підхід до організації навчально-виховного процесу, має потенційні можливості для патріотичного виховання учнівської молоді.

Учнівське самоуправління в загальноосвітніх школах-інтернатах відноситься до числа найбільш актуальних проблем сучасної педагогіки. Недарма вона справедливо вважається складною і багатогранною в теорії та практиці виховання. Складність цієї проблеми обумовлена тим, що характер і ступінь розвитку самоуправління визначають соціальну активність особистості і становлення її громадянських якостей. Багатогранність визначається тим, що вона включає в себе проблеми розвитку колектива, формування міжособистісних відносин, педагогічної етики, співвідношення управління та самоуправління, та ряд інших.

Насамперед, в розвитку учнівського самоуправління, проявляє очевидну зацікавленість наша держава, що знаходить своє відображення в нині діючих нормативно-правових документах, зокрема у таких, як Конвенція ООН про права дитини, Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти, Законах України „Про охорону

дитинства”, „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, а також у Концепції національного виховання.

З огляду на них, школа-інтернат функціонує як соціально-педагогічна система, провідним завданням якої є патріотичне виховання, а також формування громадянських рис ініціативної, самодостатньої, здатної до самореалізації особистості, яка може відповідати за свої рішення та вчинки, самостійно та творчо мислити.

Формування такої особистості, здатної приймати нестандартні рішення, неможливе без залучення вихованців до організації і роботи учнівського самоуправління.

Під учнівським самоуправлінням ми розуміємо активну участь школярів в управлінні навчально-виховною діяльністю школи-інтернату, дієвий засіб реалізації принципу демократизації школи, чітке і змістовне виконання будь-яким органом самоуправління своїх функцій, за допомогою яких здійснюється, засвоюється оволодіння уміннями і навичками організації й виконання ціннісної діяльності в різних сферах шкільного життя.

Проблемами самоуправління протягом тривалого часу займалися такі дослідники, як: А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Коротов, М. Приходько, С. Хозе та інші.

Специфічні особливості змісту та організації виховної діяльності в загальноосвітніх школах-інтернатах присвячені дослідження Б. Кобзаря, Є. Постовойтова, В. Слюсаренка, В. Яковенка, В. Семенка та інші

Різні аспекти діяльності навчально-виховного процесу в закладах вказаного типу розглядали в своїх роботах І. Іванова, Л. Канішевська, Н. Огренич, Л. Дробот, Т. Шатохін та інші.

Роль дитячого самоуправління у контексті соціалізації та соціальної адаптації вихованців дитячих будинків та шкіл-інтернатів була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних педагогів С. Бадьори, Л. Кузьменко, В. Чугаєвського та інших.

Отже, провідна мета загальноосвітніх шкіл-інтернатів – забезпечити дітям умови для всебічного виховання (в тому числі і патріотичного), навчання і підготовки до самостійного життя, адаптація і соціальна реабілітація, формування активної життєвої позиції, а також соціалізація – входження, вращення в культуру; адаптація до вимог оточуючих; дитина засвоює соціальні настанови, соціальні ролі.

Виходячи з вище зазначеного, мету та завдання розвитку учнівського самоуправління ми вбачаємо у патріотичному вихованні дітей в дусі соціальної активності, самостійності і готовності нести відповідальність за прийняті ними рішення, формування демократичних цінностей, суспільно-громадського досвіду, життєвої компетентності.

Учнівське самоуправління в загальноосвітніх школах-інтернатах має більш складну структуру у порівнянні з масовою школою. Це обумовлено рядом факторів:

- держава покладає всі виховні функції на школу, що вимагає від педагогів створення умов гармонічного розвитку кожної особистості вихованця, його інтелектуальних, ідейно-політичних, морально-трудова та фізичних якостей;

- цілодобове перебування дітей в школі можливе при створенні нормальних умов життя і побуту, навчання і праці за участю самих вихованців. Це робить працю педагогів шкіл-інтернатів складною і відповідальною.

Дитяче самоуправління в загальноосвітніх школах-інтернатах діє на певних рівнях: класного колективу, тієї чи іншої вікової групи (паралелі), кількох вікових груп, загальношкільного колективу. В колективній діяльності формується перш за все соціальний досвід вихованців шкіл-інтернатів, здійснюється принцип відповідальної залежності між учасниками.

У залежності від об'єктивних і суб'єктивних чинників в цих закладах розроблені і впровадженні різні моделі учнівського самоуправління.

З огляду на вище вказане, особливої уваги також набуває формування в учнів навиків самоуправління, яке сприяє оволодінню організаторськими вміннями, вихованню соціальної активності та відповідальності. При цьому слід зауважити, що самоуправління структурно співпадає з самовихованням, а тому стає об'ємним поняттям, і об'єднує, можна сказати, такі поняття як самоорганізація, саморегуляція, самовиховання, самодіяльність.

Мета організації самоуправління в загальноосвітній школі-інтернаті, яку ми вже зазначали, виховання соціально зрілої, творчої, ініціативної особистості, підготовка до майбутнього виконання обов'язків, пов'язаних з керівництвом суспільними справами, тобто здобуття знань, умінь і навичок різної самодіяльності.

Виходячи з цього, ключові завдання його залишаються незмінними:

- допомога в процесі соціалізації шляхом стимулювання власної соціальної активності;

- створення умов для самореалізації;

- забезпечення і захист прав та інтересів учнів;

- забезпечення виконання учнями своїх обов'язків;

- сприяння навчальній та творчій діяльності дітей;

- створення різноманітних учнівських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;

- організація співробітництва з різними організаціями, учнями з інших шкіл;

- сприяння проведенню серед учнів соціологічних досліджень.

Що ж до визначення основних завдань, які повинно виконувати учнівське самоуправління в загальноосвітній школі-інтернаті, ми б виокремили, наступні:

- забезпечити нормальну роботу всіх колективів у школі, оптимальне вирішення повсякденних завдань з залученням вихованців і врахуванням їх інтересів;

- вчити організовувати спільну діяльність, оцінювати результати цієї діяльності і виробляти її загальну оцінку ;

- формувати критичне ставлення до виконаної роботи, вміння помічати і знаходити шляхи виправлення її недоліків;

- дати можливість оволодіти соціальними цінностями, накопити досвід особистої участі в їх реалізації і створенні, засвоїти норми та способи взаємовідносин з іншими людьми, формування активної громадянської позиції і усвідомлення суспільної значущості майбутньої діяльності;

- підготувати до майбутнього вибору обов'язків по участі у керівництві, тобто набування кожним учнем знань, умінь і навичок управлінської діяльності, самореалізація особистісних потенціалів, формування потреби і готовності включитися у відновлюючі демократичні потреби.

Втім, форми, яких воно набуває в сучасній загальноосвітній школі-інтернаті, організаційні принципи, мотиви і діяльність його учасників змінюються відповідно до провідних тенденцій освіти і сучасного українського суспільства загалом.

В стінах загальноосвітніх шкіл-інтернатів ми можемо сформувати в дітей ті риси, які в дорослому житті допоможуть їм стати гідними громадянами демократичної України. Формуванню таких рис і сприяє учнівське самоуправління.

Саме воно створює сприятливі умови для організації різноманітної діяльності учнівської молоді, простір для соціальної активності, навчає молодь жити в складних умовах соціуму, що постійно змінюється.

Учнівське самоуправління – це передусім входження дитини у світ спілкування з іншими людьми, формування в учнівської молоді системи цінностей, які визначають її ціннісне ставлення до дійсності.

Діяльність в органах учнівського самоуправління дає можливість вихованцям загальноосвітніх шкіл-інтернатів практикуватися у входженні в соціальне середовище, сприяє не тільки патріотичному вихованню, а й соціальній адаптації та реабілітації дітей. Беручи участь у реалізації соціально значущих проєктів, програм нинішній вихованець набуває певного життєвого, соціального досвіду, формує свої організаторські, креативні риси, і, що найголовніше усвідомлює важливість цієї справи.

Учнівське самоуправління сприяє впровадженню нового підходу до розвитку лідерства, приділяючи особливу увагу засвоєнню цінностей поведінкових установок та навичок, необхідних як для підвищення якості свого життя, так і для вирішення завдань сучасного суспільства – культури миру, прав людини, здорового способу життя, подолання негативних тенденцій у дитячому середовищі.

Важливим аспектом учнівського самоуправління в загальноосвітній школі-інтернаті є спрямування на формування у вихованців громадянського почуття особистої відповідальності за майбутнє держави.

Перебування дитини в дитячому громадському об'єднанні, освоєння нею різноманітного досвіду, способів діяльності та набуття статусу повноправного члена організації є ефективним інструментом її духовного становлення як члена суспільства.

Учнівське самоуправління ми розглядаємо як:

- спосіб доступної дітям самоорганізації, яка передбачає активну участь членів колективу в процесах прийняття рішень на рівні закладу;

- дійсний і безперервний процес патріотичного виховання шляхом залучення школярів до громадських справ на засадах їх особистої зацікавленості, потреби у самореалізації, визнанні, співучасті.

Таким чином, учнівське самоуправління є школою колективної дії, створення таких життєвих ситуацій, у яких виявляються, виробляються і формуються необхідні для життя у сучасному суспільстві якості особистості.

У залежності від об'єктивних і суб'єктивних чинників в загальноосвітніх школах-інтернатах розроблені та впровадженні різні моделі учнівського самоуправління.

З огляду на вище вказане особливої уваги також набуває формування в учнів навиків самоуправління, яке сприяє патріотичному вихованню, оволодінню організаторськими вміннями, вихованню соціальної активності та відповідальності. При цьому слід зауважити, що самоуправління структурно співпадає з самовихованням, а тому стає об'ємним поняттям, і об'єднує, можна сказати, такі поняття як самоорганізація, саморегуляція, самовиховання, самодіяльність.

Для забезпечення нормальних умов життя і діяльності колективу школи-інтернату необхідне визначення організаційної структури учнівського самоуправління.

Питання про структуру учнівського самоуправління викликає багато суперечок. Діяльність його може бути і творчою, і руйнівною, свідомою чи примусовою, високоморальною або лицемірною. Все це залежить:

- від структури учнівського самоуправління;
- від нормативних і ціннісних орієнтацій його органів;
- від готовності конкретних осіб до виконання функцій самоуправління.

Реальне учнівське самоуправління має суспільно-колективні, групові та індивідуальні варіанти, за якими стоять різні мотиви, потреби та установки. Адже без індивідуальної ініціативи й активності, енергії та діяльності ніяке самоуправління неможливе, також як будь-який суспільно значимий результат неможливий без організованості, згуртованості, індивідуальних і колективних зусиль.

Учнівське самоуправління – багатогранне, багатоякісне, різноманітне і неповторне соціально-педагогічне явище.

Теоретичним обґрунтуванням структури учнівського самоуправління визнано:

- комунікативно – діяльнісний підхід, що передбачає організацію діяльності вихованців на основі домінування у навчально-виховному процесі мотивованих завдань, форм і методів;

- порівняльний підхід, що сприяє розвитку умінь аналітичного мислення, порівняння конкретних справ і явищ, вміння бачити спільне й особливе в діях своїх товаришів, толерантно сприймати їх;

- особистісно – зорієнтований підхід, що є основою особистісного (духовного, інтелектуального, морального, ділового) самовиховання, саморозвитку і активності учнів, здатності й особливості кожної особистості;

- системно – діяльнісний підхід як методологічний принцип єдності самосвідомості й діяльності.

Дані підходи являють собою систему взаємозалежних і взаємообумовлених компонентів:

- пізнання як способу поглиблення і розширення знань школяра про учнівське самоуправління;

- цінності як діалектичної закономірності розвитку особистості на основі національних цінностей;

- виховання як умови суб'єктно-об'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу, організації різних видів суспільно-корисної діяльності;

- технології як способу організації учнівського самоуправління за допомогою діалогових, ігрових, кооперативних, проблемно-пошукових управлінських технологій.

Лише чітка функціональна взаємодія, співробітництво учнівського самоуправління з іншими видами самоуправління сприяє перетворенню його на діючий засіб патріотичного виховання учнів, усунення різнобою в діяльності шкільного колективу, правильному розподілу сфер впливу. Чітке визначення функцій розширює взаємодію усіх видів самоуправління, коли, доповнюючи роботу один одного, допомагаючи один одному, вони роблять спільну справу – формують цілісну особистість, виховують активних учасників демократичного самоуправління народу.

Варіантів організаційної структури учнівського самоуправління може бути не мало, але успіх визначається не кількістю нарад, комісій, штабів, секторів, а їхньою діяльністю, реальним функціонуванням. Практика і спостереження переконують, що зміст роботи колегіальних і робочих органів самоуправління в прямій залежності від рівня педагогічної культури й етики вчителя.

З досвіду роботи в загальноосвітній школі-інтернаті ми пропонуємо такі основні вимоги та завдання:

- педагогу – консультанту органів учнівського самоуправління:- обирається добровільно з числа тих педагогів, які бажають опікуватися учнівським самоуправлінням; педагог-консультант є союзником і радником вихованців школи-інтернату у найрізноманітніших ситуаціях; передає учням організаційний досвід та навчає їх організаторській майстерності; залучає школярів до самоуправлінської діяльності та надає їм необхідну допомогу; грамотно керує діяльністю учнівського самоуправління, допомагає визначити суспільно значущі й цікаві колективні справи, залучає до системи самоуправління якомога більше вихованців закладу; на ідеях педагогіки співробітництва будує взаємини між органами самоуправління, колективом учнів та педагогів; організовує постійний контроль за виконанням єдиних педагогічних вимог учнями.

- класному керівникові: є почесним членом класного об'єднання; разом зі своїми вихованцями за їх потребами та зацікавленнями планує і проводить всю позакласну роботу; спрямовує діяльність своїх вихованців; допомагає в підготовці і проведенні виховних заходів, свят, вечорів, спортивних змагань; бере участь в організації відпочинку і дозвілля учнів під час перерв; допомагає вихованцям в підготовці та участі в огляді художньої самодіяльності; організовує участь дітей

свого класу в загальношкільних заходах; проводить виховні години; організовує участь у чергуванні по школі-інтернату; контролює раціональне використання учнями вільного часу; інструктує членів класного самоуправління у виконанні їхніх обов'язків; слідкує за дотриманням прав вихованців.

- педагогу-організатору: спрямовує позакласну та позашкільну роботу класних керівників; інструктує класних керівників і педагогів щодо питань організації позакласної виховної роботи в органах самоуправління; організовує загальні масові виховні заходи; контролює діяльність, надає допомогу в плануванні та проведенні роботи ради лідерів учнівського самоуправління; налагоджує зв'язки з позашкільними виховними закладами; організує раціональне використання вільного часу учнів в позаурочний час.

- заступнику директора з навчально-виховної та виховної роботи: організовувати і координувати як навчальну, так і позакласну роботу з органами учнівського самоуправління; постійно надавати методичну допомогу класним керівникам та консультантам органів самоуправління; інструктувати їх з питань планування своєї роботи; допомагати в проведенні виховних заходів, аналізувати їх; дбати про те, щоб класні керівники проводили навчально-виховну роботу на високому рівні; координувати роботу різних органів учнівського самоуправління; разом з педагогом-організатором налагоджувати самодіяльність, відпочинок і дозвілля вихованців.

Передусім, на нашу думку, педагог повинен до повної міри усвідомити те, що учнівське самоуправління само по собі, без допомоги з боку педагогів та всього педагогічного колективу виникнути, а тим більше розвиватися не може. Потрібна повсякденна напружена праця по формуванню та розвитку дитячого самоуправління. Педагог повинен психологічно налаштуватися на щоденну увагу до питань організації учнівського колективу і його самоуправління.

По-друге, педагоги повинні знати, що роль помічника учителя, їх підопічних, ніколи не надихнути і не викличе справжньої самодіяльності. Їх надихає позиція організатора групової та колективної діяльності. Саме ця роль дозволяє вихованцеві всебічно розвиватися, задовольняти свої потреби у самоповазі, самовираженні, самореалізації. Педагог покликаний всемірно залучати учнів до організаторської діяльності, доводячи справу до створення розгалуженої системи органів учнівського самоуправління як в школі-інтернаті в цілому, так і в класі чи групі зокрема.

По-третє, педагогічний колектив має усвідомлено поділитися повноваженнями з органами учнівського самоуправління визначеними владними повноваженнями в закладі, признати громадянське рівноправ'я в ній вчителя та учня. Без реальних повноважень жоден орган учнівського самоуправління повноцінно функціонувати та розвиватися не може: вихованці вбачають рано чи пізно намагання педагогів створити декоративне, таке, що відповідає інтересам дорослих, учнівське самоуправління і втрачають до нього всілякий інтерес.

З першого моменту створення учнівського самоуправління метою його діяльності повинна стати робота по реалізації освітніх потреб дітей, а саме:

- довіряти дітям вирішення питань організації життєдіяльності колективу;
- поступово переделеговувати вихованцям частину своїх повноважень;

- перейти з повчання на інтонацію поради, зацікавленості;
- постійно мотивувати як дітей, так і дорослих до участі у прийнятті рішень чи реалізації певної програми, проекту, заходу;
- навчати дітей діловому спілкуванню та толерантному ставленню до оточуючих на власному прикладі;
- ставитися до учасників дитячого самоуправління як до партнерів;
- намагатися свою точку зору висловлювати в останню чергу.
- кожним своїм кроком, словом, інтонацією, порадою, справою показувати вихованцям доброзичливе ставлення до їхньої діяльності;
- бути вимогливими в питаннях дотримання правил пунктуальності, охайності та дисципліни.

Не може бути так званого централізованого управління. Подібне управління, як показала практика минулих років, не витримало іспиту часом, тому що єдино управління вчителем усіма видами самоуправління призвело до зменшення функцій, розмивання граней між органами самоуправління і громадських організацій, до послаблення самостійного і самокерованого характеру їхньої діяльності.

Таким чином, у діяльності учнівського самоуправління школярі проходять етапи активного соціального формування, становлення, розвитку. Особистість вихованця в багатьох соціальних аспектах сформована не цілком, тобто не опанувала визначений досвід управлінської діяльності, не доросла до реалізації покладених на неї функцій. Саме тому зростає роль педагога як надихаючого фактору.

Ми вбачаємо шляхи перетворення учнівського самоуправління на пріоритетний засіб патріотичного виховання, згуртування шкільного колективу з мажорною атмосферою, з постійною зміною повноважень і підпорядкувань, з чіткою перспективою завтрашньої радості у колегіальності прийняття рішень, згуртуванні педагогів і вихованців, у спільному діловому співробітництві, взаємній повазі, гуманізмі відношень, довірі, відповідальності і підтримці.

ЛІТЕРАТУРА

- Бочкарев В., Опалихин В. Школьное самоуправление в вопросах и ответах // Воспитание школьников.- 1996.- № 1.- С. 22-25
- Канишевская Л. Повышение эффективности воспитательной работы в школах-интернатах. – К.: «Київське братство», 1997. – 128 с.
- Кобзар Б. Управління виховною роботою в школі-інтернаті. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. – 260 с.
- Коротов В. Самоуправление школьников.- 3-е изд., доп. И пере раб.- М.: Просвещение, 1981.- 208 с.
- Макаренко А. Методика организации воспитательного процесса /Органы самоуправления // Соч. в 7-ми т. – Т. 5. – М., 1957
- Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. № 1697 // Нормативно-правове забезпечення освіти. У 4 ч. – Х.: Видавнича група «Основа». – 2004. – Ч. 2. – 160 с.

Приходько М. Учнівське самоврядування в сучасному вимірі. – Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 176 с.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ, ЩО НАВЧАЄТЬСЯ, В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ

*Гончаренко О.М.
завідуючий кафедри ХНРБЦ*

Сучасний світ став небезпечним для людини завдяки її життєдіяльності. Надзвичайно високий рівень технічного розвитку, інформаційне перевантаження, глобальне забруднення навколишнього середовища на фоні зростаючого дефіциту ресурсів – причини, які загрожують безпечному існуванню людини вже сьогодні.

Стихійні лиха та техногенні катастрофи часто супроводжуються небажаними змінами в довкіллі, в свою чергу життєдіяльність людини також має наслідки, які загрожують її існуванню. Тому базисна життєдіяльність та екологія людини є нерозривними складовими сучасного розвитку суспільства.

Отже, в сучасних умовах вивчення основ екології є навчальною потребою. Людина повинна навчитися передбачати наслідки свого негативного впливу на природу, зберегти та відновити втрачені природні ресурси, знайти гармонію між своїми зростаючими потребами і необхідністю збереження і захисту навколишнього середовища, змінити філософію існування – від споживання природних ресурсів до співіснування з довкіллям та його компонентами.

Сучасна тенденція модернізації освіти тісно пов'язана з переоцінкою цінностей, завдань і призначень людини. Наслідком цього є усвідомлене переосмислення завдань освіти в контексті нових вимог і можливостей, що ставить перед людством ХХІ століття. Серед найважливіших, найневідкладніших і найскладніших викликів сучасності – початкова потреба сформуванню такого способу життя, який би став основою довготривалого ощадливого розвитку людства. Йдеться не тільки про охорону навколишнього середовища і природо захисне навчання. Усвідомлення світовим співтовариством того, що ні науково-технічний прогрес, ні нові технології самі по собі не здатні подолати загрозу економічної катастрофи, сприяє формуванню нового (економічного) мислення. вочевидь стає зрозумілим – потрібна нова (екологічна) філософія, політика, нові моральні імперативи. Загалом йдеться про таку систему цінностей, як складову культурного, патріотичного світобачення, яка б не залежала від таких факторів, як економічні піднесення чи занепади, за якої б захист і збереження природи вважалися такою ж святістю. Як і саме життя.

Серед складових другого, чуттєвого («пронести через себе») становлення людини до природи нуртує дуже важливий, якщо не засадний, кровний зв'язок з

«мамою Батьківщиною», рідною оселею, рідним подвір'ям. Почуття – це особливо властиве українському характеру. Від туги за рідним домом умирають, сивіють розкидані світом українські сердеги. На цьому патріотичному почутті історично зростала любов українців до своєї «великої країни».

Сьогоднішнє молоде покоління – господарі майбутнього, тому виховати в нього екологічну свідомість, культуру та патріотичне виховання – завдання першочергове, вирішити яке покликана екологічна освіта. Розпочинати екологічне виховання треба ще в дошкільних установах.

Насамперед, потрібно об'єднати зусилля держави, сім'ї, освітньо-виховних закладів, активізувати пропаганду патріотичного виховання, екологічної культури здорового способу життя через засоби масової інформації.

В цьому напрямку значний внесок патріотичного виховання в охорону та збереження навколишнього середовища роблять діти і молодь Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, який розташований на о. Хортиця в заповідній зоні. Систематичне патріотичне, екологічне виховання підростаючого покоління приведе до того, що вони зможуть оцінити значущість і вагомість збереження навколишнього середовища, навчатись робити це самі і навчати інших.

Отже напрямок дії в цьому дасть змогу виховати в дітей екологічну культуру, навчить осмислювати й оцінювати її безмежні багатства, які дарує нам природа.

Особливо важлива роль в патріотичному вихованні відводиться позашкільним закладам, адже саме в них працюють діти за своїми уподобаннями, де найповніше може розкритись душа дитини. Екологічне виховання в позашкільному закладі передбачає усвідомлення дитиною себе як частини природи, що є основою життя, формування відчуття відповідальності за природу, як національну, загальнолюдську цінність, оволодіння знаннями, практичними уміннями і навичками раціонального природокористування, знання природи свого краю.

Не менш важливого значення набуває нині робота з дітьми, які мають функціональні обмеження. Саме екологічне виховання найбільше сприяє реабілітації таких дітей, щоб діти з функціональними обмеженнями справді повірили в свої сили, повірили, що вони повноцінні громадяни держави, в якій вони живуть. І саме через екологічне виховання можна повернути таким дітям радість спілкування, віру в себе і свої можливості.

Ось уже кілька десятків років працюють вихователі, керівники, вчителі, викладачі коледжу ХНРБЦ з однією метою: поліпшити душевний стан дітей, яких природа обділила здоров'ям, обмежила в можливостях рухатися, довести дітям, що вони не гірші, що вони можуть жити повноцінним життям і приносити користь тим, хто їх оточує.

Ефективність процесу патріотичного, екологічного виховання залежить від цілеспрямованого формування і задоволення духовних потреб дитини. Екологічна освіта дітей з функціональними обмеженнями часто є оптимальним засобом педагогічного впливу на дитину, з якою доводиться працювати:

- по-перше, забезпечується можливість зайнятися цікавою справою, змістовим стає дозвілля дитини, розширюється коло її спілкування. Це виховує інтерес особистості створення духовних цінностей;
- по-друге, нерідко трапляється, що любов до природи, до всього живого стає єдиним стимулом життя для дітей-інвалідів, дітей-сиріт;
- по-третє, переживши психічний стрес, дитина залишається збудженою ще тривалий час, психічно неврівноваженою. Заняття заспокоює нервову систему дитини, формує у неї терпіння, послідовність.

Крім того, добре всім відоме значення екологічної та тренувальної діяльності для розвитку психічних та фізичних навичок. Вона розвиває мислення, моторику тіла, координацію рухів, удосконалює здорове сприйняття, розвиває мислення, вміння аналізувати, запам'ятовувати.

Отже, патріотичне, екологічне виховання максимально активізує природні можливості та духовний потенціал, закладений у кожній дитині від народження, є надійним провідником на шляху духовного зростання особистості.

Відображення дійсності починається з відчуттів, що впливають на органи чуття. За допомогою мислення дитина пізнає те загальне у природних явищах, ті закономірні зв'язки, що складають дійсність. Через вивчення рослин у дітей виховується любов до рідного краю, вони ознайомлюються з символікою України. Вивчаючи лікарські рослини, дається можливість дітям на практиці навчитися раціонально використовувати їх.

За допомогою літератури та відвідування виставок діти ознайомлюються із композицією як художньою формою мистецтва, але дітей із функціональними обмеженнями більше цікавлять композиції як власний витвір мистецтва. Наскільки дитина самостійна сьогодні, настільки вона вільна і щаслива завтра.

Для того, щоб реалізувати себе, створити власний «шедевр», дітям потрібно багато працювати, особливо над заготівлею природного матеріалу. Природа дає нам неповторні багатства готових форм, але їх треба навчити побачити, відшукати, а для цього потрібна фантазія.

Дітям із функціональними обмеженнями найкраще працювати при створенні композицій групами. Водночас у кожній дитини з'являється почуття автономності, самодостатності, віри у власні сили.

Робота з дітьми із функціональними обмеженнями вимагає тісної співпраці з батьками. методи виховання в сім'ї любові та бережного ставлення до природи, спільної прогулянки – це важливі засоби виховання екологічної культури. Сімейні традиції та особистий приклад батьків стимулюють природоохоронні дії дітей.

Щоб якомога краще реабілітувати дітей із функціональними обмеженнями, держава, суспільство, вчителі, вихователі, батьки повинні працювати лише разом, адже вони служать одній великій справі – допомогти дитині відчути себе повноправним громадянином своєї держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев В.П. становление человечества – М.:1984г.
2. Волкова А.С. екологічне виховання школярів
3. Іванова О. Досвід роботи школи з екологічного виховання учнів. Директор школи. Україна №1

4. Екологічний вісник 2006р. №3
5. Досвід екологічного виховання учнів. Позакласний час 2006р. №3-4
6. Ковальчук Т.М. Наукові засади моніторингу виховного впливу школи на сформованість у дітей та молоді екологічної свідомості і культури. Педагогічна думка. 2007р. №1
7. Колесник М.О. Форми, засоби та методи екологічного виховання учнів. Екологічний вісник. 2006р. №3
8. Постишева Н.А. Реабілітація дітей із функціональними обмеженнями шляхом екологічного виховання. Рідна школа. 2006р. №3
9. Краснікова Л.П. Експеримент в екологічному вихованні дітей. Початкова освіта. 2007р. №14
10. Морщицька В.М. Екологічне виховання і соціально-моральні задачі. Дошкільне виховання. 2003р. №11
11. Писарчук Е.А. Екологічне виховання учнів. Радянська школа. 1990р.
12. Рябичук Т. Виховання екологічно свідомої особистості. Директор школи. 2006р. №9

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Гугнин Эдуард Анатольевич

к. соц. н., доцент кафедры социологии

Запорожского национального университета

Новейшая история независимой Украины может быть фактически поделена на два этапа: до «помаранчевой революции» и после нее. Именно с этими двумя этапами связаны основные процессы кардинальных изменений во всех сферах общественной жизни и, в первую очередь, в политической. Именно после «помаранчевой революции» в стране изменилась не только политическая власть, но и отношение широких слоев населения к политике как таковой. До конца 2004 года подавляющее большинство населения Украины представляло собой исключительно объектов политики, то есть индивидов, на которых направлены те или иные технологии, позволяющие политическим партиям и их лидерам получать так необходимые им голоса на выборах разных уровней. И только с Президентских выборов 2004 года народ стал активным участником политических процессов происходящих в стране. Однако это участие далеко не всегда означало переход от статуса объекта политики в статус активного ее субъекта. Для большинства избирателей этот процесс так и остался лишь ощущением движения. Так как свобода, демократия и «новое лицо украинской власти», обещанные на Майдане, оказались тоже избирательными технологиями, правда более сложными и изощренными, чем прежде, хотя и такими же прагматичными и жесткими по отношению к избирателям. На сегодняшний момент, политологи и социологи по-

разному трактуют как сами события конца 2004 – начала 2005 годов, так и процессы, происходящие в Украине после них, однако все они сходятся во мнении, что это существенно повлияло на политическую культуру украинского народа.

Целью данной статьи является изучение особенностей формирования и функционирования политической культуры молодежи в Украине.

Как известно, понятие «политическая культура» было введено в научный оборот в 1956 году в работе «Системы правления великих европейских государств» американским ученым Х.Файнером, однако теоретическое обоснование политической культуры получила в концепции Г.Алмонда и С.Вербы. По их мнению, политическая культура – это разнообразные, но устойчиво повторяющиеся, когнитивные, аффективные и оценочные ориентации относительно политической системы вообще, ее аспектов на «входе» и на «выходе» и себя как политического актера [2, 563].

В современной западной социологии политическая культура трактуется как нормы, убеждения и ценности в политической системе [1, 39].

Первоначально природа и сущность политической культуры как составной части политической системы любого государства исследовались в 50-60-х годах XX столетия. Этот период изучения политической культуры связан с именами таких известных ученых как: Г.Алмонд, С.Верба, Х.Файнер и У.Розенбаум. Новый этап изучения политической культуры связан с геополитическими процессами, происходящими, в первую очередь, в Европе и на территории СССР. Именно здесь на рубеже 80-90-х годов XX века появились новые независимые государства, а по СССР прокатился так называемый «парад суверенитетов». Новые независимые государства формировали и новые типы политической культуры, изучением которых в свое время занимались Л.Пай, Дж.Пауэлл, Р.Инглхарт, Р.Роуз, М.Дюверже, К. фон Бойме и др.

Несмотря на все многообразие определений политической культуры, все они едины в том, что – политическая культура – это исторически сформированные стойкие политические представления, убеждения, ориентации, а также обусловленные ими модели и нормы политического поведения людей, стили деятельности политических институтов. Основными структурными элементами политической культуры являются:

1. культура политического сознания (политические установки, политические представления, политические убеждения, политические традиции и обычаи, политические нормы);
2. культура политического поведения (культура политического участия, культура политической деятельности);
3. культура функционирования политических институтов (культура принятия и реализации политических решений, электоральная культура, культура восприятия и решения социально-политических конфликтов).

Учитывая все это, проанализируем специфику формирования и функционирования политической культуры молодежи в современном украинском обществе.

В рамках национальной политической культуры, которая формирует базовые ценности и нормы поведения в политическом пространстве, наибольшее внимание необходимо уделять субкультурам отдельных социальных групп. Именно в них в процессе социализации индивиды усваивают основные ценности и нормы, которые формируют определенные социальные установки, отвечающие за адекватность и эффективность реакции индивида на конкретные политические, и социальные события.

В кризисных обществах, к числу которых, на данный момент, относится и Украина, имеет место феномен политической дезориентации и вакуума политических представлений (предпочтений). Именно в такие периоды наблюдается фрагментарность и внутренняя противоречивость политических ориентаций, фрустрация политического сознания. Учитывая это, классики современной украинской социологии Н.Панина и Е.Головаха, описывая специфику электорального поведения украинского населения, ввели в научный оборот понятие «амбивалентность сознания», то есть, эклектическое объединение симпатий к разным политическим силам и идеологическим конструктам. Особо ярко этот эффект можно было наблюдать в 2002 году, когда выборы в Верховную Раду Украины проходили по так называемой мажоритарно-пропорциональной системе. В ходе тех выборов пропрезидентский блок «За Единую Украину» набрал только 11,77%, но благодаря депутатам, избранным по мажоритарным округам, получил большинство мандатов в парламенте, опередив при этом блок «Наша Украина», который по спискам смог набрать 23,57%. Еще интересней ситуация сложилась с Коммунистической партией Украины, которая по пропорциональной системе получила поддержку 19,98% избирателей, в то время как по мажоритарным округам смогла провести в парламент только 7 своих кандидатов. Такие результаты выборов показали, что четкой зависимости между голосованием за конкретную политическую силу (и, следовательно, ее идеологию) и отдельно взятого кандидата в Украине не отмечается. Впервые эта закономерность была установлена в ходе парламентских выборов 1998 года. С изменением избирательной системы (в 2006 году депутаты Верховной Рады Украины избирались исключительно по пропорциональной системе) слегка изменились и закономерности в голосовании. По-прежнему, избиратели продолжают голосовать за разные политические силы на выборах депутатов разных уровней. Так, например, в большинстве областей юго-востока Украины в городские и областные советы проходят такие партии как «Вече», «Блок Литвина», ПСПУ (Н.Витренко), в то время как на общенациональном уровне они не преодолевают 3% барьер для попадания в украинский парламент. Такая же картина была и с национал-демократическими партиями на западе Украины. Однако, учитывая тот факт, что выборы депутатов советов всех уровней проходили исключительно по пропорциональной системе, избиратели постепенно начинают голосовать за одну и ту же политическую силу на всех уровнях.

Кроме феномена политической дезориентации и вакуума политических представлений, которые присущи современной политической субкультуре украинской молодежи, необходимо также отметить и другие характерные ее черты.

Во-первых, современная молодежь, учитывая ее возрастные характеристики (а это индивиды в возрасте до 35 лет), при выборе того или иного кандидата руководствуется, прежде всего, так называемым принципом «фейсизма», то есть внешностные характеристики кандидата доминируют над внутренними, а уж тем более над политическими или идеологическими. Так, например, при избрании Президента Украины в 2004 году, большое количество голосовавшей за В.Ющенко молодежи, одним из основных критериев избирало внешностные характеристики. А в 2006 году, в ходе парламентских выборов, партия «Вече» пользовалась большой популярностью у молодежи, однако это не помогло данной политической силе попасть в парламент, хотя, как мы уже указывали, это позволило им пройти во многих областях в местные советы.

Во-вторых, необходимо учитывать достаточную эмоциональность и мобильность молодежи. Именно этим и воспользовались оппозиционные силы в 2004 году, когда большое количество молодежи поверило В.Ющенко и его сторонникам, что позволило не только сформировать необходимое общественное мнение, но и, заручившись поддержкой молодежи, активно использовать ее в акциях протеста на Майдане в Киеве, а также во всевозможных акциях по всей Украине. Фактически «помаранчевые» получили бесплатных агитаторов, при этом очень активных. Однако эти политические силы не учли одного, излишняя эмоциональность молодежи может из состояния эйфории очень быстро перейти в состояние апатии, что и произошло в 2005 году. Как это не печально отмечать, но молодежь в очередной раз использовали. Именно с 2005 года большинство социологов отмечают повышенный уровень апатии молодежи в отношении политических событий происходящих в Украине.

В-третьих, на формирование политической культуры влияет, прежде всего, система ценностных ориентаций, норм, обычаев, традиций и правил поведения, принятых в данном обществе. В Украине вот уже 17 лет идет процесс политической ресоциализации. Это приводит к тому, что большинство молодежи, родившейся на рубеже 90-х годов XX столетия, политически социализировались в обществе, в котором не было выработано единой системы ценностных ориентаций. Фактически можно говорить о том, что молодежь, в отличие от представителей старшего поколения, формируется уже в рамках другой политической культуры. Кроме этого, у молодежи природно отсутствует достаточный социальный опыт и социальная память. Все это отражается не только на уровне, но и на сущностных характеристиках молодежной политической субкультуры в Украине.

В-четвертых, в политической жизни общества украинская молодежь далеко не однородно. Можно выделить несколько категорий молодежи, которым присущи свои специфические характеристики политической субкультуры. Так, в ходе проведения целого ряда социологических исследований Запорожским центром стратегических исследований в 2004-2008 годах молодежный электорат города Запорожье был разбит на четыре основные группы:

- 1) политически и социально активная молодежь;
- 2) политически активная, но социально пассивная молодежь;
- 3) политически и социально пассивная молодежь;

4) группа “прямого подкупа”.

Все эти группы значительно рознятся в соответствии с качественными и количественными характеристиками. Самыми большими являются группы социально и политически пассивной молодежи и “прямого подкупа” (соответственно 25% и 30%). Основными методами воздействия на данные категории молодежи являются: разнообразные увеселительные мероприятия, и мероприятия, в ходе которых предполагается прямой подкуп молодежи (розыгрыши призов, бесплатные билеты, бесплатные угощения, благотворительные акции и др.). Представители данных социальных групп инертны и представляют небольшой интерес для привлечения их к избирательному процессу в тех формах, которые на сегодняшний момент применяются избирательными штабами. Наибольший интерес в плане привлечения на свою сторону в ходе выборов представляют группы политически и социально активной молодежи и политически пассивной, однако социально активной молодежи. Основными методами воздействия для данных групп являются: круглые столы, научные конференции, тематические вечера, всевозможные конкурсы, направленные на выявление творческих и интеллектуальных способностей индивидов (КВН, “Что? Где? Когда?”, конкурсы самодеятельности и др.), спортивные соревнования. Представители данных категорий молодежи в большей степени активны, что предопределяет их способность к активному выражению своей гражданской позиции. Однако имеет место и еще одна тенденция, которая касается политической активности молодежи и существенно влияет на ее качественные характеристики. Дело в том, что более 40% респондентов, которые, считают себя политически активными, на практике пассивны. То есть, мы имеем дело, с так называемой категорией декларируемо активной, но реально пассивной молодежи.

В-пятых, существенно отличается политическая культура (и, тем более, электоральная культура) сельской и городской молодежи. В частности, учитывая поселенческие особенности, а также значительную отдаленность центральных политических процессов от сельской местности, по мнению В.Чигрина, сельская молодежь негативно относится к политике, очень скептически относится к участию в деятельности политических партий и блоков, ограничивая свое участие в политике исключительно электоральным участием (то есть голосованием в ходе выборов) [4, 262]. К тому же уровень политической культуры сельской молодежи значительно ниже политической культуры городской молодежи. Помимо этого, имеют место отличия и в политической культуре жителей разных областей Украины.

Все эти особенности не только характеризуют специфические особенности формирования и функционирования политической культуры молодежи, но и существенно влияют на развитие национальной политической культуры в целом. Следовательно, анализ особенностей политической культуры молодежи, позволит нам выявить закономерности развития национальной политической культуры Украины, а, учитывая законы формирования последней спрогнозировать возможные варианты ее развития.

На сьогоднішній момент в Україні домінує так називана конфліктна політична культура, яка, в отличие от консенсусної політичної культури, характеризується полярними представленнями і переконаннями громадян. При цьому дані розходження стосуються не тільки політичних представлень, переконань і установок, але і легітимності політичної системи як такої. При цьому, за мнением учених, якщо конфліктна політична культура існує в країні достатньо довгий термін, в ній можуть утворюватися особлі субкультури, об'єднуючі громадян, приєднаних різко відмінюючихся одне від одного точок зору. Представники різних субкультур входять в різні політичні партії, читають різні газети, відвідують різні дискусійні клуби, існують в різних громадських і навіть спортивних об'єднаннях. При цьому якщо конфліктні політичні субкультури накладаються на етнічні і релігійні розбіжності, соціально-політичний конфлікт може прийняти загрозливий єдності суспільства характер [3, 318]. Проаналізувавши дане висловлювання, можна з впевненістю говорити про те, що Україна, в даний період свого розвитку, як ніколи близька до роз'єднання. І таким чином, політичних міфів про існування абсолютно різних двох України (західної і східної) може стати політичною реальністю.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большой толковый социологический словарь (Collins). Том 2 (П – Я): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 1999.
2. Политология: Хрестоматия / Сост. М.А. Василик, М.С. Вершинин. – М, 2000.
3. Теория политики: Учебное пособие / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб.: Питер, 2008.
4. Чигрин В.О. Сільська молодь: досвід комплексного соціологічного аналізу. – Мелітополь: ЗІДМУ – ТДАТА, 2006.

МІСЦЕ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ МОЛОДОГО ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

*Давидов П.Г. к.філос.н., доцент
Донецький інститут залізничного транспорту*

Сьогодні актуальною проблемою соціально-філософських роздумів виступає створення онтології, яка б включала екзистенціальні прояви людини як конструктивний елемент буття, розглядала інтерпретацію особою світу як умови відтворення зв'язків серед явищ дійсності, покладала індивідуальну практичну дію в контексті певних абсолютів, якими, на нашу думку, є мораль та право. Нажаль, кризовий стан сучасного суспільства призведе до різного роду світоглядних втрат, в першу сфері у соціальній свідомості, та викликає формування різних форм деформації моральної та правової свідомості.

Безумовно, питання правового та морального виховання молоді неодноразово ставали об'єктом наукового дослідження, проте ми вважаємо, що при розгляді цього питання недостатня увага приділялася широкій взаємодії і нерозривному зв'язку правового та морального виховання з політичним, етичним, трудовим, патріотичним та іншими напрямками виховання. Адже морально-правове виховання виступає лише як один з напрямків виховної роботи, тому його слід вести не ізольований від розвитку соціальних умов, а в тісному зв'язку з економічним, політичним і соціальним ладом суспільства, з конкретними етапами його розвитку. На нашу думку, не можливо поділити морально-правове виховання окремо на моральне та правове, адже і мораль і право виступають нормативними регуляторами соціуму. Адже без усвідомлення їх вимог особистістю вони не знайдуть свого відображення у поведінці людини, бо як, справедливо, зауважував відомий французький мораліст Ларош Фуко: «Людина підкоряється тільки тим законам, які сама для себе обирає».

На нашу думку, без чіткої, науково обґрунтованої, державної програми з морально-правового виховання нам не вдасться сформувати громадянське суспільство, з високим рівнем правової та моральної свідомості пересічних громадян, як передумови розбудови правової держави. Тому подальше зміцнення правових та моральних основ державного і суспільного життя обумовлює необхідність напрацювання програми правового та морального виховання населення і особливо молоді. Саме морально-правове виховання розглядається нами як засіб запобігання деформації соціальної свідомості та формування морально-правового конформізму – однієї з найпоширенішої її форми, а також відторгнення людини від суспільства.

Питаннями морально-правового виховання населення, нам довелося займатися працюючи в освітніх (як у загальноосвітніх школах так і у вищій школі) та правоохоронних органах України. Тому, з урахуванням накопиченого власного досвіду, ми прагнемо розглянути цю проблему як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Розвиток демократії у країні багато в чому залежать від рівня правової та моральної свідомості населення, від правильного розуміння кожним громадянином своїх прав і свобод та вміння ними користуватися, від готовності виконувати свої обов'язки, поступати завжди у відповідності до закону і та узгоджено з власною совістю та суспільною мораллю. Важливість морально-правового виховання молоді обумовлена ще й тим, що в життя вступають все нові й нові покоління людей, і кожне нове покоління молоді, засвоюючи досвід минулого, відчуває потяг до пізнання нових явищ, теорії і практики розбудови суспільства. Це накладає певний відбиток і на методи, форми і засоби виховання молоді, які вимагають ретельної розробки.

Під *змістом* морально-правової виховної діяльності звичайно розуміються ідеї, погляди, переконання, норми і факти, які вносяться в свідомість населення, забезпечуючи його поважне ставлення як до закону (права) так і до суспільної моралі. У цьому зв'язку звертає на себе увагу перш за все необхідність розвитку всіх сторін соціальної свідомості.

Бо не абстрактне «культурне вдосконалення особистості», а докорінна зміна, перш за все економічних і політичних, умов життя людей дає можливість

духовного розвитку особистості, виховання її кращих якостей. Проте сьогодні правові й етичні риси, характер людей активно впливають на зміну життєвих обставин і умов. Саме ідеї, коли вони опановують масами, стають матеріальною силою, – виступають головною умовою історичного прогресу. Ще Монтеस्क'є розробляючи теорії розбудови правової держави вказував, що держава без ідеології існувати не може. Хоча у Основному Законі України – Конституції (ст. 15) закріплено, що «Ніяка ідеологія не може визнаватися державною як обов'язкова», проте вибудувати державу, на нашу думку, без «Генерального плану» – ідеологічної програми дуже складно, якщо взагалі можливо. Просто зазначити що наша держава «демократична», «соціальна», «правова» мало, бо за кожною цією ознакою стати принципи-стандарти без опрацювання яких це тільки «гасла». До речі не секрет, що «суверенна» та «незалежна» є синонімами (за словниками як за юридичним так і лексичним). Саме наповнення кожної цієї ознаки визначеним, соціально сприйнятним змістом і виступає одним з завдань морально-правового виховання, як засобу формування громадянського суспільства, запоруки правової держави. Тому морально-правове виховання в системі ідеологічного виховання має два головні аспекти – структурні і функціональні, які і відбивають в сукупності реальний зв'язок морально-правової виховної роботи з іншими областями ідеологічної діяльності. Цей зв'язок характеризується наступними основними властивостями.

По-перше, входивши в цілісну систему більш високого порядку і знаходячись в певних відносинах координації з іншими напрямками виховання населення, морально-правове виховання в той же час має відому самостійність, певну свободу функціонування. Це виявляється у спеціалізації морального та правового виховання, у специфіці їх змісту і внутрішньої структури, форм і методів виховного процесу.

По-друге, входячи до системи ідеологічного виховання, як частина в ціле, – активно взаємодіючи з іншими його складовими частинами, морально-правове виховання володіє усіма системними властивостями ідеологічного виховання громадян і сприяє досягненню її загальної мети, формуванню цільної, гармонійно розвинутої особи. Тому морально-правова виховна робота може постійно удосконалюватися і бути ефективною лише в межах всієї системи ідеологічної роботи.

Необхідність підвищення рівня морально-правового виховання у сучасних умовах викликана зростанням значення ролі моралі та права і вимог законності у вдосконаленні правової основи державного і громадянського життя суспільства у формуванні громадянського суспільства. Адже громадянське суспільство характеризується в першу чергу високою моральністю яка й консолідує людей і виступає формою демократичного контролю суспільства над державою в тому і над законотворчою діяльністю. Поняття морально-правового виховання, як і виховання в цілому, розглядається звичайно в двох значеннях: в широкому і вузькому. Під вихованням в широкому значенні мають на увазі дію всіх чинників суспільного життя (як об'єктивних, так і суб'єктивних) на формування соціальної свідомості особистості або тієї або іншої спільності людей. А.С.Макаренко підкреслював, що виховує буквально все: люди, речі, явища [1, с. 20]. Природно, умови життя, стан правопорядку в країні, принципи державного устрою, розвиток

демократії, доступність органів влади і всього процесу управління і т.д. здійснюють (мають) у сучасних умовах вирішальний (визначальний) вплив на рівень свідомості і суспільно-політичну активність громадян. Причому вплив цих об'єктивних чинників на формування соціальної свідомості особистості може бути як позитивним, так і негативним. Як свідчить практика, цей вплив значно підвищується там, де воно доповнюється умілим цілеспрямованим процесом виховання, яке повинне виступати головним стрижнем формування особистості.

Саме морально-правове виховання протидіяти деформації соціально-свідомості, морально-правового конформізму зокрема, і здатне приводити людей до правильної поведінки, до вибору соціально корисної правової позиції лише через формування певних якостей і елементів правової та моральної свідомості. Процесу такого виховання властиві структурні ознаки, властиві ідейно-виховному процесу в цілому і характеризують його як цілеспрямовану виховну діяльність з формування всебічно розвинутої, освіченої і свідомої особистості. Безпосереднім *об'єктом* дії правового та морального виховання виступає певна область свідомості людей, їх духовного внутрішнього життя, якою в даному випадку і є правова та моральна свідомість, та сформований на її основі рівень правової та моральної культури поведінки індивіда і різної соціальної спільноти. Проте при цьому слід враховувати специфічні особливості вже існуючого рівня правової та моральної свідомості тієї або іншої частини громадян в процесі здійснення виховної роботи, диференційованого ставлення до виховання соціальної свідомості різних прошарків і груп населення.

Складність боротьби з негативними відхиленнями від громадської соціальної свідомості, яким і виступає морально-правовий конформізм, у сучасних умовах розвитку суспільства пояснюється тим, що його носії як би «розпилені (розпорошені)» у ньому (суспільстві), зачіпаючи представників різних страт і соціальних груп. Орієнтація морально-правової виховної роботи на найчисленніші верстви населення і складає основні напрями цього виду ідеологічної дії. До них сьогодні належать: в першу чергу правове виховання підлітків і молоді, робітників, підприємців, інтелігенції, військовослужбовців, посадовців, членів громадських організацій, депутатів та ін, а також робота з формування суспільної моральної свідомості.

Так в морально-правовій свідомості як особистості, так і суспільства в цілому, виділяються два рівні: психологія і ідеологія. Перший, або як ще іноді говорять, нижній рівень включає психологічну частину свідомості. Вона пов'язана з плотськими, емоційними властивостями людини. Інший, ідеологічний, рівень свідомості – це уявлення, погляди і поняття про право і мораль як суспільні регулятори. Цей рівень морально-правової свідомості відрізняється усвідомленістю, свідомістю, заснований не на плотському сприйнятті подій, а на науковому пізнанні права, моралі (етики) форм їх прояву, та відіграє вирішальну роль в мотивації вчинків людини та поведінки людини. Про ефективність, змістовність виховних заходів можна говорити лише в тому випадку, якщо вони впливають на обидві названі сторони морально-правової свідомості.

Метою морально-правового виховання є вироблення стійких соціальних якостей особистості і соціальних обов'язків, які можна в цілому охарактеризувати

так: 1) високу морально-правову культуру, яка включає у себе усі елементи правової та моральної свідомості; 2) соціально схвальну поведінку, яка передбачає напрацювання навичок та умінь обирати свого поводження схвальної поведінки і самостійної правової і моральної оцінки дійсності; 3) володіння необхідними правовими та етичними знаннями; 4) ствердження у свідомості громадянина поглядів і переконань, які забезпечують високу стійку повагу до законів держави, нетерпимість до порушників приписів законів та моралі; 5) також високу правову та моральну активність, творчу участь у застосуванні норм права і моралі, та їх вдосконаленні, охороні правопорядку.

В досягненні кінцевих результатів виховних заходів найціннішим є формування таких мотивів соціально активних дій громадян, які органічно поєднують у собі єдність особистих і суспільних інтересів. Якщо під впливом такого виховання людина не тільки поводить себе правомірно і морально, але і розглядає кожний свій акт поведінки під кутом суспільної корисності, утримуючись від порушення правових та моральних приписів, усвідомлює, що його аморальний чи протиправний вчинок може викликати наслідкування інших осіб, стати негативним прикладом, то можна говорити про досягнення наміченої мети роботи з формування соціальної (морально-правової зокрема) свідомості особистості.

Найчастіше виховні заходи орієнтуються на молодих осіб, морально-правова свідомість яких ще повністю не сформована і не може вважатися дефектною, девіантною, асоціальною. При цьому виховання виступає як умова забезпечення соціально-регулюючої функції права та моралі. Морально-правові виховні заходи в таких випадках впливають на ті численні сторони соціальної свідомості, які відображають сприйняття соціальної дійсності, та безпосередньо не пов'язані із застосуванням соціального примусу норм моралі чи права.

Вважається, що кожна розумна людина може регулювати свою соціальну поведінку відповідно до норм права та моралі які діють у суспільстві. Проте для цього необхідно, щоб вона володіла необхідним мінімумом як юридичних так і етичних знань, щоб у неї було виховано внутрішнє усвідомлене переконання в необхідності наслідувати шлях, вказаний суспільством, щоб у неї була сформована стійка звичка моральної та правомірної поведінки. Тільки тоді можна говорити про високий рівень морально-правової свідомості, про належну змістовність виховної роботи, яка й забезпечує такий розвиток свідомості особистості. Адже морально-правові погляди формуються за допомогою засвоєння інформації про законодавство, ознайомлення населення з основними нормами моралі та права і їх принципами, і все це виступає початковим елементом виховання. І якщо знання є необхідною умовою діяльності індивіда, то, відповідно, морально-правові знання – той фундамент, на якому будується вся «споруда (конструкція)» соціального виховання. У своїй сукупності знання неоднорідні, серед них можна виділити: 1) знання фактичного характеру, тобто відомості про закон, норму права чи моралі, конкретну справу або подію, 2) знання, які відображають ціннісне (оцінне) ставлення до права та моралі, до практики їх дотримання і застосування, які базуються на стратаційно-ідеологічних, світоглядних аспектах оцінки реального становища.

Розглянемо тепер деякі *особливості формування морально-правової свідомості молоді*.

У розв'язання завдань морально-правового виховання громадян нашої країни важливе місце належить формуванню соціальної свідомості підростаючого покоління. Мораль та праву займають значне місце у формуванні в молоді працьовитості, ідейної переконаності, патріотичної самовідданості, гуманізму, дисципліни. Саме тому роль права та моралі як засобів регулювання поведінки молоді, залучення її до активної виробничої і суспільно-політичної діяльності залишається значущою і в сучасних умовах.

Проте об'єктивно зростаюча виховна роль права і моралі не зможе бути достатньо ефективною, якщо не буде підтримана цілеспрямованою діяльністю з відповідного виховання молоді. Завдання такого виховання молоді полягає у засвоєнні кожною молодою людиною основних принципів і спрямованості правових та моральних норм, у випрацюванні правильної морально-правової орієнтації, у придбанні не тільки знань основ законодавства та етики, але і у формуванні глибокої поваги до них, яке перетворюється на особисте переконання, потребу і звичку дотримуватися їх приписів.

На жаль, останніми роками морально-правовому вихованню молоді надається невивиправдано мало уваги, воно здійснюється однобоко і зводиться, в основному, до інформації (поінформованості) про злочини, вчинені молоддю, на аморальну поведінку, нецензурну мову вже мало хто звертає увагу.

Характерною особливістю молоді є підвищена динамічність, виняткова сприйнятливність, «відкритість» для всього цікавого і нового. У наш час не менше значущим є урахування і того, що початок самостійної трудової діяльності молодих людей нерідко запізнюється, оскільки після закінчення професійно-технічних училищ, технікумів, ліцеїв, коледжів, вузів вони не можуть поступити на роботу за отриманою спеціальністю.

У молодих людей, які не беруть участь у серйозній громадській діяльності, не виробляється властиве дорослій людині відчуття відповідальності. Їх активність може бути спрямована за антигромадськими каналами: в пияцтво, вживання наркотиків, безцільне проведення часу, заняття проституцією і всілякі форми злочинності. Особливості соціального положення (становища) молоді заломлюються у специфічних для неї психологічних рисах і проблемах. Молода людина пристрасно жадає «знайти себе». Знайти себе - значить визначити своє місце у житті, вибрати з величезної безлічі форм діяльності ту, яка максимально відповідала б його схильностям, його індивідуальності.

Зробити у сучасному суспільстві цей вибір нерідко дуже складно. Це торкається і вибору професії, соціально значущих орієнтацій, етичного ідеалу. Проблема вибору неминує народжує роздуми, сумніви і коливання, характерні для юнацького віку. Не випадково саме в цьому віці з особливою гостротою постає питання про значення та сенс життя. Молодь жадібно шукає формулу, яка б дозволила осмислити і власне існування, і перспективи розвитку суспільства. Саме ці обставини слід враховувати при формуванні суспільної і морально-правової свідомості молодого покоління.

Саме життя стає об'єктивним критерієм оцінки людського життя і діяльності з погляду суспільних інтересів і соціального прогресу, право закріплює в законі цей критерій, а мораль – у суспільній думці. Чим більше особа дає людям, тим багатшою вона є сама як особистість. Це «формула» є дуже важливою, проте вона дає тільки загальну світоглядну установку. З цього загального принципу не можна вивести формулу індивідуальної поведінки.

Виховуючись в обстановці торжества суспільної свідомості, молодь засвоює найважливіший принцип поведінки людей у суспільстві – колективізм. Але колективність, товариство деколи виступають в очах молоді як самоціль, а підкреслена «незалежність» від старших поєднується з жорстким конформізмом усередині самих юнацьких груп, де діє принцип «бути таким, як усі». Дуже часто не тільки для підлітка, але і для молоді фраза «всі так поступають» не тільки виправдовує і обґрунтовує той або інший вчинок, але і перевищує аргументи морального і навіть правового порядку. В житті ми нерідко стикаємося з фактами так званого помилкового товариства, коли основним, а то і єдиним критерієм оцінки колективу стає беззастережна підтримка товаришів незалежно від правомірності їх діяльності. Особливо характерним є це для неформальних малих груп. Помилкові принципи колективізму стають уцьому випадку небезпечними, виливаючись в антигромадську спрямованість. Тяга до «принциповості» за відсутності глибокого знання соціальної дійсності і особистого життєвого досвіду обертається крайньою нетерпимістю, упертістю, а прагнення до подвигу (вчинку) вироджується в безглузде самомилювання.

От чому найважливіше значення мають науково-обґрунтовані організаційні принципи морально-правового виховання молоді. Серед них необхідно виділити наступні:

- а) орієнтування на менші (більш дрібні) контингенти (за віком, роду занять, поведінці);
- б) актуальність проблематики з урахуванням особливостей молоді;
- в) взаємопідкріплення і закріплення різних методів виховання;
- г) забезпечення оптимального співвідношення різних методів і засобів виховання;
- д) координація виховної діяльності і управління нею.

Здійснення цих принципів в усій системі морально-правового виховання молоді є одним з найважливіших шляхів підвищення його ефективності. При цьому слід враховувати, що розгляд молоді як об'єкту правовиховної діяльності можна вести принаймні на трьох рівнях: перший з них – індивідуально-психологічний (через співвідношення з конкретною людиною); другий – соціально-психологічний (через дослідження найістотніших властивостей, якостей, рис, настроїв, прагнень, інтересів соціальних груп і прошарків суспільства); третій – соціологічний рівень (шляхом аналізу безпосереднього і динамічного зв'язку з суспільним устроєм, характером суспільних відносин через визначення місця молоді в системі матеріального і духовного виробництва і споживання в соціально-стратифікаційній структурі).

Не дивлячись на це, навіть сьогодні залишається характерним для більшості молоді бажання заглянути вперед, брати активну участь в найдраматичніших

проявах життя суспільства, наукових пошуках, бажання принести максимальну користь країні. Зміни, які відбуваються в нашій країні, жодною мірою не означають зниження суспільної і політичної активності молоді. Навпаки, саме висока громадянська активність молодого покоління, зростання її інтересів до усіх сторін життя суспільства пояснюють в той же час характерне прагнення молоді не просто прийняти готову істину, а прийти до неї в процесі серйозного роздуму, обговорення, проникаючи в саму глибину явищ.

В здійсненні морально-правової виховної роботи серед молоді недостатньо тільки однієї дії вихователя ззовні. Необхідне стимулювання її власної активності і творчих зусиль. Соціально-психологічною наукою встановлено, що успішність зовнішньої дії залежить не тільки від ставлення людини до цієї дії, але і від відношення до самого себе, до власної діяльності. «Будь-яка ефективна виховна робота, – пише С.Л.Рубінштейн, – має своєю внутрішньою умовою власну етичну роботу вихованця, яка, природно, зав'язується у кожній скільки-небудь вдумливій і чуйній людині навкруги власних вчинків і вчинків інших людей. Успіх роботи з формування духовного вигляду людини залежить від цієї внутрішньої роботи, від того, наскільки виховання проявляється в стані неї стимулювати і направляти» [2, с.158]. Цю ж «власне етичну роботу» найефективнішим чином стимулює і спрямовує практична суспільно-політична діяльність вихованця.

Тому найважливішою умовою для формування правових переконань є створення молоді можливості за допомогою громадських організацій, сім'ї, школи, вузів, виробничих колективів і держави в цілому посилено і свідомо брати участь в практичній діяльності.

Різностороння суспільно-політична діяльність найкращим чином сприяє вихованню у молоді відчуття відповідальності і громадянського обов'язку, свідомого ставлення до своїх обов'язків, нетерпимості до порушень приписів мораль та права, до різних антигромадських явищ і злочинних дій. Разом з тим процес усвідомлення і оцінки особою своїх суспільних інтересів, які виражені в праві, може бути вельми тривалим за часом. Більш того, інтереси можуть бути усвідомлені неточно, неповно, на різних рівнях. До кінця не усвідомлений інтерес може призвести до помилкової постановки мети, порочним методам її досягнення і навіть до аморальної поведінки, правопорушень і злочинів. Тому важливим ідеологічним чинником морально-правового виховання молоді є роз'яснення молодим людям на конкретному прикладі ідеї поєднання в правових актах та моралі суспільних і особистих інтересів. Чим більше в своїх громадських відносинах молоді люди керуватимуться не приватно особовими інтересами, а інтересами суспільства, вимогами правових і моральних норм, тим буде вищим рівень їх свідомості, вироблятимуться звички, переконання дотримувати закон, а також нетерпиме ставлення до інших порушників приписів законів.

У якості висновків треба вказати, що історична практика розвитку різних країн показує, що чим послідовніше держава регулює (корегує) практичну поведінку своїх громадян у відповідності з науково-обґрунтованими ідеями та поглядами, що розвиваються у відповідності з встановленою концепцією, та виражає їх у нормах права та моралі, тим сильнішим, демократичним, справедливим, багатшим, життєздатнішим стає суспільство. Тим менше проявів

деформації соціальної свідомості ми спостерігаємо, тим активніше протидіємо формуванню морально-правового конформізму, відчуженню людини від суспільства та соціальній аномії.

Тільки одночасне взаємодоповнююче вдосконалення усіх форм прояву моральної та правої свідомості з повним урахуванням специфіки кожної з них – необхідна умова і величезний резерв успішного будівництва і розвитку громадянського суспільства, як передумови будівництва правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Соч.: В 4. т. – М.: Просвещение, 1957. – Т. 4. – 386 с.
2. Рубинштейн С.А. Принципы и пути развития психологии. – М.: Просвещение, 1959. – 346 с.

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ СТЕРЕОТИПУ ПРО ПАТРІОТИЗМ

*Драніцина Тетяна, студентка
Запорізький національний університет*

У наш час (епоху глобалізації) здійснився перехід людства до суспільства інформації.. Збільшуються обсяги та ускладнюється структура і зміст потоків інформації й усього інформаційного простору.

На психіку людини звалюється великий потік інформаційної стимуляції, яку людина не в змозі ні охопити, ні сприйняти. Проте з народження ми є лише тим, що ми сприймаємо, скільки ми знаємо, та, обробивши певну кількість інформації, ми робимо з себе те, що транслюємо іншим, формуючи в них певний «я» - образ самих себе. І якщо ми конгруентні собі та досить успішні, то «рекламуємо» ми себе, а не свій образ, а люди сприймають нас такими, якими ми є насправді.

Проте, якщо оточуюча нас інформація має на нас великий вплив постає проблема використання її з тією чи іншою метою. Таки чином ми отримуємо соціально прийнятний тип особистості, формуємо громадську думку, впливаємо на свідомість малолітнього злочинця, інтегруємо інвалідів до соціуму (та адаптуємо соціум для інвалідів). Проте у кожного явища в світі є й інший, менш прийнятний для нас, з точки зору суспільної моралі бік. Напрямок нашого впливу зумовлений лише цілями впливу, які в свою чергу залежатимуть від усвідомлення нами власних цілей та їх співвідношенням з цілями як окремої іншої людини, так й усього суспільства в цілому.

Засоби масової інформації роблять можливим процес масової комунікації: «процес передачі та розповсюдження інформації за допомогою технічних засобів – преси, радіо, телебачення» [8, 215]. На нашу думку, до засобів масової інформації можна також віднести й мережу Інтернет, адже вона також виконує основні функції масової комунікації, до яких відносять «інформування про події, що відбуваються, їх інтерпретація, освіта та соціалізація» [8, 215].

За словником А.Петровського: «Масова комунікація (від лат *communicatio*) – систематичне розповсюдження (за допомогою технічних засобів тиражування) спеціально підготовлених повідомлень, що мають соціальну значимість серед чисельно більших, анонімних, розосереджених аудиторій, з метою здійснення впливу на установки, оцінки, думки та поведінку людей» [6, 202]. У широкому сенсі функцією масової комунікації є «ідеологічний та політичний вплив, підтримка соціальної спільності інформування, просвіти, розваги». Конкретний зміст функцій залежатиме від особливостей суспільного ладу[6, 202].

Таким чином, вже на рівні аналізу поняття масової комунікації ми можемо побачити протиріччя: з одного боку це інформування населення про актуальні події, що відбуваються у суспільстві, з іншого – як форма повідомлень («спеціально підготовлені»), так і мета (отримання очікуваної реакції населення в залежності від тієї або іншої форми повідомлення) пропонують елемент маніпулювання аудиторією. Водночас в ЗМІ немає методів для визначення рівня актуальності тієї або іншої події, тому журналісту доводиться або покладатися на власну інтуїцію або проголошувати думку, що за його сприйняттям є найбільш поширеною, що в разі помилки призводить до актуалізації неважливої події та формування хибної суспільної думки, яка не відповідає дійсності. У цьому випадку можна вже казати не про вплив на реципієнта, а про навмисну маніпуляцією його свідомістю.

Звісно, багато залежить від типу особистості, що приймає повідомлення: «Точка зору індивіда при сприйнятті повідомлення є тісно пов'язаною з нормами групи в якій він живе, й не враховувати цього не можна. Проте смаки групи визначаються й формуються засобами масової комунікації» [5]. Отже ми знову виходимо на значимість того, що те, як промовляють до мас ЗМІ, адже саме вони формують в нас наші стереотипи сприйняття.

Поняття «стереотип» вперше введено в обіг відомим американським журналістом Уолтером Ліппманом у 1922 р. в книзі «Громадська думка», де він визначає стереотип «як спрощене, заздалегідь прийняте уявлення, що не впливає з власного досвіду людини» [3]. Психологічна передумова формування стереотипів полягає в необхідності узагальнення інформації про оточуючих нас людей. Дотримуючись стереотипів, ми спрощуємо картину світу, робимо її більш зрозумілою. Тому використання стереотипів - доцільна стратегія соціального пізнання.

Джерелом формування соціальних стереотипів є як особистий досвід людини, так і вироблені суспільством норми. Різні соціальні групи, реальні (нація) або ідеальні (професійна група) виробляють стереотипи, стійкі пояснення певних фактів, звичні інтерпретації речей. Це цілком логічно, адже стереотипізація - необхідний і корисний інструмент соціального пізнання світу. Він дозволяє швидко і на певному рівні досить надійно категоризувати, спрощувати соціальне оточення людини, зробити його зрозумілим, і, отже, прогнозованим.

Проблеми виникають тоді, коли стереотипи виявляються надмірно узагальненими або невірними, тобто такими, що не відповідають дійсності. Тоді вони починають виступати у якості бар'єра адекватного сприйняття оточуючого світу та іншої людини, її дій та намірів. В книзі «Анатомія спілкування» Б.Парігін

посилається на вираз А.Бодалева про стереотипи: «Поки манера спілкування з іншими, рід занять, якість праці, зовнішній вигляд, характер проведення вільного часу, відгук на події, що відбуваються, цілі, що переслідуються, весь устрій життя, властивий іншій людині, відповідають зразкам, яким звик слідувати суб'єкт, що спілкується з ним, останній звичайно проявляє "байдужість" до психології іншого <...> І лише тоді, коли інший <...> відходить від зразків, які в очах того, хто спілкується з ним є вираженням "норми", останній від реєстрації зовнішньої сторони поведінки переходить до психологічної класифікації його вчинків, намагається дати їм ту чи іншу оцінку і зрозуміти цю людину як особистість» [5,194].

Водночас ми бачимо, що саме невідповідність стереотипів реальності є «критичним моментом» - коли в людини з'являється можливість вибору:

- зламати існуючий стереотип, позбувшись його назавжди;
- замінити існуючий стереотип іншим, що більш відповідає реальності;
- проігнорувати реальність та продовжити впровадження в життя існуючого стереотипу.

Саме в цей кризовий момент втручання мас-медіа може бути найбільш або шкідливим, або корисним (як чаші ваг, що нахиляються на той чи інший бік, в залежності від об'єктів, що виважуються).

Уявлення про патріотизм, як і будь-яке інше уявлення, також може бути стереотипізованим. Під «патріотизмом» розуміється «почуття любові до власної Батьківщини, готовність підпорядкувати власні особистісні та групові інтереси спільним інтересам країни, вірно служити їй та захищати її» [8,294].

Проте дуже часто з телевізійних екранів та з газетних шпальт ми чуємо вигуки про те, що неготовність віддати власне життя чи життя власної дитини за Батьківщину є виявом відсутності патріотизму в народі, часто поняття «патріотизм» підміняють поняттям націоналізм (ідея національної виключності, переваги соціокультурних цінностей власного народу та приниження їх в інших народів) [8,252] та поняттям шовінізм (крайня, агресивна форма націоналізму, що виражається у непомірному, ірраціональному звеличенню власної нації, проголошенню її виключності, у політиці та практиці протиставленню її іншим...аж до агресивних війн та поневолення інших етносів) [8,448], що певно пов'язано з незнанням або плутаниною як індуктором, так і реципієнтом змісту понять «патріотизм», «націоналізм» та «шовінізм», що не робить честі жодному з них, адже перш ніж вести дискусію, необхідно оволодіти хоча б загальними поняттями з цієї теми, як це передбачає елементарна культура спілкування – поняття, що передбачає такі характеристики, як:

- 1) нормативний акт первісного обмеження тієї нерегулюємої, імпульсивної комунікативної поведінки, що була характерною для практики інстинктивного "беспредела" епохи варварства, на відміну від цивілізації;
- 2) як історичний тип людських відносин і взаємин, тієї чи іншої епохи;
- 3) як рівнева характеристика якості людського спілкування;
- 4) видова характеристика тих чи інших структурних елементів чи областей прояву спілкування;

5) як засіб контролю людських відносин, відмінний від мистецтва чи науки [5,228].

Варто також згадати про рівень адекватності сприйняття та розуміння партнерів по спілкуванню, їх ставлення та поведіння один з одним, способів реагування та впливу. Під адекватністю розуміється «міра обґрунтованості, розумності та співмірності тих чи інших актів комунікативної поведінки суб'єктів спілкування» [5,230].

В залежності від ступеню сформованості цих характеристик ми можемо умовно казати про три рівні культури спілкування – високий, середній та низький.

Високий рівень спілкування передбачає максимальну зверненість суб'єктів спілкування до несилових засобів досягнення згоди та взаєморозуміння.

Повертаючись до масової комунікації та ролі ЗМІ, важливо зробити акцент на тому, щоб ЗМІ здійснювало позитивний та цивілізований вплив на свідомість людини.

Психологічний вплив – вплив на стан, думки, почуття та дії іншої людини за допомогою психологічних засобів, з наданням їй права та часу для відповіді на вплив [7,12].

До психологічних засобів впливу відносять вербальні та невербальні.

Все спілкування людини, будь-яку інформацію, що нею передається закодовано за допомогою знаків.

Будь-які знаки, у тому числі й словесні, замінюють собою предмети та явища реальної дійсності, розширюють сферу взаємодії, виходячи за межі сучасного простору й часу, забезпечуючи найбільшу економічність та комфортність для користувачів.

Серед знаків особливе місце займають вербальні, мовні знаки. Їх можна вважати знаками знаків, адже з їх допомогою можна пояснити чи утворити будь-яку систему знаків, їх можна перевести у будь-яку сенсорну модальність (пишу, читаю, слухаю, мовлю, відчуваю пальцями за сліпим методом), за необхідністю можна змінити одні знаки на інші без суттєвих втрат у розумінні (наприклад, при недостатньому знанні мови).

Процес використання вербальних знаків з метою спілкування, формулювання думок, оцінювання різноманітних проявів життя й можна назвати мовою.

За В.Лабунською «невербальне спілкування – це такий вид спілкування, для якого є характерним використання невербальної поведінки й невербальної комунікації в якості головного засобу передачі інформації, організації взаємодії, формування поняття про партнера, здійснення впливу на іншу людину. Невербальна комунікація – це система символів, знаків, що використовуються для передачі повідомлення й призначених для більш повного його розуміння, система, що до певної міри є незалежною від психологічних й соціально-психологічних якостей особистості, що має досить чітке коло значень і може бути описана, як специфічна знакова система» [1].

Дослідження показують, що під час презентації перед групою людей 55% дій визначаються мовою ваших рухів тіла: пози, жести і контакт очима, 38% визначаються тоном вашого голосу і лише 7% - змістом того, про що ви говорите

(М.Арджайл та ін., у Британському журналі соціальної і клінічної – психології.- Т.9.-1970, С.222-231) [2, 15].

Тому, відповідно, слід акцентувати увагу на ролі телебачення, як потенційно найбільш впливового агента ЗМІ. Саме телебаченню належатиме провідна роль у формуванні такої складової свідомості як патріотизм. Від того, яким чином буде подано інформацію про патріотизм й залежатиме його сприйняття нацією.

Тому перед журналістами стоїть складне завдання: застосувати всі можливі засоби цивілізованого впливу на маси, з метою формування в них патріотичного сприйняття власної країни, проте уникаючи застосування маніпулятивних технологій впливу на свідомість. Для ефективного виконання цього завдання їм необхідна співпраця з психологами – для дослідження окремої особистості та її особливостей сприйняття та трактування поняття «патріотизм», соціологами – для вивчення динаміки змін громадської думки, та політологами – для вивчення впливу змін у свідомості окремої людини й в соціумі на політичну систему країни.

Лише за допомогою поєднання зусиль фахівців з різних галузей, поєднаних вивченням різних аспектів існування людини ми зможемо сформуванати у суспільстві адекватне, відповідаюче дійсності сприймання поняття патріотизм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 2003.
2. Ерастов Н.П. Психология общения. – Ярославль, 1979. - 95с.
3. Мельник Г.С. Mass-Media: Психологические процессы и эффекты, - СПб, 1996
4. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология - М.: Российское педагогическое агентство, 1996, - 374 с.
5. Парыгин Б.Д. Анатомия общения: Учебное пособие.- СПб.: Изд-во Михайлова В.А., - 1999. - 301 с.
6. Психологический словарь / Под. общ.ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. - М.: Политиздат, 1990 – 494 с.
7. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. - СПб.: Речь, 2003. - 256с.
8. Учебный социологический словарь с английскими и испанскими эквивалентами / Под. ред. С.А.Кравченко. - М.: «Экзамен», 2001.- 512 с.

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – ЦЕ ЗДОРОВЕ МИСЛЕННЯ

*Євтушенко Михайло, студент
Запорізький національний університет*

26 листопада 2003 року, майже 5 років тому, відбулися парламентські слухання про становище молоді в Україні “Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи”, на яких зазначалося, що у цій сфері становище залишається дуже складним, а в деяких аспектах - навіть

загрозливим для безпеки країни та її майбутнього. «Молодь в Україні виявляє стурбованість станом навколишнього середовища, умовами праці, навчання і відпочинку, власним матеріальним становищем, доступністю та якістю медичного обслуговування. Переважають пасивні форми дозвілля молоді. Менше половини юнаків і дівчат залучено до занять фізкультурою і спортом. Небезпечного розвитку набуло поширення шкідливих звичок серед юнаків та дівчат (тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотичних речовин)», - було відзначено учасниками. А сьогодні, у 2008 році, ситуація, на нашу думку, тільки погіршилась.

Сьогодні багато говорять про те, наскільки в нас поганий стан екології. Ніхто вже не сприймає це як якийсь жах чи несподіванку. Дітям зі школи розповідають про проблеми забруднення навколишнього середовища, про глобальні екологічні проблеми. Для багатьох це аксіома, яка не підлягає обговоренню. Наприклад, для Запоріжжя та інших східних регіонів проблема забруднення повітря заводами – це вже давно тема для анекдотів.

Людина сама руйнує своє місце існування. Це наша плата за цивілізацію. Ці проблеми є дійсно глобальними і повинні вирішуватись на глобальному рівні. Але хіба кожен з нас не може нічого зробити? Звичайно, може. Але так зручніше жити, якщо вважати, що твої проблеми хтось може вирішити за тебе. А щоб вирішити проблему здоров'я нації, кожен повинен докласти своїх зусиль. Особливо це стосується молоді.

Наприклад, сьогодні дуже велика кількість школярів та студентів палять. Звичайно, встояти перед такою активною пропагандою дуже важко. Але запитуючи курців, навіщо вони це роблять, отримуєш парадоксальну відповідь: «Все одно екологія погана, а паління це не найшкідливіше з того, що нас оточує.» Якщо ви розумієте, що екологія погана, то зробіть самі перший крок, щоб протистояти шкідливому її впливу на ваше здоров'я! Кинути палити, зайнятися спортом – це дуже легко з одного боку, а з іншого – це неможливо, бо для багатьох це означає відмову від звичного способу життя, від компанії, іноді навіть від друзів. Тому що для багатьох посидіти на лавочці з пивом це більш звичний спосіб життя, ніж, наприклад, пробігти пів кілометри зранку чи зробити комплекс оздоровлюючих вправ. У свої 15-16 років кожна п'ята дівчина й кожен четвертий юнак регулярно, не рідше одного разу на тиждень, вживають алкогольні напої, особливо це притаманно учням ПТУ та студентам-першокурсникам. Найвищі показники систематичного вживання алкоголю неповнолітніми (13-15 років) у Києві й у Криму. Частіше, ніж раз на тиждень, випивають 9% підлітків 13-14 років, кожен сьомий хлопець із 15-16-річних і кожна десята дівчина віком 16-17 років. Майже 3% юнаків і 1% дівчат уже можна зарахувати до залежних від алкоголю, оскільки вони п'ють щодня.

Ось такі сумні цифри дозволяють зробити нам висновок, що підлітки в Україні дуже рано прилучаються до чарки. Так само рано вони зникають і до сигарети. З цими явищами, які згубно впливають на здоров'я молодого покоління, необхідно рішуче боротися.

І ще один парадокс: усі розуміють, що їх спосіб життя неправильний, шкідливий, але не можуть встояти, вигадуючи собі виправдання та відмовки. Один мій знайомий зізнається, що його найулюбленіша книга – Ален Карр «Легкий

спосіб кинути палити». Але все ніяк не кине. Заборонити законодавчо, змінити напрямок пропаганди стосовно паління, і вже через декілька років курців поменшає, принаймні серед молоді. Ми ж маємо, що навіть закон про зменшення вживання тютюнових виробів належним чином не виконується. Якщо влада нічого не може зробити, тоді це повинен зробити кожен із нас: замислитись над своїм способом життя, кинути пити, палити тощо.

Світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує принаймні чотири його сфери або складові - фізичну, психічну (розумову), соціальну (суспільну) і духовну. Всі ці складові невід'ємні одна від одної, вони тісно взаємопов'язані і саме разом, у сукупності визначають стан здоров'я людини.

Як можна говорити про патріотичне виховання нації, коли ця нація хвора фізично? І хворими в неї вже є діти. В жовтні місяці 2008 р. на уроці фізкультури під час складання контрольних нормативів померло 3 школяра: у Луцьку, Чернівецькій області та Запоріжжі. Діти вже у віці 15 років мали скриті хвороби та не витримали навантажень при складанні дуже тяжких нормативів. А Міністерство освіти і науки України, затверджуючи ці нормативи, навіть не поцікавилось, чи реально для дітей здати ці нормативи. А якщо ні, то навіщо вони потрібні? Потрібні не контрольні нормативи, а цікаві заняття, спортивні секції по інтересах, які б були корисними для здоров'я. Без спорту неможливий розвиток здорової нації. Спорт повинен пропагуватися на рівні телебачення, школи, батьків. Зайняття спортом повинні приносити радість, це повинно бути поважним. А в нас молодь поважає тих, хто може більше за всіх випити. Багато хто каже: «Спорт – це не для мене». А для кого тоді? Чому на стадіонах та тренувальних майданчиках можна зустріти тільки дорослих? Чому там немає дітей? Чому наші батьки розуміють необхідність і корисність спорту, а в дітей ті ж самі заняття фізкультурою в школі викликають негатив і відразу. Де та сама «фізична культура»?

Отже, показники фізичного здоров'я є дуже важливими в аспекті здоров'я нації, тому проблема фізичного здоров'я молоді повинна вирішуватись як державою, так і кожним з нас. Відсутність шкідливих звичок, добрий фізичний стан молоді – це запорука здорової нації.

Але ще більшою проблемою серед молоді є здоров'я психічне. Це проблема не тільки України. В західних країнах кожна сьома людина є параноїком-шизофреніком чи схильна до депресії або алкоголізму. Спеціалісти стверджують, що до 2020 р. психічні розлади увійдуть в світову п'ятірку хвороб-лідерів.

Стрімкий перехід до незалежності, 17 років нестабільності, становлення ринкової економіки, де кожен сам за себе, економічні негаразди, невпевненість у завтрашньому дні – все це негативно вплинуло на українців. Ціле покоління вже виросло в цих умовах. Психічне здоров'я дітей, проблема якого тісно пов'язана з соціальними проблемами, з кожним роком дедалі слабшає. Найістотнішою причиною, що спричиняє нервові розлади, є несприятлива атмосфера у родині, яка напряму залежить від стосунків між батьками.

Між психічним здоров'ям та здоровим способом життя існує пряма залежність. На думку члена Національної ради з проблем здоров'я при президенті

України професора Г.Апанасенко, «психічне та фізичне здоров'я тісно взаємопов'язані. Фізичне здоров'я залежить від психоемоційного стану людини, від резерву стресових гормонів, від можливостей організму впоратись зі стресом. Недивно, що люди, які мають добре фізичне здоров'я мають і більш здорову психіку».

Отримуючи кожен день велику порцію негативу, молодь починає шукати порятунку у шкідливих звичках, поганих компаніях чи різних субкультурах. А такий спосіб вирішення проблеми тільки робить її гіршою. Порятунку від негативу треба шукати у спорті здоровому способі життя. Бо здоровий спосіб життя – це перш за все *здорове мислення*.

Формування здорового способу життя молоді є важливою складовою молодіжної та соціальної державної політики.

У молоді необхідно сформувати свідомість та культуру здорового способу життя, а для цього необхідно розробити методики навчання молоді здоровому способу життя. Ті з них, які діють сьогодні є неефективними. Україна займає сьоме місце у світі за кількістю курців та самогубців. А от серед європейців більшає прихильників здорового способу життя, регулярної діагностики, занять спортом. Не дивно, що українці в середньому живуть на 12 років менше за громадян інших європейських країн. У 95 відсотків українців здоров'я стоїть на першому плані в системі цінностей. Але водночас наші люди мало що роблять для збереження свого здоров'я.

Тому необхідними є розробка і втілення у життя програм культивування здорового способу життя та збереження здоров'я серед молоді, моніторингу здорового способу життя.

Забезпечуючи населення знаннями, формуючи вміння, навички, а потім і звичку дотримання здорового способу життя, можна значно поліпшити здоров'я, зменшити смертність від серцево-судинних захворювань, збільшити середню тривалість життя, наблизитися до показників здоров'я населення США, Японії, країн Європейського Союзу та ін. Звернемося до досвіду Америки: ще в середині 60-х років американці розробили та почали активно впроваджувати програму зберігання та зміцнення здоров'я нації. І за 20 років досягли результатів, якими не може похвалитися жодна охорона здоров'я світу за 100 останніх років. Чого ж досягли американці, активно пропагуючи здоровий спосіб життя та закликаючи населення зберігати та зміцнювати здоров'я? От деякі показники:

- кількість осіб, що займаються фізичною культурою за 20 років збільшилася в 3,25 рази і склала 78% населення (по Україні 8%);
- число курців зменшилося в 1,92 рази і склало 28 % (по Україні 52 % дорослого населення). І як результат цих досягнень — смертність від захворювань серцево-судинної системи скоротилася на 48 % і склала близько 40 % (у нас більше 60 %);
- середня тривалість життя збільшилася на 7—12 років і наблизилася до 80-літнього рубежу (у нас 68 років).

Крім того, значно скоротилася загальна захворюваність, поширеність хвороб у дорослого населення; кожний долар, витрачений на профілактику, заощадив державі 7 доларів на лікуванні хворих. А чоловіче населення України живе, у

середньому, лише 63 роки, тоді як американці, японці, європейці давно переступили 70-літню межу.

Отже, здоровий спосіб життя кожного українця є дуже важливим для всієї нації. Якщо нація буде здорова фізично, вона буде розвиватися і культурно, і духовно. Фізичний і психічний стан сьогоденної молоді є дуже незадовільним. До молоді необхідно донести важливість здорового способу життя. І цю роль повинна взяти на себе держава. Але тільки, коли кожен з нас буде розуміти суть наших проблем, ми зможемо зрушити з місця у їх вирішенні. Ніхто за нас не змінить нашого мислення.

«Здорове мислення – здоровий спосіб життя – здорова молодь і нація» - це не просто послідовність, якої кожен з нас повинен дотримуватися. Це замкнене коло, у яке нам усім необхідно попасти.

ГРОМАДЯНСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТИ

Жадько Олена Анатоліївна

Директор середньої загальноосвітньої школи №10 міста Марганця

Майбутнє кожного суспільства визначається його сьогоденною турботою про молодь. Знання, вміння, світогляд, які молоде покоління набуває у процесі соціального розвитку, мають вплив не тільки на формування його життя, а також на розвиток всієї спільноти.

Саме тому на сучасному етапі важливе значення має громадянська спрямованість європейської освіти, завданням якої є утвердження універсальних цінностей демократичного суспільства, поваги до прав людини, формування активної громадянської позиції та почуття власної національної ідентичності особистості у контексті розвитку Європи.

В Україні, як і в інших європейських країнах, досягнуто відносної однаковості щодо основних концептуальних положень громадянської освіти, її мети, принципів, форм та методів реалізації. Однак, бракує чітких підходів до системного впровадження громадянської освіти для подальшого розвитку її теоретичних основ [1, с. 22].

Політичні, економічні, соціальні зміни, які відбуваються у всій Європі, поставили під сумнів попередню модель громадянина (обізнаного, але пасивного виконавця). Громадянська освіта не була спрямована на формування громадянських компетентностей школярів, обмежувала їх ініціативу. Постає необхідність формування нового типу громадянина, не тільки обізнаного, а й активного, здатного внести свій внесок у життя своєї спільноти, країни та цілого світу.

Пошук шляхів громадянської освіти та виховання молоді становить одну із актуальних проблем педагогічної науки та шкільної практики. Проблема

громадянської освіти не є власне українською. Вона активно розглядається ученими, практиками багатьох країн світу, в т. ч. і країн ближнього зарубіжжя (зокрема, Білорусі). Про це свідчать надруковані праці науковців, педагогів, а також розміщені в Інтернеті матеріали. Національна доктрина розвитку освіти в Україні ставить завданням виховання школярів як активних громадян України. Діти мають навчитися жити в демократичному суспільстві, отримати в школі комплекс знань і набути навичок, притаманних демократичному суспільству (повага до загальнолюдських цінностей, переконаність у пріоритетах прав особи, толерантність, уміння критично мислити, бути патріотом). Саме тому актуальним для освіти України було введення курсів «Ми - громадяни України» та «Громадянська освіта».

В місті були визначені такі основні етапи розвитку громадянської освіти:

I етап (2001-2003 рр.). Розвиток громадянської освіти як організації шкільного життя, позакласної та позашкільної активності учнів.

II етап (2003-2005 рр.). Розвиток громадянської освіти як міжпредметної форми діяльності в рамках освітянського простору.

III етап (2005-2008 рр.). Розвиток громадянської освіти як навчального предмета.

Упродовж 2001-2004 рр. у загальноосвітніх закладах області активізувалась діяльність дитячих клубів різних напрямів, дитячих та молодіжних громадських організацій. Органи учнівського самоврядування ініціювали розробки кодексу поведінки учнів, його демократичного обговорення і подальшого чіткого дотримання.

Шкільна молодь була залучена до участі в повсякденному житті школи, спільноти, громади, у громадських акціях та ініціативах (благодійна допомога, екологічні проекти, соціологічні опитування). Заслуговує на увагу в контексті реалізації регіональної моделі досвід педагогічних колективів шкіл міста.

Суттєва увага в місті приділяється створенню демократичного клімату в школах, удосконаленню стилю спілкування між адміністрацією та вчителями, усередині учительського колективу як прикладу толерантності, взаємоповаги, відкритості, демократизму. До співпраці зі школою залучаються батьки. Нарешті, широко впроваджуються викладачами проблемно-діалогічні підходи, інтерактивні методи навчання і виховання.

У 50 відсотків навчальних закладів міста були організовані різноманітні проекти та кампанії, видання газет, журналів.

Важливу роль у ході апробації, а потім викладання як варіативної складової навчального плану курсів «Ми громадяни України» та «Громадянська освіта», відігравали практикуми та проекти. У ході їх виконання учні на практиці по-дорослому брали участь у розв'язанні суспільних проблем.

Так, практикум «Життя моїх однолітків» у вільний від уроків час, що проводився на базі шкіл міст передбачав соціологічне опитування молоді мікрорайону школи, батьків, зустрічі з працівниками районних адміністрацій, створення карт центрів дозвілля.

Як підсумок проведеної роботи виділимо те, що школярі розробили поради одноліткам щодо використання вільного часу, а також рекомендації для

служби в справах неповнолітніх щодо організації дозвілля школярів. А результати виконання проекту «Якщо твої права порушені» стали предметом для обговорення на педагогічних радах багатьох шкіл.

В Україні (в т. ч. і в нашій області) нещодавно з ініціативи Всеукраїнської асоціації «Нова Доба» було проведено опитування серед учнів 9-10 класів з питань демократії. Спеціалісти порівнювали знання школярів, які вивчали курси з громадянської освіти, із знаннями тих, хто такої підготовки не мав. Учні, які вивчали курси з громадянської освіти, краще розуміють такі поняття, як політичне право, дискримінація, краще пояснюють роль політичних партій, громадських організацій, частіше роблять правильні висновки з ситуацій, що стосуються політичного життя. Понад 70 % опитуваних розуміють функції законів, хоча близько 20 % опитаних, припускаючись помилки, вважають, що закони приймаються шляхом референдумів. Старшокласники, які вивчали курс громадянської освіти, набагато краще розуміють призначення громадських організацій у демократичному суспільстві. Опитування підтвердило відчутний вплив курсу громадянської освіти на розуміння учнями демократії як політичного режиму, а також як системи цінностей суспільства.

Для громадянської освіти головним є формування зв'язків з реальним світом, уміння діяти, жити в умовах демократії.

Ми глибоко усвідомлюємо, що молодь має отримувати практичні знання та вміння і при цьому усвідомлювати їх користь.

Проте на шляху реалізації цих важливих завдань є ряд проблем:

1. Знання теорії демократії та основ громадянського суспільства мають поєднуватися з безпосередньою навчальною діяльністю учнів: участь у соціальних проектах, волонтерська діяльність у громаді, створення дієвих форм самоврядування і т. ін.

2. Школа має можливість сьогодні охопити широке коло громадян різними формами освіти: залучення батьків до форм громадянської активності, поєднання зусиль у цій сфері Школи та позашкільних установ, залучення до громадянської освіти молодіжних організацій, представників місцевого самоврядування і т. ін.

3. Демократизація освіти неможлива без якісних змін у педагогічній підготовці кадрів. Педагоги, незалежно від фаху та видів діяльності, мають володіти елементарними знаннями з питань демократії, громадянського суспільства, громадянських компетенцій та бути не лише носіями громадянських цінностей, а й зразком громадянських дій.

4. Державні інституції мають бути готовими до відкритого партнерства та співпраці з професійними спілками, асоціаціями в питанні поширення новітніх освітніх технологій, ідей розвитку громадянського суспільства.

Отже, головною метою громадянської освіти є підготовка молоді до життя у демократичному суспільстві, визнання й прийняття цінностей, що виступають визначальними для даного суспільства. Основним завданням освітян є особистісно зорієнтований підхід у доборі форм, методів, прийомів формування активної громадянської позиції молоді особистості, вивчення впливу

нововведень на процес виховання громадянських компетентностей підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

Позняк С. Семантика громадянської освіти // Шлях освіти. – 2006.– №1. – С. 22–27.

Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship Based on the Rights and Responsibilities of Citizens, Council of Europe, – Strasbourg, 1999.

Education for Democratic Citizenship // Tool on Teacher, Training for Democratic Citizenship and Human Rights Education. – Strasbourg, 2004. – 43 p.

Miljevic-Ridiski R., Males D., Rijavec M. Education for Development. – UNISEF, 1999. – 168 p.

Project on “Education for Democratic Citizenship”: Resolution adopted by the Council of Europe Ministers of Education at their 20-th session in Cracow, Poland, 15–17 October 2000. – Strasbourg: Concil of Europe, 2000.

КЕРУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИМ ВИХОВАННЯМ У СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

В. В. Заводько,

Заступник директора з навчально – виховної роботи Бердянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №6

У Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ столітті), Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі людських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина - патріота України для збагачення і примноження на цій основі культурного і творчого потенціалу нашого народу. У "Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності" підкреслюється необхідність утвердження у шкільній молоді "почуття патріотизму, відданості Батьківщині, й, водночас, відчуття належності до світової спільноти". [1] Виходячи із зазначеного вище, проблема формування патріотизму молоді постає у всій її гостроті.

Проблема патріотизму, сутності патріотичної свідомості, почуттів індивідів, зокрема й любові до батьківщини, знайшла своє відображення у вітчизняній (В.Бичко, Л. Буєва, І. Надольний, Л.Сохань, І.Стогній, О.Забужко, В. Шинкарук) та зарубіжній (І.Кант, К. Роджерс, Е.Фромм та ін.) філософії. Для нас важливими є положення про взаємозалежність людини і суспільства, про активне, дієве виявлення патріотизму індивідом у діяльності та спілкуванні. У психології поняття "патріотизму" досліджується (І. Бехом, А. Богуш, М. Боришевським, Л. Долинською, О. Киричуком, В. Котирло, Ю. Трофімовим, О. Роменцем, О.

Чебикіним та ін.). Суттєво, що більшість психологів обстоює думку, що в результаті активної пізнавальної, альтруїстичної, громадсько-корисної діяльності відбувається присвоєння досвіду школярами.

Зазначимо, що проблему патріотизму школярів досліджували А.Бондар, В.Бондар, О. Захаренко, І. Зязюн, А.Дем'янчук, О.Мороз, І.Ткаченко, О. Рудницька, В.Фарфоровський, Т. Шашло, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін. Зокрема, академік АПН України О. Захаренко апробував модель школи-родини щодо утвердження у дітей і учнівської молоді почуття малої батьківщини, бережливого ставлення до неї та зміцнення у юних історичної пам'яті. На основі вищезазначеного ми можемо зробити висновок, що патріотичне виховання дітей та молоді в національній системі освіти є пріоритетним напрямком. Розглянемо поняття патріотизм, а також якості і риси, які ми повинні формувати у підростаючого покоління. Під патріотизмом ми розуміємо здатність юнаків і дівчат ідентифікувати себе з українським народом, почуватися громадянами Української держави та потребу у постійному самоствердженні для власного духовного та інтелектуального різнобічного зростання й утвердження демократії і блага самого суспільства. [3]

Серед характерних ознак патріотизму визначається:

- розуміння і сприйняття української ідеї;
- сприяння розбудові державної незалежності;
- засвоєння національних цінностей: української культури, мови, прищеплення шанобливого ставлення до історичної пам'яті;
- військово-патріотичне виховання тощо.

Саме спираючись на ці теоретичні постулати та з метою покращення патріотичного виховання серед учнів нашої, Бердянської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів №6, і була складена творча група педагогів, які координують роботу вчителів, класоводів та класних керівників.

В нашому звіті загальноприйняті заходи та форми проведення виховного процесу доповнені сучасними методами. Особлива увага приділяється роботі в групах. Широко використовується метод проектів.

Система роботи щодо патріотичного виховання учнів з урахуванням сучасних тенденцій, пов'язаних з консолідацією суспільства й підйому патріотизму.

Напрямки.

- національно – патріотичний;
- військово – патріотичний;
- сімейне, духовне виховання;
- правове виховання;
- екологічний напрямок та здоровий спосіб життя;
- спортивно – фізичний.

З деякими практичними наробками та знахідками в управлінні системою патріотичного виховання ми б і хотіли з вами поділитися.

Правове виховання.

- захист інтересів та прав;

- формування позитивного ставлення до громадських дій та ініціатив і верховенства права;
- уміння критично мислити і спілкуватися з людьми.

Правове виховання — це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання — дати людині необхідні в житті юридичні знання і навчити її поважати закони і підзаконні акти та додержуватися їх, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права і обов'язки, може грамотно захищати себе від незаконних дій з боку юридичних органів, що застосовують право.

Система роботи в напрямку правового виховання як частини системи патріотичного виховання учнівської молоді.

І. Система роботи з педагогічним колективом.	
	Нарада адміністрації: «Управління та методичне забезпечення процесу правового виховання».
	Навчальний семінар для педагогічного колективу школи: „Активні вчителі, активна школа, активне громадянське суспільство”.
	Обладнання в кабінетах куточки правознавства. Рекомендуємий матеріал: нормативно-правова література юридичні довідники дидактичні матеріали тощо.
	Зустрічі з працівниками правоохоронних органів
	Зустрічі з працівниками Центру соціальних служб
	Зустрічі з працівниками служби у справах неповнолітніх
	Стенд "Правове виховання". Добір матеріалу та розміщення
	Розповсюдження рекламно-інформаційної продукції правової спрямованості
	Випуск інформаційно-методичного бюлетеню: Організація правоосвітньої роботи в школі
9.	Засідання методичного об'єднання класоводів та класних керівників: «Превентивне виховання – основа здорового способу життя учнівської молоді»
7.	Розробка серії уроків з правового виховання для учнів початкової ланки
9.	Оновлення та поповнення банку інформації з правознавчої тематики теоретичним матеріалом та практичними розробками для проведення класними керівниками виховних заходів із правоосвітницької діяльності
8.	Нарада адміністрації: «Результативність управлінської діяльності

	та методичного забезпечення процесу правового виховання».
	Круглий стіл: « Система і механізм правового виховання учнів, правова вихованість школярів - практичні нароби, обмін досвідом. Результативність правовиховної роботи на основі аналітично – статистичних даних – підсумки за рік.»

II. Система роботи с учнівським колективом	
	Огляд-конкурс на правову тематику: стіннівок плакатів
	Організація зустрічі учнів з представниками правоохоронних органів
	Зустрічі з працівниками Центру соціальних служб
	Зустрічі з працівниками служби у справах неповнолітніх
	Відвідування міської зали суду
	Відвідування міського центру зайнятості

III. Бібліотека	
	Книжково-ілюстративна виставка правової літератури
	Організувати постійно діючу тематичну полицку на теми: «Захист прав дітей в Україні»

IV. Система роботи з батьками	
	Зустрічі з працівниками правоохоронних органів
	Зустрічі з працівниками Центру соціальних служб для молоді
	Зустрічі з працівниками служби у справах неповнолітніх
	Проведення моніторингових досліджень серед учнів з питань їх ставлення до наркотиків, алкоголю та тютюнопаління з послідуочим використання результатів під час проведення батьківських зборів та конференцій.

Вибираючи оптимальні форми роботи, враховуючи вікові та психологічні особливості як окремої дитини, так і колективу учнів зокрема, педагоги працюють над втіленням мети роботи: «виховання високого рівня правової культури, що передбачає знання законів і повагу до них, переконання необхідності дотримання, попередження шкідливих звичок».

В 2007 – 2008 навчальному році творчою групою було розроблено новий підхід для роботи лекторської групи. А саме: першочергову увагу звернути на виховання інформаційної компетентності учнів шляхом залучення до вивчення першоджерел, причому використовуючи й альтернативні джерела інформації, що дає змогу краще й повніше висвітлювати поняття як філософські так і правові. Школярі лектори намагаються поглибитись у хід історії як с правової, так і с загальнолюдської позиції. Такий підхід вже дав свої позитивні результати.

Лекторська група учнів 9 класу проводила класні години для учнів 5 та 7 класу і використовуючи інтерактивні методи змогла не лише пояснити матеріал, а й перевірити його засвоєння. Окрім цього кожен учень мав змогу висказати свою точку зору, свою позицію. А саме виховання активної життєвої позиції є запорукою активної громади, активного суспільства.

Військово – патріотичний напрямок.

Заходи:

- співпраця з в/ч
- проведення днів захистника Батьківщини;
- проведення “Вахт пам’яті” до дня визволення міста від німецько – фашистських загарбників;
- військово – спортивні ігри та походи.

Мета: Формування позитивного ставлення до служби в армії, підняття престижу військової служби, сприйняття посиленій виховній роботі у військових частинах.

№	Заходи	Термін виконання	Відповідальні
1	Місячник оборонно-масової роботи на честь захисника вітчизни. Свято козацької слави “Козацькому роду нема переводу”.	Листопад, грудень	Педагог-організатор, вчитель ДПЮ, класні керівники 1-11 класів
2	Зустріч з воїнами-ветеранами Збройних сил.	Вересень, травень	Класні керівники
3	Тематичний вечір “Ніхто не забутий, ніщо не забуто”.	Травень	Педагог-організатор, класні керівники 1-11 класів
4	Тематичний вечір “Можна все на світі вибирати, сину, вибирати не можна тільки Батьківщину”.	Грудень	Педагог-організатор, класні керівники 1-11 класів
5	Участь в міських змаганнях з кулькової стрілянини.	Листопад	Вчитель ДПЮ
6	Свято “Козацькі забави”.	Грудень	Заступник директора з ВР, педагог-організатор
7	Участь в міських змаганнях із військово-прикладного виду спорту.	Квітень	Вчитель фізкультури, педагог-організатор
8	Змагання ЦО підрозділів старшокласників.	Квітень	Вчитель фізкультури, вчитель ДПЮ
9	З метою виховання в учнів патріотичних почуттів, національної гідності, забезпечення усвідомлення ними естетичної спільності провести:	Протягом року	
	- виховні години “Державні символи України” (1-4 класи)	Вересень – жовтень	Класоводи 1-4 класів

- Конституція моєї України (3 клас)	Грудень	Класовод 3 класу
- “У лузі калина, у лузі червона хорошенько цвіте” (2 клас)	Листопад	Класовод 2 класу
- “Невмирущий оберег” (9-11 класи)	Лютий	Класні керівники 9-11 класів
- “Рушнички ви мої рушнички” (5-8 класи)	Січень	Педагог-організатор, класні керівники 5-8 класів

Здоровий спосіб життя.

Мета: Формування духовного здоров'я як невід'ємної складової здоров'я кожної людини.

Форми роботи.

- проведення обов'язкових щоденних "хвилин безпеки", добір інформації самими учнями з різноманітних джерел
- проведення "хвилин безпеки" учнями старших класів на основі проектів з МСП, ОБЖ та охорони праці
- складання "правил безпечного існування ", з поданої теми складання коміксів
- складання казок, творів на відповідні теми
- складання текстів з безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я для списування молодшими школярами, списування текстів з безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я
- написання диктантів з цих тем

Після роботи над темою дитина повинна мати навички безпечного життєіснування не лише на теоретичному, а й практичному рівні.

Національно – патріотичний напрямок:

- дослідження історії культури, родоvodu, народних традицій, обрядів;
- підвищення рівня самосвідомості молоді;
- виховання поваги до історичного надбання пройдешніх поколінь, ветеранів праці та війни.

Важливими залишаються проблеми формування патріотичних уявлень, почуттів у дітей молодшого шкільного віку. У зв'язку з цим, вирішення цієї проблеми потребує конкретних, теоретично обґрунтованих, заходів з використанням новітніх технологій.

Система практичної роботи в напрямку національно – патріотичного виховання в початковій ланці.

№ з/п	Назва заходу	Класи учасники
I Проведення екскурсій в музеї та клуби		
1.	Краєзнавчий музей	1-2класи
2.	Музей історії міста	3-4класи
3.	Музей ім.П.Шмідта	3-4класи
4.	Музей „Подвиг”	2-4класи
5.	Клуб „Неон”	1-2класи
II Проведення туристичних екскурсій		

1	По місту	1-3 класи
2.	С.Миколаївка, „Вислюкові вуха”	1-2 класи
3.	М.Запоріжжя, острів Хортиця	3-4 класи
III Продовжити роботу клубу „Знайоки”		
1.	Підготувати та провести свято „Моє місто Бердянськ”	1-4 класи
2.	Проведення зустрічей з цікавими видатними людьми міста	1-4 класи
3.	Створити в кожному класі штаб по вивченню рідного міста	2-4 класи
4.	На засіданнях клубу розпочати вивчення історії природно завідної зони краю	1-4 класи
5	Організувати прослуховування та розучування пісень про рідне місто	1-4 класи
IV Проведення конкурсів творчих робіт учнів „Моє рідне місто”		
1.	Віршів та оповідань	1-4 класи
2.	Малюнків	1-4 класи
3.	Поробок	1-4 класи
4.	Фотографій	1-4 класи

Сімейне, духовне виховання.

- пропаганда родинних та духовних цінностей;
- виховання шанобливого ставлення до батьків;
- забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу; бесіди, круглі столи на релігійно – духовні теми.

Заходи:

- проведення святкових програм до Міжнародного Дня Сім'ї;
- проведення заходів спрямованих на морально –естетичне та духовне виховання.

Нині існує чотири проблеми, від розв'язання яких залежить виживання людства: війна, екологія, хвороби та егоїзація особистості. Проблема егоїзації пов'язана з розвитком бізнесу, який спирається на індивідуальність. Ми вважаємо, що протиставити йому можливо тільки колективне виховання, вміння відчувати іншу людину, співвідносити свої дії та вчинки з потребами інших людей. А як же особистісно-орієнтований підхід, запитаєте ви? Особистість – невід'ємна частина колективу і на новому витку історичного процесу колектив не сіра маса, а співдружність справжніх особистостей. Одним із шляхів реалізації колективного виховання є скаутський рух, або Скаутінг. Якими є скаути XXI століття? Що ж так захоплює хлопчиків та дівчат? Що ж їх приваблює? Незалежна від культури,

національності, а особливо від соціального статусу (що дуже важливо у розкритті нашого питання) кожна дитина мріє про дружбу з однолітками, легке пізнання навколишнього світу, мріє бути частиною команди. Успішної команди. Команди лідерів. І скаутський рух повністю відповідає цим мріям.

Уважно придивіться до трьох фундаментальних принципів скаутів:

1. Обов'язок перед Богом.
2. Обов'язок перед іншими.
3. Обов'язок перед собою.

Перший вказує на духовний зміст життя особистості. Другий – на ставлення особистості до суспільства в найширшому розумінні слова, а третій на обов'язок особистості перед самим собою.

Ці принципи прямо перекликаються з принципами народної педагогіки заснованої, перш за все, на міцному фундаменті родинного виховання.

І якщо б не було такої вагомій підтримки нашими батьками, то не було б і скаутських походів, і вивчення на науковому рівні географічних пам'яток Бердянської коси, і навіть форми, яка так відрізняє, дисциплінує наших діточок, теж би не було. Я розумію, що рано підводити підсумки цього нового руху, але бажання ще чотирьох класів приєднатися до Скаутінгу говорить само за себе.

“Знайти для кожного віку роботу яка розвиває людину фізично і духовно, загартовує організм, виховує почуття краси, - предмет особливої турботи всього педагогічного колективу” – ці слова В.О. Сухомлинського ми можемо вважати епіграфом до пошуків методичних підходів до кожної дитини та колективу школи в цілому. [4] Для того, щоб дитина відчувала себе справжньою частиною великої шкільної родини, і незважаючи на сімейні, підліткові та інші негаразди завжди поспішала до шкільної домівки.

Сьогодні перед школою і суспільством стоїть проблема розвитку і плекання особистості, свідомого українського громадянина, який максимально акумулює в собі національні риси та самобутність українського народу. Без консолідації зусиль школи, родини та громадськості неможливе створення єдиної концепції системи національного виховання в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // інф. збірник МО України 1996. - № 13.
2. Зубалій М.Д. Теоретично- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць.- Київ- Житомир ”Ефективність форм військово-патріотичного виховання допризовників”
3. Петронгтовський Р.Р.Формування патріотизму у старшокласників / за ред. проф М. В. Левківського. - Житомир, 2003.
4. Сухомлинська О. Виховання як соціальний процес Особливості сучасних трансформаційних змін // Шкільний світ. - 2004. - № 4. - С. 2.

НАЦИСТСЬКА ІДЕОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНІ НЕОФАШИСТСЬКІ

ТЕЧІЇ УКРАЇНИ

*Звягіна Олександра, студентка
Запорізький національний університет*

Нацистська ідеологія була сформована на початку 20-х років ХХ сторіччя. Її витоки простежуються з другої половини ХІХ і сягають початку ХХ сторіччя. Нацизм остаточно своє оформлення і підсумування отримав у книзі Адольфа Гітлера «Моя боротьба» (Mein Kampf), яка вийшла у 1924 році в Німеччині. Саме ця ідеологія була взята на озброєння Націонал-соціалістичною німецькою робітничою партією (НСДАП). Сьогодні можна говорити про те, що однією з головних причин, яка допомогла прийти Гітлеру до влади в Німеччині, була створена ним та його оточенням теорія. Вона являла собою сплав різних ідей та течій, які були прилаштовані до потреб та менталітету суспільства. Помилково вважати основою нацистської ідеології роботу Гітлера «Моя боротьба» (Mein Kampf), яка стала лише узагальненням усіх попередньо накопичених теорій. Існували цілі наукові галузі, які й були взяті на озброєння нацистами при формуванні своєї ідеології. Так, витоки ми можемо побачити насамперед в антропології, соціології, філології, етнології, краніології, археології, біології, філософії, расології, політиці, географії та в культурі. Використовуючи надбання цих наук та часто спотворюючи певні ідеї, Гітлер та його оточення виробили нову синтетичну ідеологію, для розвитку якої в тогочасній Німеччині існувало міцне підґрунтя. Так, основні ідеї, які сповідував фюрер були – антикомунізм, антисемітизм та реваншизм [11; С. 137-147]. 1917-1922 роки в Європі вважаються роками Світової революційної кризи. Більшість революцій, які намагались здійснити чи були здійсненими, по своїй суті були комуністичними. Результати подібних революційних експериментів марксистів можна було простежити на яскравому прикладі Радянської Росії, яка демонструвала жорстокість комунізму та його повне неприйняття громадських прав та права приватної власності, що для європейців було святішим за все. До того ж німці мали власний досвід розгулу комуністичного терору на прикладі створених радянських республік у Німеччині, які однак не довго проіснували (1919 рік). Отже, антикомунізм був актуальною на той час темою і можливість встановлення радянського режиму лякала більшість німців, які по своїй суті є індивідуалістами та «приватниками» [19; С. 104]. Наступним проявом нацизму став антисемітизм та расизм в цілому. Він був сприйнятий через погіршення економічних умов того часу. Так, німецька економіка зазнала краху після закінчення Першої Світової війни. Хоча на території поданої країни під час війни не велись бойові дії, все ж великі репараційні виплати, відчуження промислового регіону в Рейнській промисловій зоні, крах виробництва, яке була зорієнтовано на випуск військової техніки та на потреби армії, призвело до кризи німецької економіки того часу. До того ж в країні існували тисячі безробітних, через скорочення армії, на яке було вимушено піти керівництво Німеччини при підписанні Версальської мирної угоди у 1919

році. В Німеччині з кожним днем зростала інфляція, відбувалось знецінення марки. В самому керівництві панував безлад. Новоутворена Веймарська республіка була не здатна подолати всі ці негаразди. Народ Німеччини потребував ефективного керівництва, яке б змогло вивести країну з кризи, а також «пошуку винних» [5; С. 98]. На початок 20х років ХХ сторіччя НСДАП, як молода партія, не могла претендувати на роль «рятівника нації» [5; С. 99], але її керівництво вмiло знайшло винних у негараздах, які спіткали країну. Винуватцями кризи були визнанні євреї, які експлуатували німецький народ. Саме в цьому їх звинувачували нацисти – в розгромі економіки та взагалі в тому, що Німеччина програла Першу Світову війну, бо Листопадову революцію 1918-1919 років вони взагалі вважали комуністичним витвором. До того ж ідеї расизму були близькими німецькому народу, якому присутні почуття зверхності власної нації над іншими та так званий побутовий антисемітизм [18; С. 201]. Третій чинник, на якому вдало зіграли нацистські ідеологи – це реваншизм. Саме ідея реваншу стала домінувати серед німецького суспільства відразу ж після поразки у Першій Світовій війні. Результати цієї війни не хотіли визнавати, а в масовій свідомості з'являється ідея того, що Версальський мирний договір став принизливим для Німеччини, що він є несправедливим. Отже, народ потребував сили, яка б змогла повернути «минулу славу німецького народу» [18; С. 412]. Саме нацисти виставляли себе як цю силу, яка відродить країну, та вмiло обiгравали ідею реваншу.

Отже, окресливши в загальних рисах основні постулати та підґрунтя виникнення нацистської ідеології, хотілось би зазначити, що прихід НСДАП на чолі з Гітлером до влади та створення Третього Рейху не були єдиними наслідками панування поданої теорії.

Другим глобальним наслідком стане початок Другої Світової війни. Адже саме ідеологія, яка міцно проникла до свідомості народних мас стане однією з причин того, що німецький народ був втягнутий і фактично сам і розв'язав цю страшну війну. Саме завдяки пануванню нацистської ідеології все суспільство тогочасної Німеччини з оптимізмом виконувало будь-які накази фюрера та його керівництва. Тисячі людей йшли на фронти, безжально вбивали, працювали в концентраційних таборах, бо вони свято вірили в своє високе призначення, вірили в ідею зверхності німецької нації над іншими. Все ж війна закінчилась і Третій Рейх не проіснувавши і двадцяти років пав. Одним з наслідків Другої Світової війни став корінний перелом свідомості людей всього світу, особливо європейців. Саме з цього часу закріпилось невілювання цінності людського життя, яке бере свій початок ще з Першої Світової війни. Смерть тисяч людей стала сприйматись як повсякденне явище, а не як глобальна катастрофа. Смерть однієї людини стала взагалі незначною подією. Нехтування цінністю людського життя призвело до невілювання старих моральних норм та установок цілих народів, до кардинальної зміни свідомості кожної людини і нації в цілому, що в свою чергу виллється в так звану «культурну та моральну кризу Європи» [14; С. 29], яку подолати фактично ми не в змозі до сьогодні.

Незважаючи на те, що від Рейху не залишилось нічого, а всі його керівники та ідеологи або померли, або ж були засуджені на Нюрберзькому процесі на довгі роки ув'язнення, все ж помилково вважати, що нацистська ідеологія зникла разом

з її засновниками і на сьогодні вона стала лише предметом вивчення істориків. Вона не потерпіла свого краху разом зі зруйнуванням Третього Рейху у 1945 році. Одним з доказів цього є мітинги «за визволення та на підтримку Гесса» [5; С. 503] ще у 1960-х роках. Зі стовідсотковою впевненістю можна говорити про те, що ідеологія нацизму, яка б абсурдна, уривчаста, войовнича та антигуманна вона не була, існує і сьогодні. Свого поширення вона набула і в пострадянських країнах, починаючи з 90-х років ХХ сторіччя. Україна не стала виключенням. На сьогодні в нашій країні існує безліч неофашистських напрямів, які в більшості своїй є неорганізованими. Представниками цих течій зазвичай є молодь, яка нерідко називає себе послідовниками Гітлера, неонацистами чи американським словом, яке з'явилося вжитку з 60-х років ХХ сторіччя – skinhead, дослівно перекладається як «бритоголовий». Незважаючи на заяви нашого уряду та служб безпеки про те, що в Україні расизму не існує, все ж він є і з кожним роком стає все дедалі популярнішим.

Існує ряд причин виникнення та поширення нацистської ідеології серед молоді пострадянських країн. Перш за все це економічний чинник. Так, після розпаду Радянського Союзу економіка України ввійшла до стадії кризи, яка періодично загострюється. Усе основне виробництво нашої країни належить до галузі важкої промисловості, яка багато років була орієнтована на центр – Росію. Фактично в Україні не існувало виробництва, яке б мало повний, завершений цикл і було б повністю незалежним від російської промисловості, окрім харчової та легкої галузей промисловості. Отже з розпадом єдиної Радянської держави були порушені налагодженні економічні зв'язки, які створювались та існували десятиріччя. Легка промисловість знаходилась на низькому рівні розвитку, а аграрний сектор відрізнявся занедбаністю та неготовністю до різкого переходу до фермерських – капіталістичних господарств. З 90-х років ХХ сторіччя в Україні перестає працювати ряд підприємств, з'являється безліч безробітних. Отже, занепад економіки завжди загострює соціальні конфлікти і сприяє поширенню радикальних ідеологічних течій – правих чи лівих. Причиною того, що ліві не отримали такої масової підтримки був радянський спадок – безліч фактів та свідчень про звірства радянського режиму та його хиби, які відчуло на собі населення СРСР. Багато хто народився пізніше 1945 року і не міг пам'ятати подій Великої Вітчизняної війни, але наслідки політики комунізму, особливо на селі, відчули всі і, що характерно для України, особливо для Західної частини, в зберігались історії та розповіді про червоний терор, репресії більшовиків, які безпосередньо відносились до тієї чи іншої родини.

Наступна причина, яку можна чітко виділити – політична. Незалежна Україна ніколи за 17 років свого існування не мала справжнього демократичного уряду. Для нашої країни характерна, поряд з економічною, політична криза, яка останніми роками досягла неймовірної глибини. Так, з початку вона характеризувалась недемократичністю та корумпованістю влади, в наступні ж роки почалась відкрита боротьба за право керувати країною. При цьому жодна з існуючих політичних сил не може висунути чіткої програми подальшого розвитку та плану виходу з кризової ситуації. Фактично жодна політична сила не може керувати країною та взяти на себе відповідальність за свої дії, а лише обмежується

популістськими лозунгами. Саме в такій ситуації у населення виникає потреба в існуванні альтернативної політичної спілки, яка б знайшла вихід з існуючого положення. До того ж, при таких обставинах знижується довіра до влади як такої та до проголошених демократичних принципів. Іде радикалізація суспільства, що й є оптимальними умовами для розповсюдження нацистських теорій та методів керування країною.

Розвиток культури та вага релігії в суспільстві також відіграють значну роль в появі та утвердженню гітлерівських принципів, особливо серед молоді. Незважаючи на всі спроби, на сьогодні ми можемо говорити про певний занепад української культури та традицій. Безперечно існували та існують люди, які намагаються відродити взагалі таке поняття як «українська самобутня культура», але цей процес потребує часу. До того ж в сучасному мистецтві ми можемо простежити значний вплив так званого поп-арту і частково модернізму, але при цьому маємо зовсім незначну долю класицизму. Цей факт часто відштовхує. Адже не всі здатні сприймати специфіку модерного мистецтва. Багато хто вбачає в ній риси дегенератизму та виродження. Отже, на сьогоднішній день в Україні існує певний класичний, традиційний культурний вакуум, який виявляється не тільки на рівні мистецтва, а й на побутовому рівні. Стосовно релігії, треба зазначити, що вона, сама по собі, є одним з різновидів ідеології і її відсутність чи незначний вплив призводять до потреби заміни та пошуку нових «вірувань». За часів існування Радянського союзу влада намагалась всіма силами утвердити в суспільстві атеїзм. До того ж до сьогодні ми можемо побачити залишки впливу комуністичної ідеології, яка набула в свій час певного релігійного відтінку. Крах радянської системи ознаменував і крах її ідеології, а християнська релігія не змогла на сьогодні остаточно затвердитись в суспільстві, не набула статусу всезагальної. Часто вона носить лише поверховий, показний характер. Саме відсутність панівної ідеї чи релігії в суспільстві призвела до розповсюдження нацистської ідеології. Молодь – найреакційніша верства суспільства, яка відрізняється своїм максималізмом і завжди прихильна до певних, на її думку, яскравих, нових чи добре забутих старих ідей та теорій.

Не можна чітко визначити який з цих, вище перерахованих, чинників є вирішальним і головним. Вони тісно взаємопов'язані між собою і разом сприяли проникненню та утвердженню нацистських ідей в нашій країні. Неофашизм став реакцією суспільства на події, які відбуваються в державі.

Сучасні неофашистські течії України повністю зорієнтовані на нацистську ідеологію, яка й стала їх основою. Все ж не можна казати про пряме та беззмінне наслідування гітлерівських ідей. Так, деякі з них були сприйняті повністю, а деякі зазнали значних змін та були переформульовані, набули нового змісту. При цьому всі основні тези нацистської теорії – антисемітизм, расизм, антикомунізм та реваншизм, збереглись, але були адаптовані до сучасних умов та слов'янського менталітету. Тепер хотілось би більш детально зупинитись на нацистських ідеях – як вони інтерпретувались та який зміст мали за часів Гітлера і яке значення їм надається сьогодні, що є відмінного, а що нового в сучасних теоріях націонал-соціалізму.

Перш за все треба сказати про те, що український нацизм носить ядро виражений націоналістичний характер, що не зовсім характерно гітлерівської теорії. Так, в ідейній концепції Третього Рейху націоналізм був присутній, але він не складав її основу, що характерно для українського нацизму і є його специфікою.

Засновником сучасної теоретичної бази неонацизму став Девид Лейн [21; С. 271]. До засновників українського націонал-соціалізму відносять політичного діяча Міхновського.

Гітлерівське поняття та визначення «антисемітизму» не зазнало жодних змін чи переглядів. Воно є сталим і характерним для українських неофашистських течій. Характерно навіть збереження міфу про євреїв як «нечистої раси, яка несе в собі лише хаос та загибель цивілізації, яку збудувала вища арійська раса» [22; С. 189]. Збереглось навіть різке, безапеляційне, негативне ставлення до євреїв в цілому, що було легко засвоїти українському суспільству, бо коріння його побутового антисемітизму сягає ще середньовіччя.

Нацистське поняття «антикомунізму» не зазнало значних змін. Суть його, як і колись, полягає в боротьбі та неприйнятті комуністичної ідеології як такої. Комунізм сприймається як уособлення масового терору, як безпринципна тоталітарна ідеологія, але при цьому він частково втратив свій «єврейський зміст» [21; С. 284].

Зміст поняття «расизм» значно трансформувався з часів існування Третього Рейху. Расизм Гітлера мав строго визначену ієрархічну структуру. Так, на вищій щаблі цієї структури знаходились арійці, які за ступенем своєї змішаності з іншими расами розподілялись на нордичну расу (німці – найбільш чиста раса) та західну (всі західноєвропейські народи, які стояли через «розбавленність своєї крові» на більш нижчому рівні, ніж перші). На наступній – більш нижчій – щаблі знаходилась так звана східна раса, яка представлена слов'янськими народами. Цей расовий тип істотно відрізнявся від арійців: «вони не несуть в собі творчого духу, мають середній рівень інтелекту, не мають своїх ідей, але можуть з легкістю засвоювати чужі» [1; С.36]. Далі йде східно-балтійська раса, а за нею негроїдна, представники якої взагалі не уособлюються з людьми, а є стадом, в представників якого не має ані інтелекту, ані яскравої вираженої індивідуальності [1; С. 65]. Євреї не входять в цю структуру. Вони винесені окремо і є повним антиподом арійської раси, який несе в собі антикультурну, деструктивну силу і має бути взагалі знищеним. Поняття расизму та його зміст на сьогодні притерпів багатьох кардинальних змін. Так тепер в поняття арійська раса включаються не тільки німці та народи Західної Європи, а й слов'яни, як рівні. Єврейський народ так і залишився повним антиподом, протилежністю арійців. Найнижчий рівень зайняла негроїдна раса. Представників якої, як і в попередній період вважали «недолюдьми» [1; С. 74].

«Реваншизм», які попереднє поняття «расизм», притерпів значних змістовних змін. Для гітлерівського нацизму характерний войовничий, загарбницький реваншизм, який мав відродити минулу славу Німеччини як великої імперії, але при цьому й захопити нові землі, які б розширили «життєвий простір німців». Саме поняття «життєвий простір» (Lebensraum) було введено професором

геополітики Карлом Хаусхофером ще у 1924 році [13; С. 443]. Потім це поняття стане в основу гітлерівської теорії, яка буде виправдовувати насильницьке захоплення німцями земель та розв'язання війни. Подібний зміст реваншизму на сьогодні не існує. Так, щодо українських неофашистських течій можна сказати про те, що в них переважає культурницький реваншизм направлений проти Росії як держави, але не проти росіян як нації, яких вважають братнім народом.

Треба зазначити, що змінились лозунги та ідеї. Так, в сучасному українському нацизмі ми можемо знайти такі теорії, як «свята расова війна» (racial holy war), яка замінила ідею в потребі «життєвого простору». Термін «радянсько-єврейський комунізм» було замінено гаслом «Україна для українців (слов'ян)» [12]. Існує й безліч нових відмінних лозунгів, доповнень та адаптацій нацистської ідеології до сучасних умов. Все ж треба зазначити те, що розповсюдження гітлерівських ідей в Україні призвело до паралельному розповсюдженню язичництва, яке було характерне для давніх слов'янських народів.

Сучасні неонацистські течії України не є одноманітними. Фактично існує їх розподіл на три основні групи. Ідеї та методи яких різко відрізняються один від одного. До першої групи відносяться NS (national-socialists – націонал-соціалісти). Вони вирізняються поміркованістю, не агресивністю та визнанням певних «перегинів» в теоріях Гітлера. Наступна група WP (white power – сила білих, або є влада білих), які є більш радикальною та войовничою течією. До останньої групи належать *divan skins front* (так звані «диванні скіни»). Вони ходять на концерти та вдягаються певним чином, але при цьому нічого не роблять і фактично нічого не знають про саму неонацистську теорію. Їх часто називають «модниками».

Підводячи підсумок нашого дослідження, хотілось б зазначити, що сучасна неонацистська ідеологія бере свій початок з гітлерівської теорії, але вона була пристосована до сьогодення та до суспільної свідомості слов'янських народів. Зміст деяких основних тез нацизму зберігся, а деякі кардинально змінили своє значення, залишивши лише назву. Знання нацистської ідеології допоможе краще розуміти ті процеси, які відбуваються сьогодні, а також довести антигуманний, антидемократичний і взагалі антилюдський зміст гітлерівської ідеології. Не заборона, а усвідомлення самої сутті нацистської ідеології, допоможе зупинити її розповсюдження в суспільстві.

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНІ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Зубко І.В.,

*ст. викладач кафедри історії і теорії держави і права юридичного факультету
Запорізького національного університету,
Президент Благодійного Фонду “Оберіг”*

Правова культура, як відомо, відіграє важливу роль у становленні і розвитку національної державності. Отже, для глибшого розуміння державотворчих процесів, зокрема, наявних проблем і успіхів державотворчого пошуку доцільним є звернення до аналізу національної правової культури України, а саме її витоків і особливостей формування. Адже, “майбутнє правового розвитку суспільства багато в чому залежить від минулого культурного розвитку суспільства, тобто майбутнє правового розвитку, зокрема, неможливо передбачити без усвідомлення його минулого”[1, 142].

Дана проблематика та окремі її аспекти знайшли відображення у працях В.Журавського, О.Зайчука, А.Колодія, О.Копиленка, Н.Оніщенко, М.Орзіха, В.Погорілка, П.Рабіновича, В.Селіванова, А.Скуратівського, С.Сливки, О.Скакун, Ю.Тодики, Ю.Шемшученка та інших, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Правова культура, будучи складовою частиною загальної культури може бути розглянута у багатьох контекстах, у тому числі, у вузькому та широкому розумінні. В першому випадку (широке розуміння) правову культуру можливо розглядати як суспільно-правовий феномен, що містить найважливіші, найзагальніші результати правового досвіду всього суспільства, в першу чергу право і правосвідомість, правовідносини і правову діяльність, а також законність і правопорядок, до того ж, відображаючи якісний рівень розвитку правового буття. В другому (вузьке розуміння) – культура представляє систему духовно-правових цінностей (правових знань, уявлень і переконань тощо), що отримують відображення у правосвідомості особи та виявляються зовні в активній правомірній поведінці в усіх життєвих ситуаціях [2, 131].

Необхідно зазначити, що дослідження історії формування та розвитку української правової культури неможливе без об’єктивного і неупередженого підходу до аналізу історичного процесу в цілому. Причому, такі дослідження безперечно торкатимуться не тільки історії державності України, але і багатьох інших держав світу. Зважаючи на політичну заангажованість, мабуть, більшості національних історичних наукових шкіл багатьох держав, можемо констатувати, що такі дослідження стикаються, як можемо бачити, з низкою штучних перепон і просто нерозуміння та необґрунтованого ігнорування наявного наукового фактичного матеріалу. Це призводить до утруднення наукового пошуку та встановлення об’єктивної істини.

Зважаючи на обсяг даної роботи ми звернемося до розгляду окремих досліджених періодів становлення української державності, а, відповідно, етапів формування правової культури, продовживши розгляд менш освітлених періодів (точніше – більш суперечливих – прим. авт.) в наступних публікаціях.

Становлення української правової культури відбувалося протягом достатньо великого періоду часу, відповідно як до загальних закономірностей розвитку суспільств, так і з наявністю певних національних особливостей.

Починаючи розгляд витоків української правової культури з часів Київської Русі, слід зазначити, що формуванню цієї ранньофеодальної державності, передував період з надзвичайно цікавими особливостями розвитку, історією, наявними ознаками державності і правової культури, які ще потребують своїх дослідників[3,3]. Аналіз правової культури Київської Русі показує, що формуючим

елементом для неї виступала система усного звичаєвого права як способу існування і становлення правових норм, що з часом трансформувалося в українське звичаєве право. Тогочасна правова культура виходила з потреби формального визначення норм звичаєвого права і дотримання їх. Основою правової культури давньоруського суспільства слугували такі джерела тогочасного права, як неписане звичаєве право, яке ґрунтувалося на правовому звичаї, договори князів з народом і поміж собою, а також міжнародні договори князів із чужоземними державами, княжі устави та уроки, князівські церковні устави тощо.

Привертає увагу гуманістичний зміст правової культури Київської Русі, адже у давньоруському карному праві були відсутні суворі, жорстокі види покарань, зокрема смертна кара, тілесні покарання, замість них вводився кримінальний штраф, який був поширеним видом покарання в давньоруському праві. Гуманістичним був погляд законодавця на проблеми виняткової цінності людського життя, недоторканності особистості і поваги до неї. На думку дослідників, вищенаведені особливості правової культури законодавця формувалися не абстраговано, окремо від реалій життя, психології (у т.ч. правової психології) населення, суспільної думки, а відображали гуманістичні погляди, поширені серед різних верств суспільства [4,142].

Необхідно сказати і про вплив на культурне життя Русі з боку Візантії (прийняття християнства, торговий обіг тощо), а відповідно, особливостей рецепції її права, що позначилося найбільше на церковному законодавстві.

Одним з найбільш значних виявів формування і розвитку правової культури, що свідчить про її високий рівень у Київській Русі є “Руська правда”, що витримала до того ж видання у трьох редакціях [5,34]. Ця важлива пам’ятка давньоруського, та взагалі, всього середньовічного права в свій час вплинула на розвиток не тільки Київської Русі, але й інших держав, становлення їх правових культур, як сусідніх, так і віддалених країн Азії та Європи.

Наступний етап розвитку правової культури пов’язаний з Галицько-волинською державою (XII-XIII ст.), що характеризується використанням досягнень часів Русі, а також певними змінами законодавства. Виходить нова редакція “Руської правди”, відбувається певне посилення ролі правових актів, в першу чергу спрямованих на захист пануючих суспільно-економічних відносин, привілеїв та регулювання господарювання. Серед новел тогочасного законодавства можна виділити збірник постанов князів Галицько-волинської держави, звід (збірник) церковних повчань про правосуддя тощо.

Впровадження Магдебурського права, яке було здійснене в ряді міст Південно-Західної Русі, передбачало для них певні самоврядні повноваження, що також сприяло формуванню правової культури, хоча і вельми неоднозначно, звичайно, більшою мірою в самих цих містах. Необхідно зазначити, що “магдебурзьке право терпіло зміни від місцевих звичаїв та поглядів, що часто діяли поряд з ним і заміняли його”[6,114].

Перебування України у складі Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої безперечно позначилося на особливостях формування правової культури, але все ж “більшість дослідників сходяться на

думці, що майже весь період з XIV до XVI ст., коли руські (білоруські та українські) землі перебували у складі Литовської держави, тут панувало звичаєве руське право, норми якого застосовувались не тільки в зазначених областях, а й у самій Литві” [7, 143]. Отже, можемо говорити про домінування українських правових традицій, незважаючи на вплив литовського та певною мірою польського законодавств (судебників, статутів, постанов тощо).

Входження України до складу Речі Посполитої (після укладення Литовської унії 1569 р.) відповідним чином вплинуло на розвиток правової культури, правової системи суспільства в цей період, взявши за основу норми місцевого звичаєвого та польського права зі збереженням своєрідності литовських правових норм.

Об'єднання в межах Речі Посполитої Литви і Польщі призвело до зближення литовського і польського права. Саме прийняття третього Литовського статуту сприяло приведенню литовського законодавства у відповідність із польським, яке хоч і не мало цілісного характеру, та норми його поширювалися на польські і українські землі.

Зазначимо, що поруч з впорядкуванням суспільного життя на українських землях, польське право забезпечувало проведення стосовно українського населення дискримінаційної колонізаторської політики. Зрозуміло, що таке “врегулювання” не могло позитивно сприйматися українцями, негативно впливаючи на формування їх правової культури. Отже, хоча Україна перебувала в цей період в межах взаємовпливу європейських держав, їх відповідних систем цінностей, розвиток української правової культури був достатньо суперечливим, можна навіть говорити про деяку деградацію, особливо щодо її гуманістичного змісту.

Надзвичайно важливий внесок та вплив на розвиток правової культури України мало козацьке звичаєве право, яке поки залишається малодослідженим. Аналізуючи зміст норм звичаєвого права запорожців його можна умовно поділити на дві частини: “право публічне” і “право приватне”. Публічне право запорозьких козаків – це своєрідний статут, який регулював найважливіші суспільні відносини запорозької громади: військово-адміністративний устрій (порядок виборів і функціонування органів влади і управління), воєнні справи, порядок володіння і користування землею, угіддями, спільним нерухомим і рухомим майном, порядок судочинства, встановлював відповідальність за злочини та ін. Приватне право регулювало відносини цивільно-правового характеру: право власності на особисте рухоме і нерухоме майно, різноманітні угоди, відповідальність за заподіяння шкоди тощо [8,78]. Важливою рисою звичаєвого права запорожців була його обрядовість, яка мала різноманітний, змістовний і образний характер. Саме вона надавала звичаєвому праву характер життєвості й публічності, привертаючи увагу громадськості, зберігаючи в народній пам'яті зміст звичаєвих норм, засвідчуючи правильність вживання звичаїв, тим самим підносячи правотворчість народу, формуючи, фактично активну правомірну поведінку.

Безпосереднє закріплення й поновлення в народній пам'яті звичаєвих норм за допомогою обрядів-символів сприяло тому, що не тільки судді, але й сторони та громада виявляли досконале знання звичаєвого права, що говорить про загальний

високий рівень правової культури. А постійне вживання протягом тривалого часу правних звичаєвих норм у формі коротких речень привело до перетворення їх у стислі, змістовні формулювання, в яких було зафіксовано головні принципи звичаєвого права й народної правосвідомості [9,80].

Правова культура під впливом козацького звичаєвого права формувалася і розвивалася на засадах демократизму, рівності, відповідальності і самоврядування на основі дотримання правових звичаїв. Норми, що нав'язувалися іншими державами і суперечили системі цінностей козацтва могли, особливо за певних історичних умов, отримати формальне визнання, але в своїй діяльності, вирішенні внутрішніх питань козаки до самого знищення Запорозької Січі у 1775 р. продовжували керуватися звичаєвим правом.

Можемо констатувати, що формування та розвиток української правової культури має давню, складну і суперечливу історію. Осмислення минулого дозволяє виявити в становленні національної правової культури як позитивні, так і негативні аспекти, які можна і необхідно враховувати, щоб ефективно використати в наш час для розвитку правової культури України.

Досягнення суспільно-правового розвитку Київської Русі, основу правової культури якої становили норми звичаєвого права, створена нею "Руська правда" справили вплив на правовий і навіть цивілізаційний розвиток інших держав і народів Азії і Європи. Наступні форми української державності перейняли дух, сутність руської культури, та її складових, зокрема правової культури.

Гуманістичний зміст української правової культури, як вияв загальносуспільної правосвідомості українців набагато випереджав тогочасний розвиток інших народів, та їх держав. Дану тезу підтверджує зокрема і те, що із подальшою втратою (на певний період) державності Україною-Руссю, а відповідно і впливу на формування національного правового поля, держави які використовували українські правові надбання, в першу чергу Московська, Польща, Литва тощо у повній мірі не змогли сприйняти цього українського гуманізму. Таким чином, здійснюючи часткову правову акультурацію, названі держави, намагалися пристосувати до своїх потреб правові досягнення занепакої Київської Русі, переробивши, наприклад, карно-правові норми, в бік більшої жорстокості покарань та їх видів, до того ж маючи за мету захист дещо іншої системи цінностей.

Литовські статuti, як всесвітньо відоме, серед інших, джерело права підтверджує наведені вище тези, адже вони, особливо перший Статут (1529р.) демонструють успадкування Русько-Литовською державою староруських правових норм, засвідчують те, що саме вона, на противагу Московії, стала безпосередньою спадкоємицею правових відносин Київської Русі. Можемо спостерігати, як із втратою української культурної основи Литовський статут, протягом двох редакцій, поступово відмежовується від гуманістичних засад давньоруського права (встановлених "Руською Правдою"). Наприклад, штраф як основний вид покарання відіграє все меншу роль (друга і третя редакції статуту цю норму вже фактично не містять), а домінуючою стає система норм, спрямованих на фізичні покарання, залякування, позбавлення волі тощо, які не були характерною рисою руського права.

Отже, окремі політико-правові, державні традиції, сутність і глибинні засади української правової культури після занепаду Київської Русі відроджувалися і діставали свій вияв в часи існування Галицько-волинської держави, Козацької державної доби, подальшій боротьбі за відновлення державності вже в минулому столітті, аж до сьогодення. Враховуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що Україна є повноважною спадкоємицею Київської Русі в усіх аспектах, в першу чергу в культурному, а відповідно, у правовому та політичному. Можливо, саме аналіз та врахування досвіду української державності, її досягнень та помилок, починаючи з найдавніших часів дасть змогу вирішити сучасні політичні протиріччя.

Маємо пам'ятати, що від того, наскільки ми враховуватимемо як позитивний, так і негативний історичний досвід державотворення, у великій мірі залежить ефективність сучасної розбудови державності України, розвиток і становлення її правової культури, наше майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. - К.: Видавн. дім "Ін-юре", 2002. – С. 142.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави . – Вид. 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2001. – С.131.
3. Шпоть О.С. "Велесова книга" – як фрагмент з історії демократії. – Київ.: ПП "Коронатор", 2006. – С. 3.
4. Кудін С. Поняття кримінального штрафу за Руською Правдою та Литовським статутом // Право України. – 2000. – № 11. – С.141.
5. Гуз А.М. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі: Навчальний посібник / Упорядкування і наукові коментарі – А.М. Гуз. – К.: КНТ, 2007. – С.34.
6. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – С.114.
7. Історія держави і права України: Навч. посіб. / За ред А.С.Чайковського. -К.: Юрінком Інтер, 2001. – С.143.
8. Грозовський І. Козацьке право // Право України. – 1997. - № 6. – С.78.
9. Там само. – С.80.

ДОСВІД ПРАВОВИХОВНОЇ РОБОТИ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ МОЛОДИХ ЮРИСТІВ ПРИ ГОЛОВНОМУ УПРАВЛІННІ ЮСТИЦІЇ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Інякіна М.В.

*Заступник начальника Головного управління юстиції
у Запорізькій області.*

У державних національних програмах «Освіта (Україна ХХІ століття)», «Діти України», Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності, законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Указі Президента «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», Національній доктрині розвитку освіти України як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника, розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу.

Проблема виховання громадянина-патріота постала перед людством тоді, коли виникла перша держава. І актуальною вона буде доти, поки держава існуватиме як соціальний інститут. Адже існує пряма залежність між державою і людиною.

Якісно нову демократичну державу можуть створити лише свідомі громадяни, які люблять Україну, свій народ, свою націю і готові самовіддано служити їх інтересам. А життя і щастя кожної людини значною мірою залежить від долі Батьківщини, що гарантує її особисту безпеку, створює умови праці і відпочинку, захищає соціальні інтереси. Але реальність сьогодення свідчить, що між декларацією мети і реальним життям знак рівності поставити не можна. Сьогодні в Україні зростає кількість злочинів, скоєних молоддю та неповнолітніми, збільшується чисельність наркоманів, хворих на СНІД та туберкульоз, алкоголізм та психічні захворювання. Набули поширення хамство, озлобленість, недозволеність, проституція, порнографія. Стрімко йде процес руйнації, здичавіння людини. І найбільшої руйнації зазнає свідомість молодого покоління. Тому важливим і актуальним є концептуальне осмислення наукових і прикладних засад громадянського виховання дітей, підлітків, молоді й громадянської освіти дорослого населення, тобто суцільної громадянської освіти всього українського суспільства.

Виховати громадянина - означає підготувати підростаючу особистість до участі у розв'язанні нагальних і перспективних завдань держави, до управління її справами і виконання функцій трудівника та господаря, керівника та вихованця, громадянського діяча та захисника батьківщини. Для цього потрібно сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки: повага до Конституції, законів України, прийнятих у ній правових норм, сформована потреба в їх дотриманні, висока правосвідомість; повага до батьків, свого родоводу, до традицій та історії свого народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця і наступника; досконале знання і володіння державною мовою, постійна турбота про піднесення її престижу і функціонування в усіх сферах суспільного життя і побуту; гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв національних меншин, які проживають в Україні, висока культура міжнаціонального спілкування; дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію; патріотична

самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, суспільна ініціативність і активність, готовність трудитися для розвитку Батьківщини, захищати її, підносити міжнародний авторитет; фізична досконалість, моральна чистота, висока художньо-естетична вихованість.

Відповідно до завдань у структурі громадянського виховання виділяється дев'ять пріоритетних напрямків: патріотизм; національна свідомість; культура між етичних відносин; планетарна свідомість; правосвідомість; політична культура; екологічна культура; моральність; економічна культура.

Виховання особистості має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму — любові та поваги до свого народу, до України.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 28 березня 1998 року № 347 "Про підтримку ініціативи молодіжних організацій України щодо залучення молоді до реалізації державної молодіжної політики" та з метою дієвого залучення молоді Запорізької області до процесу державотворення, підвищення її громадсько-політичної активності та створення належних умов для самореалізації, утвердження якостей громадянина-патріота України в 1999 році створено Координаційну раду молодих юристів, як консультативно-дорадчий орган при обласному управлінні юстиції у Запорізькій області, та сформовано її склад.

До складу Координаційної Ради молодих юристів входять студенти - правники Запорізького національного університету, Класичного приватного університету, молоді юристи - практики, працівники Головного управління юстиції у Запорізькій області.

Основною метою діяльності Координаційної ради молодих юристів є залучення молодих правників до співпраці з Головним управлінням юстиції у Запорізькій області у напрямку поширення правосвідомості громадян, формування активної громадянської позиції нового покоління юристів, організації їх стажування та працевлаштування в органах юстиції області, юридичних службах державних підприємств, установ, організацій.

Для забезпечення повноти доступу членів Координаційної ради молодих юристів до співпраці за основними напрямками діяльності Головного управління юстиції у Запорізькій області, підвищення рівня відповідальності за якість підготовки та проведення заходів склад ради очолює начальник Головного управління юстиції.

Відповідно до Положення про Координаційну раду молодих юристів основним завданням Координаційної ради є:

- координація діяльності об'єднань молодих юристів області;
- організація проведення учбової практики студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів області;
- стажування молодих юристів-практиків на базі Головного та територіальних управлінь юстиції області;
- надання методичної допомоги юридичним клінікам, що працюють при вищих навчальних закладах;
- участь в правоосвітніх та правових заходах, що проводить Головне управління юстиції;

- участь у підготовці матеріалів для розгляду на засіданнях Запорізької обласної міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення;
- вивчення громадської думки з основних питань державної правової політики та опрацювання пропозицій щодо нормативного регулювання основних питань соціально-економічного, політичного та культурного життя суспільства;
- підтримка в межах своєї компетенції наукових робіт молодих юристів у сфері українського, порівняльного та міжнародного права;
- налагодження співпраці з юридичними навчальними закладами, громадськими організаціями;
- налагодження дієвих стосунків з молодими юристами інших областей України, організація та проведення спільних семінарів, конференцій.

Свою роботу Координаційна Рада молодих юристів проводить згідно річних планів. При плануванні діяльності Координаційної ради молодих юристів враховуються положення Національної програми правової освіти населення, рекомендації Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти, пропозиції членів Координаційної ради молодих юристів, що робить планові заходи переважно орієнтованими на правоосвітню роботу.

Відповідно до запланованих заходів представники Координаційної ради молодих юристів активно приймають участь в роботі з навчальними закладами, з учнівською молоддю.

З метою подолання та упередження правопорушень серед неповнолітніх Головним управлінням юстиції, товариством “Знання” із залученням членів Координаційної ради молодих юристів започатковані виїзди до загальноосвітніх шкіл сільської місцевості для проведення лекційної роботи з правової тематики, наприклад: “Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх”, “Попередження насильства в сім’ї”, “Попередження шкідливих звичок” тощо.

Відповідні заходи були проведені у Біленьківській ЗОШ Запорізького району, Новомиколаївській, Любецькій загальноосвітніх школах, у Новомиколаївській школі-інтернаті, Антонівській ЗОШ та навчально-освітньому комплексі “Світоч” Вільнянського району, Комишуваській та Димитрівській ЗОШ Оріхівського району, загальноосвітній школі с. Шелюги Якимівського району та в багатьох інших навчальних закладах міста Запоріжжя та Запорізької області.

Запроваджено в практику Координаційної ради молодих юристів проведення анкетування учнів з метою визначення їх правової обізнаності. Розроблена Головним управлінням юстиції анкета містить в собі 14 запитань із варіантами відповідей, два ситуаційних завдання, питання виборчого права, жорстокого поводження з дітьми, а також одне запитання з визначення особистої думки учнів щодо галузей права, які на їх погляд будуть необхідні їм в житті. Результати анкетування узагальнюються (аналізуються), направляються до директорів навчальних закладів. Крім того, результати анкетування обговорюються з викладачами правознавства, надається методична та практична допомога щодо удосконалення викладання правознавства.

За участю Головного управління юстиції при школі-гімназії № 71, міста Запоріжжя, Запорізького обласного притулку для неповнолітніх, гімназії № 47,

Запорізького професійного ліцею моди і стилю, загальноосвітній школі № 100 створено і працюють правові лекторії, в роботі яких активну участь приймають представники Координаційної ради молодих юристів.

Представниками Ради для учнів 8-11 класів, які відвідують правовий лекторій читаються лекції за темами: «Кримінальне право для молоді»; «Право молоді на працю»; «Відповідальність неповнолітніх»; «Попередження насильства в сім'ї»; «Право молоді у сфері підприємництва»; «Захист прав споживачів»; «Цивільні права неповнолітніх та їх цивільно-правова відповідальність»; «Насильство і його форми»; «Житлові права неповнолітніх»; «Соціальний захист молодих громадян України»; «Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх»; «Попередження насильства в сім'ї»; «Попередження шкідливих звичок» тощо.

Залучення до подібних правоосвітніх заходів, що проводяться в загальноосвітніх школах, представників Координаційної ради молодих юристів з числа студентів 4-5 курсів вищих навчальних закладів, дозволяє перетворити формат звичайного уроку на довірливе спілкування однолітків, бо учні шкільно сприймають їх як "рівний - рівного". Вони більш сприйнятливі до правової інформації, яку їм доносять саме студенти, не соромлячись розповідають про власний досвід спілкування з представниками правоохоронних органів, радяться щодо вирішення правових питань. Тобто, таке спілкування не сприймається учнями як повчання, потакання і звинувачення в тих чи інших вчинках, що допомагає засвоєнню матеріалу, дає позитивні результати щодо покращення стану та ефективності правового виховання неповнолітніх.

З іншого боку, молоді правники набувають практичні навички ведення правороз'яснювальної роботи, ведення дискусії з правової тематики, надання консультацій та порад.

Крім того, спільно з фахівцями Головного управління юстиції у Запорізькій області молоді юристи перевіряють стан правових та правоосвітньої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, стан підготовки юридичних кадрів в вищих навчальних закладах області, проводять правороз'яснювальну роботу в професійно-технічних закладах, інтернатних установах міста Запоріжжя та Запорізької області.

Всього за час існування Ради молодих юристів її представниками було проведено більш 50 перевірок, за результатами яких підготовлені відповідні рекомендації щодо поліпшення стану правоосвітньої та правовиховної роботи. Зокрема, відповідні перевірки проведені в Гуманітарному університеті «Запорізький інститут державного та муніципального управління», Запорізькому комерційному, будівному технікумах, Запорізькому коледжі радіоелектроніки, торгівельному коледжі, Запорізькому національному університеті, Бердянському інституті підприємництва, ЗОШ I-III ступенів № 39, ЗОШ № 100, загальноосвітній школі-гімназії I-III ступенів з поглибленим вивченням іноземної мови № 71, в освітній школі I-III ступенів № 60, освітній школі-гімназії I-III ступенів № 2 ім. Лесі Українки, гімназіях №№ 27, 6, спеціалізованій багатопрофільній школі № 16, загальноосвітньому комплексі-гімназії юридичного профілю № 47 міста Запоріжжя та в інших навчальних закладах.

Після проведених перевірок в загальноосвітніх начальних закладах з директорами шкіл, їх заступниками з виховної роботи, вчителями правознавства, історії, учнівським самоврядуванням проводяться семінари-наради, де обговорюються питання здійснення Головним управлінням юстиції та Координаційною радою молодих юристів практичної та методичної допомоги навчальним закладам Запорізької області, правоосвітніх заходів серед учнівської молоді (лекції, засідання «круглих столів», факультативи права тощо), про мету проведення анкетування серед учнів 9-11 класів навчальних закладів. Крім того, фахівці Головного управління юстиції та члени Координаційної ради молодих юристів, які беруть участь у перевірці, розповідають про новини законодавства.

Представники Координаційної ради молодих юристів беруть активну участь в організації та проведенні обласного туру олімпіад з правознавства; в засіданнях секції “Правознавство” Всеукраїнського конкурсу-захисту наукових робіт Малої академії наук, в яких учні 9-11 класів загальноосвітніх шкіл посідають призові місця.

Члени Координаційної ради молодих юристів виступають із доповідями на засіданнях дискусійного клубу Класичного приватного університету на різноманітні правові теми: “Звернення громадян як спосіб взаємодії людини і держави”, «Соціально-економічні та культурні права громадян України» тощо.

Окремі представники Координаційної ради молодих юристів входять до складу Запорізької обласної МКМР з правової освіти населення, готують до розгляду на засіданнях обласної МКМР актуальні питання правороз'яснювальної роботи серед молоді, виступають із доповідями на семінарах для працівників юридичних служб органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій, у засіданнях обласної Координаційної ради партійних та громадських організацій тощо.

Представники Координаційної ради молодих юристів активну участь приймають у Тижнях правових знань, Єдиних днях інформування, в рамках яких молоді юристи проводять лекційну роботу у загальноосвітніх школах міста Запоріжжя. Учням читаються лекції на теми: «Державний устрій України», «Конституція - основний закон України», «Деякі питання відповідальності неповнолітніх за новим Кримінальним кодексом».

За ініціативою молодих правників запроваджено в практику проведення представниками Координаційної ради молодих юристів аналізу правових публікацій, що розміщуються в місцевих періодичних виданнях, таких як: газета “Верже”, “Іскра”, “МИГ”, “Запорізька правда”, “Подробиці”, “Горожанін”, інформаційно-аналітична газета “Орієнтир” та деяких інших міських газетах щодо публікації в них правових коментарів, роз'яснень, консультацій. Результати аналізів розглядаються на засіданнях “круглих столів” та семінарах Координаційної ради молодих юристів за участю представників громадських

приймалень, юридичних клінік, молодіжних громадських організацій. За виявленими фактами посилення в правових публікаціях на нормативні акти, що втратили чинність, надання "некоректних" юридичних консультацій та порад Головне управління юстиції інформує редакції відповідних газет, що сприяє підвищенню якості правових публікацій.

Підсумки проведених аналізів публікацій у засобах масової інформації розглядаються на засіданнях «круглих столів» Координаційної ради молодих юристів.

Особлива увага приділяється залученню молодих юристів до здійснення ними виступів у засобах масової інформації по роз'ясненню чинного законодавства. Підготовлені виступи вивчаються фахівцями Головного управління юстиції, проводиться їх правовий аналіз на відповідність діючому законодавству, після чого направляються до редакцій місцевих газет для опублікування. Всього за час існування Координаційної ради молодих юристів її представниками було здійснено біля 40 виступів з різноманітних правових питань.

Залучаються члени Координаційної ради молодих юристів і до роботи в громадських приймальнях та юридичних клініках з надання безкоштовних консультацій для осіб похилого віку, малозабезпечених, ветеранів війни, пенсіонерів та інших категорій населення.

Молодими юристами надаються консультативні послуги з різноманітних питань права соціально незахищеним верствам населення, складаються документи правового характеру (позовні заяви, запити тощо).

Питання діяльності громадських приймалень та юридичних клінік розглядаються на засіданнях «круглих столів», які проходять на базі Головного управління юстиції. На подібних засіданнях представники Координаційної ради молодих юристів обговорюють й інші питання, що стосуються порядку надання безкоштовної правової допомоги, конституційного права громадян на звернення: «Професійна етика в діяльності юридичних клінік», «Співпраця громадських приймалень та юридичних клінік з питань надання правової допомоги громадянам», «Звернення громадян та юридичних осіб до Європейського суду з прав людини», «Робота громадських приймалень та юридичних клінік в рамках роз'яснення виборчого законодавства», «Звернення громадян - роз'яснення їх прав при зверненні: порядок, строки розгляду звернень», «Управління "юридичною клінікою", основні функції та існуючі проблеми діяльності», «Управління інформацією та документацією в «юридичній клініці» тощо.

Представники Координаційної ради молодих юристів спільно з фахівцями Головного управління юстиції приймають участь у виїзних прийомах громадян. Такі заходи, як правило відбуваються за участю представників від місцевих засобів масової інформації. Питання з якими звертаються громадяни стосуються пільг ветеранам війни, інвалідам II групи, дітям загиблих учасників війни. Звертаються громадяни з питаннями щодо складення заповітів, отримання спадщини, порядку стягнення матеріальної та моральної шкоди, перерахунку пенсій, компенсацій у разі звільнення працівника у зв'язку із скороченням штату, прав жильців, які проживають у гуртожитку (можливості приватизувати житло) тощо.

Члени Координаційної ради молодих юристів налагодили співпрацю з молодіжними організаціями області. Проводяться спільні семінари та засідання “круглих столів”, де розглядаються та обговорюються актуальні теми: “Анкетування - як один із шляхів правової обізнаності учнівської молоді”, “Конституційне право громадян – право на звернення”, “Про мережу “юридичних клінік” України: стан та перспективи використання у навчальному процесі юридичних факультативів”, “Про основні напрямки та виконання Програми підтримки розвитку науково-просвітницької діяльності громадських організацій” та багато інших питань.

Іншим важливим напрямком діяльності Координаційної ради молодих юристів є надання практичної допомоги студентам та випускникам юридичних факультетів вищих навчальних закладів області в організації та проведенні учнівської практики, стажування та працевлаштування в органах юстиції та установах нотаріату, на державних підприємствах, в установах та організаціях Запорізької області.

Члени Координаційної ради молодих юристів залучають студентів, що перебувають на практиці в органах юстиції області, до участі в правоосвітніх заходах, підготовки лекційних матеріалів, проведенню анкетування учнів загальноосвітніх шкіл на знання основних положень чинного законодавства, опрацюванню матеріалів анкетування, висновків та пропозицій.

Координаційна рада молодих юристів спільно з Головним управлінням юстиції веде облік вакансій в юридичних службах державних підприємств, установ, організацій та облік студентів - випускників юридичних факультетів вищих навчальних закладів, які мають намір працювати в органах юстиції, місцевих органах виконавчої влади або державному секторі економіки області. Молодим юристам, які приймаються на роботу за рекомендацією Координаційної ради молодих юристів, протягом першого року роботи надається практична та методична допомога у набутті необхідних фахових знань та навичок.

Координаційна рада молодих юристів постійно проводить заходи для виявлення і вирішення потреб, запитів і проблем студентів, а також молодих фахівців у галузі права.

Отже, діяльність Координаційної ради молодих юристів можна розглядати не тільки як передумову формування професійних здібностей, знань і навичок молодих юристів, а як частину процесу правового формування особистості, почуття відповідальності за доручену справу, власного внеску в побудову в Україні правової держави.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ВСЕБІЧНОГО ТА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Іващенко Д.О.,

У Законі України «Про освіту» визначено, що освіта це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціально - економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого і культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократизму, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Усебічний розвиток людини, що є головною метою виховання, охоплює розумове, моральне, трудове, естетичне й патріотичне виховання в їх нерозривному зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості. Кожен з цих напрямів має свій зміст і конкретні завдання.

Ідеї всебічного розвитку особистості предметніше висвітлюються у працях соціалістів - утопістів Т.Мора, Т.Кампанеллі, Р.Оуена, К.А.Сен-Сімона. Вони уявляли всебічний розвиток як процес поєднання навчання з працею, в якому беруть участь усі члени суспільства.

Своєрідне бачення всебічного розвитку особистості у Й.Ф.Герберта. Метою виховання він проголошував розвиток різнобічних інтересів, спрямованих на гармонійний розвиток усіх здібностей людини.

Із проголошенням самостійності і незалежності Україна стала на шлях побудови громадянського суспільства, кожен член якого має одержати вільний розвиток особистості. З іншого боку, молода держава повинна створити всі умови для виховання свідомих громадян, а з другого боку, заможну, духовну й матеріально багату, процвітаючу Українську державу збудують лише її палкі патріоти, об'єднані національною ідеєю - ідеєю незалежності й державності.

З огляду на те, що основним об'єктом нашого виховання є діти, учнівська і студентська молодь, визначальними формами їх виховання є сім'я, дошкільний заклад, початкова школа, загальноосвітня школа, професійно - технічні училища, вузи, громадські молодіжні організації, колективи, тобто весь вертикальний зріз системи освіти.

Навчально- виховні заклади, а саме: школи, гімназії, ліцеї мають своєю метою формування національної свідомості, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською і соціальною позицією, системою наукових знань, готової до вибору свого місця в житті. Школа повинна виховувати національно свідомих громадян, патріотів своєї Батьківщини, які знають її культуру, історію, мову.

Виховати патріота означає сформувати в учня комплекс особистісних якостей та рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки, основні з яких:

- Патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, суспільна ініціативність й активність, готовність трудитися для розквіту Батьківщини, захищати її, підносити міжнародний авторитет.

- Повага до Конституції, законів Української держави, прийнятих у ній правових норм, сформована потреба в їх дотриманні, висока правосвідомість.

- Досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту.

- Повага до батьків, свого родоводу, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як його представника, спадкоємця й наступника.

- Дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію.

- Фізична досконалість, моральна чистота, висока художньо - естетична вихованість.

- Гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв інших народностей, що населяють Україну, висока культура міжнаціонального спілкування.

Ці та інші якості й риси формуються в процесі засвоєння учнями духовних надбань рідного народу, цілеспрямованого національного виховання як системи ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики українського народу, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх в душі природно - історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації.

Для виховання такої якості, як патріотизм, необхідно включити особистість у різноманітну суспільну діяльність, що в свою чергу вимагає від педагога оволодіння способами організації відповідних видів діяльності учня, які органічно входять до змісту методів виховання. Високі патріотичні почуття сприятимуть і успішному навчанню, потребу в якому учень, студент мусить усвідомлювати, узгоджуючи власні і суспільні інтереси.

Оскільки патріотизм є виразником спільної волі більшості населення України, то це зумовлює певні особливості патріотичного виховання. Воно стає фактором формування національної самосвідомості, адже вірність Україні є невід'ємною ознакою національно свідомого громадянина. Мета формування патріотичних почуттів означає вироблення і зміцнення в свідомості кожного, особливо в молоді, високого ідеалу служіння своєму народові і гордості за свою Вітчизну, її історію й традиції.

Патріотичні почуття мають стати нині головним стабілізуючим чинником українського суспільства. Від того, на скільки широко патріотичним почуттям буде пройматися молодь, залежатиме й міцність Української держави. Патріотичні почуття не повинні бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання. В ідеалі вони спрямовуються на виконання надзавдання - піднести Україну до рівня високорозвинутих світових держав, що вимагає активної творчості усього українського народу.

Для формування патріотичних почуттів важливим є ґрунтовне інформування школярів про історичні здобутки української нації. При належній інформованості в них не розвинеться комплекс національної меншовартості.

Патріотичні та національні почуття як емоційні складники патріотизму повинні поєднуватися і підсилювати один одного.

Актуальність та необхідність даної програми в тому, що вона є діючою та розробленою на основі реальних даних та можливостей як вчителів так учнів, підкреслити її спрямованість та новизну, та зацікавленість нею учнями. Нагальна демократизація і гуманізація суспільства вимагає виховання підростаючого покоління.

Під час проходження практики у школі, можна було спостерігати роботу творчої програми, яка підпорядкована цілям, завданням форм виховної роботи.

Модель виховної системи у загальноосвітній школі №12 м. Бердянська

Творча діюча програма „Ми- патріоти”

1. Основні заходи роботи з учнями:

Підпорядкування цілей, завдань, форм виховної роботи:

- Вихованню патріотів, відданих громадян України;
- Вихованню особистості, якій не байдужі історія свого краю та народу, його сьогодення та майбутнє;
- Вихованню фізично і морально здорової особистості;
- Утвердження в учнів власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю, за український народ;
- Формуванню колективного „МИ”, цілісної гуманної особистості.

2. Мета:

Формування у молоді патріотичної свідомості до виконання громадського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України.

3. Основні завдання:

- Формування почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей;
- Виховання глибокої моралі, культури, духовності;
- Формування риз толерантності особистості.

4. Принципи:

- Гуманізму
- Демократизму
- Самовиховання, самоосвіти
- Творчого підходу
- Особистісно- орієнтованого виховання.

5. Соціально- педагогічна діяльність:

- Проведення патріотичної роботи з молоддю;
- Залучення учнів до участі у впорядкуванні Братської могили
- Організація шефської допомоги ветеранам та людям похилого віку.

6. Основні форми роботи:

- Патріотичні десанти по впорядкуванню братської могили;
- Тематичні лінійки;

- Уроки мужності;
- Виховні години;
- Діяльність загону „Пошук”

7. Основна тематика діяльності:

- Зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни, дітьми загиблих героїв, що поховані в Братській могилі.
- Мітинги на братській могилі.
- Операція „Світанок”
- Покладання квітів до пам’ятника могили героям, загиблим у роки ВВВ.
- Виховні класні години „Свято зі сльозами на очах”
- Година класного керівника до Дня визволення м. Бердянська від німецько-фашистських загарбників.
- Відвідування музеїв м. Бердянськ
- Уроки мужності, уроки слави, година класного керівника “Вони захищали Вітчизну”, присвячені дню Захисника Вітчизни.

- Загальношкільні лінійки

8. Умови реалізації програми:

- Вдосконалення системи роботи, спрямованої на виховання особистості, якій не байдужі сторінки історії своєї країни, селища;
- Формування особистісних рис громадянина м. Бердянська, України, свого селища, своєї школи;
- Вдосконалення системи роботи: використання активних форм роботи гуманістичних методів виховання;
- Розвиток здібностей дитини, які дають можливості відчувати себе корисною суспільству;
- Подальший розвиток учнівського самоврядування.

В школі працює діяльність позаурочної форми роботи «Пошук», пошукова діяльність якої створена з метою здобутку інформації про втрачене під час Вітчизняної війни (спілкування з ветеранами, робота в архівах, робота з власними архівними матеріалами старожилів). В ході роботи загону, були знайдені втрачені прізвища загиблих та похованих на Братській могилі в с. Роза 12 жінок з м. Преслава Приморського району. Діяльність загону керується вчителем історії та педагогом - організатором. На основі здобутих матеріалів ґрунтуються деякі учнівські наукові роботи, одна з яких в 2006 р. МАН зайняла 4 місце по області.

Таким чином, поєднання наукової педагогічної системи виховання з національними та патріотичними виховними традиціями, приведення головної мети виховання молоді у відповідність з соціальними запитами суспільства, систематизація і обґрунтування принципів і стратегічних напрямів національного виховання є головними результатами в програмі.

У школярів формується повага до подвигів. І це дуже важливо, бо не можна виховати готовність до майбутніх подвигів, не викликавши поваги до вже здійснених. Учні переконуються, що люди, які віддали життя за волю України, і після смерті залишаються жити на сторінках підручників з історії та в художніх творах, у пам’ятниках і бюстах.

Вивчення історії свого села, міста, оформлення зібраних матеріалів, їх науковий аналіз, написання авторефератів, наукових доповідей, це саме може здійснюватися за результатами програми. Патріотичне виховання визначається у роботі як цілісна система способів і результатів розвитку сутнісних сил особистості, спрямованих на задоволення потреб суспільства, окремих соціальних груп молоді й особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

Закон України «Про освіту», - К., 1991.

Вашенко Г. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, Молоді і батьків, -Полтава, 1994.

Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси.

Карненчук Г.С «Теорія і методика виховання», К., 1995.

Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія - К., 1995.

орієнтовний зміст виховання в національній школі: Методичні рекомендації.- К., 1996.

Психологічний словник / За ред. В.І Войтка.- К., 1982.

ИДЕЯ ПАТРИОТИЗМА В АРАБСКОМ МИРОВОЗЗРЕНИИ

Карим Эль Гуэссаб

Запорожский Национальный Университет

Что касается патриотизма, то те, кто несёт эту идею, излагают её как связь, объединяющую людей наличием отчизны (родины). Что же такое родина? Реальное описание, которым они определяют понятие родина – это политическое пространство, на котором находится государство, с определёнными границами на карте, несмотря на то, кто их определил. И, исходя из этого, они говорят о ливанском патриотизме, об иракском, египетском и т.д.

В самом ли деле данное слово имеет такое значение? Составитель арабского толкового словаря (Охватывающий словарь) говорит, что языковой смысл слова (родина) это: “Жилище (местонахождение) и стойло для коров и овец”. Это местонахождение может быть в деревне или в городе, и таким образом город или деревня могут быть родиной. Значит самое широкое значение, которое может иметь слово родина, это деревня или город, в котором живёт человек, а все другие города и деревни для него равны. Нет разницы между городами или деревнями, в которых он не живет в пределах его района, области или страны, и другими, которые находятся за пределами его страны. Все они – равны для него. Например, проживающий в Бейруте, который привязался к этому городу из-за того, что прожил там много лет и привык к нему, для него нет разницы между Триполи (находящийся в Шаме) и Дамаском, Между Сайда и Александрией или между Баальбак и Багдадом в отношении того, что он не проживает там.

Однако те, кто призывал к идее патриотизма, после того, как она стала предметом их желаний, в утверждении того, что установили колонизаторы в наших странах, после их разделения на мелкие части, исказили слово “родина”, чтобы оно указывало на Ливан, который построил Гуру в 1920 г., на Ирак, Иорданию, Палестину, Сирию и Египет, которые были образованы западными договорами и их заговорами. Поэтому патриотизм стал связью, которая собирает людей, проживающих в пределах границ какой-либо из этих стран, и отделяет тех, кто проживает за её пределами. Таким образом, ливанец становится связанным только с ливанцем, египтянин только с египтянином и вот так разделяется исламский народ и становятся различными интересы каждой стороны, что не даёт им работать вместе для разрешения единой проблемы – проблемы этого народа. Что тревожит ливанца, не тревожит иракца, что беспокоит египтянина, не беспокоит жителя Кувейта и т.д. И чтобы утвердить это представление в умах людей, они распространили такие мерзкие, заблуждающие лозунги, как: “Религия Аллаху, а родина для всех”, “Мы принадлежим родине, прежде чем мы принадлежим религии”, и другое, что противоречит Исламу в его основе. Где место патриотизму, когда пророк Мухаммед говорит: “В своей любви, милосердии и сочувствии к друг другу, верующие подобны одному телу, когда один из его органов поражает болезнь, все тело отзывается на это бессонницей и жаром”.

После этого разъяснения не скроется то, что идея патриотизма представляет большую опасность для исламского народа и является заговором против него. Кроме того, реальность подтверждает, что земля не способна сплотить людей и связать их между собой, она может выступать лишь в качестве временной связи, только тогда, когда родина подвергается агрессии со стороны иноземцев. Однако в мирное время – а это естественное положение среди людей – она неспособна собрать людей и служить связью между ними.

Самый ясный пример этого – страны, которые содержат население, резко отличающееся своими мыслями. Они постоянно испытывают внутреннее напряжение и гражданские войны, страна не успевает выйти из одной войны, как входит в другую. Это служит доказательством того, что патриотизм не служит связью для общества. Это – Ливан, Кипр, Босния, Алжир и т.д. Каждая из этих стран образует государство (одну отчизну), однако различие мыслей делает чувства различными, а государство раздробленным. Однако странным в этом деле то, что некоторые люди относят идею патриотизма к Исламу, и говорят, что Ислам побуждает к патриотизму и укрепляет патриотические чувства у мусульман.

Касательно того, что они говорят, что Ислам приказывает оборонять родину и считает это джихадом на пути Аллаха, то здесь имеется много обмана и заблуждения. Потому что, Ислам не приказывает оборонять родину, а приказывает оборонять исламские земли, несмотря на то, является ли данная территория родиной или нет. И наконец, любовь к родине, и патриотизм – это две разные вещи. Любовь к родине является естественным проявлением инстинкта в человеке. Это наблюдается тогда, когда сердце человека привязывается к какому-нибудь месту, к которому он привык и с которым связаны приятные воспоминания, таким образом, человек любит свой квартал, деревню или город, в котором он вырос или прожил долгое время. Однако эта любовь не

распространяется на большее, чем его деревня, город или район, где он жил. А патриотизм, который распространяют просвещённые индивидуумы и идеологи, это то, что они хотят сделать связью объединяющей жителей одной страны и отделяющей от них их братьев в остальном исламском мире...

ЕЛЕМЕНТИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗНЗ

Кваша О.В.

директор Степногірської ЗОШ І-ІІІ ст.

Голова Правління ВРГО

« Патріотична організація «Відродження»

Історія України являє собою чергування історичних періодів розвитку української державності, велика частина яких пов'язана з перебуванням всієї України, або її частин у складі інших держав. Значна частина нашої історії – це період не тільки відсутності власної державності, але і цілісної державної самоіндефікації. З отриманням власної незалежності в 1991 році Україна зіткнулась з складнощами формування своєї національної ідеї, ідеологічним конфліктом «Схід – Захід» і відсутністю єдиного розуміння патріотизму, що породило з одного боку перегини у бік націоналізму, що претендує на змістовне наповнення поняття «патріотизм», з другого боку перегини у бік суцільного заперечення українського патріотизму. На фоні складнощів пов'язаних з соціально-економічними перетвореннями і політичними кризами виникла ситуація, при якій виховання патріотизму відійшло на другий - третій план актуальності і так і не зайняло відповідного місця в державній політиці.

Свідомість молоді – майбутнього України, сьогодні багато в чому позбавлена необхідних якостей, про що свідчать результати соціологічних досліджень в Запорізькій області (дані відділу в справах молоді та спорту Василівської РДА). Наприклад 74% випускників учбових закладів вважають себе патріотами України, почуття гордості за неї при цьому переживають лише 32%. Дати визначення своєму патріотизму можуть не більше 50%. 27% хочуть після отримання освіти працевлаштуватись за кордоном, а ще 34% молоді будуть не проти виїхати туди на постійне проживання.

В даний час, коли Україна знаходиться в складних соціальних, політичних і економічних умовах, козацтво потрібно розглядати як ідею, що адекватно сприймається на всій території України і всіма її верствами населення, а також здатна затвердити єдність і непорушність українського народу, віру народу в силу і потужність своєї Батьківщини.

Концептуальними засадами для роботи по впровадженню елементів козацької педагогіки в систему військово-патріотичного виховання учнів ЗНЗ є

ідея національного державного суверенітету України, зміцнення її могутності, прагнення забезпечити демократичний розвиток і громадянську згоду в суспільстві, правову захищеність і безпеку громадян.

Про актуальність цього процесу наочно свідчать приклади інших країн: Росії, США, Франції, Німеччини і ін., де пропаганда патріотизму сьогодні є пріоритетним напрямком державної політики, що відображається в інформаційно-пропагандистських і освітніх сферах, підтримці військово-патріотичних клубів і організацій, популяризації патріотичних цінностей у сфері культури і мистецтва.

Незважаючи на певні зусилля ряду державних і громадських структур, загальна діяльність по впровадженню козацьких форм виховання на сьогодні носить не скоординований та малоефективний характер. Надається недостатня допомога в діяльності дитячих, молодіжних громадських, військово-патріотичних, козацьких організацій. В цьому напрямку відсутня реальна державна політика, а на місцях взагалі здебільшого лише жевріють окремі осередки, які не сприймаються відповідним чином владними структурами. А також ця робота позбавлена методичної координації і контролю. Заходи, що спрямовані на виховання «патріотизму взагалі» мають епізодичний характер і ними охоплено катастрофічно низький відсоток молоді. Після ліквідації радянської системи об'єднання молоді в громадських організаціях, що виховують світоглядні цінності (ВЛКСМ, піонерська організація) виникла ніша, яка могла бути заповнена козацькими, скаутськими, військово-патріотичними організаціями, але на превеликий жаль так і залишається порожньою, що призводить до зростання молодіжної наркоманії, злочинності, асоціалізації і правового нігілізму. Зберігається напружена ситуація в питанні кадрового забезпечення галузі патріотичного виховання.

Отже в умовах розбудови України як суверенної держави перед школою стоїть складне і відповідальне завдання – виховати високоморальне, національно свідоме підростаюче покоління, патріотів своєї Батьківщини, спадкоємців і продовжувачів прогресивних національних традицій.

Основою духовного життя людини, її прагнення до волі та процвітання України є патріотизм, усвідомлення себе складовою частиною нашого народу. Це впливає на національний світогляд, суспільну поведінку людини і її ставлення до рідного народу та інших націй і народів. Адже патріот це не той, хто ненавидить чужих, а той, хто любить своїх.

Спираючись на таке масивно – надійне підґрунтя як історико – культурні традиції народу, знання героїчного минулого дружинників Київської Русі, Українського козацтва, Січових стрільців, борців з німецьким фашизмом, складові якого можуть бути задіяні при вивченні будь –якого з предметів філологічного, історичного, природничого, естетичного та інших напрямків необхідно задіяти нові методи та принципи роботи. Тому що для встановлення стійкої мотивації учня стосовно патріотичного виховання вважаємо недостатнім висвітлення лише героїчного минулого, адже психологічно і підсвідомо підліткам притаманно рівнятися на своїх сучасників і копіювати ті їх риси, які вони вважають найбільш цінними для себе. Тому при проведенні уроків, виховних заходів та спортивних секцій значну частину часу доречно приділити висвітленню тих сторін сучасної

України, які дають нашій державі значний позитивний імідж в світі. Для свідомого патріотичного виховання дитини необхідно, щоб вона пишалася своєю країною, відчувала гордість за те, що є її громадянином. Специфіка багатьох навчальних предметів дозволяє привести цілу низку потрібних прикладів: це Володимир та Віталій Клички – всесвітньовідомі боксери, Андрій Шевченко – ушлюблений футболіст, збірна України з футболу – у шестірку кращих команд світу, команда українських богатирів – яка вперше взявши участь у міжнародних змаганнях, стала чемпіоном світу, а її капітана Василя Вірастюка в індивідуальному заліку оголошено найсильнішою людиною планети. В естетичному напрямку: співачка Руслана – переможниця Євробачення, а фільм режисера Оксани Байрак «Аврора» планувалось номінувати на премію «Оскар» в розподілі кращих закордонних фільмів. В технічно - науковому: Україна одна з п'яти країн світу, що мають космічні технології та можуть самостійно запускати в космос літальні апарати; і таких прикладів дуже багато, їх лише потрібно своєчасно доводити до відома учнів. Це дозволить провести чітку паралель між минулим і сьогоднішнім, довести, що нащадки можуть бути не гірше від пращурів. Така робота має не лише патріотичну спрямованість, а і дозволяє прищеплювати відчуття необхідності займатись спортом, вести здоровий спосіб життя, віднайти свою справу за інтересом і з користю використовувати вільний час.

Як уже вище зазначалось на даний момент ми наочно бачимо, що сучасний стан українського суспільства не може не викликати занепокоєння, відчутна криза в усіх сферах нашого життя негативно впливає на громадськість, особливо на молодь, що ні морально, ні ідеологічно (в добромu розумінні цього слова) не підготовлена. Відсутність об'єднуючої загальнонаціональної ідеї, реальної концепції виховання молоді та дієвих молодіжних організацій матиме згодом значні негативні наслідки для всього суспільства.

Звісно «збудувати комунізм в одній окремо взятій державі» неможливо і ми це розуміємо, але в даному випадку бездіяльність є злочином. Тому враховуючи конкретні умови сьогоднішнього та місцеві реалії, педагогічним колективом Степногірської ЗОШ І-ІІІ ст. намічено та впроваджуються спортивно – патріотичний та козацько-громадський напрямки роботи в навчально - виховний процес.

Проведення роботи планується здійснювати в декілька етапів.

На першому етапі в період з 2003 по 2005 роки проводилась підготовча робота.

Визначались основні напрямки спортивно-патріотичного виховання, змістовно поповнювались як теоретична так і матеріальна база. Набувалася, усвідомлювалася та узагальнювалася відповідна інформація, оформлювалася до такого стану, щоб вона була зрозуміла для сприйняття різновіковими групами учнів та колегами.

Для проведення ефективної роботи з патріотичного виховання задіяні: КЗ «Центр патріотичного виховання молоді» ЗОР, Всеукраїнська федерація БМ «Спас», спілка козаків України «Військо Запорозьке Низове», школа джур Війська Запорозького Низового та інші однодумці. В квітні-травні 2004 року прийнято участь в міжнародному зборі-поході «Козацькими шляхами» та відвідана

муніципальна школа № 17 м. Губкін Белгородської обл. РФ, що є Лауреатом Всеросійського конкурсу «Школа року – 2000» і в якій запроваджено кадетські класи. З 2004 – 2007 рр. приймається участь в інтелектуальних іграх, патріотичних заходах та навчанні лідерів молодіжного руху, що проводяться координаційною радою з питань молодіжної політики при голові ОДА.

В даний час школа активно співпрацює з президентом Всеукраїнської федерації традиційного козацького бойового мистецтва «Спас» Притулою О.Л., директором обласної ДЮСШ БМ «Спас» Рижовим К.А. В планах подальшої спільної роботи впровадження елементів БМ «Спас» і просвітницької патріотично-виховної роботи в уроки фізичного виховання та позакласну роботу. Адже багато країн світу виховують цілі покоління патріотів, використовуючи свої історичні надбання: Китай – ушу, Японія – карате, Бразилія – капаейру і т.д. А ми, маючи такий великий, віками надбаний пласт як «Спас», де органічно поєднуються фізичний, моральний, медичний, психологічний, патріотичний аспекти виховання, впроваджуємо пусту біготню за м'ячем, як футбол. В 2005, 2006, 2007, 2008 роках учні школи офіційно запрошувались на міжнародний фестиваль БМ «Спас на Хортиці». Школа є колективним членом ВГО «Всеукраїнська федерація БМ «Спас».

На другому етапі з вересня 2005 року по даний період проходить організаційна робота.

Набутий досвід і певна методична база дозволили створити основу системи з впровадження елементів козацького виховання, поєднавши навчально-урочну та позакласно-виховну діяльність і залучити до даного напрямку роботи весь педагогічний колектив і значну кількість учнів.

Так в навчально-урочній діяльності, враховуючи конкретні програмні вимоги до вивчення навчальних предметів, доречно, звісно зберігаючи відповідну міру, вводити цитати, прислів'я, завдання, задачі і т.д., що мають козацьку тематику. Як загальний приклад можна навести витяги з предмету Захист Вітчизни.

Так уже з перших уроків вивчення, допризовної підготовки в 10 класі з розділу: «Збройні Сили України», по темі «Передісторія розвитку Збройних Сил України», надаються учням чіткі знання і уявлення, що Збройні Сили нашої держави є спадкоємцями багатовікової славної історії захисників нашого краю, встановлюється чітка позитивна мотивація, щодо необхідності підтримання і збереження ратних та патріотичних традицій минулого і їх нагальності в сьогоденні. Юнаки, усвідомлюючи чікими нащадками вони є, відчують почуття гордості за своїх предків, свій народ і його воїнів, психологічно налаштовуються на актуальність подальшого вивчення предмету, постійного вдосконалення своїх знань, практичних і теоретичних навиків.

Так як наш край має славні козацькі традиції, а козацькі традиції - серце українського народу, то більшість своєї роботи з військово-патріотичного виховання бажано базувати на вивченні та прищепленні основних засад цих традицій.

Протягом заняття коректно вводяться в канву уроку козацькі приказки, прислів'я, короткі розповіді з життя, побуту, бойових звітяг козаків, що дозволяє не лише більш змістовно розкрити навчальну тему, а і провести необхідні паралелі між минулим і сучасністю. Тому при вивченні теми «Військова присяга та військова символіка України» наголошується, що високими ідеалами в козаків були любов до Батьківщини, до рідного краю, до своєї спільноти: «Січ-Мати, Великий Луг-Батько», «Козак - душа правдива, незрадлива», «Свої люди не татари, загинути не дадуть», а чи не найтяжчим гріхом у козацькому братстві вважалося запродаństwo, зрадницький вчинок: «Не страшні нам турки і татари, а страшні перевертні та яничари», «Товариська зневага і суд і під землею перевертня знайдуть» . При вивченні тем з розділу «Статути Збройних Сил України» використовуються розповіді про порядок і закони Запорозької Січі та дисципліну в козацькому війську, особливо під час військових походів. А при розгляді тем з розділу «Тактична підготовка» характеризують вимоги до бійця козацькі прислів'я : «Козак від смерті не тікає, смерть сама козака обминає», «Для козака і байрак - фортеця», «Ну-те браття, або перемогу добути, або дома не бути», «Сам гинь, а товариша виручай». Засвоєнню і усвідомленню тем з розділу «Психологічна підготовка» допомагають прислів'я: «Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води», «Козак з біди не заплаче», «Терпи козак, отаманом будеш», вони гармонують і доповнюють вимоги Статуту ЗСУ «... солдат повинен мужньо і стійко переносити всі тяготи і негаразди військової служби.», налаштовують на встановлення справжнього чоловічого характеру. Для підтвердження слів про необхідність оволодіння теоретичним матеріалом і того, що повага до прав іншої людини не дивлячись на походження і світогляд були з давніх часів притаманні народу України, а особливо його провідній верстві - козацтву, наводяться такі вислови: «До булави треба голови», «Козак чужі звичаї поважає та й свої не зневажає».

Даний потенціал мають не лише предмети філологічного, історичного, природничого циклів, а і фізико-математичного. І як короткий приклад задача з математики для учнів 7-го класу, де вказано діаметр та глибину «Козацької миски на о. Хортиця» і необхідно відповісти на питання: скільки козаків може сісти навколо «миски», скільки потрібно крупи для каші, враховуючи потрібну кількість води і т.д.

В позакласній діяльності з військово-патріотичного виховання виділено наступні напрямки:

Самоврядування:

1. Створено і ефективно працює шкільна учнівська організація « Козацька держава «Відродження», що є осередком самоуправління учнів школи, і яка складається з куренів-класів середньої та старшої ланки. Має свій орган управління – раду міністрів та раду отаманів куренів, а на чолі стоїть гетьман шкільної держави (обирається на один рік голосуванням учнів 6 – 11 класів). Має прапор, герб, гімн, однострої, статутні вимоги узгоджені зі статутом школи та з правилами поведінки учнів і свій друкований орган – газету «Форум».
2. 16 вересня 2006 року прийнято участь у параді-відкритті Першого Всеукраїнського фестивалю «Нащадки козацької слави» за програмою

фізкультурно-оздоровчого комплексу «Козацький гарт». Директор школи Кваша О.В. керував парадом, доповідав міністру освіти Ніколаєнко С.Н.

3. З 3 2005 - 2008 роки учні школи систематично, представляють модель шкільного учнівського самоврядування на сесіях Парламенту дітей Запорізької області та проходять навчання за програмою підготовки молодіжних лідерів.
4. Напередодні Дня Українського Козацтва, традиційно проводиться свято присвяти учнів 5-их класів в козачата та прийом до учнівської організації «Козацька держава «Відродження». На святі як правило присутні Верховний отаман Війська Запорозького з козаками, голова Василівської РДА та райради, голова селищної ради, представники Запорізької школи БМ «Спас», обласного центру патріотичного виховання, громадськість селища, представники духовенства і т.д.
5. Встановлено шефські стосунки з керівництвом та колективом фольклорно-етнографічного комплексу на о. Хортиця «Козацька залога».
6. В жовтні 2007 року підписано двосторонню угоду про співпрацю Степногірської ЗОШ I-III ст. та Запорізького обласного центру патріотичного виховання молоді, а у звіті обласної державної адміністрації про хід виконання Обласної програми патріотичного виховання молоді на 2007-2011 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 22.02.2007 № 17, у 2007 – I півріччі 2008 років – зазначено результативність їх співпраці.

Естетичний напрямок:

1. Вдосконалюється робота гуртків з народознавства, а до плану роботи хореографічного та вокального гуртків обов'язково вводяться елементи народного фольклору.
2. Керівник хореографічного гуртка та кращі учасники запрошуються для показово - тренувальної роботи в гурток БМ «Спас» для роз'яснення техніки виконання елементів, що пов'язані з народним танцем.

Спортивний напрямок:

1. Проведення осінньої та весняної загальношкільної спартакіади за програмою фізкультурно-оздоровчого комплексу «Козацький гарт».
2. Традиційне проведення юнацьких спортивних свят до Дня Збройних Сил України, Дня захисника Вітчизни та з нагоди закінчення навчального року з предмету захист Вітчизни.
3. У додаток до проектного спортивного залу розміром 12 x 24 метри, на базі трьох класних кімнат створено і обладнуються додаткові спортивні зали: для аеробіки, тренажерний зал з атлетичної гімнастики та зал для занять БМ «Спас». Програмами районної ради про відродження та розвиток козацтва у Василівському районі на 2005-2007 роки та 2007-2009 роки відзначено роботу школи та визначено напрямки підтримки даної діяльності.
4. Спільно з КЗ «Обласний центр патріотичного виховання молоді» ЗОР проводиться районний спортивно-патріотичний захід «Великолузька Січ».
5. В школі працюють спортивні та військово-прикладні гуртки :
  - волейбольний (дівчата)
  - волейбольний (юнаки)
  - міні-футбол

- атлетичної гімнастики
- БМ «Спас»
- Стрілецький
- Туристичний
- Військово-патріотичний «Джура»

Колектив школи чітко розуміє, що майбутнє не можливе без сьогодення. Тому, не зважаючи на цілу низку проблем фінансових, моральних, організаційних, методичних, проводить постійну роботу з активізації спортивно-патріотичної роботи, усвідомлення учнями і колегами необхідності і пріоритетності такої роботи, створення умов для більш широкого охоплення учнів різними видами навчально-виховної роботи, не зменшуючи уваги до навчального процесу, залучення максимальної кількості учнів до позакласної та гурткової роботи. Так, крім спортивно-патріотичних гуртків, в школі працює ціла низка предметних, еколого-валеологічних, естетичних гуртків, що надають дитині можливість віднайти справу за інтересом і самореалізуватись. Адже компетентна, освічена, вихована, морально та фізично здорова людина, здатна самореалізуватись в сучасному соціумі, що любить свій народ, свою країну, не байдужа до її сьогодення та майбутнього і є (за нашою уявою) – патріот.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ: ПРОБЛЕМИ, МОЖЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Клемешин Олександр Клавдійович, Макушинська Ганна Павлівна
Запорізька обласна державна адміністрація,
Запорізька державна інженерна академія*

Українська держава перебуває нині на початку дуже відповідального періоду свого розвитку. Мова йде не тільки про державну, економічну і політичну незалежність, але і про побудову громадянського суспільства, в якому повага до свободи волі індивіда, його гідності повинна стати нормою. Ми переконались, що будь-які концепції прискорення і революційного оновлення всіх сфер суспільного життя мають тільки руйнівні наслідки. Уроки історії є мудрим соціально-філософським застереженням. Громадянська свідомість – це є соціально-духовне почуття народної суспільної цілісності. Громадянське суспільство, використовуючи державу як свій політико-правовий інструмент, не може обійтись без духовно-історичної спадщини, яка є фундаментом її головної мрії (її частіше називають національною ідеєю). Наявність цієї національної ідеї цементує громадянську свідомість як дух нації, дає можливість сформувати «людину майбутнього», гідного і вільного громадянина. На жаль, ці пріоритети державного поступу залишаються на периферії, а державна зацікавленість в них виглядає жалюгідно.

Всі 17 років незалежності ми живемо в умовах перманентної політичної кризи, зараз опинилися в економічній кризі, і, головне, досі не маємо чітко сформованої національної ідеї та розвиненої громадянської свідомості. Яким же соціокультурним чинникам формування громадянської свідомості слід надавати перевагу? Очевидно тим, які, так би мовити, працюють на вічність, на абсолютні цінності і є органічними для народної свідомості.

На нашу думку, громадянська свідомість, яка є метою концепції громадянської освіти українського народу, повинна ґрунтуватися, на відродженні, становленні та культивуванні таких складових, як *індивідуальне начало*, яке в умовах правового суспільства органічно трансформується в активну суб'єктну діяльність; *працьовитість*, яку слід використовувати, сполучивши її з працею на себе; *навчання, освіта, культура*, належно підтримані та гідно відзначені суспільством, громадою, державою; *схильність до демократичних форм самоврядування*, до горизонтального, а не вертикального принципу побудови суспільства.

Невдачі попереднього періоду в історії України були зумовлені непорозумінням органічних складових народного характеру. На *почутті індивідуальності, свободи індивідуальної волі* не можна було побудувати ні авторитарно-тоталітарну державу, ні патерналістський тип суспільства, ні систему економіки, в основі якої покладена колективна форма власності на засоби виробництва, ні утвердити ідеологію, згідно з якою суспільне буття визначає суспільну свідомість, яка, в свою чергу, визначає індивідуальну свідомість, її зміст і шкалу цінностей.

Соціалізація українського народу, на нашу думку, повинна йти від публічного визнання святості індивідуального начала в людині. Складність вирішення цієї проблеми не тільки в стійкості радянських стереотипів у значній частини тих, хто впливає на стан громадської думки, але й у неадекватності релігійної свідомості у церковних ієрархів і служителів. Церква з Нового часу тому й була відокремлена від світського життя суспільства, що її проповіді не були адекватними християнській ідеї виправдання людини її вірою у власні сили. В Україні вона також відокремлена від держави, але тільки де-юре; де-факто складається враження, що державні діячі радяться з ієрархами церков більше, ніж дають можливість впливати на суспільство філософам, науковцям, літераторам.

Така риса українців як *працьовитість*, тісно пов'язана з почуттям індивідуальності. Сам факт працьовитості в українській історичній долі зумовлений не економічними міркуваннями, а органічною цілісністю свідомості, згідно з якою людина є природно-духовною істотою. Сучасні реалії суспільства якраз і є наслідком дисгармонії праці як економічної категорії, де винагорода (грошова) важить як що не все, то майже все. Українська держава має надати пріоритет праці як форми і способу самодіяльної життєвої активності людини. Звичайно, що це можливо на шляху всебічного сприяння приватним ініціативам людей. Потрібно докладати зусиль у напрямку реалізації підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. Саме вона може зняти феномен відчуженої праці, принаймні, суттєво применшити негативні наслідки. Найбільший із них – це

втрата працьовитості, відчуження праці як форми підприємницької діяльності від самого процесу життя.

В нашій державі сформувався в цілому низький рівень виховання та *освіти* молоді, який починається зі скорочення видатків на утримання дошкільних, шкільних, середніх і навіть вищих навчальних закладів і загалом переходить у небажання надати освіті належного статусу.

Криза родинного виховання, зростання кількості безпритульних дітей, дітей, які виховуються в неповних сім'ях породжують як громадянське, так і культурне невігластво. Надії на релігійні інституції, які окремими фахівцями вважаються ледь не єдиними на сьогодні джерелами збереження та відродження духовності і моралі, не справдилися. Церква, особливо православна, яка на цей час складає 52% від усього релігійного середовища в країні, сама погрузла в розколах, демонструє суспільству взаємну неповагу одна до одної, ворожість та нетолерантність, має безліч внутрішніх і зовнішніх проблем. Найближчим часом, на протязі 10-15 років, на нашу думку, вона не буде відігравати суттєвої ролі в питаннях формування суспільної моралі, громадянської свідомості і зміцненні духовності.

Примусове та хаотичне впровадження в середніх навчальних закладах «Закону Божого», курсів «Християнської етики» чи «Основ православної культури» ні до чого позитивного не приведе, оскільки, по-перше, це протирічить ст. 35 Конституції України (частина 3: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова»). По-друге, викликає негативну реакцію з боку значної частини громадськості, яка має іншу релігійну орієнтацію і взагалі не сприймає будь-який примус як метод виховання та навчання. По-третє, саме такі дії з боку держави (окремих діячів чи органів) формують в суспільстві неповагу до законів, в цілому закононеслухняність.

Ми не єдині в світі. Є приклади більш виважених підходів до вирішення цієї проблеми. Цікавим є досвід, скажімо, Латвійської Республіки. Так, в ст.6 Закону «Про релігійні організації» вказано: «У державних школах і школах самоврядувань християнське віровчення може викладатися особам, які в письмовій формі висловили бажання ним оволодіти. Неповнолітні особи подають заявку про бажання оволодіти християнським віровченням за наявності письмової згоди батьків або опікунів. Якщо особа не досягла 14-річного віку, заявку замість неї подають батьки або опікуни. Християнське віровчення викладають за навчальною програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки, педагоги євангелічно-лютеранської римо-католицької, православної, старообрядницької і баптистської конфесій, якщо у школі є не менше 10 учнів, які бажають оволодіти вченням відповідної християнської конфесії. Педагоги висуваються керівництвом конфесій і атестуються Міністерством освіти і науки. У школах національних меншин, що знаходяться у відомстві держави й само врядувань, з урахуванням бажання батьків або опікунів в установленому Міністерством освіти і науки порядку може здійснюватися також викладання віровчення, характерного для відповідної національної меншини».

Навряд чи варто вигадувати щось розумніше. Відомо, що «святе місце пустим не буває», тому пропонуємо більш продуктивну альтернативу: законодавчо забезпечене право релігійних організації на заснування загальноосвітніх закладів.

Тривалий час після здобуття державної незалежності ми не мали чітко окресленої програми *громадянської освіти*. На сьогодні вона розроблена групою українських науковців та педагогів у межах широкомасштабного Проекту "Освіта для демократії в Україні", який є частиною Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства, що її фінансують уряди США та країн Європейського Союзу. В даному Проекті формулюється мета громадянської освіти, яка полягає у формуванні особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства. Як цей проект реалізується, краще сказати працівникам середньої освіти.

Не слід забувати, що Україна багатонаціональна держава. Тільки в Запорізькій області близько третини населення – це нацменшини. На нашу думку, саме багаті народні традиції, вікова *культура* народів, що проживають на теренах держави, в тому числі і релігійні традиції, що особливо помітно на прикладі етнічних релігій, значною мірою дають можливість суспільству утримувати себе в цивілізаційному полі і не скотитися до рівня звичайних маргіналів. Популяризація та підтримка багатонаціональної культури, на наш погляд, повинна реалізовуватися не низькопробними заходами та периферійними ЗМІ, а через масштабні, змістовні та гідно профінансовані культурологічні програми, проекти, які ознайомлюють з різними звичаями, традиціями і практичними прикладами толерантного ставлення до будь-якої індивідуальності.

Вважаємо, щоб створити з багатьох десятків етносів єдине громадянське суспільство, потрібно, щоб провідний або титульний етнос став пасіонарним (за Гумільовим) в провідній верстві - інтелектуальній еліті, але ж не в сенсі панівної меншості, а в сенсі надання пріоритетного розвитку духовному потенціалу.

Разом з цим, подальший розвиток українського суспільства має спрямовуватись у горизонтальну площину. Ієрархія, крім усього іншого, небезпечна ще і тим, що позбавляє ліниву волю людину необхідності займатись пошуком власних життєвих орієнтирів. Вихід на перспективу може бути таким: поступове – демократично-правовими засобами – сприяння утвердженню засад *місцевого самоуправління*, оскільки лише воно здатне, по-перше, забезпечити рівні права на управління і вирішення життєво важливих для всіх членів громади питань, по-друге, задовольнити цілком справедливе психологічне бажання бути почутим, вислуханим, сприйнятим громадою і залишитись при цьому самим собою, адже спільно прийняте рішення не порушує її суверенної волі, по-третє, сама громадська думка стає більш об'єктивною, отже вона набуває конструктивного спрямування.

ДУША КУЛЬТУРИ – ЦЕ КУЛЬТУРА ДУШІ

*Коломоєць Наталія, студентка
Запорізький національний університет*

*Серед всіх параметрів, покликаних відобразити якісні характеристики суспільства або виразити міру його прогресу, особливе місце належить **духовності**. Цей могутній, але невидимий феномен притягає розум невипадково, оскільки саме духовність є, мабуть, головним вимірюванням гуманності суспільства, його моральної культури, а також рівня утвореної і світоглядних позицій окремих його громадян.*

***Патріотизм, патріотичне виховання** – це на сьогодні актуально як для системи освіти так і для держави в цілому. Тому поєднання цих двох аспектів залишається вельми актуальним.*

Ключові слова: патріотизм, духовність, культура, військово-патріотичне, історично-патріотичне і героїко-патріотичне виховання.

I. Вступ. На сьогодні в суспільстві уже назріло розуміння ускладнень, пов'язаних з переходом до, так званої, ринкової економіки, деполітизації освіти. Це привело до втрати значення таких рис громадської свідомості як честь, обов'язок; відійшли на другий план ідеали любові до Вітчизни і до людей, що було характерно для старших поколінь. Убожіє духовність.

Наразі в Україні часто згадують про далекі трипільську та скіфську культури. Разом з тим забувають про близьке минуле держави, коли український народ, разом з іншими народами Радянського Союзу, розгромив німецький фашизм, героїчними зусиллями обмеженого контингенту воїнів-інтернаціоналістів протистояв міжнародному тероризму в ДРА, в інших гарячих точках планети [5].

З традиційно-християнської точки зору сутність морального виховання полягає в тому, що людина розвиває і утверджує в собі природну схильність до добра та готовність відстоювати його в собі і в навколишньому житті. Це виховання зорієнтоване на засвоєння людиною абсолютних вічних норм співжиття, які мають універсальний, вселюдський характер і являють собою вияв людяності. Моральність людини позначається на трьох головних сферах її життя: на стосунках з іншими людьми, на її моральному здоров'ї і на стані її духовного життя, коли людина знаходить або втрачає духовну рівновагу [1].

Принциповим щодо розуміння патріотизму та його витоків є визначення того незаперечного факту, що нинішня незалежна Україна є правонаступницею Української Радянської Соціалістичної республіки. Справжня незалежність України була досягнута в результаті перемоги над фашизмом у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років.

Подолання негативних тенденцій в цій сфері можливе тільки при активній участі держави при розробці чітких форм і методів роботи. На мій погляд, стержневим моментом системи формування патріотичних якостей в суспільстві, і в системі освіти зокрема, повинні стати історичні традиції перемог українського

воїнства, самопожертва в ім'я захисту Батьківщини. Знання і дотримання традицій народу неможливе без хорошого знання історії Вітчизни.

В іншому випадку народ залишається без історичної перспективи, свого історичного досвіду і як наслідок зречений на нещастя [5].

II. Постановка завдання. Формування патріотизму в українському суспільстві – одне з основних завдань закладів освіти. Також духовність і культура відіграють важливу роль у військово-патріотичному вихованні.

Духовність – це поєднуючи складові суспільства, виражені у вигляді моральних цінностей і традицій. Поєднання духовності з індивідуальною свідомістю називається **совістю**. Зміцнення духовності здійснюється в процесі життєдіяльності. В умовах ідеологічного вакууму завжди спостерігається криза духовності як криза довіри і розбрату суспільства.

Культура – це сукупність створених людиною матеріальних та духовних цінностей, в тому числі набір правил (часто неформальних), стереотипів і норм поведінки, результатів творчості, притаманних суспільству.

Духовність характеризує такі високі моральні якості, з якими згодні всі люди, якими б індивідуальними особливостями вони не були наділені, це такі взаємовідносини між людьми, що ціняться в будь-якому суспільстві, і спокон віку проявляються в милосерді, співпереживанні, взаємодопомозі, повазі, любові до ближнього.

Духовність дає такий стан особистості, який виражається в поєднанні особистого і спільного, дає відчуття стійкості і єдності з навколишнім світом, природою, людьми [5].

У всіх сферах моралі — моральній свідомості і моральних відносинах, моральній культурі і моральній практиці, моральних почуттях, формуванні морального ідеалу - роль та значення моральних принципів і норм дедалі більше зростає [1].

Побудова державних відносин, їх усвідомлення повинно відбуватися тільки через призму духовно-історичних традицій, прийнятних для всіх його громадян. Цей синтез повинен стати контуром української національної ідеї, яка виражає систему цінностей для об'єднання всього народу, але при цьому не ігнорувати традиції регіонів, держави, які встановлювались споконвічно.

Одні ідеї можуть допомагати побудові благополучного суспільства, а інші можуть його руйнувати і загальмувати розвиток. Тому держава і суспільство повинні бути зацікавлені в підтримці цінностей, сприятливих для суспільного розвитку. Це значить, що треба активно закладати національні засоби на підтримку духовної сфери країни. Але не просто утримувати і відкривати храми, школи, університети, музеї, театри, виставки, концертні зали і культурні центри, а створювати і перетворювати їх в центри духовного життя, в центри духовного і культурного розвитку людини [5].

III. Результати. В Україні патріотизм повинен бути введений в ранг національно значимої і об'єктивно необхідної цінності, тому що він являє собою одне з найбільш глобальних людських почуттів, закріплених віками і тисячоліттями. Патріотизм поєднує в собі любов до своєї Вітчизни, за свій народ, гордість за їх минуле і сьогодення, готовність до їх захисту.

Патріотизм являє собою свого роду моральний фундамент суспільної і державної будівлі, опору його життєспроможності, одна із першочергових умов ефективності функціонування системи соціальних і державних інститутів.

Патріотизм можна віднести до вищих форм проявлення духовності.

В суспільстві що склалось і розвивається засвоєння патріотичних цінностей і норм життя – це перш за все об'єктивний, керований процес. Патріотизм не закладений в генах, він явище соціальне по своїй природі і тому не успадковується, а формується.

В Україні, по причині запровадженої по західному зразку „реформи школи”, зруйновані базові, історично складені суспільні цінності, серед яких важливу роль в підтримці життєспроможності, виробленні державної системи відіграв патріотизм.

Внаслідок цього у нас в країні активно розвився патріотичний нігілізм – неприйняття позитивної цінності Батьківщини як такої, тобто неприйняття особливого і не замінимого місця Батьківщини в системі людських цінностей [4].

На початковій стадії становлення української державності реалізовувалась матеріальна модель суспільства, яка повністю ігнорувала духовну єдність поколінь і спільну культурну спадщину, ідеологічний аспект, виражений в переконаннях і поглядах, що має ціннісну основу.

Базовим інститутом в системі формування патріотизму є **сім'я**. Саме в ній створюється психологічна основа орієнтації майбутнього громадянина, закладаються перші поняття про „Малу Батьківщину”. Діти вдома слухають розповіді дідусів і бабусь з яких з гордістю дізнаються про героїчні і трудові подвиги своїх рідних в будівництві могутньої радянської держави. Бачать фактичне підтвердження тому: фотографії, газетні публікації, державні нагороди.

Сучасна молодь зорієнтована на поєднання праці та навчання з порівняно раннім вступом у шлюб та народженням дітей. Шлюбність, яка є одним з найуразливіших об'єктивних показників стабільності розвитку суспільства, набула негативної тенденції до зниження. Так, з 1990 по 1994 роки кількість зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб населення зменшилася з 9,3 до 7,7 пар. Але, якщо порівнювати цей показник з іншими країнами Східної Європи, то слід зауважити — в Україні люди одружуються набагато охочіше. Проте і за інтенсивністю розлучень Україна набагато випереджає інші країни Східної Європи (за винятком Росії).

Україна переживає розвал традиційної структури сім'ї, що характеризується байдужим ставленням до функціонування та руйнування соціального інституту сім'ї. Серед частини суспільства, особливо серед молоді, формуються та набувають домінування настрої легковажного ставлення до сім'ї та її проблем, недооцінки її ролі у житті людини і нехтування інтересами дитини, яка найбільше страждає від нещасливого шлюбу батьків та його розриву.

Найбільше руйнується шлюбів тривалістю 1 - 4 роки (третина всієї кількості розлучень) і тривалістю 5 - 9 років (одна чверть), тобто таких, в яких є діти дошкільного - молодшого шкільного віку. Сумарний коефіцієнт народжуваності зменшився від 2,0 у 1988 році до 1,5 у 1994 році, хоча у молодших вікових групах цей показник зростає (у 1994 році понад 80 відсотків дітей було народжено

матерями віком до 30 років). При цьому в сільській місцевості цей показник тримається на рівні 2 дитини на 1 жінку дітородного віку.

Зниження народжуваності вплинуло на сімейний склад населення. Серед сімей з дітьми віком до 18 років (такі сім'ї становлять 56 відсотків загальної кількості сімей) переважають ті, що мають лише одну дитину - 52 відсотки. У містах ця частка складає 55 відсотків, у селах - 4 відсотки. Сім'ї з двома дітьми становлять близьке третини всієї сукупності сімей, а з трьома і більше - лише 8 відсотків. (Понад 80 відсотків ново народжуваних - це діти молодої сім'ї. Як свідчать соціологічні дослідження, основна більшість молодих людей бажають створити сім'ю з двома дітьми, але матеріальна скрута, соціальна незахищеність та невирішеність житлової проблеми молодої сім'ї має значний, а для багатьох молодих людей і вирішальний вплив на реалізацію дітородних установок. Ці причини здебільшого призводять до того, що переважна більшість сімей в Україні мають лише одну дитину.

Нагальною потребою останнім часом виступає створення нормальних суспільних умов (відповідна законодавча база, певні соціальні стосунки, врешті-решт, позитивна громадська думка) для формування та виховання сімейно-шлюбних орієнтацій позитивного її розвитку та вирішення [2].

IV. Висновки. Метою формування і розвитку патріотичних якостей громадян України повинно стати поетапне досягнення такого духовного і культурного рівня стану українського суспільства, яке забезпечить повне виконання всіх завдань військового захисту Батьківщини.

Головним завданням для досягнення указаної мети повинно стати створення і розвиток системи формування військово-патріотичних якостей (військово-патріотичного виховання).

У практичному руслі це означає відродження системи патріотичного виховання зі всіма її компонентами: історико-патріотичне, героїко-патріотичне та військово-патріотичне. У суспільстві вони вирішують головне завдання: підготовка підростаючого покоління до життя, праці, служби у Збройних Силах України. Щоправда, кожний з компонентів вирішує специфічні завдання:

- **Історико-патріотичне** - виховання гордості за свій народ, наслідування його трудових і культурних традицій, формування поваги до законності і Конституції, дітей до батьків, громадян до Батьківщини;

- **Героїко-патріотичне** - формування готовності до подвигу в ім'я Батьківщини, маючи на увазі подвиг миттєвості, пориву, та подвиг повсякденного труда;

- **Військово-патріотичне** - підготовка до військової служби, наслідування традиціям Збройних Сил України та кращим надбанням Радянської армії.

Змістовною стороною завдань є:

- формування високих духовно-моральних принципів та громадянської відповідальності, відданості своїй Вітчизні.

- формування військово-патріотичних якостей і свідомості молоді на основі культурних цінностей, славних трудових і бойових традицій народу.

- формування здорового способу життя підлітків і молоді, профілактика алкоголізму, правопорушень і бездоглядності.

- визначення власних ціннісних орієнтацій, відношення до своїх традицій і культури, минулого і майбутнього – все це стає не абстрактною теорією, а насущною проблемою сьогодення.

Необхідне визначення ідейних основ формування військово-патріотичних якостей, формування загального громадянського характеру і загального національного Духу.

Основним інститутом, що забезпечить організацію і функціонування всієї системи формування патріотичних якостей має стати держава, але важливу роль повинні відіграти і інші складові патріотичного виховання, такі як сім'я, школа, армія, громадські організації. Ефективність даного процесу залежить від послідовності проведення єдиної політики і скоординованості дій всіх соціальних інститутів, від їх функціональної готовності [5, 3].

Направлення і механізми мають бути скеровані у такому напрямку: сімейного виховання – 1) створити умови державної підтримки для розвитку державних та громадських молодіжних структур, які забезпечують сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні; 2) створити дієвий механізм кредитування молодих сімей для придбання житла та предметів довгострокового вжитку; виділення молодим сім'ям земельних ділянок в сільській місцевості для індивідуального житлового будівництва, надання державою пільгових кредитів молоді для отримання вищої освіти; 3) сприяти завершенню формування мережі центрів соціальних служб для молоді, створити належні умови для реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної роботи з сім'єю. 4) сприяти створенню освітнього курсу з проблем шлюбно-сімейних стосунків для школярів і студентів, започаткувати тренінги для викладачів цих курсів; 5) ініціювати створення підручників з проблем сімейного виховання; 6) започаткувати видання друкованого засобу масової інформації для сімейного читання з наданням консультацій юристів, психологів, медиків тощо; 7) запровадити індивідуальні навчальні графіки для студентських сімей; 8) забезпечувати пільгові умови проживання молодих сімей в гуртожитках навчальних закладів та підприємств; 9) розробити систему надання матеріальної допомоги молодим сім'ям, які потрапили в скрутні умови; 10) сприяти координації та інтеграції діяльності центрів соціальних служб для молоді, центрів планування сім'ї, інших служб, які піклуються про проблеми молоді сім'ї; 11) розширити клубні форми роботи з сім'єю через відкриття центрів сім'ї, Родинних будинків тощо, де можна було б отримати інформацію та комплексну допомогу з проблем сім'ї. Пильність цих служб повинна сприяти формуванню партнерських стосунків в сім'ї та суспільстві; 12) переглянути законодавство щодо розмірів державної допомоги сім'ям з дітьми; 13) започаткувати періодичний вихід тематичних передач та публікацій у ЗМІ з найактуальніших проблем сучасної сім'ї; 14) внести зміни в практику роботи органів держстатистики: виділити контингенти молодих сімей у системі регулярної статзвітності, враховуючи соціальні, демографічні, територіальні, матеріальні та інші характеристики. Щорічно проводити моніторинг соціального портрета молоді сім'ї [2].

Військово-патріотичного виховання:

1. Удосконалення нормативно-правової бази героїко-патріотичного виховання :

- підготовка нормативно-правових актів з питань військово-патріотичного виховання , внесення відповідних змін в законодавство;
- визначення механізмів економічного стимулювання суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють підтримку заходів ветеранських, молодіжних та дитячих громадських організацій, направлених на формування патріотичних якостей;
- розробка порядку проведення всеукраїнських військово-спортивних ігор і конкурсів, присвячених проблемам героїко-патріотичного виховання.

2. Активізація діяльності органів державної влади і громадських організацій в сфері формування військово-патріотичних якостей:

- забезпечення системності патріотичного виховання;
- об'єднання і координація зусиль центральних і місцевих органів влади в роботі по військово-патріотичному вихованню;
- посилення військово-патріотичної роботи, проведення днів та місячників захисника Вітчизни, „вахт пам'яті”, пошуково-красознавчої роботи, військово-спортивних ігор і туристичних походів;
- залучення учнівської молоді до вивчення культури, історії України, пропаганда досягнень вітчизняної культури і мистецтва, підтримка діяльності творчих об'єднань, клубів за інтересами, фольклорних колективів;
- виховання культури поведінки, поваги до старшого покоління, правової свідомості, турботливого ставлення до природи;
- створення відповідних умов і залучення учнівської молоді до занять фізичною культурою і спортом, направлення набутого фізичного виховання на підготовку до праці і захисту Вітчизни;
- удосконалення системи підготовки і перепідготовки кадрів, що займаються питання формування військово-патріотичних якостей;
- активне залучення до формування військово-патріотичних якостей у учнівської молоді ветеранських громадських організацій, використання їх досвіду і духовного потенціалу з метою збереження і примноження славних бойових і трудових традицій нашого народу.

3. Посилення ролі сім'ї в процесі формування військово-патріотичних якостей учнівської молоді:

- створення належного рівня життєдіяльності сім'ї, належних умов для духовного, морально-етичного, художньо-естетичного, фізичного, інтелектуального та освітнього розвитку дітей;
- підвищення педагогічної культури батьків, зокрема шляхом підготовки нових програм і підручників з питань героїко-патріотичного виховання [5].

Патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого, самого демократичного суспільства і виступає не лише інтегруючим початком, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенціальних

соціальних можливостей в духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

Не підлягає сумніву сама можливість формування єдиного, - прийнятного для Сходу і Заходу України, героїко-патріотичного фундаменту в умовах переходу від одного суспільно-політичного стану до іншого, коли суспільство розколоте за соціально-економічними, ідеологічними, соціально-політичними основами.

Історія України являє собою нерозривне переплетіння трагічного і героїчного і не тільки не підлягає забуттю, а повинно служити головним стержнем в діяльності всіх суб'єктів патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми духовності. – Я.В. Шрамко, Кривий Ріг. – КДПУ, 2005. - 407 с.
2. Міністерство України у справах сім'ї та молоді – Молодь України за соціальний прогрес і злагоду в суспільстві. – Збірник конгресів, Київ, 26 – 28 травня 1997 р.
3. Український кур'єр. – VII, 2008 від 8 липня, № 122 – стор. 11 «Обереги нашої духовності»
4. Програма Всеукраїнської партії духовності і патріотизму (ВПДП)
5. Сайт Інтернету - www.fond-dobrobut.org.ua/download/?cl=vistup.doc – Формування патріотизму в українському суспільстві – одне із основних завдань закладів освіти.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЗМА И ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОСТСОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА

Королёнок Л.Г.

Учреждение Образования «Гродненский государственный медицинский университет»

Патриотизм (от греч. patriotes – соотечественник, земляк), согласно словарю С.И. Ожегова, – это преданность и любовь к своему отечеству, к своему народу [2, с. 426]. Таким образом, можно сказать, что патриотизм вырастает из любви к Родине, чувства гордости за свою страну и народ, самоидентификации с ним, вот почему в воспитании чувства патриотизма такую большую роль играет изучение истории Отечества, традиций и культуры своего народа. Именно посредством истории происходит единение общества, преемственность поколений и осознания общности исторической судьбы. Однако с распадом Советского Союза и связанным с ним кризисом самоидентичности вопросы и проблемы патриотического воспитания начинают играть повышенную роль. Во многом это связано с теми социально-политическими реалиями, перед которыми очутилось общество в конце 80-х – начале 90-х гг.: многие ценности и идеалы, на которых строились жизни целых, поколений людей, начинают пересматриваться и, более

того, отрицаться как ложные, искаженные и вымышленные. Происходит девальвация нравственных ценностей, снижение воспитательного воздействия истории, культуры, искусства и образования, т.е. той базы, которая является важнейшим фактором формирования патриотизма. И наиболее незащищенным оказалось именно молодое поколение, у которого еще не сформировалась собственная система нравственных ориентаций. Именно молодое поколение всегда в наибольшей степени воспринимает все новое и неизведанное, что зачастую ведет к утрате того стержня, который способствует формированию нравственной позиции и чувства патриотизма. И все это связано, с одной стороны, с тем, что те ценности, нормы и принципы, которые были незыблемы для их родителей, на основе которых происходило утверждение и формирование патриотизма и любви к Родине, практически полностью перечеркиваются, переписываются и нивелируются. С другой стороны, государство и общество ничего не могло предложить взамен «старому». Коллективизм и патриотизм начали восприниматься как нечто ненормальное и даже глупое. Привычные принципы и нормы зачастую стали заменяться эгоизмом, когда каждый в меру энергии и агрессивности, часто пренебрегая законами и общечеловеческими ценностями, стал стремиться к достижению материального благополучия. Вот на таком распутье оказалось молодое поколение. И в наиболее трудном положении оказалось поколение тех, кто родился в 70-х гг. XX в. Именно они жили на перекрестке времен: советское детство, перестроечное отрочество и юность на фоне распада СССР и создания многочисленных национальных республик. Именно на их долю выпало большинство «сенсационных» публикаций о «советских лидерах-шпионах», перечеркивались подвиги тех, к чьим памятникам еще недавно носили цветы и т.д. Именно это поколение учило в школе одну «Историю», а в вузе уже другую, в которой злодеями называли тех, кого раньше почитали, а многие победы скорее напоминали поражения. Впрочем, поколение, рожденных в 80-е, вряд ли можно назвать более «счастливым» в этом плане. Принцип индивидуализма, граничащий с эгоизмом, привел к существенной трансформации в сознании молодежи. Экономические перемены последних десятилетий, ревизия исторических традиций, сложившихся в советский период, социальная дифференциация общества и изменение жизненных приоритетов значительной части общества и, прежде всего, молодежи привели к резкому снижению воспитательного воздействия традиционных факторов, влияющих на формирование гражданско-патриотического сознания молодежи. Существенно изменилось отношение к таким непреходящим ценностям, как Отечество, патриотизм, долг, честь, достоинство, знание истории своего народа, верность героическим и трудовым традициям. Отмечается тенденция падения престижа государственности среди общества в целом, и молодежи в частности. Встал вопрос о формировании новой системы патриотического и гражданского воспитания.

Патриотическое воспитание было доминирующим, наиболее важным, почти культовым элементом советской идеологии и всей государственной системы образования. И, надо сказать, что как система образования, так и система воспитания, в том числе и патриотического, были довольно стройными,

продуманными и эффективными. Именно это и привлекало к их тщательному изучению, анализу, и даже частичному использованию этой системы в других странах. Это неоспоримый факт. Поколения 60-70-х гг. XX в. действительно были патриотами. В доказательство можно привести результаты ответа на вопрос «Готовы ли вы принести в жертву личные интересы в пользу государственных?». В середине 80-х гг. XX в. положительно на него ответили более 90% опрошенных. В середине 90-х эта цифра упала до 50% [3, с. 11-18].

Однако советская система патриотического воспитания имела не только сильные, но слабые стороны. И это, прежде всего, искаженная информация, а иногда и откровенная ложь, которая внедрялась в умы молодых людей посредством уроков истории, средств массовой информации, различных организаций, таких как пионерия и комсомол, да и в целом всей системой как образовательной, так государственной. И примеров такой информации множество: это и пути, и итоги индустриализации и коллективизации, и события 30-х гг. (голод, репрессии), и пакт Молотова-Риббентропа, и итоги и жертвы второй мировой войны, и война в Афганистане, да и многое другое. Именно эта ложь и обусловила глубокий раскол в умах истинных патриотов. Основное содержание патриотического воспитания сводилось к готовности исполнить свой долг, в том числе интернациональный, в защиту Родины, постоянный поиск врагов, истинных и мнимых. Однако любовь к Родине и чувство патриотизма не исчерпываются только готовностью в любой момент встать на ее защиту, они пронизывают все наше будничное существование, которое тесно связано с традициями, отношениями между людьми, практической деятельностью людей и их стремлением сделать мир лучше. Мир не вообще, а тот маленький мирок, в котором он живет, будь то село, деревня или город. Именно с любви к месту, где живет человек, и начинается чувство патриотизма.

Патриотизм и гражданственность – понятия соподчиненные. То и другое основано на отношении к своему Отечеству и требует знания его истории, преданности своей стране, своему народу. И то, и другое предполагают осознанную приверженность к сохранению и упрочению культурного наследия, национальных ценностей, межнациональных и межличностных отношений. Это, в свою очередь, способствует развитию у молодежи исторического самосознания, а без него, как известно, не может быть ни государства, ни нации.

Развитие многих стран, в том числе и Беларуси, в начале нового тысячелетия привело, таким образом, к необходимости создания новой воспитательной системы, которая призвана стать важнейшей стратегической линией развития образования и формирования гражданственности и чувства патриотизма в ближайшем будущем. Стало очевидным, что патриотическое воспитание в эпоху глобальных перемен требует пересмотра форм и методов работы с населением, особенно с молодежью; причем оно должно строиться как на лучших достижениях и оправдавших себя формах работы прошлых лет, так и популяризации новых идей и методов работы с молодым поколением.

Проблема гражданско-патриотического воспитания молодежи не является легко разрешимой, так как ее реализация осуществляется в сложной, внутренне противоречивой общественно-политической ситуации. И главная особенность ее

заключается в том, что качественный скачок в образовательно-воспитательной сфере возможен только при условии соответствующих изменений в материальном благополучии общества, но в то же время преобразование воспитательной системы является одним из важнейших условий позитивных перемен в общественной жизни. Патриотизм и гражданское воспитание в период перехода человечества к открытому обществу напрямую зависят от того, насколько изменится парадигма воспитания как целостного социально-педагогического и культурного процесса. Задача состоит в том, чтобы и в нашем обществе сложилась система отношений, интегрированная в мировое сообщество, с учетом традиций и менталитета народа.

Патриотическое воспитание – это комплексная педагогическая проблема, включающая в себя знания и умения, базирующиеся на принципах адекватности сознания и поведения; равновесия эмоционального и рационального; любви и терпимости. Основными задачами патриотического воспитания молодежи, прежде всего студенчества, являются сохранение и развитие народных традиций; внимательное отношение к прошлому своей страны; сохранение преемственности между прошлым и настоящим; организация образовательно-воспитательного процесса в вузе, имеющего патриотическую направленность в масштабах страны, а не только отдельных социальных институтов; понимания, что денационализированное население не может внести вклад и в общечеловеческую культуру («если не принадлежишь своему Отечеству, не принадлежишь и человечеству»); оптимальное взаимоотношение национального и зарубежного в образовании, воспитании, развитии; единство патриотического воспитания с экономическими и политическими проблемами и связанными с ними религиозными верованиями и мировоззренческими установками. Патриотическое воспитание иногда рассматривается как часть гражданского воспитания, исходя из того, что задачей того и другого является приобщение молодежи к ценностям отечественной и мировой культуры, социализация личности через включение ее в динамическую систему функционирования социума.

Основные концептуальные положения гражданско-патриотического воспитания в общих чертах можно представить в следующем виде: ориентация национального, патриотического и гражданского воспитания на включение в общенациональные и общечеловеческие проблемы (движения за мир на Земле, решение глобальных проблем), преодоление криминогенных ситуаций через культуру взаимоотношений и толерантность; создание оптимальных социально-педагогических, духовно-личностных условий, кадрового обеспечения воспитания патриотизма гражданских слоев населения (разработка специальных программ, научных проектов, создания средств, новых технологий, направленных на их реализацию в работе с детьми, молодежью, с семьями).

Гражданско-патриотическое воспитание на сегодняшний день должно строиться с учетом социально-психологических и духовно-личностных компонентов, предполагающих высокое доверие поколений (младшее поколение – старшему), единство прошлого и будущего. И в этом процессе важную роль играют учреждения образования, так как именно они в наибольшей степени

проводят систематическую и целенаправленную работу во всех сферах воспитательного воздействия на молодежь.

В последние годы предпринято немало усилий для систематизации целенаправленной работы с молодежью и, прежде всего, со студентами с целью формирования у них конструктивного мировоззрения, воспитания гражданско-патриотических качеств. Комплекс мер, направленных на возрождение лучших традиций в воспитании молодежи, в формировании у молодого поколения патриотического сознания как важнейшей ценности, основы духовно-нравственного единства общества, представлен в «Концепции непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь», вторая глава которой посвящена рассмотрению воспитания гражданской культуры личности; и в «Программе непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь на 2006-2010 годы». В приложении к программе, на первом месте среди рекомендуемых мероприятий стоят вопросы воспитания гражданина, патриота своего Отечества. Тем не менее, остается недостаточно разработанным вопрос воспитания активной гражданской позиции, гражданского самосознания, что, несомненно, должно быть решено в единстве с существующими проблемами патриотического воспитания студенческой молодежи. Процесс воспитания является цельным процессом, хотя при этом, с точки зрения целевых установок, возможно формирование его относительно самостоятельных направлений, в том числе и гражданско-патриотического. Определение содержания гражданско-патриотического воспитания потребовало прояснения таких понятий, как гражданская активность, гражданская ответственность, гражданская позиция, гражданско-патриотическое самосознание, и выявления особенностей их освоения и принятия студентами вуза.

Субъективными основами гражданско-патриотического самосознания являются: уровень развития самосознания личности в целом; ее интересы, потребности, возможности; содержание духовного мира; ценностные ориентации; знание истории родины, края; знание права; мотивы деятельности и поведения, определяющие готовность к социально значимой деятельности. Патриотическое воспитание должно быть ориентировано на личность, а это означает, что центром внимания в воспитании и образовании должен быть человек, его самобытная развивающаяся личность. Однако не стоит забывать и про коллективную сущность человека, коллективное сознание, поведение, деятельность. Личность не должна, да и не может замыкаться в себе, она должна входить в систему мира, подчиняться его законам, об этом говорили еще мыслители древности. (Человек, согласно знаменитому изречению Аристотеля «по природе своей есть существо политическое») [1, с. 31].

Развитость гражданско-патриотического самосознания следует определять по таким качествам, как законопослушность, ответственность, достоинство, активная гражданская позиция, долг, патриотизм. Наивысшим проявлением сформированности гражданско-патриотического самосознания выпускника вуза является гражданственность. На сегодняшний день многие выпускники учебных заведений связывают свое будущее с работой за рубежом.

Указанные факты свидетельствуют о существовании проблем в гражданско-патриотическом воспитании молодежи вообще и студентов государственных вузов, в частности. В основе гражданственности студента вуза лежит любовь к отечеству, к своей будущей профессии, знание норм поведения гражданина и патриота своей страны, а также прав и обязанностей специалиста определенной области деятельности, желание трудиться на благо страны. Гражданственность может иметь разную степень проявления: от простой лояльности государству до активной высокосоциальной гражданско-патриотической позиции.

Однако не стоит забывать, что никакая идея, сколь интересной и многообещающей она бы не была, не превратится в объединяющую силу, если она не будет исходить из приоритета общечеловеческих ценностей, жизненных потребностей и интересов каждого гражданина. Этим задачам может отвечать только подлинно патриотическая идея, включающая в себя возможность сохранения и развития в наших многонациональных государствах каждого этноса, его культуры, традиций, обычаев, языка, письменности и т.д. Только ориентация на эти духовные основы позволит подготовить молодое поколение к созидательному и активному участию в решении насущных проблем современного общества и воспитает истинных граждан и патриотов своей страны.

В гражданско-патриотическом воспитании студентов вуза можно выделить несколько этапов: развитие гражданственности и патриотических качеств, формирование основ правовой культуры студентов (1, 2 курс); воспитание человека с достаточно развитыми гражданско-патриотическими качествами и компетенциями (3, 4 курсы); формирование высокого уровня правовой культуры молодого специалиста, с высокоразвитыми качествами гражданина и патриота (старшие курсы).

В дальнейшей профессиональной деятельности выпускника происходит совершенствование сформированных в период обучения в высшем учебном заведении его гражданско-патриотических качеств в процессе правового самообразования и самовоспитания.

Однако патриотическое воспитание предполагает не только привитие любви к стране, но и к своей малой родине – своему дому, школе, деревне, традициям, обычаям, белорусской природе. Еще Николай Бердяев сказал, что «...в патриотизме есть что-то более первичное и более связанное с духовными основами жизни, чем в политике. В чувстве национальном есть что-то более интимное и более глубокое, чем в государственном сознании. Тот, кто борется за родину, борется не за свои интересы и не за чужие интересы, а за ценность, стоящую выше всякого блага людского». Потому даже решение таких практических задач, как поддержание образцового порядка во дворе дома, в общежитии, местах отдыха – это тоже проявление патриотизма. Только в результате совместной, взаимодополняющей воспитательной работы различных социальных институтов (государства, общественных организаций, учебных учреждений, семьи) можно вырастить поколение настоящих патриотов, полноправных граждан своей страны, ответственных за ее будущее.

Для патриотического воспитания граждан особую значимость имеют дела и поступки представителей народа, вобравших в себя лучшие национальные черты.

Знакомство с их жизнью, деятельностью, также является мощным рычагом формирования национального самосознания. Среди них такие великие сыны Беларуси как С.Притыцкий, К.Орловский, М.Богданович, Я.Купала, Я.Колас, М.Танк, И.Шамякин, П.Машеров и многие другие. Через погружение в родную культуру, историю, язык формируется понимание значения Родины. Именно в детском и юношеском возрасте более всего эффективно воспитание средствами искусства, музыки, театра. В этом плане большое значение имеют театральные и телевизионные постановки и экранизация известных белорусских произведений, фильмы на историческую национальную тематику, организация литературно-художественных вечеров-встреч с белорусскими писателями, поэтами и композиторами.

Большое значение для формирования патриотизма среди молодого поколения играют разнообразные программы по изучению истории Великой Отечественной войны. Без памяти нет прошлого, а без прошлого нет будущего. Подвиг старшего поколения не должен быть забыт. И в этом помогают эмоционально насыщенные встречи с ветеранами; поиск могил солдат, погибших в годы второй мировой войны; книжные выставки, викторины, показ слайдов, документальных фильмов; проведение конференций. Большое воспитательное воздействие на молодежь имеет помощь, оказываемая ими ветеранам в течение года. Для молодежи разрабатываются сценарии литературно-музыкальных вечеров. Во многих учебных заведениях на сегодняшний день создаются музеи Великой Отечественной войны, краеведческие музеи, а также музеи, знакомящие с историей этих учреждений. Как правило, активными участниками, а зачастую и организаторами этой работы выступают сами молодые люди.

Большое значение в патриотическом воспитании молодежи отводится государственной символике, которая служит объединению граждан в единый народ. Являясь носителями значимой информации и используя в повседневной жизни страны, государственные символы способствуют политической социализации личности, осознанию ею своего места в обществе, а, следовательно, становлению истинного гражданина и патриота своей Родины.

Необходимо разъяснять молодому поколению значение Государственного Гимна, Герба и Флага Республики Беларусь, формировать почтительное отношение к ним. Подобные мероприятия уже осуществляются во многих учебных заведениях Беларуси.

Гражданско-патриотическую направленность играют также и создание специальных программ для детей и юношества, включающих в себя: музыкально-песенные фестивали, творческие конкурсы одаренной молодежи; вокальных, инструментальных, хоровых и танцевальных коллективов, молодежного театра песни; спортивно-зрелищных коллективов и коллективов традиционно-песенного творчества. Во многих учреждениях образования работают кружки, секции и другие объединения по интересам. Широко практикуются такие мероприятия, как походы по местам боевой славы, экскурсии в различные исторические уголки республики, что повышает интерес к истории собственного края, народа и, безусловно, имеет большое патриотическое значение.

Сегодня проблема патриотизма актуальна не только для Беларуси. Патриотизм – это сердце народа. Не может быть сильным ни государство, ни общество, если народ не объединен чувством любви и преданности своему Отечеству. Наверное, вечные ценности потому и называются вечными, что незримо, но очень четко определяют всю нашу жизнь и не зависят от соотношения политических сил сегодня, на то с кем мы «другим» и кого называем «врагом». Ведь завтра былых «друзей» политики уже могут переименовать во «врагов». И только эти вечные ценности, такие как гражданственность, патриотизм и есть та грань, которая отделяет любовь от предательства, честь от подлости, стойкость от подострастия. О них нет нужды кричать ежедневно, но в иные критические моменты именно этот духовный стержень помогает, и отделить зерна от плевел, и выстоять, и сохранить себя.

ЛИТЕРАТУРА:

1. История политических и правовых учений. В 3 частях. Ч. 1 / Под ред. О.Э. Лейста. – М.: Юридическая литература, 1997. – 121 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н.Ю.Шведовой. – 16-е изд. Испр. – М.: Русский язык. – 1984. – 797 с.
3. Сухоруков П.Я. Основы патриотического воспитания молодежи // Молодежь в ответе за судьбу Отечества: Сб. материалов обл.семинара по патриотическому воспитанию молодежи (Гродн. обл. исполн. ком., отд. по делам молодежи), - Гродно: ГОУПП «Гродн. тип. », 2004. – 188 с.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Г.С.Кошевецька

Директор Запорізької філії Державної академії статистики, обліку та аудиту

Відомий український історик Д. Багалій в 1917 році писав: „Хай вільно проживають на Україні усі нації, хай усяка живе по – своєму... бо національний ґрунт потрібен для кожної. А українська культура нехай шириться поміж українцями і хай про її поширення турбуються і піклуються діти України – усі, хто любить свій народ і бажає йому добра, бо чужі за це не візьмуться. Нехай усім народам живеться вільно в Україні, але нехай нові поселенці в Україні пам'ятають, що не може бути зневажений на своїй рідній землі (як це було раніше) той український народ, який заселив її, захистив од ворогів і довгі часи поливав її своїм трудовим потом”.

Побудова якісно нового суспільства, Української національної держави органічно пов'язана з таким соціально-політичним і психолого-педагогічним завданням як формування національної свідомості молоді.

Сьогодні українське суспільство переживає період докорінних змін. Громадянськість детермінує наявність відповідної громадянської позиції людини, яка визначає її активну участь в усіх соціально-економічних, політичних і соціальних змінах. Така позиція ґрунтується на розумінні того, що кожна людина є невід'ємною частиною своєї нації, свого народу. В даному випадку йдеться про наявність у громадянина відповідних національних почуттів, які сприяють його ідентифікації зі своїм народом.

Саме тому, українські вчені та політологи звернулися до відносно нового об'єкта дослідження - української національної ідеї до проблем формування національної свідомості.

Національна свідомість - це уявлення народу про себе, як про національну спільноту, націю.

Щоб система ідей набувала сили, переконання, формуванням національної свідомості повинні опікуватися мова, освіта, релігія, культура, закони.

Відродження нації було і є пов'язаним насамперед із поверненням рідної мови, власної пам'яті, історичного досвіду.

Національне виховання - цілеспрямований, систематичний, регульований виховний процес, що має на меті утвердження у свідомості молоді національної, культурної, мовної єдності, своєї національної неповторності; воно впливає на формування молоді людини як суб'єкта національної свідомості, національної культури. Національне виховання - не лише спосіб збереження нації, воно є ідейною силою зростання національної свідомості, загартування національного характеру, національних почуттів, психології.

Освітньо-виховний процес є складним і тривалим, він не стоїть осторонь політичних, економічних, глобальних питань. Згідно з навчальними програмами діяльність вищих навчальних закладів (як одного із інститутів виховання та соціалізації) базується на «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті». У цьому контексті актуальною є проблема формування патріотизму у громадян нашої держави. Звичайно, в такому вихованні пріоритетними є розуміння самого себе, свого народу-нації, але все ж таки, воно повинно здійснюватися поряд з вихованням толерантності до інших націй.

У Запорізькій філії ДАСОА Держкомстату України виховна робота відповідає Концепції національної системи виховання України, в якій наголошується, що саме правильно організоване національне виховання формує повноцінну особистість, суверенну індивідуальність, яка цінує свою громадянську, національну, та особисту гідність, совість і честь.

Організує виховний процес у філії заступник директора з навчально-виховної роботи, в.о. зав.кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Яценко О.М. Оксана Михайлівна досвідчений педагог, викладає такі дисципліни, як Історія України, Філософія, Культурологія, Українська культура; має великий стаж виховної роботи і дбає про те, щоб в нашому навчальному закладі виховувалися справжні патріоти держави, самого навчального закладу. Основним завданням патріотичного виховання студентів є цілеспрямоване формування особистості в душі високої соціальної активності (але не активізму), громадянськості, патріотизму, мобілізація всіх сил суспільства, його соціальних і державних

інститутів на активну участь у створенні необхідних умов для відродження патріотизму у молоді як духовної, моральної та соціально значущої складової реформування сучасної України.

Мета патріотичного виховання в Запорізькій філії ДАСОА полягає в формуванні у молоді високих соціальнозначущих якостей, готовності реалізувати їх на користь суспільства і держави. А це означає, що перед нами постають наступні завдання, реалізація яких сприяла б зростанню дієздатності підростаючого покоління, значному підвищенню рівня його соціальної активності, громадянськості та патріотизму:

– філософсько-світоглядна підготовка студента, допомога йому у визначенні сенсу життя в умовах здійснюваних перетворень; формування самосвідомості, ціннісного ставлення до особи, суспільства, держави, до ідей і цінностей їх відродження і розвитку; – залучення студента до системи соціокультурних цінностей, що відображають багатство і своєрідність історії і культури як своєї Вітчизни, народу, так і загальнолюдських, формування потреб у високих духовно-етичних і культурних цінностях і в їх подальшому розвитку;

– виховання пошани до закону, норм колективного життя, розвиток соціальної і цивільної відповідальності як найважливішої характеристики молоді, що виявляється в турботі про благополуччя своєї країни, її зміцнення і захищеність;

– виховання позитивного ставлення до праці як вищої цінності в житті, розвиток потреби в праці на користь суспільства, держави, в ім'я служіння Вітчизні, формування соціально значущої діяльнійної цілеспрямованості; – виховання толерантного ставлення до інших етнічних спільнот, націй, народів тощо.

Починаючи з 1 вересня нового навчального року проведено 3 методичні наради, де вивчались і обговорювались актуальні проблеми виховної роботи, вивчалась нормативна документація.

У 2007-2008 році започаткована робота студентського парламенту, відбулися вибори Президента парламенту.

Організована робота студентського клубу „Ми - terra kozacoorum”, студії за інтересами „Феміда”, „Ерудит”, „Берегиня”.

Організовано відбулося Свято посвяти студентів Академії і проведено перший урок „Україно! Ти для мене диво!”

З метою виховання патріотизму, гордості за багату історію краю і бажання зберегти для нащадків природні та історичні надбання і святині проведені екскурсію на о. Хортиця з відвідуванням музею Історії козацтва, Запорізької Січі, Святолиць, Тарасової стежки.

Студенти брали участь у акції „Чиста Хортиця”, яка відбулася в рамках Міжнародного фестивалю бойових мистецтв.

Наукова робота студентів живий відгук знаходить під час обговорень проблемних тем на засіданнях дискусійного клубу „Ми – ТЕРРА КОЗАКОРИУМ”:
- **тема героїчного чину під Крутами поставила запитання: Чому українська нація у грізний час на оборону своєї столиці змогла виставити тільки 300 юнацьких грудей, 300 синів великого українського народу? Де була армія? Чи була?**

- „Хліборобська традиція Запоріжжя: історія і сучасність. Голодомор 1932/33 років” хто винен в трагедії і чому правда замовчувалась десятиліття? Чи можливе повторення трагедії в майбутньому?
- „Роль молоді в сучасному світі” – Чому активна позиція молоді сьогодні – процвітання України – завтра?
- „Іван Мазепа – Великий українець” – За який гріх і хто проклинав гетьмана Мазепу?
- які назви повинні носити вулиці Запоріжжя? І т.д.

Студенти вивчають традиційні свята, звичаї і обряди українського народу.

До свята Покрови „Свята Покрівонько, покрий голівоньку!” студенти і викладачі вдягли вишиванки, вишиванками прибрали аудиторії і був конкурс „Краща аудиторія - світлиця”, чим засвідчили свою національну свідомість .

День студента 17.11.08р. засвідчив наявність творчості і ініціативності студентів, які дуже весело і дотепно провели гру КВН під керівництвом студентського парламенту.

Особливу увагу хочеться приділити вшануванню пам’яті жертв Голодомору. Студентським науковим товариством було започатковано Книгу пам’яті, зроблено записи за словами свідків Голодомору 1932-1933р.р. Організовано мітинг-реквієм „Запали свічу”. Кажуть, що минуле не належить нікому зокрема. Воно – надбання нинішніх і майбутніх поколінь, бо саме їм належить винести з нього всі найсерйозніші уроки, щоб подібні людські трагедії не повторилися. Ніде і ніколи!

Довго мовчала офіційна статистика, відмовчувалися архіви. Та під силою неспростовних фактів і доказів правда почала відроджуватись. І не слід розцінювати сьогоднішнє ушанування всіх безневинно убієнних як запізніле голосіння, як то декому здається. Пам’ять народу – наше найдостовірніше джерело, вона жива, це її тривожні дзвони закликають кожного з нас сьогодні перепустити крізь власне серце цей вселенський біль, зробити висновки відповідно до свого розуміння моралі, добра і перед усім – відповідальності.

Сьогодні настав час для правди, до неї безмовно закликають мільйони мученицьких жертв тих трагічних для України часів. Це наші діди і прадіди, це наше горе. І ми мусимо знати правду, щоб жити і творити майбутнє.

Виступали і плакали свідки трагедії, виступали викладачі і студенти. Сліз не стримували, бо це були сльози очищення. Ми не можемо, не маємо права забувати про безвинно убієнних, тому, що з трун, з землі стукають серця тих людей, які загинули. Мітинг постановив, що це був реальний злочин, штучний голод, створений сталінсько-більшовицьким режимом.

Доля дала шанс студентам Запоріжжя формувати свою життєву позицію на основі героїчного досвіду історії лицарів волі – запорожців, гартувати силу волі, мужність, духовність і патріотизм на прикладі феномену козацтва. Невичерпна енергія, духовність лицарської доби, історичні пам’ятки минулого краю, традиції, славні сторінки історії героїчної епохи, досвід діяльності борців за волю виховує гідних патріотів, здатних бути активними творцями своєї долі і держави.

У жовтні 1990 студенти виступили проти епохи тоталітаризму і перемогли, давши усім урок політграмоти, громадянськості, змусивши усіх без винятку замислитися, хто ми є...

В Україні тоді з'явилася нова політична сила, яка різниться від усіх рішучістю, єдністю та неабияким політичним тактом!

Таким чином, із загальної мети патріотичного виховання в Запорізькій філії ДАСОА, що полягає в формуванні у молоді високих соціальнозначущих якостей, готовності реалізувати їх на користь суспільства і держави. А це означає, що перед нами постають наступні завдання, реалізація яких сприяла б зростанню дієздатності підростаючого покоління, значному підвищенню рівня його соціальної активності, громадянськості та патріотизму:

– філософсько-світоглядна підготовка студента, допомога йому у визначенні сенсу життя в умовах здійснюваних перетворень; формування самосвідомості, ціннісного ставлення до особи, суспільства, держави, до ідей і цінностей їх відродження і розвитку;

– залучення студентів до системи соціокультурних цінностей, що відображають багатство і своєрідність історії і культури як своєї Вітчизни, народу, так і загальнолюдських, формування потреб у високих духовно-етичних і культурних цінностях і в їх подальшому розвитку;

– виховання пошани до закону, норм колективного життя, розвиток соціальної і цивільної відповідальності як найважливішої характеристики молоді, що виявляється в турботі про благополуччя своєї країни, її зміцнення і захищеність;

– виховання позитивного ставлення до праці як вищої цінності в житті, розвиток потреби в праці на користь суспільства, держави, в ім'я служіння Вітчизні, формування соціально значущої діяльнійшої цілеспрямованості;

– виховання толерантного ставлення до інших етнічних спільнот, націй, народів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України.
2. Закон України „Про вищу освіту” від 17 січня 2002р. №2984-III.
3. Національна доктрина розвитку освіти (Затверджено Указом Президента України від 17.04.2002р. №347/2002).
4. Декларація „Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” (із змінами і доповненнями внесеними до Закону України № 655-XIV від 13.05.1999р.
5. Концепція громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності.
6. Майбутнє України в руках молоді. Бесіди з правового виховання. Тернопіль: „Вид-во Астон”.- 2005.
7. Студент у законодавчому просторі вищої освіти. Збірник нормативно-правових актів. За загальною редакцією Міністра освіти і науки України, доктора фізико-математичних наук Вакарчука І.О.

ДУХОВНІСТЬ ТА БЕЗДУХОВНІСТЬ: ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ

Кривега Л.Д.

Запорізький національний університет

Духовність - це характеристика соціального буття людини, її внутрішній духовний світ (в якому визначено сенс життя, цінності, норми, ідеали), її прагнення до самовдосконалення. Духовність передбачає гармонію особистісного, суспільного і природного, а саме: гуманізм, освіту, волю, інтелект, розум. Головними тенденціями сучасної освіти у формуванні духовності є системність, цілеспрямованість, наукова обумовленість і обґрунтованість, світоглядні принципи, висока професійність, створення фундаментальних умов процвітання особистості й суспільства.

Духовність передбачає:

- 1) прагнення до знань, істини;
- 2) прагнення до добра, морального життя;
- 3) прагнення до краси, дизайнеризації навколишнього середовища.

Духовність часто пов'язують з:

- 1) аскетизмом, тобто обмеженням самого себе;
- 2) угамуванням своїх гордошів;
- 3) постійною працею над собою з метою самовдосконалення.

Хто може бути духовним лідером для певної спільноти (суспільства, нації, групи):

1. Політичний діяч.
2. Мудрець, вчений, мислитель.
3. Релігійний діяч (святий).
4. Популярний представник мистецтва чи спорту

Бездуховність - це тваринне існування людини.

Бездуховність знаходить свій прояв:

- 1) у відсутності або недостатній вірі в Бога, у світле майбутнє; в себе, свої сили та можливості.
- 2) скорочення сакральних (святих) зон у житті людини.

Сакральна зона - це зона, в якій немає місця меркантильним відносинам, кощунству, сарказму, навіть проявам гумору тощо.

Духовність людини - це уміння мріяти, фантазувати, творчо удосконалювати світ, прагнучи зробити його кращим. Уміти створити свій внутрішній світ, не схожий на навколишню дійсність, - це один із найважливіших проявів духовності.

Духовно розвинена людина - така, яка усвідомлює саму себе і може свідомо керувати своїми вчинками, підпорядковуючи їх нормам моралі та права, спрямовуючи їх на досягнення суспільно значущих цілей, це людина, внутрішнім регулятором поведінки якої є совість (за висловом класика німецької філософії XVIII століття І. Канта - це закон, який живе у нас самих; на думку французького філософа XVIII століття П. Гольбаха - це наш внутрішній суддя). Перелік особистісних якостей духовно багаті людини формується під впливом загальнолюдської культури.

На формування духовності сучасної людини впливає суперечливість,

конфліктність традицій минулого і сучасності у зв'язку із суспільно-політичними, історичними й економічними динамічними змінами. У процесі державотворення зазнає змін соціально-культурний простір, котрий виступає як економічна, політична, культурна цілісність та система відносин. Враховуючи цінний досвід розвитку попередніх поколінь, треба акцентувати увагу на ідеях гуманізму, духовних цінностях українського суспільства, котрі сприяють формуванню сучасних ідеалів та традицій у культурі нового буття і мислення. Традиції і культура виступають соціальною пам'яттю і забезпечують свободу вибору, набуваючи неповторно вираженого характеру. Як мінливий і динамічний феномен, традиції об'єднують минуле і майбутнє, реалізуючи майбутнє на основі постійного осучаснення минулого. Тому конфліктність традицій і сучасності виступають як неминучий і закономірний процес, котрий найактивніше виокремлює раціональне. Бездуховність буття людини обумовлюється як об'єктивними умовами (зубожіння, нестача елементарних засобів життєдіяльності, прагнення вижити в умовах економічної кризи, недоліки виховання та освіти), так і суб'єктивними чинниками (світоглядними орієнтаціями та ціннісними настановами особистості - егоїзм, девіантні цілі, соціально небезпечна стратегія життя.)

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ

О.В.Кривунь

*директор Бердянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №6
Запорізької області*

Актуальність проблеми підвищення ефективності форм патріотичного виховання учнів пояснюється насамперед, необхідністю підвищення ефективності виховної роботи з патріотичного виховання, для розкриття педагогічних умов, способів, кількісних і якісних критеріїв та інших факторів , що впливають на ефективність застосування форм у патріотичному вихованні учнів. Важливим є положення про взаємозалежність людини і суспільства, про активне, дієве виявлення патріотизму індивідом у діяльності та спілкуванні . Зазначимо, що проблему патріотизму школярів досліджували А.Бондар,

М.Д. Зубалій, О.В. Кириченко, В.В. Сіркзіюка, П.Г. Сливка, Ю.Д. Кривонос, І.В. Мартинюк, А.В. Мудрик, Г.Г. Науменко, В.І. Лозова.

Метою даної статті є вивчення існуючих у теорії і практиці методик підвищення ефективності форм патріотичного виховання : аналіз різних підходів до розробки цієї проблеми , визначення сутності поняття ”ефективність патріотичного виховання”, розробка й обґрунтування педагогічних умов

підвищення ефективності патріотичного виховання учнів на основі теорії діяльності.

Проведені дослідження і практична діяльність колективів загальноосвітніх шкіл засвідчують, що результативність патріотичного виховання залежать від ефективного застосування викладачами різних організаційних форм роботи у навчально – виховному процесі та у позаурочний час. Якими б виразними не були ці форми, вони не дадуть належної віддачі, якщо використовуватимуться шаблонно, без творчого підходу й уміння педагогічних працівників застосовувати їх у системі з іншими засобами впливу на учнів. Досвідчений педагог, який піклується проблемами патріотичного виховання, завжди прагнучиме того, щоб організаційні форми викликали у школярів захоплення, розвивали пізнавальний інтерес, розкривали глибину змісту їхньої діяльності. Такий педагог робить усе, щоб ця активність пробуджувала думки, відрізнялася новизною, творчою вигадкою, була емоційно насиченою. Для педагога також необхідно, щоб організаційні форми, підготовча робота до виховного заходу не займала багато часу, була нетрудомісткою, але водночас приносила відчутні результати та була ефективною. Ефективність застосування тієї чи іншої форми патріотичного виховання може бути правильно визначена лише тоді, коли чітко відокремлюватимуться кількісні та якісні критерії. Останні є основою для порівняння досягнутих і запланованих результатів і одиницею їхнього вимірювання. У запропонованих навчально- виховних діях з патріотичного виховання, передбачаємо численні заходи щодо творчого відродження найкращих традицій українського народу.

Навчально- виховні дії з патріотичного виховання за структурно- логічною схемою в школі

(За І.В. Масліковою) [3]

Психологічний механізм підготовки учнів до Захисту Вітчизни,
патріотичного виховання

Результати патріотичного виховання в позаурочний час та в
навчальному процесі (напрямки патріотичного виховання)

Ураховуючи велику кількість факторів, що впливають на ефективність застосування форм у патріотичному вихованні школярів, у практичній роботі краще обмежити кількість критеріїв їх визначення. Із них необхідно обрати головні, деякою мірою універсальні нами були розроблені система критеріїв оцінювання виховних заходів у напрямку патріотичного виховання:

(За М.Д. Зубалій) [1]

1) Організаційні:

- часові і матеріальні затрати, виражені в одиницях, співвіднесених з педагогічною працею, затраченою на організацію і проведення виховного заходу, впровадження форми;

2) Компетентнісні :

- наявність у учнів певного рівня вихованості,
- обсягу знань традицій, історичних фактів та ,
- сформованих умінь і навичок громадської активності;

3) Виховні:

- задоволеність дітей організацією (формою) та проведенням (змістом) патріотично - виховних заходів. При цьому їхня задоволеність характеризується як психічний стан, викликаний співвідношенням певних домагань і можливістю їх здійснення в процесі застосування даної форми патріотичного виховання.

Окрім цих критеріїв, можна виділити багато інших, за допомогою яких існує можливість урахування тією чи іншою мірою педагогічного аспекту більш ефективного застосування різних форм патріотичного виховання школярів:

- активна участь школярів в організації і проведенні заходів; безкорислива участь учнів у добровільній роботі;
- сумлінне ставлення до пошукової, шефської та іншої діяльності;
- згуртованість юнаків та дівчат у колектив завдяки системі підготовки заходу.

Складність визначення ефективності застосування організаційних форм патріотичного виховання за цими критеріями полягає у труднощах відокремлення одиниць їх виміру та розробки методів вимірювальних процедур. До речі, зауважимо, коли в результаті застосування тієї чи іншої організаційної форми військово-патріотичного виховання спостерігаються позитивні зміни в рівнях вихованості школярів і вона їм подобається, то, як наслідок, у колективі встановлюється нормальний психологічний клімат. Саме це і є найвищим

показником правильно обраної системи організації роботи з учнівським колективом у напрямку патріотичного виховання.

Одна із форм патріотичного виховання в ЗОШ є скаутська система

Скаутська система виховання дозволяє :

- реалізувати всі обрані шляхи руху до мети;
- доповнювати ці шляхи новими ефективними формами роботи;
- об'єднати обрані та додаткові форми патріотичного виховання в єдину систему комплексної дії;
- зробити процес виховання цікавим як для учнів так і для вчителів

Скаути – це активні будівники України. Вони із зацікавленістю сприймають все нове, що виникає в житті. Взагалі, скаути роблять все те, що і всі люди, але те що роблять скаути наповнено особливим сенсом, який і дозволяє назвати все це „рух за особливими правилами патріотичного виховання” – скаутингом.

Скаут чесний та правдивий

Скаут приносить користь

Скаут дружелюбний

Скаут – друг природи

Скаут – чистий в думках , словах і в справах

Скаут – доброзичливий

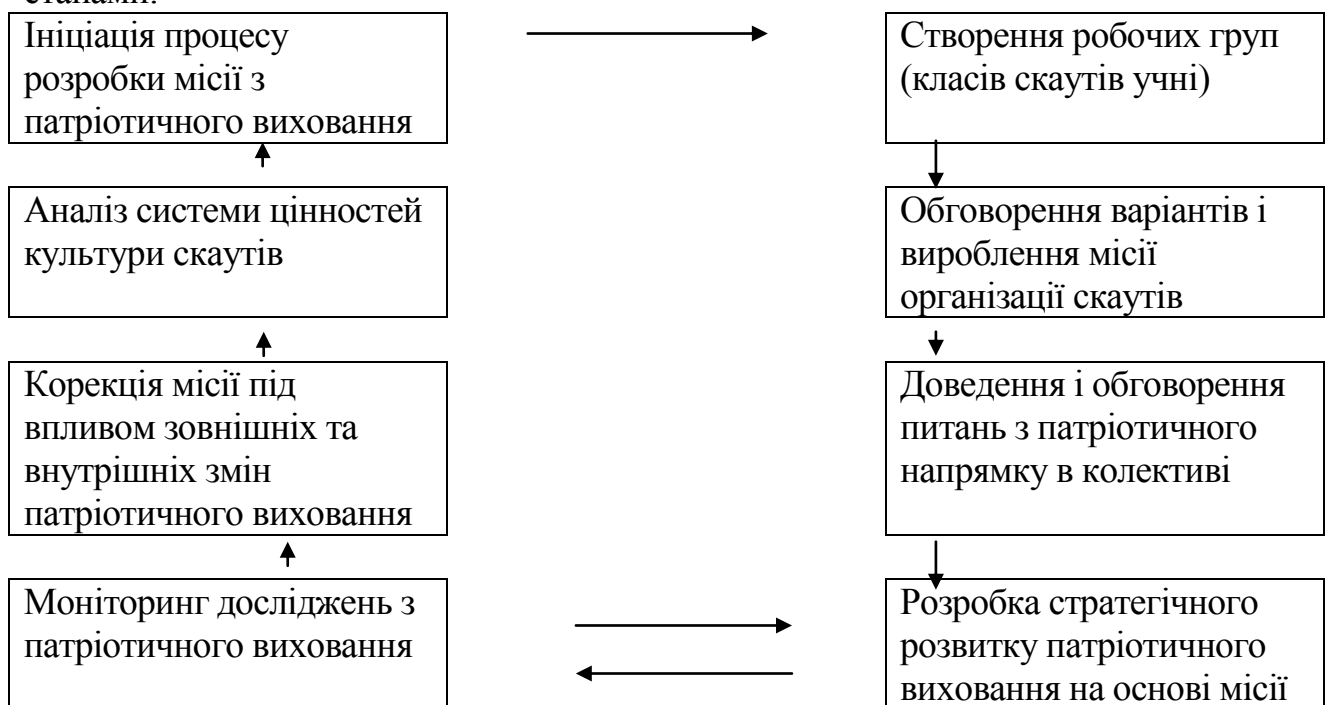
Скаут – веселий

Скаут – працелюбний наполегливий

Скаут - слухняний

Скаут – патріот

Отже першочерговим завданням для нас є оновлення освітнього і виховного процесів. Інноваційний розвиток патріотичного виховання на основі нових знань. Процес розробки місії скаутів щодо патріотичного виховання можна представити за етапами:

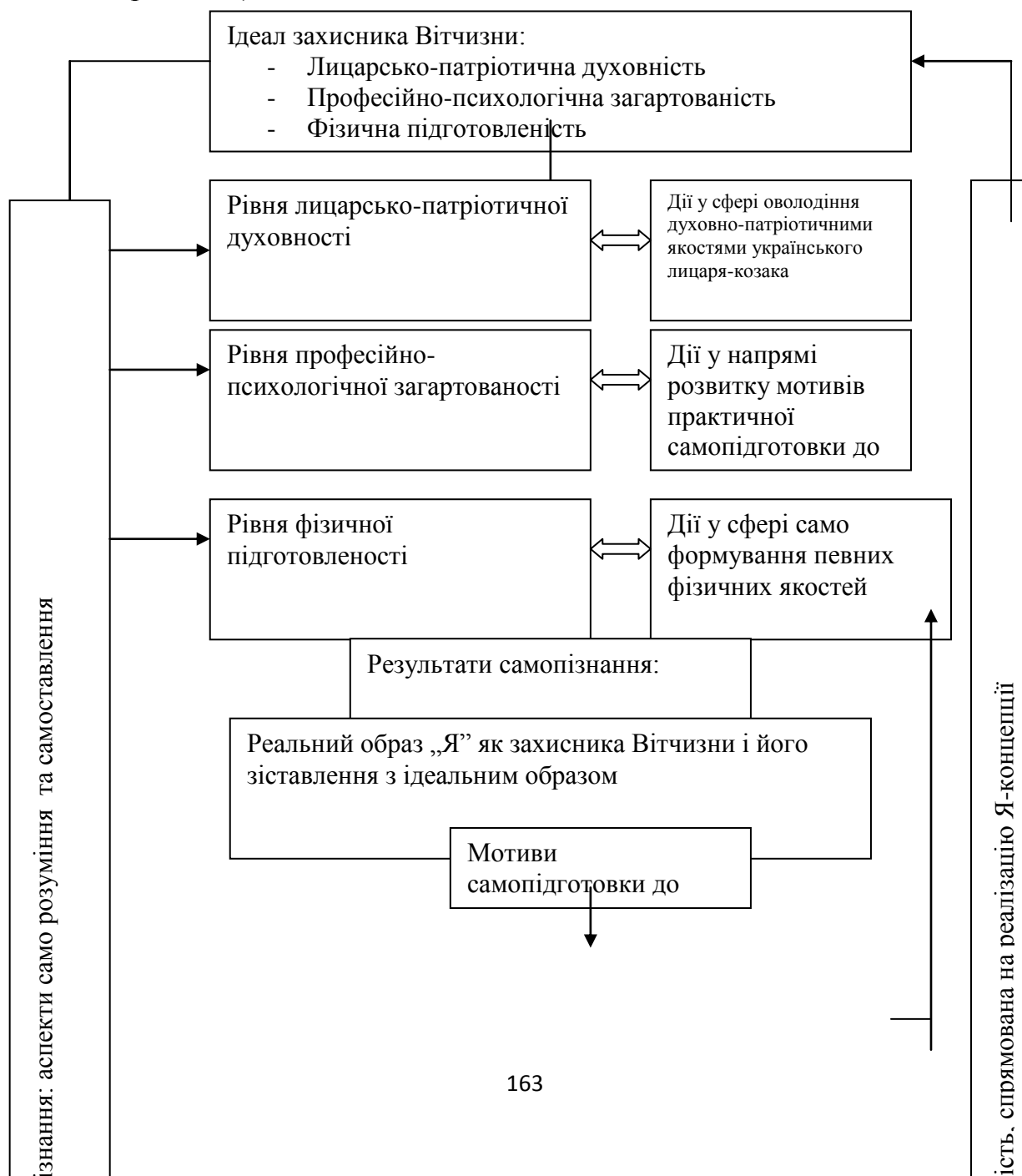
При використанні у військово-патріотичному вихованні педагогічних критеріїв, що не піддаються кількісному вимірюванню, поняття "результативність" не може застосовуватись як синонім терміна "ефективність", оскільки воно не відбиває усієї сукупності педагогічних явищ, які впливають на вихованість допризовників, не повністю враховує психологічні аспекти багаторічного процесу формування особистості.

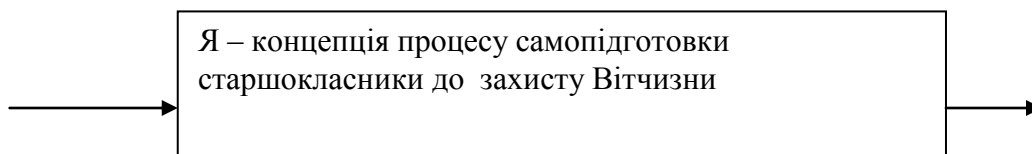
Ефективність різних форм патріотичного виховання школярів залежить від цілої низки педагогічних умов, які є визначальними при застосуванні комплексу форм, методів і засобів у різних педагогічних ситуаціях, на певних етапах проведення патріотичної роботи, головними з них є:

- відповідність форм змісту патріотичного виховання й підготовки допризовної молоді до військової служби. Форма проявляє своє організаційне значення, силу і ефективність лише в поєднанні з глибоким змістом.

Механізм розвитку національної самосвідомості особистості старшокласника в процесі його допризовної підготовки до захисту Вітчизни

(За О.В. Кириченко) [2]

Без багатого, яскравого, насиченого прикладами і захоплюючого змісту вона втрачає свій сенс і значення. Але і глибокий зміст не може справляти свого

- виховного впливу на школярів без відповідної ефективності організаційної форми. У цьому проявляється їх діалектична єдність, взаємозв'язок і взаємозалежність;

- форма не повинна бути нейтральною чи пасивною до змісту патріотичного виховання, вона лише тоді набуває належного значення, коли максимально сприяє формуванню у допризовників патріотичних почуттів, переконань, громадянської зрілості, відповідального ставлення до своєї Батьківщини, розвитку морально-вольових, психологічних і фізичних якостей, тісний зв'язок організаційної форми з життям і повсякденною діяльністю учнів. Надумані, відірвані від живої патріотичної роботи форми породжують формалізм у вихованні, не сприяють формуванню глибоких патріотичних почуттів і переконань. По суті, вони відбивають у юнаків та дівчат інтерес до патріотичної роботи в школі і відповідних подій у державі.

Жорсткі, формальні форми роботи неминуче призводять школярів до поверхового відношення до життя, вихолощення патріотичного змісту у виховній роботі, до незадоволення й скептицизму. Саме у практичній роботі найвиразніше проявляється їх ставлення до подій, людей, фактів. У процесі творчої діяльності в учасників формуються необхідні уміння та навички, нагромаджуються знання, життєвий досвід, без яких вони не можуть вважатися підготовленими до подальшого активного громадського життя. Жива, творча робота залучає школярів до тієї чи іншої конкретної діяльності, ставить їх в активну позицію, спонукає до посиленого мислення, вираження через вчинки своєї причетності до справ класу, школи, життя свого села, міста, країни.

Спрямованість форми на встановлення ділових контактів і створення Особистісних взаємин в учнівських колективах та поза школою. Це дає широке спілкування учнів з учасниками бойових подій, ветеранів армії та флоту, вченими, громадськими діячами, офіцерами та воїнами Збройних Сил України.

Багатство спілкування і взаємин дає змогу кожному допризовнику і класному колективу активно включатися у патріотичну роботу, добирати цікаві у виховному плані заходи;

- застосування різноманітних форм, виходячи з певних закономірностей, які впливають з мети, змісту, принципів і методів патріотичного виховання. Неодмінною умовою підвищення його ефективності є глибоке знання кожним вихователем, викладачем педагогічних закономірностей різних педагогічних явищ, взаємозв'язаних в конкретну, виховну систему. Власне саме при системному підході до патріотичної роботи найяскравіше проявляється ефективність організаційних норм, шліфується педагогічна майстерність вихователів, досягаються високі та ефективні результати.

Україна – своєрідна держава. Її шлях, такий простий і складний, болісний і радісний, схожий із долею жінки, яка хоче лише добра й щастя. Але не тільки собі, ні! Для своїх діточок, сусідів, братів та сестер. Вона щира у своїх почуттях, відкрита душею та серцем. Недарма ми, її народ, називаємо країну нашу матінкою - дуже схожа вона на неї і природою незрівнянною, і землею родючою, і словом лагідним, співучим . Ненька подарувала нам незламний слов'янський дух, навчила голову тримати гордо піднятою, працювати з ранку до вечора, підтримувати родинні традиції, бо саме вони допомогли нам не втратити найцінніші надбання – культурну спадщину нашого народу. Незважаючи на всі політичні колізії, економічні негаразди, примхи погоди, ми, прості слов'янські діти, ідемо до свого майбутнього, в яке так вірить наша ненька – Україна й так віримо ми.

Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує
Нумо до праці мерщій!

Майбутнє – це краса твору, витвору, слова, галявини в лісі, горобини біля порогу, берегу моря взимку, високого неба на Івана Купала. Краса немає часу. Вона була та є. Була кілька тисячоліть тому, існує зараз, нею будуть милуватися й через кілька тисячоліть. Так, красу кожен розуміє по-своєму, але майбутнє теж у кожного неоднакове, як різні життєві шляхи, як різні долі. Нас поєднує краса, яку так необхідно плекати, берегти у своєму серці.

Все збережи,
Що несемо тобі
І ми, й прийдешні покоління.

Краса - ось що я бачу в майбутньому нашої країни. Краса відносин людських, краса праці, краса любові, краса сили. Я бачу гарне майбутнє моєї України, бачу й вірю.

Майбутнє моєї держави я пов'язую з новітніми технологіями та напрямком до Європи. Чому? Ще великий Кобзар говорив:

І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.

Нам і треба не цуратися своїх найважливіших наукових розробок: добре виходить, от і розробляти саме це. А для втілення їх залучити тих, хто вміє добре робити інше: вкладати гроші, робити економічні програми, проекти, бо в майбутньому найціннішим стане саме той, хто зможе розкрити повністю свій потенціал, резерви та ресурси.

Але навіть не самореалізацію я вважаю за головне у житті. Я гадаю, якщо людина зробить щасливою іншу людину, вона може вважати своє життя не даремно прожитими роками, а вогнищем, яке зігріло когось. Звичайно, добробут нації важить багато, а доля Землі, її екологічний стан та політичні негаразди нікого не можуть залишити байдужим. Але не менше важить і щастя в родині, сім'ї (а хотілося б, щоб таких сімей було якомога більше) може сприяти тому, що наш світ теж стане гармонічнішим.

Формуючи в учнів лицарсько- патріотичні якості захисника Вітчизни , ми також сподіваємось на зміцнення фізичного, соціального і духовного здоров'я

генофонду української нації та отримати активного патріота – державо творця, спроможного до гідної соціалізації у нашому суспільстві на шляху інтеграції до європейської та світової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубалій М.Д. Теоретично- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. - Київ- Житомир "Ефективність форм військово-патріотичного виховання допризовників"
2. Кириченко О.В. Допризовна підготовка молоді –Х.: Вид.група"Основа"-2008-224с.-(серія "Адміністратору школи"
- 3 Маслікова А.В. Моніторингова система освітнього менеджменту –Х: вид. Група "Основа", 2005-144с.- (Б-ка журн. "Управління школою"; вип..10 (34))

ГРОМАДЯНСЬКЕ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ РОБОТИ ЗЦКВПВ «ШКОЛА ДЖУР»

Кулик Любов Іванівна

методист ЗЦКВПВ « Школа джур» -

Відмінник освіти України, методист, як спеціаліст вищої категорії .

«Ніхто нам не збудує держави,
Коли ми самі її собі не збудуємо,
І ніхто з нас не зробить нації,
Коли ми самі нацією не схочемо бути»

В.Липинський

В умовах величезних змін в соціальному, економічному і політичному житті України постала проблема радикальної перебудови в сфері виховання підростаючого покоління.

Особистість дитини формується і розвивається під впливом багатьох факторів: об'єктивних і суб'єктивних; природних і суспільних; внутрішніх та зовнішніх, незалежних і залежних від волі і свідомості людей, які діють стихійно або на науковій основі у відповідності до поставленої мети виховання.

Головною метою виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатств духовної культури народу, його соціальної ментальності, своєрідного світогляду. На цій основі формуються особистісні риси громадянина-патріота України, які включають в себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Теоретико-методологічні основи виховання глибоко і всебічно розкриті у Законі про освіту, в національній програмі «Діти України», «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти», «Концепції позашкільної освіти та виховання», «Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст.».

Сучасне виховання базується на системі цінностей, які через культуру, традиції, філософію, релігію вказують на вектор виховних зусиль, формують вихований ідеал.

I. Орієнтовна педагогічна модель особистості громадянина України ХХІ ст.

Виховний ідеал	Патріотизм
Місія життя	Усвідомлення цілей, цінностей, мотивів, принципів життя
Творче мислення Творчі риси характеру	Самодостатність, порядність, цілеспрямованість, відповідальність, критичний розум, самостійність
Творчі якості інтелекту	Пізнання себе, потреба у самовдосконаленні, внутрішня культура, творча уява, фантазія, здатність до перетворення
Діяльнісний підхід до життя	Мати своє «життєве кредо», вміти поважати та цінувати свою працю та працю інших людей, розуміння свободи вибору
Праця – це зміст життя	Усвідомлення необхідності праці як основної форми життєдіяльності
Людина – це частина Природи	Усвідомлення законів Природи, Землі, усвідомлення себе частиною Природи, носієм знання
Формування «Я-концепції»	Формування індивідуального стилю життєдіяльності
Самореалізація	Найповніша реалізація людиною себе в житті – це і є щастя

II. Мета громадянського та патріотичного виховання:

Сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

III. Зміст громадянського та патріотичного виховання:

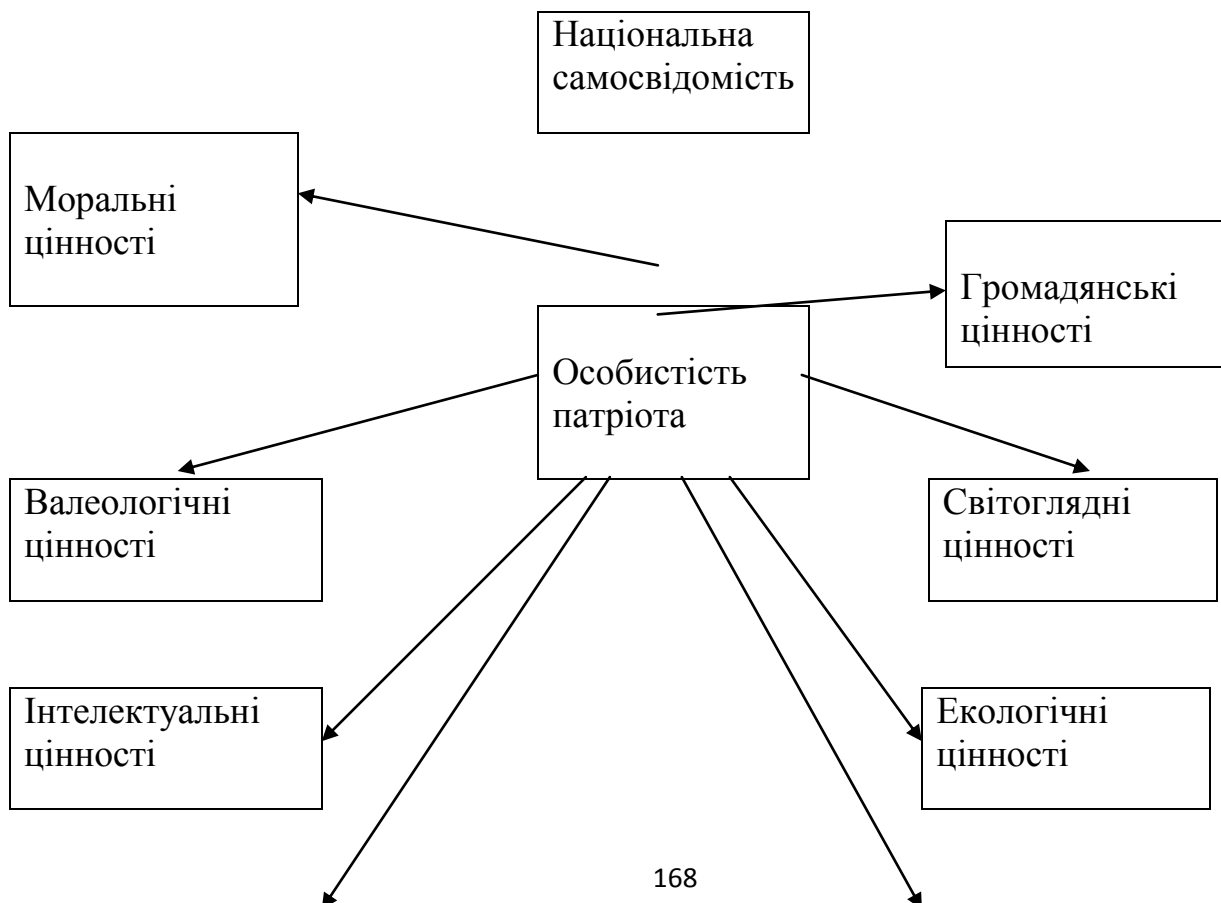
- патріотизм;

- національна свідомість та самосвідомість громадян;
- культура міжетнічних відносин;
- розвиток планетарної свідомості;
- розвинена правосвідомість;
- розвиток політичної культури;
- дбайливе ставлення до природи;
- моральність особистості;
- формування культури поведінки особистості;
- розвиток мотивації до праці.

ГУ. Шляхи і форми громадянського та патріотичного виховання:

- змістовне наповнення шкільних предметів соціально-гуманітарного, художньо-естетичного циклів позашкільного освітньо-виховного процесу;
- використання інноваційних педагогічних технологій у навчанні та вихованні, комунікації між учнями;
- пріоритетна роль активних методів виховної діяльності: ситуаційно-ролеві ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, дебати, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо;
- безпосередня участь дітей та підлітків в позаурочній, позашкільній діяльності (навчально-пізнавальній, суспільно-гуманістичній, художньо-естетичній, ціннісно-орієнтаційній, спортивно-оздоровчій, трудовій, організаторській);
- використання масових, групових та індивідуальних форм роботи.

У. Концептуальна модель особистості патріота

VI. Громадянське та патріотичне виховання в змісті, формах і методах позашкільної роботи

Громадянські якості формуються в процесі безпосередньої участі дітей у навчально-виховних заходах, які проводяться в школах, позашкільних закладах: вчителями, вихователями, батьками, громадськістю. Таких заходів проводиться надзвичайно багато, вони різнопланові, всеохоплюючі, але до проведення цих заходів є певні вимоги.

Перша вимога – вони повинні спиратися на певні знання дітей і поглиблювати і поширювати їх.

Друга вимога – заходи громадянського змісту повинні мати певну систему, враховувати принцип послідовності, наступності, вікові та індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси та бажання.

Третя вимога – вони мають бути доступними, цікавими, емоційно насиченими, щоб у процесі їх проведення струмувала дитяча творчість, самостійна ініціатива, самовираження, щоб кожен співпереживав від участі в них, отримував задоволення і насолоду.

Виховні заходи громадянської наповненості можна класифікувати за різними параметрами й ознаками:

За метою – поглибити знання, розвинути творчі здібності й талант, виробити вміння і навички, навчити певній технології, виявити рівень сформованості патріотичних і громадянських якостей тощо;

За формою – навчальні, ігрові, змагальні, художні, індивідуальні, гурткові, клубні та ін.

За методом - роз'яснювально-ілюстративні (бесіди, розповіді, повідомлення, диспути, зустрічі, тематичні конференції та ін.), дослідно-пошукові (експедиції, екскурсії, вивчення історичних джерел, опрацювання зібраних матеріалів тощо);

За місцем проведення - школа, позашкільний заклад, громадські місця, на природі тощо.

Водночас їх можна умовно поділити на:

- суспільно-корисні: «Козацькими шляхами», «Пантеон пам'яті», «Репресоване краєзнавство», патріотичні акції дитячих, юнацьких, молодіжних організацій «Січ», «Сокіл», «Джура», «Козаченьки» тощо;
- трудові;
- пізнавально-розважальні: вікторини, турніри, диспути, клуби творчості, малі академії мистецтв, наукові товариства, конкурси обдарованості, літературні студії, екскурсії на різні теми та ін.;

- художньо-естетичні, розважальні: вечори поезії, пісні, танці, свята рідної мови, фестивалі дитячої творчості, ярмарки промислів і ремесел;
- військово-спортивні: спартакіади з різних видів спорту, змагання з козацьких єдиноборств, козацькі забави, естафети національних ігор, військово-спортивні ігри тощо.

Сучасні тенденції розвитку українського суспільств висунули на передній план педагогічного і всього громадянського життя проблему громадянськості як якості суспільства і якості особистості.

Україна – багатонаціональна держава, а тому полікультурність і толерантність є важливими аспектами громадянського виховання. Тому основою виховання громадянськості повинно стати активне залучення молоді до вирішення тих проблем, які стоять перед нашим суспільством. Усвідомлення нею того, що великі справи починаються із маленьких вчинків (посаженого дерева, очищеного струмка, допомоги ближньому), призводить не лише до конкретних дій, але й до набуття позитивного досвіду громадянської співучасті.

Одним із важливих завдань громадянської освіти є виховання у дітей та молоді суспільної активності та відчуття відповідальності, підготовки до вирішення тих проблем, з якими вони зіштовхнуться вже зараз, і тих, із якими доведеться зустрітися після закінчення учбового закладу. Це підготовка дітей та молоді до життя в громадянському демократичному суспільстві, взаємопов'язаному світі; формування активної життєвої позиції, формування відповідальності; толерантності, вміння з повагою ставитись до інших, відстоювати свої права, виховання патріота, професіонала, який визнає і приймає цінності, що є головними і визначальними для даного суспільства.

Громадянське виховання особистості надає різноаспектні знання:

- культурологічні (оволодіння культурним надбанням, перш за все свого народу та інших, що населяють Україну, Європу та світ у цілому);
- філософські (національні, загальнолюдські, громадянські демократичні цінності);
- правові (Конституція як основний закон, права людини, її обов'язки; діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування);
- політичні (принципи функціонування політичної системи і влади в Україні; державні структури);
- економічні (основні економічні принципи, сутність ринкових відносин; фінансова система; система соціального захисту та забезпечення).

Становлення особистісного в людині передбачає засвоєння національних і загальнолюдських цінностей, які є основою загальнолюдської і національної культури.

У вихованні справжнього громадянина – патріота незалежної України – зростає роль вітчизняної історії, історії рідного краю та виховання правової культури.

У новій ієрархії цінностей шляхи самоосвіти, самореалізації, еволюції духу набувають першорядної значущості. Збереження індивідуальності, її суб'єктивності, духовності – гарант виживання цивілізації.

Покоління, яке вступає у життя, застає певну ціннісну реальність. Людина не народжується з готовими ціннісними уявленнями, а формує їх у процесі своєї життєдіяльності. Цілісна структура особистості – результат, з одного боку, процесу засвоєння людиною суспільних цінностей, соціальних норм, ролей, узагальнених цілей, які є для неї орієнтирами при освоєнні соціального світу, а з іншого, - процес становлення структури людського «Я», самосвідомості. Динаміка ж нинішньої суспільної перебудови, формування нової системи економічних відносин тісно пов'язані з докорінною переоцінкою всієї сукупності цінностей. Колишня ціннісна система зруйнована, нова – викристалізовується вкрай повільно. Цим, часто суперечливим етапом суспільного розвитку, зумовлено труднощі соціалізації підростаючого покоління, особливо підлітків.

У формуванні духовної культури підростаючого покоління важливо повною мірою використовувати ідейно-моральний потенціал народної виховної мудрості, що втілює в собі національну психологію, характер, світогляд, правосвідомість, мораль та інші компоненти національної свідомості, духовності народу.

На формування громадянських якостей особливо впливає участь дітей та молоді у козацькому русі, що набуває дедалі глибшого й масовішого характеру. Він має свою ідейно-наукову й організаційно-практичну основу, що виражено в концепції «Українська козацька педагогіка», в якій обґрунтовано шляхи прилучення дітей та молоді до джерел козацької духовності, відродження традицій, звичаїв і обрядів наших предків.

Козацька педагогіка – це частина української етнопедагогіки, яка формувала і продовжує формувати у підростаючих поколіннях синівську любов до рідної землі, готовність її захищати від чужоземних загарбників, високу національну свідомість і самосвідомість, глибоку духовність. Вона найтісніше пов'язана з матеріальною і духовною сферами діяльності українських лицарів.

Головна мета козацької педагогіки – виховати волелюбну і незалежну особистість, мужнього громадянина.

Провідні завдання – формувати український характер і світогляд, національну і загальнолюдську духовність, готувати фізично і морально загартованих і мужніх воїнів-захисників рідного народу, виховувати громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу.

Нині створилися умови для творчого відродження традицій, ідей і засобів козацької педагогіки і родинному, шкільному і позашкільному вихованні дітей та юнацтва.

ЗЦКВПВ «Школа джур» здійснює свою діяльність на основі розробленої концепції козацького виховання, яка включає: загальнофізичну, початкову військову, туристичну підготовки, єдиноборства, вивчення історії України та Запорозького козацтва, проведення спортивно-військових вишколів, змагань, походів та екскурсій.

«Школа джур» проводить весь комплекс заходів по вдосконаленню військово-патріотичного виховання молоді і відродження та впровадження в життя історичних традицій Запорозького козацтва.

Спрямованість освітніх програм: військово-прикладна, спортивна та гуманітарна.

У Центрі працюють гуртки 4 напрямів:

- військово-патріотичний;
- фізкультурно-спортивний;
- туристично-краєзнавчий;
- гуманітарний.

Головна мета діяльності ЗЦКВПВ «Школа джур» - патріотичне виховання підростаючого покоління, вивчення історії України та Запорозького козацтва, виховання любові до Батьківщини, поваги до національно культурних цінностей.

Вихованці «Школи джур» регулярно беруть участь у районних, міських, обласних спортивних і масових заходах. Збірні команди Центру є постійними учасниками змагань з техніки туризму під час проведення обласних заходів до Всесвітнього Дня туризму та військово-спортивних естафет, присвячених визволенню м. Запоріжжя від німецько-фашистських загарбників, в урочистостях до дня Українського козацтва. Джури виступають у Міжнародних фестивалях козацьких бойових і традиційних мистецтв «Спас на Хортиці», та в міських змаганнях з боротьби «Спас», Всеукраїнських фестивалях національних бойових мистецтв України «Дніпровські пологи», у змаганнях з тхеквондо на Міжнародних турнірах пам'яті Петренка та на Кубок Корейського Посла у Києві. Команди Центру є постійними учасниками багатоденних зимових змагань з орієнтування, щорічно захищають честь школи у міських фіналах конкурсу «Патріот Вітчизни», є активними учасниками Відкритих козацьких військово-патріотичних вишколів «Джура», які проводяться регулярно з 1993 року «Школою джур» та міськУОН. Наші вихованці неодноразово ставали переможцями не лише обласних, а й Всеукраїнських конкурсів військово-патріотичного спрямування.

Інноваційні форми проведення діяльності в організації навчально-виховного процесу ЗЦКВПВ «Школа джур»:

- проведення осінніх, зимових, весняних Відкритих козацьких військово-патріотичних вишколів «Джура», на які приїздять вихованці з інших шкіл України;
- організація і проведення літніх оздоровчо-вишкільних таборів;
- використання у роботі спортивних гуртків українських народних спортивних ігор – «Козацькі забави»;
- проведення тематичних вікторин з історії рідного краю, України і козацтва, Великої вітчизняної війни, військової справи, державної символіки тощо;
- використання на заняттях з історії дидактичних ігор – історичне паперове макетування, малюнки-розмальовки, вікторини з пройдених тем.

Козацькі військово-патріотичні вишколи.

Інноваційною формою навчально-виховного процесу ЗЦКВПВ «Школа джур» стало проведення з її вихованцями осінніх, зимових, весняних Відкритих козацьких військово-патріотичних вишколів «Джура». Слід зазначити, що участь у цих вишколах приймають не тільки слухачі запорізької «Школи джур», а й вихованці інших козацьких шкіл України. На вишколах діти показують своє вміння зі стройової підготовки, стрільби з пневматичної зброї, кидання спортивної гранати, загальнофізичної підготовки, орієнтування на місцевості, рукопашного бою, знання основ долікарської допомоги, історії України і козацтва. Збройних

Сил України. Діти пізнають норми Статутів Збройних Сил України, привчаються до дисциплінованості та відповідальності, вчать працювати в команді і, разом з тим, проявляти свої найкращі індивідуальні здібності та якості.

З 2005р. вихованці ЗЦКВПВ «Школа джур» приймають участь і у Міжнародному козацькому військово-патріотичному вишколі «Крим-Січ», який відбувається на початку серпня у Бахчисарайському районі Кримської АР. На змагання цього вишколу прибувають джури і юні козаки з різних міст України та Російської Федерації. У достойній дружній боротьбі під час проведення вишколу «Крим-Січ-2006» команда ЗЦКВПВ «Школа джур» виборола I місце та перехідний Кубок від президента України – Гетьмана Українського козацтва. 2007 рік теж приніс перемогу нашим вихованцям у вишколі «Крим-Січ».

Позитивно впливають на виховання дітей і підлітків проведення у «Школі джур» літніх багатоденних вишколів. Під час яких вихованці приймають участь у різноманітних військово-спортивних та козацьких іграх та змаганнях, походах, екологічних рейдах, оздоровлюються і відпочивають в мальовничих місцях о.Хортиця та пів-острова Крим.

ЗЦКВПВ «Школа джур» працює над:

- впровадженням в учбово-вихованій процес змісту і методів системи національного козацького виховання;
- формуванням гармонійно розвиненої особистості з високими моральними ідеалами і естетичними потребами, фізично тренуваної і патріотично налаштованої;
- вихованням засобами козацької і національної педагогіки громадянина і патріота України.

Військово-патріотичне виховання – нагальна потреба сьогодення. При нестачі багатства нація тільки бідна, при нестачі патріотизму – вона жалюгідна...

Нині можна констатувати, що в Україні, а саме, в м. Запоріжжі та Запорізькій області, створено передумови для оновлення змісту і технологій військово-патріотичного виховання.

Козацька педагогіка – один з провідних і нових напрямів військово-патріотичного виховання юних громадян України.

Історія народу, як життя людини, має героїчні, трагічні, щасливі і нещасливі сторінки. В історичному минулому українського народу була неповторна і легендарна Запорозька Січ.

Педагогічна спадщина нашого народу має цінний досвід формування вільнолюбивої людини, борця за народні ідеали, господаря рідної землі, громадянина незалежної України. Ідеал такої особистості завжди був в центрі народної педагогіки, національної системи виховання.

Кожне суспільство будує своє життя відповідно до цінностей, які приймає і в які вірить.

Ми нащадки славних запорозьких козаків продовжуємо писати літопис славних і великих справ свого народу.

Де Дніпро наш котить хвилі,
Рве стрімкі пороги,

Там країна вся зелена,
Славний край розлогий.
Там козацтво виростало.
Слави, волі добувало,
Україно, Україно,
Славний край козачий!

За дніпровськими порогами,
За південними дорогами,
За степами за широкими
Наші прадіди жили.
Мали січ козацьку сильну,
Цінували волю вільну,
Україну свою рідну.
Як зіницю берегли.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ

Куринная А. Ф.

«Знайте, что ничего нет выше, и сильнее, и здоровее, и полезнее впредь для жизни, как хорошее какое-нибудь воспоминание, вынесенное из детства». Эти слова Ф.М. Достоевского для учителя очень важны, потому что только от учителя зависит, какие ценности унесет ребенок с собой, уходя из школы. Детские воспоминания самые яркие, а знания, полученные в детстве, бывают, порой, определяющими на всю жизнь; чувства, которые испытывает ребенок в детстве, прежде всего, чувство любви детей к родителям и родителей к детям, чувство любви к родному дому становятся составляющими, без которых невозможна любовь к Родине. Детство – это тот период в развитии и становлении личности человека, когда закладываются морально-этические устои, которые должны стать базой для формирования гражданской и культурной идентичности подрастающего поколения.

Актуальность статьи. Изменения, произошедшие в Украине с конца 80-х годов XX века, оказали большое влияние на все сферы жизни общества, вообще, и на сферу образования в частности. В период создания новой общественно-политической системы государства, реформаторы, руководствуясь идеями демократизации и деидеологизации системы образования, уничтожили много полезного, проверенного временем в системе образования и воспитания в нашей стране. В результате в стране не стало национальной идеи, подлинно

государственной идеологии. Отказ от советской государственной идеологии при отсутствии альтернативы привел к развитию бездуховности и апатии.

Теперь уже ясно, что необходимо активное влияние государства на молодёжную политику, ведение скоординированной работы по вопросу патриотического воспитания подрастающего поколения с целью преодоления последствий социально-экономического и духовного кризиса и в стране в целом, и в каждом регионе, в частности.

Проблема патриотического воспитания подрастающего поколения активно разрабатывалась учёными-философами. Это Н.А. Бердяев, Б.П. Вышеславцев, Г. Гегель, И.А. Ильин, Н.И. Кареев, Л.П. Корсавин, К.Н. Леонтьев, Г. В. Плеханов Г.П. В.В. Розанов, В.С. Соловьёв.

Проблемы психологии формирования патриотических чувств интересовали В.М. Бехтерева, И. Котова. С.Л. Рубинштейна, И.А. Сикорского.

Многие писатели и мыслители с мировым именем затрагивали тему патриотизма и патриотического воспитания. Это К.С. Аксаков, В.Г. Белинский, А.И. Герцен, А.М. Горький, Н.А. Добролюбов, Ф.М. Достоевский Н.М. Карамзин, М.Ю. Лермонтов, М.В. Ломоносов, В.В. Маяковский, Н.А. Островский, А.С. Пушкин, А.Н. Радищев, Г. С. Сковорода, И.С. Тургенев, П.Я. Чаадаев, Н.Г. Чернышевский, Т. Г. Шевченко и др.

Вопросы преемственности в воспитании патриотизма рассматривались многими педагогами. Это, Н.Ф. Бунаков, А.Н. Выршиков, Г.Н. Волков, М.И. Дьяченко, И.М. Ильинский, А.С. Макаренко, М.М. Рубинштейн, В.А. Сухомлинский, Ю.П. Сокольников, В.А. Сластенин, К.Д. Ушинский.

Данные исследования играют большую роль в решении задач патриотического воспитания учащихся, но не исчерпывают многих аспектов этой важной социально-педагогической проблемы.

Однако, несмотря на широкое освещение общих вопросов патриотического воспитания в педагогической, философской психологической, политологической, исторической литературе, теоретические и прикладные проблемы патриотического воспитания в современных социокультурных условиях Украины остаются актуальными. В частности, эта проблема не в полной мере разработана в контексте воспитания подрастающего поколения в системе общеобразовательных школ в ходе изучения ими гуманитарных дисциплин.

Целью статьи является рассмотрение форм, методов и средств патриотического воспитания школьников в ходе преподавания такой гуманитарной дисциплины как риторика.

Понятие «патриотизм» происходит от греческого слова *patris*, которое переводится как Отечество, Родина, соответственно, само это слово произошло от слова «отец», поэтому просматривается параллель между греческими и русскими словами – *patria* (отец) и *patris* (Отечество). В русском языке слово «Родина» происходит от слова «род», то есть – семья от её начала, от родоначальника – патриарха до нынешних дней, а семья основывается на взаимопомощи её членов, на памяти о корнях и предках, на желании способствовать её сохранению и процветанию. В «Толковом словаре живого великорусского языка» В.И. Даля даётся такое определение понятию «патриот»:

«Любитель отечества, ревнитель о благе его, отчизнолюб, отечественник или отчизник. Патриотизм – любовь к отчизне. Патриотический, отчизненный, отечественный, полный любви к отчизне.»[1]

В современных словарях слово «патриотизм» трактуется как преданность и любовь к своему Отечеству, к своему народу, любовь к Родине.

Первый русский академик Михаил Васильевич Ломоносов оказал огромное влияние на развитие отечественной педагогики. Именно его, на наш взгляд, можно назвать первым идеологом патриотического воспитания. Важнейшей целью воспитания М.В. Ломоносов считал формирование человека-патриота, стержневыми качествами которого, по его мнению, должны быть высокая нравственность, любовь к науке, знаниям, трудолюбие, бескорыстное служение на благо Родины. Идеал воспитания ученый видел в высокообразованном и культурном человеке. [2]

С именем М. В. Ломоносова связано ещё и появление первого учебника по риторике на русском языке, носившего название «Краткое руководство к красноречию». Это очень знаменательно применительно к цели статьи, так как и патриотизм как учение, и риторика как наука, ушли на долгое время в забвение, а сейчас начинают возрождаться и наполняться обновлённым смыслом.

Сегодня патриотизм рассматривается как важнейшее духовное свойство личности, характеризующее высокий уровень её развития и проявления в активной трудовой и общественной деятельности на благо Отечества, а риторическая личность - как личность, способная на речевой поступок.

И именно риторике как интегрированной гуманитарной дисциплине предопределено направить арсенал своих средств на воспитание нравственных устоев риторической личности.

Каков же риторический инструментарий, призванный помочь ученикам почерпнуть живой воды из сокровищницы историко-национального наследия, из собственной душевной глубины для целенаправленного формирования позитивной гражданской идентичности украинского школьника.

Задача учителя-ритора и состоит именно в том, чтобы создавать условия для живых впечатлений, позитивных эмоций, эмпатийных переживаний, раскрывать устойчивые связи жизни, общественной и частной, с риторическим образованием личности самосовершенствующейся, способной на поступок ради других, ради жизни на земле, на благо своей Родины в любом её, на сегодняшний день многозначном, понимании.

В этом помогут интерактивные технологии, которые являются определяющими для уроков риторики. Получили позитивную оценку на предмет патриотического воспитания средствами риторики такие формы уроков как:

- Урок - откровение
- Урок – письмо
- Урок – рассуждение
- Устный журнал
- Урок – праздник
- Урок – встреча

- Урок – театрализация
- Урок – конференция
- Урок – конкурс
- Урок – исследование
- Урок – диспут
- Урок – дискуссия
- Урок - полемика

Широкое поле деятельности для фантазии учителя открывается при изучении темы «Общественно-политическое красноречие». Учащиеся придумывают ролевую игру. Предварительно школьники делятся на творческие группы, в каждой группе выбирается режиссер, музыкальный оформитель, художественный руководитель, костюмер, ведущие или ведущий программы, актерский состав, зрительский состав, и т.д. В импровизированной студии проходит конкурс на лучшую общественно-политическую передачу.

Своеобразны комбинированные деловые и ролевые игры. Перед началом деловой игры дается теоретический материал с элементами игры. Так, перед деловой игрой «Диспут. Дискуссия. Poleмика» учащимися разыгрывается диалог между Сократом и неким Другом. В своей излюбленной манере, применяя сравнения, примеры из обыденной жизни, Сократ выясняет, что такое справедливость.

После просмотра инсценировки диалога Сократа с Другом, оратор-ведущий проводит мини-дискуссию, опираясь на анализ диалога и подачу теоретического материала. Обращается внимание учеников на то, как Сократ постоянно мыслил и заставлял мыслить других, он сомневался сам и вызывал сомнение у своих собеседников, он требовал проверки и доказательства каждой мысли, каждого выдвинутого положения, заставлял своих собеседников задумываться над смыслом и содержанием употребляемых понятий.

Блестяще владея искусством спора, Сократ яростно боролся с софистами, рассматривавшими диалектику как искусство, посредством которого можно доказать любое положение, каким бы нелепым оно ни было.

После мини-дискуссии начинается коллективный процесс организации учебной дискуссии. Организацию учебной дискуссии проводит учитель или заранее подготовленный учащийся 11-го класса. В данном процессе важно найти интересный предмет спора, то есть выбрать тему. Выбирая тему для публичного обсуждения, необходимо учитывать, чтобы она была актуальна, социально значима, связана с общественно-политической практикой, насущными проблемами школьной жизни, интересами и интеллектуальными запросами молодежи. Тема обязательно должна содержать проблемные моменты, вызывать интерес у присутствующих, быть для них достаточно знакомой, чтобы они могли компетентно вести ее обсуждение. Темой многих дискуссионных обсуждений может стать ряд изучаемых в школьном курсе дисциплин, но обязательно с учетом пожеланий участников дискуссии. [3]

Стоит подумать и о формулировке темы. Желательно, чтобы она была четкой и ясной, по возможности краткой, привлекала внимание участников, заставляла их задуматься над поставленной проблемой.

Примерные темы для учебных дискуссий

- Поэтами рождаются, ораторами становятся.
- Как слово наше отзовется.
- С чего начинается зрелость.
- Интересно ли мы живем.
- Что зависит от меня.
- Как стать личностью.
- Всегда ли понимают друг друга отцы и дети.
- Умеем ли мы слушать.
- Политика и молодежь.
- Нужно ли прощать зло.
- Легко ли быть трудным ребенком.
- Всегда ли цель оправдывает средства.
- Религия и мы.
- «Карманные деньги»: за и против.
- Поздний ребенок.

Учителю-ритору необходимо уже на уроке создать атмосферу коллективного эстетического переживания, установить эмоциональное духовное сотрудничество с классом. Поэтому в конце урока рекомендуются анкеты с такими вопросами:

- Что Вам (не) понравилось на уроке?
- Какое задание выполняли с удовольствием? Увлечением?
- Чем урок Вам запомнился (увлек, помог, заинтересовал)?
- Каким было Ваше отношение к предмету спора?
- Как предположительно мог бы сказаться результат спора на Вашем личном благополучии?
- Каков объем Ваших знаний относительно знаний оппонента по дискуссионному вопросу?
- Ставили ли Вы целью найти совместное решение?

Полученные в ходе деловых и ролевых игр дидактические материалы могут стать опорными или отправными для других уроков. Так, например, полученные в ходе занятия «Диспут. Дискуссия. Полемика» сценарии деловых игр на общественно-политическую тему могут стать предметом обсуждения на семинаре - «карусели».

Для публичной работы во время семинара– «карусели» потребуется три ученика - максимальное число действующих одновременно участников.

Рабочее место 1 – трибуна: учащиеся демонстрируют свои познания посредством устного выступления без записей по определённому вопросу (вытягивают вопрос, построенный на материале предыдущих уроков, отвечают экспромтом).

Рабочее место 2 и 3 – у доски, разделенной чертой надвое. Учащиеся

наносят на доску мелом информацию по второму и третьему вопросу по памяти (на материале предыдущих уроков после 15-минутного прочтения).

Остальные учащиеся: следят за выступлением оратора, задают ему вопросы или дополняют ответы, должны быть готовы выйти к доске и дополнить информацию по второму и третьему вопросам семинара.

По завершении работы оратору предлагается разобраться с записями товарища на доске и дополнить их мелом другого цвета. Такие же действия осуществляет еще один учащийся на рабочем месте 3.

На трибуне новый оратор, он дополняет первый вопрос.

В микрогруппы 2 и 3 добавляется еще по одному человеку, первые два учащихся на каждом рабочем месте обучают третьего по своему вопросу до такого уровня, чтобы тот через непродолжительное время сумел выступить с трибуны без использования записей на доске. Итог: в рабочее состояние попадает гораздо больше учащихся.

На уроках риторики интересны сквозные формы работы, например, «Философский разговор» - организация коллективных размышлений.

Атрибутика: символическое начало (фраза, музыка). Оформление: (портрет, суждение, высказывание, афоризм по теме разговора). Опора - вопросы для обсуждения, которые учащиеся получают заранее. Последний вопрос – итог всего разговора. Подбор материала помогает организовать педагога. Ритуал: поведение учителя, правила выступлений, этикет слушателей и выступающих, начало и конец урока, все внимание на содержательный разговор. Правила для учащихся: нельзя читать написанных заранее выступлений, пользоваться только запиской с планом выступления, яркой цитатой, выписанными фактами, можно использовать примеры из окружающей жизни для иллюстрации мысли. Пользоваться вводными словами: «мне кажется», «вероятно», «может быть», «по-видимому». Не бояться ставить вопросы перед товарищами.

Театрализация на уроке – сочетание элементов театрального искусства с педагогическим процессом. Этапы: подготовка сценария, театрализованных атрибутов; распределение ролей и проведение репетиций; представление. Виды театрализации: 1. Представление. 2. Оживление картины. 3. Театрализованная игра.

Каждый из отмеченных выше приемов может осуществляться в разных формах, с разным морально-этическим наполнением. Поэтому одним из вариантов работы на уроках гуманитарного цикла с учетом патриотического воспитания является проведение интегрированных уроков одновременно несколькими специалистами. Невозможно вопросы культуры рассматривать без использования записей музыки, показа репродукций, фотографий, без обращения к произведениям литературы. Нельзя всесторонне (в рамках школьного курса, конечно) рассмотреть вопросы психологии человека, не зная биологии. Этот перечень можно продолжать. Но каждый учитель, какой бы предмет он не преподавал, жалуется на нехватку времени. И если тщательно разработать перед началом учебного года на совместных заседаниях методических объединений учителей разных специальностей совместную программу проведения интегрированных уроков, то можно добиться и более качественного преподавания

и экономии времени.

Выводы. Нам представляется, что процесс патриотического воспитания должен носить комплексный, многоаспектный характер. Начинать его необходимо с уровня детских дошкольных учреждений, далее продолжать в школах и учреждениях дополнительного образования, затем он должен переходить на уровень средних профессиональных и высших учебных заведений. Педагогами-риторами в учебных заведениях различного уровня за прошедшие годы накоплен весьма значительный опыт патриотического воспитания средствами риторики с акцентом на интерактивных формах обучения и воспитания, которые должны опираться, прежде всего, на такие ценности, как гражданственность, патриотизм и толерантность. Современный же педагог должен так строить свою работу, чтобы была живая связь всех средств воспитания и обучения, чтобы мы могли растить настоящих граждан, любящих свою страну, знающих ее историю и культуру, любящих ее литературу, гордящихся ее наукой, но при этом уважающих историю, культуру и религию других народов. Очень хочется надеяться, что нам удастся воспитать не разрушителей, а созидателей, развить в них новый творческий способ мышления, но при этом не утратить духовности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Даль В. И. Большой иллюстрированный толковый словарь русского языка: современное написание; ок. 1500 ил./ В. И. Даль.- М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2005.- 348с.
2. Умеете ли Вы общаться?: Кн. для учащихся / И.Н.Горелов, В.Ф.Житников, М.В.Зюзько, Л.А.Шкатова.- М.: Просвещение, 1991.- 144с.
3. Ломоносов М.В. Избранные философские произведения .-М.:Госполитиздат, 1959.-657с.

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ

Лепетченко-Дімітріу К. К.,

Студентка Бердянського державного педагогічного університету

Методи прийнято розглядати як частину соціальної роботи, що відповідає на питання, "як це робиться?". Здебільшого концепцію методів розуміють як основний каркас чи рамки, відповідно до яких соціальні працівники і соціальні педагоги повинні застосовувати свої знання і навички в дії, визначати відповідні критерії ефективності своєї роботи. Методи включають систематизований збір правил, що дозволяють здійснювати соціальну роботу, розумно діяти на "робочих полях".

Будучи органічною частиною соціальної роботи, методи розвивалися й удосконалювалися разом зі становленням і розвитком самої професії соціального працівника і соціального педагога.

Під соціальною роботою ми розуміємо специфічну форму державного і позадержавного впливу на людину з метою забезпечення культурного, соціального і матеріального рівня життя населення, яка спрямована на практичне рішення соціальних проблем, на допомогу соціально незахищеним чи малозахищеним групам населення, а також профілактику правопорушень та зміну соціального поведіння людини і соціальних відносин.

Перш за все, добір методів соціальної роботи повинен здійснюватися відповідно до мети виховання. Важливе місце займає також визначення і вирішення соціальним працівником конкретних завдань:

- проведення поведінкових та соціологічних досліджень, у результаті яких буде чітко визначено картину про групи підлітків, які мають девіантну поведінку, є схильними до вживання наркотиків, алкоголю; форми та методи профілактичної роботи адаптуються до наявних соціально-демографічних та матеріальних умов;

- проведення ряду просвітницько-навчальних заходів з метою формування стійкого інтересу підлітків до здорового способу життя, підвищення рівня гігієнічної культури, санітарної освіти, відповідального ставлення до свого здоров'я; створення науково-методичної бази з профілактики негативних явищ і пропаганди здорового способу життя в молодіжному середовищі;

- створення різнопланових (духовних, медико-психологічних) реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів для підлітків, які мають алкогольну чи наркотичну залежність; активізація підтримки спільнот родичів, діти яких страждають від алкогольної чи наркотичної залежності;

- створення притулків для дітей з родин, схильних до вживання алкоголю та наркотиків.

Останнім часом у суспільстві відбулися і тривають глибокі зміни, які тим чи іншим чином впливають на криміногенну обстановку. Особливо це стосується причин і умов злочинності неповнолітніх. Так, кожен 8—9 злочин в Україні вчинюється неповнолітніми. Біля 11% серед осіб, які беруть участь у скоєнні злочинів, — неповнолітні. Поширення злочинності серед них випереджає її загальне зростання, а кількість підлітків, що вчинили злочин повторно, за останні роки збільшилась більш як на 19%. Майже кожен другий злочин скоюється підлітками у групі; частіше з особливою жорстокістю і цинізмом.[2] Відбувається процес «омолодження» злочинності, збільшення числа підлітків-злочинців жіночої статі. Боротьба зі злочинністю неповнолітніх є необхідною ланкою у низці заходів з викорінення злочинності у цілому. Тому запобігання таким злочинам повинно посідати одне з головних місць у подоланні цього негативного явища. В цих умовах виникла потреба в підвищенні ефективності методів виховання. Отже потрібно застосовувати їх більш творчо, активно, відповідно до рівня освіти і потреб людей, які постійно змінюються і зростають.

У процесі розвитку методів виховання і впливу змінювалися й підходи до їх класифікації. Наприклад, протягом 50-х років більш визнаною класифікацією була класифікація методів, до якої належали три групи: методи словесні (розповідь,

бесіда, диспут, лекція, приклад); методи привчання (практичні методи: тренування, доручення, гра, труд); методи заохочення, покарання (додаткові методи, спрямовані здебільшого на виховання дисциплінованості школярів) [10]. У 60-х роках було створено нову систему методів, в якій у ролі основного критерію цінності кожного методу була його здатність слугувати досягненню цілей формування особистості школяра згідно з ідеалами суспільства. Ще один підхід до класифікації методів виховання ґрунтується на ідеї систематичного засвоєння всього багатства знань, накопичених людством. Така класифікація знайшла своє застосування у 70-х роках. [9] Існує також варіант класифікації, в основу якого покладено взаємозв'язок процесів формування свідомості, поведінки і діяльності. Можна подати ще ряд підходів до класифікації методів соціально-педагогічного впливу. Але суть полягає в тому, який варіант є найбільш ефективним для реалізації мети виховання та перевиховання.

Однією з найпоширеніших і найбільш вживаних є класифікація методів російського вченого-педагога В. Сластьоніна, згідно з якою розрізняють такі групи методів:

1. Методи формування свідомості особистості. Ця група охоплює методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю підлітків з метою формування в них поглядів і переконань. До неї належить: а) словесні методи (роз'яснення, бесіда, лекція, дискусія, диспут); б) методи прикладу. Їх ще називають методами переконання, оскільки за їх допомогою не лише розвивають і доводять до свідомості підлітків сутність норм поведінки, а й долають помилкові погляди й переконання, негативні нахили та відхилення поведінки.

2. Методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: педагогічна вимога, громадська думка, довір'я, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування. Ця група передбачає організацію діяльності та формування досвіду суспільної поведінки.

3. Методи стимулювання діяльності і поведінки: гра, заохочення, покарання. Третя група методів виконує функції регулювання, корегування і стимулювання поведінки й діяльності підлітків.

4. Методи самовиховання: самопізнання, самооцінювання, саморегуляція. Вичленення такої групи методів мотивується потребою передбачення завершального етапу формування особистості – забезпечення підлітків практичними вміннями і навичками самовиховання як найвищої форми виховання.

Специфічною групою методів, що не включені до загальної класифікації є методи перевиховання.

Важливо зазначити, що жоден з методів виховання не можна розглядати як ізольований засіб, що є найбільш ефективним підходом до розв'язання виховних проблем.

Але добір методів соціальної роботи повинен відбуватися відповідно з певними віковими особливостями, а також психофізичними можливостями підлітків. З огляду на це, доцільно виділити наступні стадії змін поведінки, пов'язані зі станом здоров'я:

1. “Навчання на рівних” - метод профілактичної роботи, при кому спеціально підготовлені добровольці з числа цільової групи поширюють серед “своїх” інформацію і засоби запобігання, навчають безпечній поведінці, надають підтримку.
2. Стадія передзамислювання - індивід не виражає бажання змінити свою поведінку в найближчий час. Багато з людей на цій стадії не усвідомлюють (або не знають) свої проблеми.
3. Стадія замислювання - люди усвідомлюють, що проблема існує і вони думають її змінити, але це поки що не має зв'язків з їх певними намірами. На цій стадії люди можуть знаходитись довгий час (до 2 років).
4. Підготовча стадія - комбінація намірів та поведінкових компонентів, на цій стадії люди бажають почати дію в найближчий рік (тобто, прийняти рішення).
5. Безпосередня дія - зміна своєї поведінки, рішення або оточення в порядку вирішення своєї проблеми. Стадія підтримки - профілактика рецидивів та оцінка виграшів зміненої поведінки.

Зміна цих стадій може розгортатись по спіралі - підліток може повертатись до стадії дії на підготовчу тощо.

Отже, методи соціальної роботи з підлітками є складною системою засобів, яка використовується з метою організації різнопланової діяльності дітей, що допомагає реалізовувати поставлені цілі і завдання.

Серед найважливіших джерел формування й вдосконалення методів можна виділити історичний досвід шкіл, досвід сучасних вітчизняних і зарубіжних шкіл, теоретичні праці відомих дослідників, спеціально організовані соціально-педагогічні експерименти, що доводять або спростовують істинність рекомендацій наукового чи практичного характеру.

Разом з тим, належна реалізація теоретичного обґрунтування вимагає відповідно підготовлених спеціалістів. Адже не може бути досконалим соціальним педагогом людина, яка не знає відповідної науково-методичної літератури. В свою чергу, безплідними, суб'єктивними будуть методичні рекомендації, не підкріплені практикою соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник.-К.: Центр навчальної літератури, 2003.- 134 с.
2. Веселуха В. Соціальний і правовий статус неповнолітніх і його вплив на віктимну поведінку // Право України. — 1999. — № 7. — С. 93—97.
3. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 576 с.
4. Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні.- К.: УкрНДІ проблем молоді, 2002.- 98с.
5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. – К.: Вища шк., 1997. – 304 с.
6. Коваленко Г. Для 17,7 тисяч підлітків літо запам'ятовується перебуванням в кутузці // Сьогодні. — 2003. — 6 окт.
7. Павлов И. П. Полное собрание сочинений — 1949. — Т. 4. — С. 454.

8. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 560 с.
9. Педагогіка / Под ред. Ю. К. Бабанського, Г. Нойнера. – Москва; Берлін, 1978.
10. Проблемы совершенствования методов и форм воспитания // Тез. докл. краевой науч.-метод. конф. 26-27 марта 1983 г. – Красноярск, 1983.
11. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 528 с.
12. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи // За заг. редакцією Пінчук І.М., Толстоухової С.В.-К.: УДЦССМ, 2000р. Випуск 1 -276 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Лепський М.А., доктор філософських наук, декан факультету соціології та управління Запорізького національного університету, завідувач кафедри соціології, засновник та перший директор Запорізького обласного центру патріотичного виховання молоді.

Формування концепції патріотичного виховання має свою історію, свої здобутки. І не випадково Запорізька область, яка в цьому році відзначає 70-річчя, стала важливим центром формування патріотичної свідомості. Всім відомим є вислів «Запоріжжя –колисанка вільного духу, демократії, серце запорозького козацтва». Саме в Запоріжжі 1 січня 1996 року був створений перший в Україні обласний Центр патріотичного виховання. Звідси мають походження Концепції патріотичного виховання молоді, які, в нашій державі приймались, але, нажаль, не виконувались.

Сьогодні на нашу конференцію ми надаємо Запорізьку обласну концепцію патріотичного виховання громадян України, яка є результатом роботи авторської групи під керівництвом Власової Наталії Федорівни – директора «Обласного центру патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради,

Лепського Максима Анатолійович – д.ф.н., проф., завідувача кафедри соціології, декана факультету соціології та управління Запорізького національного університету

Мальованого Миколи Михайловича – к.ф.н., доцента, завідувача кафедрою теорії та методики виховання Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Притули Олександра Леонтійовича, президента Всеукраїнської федерації «Спас»;

Мірошниченка Олександра Вікторовича, протоієрея, старшого викладача релігієзнавства та теології Класичного приватного університету;

Зубка Ігоря Владиславовича – викладача юридичного факультету ЗНУ, президента благодійного фонду «Оберіг».

Концепція «витримала» обговорення та вдосконалення Координаційної ради з патріотичного виховання під керівництвом Светлицького Анатолія Анатолійовича, який зробив важливий організаційний та теоретичний внесок, як і всі члени Координаційної ради у розвиток концепції.

Мені разом з директором Центру Власової Н.Ф. випала честь провести загальну редакцію Концепції, яка обговорювалась з кожним автором Концепції та на Координаційній раді, тому зупинюся на базових концептуально-методологічних положеннях нашого проекту, який повинен пройти наукову верифікацію (перевірку) конференції та громадське обговорення.

Актуальність формування концепції патріотичного виховання визначена: по-перше, необхідністю поєднання та узгодження двох важливих тенденцій сучасного світу – з одного боку, формування єдиної світової цивілізації, з іншого боку, становлення України як важливого суб'єкту світового процесу;

по-друге, формування патріотичного виховання визначає згуртованість українського суспільства навколо “проекту українського розвитку”, створення такого соціального потенціалу, який дозволяє Україні увійти до числа країн-лідерів за ознаками якості життя людей, заради України:

по-третє, багатоманітність та специфіка українських регіонів потребує формування толерантності, єдності та об'єднання зусиль в системності розвитку громадянського суспільства.

Основною метою Концепції є визначення місця і ролі виховання патріотизму в контексті сучасного соціокультурного процесу, формування розвитку України у гідному служінні громадян Батьківщині як соціально значимої діяльності.

Патріотизм – є системоутворюючим поняттям національної свідомості народу, яка відображається у любові до України, надії та віри у найкраще майбутнє суспільства, знанні історії та надбань народу, гордості та відданості своєї Батьківщині, в готовності та практичній діяльності заради України. Патріотизм - це багатоаспектне явище, яке і представляє собою складну систему властивостей і характеристик. В цьому визначенні ми відійшли від традиційного визначення патріотизму як лише «відчуття», тому були введені родові ознаки патріотизму, оскільки відчуття можуть бути зманіпульовані, але справжня любов, віра та надія, служіння Вітчизні - ні.

Родовими ознаками поняття “патріотизму” є відображення:

1. Любові до України, що підкреслює позитивний життєстверджуючий характер відносин людина - суспільство, громадянин – держава, особистість – соціум. Любов до України є протилежною руйнуючому характеру ненависті, пихатості, зневаги інших суспільств, расизму, шовінізму, некрофільї (любові до смерті), нігілізму.

2. Віри і надії у найкраще майбутнє, які спрямовують розвиток України, формують соціальний капітал перетворень навіть в умовах кризи, є об'єднуючими ланками виживання та розвитку суспільства.

3. Знання історії та надбань народу є базою для подальшого розвитку у збереженні традицій та духовності як позачасового виміру життя українського народу, матеріальних та духовних здобутків попередніх поколінь;

4. Гордості та відданості своєї Батьківщині, як самобутності, самореалізації, створення суб'єктності України, як дієвого актора світового розвитку;

5. Практичний аспект стверджує, як готовність, так і власне практичну діяльність заради України.

Видові ознаки мають прояви у різних сферах діяльності захисту та розвитку України, як єдності у багатоманітності, що визначає різну спрямованість патріотичної діяльності суб'єктів. **У визначенні єдності на протидію уніфікації, як унормування патріотизму, що прищеплюється, нав'язується, маніпулятивного ствердження цінностей, норм, ідей.**

Патріотизм не може бути сформований під страхом правової загрози, він може створюватись тільки пробудженням вірою та любов'ю, формуванням переконань та ідеалів, вихованням особистості у світогляді служіння своєму народу, тому патріотичне виховання є однією з важливих цілей формування національної, правової, військово-патріотичної, політичної, економічної, екологічної, етико-моральної, соціокультурної, естетичної, трудової та сімейної свідомості. Всього того, що визначає духовний український уклад життя народу, як суб'єкту світової цивілізації, який своєю життєдіяльністю робить внесок у світову культуру, у формування загальнолюдських цінностей.

Патріотизм має прояви на різних рівнях ідентифікації та само ідентифікації:

На рівні особистості як ствердження та самореалізація у служінні Батьківщині;

На рівні спільноти як суб'єкта громадських об'єднань, сільської, селищної, міської або регіональної громади;

На рівні держави як громадян України;

На рівні суспільства як відповідальної людини за долю свого народу.

Для з'ясування принципів патріотичного виховання необхідно визначити специфіку змісту навчання і виховання. У змісті навчання має перевагу формування наукових уявлень, понять, законів, теорій, спеціальних загальнонавчальних вмінь і навичок. Цей процес безпосередньо сприяє вихованню та розвитку. **У змісті виховання переважає пробудження любові та віри, формування переконань, норм, цінностей, ідеалів, суспільнозначущих відносин, установок, мотивів, способів і правил суспільноцінної поведінки, ідейно-патріотичного (формування національної та державної ідеї), правового, естетичного, етико-морального, економічного, соціокультурного, екологічного, сімейного освітнього, трудове виховання.**

Саме тому патріотичне виховання ґрунтується на принципах:

Методологічних: об'єктивності, історизму, цінності, науковості, гуманізму, духовності, демократизму, державності.

Методичні принципи системності, активності суспільної значущості, трансляції культури, екоетиці (природовідповідності), соціалізації, самовизначення.

Дидактичні принципи: безперервності, безпосередності, позитивного досвіду, послідовності, сходження від простого до складного.

Наша концепція носить відкритий для обговорення характер і має за мету формування смислового поля служіння Батьківщині, де зусилля кожного є значущими.

ПАТРІОТИЗМ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

*Мазманян Цогік, магістрант
Запорізький національний університет*

«Той, хто не любить свою країну, нічого любити не може»

Джордж Гордон Байрон

Основний закон української держави - Конституцію України - прийнято від імені Українського народу - громадян України всіх національностей. Частиною першою статті 17 Конституції України проголошено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Закон України "Про основи національної безпеки України" визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Цим Законом визначено пріоритети національних інтересів, серед яких чільне місце посідають гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві тощо.

Зокрема, з урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на

належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

До складу суб'єктів забезпечення національної безпеки належать громадяни України, тому успішне вирішення визначених Конституцією України і Законом завдань залежить, головним чином, від суб'єктивного ставлення саме громадян України до своєї землі, народу, держави, культури тощо.

У суспільній психології позитивне ставлення громадян до зазначених національних цінностей прийнято називати патріотизмом. Отже, формування патріотизму, патріотичне виховання громадян України є головною передумовою забезпечення національної безпеки.

Разом з тим, в Україні на сьогодні відсутні як теоретичні, так і нормативно-правові базові поняття, які лежать в основі патріотизму, зокрема, такі як "національність", "нація", "народ" тощо. Правовий зв'язок між Україною і фізичною особою визначено законодавством про громадянство України, при цьому побудована і продовжує розвиватися система їх взаємних прав і обов'язків.

Патріотизм, як і майже будь-який іноземний термін, нерідко викликає в свідомості людей плутанину та неправильне його розуміння. Новітня історія української держави багата на випадки, коли «прикривання» цим словом заради, начебто, світлої загальнонаціональної мети призводило до деморалізації суспільства та появи у людей, особливо у молоді, досить радикальних поглядів на життя. Поняття «патріотизм» не має, на мій погляд, нічого спільного з такими поняттями, як «націоналізм» і, тим паче, «нацизм». Останні є проявами екстремізму, що базуються на ідеї вознесіння однієї національної або етнічної групи над іншими.

Отже, патріотизм, у перекладі з грецької мови, означає любов до Батьківщини. Тобто – це суто внутрішнє, морально – психологічне ставлення особи, що, в більшості випадків, має пасивну форму прояву.

Не можна примусити себе любити свою країну, але можна виховувати самоповагу й національну свідомість, вивчаючи історичний та культурний спадок. Будучи патріотами, ми проявляємо свою любов не до влади і не до країни, як адміністративно-територіальної одиниці, а до землі, на якій народились, до повітря, яке вдихнули в першу мить свого життя, до матері і батька, які це саме життя подарували.

Як зазначає віце-президент Українського фонду соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил, учасник бойових дій генерал-майор запасу, радник Міністра оборони України, В. Раєвський: «Патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого демократичного суспільства і виступає не лише інтегруючим початком, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенціальних соціальних можливостей в духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

Не підлягає сумніву сама можливість формування єдиного, - прийнятного для Сходу і Заходу України, героїко-патріотичного фундаменту в умовах переходу від одного суспільно-політичного стану до іншого, коли суспільство розколоте за соціально-економічними, ідеологічними, соціально-політичними основами.

Історія України являє собою нерозривне переплетіння трагічного і героїчного і не тільки не підлягає забуттю, а повинно служити головним стержнем в діяльності всіх суб'єктів патріотичного виховання».

У процесі становлення людини як особистості крім історико-культурного, а також духовного виховання, важливе значення має виховання правове - формування свідомості у душі поваги до закону. При чому закон слід розуміти не як формальну заборону, а як керівництво до дій, компас для прийняття правильного рішення в будь-якій ситуації.

Виховання молоді, в душі патріотизму, свідомого відношення до праці, високої культури, нетерпимості до явищ, що суперечать нормам моралі, передбачає формування у підростаючого покоління правової культури та правової свідомості. Правова свідомість відображає правову дійсність у формі знання права, оціночного відношення до нього та практичного його застосування, ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку в юридично значимих ситуаціях.

Формування правосвідомості української молоді визначає й правову культуру особистості. Ця культура передбачає глибоку повагу до правової основи держави і суспільного життя; розуміння соціальної ролі права і переконання в необхідності точного дотримання його норм і принципів; нетерпимість до будь-яких порушень законності; готовність до повсякденного співвідношення своєї поведінки з принципами і нормами закону і до сприяння формуванню такої ж позиції у інших членів суспільства тощо.

Необхідність правового виховання молоді зумовлюється рядом чинників.

По-перше, молоді члени суспільства перебувають на стадії переходу до соціальної зрілості, до самостійного життя, до здійснення соціальних функцій у повному об'ємі.

По-друге, в їх поведінці з'являються вікові особливості інтелекту, волі, емоцій тощо. Саме ці особливості, про які йшла мова вище, і зумовлюють, зокрема, недостатнє вміння визначати істинне значення того чи іншого факту, дати правильну оцінку прикладу який спостерігається, протистояти негативному прикладу мікросередовища, і зумовлюють необхідність правового виховання молодого покоління у душі поваги до Закону.

Право - поняття ширше та об'ємніше за Закон. Воно об'єднує в собі не тільки сукупність законодавчих, владних приписів, але й моральні норми та звичаї. Людина, яка знає і поважає свої права, ставить поважно і до прав інших людей, як своїх співгромадян, так і всіх інших.

Чинна Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю та проголошує вільність і рівність усіх людей у своїй гідності та правах. Ідея загальної транснаціональної рівності людей у своїх правах, їх гарантування та забезпечення їх захисту є основною метою Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, інших міжнародно-правових актів про права людини.

Первинними і найважливішими суб'єктами процесу правового виховання особи виступають сім'я та школа. Саме на початковому етапі формування

свідомості маленька людина повинна відчувати себе повноправним членом суспільства, цінністю для держави, в якій мешкає.

«Становлення правової свідомості, — пише О.І. Вишневський, — один з основних напрямів формування громадянина. У сім'ї та в школі дитина повинна не тільки навчитися поважати закони, відстоювати свої права та свободи, але й поважати чужі, толерантно ставитись до чужих поглядів, шанувати права інших на самовираження, власні культурні цінності, вибір конфесій, участь у політичному житті тощо. Все це надзвичайно важлива сфера виховання, передусім з точки зору потреб державотворення».

Твердження про те, що в такому ранньому віці дитина або підліток через свою ментальну незрілість не може мати правової культури є помилковим, оскільки право – це ніщо інше, як форма прояву морально-етичних принципів, а моральність треба виховувати в першу чергу.

Не слід покладати всі надії тільки на виховну силу інформації, оскільки на свідомість людини діє ціла система факторів, досить складних, а підчас протирічливих. Тому учасникам виховного процесу треба завжди пам'ятати, що їх особиста життєва поведінка має неабиякий вплив на формування нового покоління.

На превеликий жаль, політична, економічна та соціальна нестабільність і не визначеність, яка склалася в Україні в останні часи, тільки поширює масштаби правового нігілізму, що, в свою чергу, спричиняє тенденцію неповажного ставлення людей до самої країни. Дана ситуація є неприпустимою, оскільки це нівелює вирішальну роль держави у формуванні стратегії виховного процесу.

Але є й позитивний момент в діяльності державних органів влади, а саме прийняття проекту Указу Президента України „Про концепцію патріотичного виховання”, метою якої є:

- визначення основних принципів, основ організації патріотичного виховання громадян України та шляхів його вдосконалення;
- забезпечення єдності навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки, суспільнокорисної діяльності в процесі формування патріотизму у громадян України;
- вироблення єдиних поглядів на проблему виховання патріота і громадянина;
- визначення ролі державних органів в організації та проведенні патріотичного виховання;
- удосконалення педагогічних форм і методів патріотичного виховання;
- формування у громадян України високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання конституційного і громадянського обов'язку щодо захисту національних інтересів України;
- узгодження дій міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо цілеспрямованої діяльності у сфері патріотичного виховання;

- створення системи взаємних зв'язків і взаємодії навчальних закладів, в яких проводиться патріотичне виховання, з ветеранськими та іншими громадськими організаціями патріотичного спрямування.

Теперішній час - час великих суспільних перетворень, час формування української держави, час формування правової держави, час коли потрібно змінювати не тільки хід думок, але й почуття багатьох людей. Тому у правовому вихованні необхідно зосередити зусилля не тільки на тому щоб нарощувати правову поінформованість суспільства і суб'єкта, зокрема; необхідно спробувати "заглянути" в глибинні сфери внутрішнього світу людини - зрозуміти позитивні риси та недоліки, привнесені вихованням, що проявляються у правомірній та протиправній поведінці. Це, в свою чергу, дозволить не тільки узагальнювати набутий позитивний досвід, але - що найбільш важливо - проаналізувати помилки виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрейцев В. Проблеми реформування юридичної освіти в Україні // Право України. – 1998.
2. Державна національна програма „Освіта”. Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994.
3. Татаринцева Е.В. Правовое воспитание. - М.: Высш. Шк., 1990.
4. Іванчук В. Формування громадянської культури учнівської та студентської молоді в процесі навчання // Шлях освіти. – 2000. – №2.

ПРЕСС – ЦЕНТР В ШКОЛЕ (НЕКОТОРЫЕ МОМЕНТЫ ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ РЕДКОЛЛЕГИЙ РАДИОЖУРНАЛА И ПЕЧАТНОГО ИЗДАНИЯ – ГАЗЕТЫ – ЛИЦЕЯ № 99 г. ЗАПОРОЖЬЯ)

Малахова А. Н.

*«...Не человеческая природа должна быть приведена в соответствие с научными предметами, а научные предметы – с человеческой природой», – писал один из знаменитых педагогов прошлого Песталоцци. Процессы, происходящие в сфере образования в течение последнего десятилетия, как раз и направлены на максимальное приближение результатов школьного обучения к потребностям общества и личности каждого выпускника. Создание условий для формирования компетентной, способной к самореализации и саморазвитию личности, для формирования гражданина и патриота сегодня становится приоритетным в образовательно-воспитательном процессе учебных заведений Украины. В этой связи отметим, что возрастает роль **средств массовой коммуникации** в жизни человека, в культурном обмене между людьми, в образовании и воспитании новых поколений, а также в других областях социальной сферы. По замечанию Г.*

Селевко, «масштаб их влияния на население невозможно оценить. Мир вступил в новый этап своего развития – информационное общество».

Жить в условиях постоянных изменений, скоротечности событий; чувствовать и осознавать себя гражданином своей страны, членом общества, которому небезразличны процессы, происходящие в нем и в государстве; самому влиять на события, быть инициатором изменений; инициировать активные социальные действия – таковы инновационные потребности, которые, наряду с другими, формирует в своих учениках коллектив учителей лицея № 99. Работа школьного *Пресс-центра – лицейского радиожурнала и «Молодежной Лицейской Газеты»* – как нельзя более способствует реализации и указанных выше **целей**, и следующих **задач**:

- формировать коммуникативную и информационную компетенции личности, жизнеспособной в современном социуме;
- способствовать формированию и развитию творческой одаренности личности, содействовать её самореализации;
- развивать в подростке, старшекласснике активное восприятие им окружающего мира, осознание им своего места в жизни общества и того, что он способен влиять на позитивные изменения в ней;
- заложить основы коммуникативной этики, способствовать формированию высоких нравственных качеств личности, внутренней, а также речевой культуры через осознание силы слова.

Перечисленные *основные* задачи лицейского Пресс-центра не включают формулировки о формировании у школьников чувства патриотизма. Но отсутствие словесной формулы никак не отрицает сути вопроса. А суть в том, что в системе патриотического воспитания СМИ любого уровня, а тем более – выпускаемые самими детьми, играют одну из первых ролей. Уже хотя бы потому, что на вопрос «С чего начинается Родина?» не только люди старшего поколения, а и молодежь – ответят: с улыбки мамы и заботы отца, с берез и тополей за окнами родного дома, с улицы, по которой идёшь каждый день, с милых сердцу друзей во дворе и школе, с товарищей, одноклассников, с каждой такой родной и близкой сердцу «мелочи», без которой – ты был бы другим, иным, не собой... И школьная пресса, школьные стенгазеты и радиожурналы как раз и занимаются такими вот «мелочами», которые складываются в замечательную мозаику – картины школьного детства, картины малой родины, которой дорожишь, которую «при жизни никому нельзя отдать»...

С какими мыслями, зачем люди включают радио, берут в руки газету? Ведь не только затем, чтобы создать звуковой фон или просмотреть фотографии – развлечься... Мы уверены в том, что, помимо удовлетворения потребности знать больше, быть в курсе всех событий окружающей жизни, слушатель школьного радио и читатель школьной газеты учатся думать, сопоставлять, видеть (и не только глазами), чувствовать, любить, оценивать и ценить, осознавать себя членом сообщества лицеистов и гражданином своей страны. А в этом случае человек перешагивает рубеж поверхностного отношения к явлениям жизни, превращается в человека, развитого гармонично, понявшего, что его духовный мир способен, а, следовательно, и обязан вместить и знания о мире, и тонкости избираемой им

профессии, и прелесть искусства, и осознание себя и своего времени частью Истории и своей родной земли... Другими словами, происходит становление таких неотъемлемых качеств личности, как гражданственность, потребность служения обществу, родному городу, родной стране...

Пресс-центр запорожского многопрофильного лицея № 99 в сегодняшнем его формате существует с 2003 года. Тогда, исходя из пожеланий учеников, начал работу радиожурнал «Пятнашка» (несколько необычное имя его было обусловлено и тем, что выходили мы в эфир по пятницам, и тем, что тематика выпусков была очень разнообразной, пестрой – «пятнистой»). Тогда, в начале, помимо самой подготовки материалов и эфира, решались нами и организационные вопросы. К слову, одним из них был вопрос о позывных радиожурнала. Каково же было мое удивление, когда мои журналистки, не сговариваясь, выбрали для позывных узнаваемую каждым лицеистом музыкальную фразу – фрагмент нашего Лицейского Гимна! (Удивлена же я была не выбором, а совпадением: моё, оставшееся неозвученным, предложение совпало с предложением детей!) За пять лет работы радиожурнала и совпадало, и вызывало нешуточные споры, и менялось – многое: некоторые темы и рубрики «ушли навсегда», что-то приняло новый формат или новое «лицо», обрело новый «голос», уходили из редколлегии выпускники и на их место заступали «новенькие»... Но главное – остается неизменным: наш радиожурнал – есть, у него – своя аудитория, ежегодно в редколлегию приходят новые «кадры», обновляются рубрики, темы, методы подачи материала... И традиционно в начале выпуска звучат узнаваемые *только* лицеистами (и *всеми* лицеистами) позывные – мелодия Гимна к словам «Друзья! Дадим друг другу руки...»

К числу традиционных можно отнести и ставшие популярными *радиоэстафеты* – проект, осуществляемый в школе кураторами редколлегии радиожурнала и журналистами-учениками. Первая была проведена под названием «Радионеделя для 5-ой (6, ..., 11) параллели»; цель – популяризация школьного радио, привлечение лицеистов разных классов к работе в редакции, более тесное знакомство с жизнью других параллелей, с соучениками из других классов.

Вторая радиоэстафета была посвящена 65-ой годовщине Великой Победы над фашизмом. Собственные корреспонденты от классов и параллелей получили задание редакции: 1) изучить материалы, связанные с историей Запорожья и Хортицкого района («События и люди моей земли»), и подготовить их для выступления по радио; 2) предоставить вниманию слушателей историю популярной песни военных лет («Вставай, страна огромная!», «В землянке», «Эх, дороги...», «Песня о Днепре» и др.); 3) подготовить репортаж о трагических моментах всемирной истории периода Великой Отечественной войны – в рубрике «Повториться этому нельзя!..» В эфире звучали голоса и младших школьников, и учащихся среднего звена, и старшеклассников. В течение полутора месяцев накануне Дня Победы проводились эти тематические выпуски, вызвавшие, как в последствии показал соцопрос, огромный интерес у самых разных категорий слушателей – от взрослой аудитории до самых маленьких лицеистов... Трудно переоценить роль проведенной детьми разных возрастов исследовательской, поисковой работы в формировании у них чувства гордости за

своих земляков и родную землю, чувства любви к запорожскому краю – чувства патриотизма.

Это же качество, наряду с другими, формируют и у радиожурналистов, и у слушателей тематические радиолинейки Памяти, посвященные трагическим и героическим страницам жизни Запорожья и Украины – Чернобыльской катастрофе, войне в Афганистане, Голодомору...

...Слово произносимое, звучащее, предназначенное для слушателя, отличается от слова написанного, адресованного читателю. Этот урок должен быть осознан начинающими журналистами-школьниками одним из первых. И для нас он стал актуальным в тот момент, когда было задумано, расширив Пресс-центр, сделать **школьную газету** – организовать печатное школьное издание. Произошло это в самом начале 2005 года.

Сегодня **«Молодёжную Лицейскую Газету» («МЛГ»)** и её редколлегию хорошо знают не только те, кому газета адресована непосредственно, – лицеисты и их семьи, учителя, работники лицея, – наше печатное издание читают и в родном Хортицком районе, и в Запорожье, и даже за пределами области. Работу редколлегии оценили и отметили: в 2005 г. – Дипломом в спецноминации «Надежда Выставки», а в 2006 г. – уже Дипломом «Лучшая школьная газета» на областном конкурсе молодежной прессы (1 место); весной 2008 г. – Дипломом «Лучшая школьная газета» по итогам конкурса школьных газет Хортицкого района. Только осенью 2008 года в адрес редакции поступили такие награды, как Диплом участника Национального конкурса школьных газет; Диплом и кубок победителя 4-ой Всеукраинской Выставки-конкурса молодежных печатных изданий – «МЛГ» заняла в этот раз призовое 2 место. Среди достижений (и это особенно приятно) – и личные победы юных корреспондентов: в городском конкурсе тематических работ, посвященных 65-ой годовщине освобождения Запорожья от немецко-фашистских захватчиков, проведенном «Пресс-центром «Акцент», приятно удивили всех членов жюри работы Марии Кошель (9-Г кл.), получившей за свой репортаж 1 место и Диплом победителя, а также работы Алёны Олейник (6-А кл.) и Маргариты Калибачук (4-Б кл.), получивших Дипломы победителей в спецноминации «Самая яркая работа». Хочется непременно отметить, что если материал шестиклассницы Алёны, как учащейся профильного класса с углубленным изучением истории, был посвящен военной судьбе Днепрогэса и опирался на глубокое исследование вопроса, то работы Марии и Маргариты, написанные на одном дыхании, – это рассказы о самых близких людях, о родных бабушках и дедушках, чьи судьбы или детские воспоминания, напрямую связанные с годами Великой Отечественной и первыми послевоенными годами, полны трагизма, неизбывной боли душевной.... И выводы, которые делают начинающие журналисты в своих репортажах, - яркий пример того, как работа над материалом формирует гражданскую позицию, а любовь к малой родине преобразуется в любовь к своей стране, ко всему миру людей... *«...Когда вся наша большая семья собирается вместе, – пишет в своей статье четвероклассница Маргарита, – взрослые всегда обязательно вспоминают моих прабабушек и прадедушек, переживших самую, по-моему, страшную войну. Рассказывают нам, как всё было, что помнят. И ещё – мы поём песни.*

И среди этих песен есть и песни о войне. Одна из них – любимая песня прадедушки Станислава, который воевал в пехоте. Это песня «Эх, дороги...». В ней есть строчка, которой я, по совету мамы, озаглавила свою работу. Нам, детям, маленьким и постарше, нужно знать, какими трудными дорогами прошли наши деды и прадеды. Нам нельзя забывать ужас, который несет война, чтобы он никогда не мог повториться! «Нам дороги эти позабыть нельзя!..» В унисон звучат и слова шестиклассницы Алёны: «...Да, много событий пережил наш Днепр и земля Запорожья, им омываемая... Он видел войны, он помнит славный подвиг наших дедов и прадедов. Люди тоже помнят Историю Города – и называют именами героев площади, парки, улицы... Так, на улице героя Гудименко расположена моя школа, а на улице, носящей имя разведчика Курузова, живут мои одноклассники /.../ Очень хочется, чтобы все-все политики, политики разных стран понимали, что любой, даже зыбкий мир лучше любой войны. И тогда... Тогда наш Днепр никогда не будет «реветь и стонать», видя боль народов и искалеченные судьбы людей!..»

...Каковы темы, освещаемые в «МЛГ»? Об этом расскажут названия рубрик: *«Лицейские таланты»; «Новости отовсюду»; «Наша надежда – начальная школа»; «События школьной жизни»; «Творчество»; «Проблемы, которые волнуют»; «Победы лицеистов»; «Поездки и путешествия»; «АфоНаризмы от учеников и учителей»; «Самоуправление в лицее» и др.* – и заголовки статей и репортажей: *«К ЧИТАТЕЛЮ», «ВОЛШЕБНЫЙ МИР ШКОЛЬНОГО ТЕАТРА», «КАКИЕ ВЫ СЕГОДНЯ, ПРИНЦЫ И ПРИНЦЕССЫ?», «СУБКУЛЬТУРЫ», «ЕЩЁ РАЗ О ЛЮБВИ...», «СОЛДАТОМ МОЖЕШЬ И НЕ БЫТЬ, НО ЗАЩИЩАТЬ УМЕТЬ – ОБЯЗАН!», «ВОЗМОЖНА ЛИ ДРУЖБА МУЖЧИНЫ И ЖЕНЩИНЫ?», «МОЙ СОВРЕМЕННИК», «ПОСМЕЁМСЯ ВМЕСТЕ!», «Я К ВАМ ПИШУ...», «В ПОМОЩЬ ВЫПУСКНИКУ: ВНО – НЕ НЛО, И СМОТРИ, НЕ ПЕРЕПУТАЙ!», спецвыпуск «ШКОЛЕ – 20! ЭТО МНОГО ИЛИ МАЛО?...», «ФОТОГАЛЕРЕЯ ПРИГЛАШАЕТ...», «НАШИ В КИЕВЕ», «ХОЧЕШЬ БЫТЬ СЧАСТЛИВЫМ? – БУДЬ ИМ!», «ПРОБУЕМ ПЕРО», «НЕПРИЧЁСАННЫЕ МЫСЛИ», «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ ВСЕГДА!», «ИЗ АРТЕКА – С ПОБЕДОЙ!», «ЧЕМ ЗАПОМНИШЬСЯ ЛИЦЕЮ, ВЫПУСКНИК?», «В ЛИЦЕЙСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ – НОВЫЙ ПРЕЗИДЕНТ!»... – и так далее, и так далее... Главное – мы пишем о делах родной школы, о том, что дорого нам, с чем мы сталкиваемся ежедневно, чем живем каждый день... Мы пишем о нашей малой родине, которую любим и которой очень гордимся. Недаром в тексте «Весёлой презентации «МЛГ», изменяя, практически, всё содержание уже в третий раз (столько раз менялся состав редколлегии), ребята оставляют неизменными последние строчки: *«...Подучимся. Вырастем. Станем мудрее. И – гордо расскажем всем: мы – из лицея!!!»**

Девиз редколлегии «Молодёжной Лицейской Газеты» – *«Пробуй! Дерзай! Пытайся! Твори!»*. Сейчас я обращаю этот призыв к тем, кто читает мою статью. Попробуйте выпускать газету – это трудно, но так интересно! Это поможет и вам в вашей работе как воспитателя, и вашим ученикам – воспитанникам. А радость,

сопутствующая выходу *вашей с ними* газеты в свет, будет столь велика, что после первого номера вы – не остановитесь и среди школьных газет города (области, Украины!) появится ещё одно печатное издание, с которым читатели (а среди них обязательно будет и редакция «МЛГ») с удовольствием познакомятся и подружатся.

И если моя статья хоть чем-то поможет вам, – я буду искренне рада.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ (УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД)

Маленко О.В.

Методист ДНЗ №1 м. Бердянськ Запорізька обл.

На сучасному етапі в освіті відбуваються зміни в дуже прискореному темпі, а світогляд людини неспроможний активно сприймати такий потік інформації з патріотичного світогляду. Тому актуальним завданням стає формування нового педагога- патріота, здатного оперативно реагувати на інноваційні зміни в освіті, оскільки впроваджувати новітні патріотичні технології можливо тільки через педагогічний досвід раціоналізаторського характеру. Мета статті - дослідження теоретико- емпіричного обґрунтування можливостей менеджменту, встановлення і розвитку інтелектуального, патріотичного виховання в ДНЗ. Зміст менеджментської діяльності з патріотичного виховання в ДНЗ включає такі напрямки : діагностико - аналітична діяльність, теоретичне і практичне навчання вихователів, робота з педагогічним періодичним досвідом з патріотичного виховання , дослідницька діяльність. Кожен напрямок слід розглядати як механізм створення індивідуального імідж – траєкторій для кожного вихователя, як мотиваційний механізм професійного зростання у вивченні питання патріотичного виховання дошкільнят. Методологічною основою досліджень є теорія і практика таких авторів: Антонович В. , Грушевський М.С., Кириченко О.В., Леонтьєв А.Н., Наливайко Д.С., Федоренко Д.Т., Петронговський Р.Р., Яворницький Д.І., Томчук М.І.

Не дивлячись на фундаментальність дослідження, все ж залишилися протиріччя . Серед них невідповідність традиційних методів виховання в сучасній соціальній патріотичній ситуації

(Маслікова І.В.) [3]

Виховні потреби

Освітні потреби
Суспільства

Освітні потреби
вихователя

Цілі методичної служби

- формування особистісно - розвивальної моделі патріотичної освіти вихователів та вихованців
- створення оптимальних умов для розвитку та становлення патріотичного світогляду особистості як суб'єкта діяльності та соціальних стосунків
- задоволення потреб вихователів у постійному підвищенні їх професійного загальнокультурного та загальноосвітнього рівня

завдання

- розвиток та збагачення патріотичної культури вихователя;
- озброєння вихователя знаннями психоло- педагогічної теорії педагогічної практики формуванню патріотичної свідомості, громадської відповідальності, правосвідомості.
- діагностика індивідуально- психологічних особливостей дітей та вихователя.
- створення системи соціально- психологічної підтримки вихователя у розвитку його творчого потенціалу , адаптації до сучасних умов, формуванню патріотичної свідомості.
- Стимулювання до самоосвіти , саморозвитку, правової та патріотичної освіти вихователя та вихованця

Зміст діяльності методичної служби

Принципи:

- принцип рівнево – кваліфікаційного підходу
- принцип правового та патріотичного підходу
- принцип врахування індивідуального досвіду
- принцип створення умов і свободи вибору
- принцип проблемно- ситуативної організації навчання

Теоретичне навчання

Семінари, конференції,
проблемні лекції

Практичне навчання

Форми навчання

Семінари- практикуми
рішення творчих індивідуальних
завдань
динамічні творчі групи

Виховний досвід

Моделювання
виховного досвіду

Методичний фестиваль

діагностика роботи
з інформаційними джерелами
програми

тренінги,
ігри,

консультації,
складання

(патріотичного змісту)
виступ із звітом

відкриті заходи

щодо патріотичного
виховання

Патріотизм (від грецького *patriotes*- батьківщина, вітчизна) 0 любов до батьківщини; одне з найглибших людських почуттів, закріплених віками.

Мабуть, жодне почуття, що має таке велике і конкретне значення, не зазнавало стількох тлумачень, інтерпретацій, фальсифікацій та перекручень.

І все - таки *патріотизм* лишається одним з небагатьох понять, які є основоположними, головними у вираженні громадських почуттів, найвищих засад духовного світу людини.

(За О.В.Кириченко) [2]

Виховати свідомого громадянина і патріота означає сформувати в дитини комплекс певних знань, особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою у повсякденних діях, вчинках поведінці. Йдеться про:

- патріотичну самосвідомість, громадську відповідальність і мужність, громадську ініціативність та активність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її міжнародний авторитет;
- повагу до Конституції, законів Української держави, прийнятих у ній правових норм, сформовану потребу в їх дотриманні, високу правосвідомість;
- доскональне значення державної мови, постійну турботу про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту;
- повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця та наступника;
- дисциплінованість, правильність, творчість, турботу про природу та екологію рідної землі;
- фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо - естетичну культуру;
- гуманність, шанобливе ставлення до культури, вірувань, традицій та звичаїв інших народностей, що населяють Україну, високу культуру міжнаціонального спілкування.

Причиною наших невдач часто буває занижена самооцінка, філософія меншовартості, невіра у свої сили і можливості, несформованість високих громадських почуттів патріотизму, любові до Батьківщини, невміння бачити добре, пишатися ним. А це означає: на якому етапі у вихованні було прогаяно щось важливе. Отже, перед широким освітянським загалом і "дошкільними", зокрема, стоїть вельми складне та відповідальне завдання – відродити у наших громадян почуття патріотизму, змалку прищеплюючи цю важливу рису дітям. Щоденне наше життя і останні політичні події вкотре засвідчують, що проблема формування громадської свідомості потребує особливо пильної уваги. Свого часу, справедливо засудивши надмірну заідеологізованість комуністичної системи виховання, педагоги відсунули цей аспект роботи, зосередившись на інших проблемах. Тут позначилися також суспільна депресія та брак загальнонаціональної об'єднавчої ідеї. Тож завдання патріотичного виховання

розв'язували здебільшого вдаючись до вивчення історії України, її старожитностей. Щодо сьогодення дорослі частіше сором'язливо відмовчуються, аби не вирвалося різке слово.

(За Зубалій М.Д.) [1]

Втім, кому, як не нам, управлінцям довкілля, добре відомо, що саме в цьому найніжнішому віці формуються основи особистості, а отже, й риси громадянина. Знаємо і те, що чотири, п'ять років людині буває один раз у житті. І не має вона страждати від того, що найсензитивніший період її дитинства припав на час державних проблем і суспільної розгубленості, діти мають бути щасливими, радіючи кожному новому дню. *І наше завдання - навчити малят:*

- любити свій народ таким, яким він є, з його сильними і слабкими сторонами;
- шанувати не лише героїчне минуле України, а й не прості будні сьогоднішнього державотворення;
- прагнути робити добро, віддавати свої сили і здібності на користь рідної країни;
- відчувати себе не байдужими споживачами, а господарями на своїй землі, від кожного з яких залежить її розквіт і добробут.

Суспільна активність, громадська позиція формуються змалечку, і не слід нам боятися заїделегізованості, як не боятися цього в багатьох розвинутих країнах, прищеплюючи дітям упевненість у тому, що вони живуть у найкращій країні світу, навчаючи їх шанувати закони своєї держави. Утвердження суверенної, правової держави, інтегрування України до світового співтовариства актуалізує необхідність переосмислити зміст виховання юного покоління. Оскільки дошкільне дитинство є періодом первинного фактичного становлення особистості, сьогодні, як ніколи, важливо приділити особливу увагу вихованню в дітей моральної культури взагалі та основ громадянськості зокрема. Міць держави, її добробут і прогресивний розвиток значною мірою залежать від того, чи прищеплено людині с перших років її життя такі риси, як самостійність, дисциплінованість, уміння орієнтуватись у своїх правах та обов'язках, миролюбність, здатність відповідати за свої вчинки та їхні наслідки, небайдуже ставлення до того, що відбувається навколо. На це, до речі, орієнтує Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Значення проблеми патріотичного виховання в нашому суспільстві актуалізується у зв'язку з потребою здійснювати державотворення в Україні на засадах демократії та гуманізму. У нинішній, досить складний кризовий час, коли багато людей зневірені, проблема виживання відсуває подекуди на другий план „високі” почуття, але ми, педагоги, не маємо права на зневіру. Треба навіть найменшим пояснювати: ми - українці - гарний, роботящий, талановитий, щедрий народ. У нас гарна природа, родючі землі, маємо вільну незалежну державу. Щоправда, вона молода, то ж не все ще виходить так, як хотілося б. Але нам є чим пишатися і за що любити Батьківщину. У найзагальнішому виразі громадське виховання спрямоване на надання кожній людині можливості почуватися соціально, політично, юридично і морально захищеною та дієздатною, а водночас – соціально відповідальною у своїй країні. Така постановка проблеми дещо відрізняється від звичного для нас за минулих

часів уявлення про необхідність для кожного суспільства „вирощувати” корисних для нього членів, готових для життя у цьому суспільстві та захисту його інтересів. Громадське виховання можливе лише у демократичному суспільстві. Всі тоталітарні суспільства передбачають обов’язкове схилення людини до „вірності ідеалам” певної політичної сили ідеологічним постулатам, а від так – маню полювання свідомістю людини, починаючи з дитинства, за допомогою відповідного цим цілям виховання. Слід пам’ятати свої славні традиції, зокрема побратимства, міцної дружби, любові до Батьківщини, запорізького козацтва. „Де общее добро в упадку, забудь отца, забудь і матку, лети повинність ісправлять”, - проголошував І.Котляревській в своїй „Енеїді” . І ці традиції не є ознакою тільки минулого, підтвердженням цьому були роки Великої Вітчизняної війни, масовий героїзм наших співвітчизників, серед яких була величезна кількість українців. А Чорнобиль! Це вже трагедія нашого покоління. Рятуючи інших, люди йшли на смертельний ризик для власного життя. Таких прикладів героїзму, самопожертви можна навести багато, ми знаємо їх, і їх обов’язково повинні знати наші діти. Приймавши естафету від попередніх поколінь, маємо продовжувати справу за ради якої було покладено стільки прекрасних життів, адже нам є на що спертися. К.Ушинський казав свого часу : „Не має одного виховання, яке можна застосувати для всіх. Тим більше, в кожній нації є своє”. І таким своїм є для нас українців етнопедагогіка. Етнопедагогіка – ефективний засіб формування громадянської свідомості, почуття гідності тощо, бо розкриває багатющі виховні традиції українського народу. За допомогою традицій, обрядів, пісень та інших суто своїх специфічних засобів етнопедагогіка формує особистісні риси, притаманні українському народові , нам – українцям, що, до речі, вико цінується в усьому світі. Говорячи про патріотичне, громадянське виховання, не можна, звичайно, обминути і мовне питання. Повага до рідної мови має формуватись у дитини змалечку. І в тих дошкільних закладах, де мові надають належне значення , вихованці за роки перебування, досягають прекрасних результатів. Через мову вихователь передає своє ставлення, спонукає до спілкування, емоційного відгуку на свої дії. Лагідне звертання, теплі і добрі слова, звернені не лише до дитини, а й до дорослих у присутності малюка сприятимуть позитивному прийняттю думки, яку хоче передати, той хто каже. Зміст спілкування, спрямований на моральний розвиток дитини, визначається дорослими і можливості його безмежні. Слід долучати малюків до мовного багатства народу, а для цього педагоги та батьки мають збагачувати власну мову. Читати твори української літератури і розмовляти з дітьми добірною літературною мовою. Мова дорослих має бути інколи і високою, урочистою. Чому так рідко звучать у нашому буденному спілкуванні з дітьми такі слова, як Батьківщина, Вітчизна, совість, гідність. Обов’язок, свобода? Адже діти мають розуміти їхнє значення і керуватися ними у своєму житті.

Оскільки головним видом діяльності є гра, через яку вона найбільше пізнає світ, набуває знань, вчиться жити серед людей, засвоює правила співжиття, треба обов’язково насичувати ігри дітей змістом, який сприяв би їхньому патріотичному , моральному, громадянському зростанню. Навіть таке серйозне завдання, як виховання шани до державних символів, можна розв’язувати за допомогою гри. Усім відомо, як подобаються дітям різноманітні ритуали. Таким урочистим і

радісним дійством можуть стати підйом та опускання Державного Прапора на початку та вкінці дня, урочисте слухання Державного Гімну, облаштування куточка, де поряд з прапором і гербом вміщені тексти гімну і карта України. До цієї роботи можна залучити і батьків. І не тільки атрибутика має бути в дошкільному закладі, його стіни могли б прикрашати портрети найвидатніших людей країни, репродукції творів українського живопису, національного декоративного мистецтва. Робота з державною атрибутикою не буде ефективною, якщо вестиметься формально і не лягатиме на підготовлений ґрунт поваги і любові до Батьківщини, високих моральних якостей, сформованих у дитини.

А що має повсякдень, повсякчас супроводити дитинство? Так, іграшка. Вона допомагає розгорнути гру. Вона дуже дорога дитини і викликає у неї глибокі почуття. Завітаємо до дитячого світу. У тому „чужоземному” царстві ви не знайдете жодної фігурки, скажімо козака. Зате там є лицарі, первісні люди невідомого походження, всілякі інші страховиська та потвори. Більшість того, що в нас є в продажі, привозять з усього світу насамперед з Китаю, ці іграшки не завжди відповідають віковим можливостям та віковим вимогам. Керівництво ДНЗ № 1 м. Бердянська вирішило, що час подбати про виготовлення української іграшки і перші кроки вже зроблені. Нині в дитячому садку з'явилася нова іграшка – лялька українська дівчинка. Цю ляльку можна одягнути і роздягнути як Барбі. Вдягаючи її, наша маленька україночка, Наталочка чи Оксаночка знає з чого складається українське вбрання та як воно називається. Ця іграшка користується великим попитом серед вихованців закладу. Також в садку є народознавчий музей, або, як його часто називають „світлиця”, але треба не лише демонструвати дітям ті цікаві речі, які вони ніде більше не побачать, а й дозволяти потримати їх у руках, по-маніпулювати ними, інакше дитина залишиться байдужою до експонатів, що бачить здаля.

Любов до країни, свідоме розуміння статусу громадянина виробляється з того, яке ми ставимося до свого найближчого – вулиці, дитячого садка, людей, що нас оточують. Ця думка аж не як не нова. Але до неї треба прийти свідомо. У нас немає книжок для дітей патріотичного сформування. Така книжка повинна бути цікавою, гарно ілюстрованою, сучасною. З ініціативи керівництва ДНЗ № 1 батьки під час відпусток, відпочинку з дітьми відвідують історичні місця і роблять цікаві фотографії. На багатьох з них вихованці садка разом зі своїми татами і мамами зображені біля історичних пам'яток України. Ці фотографії ілюструють цікаві розповіді про міста і села, де побували діти, короткі відомості про їхню історію.

Спілкуючись, ми всі – і дорослі і діти - відчуваємо хвилюючі почуття спорідненості, належності до одного народу. Ми всі маємо просто дуже любити свою землю такою, яка вона у нас є. Пояснювати дітям, що Приазов'я наша земля, і Запоріжжя – наша земля, і Волинь теж наша. І всі ми, - народ однієї країни - України, вона є нашою державою, і нам, і нашим дітям у ній жити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубалій М.Д. Теоретично- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. - Київ- Житомир ”Ефективність форм військово-патріотичного виховання допризовників”

2.Кириченко О.В. Допризовна підготовка молоді –Х.: Вид.група”Основа”-2008-224с.- (серія ”Адміністратору школи”

3 Маслікова А.В. Моніторингова система освітнього менеджменту –Х: вид. Група ”Основа”, 2005-144с.- (Б-ка журн. ”Управління школою”; вип..10 (34))

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: МЕТА, ЗМІСТ, ФОРМИ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Мальований М.М.

*к.ф.н., доцент, завідувач кафедри теорії та методики виховання КЗ
«Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти» ЗОР
Секіринський О.М.*

*ст. викладач кафедри теорії та методики виховання Запорізького обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти*

Мальована Л.І.

ст. вчитель ЗОШ № 100 м. Запоріжжя

Мета патріотичного виховання – сформувати свідомого громадянина, професіонала, тобто людину з притаманними особистісними й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему завдань:

- визначення й забезпечення в реальному житті прав людини як гуманістичної цінності та єдиної норми всіх людей без будь-яких дискримінацій, на чому будується відкрите, демократичне, громадянське суспільство;
- втілення в життя української національної ідеї, що підпорядкована консолідації українського народу в українську політичну націю, яка прагне жити в співдружності з усіма народами і державами світу;
- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи та її громадянською відповідальністю;
- формування національної свідомості, усвідомлення належності до рідної землі, народу; визначення духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; виховання почуття відданості Батьківщині; утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість;
- формування соціальної активності і професійної компетентності особистості на основі таких соціальних умінь: готовність до участі в процесах державотворення, здатність до спільного життя суспільства, готовність узяти на себе відповідальність; здатність розв'язувати конфлікти відповідно до

демократичних принципів, здатність до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей; формування працелюбності особистості, відповідальності за свої дії;

- формування політичної та правової культури засобами громадянської освіти, що дає знання про політичні системи і владу на всіх рівнях суспільного життя, про закони та законодавчі системи; виховання поваги до Конституції України, чинного законодавства;
- розвиток критичного мислення, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисту позицію в тих чи інших питаннях, уміння знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми, брати участь у дебатах, уміння переосмислювати дії та аргументи, передбачати можливі наслідки дій та вчинків;
- уміння визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватися з демократичними інститутами, органами влади, захищати і підтримувати закони та права людини, бути обізнаним зі способами соціального захисту;
- формування толерантного ставлення до культур і традицій народів своєї країни, інших народів світу;
- виховання негативного ставлення до будь-яких форм насильства; активне запобігання проявам націоналізму, шовінізму, фашизму.

Зміст патріотичного виховання

Виховання патріота має бути спрямованим передусім на повагу до українського народу – громадян України всіх національностей. Важливою рисою патріотизму є сприяння становленню й утворенню України як правової, демократичної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини.

З патріотизмом органічно поєднується **національна самосвідомість** громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації, вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, волю до праці на користь народу та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Важливе місце в змісті патріотичного виховання посідає формування культури міжнаціональних відносин. Культура міжнаціональних відносин – це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального й духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Патріотичне виховання має стимулювати також розвиток **планетарної свідомості**. Вона включає почуття єдності й унікальності життя на Землі, повагу до всіх народів, їхніх прав, інтересів і цінностей, розуміння світу як єдності й різноманітності системи держав, що повинні мирно співіснувати та співпрацювати.

Визначальною характеристикою патріотичної зрілості як результату патріотичного виховання є розвинена **правосвідомість** – усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, ставлення до закону, до державної влади.

Правова демократична держава, якою прагне стати Україна, передбачає, що її громадяни не лише добровільно дотримуватимуть чинних законів, а й конституційними методами боротимуться за нові, кращі закони.

Важливою складовою змісту патріотичного виховання є **розвиток політичної свідомості**. Вона включає належну політичну компетентність, знання про типи держав, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Політична культура виявляється також у лояльному і водночас критично вимогливому становленні людей до держави, її установ, організацій влади, у здатності громадян брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу.

Патріотична зрілість включає **дбайливе ставлення до природи**, що є справою як внутрішньодержавною, так і міжнародною. Це ставлення виявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, в усвідомленні особливостей і основних екологічних проблем навколишнього середовища.

Найважливішою складовою патріотичної свідомості є **моральність особистості**. Вона включає такі гуманістичні риси, як доброта, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду. Названі якості визначають рівень культури поведінки особистості.

Значне місце в змісті патріотичного виховання займає **культура поведінки особистості**, що виявляється в сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості, що ґрунтуються на нормах моралі, закону, вчинків людини. Культура поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах закону, а з іншого – засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини.

Важливою складовою змісту патріотичного виховання є **розвиток мотивації до праці**, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоспроможності й самореалізації особистості в ринкових відносинах.

Форми патріотичного виховання

Процес патріотичного виховання особистості значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину та суспільство. Крім того, оволодіння системою знань формує здатність усвідомлювати місце своєї спільноти серед інших спільнот світу, норми міжнародного спілкування та взаємодії.

Освітній процес у закладах освіти має бути насичений різними аспектами патріотичного виховання. Проте особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного циклу, а саме: історії, географії, природознавству, суспільствознавству, літературі як українській, так і світовій. До них долучаються й предмети художньо-естетичного циклу, а також ті, що входять до шкільного компонента освіти.

Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації.

Серед методів і форм патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій, ігри-драматизації тощо. Крім цих методів, доцільно використовувати також традиційні: бесіди, диспути, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування тощо.

Застосування наведених форм і методів патріотичного виховання покликане формувати в особистості когнітивні, нормативні та поведінкові норми, що передбачають вироблення вмінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин адекватної орієнтації, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

Результативність патріотичного виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми й методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління дітей, підлітків, юнацтва, молоді.

Інститути, що забезпечують патріотичне виховання.

Виховання патріота – громадянина України покладається на дошкільні навчальні заклади, школи, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади – інститути та університети, позашкільні заклади освіти, клуби, центри, бібліотеки; установи культури, громадські (неурядові) організації. Завдання патріотичного виховання мають також виконувати засоби масової інформації шляхом публікування відповідних матеріалів, підготовки та випуску навчальних теле- та радіопередач. Важлива роль у формуванні патріотичного виховання належить сімейному вихованню.

Останнім часом зростає вплив церкви та її інституцій на формування світоглядних орієнтацій особистості, що зумовлює потребу співпраці різних інститутів патріотичного виховання.

Сприяття досягненню цілей патріотичного виховання значною мірою покликані різноманітні благодійні й філантропічні організації та фонди (підтримка виховних заходів, конкурсів, семінарів, тренінгів, надання грантів для розробки науково-методичних матеріалів, посібників, підручників, фінансової підтримки публікацій тощо).

Основні шляхи реалізації концепції.

Ефективність патріотичного виховання обумовлена повнотою реалізації всіх його складових.

Конкретними шляхами можуть бути:

- включення проблематики патріотичного виховання до дослідницьких програм та планів навчальних та наукових закладів, проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем патріотичного виховання й освіти;

- підвищення професійної кваліфікації педагогів та вихователів, для чого треба створити на базі обласних інститутів післядипломної освіти гнучку, оперативну систему науково-методичної підготовки й перепідготовки;
- спрямування Міністерства освіти і науки, Академії педагогічних наук України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських адміністрацій на організацію та проведення науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, засідань методичних об'єднань, створення творчих колективів з проблем патріотичного виховання і освіти;
- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій, поширення передового досвіду творчих педагогічних працівників, вихователів;
- коригування та узгодження змісту освіти, навчальних планів і програм з метою орієнтації на цінності патріотичної культури вже існуючих дисциплін соціально-гуманітарного циклу, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню політичної, правової культури і рис громадянськості молодого покоління України;
- науково-методичне забезпечення підготовки педагогів і вихователів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням завдань патріотичного виховання;
- розробка та видання типових програм, методичних посібників, методичних матеріалів;
- розробка й запровадження психолого-педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення ролі родинного виховання;
- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого досвіду патріотичного виховання дітей і молоді;
- розробка та впровадження навчально-виховних програм з патріотичної освіти й виховання;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів патріотичного виховання та освіти;
- встановлення контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів і проектів з проблем патріотичного виховання та освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Київ, 1997.
2. Законодавство України про освіту, Київ 2002.
3. Закони Української РСР «Про мови в Українській РСР».
4. Закони України «Про національні меншини в Україні».
5. Національна доктрина розвитку освіти України У ХХІ столітті. Київ 2002.
6. Государственная национальная программа «Образование». Киев 1994.

ЕТАТИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ ТА ПРОБЛЕМА СОЦІЕТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

Безумовно переконливим є світовий досвід, який свідчить про беззаперечну перевагу саме держави у якості одного з ключових суб'єктів розробки й реалізації національної освітньої політики. Тому таке явище як неухильна етатизація освіти може розглядатися як один з провідних трендів сучасного суспільного розвитку [1, 92].

В той же час важко не погодитися з С.Ф. Клепком, котрий, аналізуючи стан української освіти у 1991–2007 р. як виконання задуму «повернення школи народу», констатує, що спрямованість чинного Закону України "Про освіту" "передусім на етатизацію освіти" "не може замінити громадської системи визнання якості освіти", доходить висновку про необхідність "розбудови публічної освітньої політики, складовою якої є державна політика" [2]. Мабуть говорити про "публічну освітню політику" буде не зовсім коректно, оскільки політична сфера належить переважно державі. Але слід говорити про національну освітню стратегію, яку держава не може розробляти і затверджувати одноосібно.

Етатизація суспільного життя в сучасній Україні зумовлена набуттям омріяної десятками поколінь українства власної державності і незалежності, котре *саме державу* як символ такої незалежності в очах державницьки налаштованих національно свідомих українців а також виниклої разом з національною державою національної бюрократії перетворило на фетиш, що неминуче потягло за собою таке небезпечне явище як відома вже упродовж декількох останніх десятиліть усьому цивілізованому світу "етатизація інтелекту" [3, 124]. Але визнаючи необхідність етатизації освітньої сфери суспільства треба підкреслювати небезпечність її переростання в етатоцентризм, який є однією з найсерйозніших перешкод на шляху розбудови соціальної демократичної держави Україна, оскільки якщо не унеможливилює, то мінімізує вплив громадянського суспільства на процеси формування та відтворення громадянського суспільства в тому числі й через соцієтизацію ("Vergesellschaftung") [4] освіти, яка спроможна надати освіті спроможності формувати життєву компетентність особи як особи громадянина незалежної України.

Хто ж має визначати Національну освітню стратегію? Мабуть той, хто найбільш зацікавлений у власному, здійснюваному у акмеотичному (тобто, спрямованому на максимальну самореалізацію) режимі безперервного і довічного ("пожиттєвого") розвитку. Але ж і реалізовувати інноваційну за своєю природою освітню стратегію теж повинні люди, які самі налаштовані на вищевказаний спосіб самореалізації. Тому дійсно, "першим кроком для процесу зменшення «України, що не навчається» є трансформація органів управління освітою на всіх рівнях в «організації, що навчаються» і спрямування ними потенціалу розвитку освіти на розбудову «суспільства, що навчається»" [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всемирный доклад ЮНЕСКО "К обществам знания". – ЮНЕСКО, 2005. – 240 с.
2. Кленко С.Ф. Освіта пострадянської України і демократія: уроки для «України, що навчається» // http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=22922&SHOWALL_1=1
3. Паоло Вірно Майстерність і революція // незалежний культурологічний часопис "Г". –2004. №34. – С. 120-133.
4. Парсонс Т. О структуре социального действия. — М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

Медуница А. Н.

Преобразования в областях политики и экономики современной Украины требуют серьезных изменений во всех сферах, в том числе и в сфере образования. Остро стоит проблема патриотического воспитания молодого поколения, становления личности, обладающей качествами гражданина-патриота. Это крайне важно сейчас, когда появляются отдельные случаи перерождения патриотизма в национализм, когда во многом утрачено истинное значение и понимание интернационализма, в общественном сознании широко распространились равнодушие, эгоизм, цинизм, немотивированная агрессивность, неуважительное отношение к государству и социальным институтам.

Патриот - от греч. «земляк», «соотечественник» - человек любящий, свое Отечество, преданный своему народу.

Патриотизм- от греч. «родина», «отечество» - любовь к родине, преданность своему отечеству.[1]

Патриотизм несовместим с национализмом и космополитизмом.

Сущность понятия «патриотизм» связывается не только с отдельным нравственным принципом или качеством человека, а с совокупностью черт социально-нравственной личности, что и позволяет считать патриотизм неотъемлемой ее частью.

Патриотизм — понятие сложное и емкое. Вопросы патриотического воспитания в духе любви к Родине и преданности Отечеству законопослушных граждан государства всегда стояли в центре внимания мыслителей разных народов на протяжении всей истории человечества. Еще Конфуций выделил такие ценности, как почитание старших, традиций, любовь к семье, народу, стране. В древнегреческих концепциях воспитание человека никогда не рассматривалось самостоятельно, а только по отношению к государству. Сократ к числу всеобщих

и неизменных нравственных понятий, которые человек должен осознать, относил любовь к Родине. Демокрит говорил о нравственном человеке, являющемся результатом воспитания. Он во всем действует в соответствии с общественным долгом.

Важнейшим средством как воспитания вообще, так и патриотического является художественная литература. Связь «патриотизм—литература—ребенок» очевидна. Но молодое поколение стало меньше читать. Литературе, как средству воспитания, не уделяется должного внимания. Вместе с тем литературные произведения не только наводят учащихся на размышления о жизни, не только формируют способность к рефлексии, но и создают благотворную почву для отстаивания прав, мнений, взглядов, оценок. Это особенно важно в период ранней юности, когда происходит формирование мировоззрения, убеждений, характера и осуществляется жизненное самоопределение растущего человека.

Формирующее влияние на человека художественной литературы обусловлено действием целого ряда факторов: эстетического, психологического, социально-психологического. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами художественной литературы — сложный и длительный процесс, процесс осознанный, потому что только в этом случае возникает необходимый эмоциональный контакт с художественным произведением, что находит свое отражение в соответствующем миропонимании, миропереживании и мировосприятии субъекта. Целостное патриотическое самосознание у старшеклассников начинает формироваться только тогда, когда они не только эмоционально переживают содержание литературного произведения, но и творчески осмысливают, принимают или оспаривают утверждаемые в нем идеи;

Задачами учителей в патриотическом воспитании старшеклассников средствами художественной литературы являются следующие:

— перевод неосознанных гражданско-патриотических действий в осознанные, наполненные патриотическими знаниями и убеждениями,

— ориентирование воспитанников на постоянное развитие и обновление патриотических качеств,

— воспитание из школьников людей, способных жить в современных условиях, высококлассных специалистов, активных патриотов России.

В многогранном процессе патриотического воспитания особое место занимает формирование патриотизма учащихся средствами художественной литературы.

Перед учителем литературы и русского языка ставятся следующие задачи, направленные на патриотическое воспитание учащихся:

- формировать у детей любовь и преданность Родине;
- развивать у них любовь и уважение к народу, национальной культуре и традициям;
- воспитывать любовь к русскому языку как родному и как языку межнационального общения;
- воспитывать любовь и бережное отношение к родной природе, к своей малой родине;
- формировать у учащихся готовность трудиться на благо Родины и защищать ее;

- развивать у школьников настойчивость в преодолении учебных трудностей как шаг к воспитанию у них патриотизма, гражданственности и национального самосознания.

Что же надо делать в школе для реализации этой цели? Учитывая тот факт, что «память живет и сохраняется только в речи, в слове», общезначимыми и доступными становятся только воспоминания, овеянные в произведениях речи. Значит, важнейшая роль в патриотическом воспитании, в приобщении учеников к культуре, выраженной в литературе и языке, принадлежит именно учителю русского языка.

Урок был, есть и в обозримом будущем останется главной формой организации обучения и воспитания учащихся. Однако это не значит, что урок - нечто застывшее и нерушимое, есть большие возможности для его совершенствования и модернизации. Только творческий подход к уроку с учетом новых достижений в области педагогики, психологии и передового опыта обеспечит высокий уровень преподавания. Каждый урок имеет определенные цели, задачи, единые требования. При построении урока считается целесообразным использование принципа "кольцевой композиции": к целям и задачам, поставленным в начале урока, необходимо вернуться в конце урока, делая выводы и подводя итоги изученного. [2]

Чтобы повысить интерес учащихся к литературе и русскому языку и активизировать познавательную деятельность школьников, я использую на практике различные формы организации урока: урок-монолог, урок-лекция, урок-беседа, урок-сопоставление-дискуссия, урок жизни, урок-журнал, урок-анализ, урок – заочная экскурсия, библиотечный и музейный уроки, уроки развития речи. Уроки любого типа позволяют вести разговор о патриотизме и гражданственности. Учитель может и должен прививать высокие нравственные принципы: гуманизм, демократизм, честность, порядочность, презрение к эгоизму, жестокости, обману, подхалимству.

И русский язык, и литература как общеобразовательные предметы позволяют использовать навык учащихся по созданию компьютерной презентации. Можно поручать учащимся самостоятельный поиск слов по словарям (военная лексика) с использованием ресурсов Интернет.

Интерес вызовет задание по подборке в текстах примеров, иллюстрирующих лексику, обусловленную реалиями исторических событий.

Искать ответы на предлагаемые вопросы в словарях и справочниках и самостоятельно формулировать ответы. Таким образом, Интернет – место общения и развлечения - может реально способствовать образованию и патриотическому воспитанию детей. Практика показывает, что информация, выбранная учениками из Интернета, запоминается надолго, а значит, такая форма учебной работы высокоэффективна. При изучении литературы периода Великой Отечественной войны уместно использовать метод исследования (подборка малоизвестных стихотворений о войне), что позволяет им более детально познакомиться с историей своего народа. Обращение к памятникам русской культуры является неформальным воплощением одной из важных воспитательных задач по формированию у учащихся чувств гражданственности и патриотизма.

Планомерная работа по патриотическому воспитанию школьников непременно даст положительные результаты, ведь молодое поколение будет воспитываться не на отрицании культуры своей страны и высмеивании истории своего государства, а научится находить правильные ориентиры, формировать систему отношений к тем или иным событиям. Большими потенциальными возможностями в патриотическом воспитании обладает **литература**.

Повесть **Н.В. Гоголя “Тарас Бульба”** (7 кл.) - это прославление боевого товарищества, осуждение предательства. Ученики отмечают героизм и самоотверженность Тараса и его товарищей-запорожцев в борьбе за родную землю, патриотический пафос повести. Подвиг Тараса его сына Остапа вызывает у учащихся чувство искреннего восхищения и дает конкретные представления о таких чертах патриотизма, как беззаветная преданность Родине, храбрость и мужество в отстаивании ее чести и независимости.

Судьба родины и судьба человека слиты воедино в рассказе **М.А. Шолохова “Судьба человека”** (9 кл.). Стойкость, дух товарищества, преданность отечеству – эти качества издавна были присущи русскому солдату. На примере Андрея Соколова мы видим и другие черты героев Великой Отечественной войны – несокрушимую нравственную силу, исключительное мужество. Чтение и анализ рассказа может завершиться просмотром фильма, который еще раз дает школьникам возможность прочувствовать необычайность характера русского человека. При анализе текста учащиеся получают задания найти факты проявления мужества и героизма русских людей в дополнительной литературе; разбирая те или иные поступки наших сограждан, ученики отвечают на вопросы: *“Что подтолкнуло человека совершить такой поступок?”*, *“А как бы ты поступил на его месте?”*. Эти вопросы рождают чувство сопричастности ребенка к событиям далекого прошлого, привлекают субъектный опыт ученика, что делает такой урок личностно - ориентированным.

С особой теплотой относятся школьники к теме **родной природы**, ее красоте и неповторимости. *Подготовленное выразительное чтение*, последующий *анализ* и осмысленное *чтение наизусть* стихотворений о Родине, родной природе дают возможность обучающимся прочувствовать душевное настроение поэта через описание картин природы и передать свое восприятие и отношение к окружающему миру, развивают воображение, умение видеть и слышать природу, стремление постичь тайны цвета, освещения, звука, формы.

Познать, понять и почувствовать человека, событие всегда легче через искусство. Формированию патриотических качеств личности способствует выполнение на уроках творческих заданий: *нарисовать иллюстрацию к историческому событию, составить кроссворд, озвучить диалог исторических деятелей, дать характеристику историческому герою, устное рисование*. Использование *музыкальных фрагментов, элементов театрализации* позволяет создать особый эмоциональный настрой урока, что во многом определит его успех.

Я всеми силами стремлюсь донести до своих ребят, что, несмотря на несовершенство окружающего их мира, надо верить в Добро, Любовь и Справедливость. Уроки литературы - уроки нравственности. Вместе со своими

учениками я иду дорогой познания Истины. Это мое жизненное кредо. Нельзя останавливаться на достигнутом. Точно знаю, чтобы быть хорошим учителем, чтобы быть полезной своим ученикам, необходимо идти в ногу с веком. И если мне потребуется расширить свои экономические, правовые, политические знания, я сделаю это. Рано или поздно этого потребует от каждого новая цивилизация.

Идея патриотизма во все времена занимала особое место не только в духовной жизни общества, но и во всех важных сферах его деятельности – в идеологической, политической, экономической, культурной.

Основная цель гражданского и патриотического воспитания заключается в ориентации подрастающих поколений на ценности отечественной культуры, формировании у них ценностного отношения к Родине, ее культурно-историческому прошлому. Важно прививать детям чувство гордости за свою страну, воспитывать у них уважение к Конституции, государственной символике, родному языку, народным традициям, истории, культуре, природе своей страны; формировать активную гражданскую позицию и самосознание гражданина своей страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Словарь иностранных слов/ Под ред. И. В. Лёхина и проф. Ф.Петрова. - М.: Гос. изд. иностранных и национальных словарей, 1954.
2. С.Соловейчик. «Человек свободный» //Відкритий урок. Плянди.//Освітній науково – методичний часопис.- Київ, 2007.- № 1

ФЕНОМЕН ПАТРІОТИЗМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

О. Меліхова

старший викладач кафедри

адміністративного та господарського права ЗНУ

Останнім часом все більше уваги в науковій літературі приділяється такому феномену як патріотизм. І це має не тільки теоретичне, а й практичне значення, адже патріотична спрямованість суспільної свідомості є однією із важливих передумов здійснення ефективних державотворчих та правотворчих реформ в Україні. До того ж патріотизм є тим елементом, який об'єднує на духовному рівні громадське суспільство та сприяє таким чином його стійкості.

Існують різні дефініції патріотизму. Він розглядається як соціальне почуття, як ідеологія, як духовна цінність, як морально-етичний принцип, як спрямованість практичної діяльності тощо. Найчастіше термін «патріотизм» розуміється як любов до батьківщини. Однак треба зазначити, що в різні історичні епохи поняття «патріотизм» набувало особливого змісту.

Термін *patris* в перекладі з грецької – батьківщина, та в античний період застосовувався відносно рідного міста-держави (полісний патріотизм). Нової актуальності патріотизм набув у Новий час. В період буржуазних революцій XVIII ст. патріотизм асоціювався з революційною ідеологією, а поняття «патріот» та «революціонер» вживались як синоніми. З розвитком національних та національно-визвольних рухів виникає окремо поняття «націоналізм» і «патріотизм» таким чином обмежується прихильністю певній державі. В сучасний період просування людства до відкритого типу суспільства традиційне розуміння патріотизму дещо змінюється. Загальнолюдські проблеми зближують народи, держави, нації в єдиному почутті любові до всієї планети, сприяють гармонізації світових процесів, інтеграції держав (загально планетарний патріотизм).

Таким чином патріотизм не є загальнообов'язковим правилом поведінки, а являє собою складний духовний феномен та переведення його у практичну площину залежить від державно-патріотичного виховання. Саме держава, як особливий суб'єкт політичної системи суспільства має забезпечити належний рівень патріотичного виховання через прийняття та реалізацію відповідних державних програм.

Треба зазначити що на легітимному рівні все частіше підкреслюється значення патріотичного виховання на сучасному етапі розвитку України. Так, Декларація про загальні засади державної молодіжної політики України одним із головних напрямків державної молодіжної політики визначає формування у молоді почуття національної гордості, патріотизму, готовності захищати суверенітет держави. Тобто патріотизм виступає як один із засобів зміцнення суверенітету держави. Схвалений Кабінетом Міністрів України Концепція проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 рр. одним із шляхів виконання програми визначає підвищення рівня громадської свідомості молоді, виховання патріотизму, формування та розвитку особистості на засадах духовності, загальнолюдських цінностей, толерантності, правової культури. Треба зазначити, що ст.34 Конституції УРСР 1978 р. визначала виховання громадян у дусі радянського патріотизму одним із засобів забезпечення здійснення прав громадян. Однак Конституція України не містить схожої норми.

Патріотичне виховання без належної нормативно-правової бази має декларативний характер, тому прийняття законодавчих актів щодо державного регулювання у відповідній сфері є першочерговим завданням. Законодавчого визначення передусім потребує поняття «патріотичне виховання», окреслення кола суб'єктів державного управління у відповідній сфері, їх статус та повноваження, розробка системи заходів державного сприяння здійсненню патріотичного виховання з боку громадських організацій тощо.

Розглядаючи патріотизм, як основу консолідації суспільства та укріплення державного суверенітету окрему увагу слід приділити державній владі. Виховання громадянина – патріота це насамперед діяльність державних органів. Держава в свою чергу здійснює упорядкування суспільства в цілому через переконання та примус, які використовуються в державному управлінні комплексно. Однак, як зазначає Коломоєць Т.О., не слід вважати що примус завжди супроводжує державну владу, а тим більше ототожнювати ці поняття, оскільки примус – це не

причина, а наслідок певного типу влади [1]. До того ж сучасні демократичні держави, у тому числі і Україна, зацікавлені у зменшенні ролі примусу при здійсненні державного управління. Належний рівень патріотизму серед громадян може бути ефективним фактором забезпечення позитивних результатів в державному управлінні без застосування примусу.

Окрему увагу слід приділити державно-патріотичному вихованню, як способу формування у громадян мотивації правомірної поведінки. Скакун О.Ф. серед причин нестабільності правомірної поведінки у суспільстві визначає відсутність послідовності і логічності в прийнятті законів [2]. В умовах сьогодення необхідна виваженість у нормотворчій діяльності державних органів усіх рівнів. Однак з іншого боку навіть найсправедливіші та найгуманніші закони не будуть мати реальної сили якщо їх необхідність не усвідомлена народом, а то й суперечить переконанням та почуттям суспільства в цілому. В таких умовах актуальність та значення патріотичного виховання, як одного із засобів формування правомірної поведінки є очевидним.

Слід зазначити, що прояв патріотизму серед громадян значно гальмується недовірою до держави, та державних службовців. Високий рівень корумпованості державних органів є причиною падіння престижу державної служби, а отже і зниження рівня патріотизму громадян. Однак якщо враховувати, що корупція є соціальним явищем, продуктом не тільки економічного та політичного, а й культурного середовища в державі, то виховання патріотизму серед державних службовців може розглядатись, як фактор зменшення рівня корупції в країні. Всі завдання і функції держави виконуються через інститут державної служби. Як зазначає Стеценко С.Г., сучасну державу неможливо уявити без такої важливої складової, як державна служба [3]. Таким чином патріотизм має розглядатися як принцип побудови державної служби в Україні.

До того ж є таке висловлювання, що справжній патріот – це людина, яка сплачуючи штраф за паркування в неналежному місці радіє, що система працює ефективно. Концепція адміністративної реформи передбачає удосконалення інституту державної служби в Україні. Однак будь яке реформування є успішним та ефективним, якщо спирається на науковий базис. В таких умовах актуальності набуває розвиток юридичної науки взагалі та адміністративно-правової науки зокрема.

Таким чином, патріотизм це важливий елемент індивідуальної та суспільної свідомості, що потребує науково-обґрунтованих виховних програм. Тому на сучасному етапі впровадження патріотичного виховання першочергова увага має бути приділена формуванню нормативно-правової бази. Ключове місце в цьому процесі належить юридичній науці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: Монографія / За заг.ред.В.К.Шкарупи. – Запоріжжя: «Поліграф», 2004 – 404 с. – С.69.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник – Х.: Консул, 2001. – 656 с. - С. 417.

3. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. – К.: Атака, 2007. – 624 с. – С.137.

КАТЕГОРИЯ СВОБОДИ ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ: ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ

(с обзором законодательства Украины)

Минка Павел Павлович

Преп. Религиоведения Днепрпетровский ГУ

Современная общественно-политическая ситуация в Украине, кардинальные изменения, которые происходят в духовной сфере жизни социума и личности, противоречивые процессы “религиозного возрождения”, отношения между государством и церковью, конфликтный характер межконфессиональных отношений актуализировали в общественном сознании одну из главных проблем, которая занимает отдельное место в системе прав и свобод человека – проблему свободы вероисповедания. В Конституции Украины от 28.07.96 закреплено, что человек, его жизнь и здоровья, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаны высочайшей социальной ценностью, а права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства [1, с.34]. В частности, каждый имеет право на свободу мировоззрения и вероисповедания, которые включает в себя свободу исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, беспрепятственно отправлять единолично или коллективно религиозные культы и ритуальные обряды, вести религиозную деятельность.

В условиях политико-правовой реформы для Украины чрезвычайно актуальными является вопрос организации власти, усовершенствования системы государственного управления во всех сферах общественной жизни, в том числе в сфере свободы вероисповедания в Украине. Поэтому, как подчеркивает И.Б.Колиушко, есть все основания говорить именно об административной реформе, хотя, возможно, ее более точное название - “административная революция” [2, с.7], которая предусматривает осуществления комплекса политико-правовых мероприятий с целью преобразования сферы исполнительной власти из властно-репрессивного механизма на организацию, которая служит обществу. Вот почему, определяя право как юридическое влияние на общественные отношения, как правовое регулирование волевого поведения участников общественных отношений, следует согласиться с мнением В.Селиванова и Н.Диденка о создании современных действенных механизмов правового регулирования [3, с.10], с помощью которых

обеспечивается эффективность юридического влияния на общественные отношения. В условиях формирования гражданского общества, провозглашения курса на развитие в Украине правового, демократического государства особое значение приобретает вопрос полного и эффективного гарантирования прав человека, усовершенствования деятельности органов исполнительной власти в обеспечении реализации и охране общественного отношения в сфере свободы вероисповедания, разработки целостного административно-правового механизма гарантирования этого права.

Целью написания данной работы является выяснения сущности понятия свобода совести и его составных элементов.

Вопрос свободы вероисповедания, правовой статус религиозных организаций и церкви, религиозной безопасности и т.д. исследовали ученые, преимущественно в областях конституционного права, теории и истории права, религиоведения и гражданского права, среди которых, С.С.Алексеев, О.А.Альонкин, В.М.Баранов, В.В.Волошин, М.Г.Кириченко, А.С.Ловинюков, В.В.Новиков., М.И.Одинцов, Ф.М.Рудинский, Л.О.Попсуенко, В.Д.Сорокин, В.Г.Стрекозов, И.И.Сидорчук, В.Д.Фучеджи, Ю.Ю.Фисун и т.д. Однако среди научных работников в области административного права понятие и содержание правовой категории свободы вероисповедания как объекта административно-правового регулирования общественных отношений в религиозно-духовной сфере не исследовалось.

Анализ всевозможных источников показывает, что понятие свободы вероисповедания очень часто считают идентичным понятию свободы совести, что, как мы считаем, не совсем верно. Ключевым для раскрытия содержания свободы вероисповедания является понятие “совести”. По определению В.И.Даля, “совесть – это моральное чувство человека, внутреннее осознание добрая и злая, тайник души, в котором отзовется одобрения или осуждения каждого поступка” [4, с.256].

Точки зрения юристов касательно свободы совести во многом сходятся. Так, по мысли Ф.М.Рудинского и М.А.Шапиро “свобода совести – это возможность беспрепятственного выбора мировоззрения в сфере духовной жизни, выражения религиозных и атеистических взглядов и, в конце концов, свобода религии, которая предусматривает совершения религиозных обрядов, богослужений, свободу церкви” [5]. По мнению Ю.П.Зуева и Ю.М. Бабия свобода совести – это широкий спектр личных убеждений человека в философской, политической, морально-этической, эстетичной и других сферах жизни [6]. В.В.Новиков, И.И.Сидорчук под свободой совести понимают право человека и гражданина свободно определять свое отношение к религии, а именно право быть верующим и неверующим [7, с.339].

В международных актах по правам человека содержание рассматриваемой свободы не ограничивается правом выбора только религиозных или атеистических убеждений. Так, Общая декларация прав человека (ООН, 1948, ст. 18), Международный пакт про гражданские и политические права (ООН, 1966, ст. 18), Декларация ООН о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основании религии или убеждений (ООН, 1981, ст. 1),

Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации (ООН, 1965, ст. 5), Конвенция о защите прав человека и основных свобод (ст. 9) провозглашают “свободу мысли, совести и религии” и в содержание этой свободы включают не только религиозные убеждения, но и всевозможный спектр других, не религиозных мировоззрений.

В ст. 35 Конституции Украины указывается, что: „каждый имеет право на свободу мировоззрения и вероисповедания. Это право включает свободу исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, беспрепятственно отправлять единолично или коллективно религиозные культы и ритуальные обряды, вести религиозную деятельность” [1, с.39]. Законом Украины „О свободе совести и религиозных организациях” от 23.04.91 (ст.3) устанавливается: „каждому гражданину в Украине гарантируется право на свободу совести. Это право включает свободу иметь, принимать и изменять религию или убеждение по своему выбору и свободу единолично или вместе с другими исповедовать любую религию или не исповедовать ни одной, отправлять религиозный культ, открыто выражать и свободно распространять свои религиозные или атеистические убеждения” [8].

Как мы видим, в законодательных документах наблюдается одностороннее понимание свободы совести, преимущественно лишь как свободы вероисповедания. Не смотря на то, что в Законе „О свободе совести и религиозных организациях” от 23.04.91 речь идет о „праве не исповедовать ни одной религии”, тем не менее он регулирует фактически лишь отношения между государством и религиозными организациями.

Если обратится к историческому анализу развития понятия свободы совести, то выясняется, что оно было разным. Сначала свобода совести означала веротерпимость, то есть право исповедовать любую другую религию рядом с господствующей. Потом, в ходе исторического развития, в результате демократизации общества, данный срок стал обозначать свободу вероисповедания (право избрания и изменения религии) и свободу атеизма (право не исповедовать ни одной религии (вероучения)).

Итак, понятия свободы совести и свободы вероисповедания не являются идентичными. Свобода вероисповедания – это составная часть свободы совести наряду со свободой атеизма.

Как уже было указано, свобода вероисповедания – это свобода избрания или изменения религии. Но стоит вопрос, что такое религия. Религиовед В.Гараджа дает следующее ее определение: „Религия — это совокупность взглядов на мир, которые чаще всего основываются на вере в бога, этот мир и самого человека сотворившего и давшего ему в „откровении” знание; религиозные верования составляют мировоззренческий, интеллектуальный компонент религии. Это, затем, совокупность действий, составляющих культ, в которых религиозный человек выражает свое отношение к богу и вступает с ним в связь в молитве, жертвоприношении и т. д. Это также совокупность норм, правил поведения, которым должен следовать человек как требованиям, предъявляемым ему богом. И, наконец, это объединения религиозных людей в те или иные организации, такие как церковь или секта, монашеский орден. Признаки, фиксирующие

лежащие на поверхности проявления религиозной жизни, образуют то, что называется феноменом религии” [9, с.5]. Таким образом, из этого определения религии вытекает ее структура – вероучения, вера (религиозная вера), религиозный культ и религиозная организация.

Исходя из этого, мы можем сказать, что свобода вероисповедания включает в себя следующие элементы: право исповедовать вероучение той или другой религии, право отправлять религиозный культ и право создавать религиозную организацию или входить в уже существующую (но при этом следует отметить, что религиозная организация имеет право по определенной причине отказать человеку в отправлении религиозного культа и „членстве”, также она устанавливает правила вхождения в ее иерархическую систему). Первые два элемента, которые автором данной статьи относятся к свободе вероисповедания, были определены многими юристами в качестве элементов содержания свободы совести как правовой категории. Так, Г.Р.Гольст, определяя понятие права на свободу совести, делает акцент на трех элементах: 1) право исповедовать любую религию или не исповедовать ни одной; 2) право отправлять религиозный культ; 3) право вести атеистическую пропаганду [10, с.32]. А Н.П.Гаевая пишет, что право на свободу совести включает в себя: „право исповедовать любую религию; право не исповедовать ни одной религии; право отправлять религиозные культы; право вести атеистическую пропаганду” [11, с.7]. В Общей декларации прав человека, принятой Генеральной Ассамблеей ООН в 1949 г. (ст.18), о свободе совести указывается так: „право включает свободу изменять религию или убеждение и свободу исповедовать свою религию или убеждение, как единолично, так и коллективно, публичным или личным порядком в учении, богослужении и выполнении богослужебных и ритуальных обрядов” [12 с.15].

Нельзя не обратить внимание на недостаточность разработки такого элемента свободы совести, как право лица создавать религиозную организацию или входить в уже существующую. Кроме этого, религиозной организации (или отдельным ее представителям) присуще миссионерство, то есть такая ее деятельность, которая направленная на распространение вероучения среди иноверцев или неверующих, а значит, право входить в религиозную организацию включает также право религиозной пропаганды. Это право гарантируется Законом Украины „О свободе совести и религиозных организациях” от 23.04.91 (ст.3).

Следует отметить, что все указанные выше элементы свободы совести имеют, по нашему мнению, составные подэлементы. Так, право исповедовать вероучение включает в себя право на религиозное образование, а также право воспитывать своих детей в духе вероучения той или другой религии. Право на религиозное образование установлено Законом Украины „О свободе совести и религиозных организациях” от 23.04.91 в ст.6 „граждане могут обучаться религиозному вероучению и приобретать религиозное образование индивидуально или вместе с другими, свободно избирая язык обучения” [8]. Возможность создания образовательных учреждений предоставляется Законом Украины „Об образовании” от 04.06.91 [13] (но факт получения образования в

них не признается государством, поэтому П.Рабинович и Л.Ярмол делают акцент на необходимости „уравнения в правах граждан, которые учатся в высших и средних религиозных учебных заведениях, со студентами и учениками государственных учебных заведений”) [14, с.20].

Право воспитывать своих детей в духе вероучения религии закреплено в ст.3 Закона Украины „О свободе совести и религиозных организациях” от 23.04.91 от 23.04.91: „родители или лица, которые их заменяют, по взаимному согласию имеют право воспитывать своим детей соответственно своим собственным убеждениям и отношению к религии” [8].

Подводя итог вышеизложенному, мы считаем, что понятие свободы вероисповедания включает у себя:

- 1) Право исповедовать вероучение:
  - а) право на религиозное образование;
  - б) право воспитывать детей в духе вероучения той или другой религии.
- 2) Право отправлять религиозный культ.
- 3) Право образовывать религиозную организацию ли входить в образованной раньше:
  - а) Право быть священнослужителем;
  - б) Право религиозной пропаганды (миссионерство).

Таким образом, мы предлагаем следующее определение свободы вероисповедания как правовой категории – это совокупность установленных и гарантированных государством прав граждан в сфере вероисповедания.

Функции государства в этой сфере состоят в обеспечении и гарантировании каждому человеку практической реализации и защиты права на свободу вероисповедания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституція України – К. : Просвіта, 1996.- С. 34.
2. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : монографія / Коліушко І. Б. – К. : Факт, 2002. – С. 7.
3. Селіванов В. Правова природа регулювання суспільних відносин / В. Селіванов, Н. Віденко // Право України. – 2000. – № 10. – С. 10.
4. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / [сост. В.И. Даль] . – Москва : 1980. - Т. IV. – С. 256.
5. Рудинский Ф.М., Шапиро М.А. Свобода совести и религий: международно-правовые акты и национальное законодательство // Государство и право.-1992. - № 5. - С. 14.
6. Академічне релігієзнавство: Підручник / За ред. проф. А. Колодного. – К.: Світ знань, 2000, - С. 669-671.
7. Новиков В. В. Поняття „свободи совісті” та його зміст у сучасному світорозумінні / В. В. Новиков, І. І. Сидорчук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - 2004. - №1 – С. 339.
8. Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації” [Електронний ресурс] / Режим доступу до Закону : // rada.gov.ua.
9. Гараджа В. А. Религиоведение / Гараджа В. А. – Москва : 1995. – С. 5.

10. Гольст Г. Р. Свобода совести как правовой институт / Г. Р. Гольст., Ф. М. Рудинский // Советское государство и право. - 1981. - № 9. - С. 32.

11. Гаевая Н. П. Советское законодательство и свобода совести / Гаевая Н. П. - Москва : 1995. - С. 7.

12. Всеобщая декларация прав человека // Юридический вестник. - 1998. - №4. - С. 15.

13. Закон України „Про освіту [Електронний ресурс] / Режим доступу до Закону : // rada.gov.ua.

14. Рабинович П. Можливості вдосконалення законодавчого забезпечення права людини на свободу віросповідання в Україні / П. Рабинович, Л. Ярмол // Вісник Академії правових наук України. - 2004. - №1. - С. 20.

ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ МОЛОДІЖНИХ КУЛЬТІВ

Мінка П.П., Дніпропетровський гуманітарний університет

Свободу світогляду та віросповідання в Україні визнано однією з найголовніших свобод людини, які має гарантувати та захищати держава, що прямо закріплено в Конституції України від 28 червня 1996 р., у ст.3 якої встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, с.34].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №201 від 14 лютого 2007р. [2] адміністративно-правове регулювання відносин у сфері свободи совісті здійснюється Державним комітетом України у справах національностей та релігій, одним з основних завдань якого реалізація державної політики у сфері релігії, відносин із церквою і релігійними організаціями.

Автор проаналізував законодавство України у сфері свободи совісті та релігійних організацій, й це надало змогу дійти висновку, що, участь держави у формування та забезпеченні реалізації державної політики у цьому напрямку є недосконалою, а саме у сфері контролю за діяльністю релігійних організацій, у тому числі нетрадиційних.

Інша назва нетрадиційних релігійних організацій – молодіжні культу, тому що, як показують дослідження деяких вчених, велику кількість їх послідовників становить молодь. Нажаль, в Україні дослідження складу молодіжних культур відсутнє, але ми можемо звернутися до російського досвіду за цим питанням. Так, Н. Трофімчук та М. Свіщев пишуть: „Нові релігійні культу в Росії... знайшли благодатний ґрунт для свого поширення і розвитку, впливаючи на національну самосвідомість, історичну пам'ять і духовні цінності росіян. Переважна більшість

нових культів прагнуть охопити молодь. За матеріалами досліджень Григор'євої Л.І., молодь до 30 років складає в середньому від 50 до 90%. Саме молодь є тією соціальною групою, серед якої ведеться основна місіонерська робота з пошуку нових членів. Молодим людям, членам нових культів, властиві вищі моральні ідеали. Вони вірять у добро, справедливість, взаємодопомогу, чистоту відносин, безкорисливість. У нові культи молодь залучає своєрідна романтика, система таємних ініціацій, екзотичність, екстравагантність східних культів, екзотика” [3].

Православний богослов А.Кураєв, аналізуючи статистичні данні щодо приналежності населення до тієї або іншої релігії, висуває думку, що вони не відповідають істині, тому що православних в декілька разів менше, ніж це вказано у цих даних. Причина полягає у тому, що більшість людей є лише формально православними, на слові, але вони не ведуть церковного життя та не приймають участі у Таїнствах, насамперед, у Євхаристії [4]. Він також наполягає на думці про те, що молодь знаходить себе саме в нетрадиційних релігійних організаціях, а не в православ'ї, пояснюючи це у дискусії з І.Я. Канеторвим, який писав: „Позначилося і падіння популярності історичних релігій, в яких роль рядових віруючих, як правило, зводиться до пасивної участі в богослужінні і дотриманні обрядів. Властиві їм жорсткі статuti і розпорядження сприймаються людьми (особливо молоддю) як перешкода до самовираження і духовних пошуків, що спонукає їх реалізовувати свої потреби в інших альтернативних формах” [5, с.5]. Д. Андрій Кураєв коментує цю цитату наступним чином: „З цим судженням я погоджуюсь на одну третину. Я не згодний з тезою про „падіння популярності історичних релігій”. У Росії (в країні, де, за вірною оцінкою Воланду, з кожного вікна визирало по атеїсту, православ'ю просто нікуди було падати нижче). Я згодний з тим, що занадто пасивна роль, що відводиться парафіянам у житті православної Церкви, є причиною того, що молодь найчастіше „проходить” через православ'я, не затримуючись в ньому. Нарешті, я знов-таки не погоджуюсь з тим, що начебто „жорсткі статuti і розпорядження” православ'я примушують молодь іти з нього. Середина тези проф. І.Я. Кантерова та його кінцівка знаходяться в логічній несумісності: з тієї тези, що православ'я програє, тому що не жадає від людей діяльності, ніяк не впливає висновок, що люди шукають більшу свободу в сектах... Вірно, є зв'язок між тим, що парафіяни в нашому церковному житті пасивні, і тим, що люди, ледь доторкнувшись до церковного життя, найчастіше ідуть в секти. Але це не пошук більшої свободи, це не шлях від „догматів і канонів” православ'я до творчого анархізму нетрадиційної релігійності. Ні, це підсумок „неприкаяності” молодого православного парафіянина, якому не дали ніякого служіння, який і після того, як ввійшов в церкву, все-таки як і раніше залишився один на один із собою, який не знайшов у церкві духовного наставника і не зустрів вимоги духовної праці і самовіддачі. Ось така людина, яка була готовою віддати себе на служіння, яка готова була прийняти всі догмати і канони... і готова була виконувати будь-які веління – лише тільки їй їх дадуть, ось така людина іде в жорстко регульоване життя секти, у світ повсякденного і всебічного контролю над її свідомістю і приватним життям, у світ, де їй дадуть працювати, дадуть діяти, але будуть керувати її діяльністю. Вона позбудеться пасивності – але лише тому, що стане гвинтиком, яким маніпулюють. Якщо вести

мову про людей із сформованою „психологією жертви” і не про людей із психопатологіями, а про цілком здорових людей, які опинилися в „тоталітарних сектах”, то.. це все „Альоши Карамазови”. Альоша, один раз почувши в храмі євангельські слова „Якщо хочеш бути досконалим, роздй все і йди за Мною!” вирішив: не можу я замість „усього” віддати п’ять копійок, а замість „йди за Мною” ходити лише до обідні. І пішов в монастир. Так що не від того, що православні установки занадто „жорсткі”, люди ідуть у секти...” [4]

У зв’язку з тим, що діяльність релігійних організацій супроводжується порушенням громадської безпеки та порядку, завданням шкоди здоров’ю або моральному стану населення у багатьох країнах світу, набула гостроти проблема захисту суспільства, прав і свобод громадян від шкідливого впливу діяльності певної частини нетрадиційних релігійних організацій [6, с.101-107].

Законодавство України у сфері свободи совісті та релігійних організацій не передбачає статусу таких суб’єктів, як нетрадиційні релігійні організації. Поняття нетрадиційних релігійних організацій, та їх відокремлення в окрему групу релігійних організацій, було запропоновано вперше в галузі релігієзнавства. Такі вчені, як В.І. Лубський, О.П. Сидоренко, В.І. Теремко, Б. Лобовик та ін., до нетрадиційних релігійних організацій (в науковій літературі інші їх назви: неокульти, неорелігії, позаконфесійні течії, деструктивні релігійні секти тощо) відносять всі ті, які виникли поза традиційних релігій світу - світових (буддизм, християнство, іслам) та національних (іудаїзм, індуїзм, даосизм, конфуціанство тощо). Нетрадиційними релігійними організаціями ці вчені називають „Посольство Боже”, „Нове покоління” (харизмати); „Біле братство”, „Церкву Сайєнтології”, „Свідків Єгови”, релігійні громади „Нової Ери” тощо.

Діяльність нетрадиційних релігійних організацій на території України потребує посилення контролю з боку відповідних органів влади. На думку вчених-психологів, зокрема Ф.Зімбардо, С.Андерсена, С.Хасена, Є.Волкова, О.Скородумова, Р.Ліфтона та ін. в цих організаціях використовуються технології „контролю свідомості” (деякі вчені, наприклад, В.Петрик, називають цей феномен „маніпуляцією свідомості”, але за своєю сутністю це поняття збігається з „контролем свідомості”), що призводить до психологічної залежності та шкоди фізичному та психічному здоров’ю adeptів. Так, В. І. Жуковский, В. В. Мороз зазначають: „Отримані нами результати дозволяють зробити висновок, що діяльність деструктивних релігійних сект у багатьох випадках супроводжується нанесенням серйозної шкоди психічному і фізичному здоров’ю в результаті прихованого психічного насильства і маніпуляції свідомістю людини під видом релігійних проповідей, обрядів і масових вселянь у стані зміненої свідомості [7, с.34-36]. В.М. Петрик в монографії „Шляхи та механізми вдосконалення державно-церковних відносин в Україні (на прикладі новітніх релігійних об’єднань)” пише: „Негативним наслідком перебування людей у деяких неокультях є суттєве погіршення їх психічного стану. Безумовну шкоду для здоров’я членів неокультур завдає також наявна в деяких подібних угрупованнях практика відмови від медичної допомоги, нанесення собі поранень і каліцтв” [8, с.29-30].

В демократичних країнах світу є великий досвід регулювання збоку держави діяльності нетрадиційних релігійних організацій. Так, у Бельгії діє Консультативний центр з вивчення шкідливих сектантських організацій Бельгії (CIAOSN). Під „шкідливими сектантськими організаціями” мають на увазі ті нетрадиційні релігійні організації, в яких використовується „контроль свідомості” та наноситься шкода здоров’ю adeptам. Якщо виявляється така шкідлива сектантська організація, то вона підлягає забороні [9, с.32].

У Франції діє Комісія при Прем’єр-міністрові Франції та робоча група в МВС, які здійснюють нагляд за нетрадиційними релігійними організаціями. Як і в Бельгії, наявність „контролю свідомості” та шкоди здоров’ю adeptів є достатнім для заборони тієї чи іншої неорелігії [10, с.8-9].

В США заборона тієї чи іншої нетрадиційної релігійної організації можлива, якщо до ФБР надійде певна кількість скарг, як правило, не менше п’яти, про те, що культова практика тієї чи іншої релігійної організації поєднана зі шкодою здоров’ю своїм adeptам [11, с.47-57].

Окрім цього, діяльність великої кількості держав світу направлена на інформування населення про нетрадиційні релігійні організації. Так, Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію №1412 (1999 р.) “Протиправні дії сект”, де пропонує урядам держав-членів у разі необхідності створювати та підтримувати незалежні загальнонаціональні та регіональні інформаційні центри про нетрадиційні релігійні організації [12, с.25-26]

У ФРН регулюванням питання діяльності нетрадиційних релігійних організацій займається Федеральне міністерство у справах родини, людей похилого віку, жінок та молоді. Воно видає велику кількість матеріалів про неорелігії та розповсюджує їх серед населення країни [13, С.75-76].

Одним з головних засобів контролю за діяльністю нетрадиційних релігійних організацій є, на нашу думку, державна релігієзнавча експертиза. У Постанові Кабінету Міністрів України №201 від 14 лютого 2007р. від 14.02.2007 зазначається, що Держкомнацрелігій „забезпечує проведення релігієзнавчої експертизи статутів релігійних організацій за участю їх представників, представників наукових установ, учених-релігієзнавців та фахівців інших галузей” [2].

Але до цих пір відсутній нормативно-правовий акт, який би регулював проведення державної релігієзнавчої експертизи. Окрім того, виходячи з вищесказаного, на нашу думку, необхідно проводити не тільки експертизу статутів релігійних організацій (власне, релігієзнавчу експертизу), але комплексну експертизу з залученням психологів, психіатрів та медиків з метою виявлення „контролю свідомості” та шкоди здоров’ю послідовникам релігійних організацій.

Але слід зазначити, що тема державної релігієзнавчої експертизи практично не знайшла теоретичного осмислення й до сьогоднішнього дня знаходиться за рамками наукових вишукувань. Недослідженими залишаються такі важливі питання, як природа та ознаки державної релігієзнавчої експертизи, умови і спеціальні методи її проведення, предмет та об’єкт експертизи, статус експерта тощо.

До складу експертної комісії державної релігієзнавчої експертизи, на нашу думку, повинні входити працівники органів державної влади, фахівці в області релігієзнавства, психологи, психіатри та медики. До неї не може входити представник тієї чи іншої релігійної організації (священнослужитель, церковнослужитель тощо) задля збереження об'єктивності, але він може бути залучений у якості консультанта. Експертом державної релігієзнавчої експертизи також не може бути й будь-який інший представник релігійної організації, що підлягає експертизі, а також громадянин, що перебуває з нею в трудових або інших договірних відносинах.

Досить актуальної є потреба законодавчого закріплення прав і обов'язків експертів державної релігієзнавчої експертизи. На нашу, експерт при її проведенні повинний мати право:

- знайомитися з усіма матеріалами і документами, представленими на державну релігієзнавчу експертизу;
- заявляти уповноваженому державному органу у сфері державної релігієзнавчої експертизи про необхідність надання додаткових матеріалів для всебічної й об'єктивної оцінки об'єктів експертизи;
- формулювати особливу думку щодо об'єкту державної релігієзнавчої експертизи, що додається до висновку експертизи.

Експерт державної релігієзнавчої експертизи зобов'язаний:

- здійснювати всебічний, повний, об'єктивний і комплексний аналіз матеріалів, що представляються на державну релігієзнавчу експертизу, з урахуванням досягнень вітчизняної та закордонної науки;
- дотримуватись терміну здійснення державної релігієзнавчої експертизи; забезпечувати схоронність матеріалів і конфіденційність зведень, представлених на неї.

Виходячи з вищесказаного, ми прийшли до наступних висновків. По-перше, для України актуальність проблеми покращення механізму контролю за діяльністю релігійних організацій, у тому числі нетрадиційних, з боку правоохоронних органів та Державного комітету України у справах національностей та релігій є нагальною.

По-друге, є необхідність у створенні при Департаменті у справах державно-конфесійних відносин та забезпечення свободи совісті Державного комітету України у справах національностей та релігій спеціальну комісію контролю за діяльністю релігійних організацій, завданням якої повинно бути проведення державної релігієзнавчої експертизи для перевірки наявності шкоди здоров'ю своїм adeptам як з причини використання релігійними лідерами „контролю свідомості”, так й з інших причин. Актуальним є розробка регламентації діяльності державної релігієзнавчої експертизи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України – К. : Просвіта, 1996. – 56 с.
2. Про затвердження Положення про Державний комітет у справах національностей та релігій №201 14.02.2007р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : // zakon.rada.go.ua.

3. Трофимчук Н. А. Экспансия / Н. А. Трофимчук, М. П. Свищев М.П. / [Электронный ресурс]. — Режим доступа : // <http://psyfactor.org/expan.htm>
4. Кураев А. Протекстантам о православии // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : // kuraev.ru
5. „Нетрадиционные религии” в посткоммунистической России. Круглый стол // Вопросы философии. – 1996. - №12. – С. 5.
6. Петрик В. Використання досвіду країн Європи для захисту українського суспільства та прав і свобод громадян від антиконституційних дій з боку неокультів / В. Петрик // Українська національна ідея: реалії і перспективи розвитку. Наукове видання. - 1999. - Вип. 2. – 101-107 с.
7. Жуковский В. И. Влияние некоторых деструктивных религиозных сект на психическое здоровье и поведение человека / Жуковский В. И., Мороз В. В. / Психиатрия и религия на стыке тысячелетий: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования. - Т. 4. - 2006. — С.23-26.
8. Петрик В. М. Шляхи та механізми вдосконалення державно-церковних відносин в Україні (на прикладі новітніх релігійних об'єднань): дис... канд. наук з держ. управ. : 25.00.02 / Валентин Михайлович Петрик. – К., 2004. – 184 с.
9. Релігія і право. - 2001. - № 9. – С. 32-34.
10. Єленський В. Новітні рухи - зони занепокоєння / Єленський В. - 2000. - № 9. – С. 2-10.
11. Балагушкин Е. Г. Критика современных нетрадиционных религий (истoki, сущность, влияние на молодёжь Запада) / Балагушкин Е. Г. - М. - 1984. - 228 с.
12. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи “Протиправні дії сект”. – К. : 1999. - С. 25-26.
13. Бондаренко В. Д. Становлення громадянського суспільства і Церква в Україні / В. Д. Бондаренко // Християнство в контексті світової історії і культури. – К. : Інститут філософії ім. Сковороди НАНУ. - 2000. – С. 56-63.

ОПЫТ БОЛГАРИИ В ВОСПИТАНИИ ПАТРИОТИЗМА И СОХРАНЕНИЕ ЯЗЫКА И ТРАДИЦИЙ ЗА ГРАНИЦЕЙ КАК СРЕДСТВО ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

к.ф.н. Людмила Минкова, преподаватель Пловдивского университета им. Паисий Хилендарского, Болгария

Всем известно, что патриотизм – это качество, которое не дается людям с рождения. Он воспитывается. Причем его следует воспитывать с самого раннего детства. Но осознавать это чувство человек начинает со школьной скамьи.

Каждый народ имеет в своей истории и тяжелые моменты, и моменты восхода. Болгарам, будучи гражданами страны с более чем 13-вековой историей, также есть чем гордиться.

Именно эти моменты болгарской истории нашли отражение в изданном недавно ВМРО-БНД «Патриотичен буквар», в котором послание любви к родине и исторической правды объединило представителей всех политических сил, единодушно согласившихся, что нет страшнее безродного человека. Уже второй год подряд все первоклассники при открытии учебного года получают бесплатно этот букварь. Появление этой книжки было принято с огромнейшим восторгом. Идея такого букваря - воспитать чувство любви к Родине и на доступном языке представить историю Болгарии. На его страницах нашли отражение картины, отрывки художественных произведений болгарских авторов, исторические факты, которые заставляют каждого болгарина гордиться своей страной и тем, что он болгарин. Например: **А** – азбука и в доступном сжатом виде дается информация о значимости письменности и о том, что азбука создана двумя братьями болгарскими Кириллом и Мефодием. **Б** – естественно же слово Болгария. **Е** – единство, где рассказана легенда, в которой хан Старой Великой Болгарии Кубрат и отец основателя Болгарии перед своей смертью собрал своих сыновей, дал им пучок ивовых прутьев и попросил их сломать прутьики. Каждый взял по одному и без проблем сломал, но сломать пучок прутьев никому не удалось. Тогда он им завещал быть едиными, чтоб быть непобедимыми. «Единство делает силу!» («Съединението прави силата»). Этот лозунг и по сей день находится на здании болгарского парламента. **Д** – Джон Атанасов, который был признан Биллом Гейтсом праотцом компьютера. **З** – знамя, где объясняется символика государственного флага. **Х** – христианство /болгары первые из всех славян приняли крещение в 865 г./ . Преподносимая таким образом информация, очень интересна для первоклассников и отличное средство воспитания патриотизма.

Недавно одно из самых больших издательств выпустило сборник стихов «патриарха болгарской литературы» народного поэта Ивана Вазова для детей „Аз съм българче” и распространило их бесплатно с целью, как говорит владелец издательства, «обратить внимание политиков на то, что они тоже могли бы дарить книги, поднимая таким образом, чувство патриотизма детей, а заодно утвердить и миссию болгарской книги».

Активную работу по воспитанию чувства патриотизма проводит и телевидение. Со 2 июня (это не случайная дата) 2005 г. по национальному телевидению по субботам и воскресеньям идет передача «Болгарские уроки». В виде своеобразного фольклорного шоу зрители могут научиться сначала постепенно по шагам, потом по фигурам, а, наконец, уже связано, народному танцу, характерному для определенной фольклорной области Болгарии. Потом же под определенную песню, которая разучивается аналогичным способом, начинают танцевать уже разученный танец. Практически, эта передача является видео-курсом. Таким образом, в течение одной или двух передач зрители могут выучить и народный танец, и народную песню. В конце каждой передачи представляется болгарский народный календарь, в котором специалисты рассказывают о системе обрядов и традиционных блюдах, характерных для различных фольклорных

областей страны. В результате этой передачи сильно повысился интерес болгар посещать клубы по изучению аутентичных болгарских танцев (в основном хороводов).

По другому же каналу идет передача немного другого плана, которая называется «Сите българи заедно» («Все болгары вместе»), которая тоже направлена на воспитание патриотического духа. Гостями этой передачи являются фольклорные коллективы болгар, проживающих за пределами Болгарии, которые исполняют болгарские народные песни и танцы, характерные для района, где они проживают, а также знакомят со своими сохранившимися до наших дней обрядами и традициями. Существует также передача подобного плана «От българско по-българско».

В передаче «Другата България», в которой зрители знакомятся с обычной жизнью болгар, проживающих за границей,

В качестве средства патриотического воспитания широко используется и интернет. В сети существует и интернет-магазин под названием «Патриотичен магазин», где можно купить майки, записные книжки и другие предметы быта, на которых изображены национальная символика, лики исторических личностей, писателей и т.д. На форумах регулярно выдвигаются довольно серьезные темы для дискуссии, связанные с современной жизнью Болгарии, где люди выражают свое отношение. Очень приятно было установить, например, тот факт, что болгарская молодежь уже предпочитает жить в Болгарии, чем искать лучшую жизнь за границей. Может это связано с вступлением Болгарии в ЕС, но факт есть факт.

Появляются и добровольные организации и движения (здесь следует отметить, что речь не идет о националистических движениях – национализм не сильно приветствуется), которые проводят разнообразные мероприятия, направленные на воспитание патриотического духа. Таким, например, является "Движение за социален хуманизъм", которое является инициатором патриотической кампании "Де е България?" (по названию одного из самых популярных патриотических стихотворений Ивана Вазова). Эта кампания стартовала 31 мая 2008 г. и она посвящена 130 годовщине Освобождения Болгарии от турецкого ига. Ее цель – ознакомить как можно больше молодых людей с историческими и культурными достопримечательностями различных городов страны.

По местам тоже регулярно в центрах работы с молодежью проводятся определенные мероприятия с воспитательно-патриотической направленностью. Например, в небольшом городе Балчике местный Союз ветеранов войны провел кампанию по патриотическому воспитанию молодежи во всех школах города.

Начиная с 1948 г., каждый год без исключения 2 июня ровно в 12 часов дня чувство патриотизма всех граждан Болгарии пробуждают сирены, которые в течение трех минут призывают остановиться и отдать должные минуты молчания памяти погибших за свободу и независимость Болгарии. Почему второго июня? В этот день 1876 г. погиб один из самых выдающихся революционеров и великий болгарский поэт Христо Ботев.

Работая уже несколько лет в Запорожье, мне довелось пообщаться с представителями болгарского этноса, проживающими на территории области. Я

была поражена тем, насколько они, родившись и проживши всю свою сознательную жизнь в Украине (и не только они, а и их предки, установившиеся в Таврии 146 назад), патриоты своей исторической родины. Большинство из них никогда не были в Болгарии, но они говорят с гордостью: «Я болгарин!». И когда они слушают болгарский гимн, даже если слов не понимают, у них в глазах появляются слезы. Конечно же, было бы интересно попытаться найти ответ на вопрос, где же скрываются корни такой гордости.

На наш взгляд корни такого патриотизма скрываются в том, что этим людям удалось сохранить язык, веру, некоторые традиции и болгарское самосознание. Сохранение таких ценностей на протяжении стольких многих лет имеет историческое объяснение. Ведь за 13 веков своего существования (Болгария была основана в 681 г.) 6 с половиной веков Болгария находилась под чужой зависимостью. Болгарскому народу пришлось пережить два тяжелых ига – византийское (1018 - 1185) и турецкое (1396 - 1878). Хотя были и времена расцвета (IX век), когда болгарское государство было самым могучим в юго-восточной Европе и выходило на три моря: Белое, Адриатическое и Черное. Вопреки всем трудностям болгарский народ не утеряти свою идентичность. По официальной статистике население Болгарии в настоящий момент составляет около 7,5 тыс. человек. Еще столько же проживает за пределами ее территории. В это число входят как болгары (в основном молодежь), выселившиеся в годы после распада социалистического строя, так и люди, которые много-много лет назад в тяжелые годы турецкого рабства покинули свою родину, чтобы обеспечить своим семьям более спокойную жизнь.

Очень большая часть болгар установилась жить сначала в Бессарабии, а позже - в Таврии. Их потомки и сейчас компактно проживают в селах и городах Одесской, Запорожской, а также Кировоградской областях. И сейчас в кругу семьи люди этих поселений общаются на болгарском языке. Конечно же, это не современный литературный болгарский, а тот язык, на котором говорили 2 века назад. В нем сохранились слова, которые уже либо вышли из употребления, либо перешли в раздел диалектизмов (*пенджури* в м. лит. *прозорец* /окно/, *цибарка* в м. лит. *кофа* /ведро/).

Основные изменения произошли в области лексики. Это вполне объяснимо, учитывая замкнутую сферу общения, отсутствие возможности контактов с носителями современного литературного языка. В их язык вошло много русизмов и украинизмов, что тоже объясняется той же невозможностью проникновения новых болгарских слов (*поезд* в м. лит. *влак*, *газета* в м. лит. *вестник*, *балакам* в м. лит. *говоря/разговарям*). Поскольку же грамматика менее динамично изменяется, то существенных отличий в языке болгар Таврии и Бессарабии в этом отношении не наблюдается. Поэтому абсолютно правильно Таврические болгары употребляют членную форму, а также окончания глагольных форм. С точки зрения фонетики под влиянием русского языка наблюдается сильное смягчение согласных перед гласным *Е*, усеченное произношение некоторых окончаний, диалектное произношение частицы для будущего времени *ЩЕ* как *ЖЪ*, *ШЪ*. Довольно часто в их речи можно наткнуться на очень интересные (можно сказать прикольные) выражения типа: *Ко переживаваш за мен?! Жъ уда на вокзала, жъ*

си купя свежа газета и жъ седна на поезда на Киев. Тогда как на литературном языке это выражение прозвучало бы: *Какво се притесняваш за мен?! Ще отида на гарата, ще си купя нов вестник и ще се кача на влака за Киев.* В этом примере нетрудно обнаружить указанные выше особенности: усечение *ко* *вм.* *какво*; *переживаВАШ* - русский глагол *переживать* с болгарским глагольным окончанием *-ваш*; *жъ* *вм.* *ще*; *вокзал, свежа газета, поезд* *вм.* *гара, нов вестник, влак*, но употребленные в членной форме – *вокзалА, поездА*;

Но поскольку подобные языковые особенности не являются объектом настоящей работы, мы не будем останавливать свое внимание на них. Главное то, что язык, хоть пусть даже и такой, сохранился. И на этом языке можно общаться с болгарскими, проживающими в Болгарии. И не только язык просуществовал – здешние болгары до сих пор сохранили и некоторые традиции, песни, танцы, предания, которые актуальны и сейчас в Болгарии.

Следует отметить, что болгарское государство не остается безразличным к судьбе своих соотечественников за границей. Уже много лет Министерство образования и науки Республики Болгарии по соглашению с МОН Украины направляет в места, где компактно проживают представители болгарского этноса, преподавателей болгарского языка, музыкальных педагогов и специалистов-хореографов.

Наряду с преподаванием болгарского языка в украинских вузах, специалисты болгарского языка проводят для представителей болгарского этноса воскресные школы, в которых все желающие изучают литературный язык. Они подготавливают и абитуриентов для поступления в болгарские вузы. Ежегодно в Украинско-болгарском многопрофильном лицее в г. Приморске проводятся вступительные экзамены по языку, литературе и истории Болгарии. Поступившие студенты обучаются бесплатно, получают стипендию, проживают на льготных условиях в общежитии. Некоторые из них остаются навсегда в Болгарии, а другие возвращаются в свои родные места, но уже «зараженные» Болгарией. Вернувшиеся врачи, стоматологи, юристы, экономисты, педагоги, филологи, хореографы и другие специалисты вносят в свои семьи и в свое окружение то новое болгарское в области языка и культуры, с которым они соприкоснулись за годы своей учебы – они являются как бы мостом между современной Болгарией и здешней «маленькой украинской» Болгарией. Несмотря на то, что представление о прародине у многих болгар запорожской области сложилось только по рассказам бабушек, передача из поколения в поколение языка, фольклора и традиций, является тем самым моментом, который воспитывает чувство патриотизма, чувство гордости и формирует определенное этническое самосознание любой нации.

Что касается некоторых сохранившихся традиций болгар Таврии, можно сказать, что также как и в Болгарии, ни один праздник в любом болгарском селе не обходится без самого популярного и самого болгарского хоровода – право хоро. Это хоро танцуют все во время праздников, чаще всего на свадьбах, на праздник села, на храмовый праздник. Сохранился и другой танец – ръченица.

В Болгарии принято поздравлять с днем ангела (имен ден) и отмечать эти дни. Например, в день Святого Георгия имен ден у всех кого зовут Георги,

Гергана. На Вербное воскресенье празднуют все, кого называли именем цветов, растений, деревьев: Маргарита, Ива, Здравка, Здравко (здравец - герань), Ясен, Явор, Виолета, Цветан, Цветан(к)а, Цвета, и т.д. В некоторых селах Запорожской области традиция отмечать дни ангела сохранилась до сих пор. А во всех селах обязательно на Рождество здешние болгары пекут милину (баница) с късметами. Это одна из самых болгарских традиций.

В результате упорной работы музыкальных педагогов и хореографов, направленных МОН Болгарии, в настоящий момент на территории Запорожской области существует 12 самодеятельных коллективов: 5 народных фольклорных ансамблей, 2 танцевальных ансамбля, один из которых образцовый, детская вокальная группа и 4 вокальных ансамбля. Свои умения все ансамбли могут представить на фестивалях национальных культур (например, «Єдина родина» в Запорожье, «Ми – українські» в Приморске, «Перлина Приазов'я» в Бердянске). Но существование этих коллективов было бы невозможным, если бы не было этих настоящих болгар энтузиастов, которые поддерживают живой на большой украинской земле ту частичку своей прародины, которая помогает любому народу не потерять национальную идентичность – язык, фольклор, традиции и культуру.

ДЕТИ В КУЛЬТАХ

*протоиерей Александр Мирошниченко,
старший преподаватель кафедры религиоведения и теологии Классического
Приватного Университета, психолог-консультант Запорожского городского
центра помощи жертвам деструктивных культов «ДИАЛОГ»*

«Сузан – Канка – вытерпела очень многое за те восемь лет, что она провела в Нью-Вриндаване. Она терпела все это, потому что глубоко верила, что Господь благословил Прабхупаду на служение в роли Его посланника и направил его в Америку с тем, чтобы тот нес единственную истинную религию народу Соединенных Штатов, и считала, что «Золотой дворец» существует для того, чтобы донести это до всех. Сузан оправдывала многое: Адаити и наркотики, жестокое обращение Дхарматмы¹ с женщинами, жульничество групп санкиртаны и даже убийство Чака Сент-Дениса Томасом Дрешером. Она стерпела и то, что Киртанананда заставил ее обручиться с одним из учителей коммуны даже, несмотря на то, что она все еще была замужем за Стивенем Хибелом.

*– Послушай, я же не говорю тебе, что ты больше не замужем за Стивенем,
– сказал он ей, когда она попыталась выразить недовольство по этому поводу.
– Ты можешь иметь двух или трех мужей. У Драупади, одной из принцесс
Пандавы, их было пятеро.*

---

¹ Начальник группы санкиртаны Нью-Вриндавана.

Сузан позволила Киртанананде выдать ее замуж за Дэнни Уокера, вдовца и отца пятерых детей. Его предыдущая жена Сильвия умерла от болезни сердца. Ее закопали, как кучу мусора, и забыли о ней – до тех пор, пока ее тело не обнаружил экскаваторщик, копавший канаву. Сузан даже притерпелась к Уокеру. Он постоянно требовал секса. Когда же она возражала или отказывалась, он швырял ее об стену и избивал ее. Как и многие другие подвергавшиеся насилию женщины из числа обитателей Нового Вриндавана, Сузан уже обращалась к Киртанананде с просьбами о помощи.

– Терпи – и все тут, – приказал он ей тогда.

Сузан находила оправдание всему. Но только не тому, о чем ее тринадцатилетний сын Скотт рассказал ей ветреной ночью в ноябре 1986 года. Это вытерпеть она не могла. И вот сейчас она ворвалась в кабинет Киртанананды и с силой захлопнула за собой дверь. Киртанананда поднял на нее взгляд и нахмурился.

– Я почти всю прошлую ночь проговорила со Скоттом, – сказала Сузан гуру. – Он сказал мне, что вот уже три года, как он и другие мальчики в гурукуле² подвергаются сексуальным домогательствам со стороны Шри Галимы и его помощника.

Когда она облекла свое обвинение в словесную форму, кипевшая в ней ярость сменилась печалью. Она простояла несколько мгновений перед гуру, не в силах произнести ни слова, а затем зарыдала. Слезы текли ручьем по ее щекам. Киртанананда откинулся к спинке кресла и стал молча наблюдать за ней.

– Я чувствую себя жестоко обманутой, – наконец произнесла она сквозь рыдания. – Все эти годы я отказывалась от своих детей. Когда им исполнялось пять лет, я отправляла их в гурукулу, веря, что их будут любить и заботиться о них, и они смогут стать преданными Кришны. Я и представить себе не могла, что кто-нибудь станет их растлевать.

– Ты, глупая баба! – прервал ее Киртанананда. – Ты не имеешь никакого права говорить такое! Секс – это секс. А сколько секса было у тебя самой? Его гнев заставил Сузан замолчать. Собрав все силы, она продолжила:

– Киртанананда, нельзя сравнивать секс между мужем и женой и растление беззащитных маленьких мальчиков, которым занимаются учителя, – сказала Сузан.

– Секс – это секс, – повторил Киртанананда. – Кроме того, Шри Галима исправился: он женился.

– Его нужно убрать из гурукулы, – сказала Сузан. – Шри Галима болен. Ему нужна помощь.

– Он останется на своем месте, нравится это тебе или нет! – заорал Киртанананда.

Затем он приказал ей убраться прочь».

John HUBNER and Lindsey GRUSON

---

² Гурукула — школа-интернат, в которую кришнаиты обязаны помещать своих детей, чтобы не отрывать время от служения Кришне.

MONKEY ON A STICK
Murder, Madness, and the Hare Krishnas
New York, 1990
Harcourt Brace Jovanovich, Publishers

Трудно представить, что нами может кто-то манипулировать. Большинство из нас уверены в том, что обладают иммунитетом против манипуляции, особенно те, кто имеет высшее образование. Мы забываем о тех случаях, когда мы подвержены стрессу (смерть, развод, болезнь) и соответственно менее критично воспринимаем информацию. В такие моменты, мы легко позволяем нашим эмоциям вести наши мысли.

Те систематические манипуляции и психологическое давление, которым подвергается человек в культе, ведут к тому, что человек становится эмоционально, психически и когнитивно нестабильным. Это давление ведет к химической реакции в мозгу, который начинает производить эндорфины, или "гормоны счастья", которые приводят человека в состояние эйфории. Но как только напряжение уменьшается, адепт переживает ощущения схожие с синдромом отмены. Человек становится возбужденным, испуганным, раздражительным, его мучает бессонница и наконец, становится угнетенным и невротичным. Чтобы ослабить боль, он возвращается к группе. Этот синдром называют по имени бога из древнегреческой мифологии, Sisyphus синдромом.

А как же быть с детьми, которые оказались, вовлечены в деятельность подобных групп? Во-первых, необходимо разделить детей на тех, которые принадлежат к подобным культам с рождения из-за того, что их родители являются культистами. Во-вторых, дети, которых вовлекли без ведома их родителей. То, что такое случается, подтверждает документ "Рансенъеман Женеро" - спецслужбы МВД Франции, выделяющий критерии по которым можно судить об опасности той или иной культовой группы.

В первом случае необходимо упомянуть, что дети, рождённые в культе, сразу впитывают извращённую модель семейных отношений. Во многих деструктивных культовых группах создание «семьи» происходит исключительно по команде лидера. Часто имеют место такие явления как многоженство, беспорядочные половые отношения по приказу лидера. Иногда женщинам, членам культа, приказывается забеременеть от чужого человека. Во многих тоталитарных сектах адепты вынуждены расторгать законный брак по приказу лидера, иногда вообще существует запрет на брак и супружескую жизнь.

Родители, в различных культах, инфантилизируются лидером. Им говорится, что они должны "стать ребенком Бога", и что они должны отказаться от своей властной родительской роли. Дети, растущие в культах, не имеют родителей. Они принадлежат лидеру и его идеологии.

В некоторых культах, дети отделяются от родителей немедленно после рождения и посылаются за границу, в школы-интернаты культа, приюты, или отдаются бездетной паре из того же самого культа. От рождения эти дети лишены всех основных прав как люди.

Они лишены:

- Родителей
- Семьи
- Родного языка
- Национальности
- Страны
- Существования (те, кого не зарегистрировали)
- Имени (часто лидер дает им имя, отличное от имени которое дают родители).

Особое значение имеют первые годы жизни ребёнка. Если мать уделяет любви и внимания ребёнку больше, чем лидеру культа, её могут разлучить с малышом. Часто дети недокормлены из-за большой занятости матери в культовой практике. Многие культы практикуют вегетарианство, что не может не сказываться негативно на здоровье младенца. В 2001 году в Новокузнецке разгорелся религиозный скандал. После месяца пребывания в секте "Страна Анура" девочка 1 года и 9 месяцев попала в больницу с истощением, рахитом и гипотрофией. Ребенку запрещалось есть мясо, рыбу и сметану, продукты, богатые кальцием, белком и углеводами. Естественно, девочка не получала никаких возрастных прививок. Причем родной 22-летний отец девочки, яростный адепт секты и его новая жена (родная мама ребенка умерла от рака) убеждены, что они "на верном пути". Часто дети недосыпают. Они вынуждены просыпаться ночью наряду с их родителями, чтобы просить, читать молитвы, медитировать. Дети, которые не получают достаточно сна становятся раздражительными и медлительными. Они более подвержены инфекциям, которые в некоторых случаях могут быть смертельны. В некоторых культах, лекарства и доктора запрещаются. Вакцины также запрещаются во многих культах. Часто лечение происходит исключительно при помощи самого лидера, который якобы обладает целительной силой. В секте Виссариона «Церковь последнего завета» людей держат в состоянии постоянного недоедания, не дают лечиться (вместо лекарств у них так называемая "эстетотерапия" - выходишь в лес, смотришь на травку, облачка и все должно пройти), заставляют чистить зубы мочой и делать множество других бессмысленных, а порой и вредных вещей.

Позже учение секты запрещает детям посещать детские сады, иногда школы. Кроме того, что дети в данном случае не получают необходимых знаний, дети так же лишены возможности социализации. Лишены возможности приобрести навыки взаимодействия в малых группах. Навыки, которые формируются в младшем школьном возрасте.

Ещё одной проблемой для детей школьного возраста является использование культами «новояза», передёрнутого, клишированного языка. Одно и то же слово может иметь разное значение в школе и в культовой практике. У детей посещающих общеобразовательную школу формируется мессианское мировоззрение. Они обладают абсолютной истиной, если кто-то их не понимает или не разделяет их взглядов, значит он ограниченный и недалёкий. Формируется

надменность. В сознание детей внедряется клише, что закон лидера выше законов общественных. По этой причине дети-культисты редко имеют друзей.

Подростковый возраст имеет так же свои сложности. Не секрет, что подростки это бунтари. Для смирения таких бунтарей секты используют специальные лагеря, закрытые общины. Для подросткового возраста актуальна тема пола. Многие культы и эту тему не обходят стороной.

Дэвид Берг - основатель порноцентричной секты "Дети Бога" (современное название "Семья") настойчиво призывал развращать детей для дальнейшего их использования в т. н. технике «men fishing» (ловле флиртом) - проституцией с целью вербовки в секту. "Я надеюсь, - писал "пророк Мо", - что все наши маленькие детки могут заниматься сексом сколько угодно. Можно заниматься этим с детьми до 12 лет, не волнуясь ни о чем".

Речь идет о широком распространении среди сектантов педофилии и прочих сексуальных преступлений. На протяжении многих лет секта практикует массовое растление малолетних. О сексуальном насилии над детьми и принуждении адептов секты заниматься "ритуальной проституцией" в свое время сообщали газеты многих стран мира: Великобритании, Аргентины, Франции, Австралии. Из этих публикаций мы знаем, что хотя секта официально объявила о прекращении практики детского секса, тем не менее, известно о таком "феномене" как так называемые "лагеря победителей" или "программы для победителей". В свое время, в секте, был выделен ряд общинных домов, и началась разработка методов для решения "трудных случаев".

Эта практика имела своим объектом молодежь и старших детей членов секты, но потом распространилась и на взрослых. Используя такие методы, как содержание взаперти, чтение целых списков соответствующих "Писем Мо" (посланий Берга), "изгнания бесов", физические наказания, тяжелый труд, письменные признания в проступках и публичное унижение, подростков и взрослых держали под подобным "наблюдением" в течение разных периодов времени (неделями и даже месяцами), пока они не "побеждали" свои слабости или не оставляли секту. Это было документально зафиксировано бывшими членами движения, взрослыми и подростками. "Семья" и доныне не отказалась от этой практики, разве что лишь стала осторожнее ее применять. В некоторых культах первый опыт половой близости дети должны получить со своими родителями. В некоторых группах, детей учат быть «самокритичными» и "признаться" публично в поступках осуждаемых культом. Детей также поощряют обвинять других детей. Система слежки и доносов используется, для того чтобы управлять адептами. Детей даже учат обвинять собственных родителей, а иногда и наказывать их.

Тоталитарное движение, или культ, препятствуют полноценному развитию ребёнка и становлению его как взрослого человека и гражданина. Культ отрицает право ребенка на его идентичность, его индивидуальность, интеллект и критическое мышление.

Гуру создает вымышленный, виртуальный мир, в котором ребенок заперт, как в видеоигре, где лидер создаёт все правила. Ребенок становится автоматизированным его мышление заключено в рамки клише и набора стереотипов. Если он оставляет культ, он не имеет никакой идентичности,

никакого собственного прошлого, не имеет гражданства. Первая проблема, с которой ему необходимо будет столкнуться это социализация.

Доверие - следующая проблема для экскультиста. После нескольких лет идеологической обработки и пропаганды, о том, что мир вне культа является «злым» прежний член, должен учиться доверять себе, доверять обществу и доверять другим людям.

Один из принципов определяющих работу центра «Диалог» - предупрежден, значит вооружен. Наша цель заключается в сборе как можно более полной информации о той или иной секте, которая развернула или еще только пытается развернуть свою работу в Запорожье и Украине. Нередко секты действуют не от своего лица, а от лица своих фронтовых организаций, зарегистрированных как общественные, общественно-политические движения, организации, предприятия. Секты скрываются также под вывесками оздоровительных центров.

Как узнать, являемся ли мы членами культа, который контролирует наше сознание?

Следующие утверждения, составленные руководителем Международной ассоциации по изучению культов (ICSA), доктором Майклом Лангоуни, характеризуют манипулятивные группы. Сравнение этих утверждений с группой, в которую Вы или член Вашего семейства вовлечены, может помочь Вам определять, является ли эта причастность причиной для беспокойства. Проверьте все пункты, которые характеризуют рассматриваемую группу. Если Вы находите много соответствий, исследуйте группу более тщательно.

1. Группа сосредоточена на харизматическом лидере, к которому члены, кажется, показывают чрезмерно рьяную, несомненную привязанность.
2. Группа озабочена привлечением новых членов.
3. Группа озабочена добычей денег.
4. Сомнение и инакомыслие не поощряется или даже наказывается.
5. Использование техник изменяющих восприятие и мышление (например: пение и скандирование, говорение на языках, изнуряющая однотипная работа), чтобы сформировать зависимость, подавить сомнения относительно группы или ее лидера (ов).
6. Руководство группы предписывает, часто очень детально, как члены должны думать, действовать, и чувствовать.
7. Группа является элитарной, требуя специального, возвеличенного статуса для себя, его лидера (ов), и членов (например: лидера считают Мессией или его олицетворением; группа и/или лидер имеют специальную миссию спасти человечество).
8. Группа имеет поляризованный, “мы - они” менталитет, который вызывает конфликт с широким обществом. Внедряется дихотомия мира.
9. Лидер группы обладает абсолютной властью.
10. Группа учит, что высокая цель, к которой она стремится и ведёт своих последователей, оправдывает те, порой неэтичные методы, которыми она пользуется.
11. Руководство группы формирует чувство вины в членах, чтобы управлять ими.

12. Привязанность адептов к группе заставляет их разрывать связи с семейством, друзьями. Отказываться от личных целей и интересов.
13. Адепты должны посвящать большинство своего времени группе.
14. Адепты должны жить и общаться только с другими членами группы.

К сожалению, из-за недостаточной правовой базы мы можем эффективно бороться с сектами только в информационном пространстве (радио, пресса, телевидение, лекции). Прошедшие судебные разбирательства, в которых наш Центр принимал участие, по поводу негуманного отношения к детям со стороны родителей-сектантов показали, что вырвать ребенка из рук матери-сектантки, которая морит ребенка голодом и заставляет весь день медитировать, почти невозможно - нет соответствующего закона, позволяющего это сделать.

Сегодня становится совершенно очевидным, что ситуация с привлечением детей в секты год от года будет только ухудшаться. Надеяться на то, что все устроится само собой глупо и преступно с нашей стороны.

Следует признать - идет самая настоящая война за души наших детей. Известное высказывание "Дети - наше будущее" секты понимают как никто другой. И они борются за свое будущее яростно и беспощадно. Искусно прикрываясь "фронтowymi организациями" и благотворительными миссиями, налаживая крепкие связи в органах власти, умело манипулируя сознанием людей, откровенно покупая чиновников, сектанты несут свои тлетворные идеи в общество, похищая у нас с вами наших детей. Дальше допускать этого нельзя! В противном случае сектантам удастся повсеместно внедрить в школьные программы оккультные науки, извратить историю государства, совершить в детских умах переоценку ценностей, что в конечном счете приведет к падению культуры и разрушению государственности.

Да, дети - наше будущее, но будущее это полностью зависит от нас с вами.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Anne Edelstam. CHILDREN IN CULTS. A testimony from a psychological/new age cult led by a woman guru, Maud Pison. <http://fecris.org/>
2. **John HUBNER, Lindsey GRUSON. MONKEY ON A STICK. Murder, Madness, and the Hare Krishnas. New York, 1990. Harcourt Brace Jovanovich, Publishers**
3. **O.S.Walters. RELIGION AND PSYCHOPATHOLOGY. "Comprehensive Psychiatry", 1964, vol. 101, N 5.**
4. **Галицкая И. А., Метлик И. В. Новые религиозные культы и школа. Пособие для руководителей образования и учителей. Библиотека журнала «Директор школы». Выпуск №2. Москва, «Сентябрь», 2001.**
5. **Журнал практического психолога. № 1-2 январь – февраль. Москва, 2000.**

6. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И АДАПТАЦИЯ ЛИЧНОСТИ. Материалы международной научно-практической конференции 7-8 ноября 2007 года, г. Днепропетровск. ISBN 978-966-96484-7-1

ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ. УКРАЇНА: ПОГЛЯД У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Мороз Єгор, студент юридичного факультету ЗНУ

Науковий керівник: Удовика Л.Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри історії і теорії держави та права ЗНУ

Сучасна Україна розвивається на конституційно визначених засадах демократичної, соціальної і правової держави. Правова держава неможлива поза правовою культурою більшості її громадян. Адже правова культура кожного громадянина обумовлює загальну повагу до права у суспільстві, культивування принципу верховенства права, і, таким чином, реальне функціонування всіх інших інститутів правової держави.

Економічні і політичні реформи супроводжуються суттєвими негараздами у житті українського народу. Перенасиченість інформаційного поля, ідеологічне розшарування, культ удаваних цінностей (грошей, свободи-свавилля, “правомірного” насильства) унеможлиблює належне усвідомлення теоретичних доказів соціальної цінності права. Все це обумовлює актуальність проблеми формування правової культури громадян України.

Сьогодні є нагальною потреба у відповідній сучасним умовам життя ефективній системі право виховного впливу, яка б враховувала всі особливості світогляду сучасної людини, останні досягнення теорії права, психології, філософії і сформувала високу правову культуру особи.

Проблема формування правової культури особи, незважаючи на деяку активізацію досліджень у цій галузі, залишається недостатньо розробленою у юридичній науці, маючи при тому глибокі історичні корені.

Перші вказівки на необхідність поважати закон зустрічаємо в роботах Платона, Цицерона, римських юристів. Особливе місце займає повага до права і закону у вченнях мислителів епохи Просвітництва та перших буржуазних революцій, у фундаментальних працях Канта і Гегеля. Окрему увагу культурному вихованню приділяли українські філософи і політичні діячі - Т. Шевченко, М. Драгоманов, В. Винниченко, М. Грушевський[1, 2: 10-12].

Слушною є етапізація поглядів на сутність правової культури суспільства і особи у ХХ ст., запропонована О.Менюком. До часів незалежності України у визначенні

правової культури увага акцентувалась на суб'єктивно-психологічних характеристиках: знання особою законодавства, усвідомлення змісту і спрямованості законів та підзаконних актів, формування поваги до них, почуття законності та справедливості [3: 30-135]. При цьому недостатньо враховувалась світова теорія культури – фундамент правової культури як суспільства, так і кожної людини зокрема.

У 70-х роках існував двосторонній підхід до визначення правової культури: з позиції ідейно-правового стану суспільства на певному етапі його розвитку і з точки зору з'ясування сукупності таких компонентів як знання права, вміння застосовувати закон та поваги до нього. Внаслідок такого дуалізму зовнішня форма існування правової культури і внутрішній зміст психології людини, її правова позиція нібито не взаємодіяли, а існували незалежно одна від одної. Пізніше в юридичній літературі з'явився новий аспект у розумінні правової культури, який можна назвати функціональним. У ньому зовнішні форми її прояву взаємодіють з внутрішніми (органічними) якість суб'єктів права.

У 80 - 90-х роках з'являються цікаві праці правового, філософського, соціологічного характеру, у яких зачіпався широкий спектр проблем правової культури суспільства, особи. Це дало змогу аналізувати правову культуру комплексно у більш широкому плані, але через високу ступень теоретизації були залишені поза увагою деякі практичні аспекти процесу формування правової культури особи.

В сучасній Україні увага науковців зосереджена на проблемі правової освіти громадян [4] поряд із визнанням тотального правового нігілізму, що панує у державі. Але ж нігілізм – це не відсутність правових знань, а ярко виражена неповага до права, обумовлена соціальними, економічними та психологічними чинниками. Проблема подолання правового нігілізму не залишена поза увагою сучасних українських науковців [5,6], але залишаються недостатньо розробленими питання змістовного наповнення системи правового виховання, визначення пріоритетних методів і засобів право виховного впливу. Отже, існує потреба у продовженні пошуку шляхів та засобів формування правової культури особи на сучасному етапі.

Підвищення рівня правової культури і правосвідомості людини визначено як один з основних напрямків державної політики у Засадах державної політики України в галузі прав людини, затверджених постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999р. № 575 – XIV.

Поняття правової культури досліджувалось науковцями під кутом різних підходів до самого поняття культури. Їх різноманітність проаналізували у своїх працях такі вчені-юристи, як В.П. Сальников [7: 3-14; 8: 9-10], А.П. Семітко [9: 112], Г.И. Балюк [10: 36], Є.І.Федик [11: 7-8].

На жаль, обмежений обсяг роботи не надає слушної можливості широко проаналізувати погляди вчених, як теоретиків, так і практиків, щодо формування та становлення правової культури в сучасній державі, проте я вважаю за необхідне зупинитися на найбільш вдалих та розвинених поглядах щодо цього питання. Хочу зазначити, що сьогодні нам показує, що в Україні існує власний фундамент для формування правової культури всього суспільства і кожного громадянина. Але

відсутність в сучасній Україні середнього класу, як основи громадянського суспільства, зумовлює гальмування процесу побудови цивілізованої держави сучасності – “правової і соціальної держави з розвинутими інститутами представницької та безпосередньої демократії, з різними формами самоуправління, з підлеглистю всієї системи посадових осіб закону і контролю з боку представницьких установ...”[12: 54-55]. Тому я вважаю за необхідне сконцентрувати увагу на процесі формування правової культури в умовах перехідного періоду, за відсутності розвинутого середнього класу у суспільстві, коли право-закон часто-густо відображає вузько групові корисливі інтереси і потребує культурного переосмислення і вдосконалення.

“Право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими між собою категоріями. Це зумовлено тим, що право є елементом культури суспільства, його соціальною цінністю. Цей зв'язок і взаємодія простежуються по багатьох напрямках. Виявлення і усвідомлення цих напрямів має важливе значення для побудови правової держави,” - зазначає академік Ю.С. Шемшученко [14: 4-5]. Визначаючи поняття "культура", він підкреслює, що воно походить від латинського слова "культиваре", яке означає "обробляти землю". Пізніше це поняття набуло нових відтінків і стало означати систему цінностей, створених людиною. Тут йдеться як про цінності матеріальної, так і духовної культури.

В основі єдності правової культури і правової системи, підкреслює Ю.С. Шемшученко, є єдність правової норми і реальної поведінки людей. Саме ця єдність обумовлює досягнення соціальної ефективності права [14: 5]. Таку єдність обґрунтовує і філософія права.

Правову культуру можна умовно назвати "другою природою", - відзначає академік РАН В.С. Нерсисянц. Але ця “друга природа” не механічна добудова до основної "першої природи", а культурна трансформація і культивування всієї природи окремих людей і народів.

Важливим для правильного визначення правової культури є розуміння загальної культури у поглядах вчених-філософів.

Так, Г.І. Горак розглядає культуру не просто як надбання людства, сукупність матеріальних і духовних благ, а як спосіб перебування людини, індивіда в світі, що дозволяє особистості жити і творити в цьому світі, реалізувати свободу вибору, за власним виміром ставитися до над індивідуального: природного чи суспільного буття [15: 493]. Такої ж думки дотримується і вчений-філософ Є.К. Бистрицький [16: 189].

Культура, на думку З. Фрейда демонструє дві свої сторони. З одного боку, вона охоплює всі набуті людьми знання та вміння, що дають людині можливість опанувати силами природи й отримати від неї матеріальні блага для задоволення власних потреб. З іншого боку, в неї входять всі ті встановлення, які необхідні для впорядкування взаємовідносин між собою, особливо для розподілу отриманих матеріальних благ [17: 292]. Другу частину цього визначення можна віднести до характеристики, в першу чергу, правової культури. На нашу думку, чим більш справедливо у діючому праві розподіляються матеріальні блага, тим вища правова культура.

Правова культура, на думку В.А. Бурмистрова, є специфічним способом спілкування і співпраці суб'єктів політичного і правового життя суспільства, вираженого в різних формах правомірної поведінки і мислення (свідомості), оснований на вільному виборі гарантованих законами правових засобів досягнення наміченої мети [18: 8, 14].

Встановивши різноманітність класифікацій загальної культури, О.П. Семітко вважає, що поняття правової культури виражає певний вузол зв'язків і відношень компонентів правової надбудови та її самої в цілому з правовим прогресом. У цьому вузлі правова надбудова і правова культура співвідносяться між собою як ціле і якість. Цілим виступає надбудова, а правова культура її якісним параметром. При цьому правокультурна системна якість належить не якомусь одному явищу юридичного життя, а системі цих явищ, тобто правовій системі суспільства, та виражає рівень її розвитку. Отже, правова культура - це така системна якість, яка "знімає" як наявний рівень розвитку правового життя суспільства, так і той критерій, на підставі якого здійснюється оцінка цього рівня. Тому автор вважає, що правова культура - це не тільки розвиток нормативних та індивідуальних нормативних актів, це ще й рівень розвитку всієї правової діяльності, рівень розвитку всього права, правової свідомості, це право психологічний клімат, правові цінності, ідеали, традиції і, головне, це реальне правове становище особи в державно організованому суспільстві, рівень її прав і свободи поведінки, гарантованих державою.

Крім того, А.П. Семітко, і разом з ним Р.К. Русінов, зазначають, що поняття "правова культура" завжди передбачає оцінку "якості" правового життя того чи іншого суспільства та порівняння її з найбільш розвинутими правовими зразками, ідеалами та цінностями, що підтверджує нашу думку про те, що правова культура - це і є, в першу чергу, зазначені зразки, ідеали та цінності.

Цікавим, на мою думку, є виділення Семітко А.П. трьох елементів структури правової культури: рівень розвитку правової свідомості населення, рівень розвитку правової діяльності та рівень розвитку всієї системи юридичних актів. Автор дає розгорнуту якісну характеристику кожного з елементів і відзначає, що виділення структурних елементів правової культури є досить умовним, тому що не існує правової діяльності, яка здійснюється окремо від правової свідомості, а правосвідомість може виявлятися лише у правовій діяльності та її результатах - правових актах.[19: С. 330-331]

С.А. Комаров взагалі розглядає правову культуру як комплекс уявлень тієї чи іншої спільноти людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів, посадових осіб, маючи на увазі, на нашу думку, саме "досконалу" правову культуру. Адже далі він зазначає, що правова культура диктує кожній особистості принципи правомірної поведінки, а суспільству - систему правових цінностей, ідеали, правові норми, що забезпечують єдність та взаємодію правових інститутів та організацій [20:с.241-242]. Тобто С.А. Комаров описує правову культуру в ідеальному варіанті, наявну у свідомості значної кількості людей, підтверджуючи висунуту нами думку.

З викладених вище поглядів щодо поняття правової культури та її структури випливає, що правова культура у правознавчій літературі розглядається, по-перше,

як система правових цінностей (закріплених у правових нормах і в уявленнях людей про належний стан правової системи, правові цінності, ідеали та зразки) і, по-друге, як якісний стан правового життя суспільства (рівень розвитку регулятивних якостей права, системи юридичних актів, правосвідомості, юридичної техніки, правової надбудови взагалі). Це обумовлене різними методичними підходами до вивчення правової культури. У першому випадку - це структурно-функціональний, у другому - аксіологічний підхід.

На мою думку, доречно у такому випадку розрізняти два види правової культури: "ідеальну" і фактичну, відповідно підходам, й об'єднати їх у єдиному визначенні. Мені ближчий термін "ідеальна" з тієї причини, що правова культура як система правових цінностей (зразків, ідеалів) повинна існувати, в першу чергу, у світогляді особи, тобто у ідеальному вигляді.

Таким чином, простеживши еволюцію поняття правової культури (переорієнтація на аксіологічний підхід, ціннісний аспект), я можу запропонувати певне вдосконалення його визначення. Я вважаю, що правову культуру можна визначити як систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі стан свободи особи і соціальної справедливості, інші найважливіші соціальні цінності у діалектичному впливі на якісний стан і спосіб правового життя особи й суспільства, в якому найвищою цінністю є реалізація прав і свобод людини та їх захист.

Я наголошую на фактичній "реалізованості" прав людини, тому що, на мою думку, тільки після реалізації права і свободи людини стають справжньою правовою цінністю, реальним фактором існування і дії правової культури. У першу чергу, правові цінності матеріального і духовного порядків виробляються у процесі правомірної поведінки конкретних осіб. Суб'єкти права реалізують правові норми і відтак відтворюють певні зміни у правовому середовищі, які у відповідних умовах виступають як правові цінності. Я вважаю, що за відсутності такої правової цінності, як реальність прав і свобод людини, їх реалізованості, не можна говорити про наявність належної правової культури у даному суспільстві.

Обґрунтовуючи запропоноване вдосконалення, можна сказати, що якісний стан правового життя може бути на високому рівні, мати розвинуте законодавство, правосвідомість тощо, але по суті бути витонченою формою тоталітаризму, у якій права людини проголошені, але не мають цінності як такої. І в разі потреби правами і свободами людини буде знехтувано заради "соціально значущої" мети.

На фоні визнання та культивування в державі більшості правових цінностей втрачає увагу найголовніша цінність у вигляді прав і свобод, честі й гідності людини і громадянина. Яскравим прикладом цього є практика заборгованості по заробітній платні в Україні. Адже на основі добробуту кожної сім'ї зміцнюється повага до права як форми і гаранта справедливого розподілу матеріальних благ, свободи і справедливості взагалі.

Усе це обґрунтовує необхідність зробити акцент саме на зазначеній цінності в розумінні правової культури з точки зору теорії та практики.

Конституція України у статті 3 проголошує: *"Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою*

соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави". Ця стаття повинна стати основою для теоретичних і практичних праворозбудовчих процесів.

Таким чином, проаналізувавши теоретико-правові плеяди вчених - практиків на функціонування та становлення правової культури в сучасній Україні, можна зробити узагальнення:

- упродовж тих історичних періодів, коли в Україні існувала самостійна держава (Київська Русь, козаччина, доба Центральної Ради), правова культура українського народу мала цілком сформовану структуру й високий рівень розвитку. Знаходячись в умовах так званої "прикордонної" цивілізації, Україна не могла не запозичити тих чи інших (а відтак – і правових) ознак культури. В той же час українці вносили до них свої традиції та стиль;

- українська правова культура в наведені періоди відзначалася природним демократизмом, гуманністю й лібералізмом;

- усвідомлення саме національних традицій права дозволяє на історичному фундаменті української культури відбудовувати правове виховання, формувати правові пріоритети, правосвідомість" [13: 9-10].

МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКА – ПАТРИОТА

Мороко Л. В.

...Любовь к родному краю, родной культуре, к родному селу или городу, к родной речи начинается с самого малого – с любви к своей семье, к своему жилищу, к своей школе.

Как замечательно сказал Дмитрий Лихачев о том, что должно стать первостепенным в воспитании подрастающего поколения на современном этапе развития общества. Речь идёт, конечно же, о патриотизме. Современная школа как государственное образовательное учреждение получила социальный заказ – воспитание социально-активной, духовно-развитой личности, патриота и гражданина Украины.

Задача очень сложная? Без всякого сомнения. Именно ее ставят перед педагогами сегодня и Закон об образовании Украины, и Государственная национальная программа «Образование» (Украина 21-го столетия), и Закон об общем среднем образовании, и Положение об общеобразовательных учебных заведениях. [1, 2, 3].

А от чего, от каких факторов зависит выполнение данной задачи? От мобилизации всех усилий воспитательной службы, от обеспечения открытости школы как Государственного образовательного учреждения, от развертывания

профильных форм обучения в старшей школе. Именно в таких направлениях необходимо планировать процесс реформирования школ разного уровня. Используя исторический, культурный и духовный потенциал города, школы должны направлять свои усилия на решение детских и молодежных проблем в мегаполисе, на развитие военно-патриотических, духовно-нравственных программ, на изучение истории города, на воспитание гражданской ответственности и чувства гордости за место, где они учатся и живут, за свою прекрасную страну – Украину.

Патриотизм и гражданственность - составные части социального и духовного развития человека. Еще Ушинский писал о том, что «...нет человека без любви к Отечеству, и эта любовь дает воспитанию верный ключ к сердцу человека и могущественную опору для борьбы с его дурными природными, личными, семейными и родовыми наклонностями». [4, 234].

Воспитание гражданина и патриота своей родины должно начинаться уже в младших классах с использованием методов активного воспитания и образования, которые возможны только в школах с демократическим укладом.

Демократический уклад, как модель открытого гражданского общества, в совокупности с разнообразной внеаудиторной деятельностью, является условием, при котором только и возможно формирование гражданской компетентности, обретение учащимися и педагогами опыта демократического поведения, опыта активной гражданской позиции.

Основными компонентами демократического уклада жизни учебного заведения выступают:

1. Организация учебного процесса на демократических началах.
2. Организация учебного заведения как системы взаимопроникающих образовательных пространств.
3. Участие всех членов школьного сообщества в создании норм и правил общей жизни (локального законодательства).
4. Открытость принимаемых решений.
5. Наличие выборных органов управления с включением в них как педагогов, так и учащихся и их родителей.
6. Наличие социально-трудовой практики, в том числе направленной на решение проблем местного сообщества, как обязательного элемента образовательного пространства.
7. Наличие разнообразных коллективных творческих дел и проектов, которые создают условия для самовыражения, самореализации, проявления индивидуальности ребенка и взрослого.

Значительно углубляет и расширяет демократический уклад жизни привнесение в него опыта участия ребенка в образовательных и социальных пространствах вне учебного заведения. Это требует тесной связи школ с учреждениями дополнительного образования, социальными и общественными организациями.

Так с чего же начинается интерактив (технологии активного воспитания и образования) в воспитательной работе школ?

С включения детей уже в младшем школьном возрасте во взрослую жизнь, а не после окончания школы.

Приведем несколько примеров интерактивных приёмов.

«Представьте себе...»

(Дети прогнозируют своё поведение в предложенных ситуациях.)

1. У соседей случился пожар...
2. Срочно потребовалось сдать кровь больному...
3. Человек, оказавшийся в тяжелой ситуации, попросил сто рублей...
4. Возникла необходимость съездить за лекарством постороннему человеку...
5. При тебе в разговоре оскорбили твою школу...

Подумайте и ответьте, кто бы помог тебе, если бы:

- загорелся твой дом...
- тебе потребовалось переливание крови...
- тебе понадобилось сто рублей, так как ты оказался в беде...
- тебе нужно лекарство...
- кто-то тебя оскорбил...

«За и против»

(Дети делятся на семь групп и в течение 5 минут готовят доказательства или опровержения утверждений. Для поддержания спора можно выбрать оппонента.)

1. Человек с паспортом еще не гражданин.
2. Любит Родину не тот, кто о ней говорит, а тот, кто для нее действует.
3. «Позорить свое Отечество — значит, предавать его». (В. Гюго)
4. Говорят, что жизнь обыденна и неинтересна.
5. Школьник — гражданин?
6. «Тот, кто не любит свою страну, ничего любить не может».

(Д. Байрон)

«Поступки и последствия», или каким должен быть гражданин

(Дети составляют логические цепочки рассуждений)

Например. Я хорошо учусь — радость родителям, себе — самоуважение, приобретение знаний, наличие которых поможет учиться в вузе...

Я подчиняюсь законам —

Я участвую во всех школьных мероприятиях —

Я честен —

Я внимателен —

Я жизнерадостен —

Я работоспособен —

Я стремлюсь стать профессионалом —

Я стремлюсь воспитать в себе волю —

Я ставлю перед собой благородные цели —

Я смел —

Я милосерден —

Я справедлив —

Я совестлив —

Я уважителен —

Я выдержан —

«Ты гражданином быть обязан»

(тест)

Цель: выявить представления воспитанников о качествах человека, характеризующих его гражданскую сферу.

Воспитанникам предлагается список слов: патриотизм, трудолюбие, требовательность, самообладание, выдержка, творческое отношение к труду, самокритичность, идейная убежденность, принципиальность, справедливость, настойчивость, совесть, честь, мужество, интернационализм, жизнерадостность, искренность, гражданственность, решительность, отзывчивость, радушие, сдержанность, политическая грамотность, сострадательность, терпеливость, упорство, увлеченность, энтузиазм. Необходимо записать все эти слова в три колонки:

- самые значимые для тебя слова, характеризующие его гражданскую направленность;
- слова, которые присущи тебе;
- слова, не значимые для тебя.

Обработка данных: слова из 1-й колонки оцениваются в 5 баллов, из 2-й – в 4 балла, из 3-й – 3 балла.

Анализ полученных данных позволяет установить и проанализировать причины того или иного расположения качеств данным учеником и классом в целом, определить различия в этом плане, сопоставить оценку качеств, характерных и нехарактерных для гражданской зрелости.

Интересна в системе школьного самоуправления законотворческая деятельность школьного сообщества.

«Наша Конституция»

(Каждый класс составляет проект Положения о правах и обязанностях учащихся, учителей, родителей) Инициативная группа 11-х классов на факультативе “Основы правоведения” анализирует предложенные проекты, сравнивает со статьями Конституции Украины и составляет общий проект Положения. Родители-юристы помогают в обработке и редактировании проекта Конституции. Информация о разработке данных Положений может быть опубликована в школьной газете, прозвучать по школьному радио с тем, чтобы вовлечь как можно больше детей и взрослых в законотворческую деятельность.

Особенно интересными могут быть дискуссии учащихся 9-11-х классов и учителей истории. Обсуждается ряд актуальных для детей вопросов:

- возможно ли свободное посещение уроков по договоренности с учителями;
- можно ли выбирать учителя-предметника;
- можно ли выбирать классного руководителя;
- можно ли удалять учащегося с урока.

Учащиеся 11-х классов могут выступить в 9-11-х классах с докладами о Конституции, ее роли и функциях.

Завершающий этап-группа учащихся 9-х классов может провести лекции в 5-7-х классах на тему “Роль права в жизни общества и государства”. Самое главное –

должно быть организовано широкое обсуждение проекта Конституции во всех классах (с 5-го по 11-й), создана специальная Конституционная комиссия, куда вошли бы по два представителя от каждого класса (начиная с 6-го). Затем последовало бы заседание Конституционной комиссии. Её участники внесли бы необходимые дополнения и изменения. И, наконец, Конституция должна быть одобрена на педагогическом совете школы.

Конституция может быть опубликована в школьной газете и одобрена на референдуме школы всеобщим голосованием учащихся и учителей. Сама процедура проведения референдума обсуждается и принимается на совместном заседании учителей и учащихся.

Выводы. Воспитание патриота, гражданина - непростая задача. Подросток должен обладать определенными знаниями (о правах человека, государстве, выборах, роли общественных организаций). Ему надо овладеть многими умениями: критически мыслить, отстаивать свою позицию, анализировать политическую ситуацию, сотрудничать с другими людьми, участвовать в обсуждении разных проблем. Ему нужно выработать в себе такие качества, как уважение прав других, толерантность, умение договариваться и идти при этом на разумные компромиссы (учителя с большим опытом работы, наверное, помнят, что были времена, когда от детей требовали другого – бескомпромиссности и непримиримости к инакомыслию!). Сегодня важнейшая цель воспитания – гуманистическая социализация школьников, подготовка их к служению гуманистическим идеалам. Ведь сегодня, как никогда, требуется возрождение у взрослых и детей чувства принадлежности к сообществу.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ ст.). – К.: МО України, 1994.
2. Закон України про загальну середню освіту// Освіта України. – 1999. – 23 червня.
3. Положення про загальноосвітній навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. // Позакласний час. - № 17. – 2000.
4. Ушинський К. Д. – Твори у 6-ти т. Т. 1. – К.: Радянська школа, 1955.

ПИТАННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ

*Москаленко Олена, магістр
Запорізький національний університет*

Перспективи розвитку будь якого суспільства цілком справедливо пов'язуються з молоддю. Створення необхідних умов і гарантій для соціального

становлення і розвитку молоді має бути пріоритетом держави, яка дбає не лише про сьогодні, але і переймається подальшою перспективою розвитку. Молодіжна політика є лакмусом, який показує спроможність держави піклуватися не лише нагальними потребами а й спадковістю поколінь, духовністю та традиціями. Успішним можна назвати лише те суспільство, де проблемами молоді піклуються, де потреби молоді людини є пріоритетом, де створені належні умови для гідного початку самостійного життя, де можна проявити власні амбіції та потенціал.

Різні держави по різному вирішують як вибудувати стосунки з молодими поколіннями. Державна молодіжна політика за моделлю Швеції передбачає значне втручання держави у відносини суспільства та молоді. Вона ґрунтується на філософсько-соціологічній і політико-правовій концепції, в основі якої лежить соціал-демократична ідея, і містить детальну правову регламентацію в цій сфері державної діяльності, причому основні правоположення закріплені не відомчою нормотворчістю, а законами. Основний механізм управління цією діяльністю ґрунтується на соціальній роботі в комунах і на спеціально створених органах, що мають координаційні повноваження і специфічні сфери прямого управління, перш за все в організації дозвілля і культурного розвитку молоді. Вплив держави на вирішення молодіжних проблем найперше здійснюється через фінансування та іншу діяльність щодо створення умов для нормального розвитку кожної молоді людини, зокрема створення мережі державних чи державою фінансованих, спеціалізованих закладів, а також через фінансову підтримку молодіжних організацій.

У певному розумінні протилежністю шведській моделі державної молодіжної політики є модель, що реалізується в США. Різниця перш за все полягає в тій ролі, яку відіграє держава в управлінні й організації соціальної роботи, а також у правовій відповідальності державних органів щодо вирішення молодіжних проблем. Фактично, держава бере на себе обов'язки, причому обмежені, вживати заходів стосовно соціально незахищених і "неблагополучних" категорій молоді, але й у цьому випадку державою регулюються лише окремі аспекти соціального становища таких молодих людей. Тобто модель державної молодіжної політики США передбачає державне регулювання процесу вирішення молодіжних проблем на мінімальному рівні.

Таким чином, на кінець ХХ ст. у розвинених країнах Заходу державна молодіжна політика у своєму розвитку набула цілком визначених форм і здійснюється за кількома досить різними моделями. Її загальні риси, такі як відхід від патерналізму, ставлення держави до молоді як до партнера в соціальних процесах, провадження політики стосовно молоді на засадах субсидіарності.

Але для України, як для інших пострадянських країн, питання випрацювання власної моделі молодіжної політики є ще відкритим. Тому автор має на меті проаналізувати як висвітлюються питання молодіжної політики в програмах політичних партій, які і будуть творити подальшу державну політику, зокрема вирішувати і долі молоді. Цей аналіз цікаво буде зробити не лише в аспекті України а і для двох сусідніх держав, Росії та Польщі, які так само знаходились в радянському блоці, але тим не менш мають власні шляхи розвитку. Цей аналіз

автор робить на основі нещодавніх парламентських виборів 2007 року, що пройшли в Україні 30 вересня, в Росії 2 грудня, та в Польщі 21 листопада. Цей аналіз дозволить об'єктивніше зрозуміти, з якими ідеями партії йдуть на вибори та які власне положення збираються реалізовувати. А порівняння на міждержавному рівні дасть можливість поглянути на процеси творення молодіжної політики більш широко.

В результаті позачергових парламентських виборів в український парламент потрапили «Партія регіонів», «НУНС», «Блок Литвина», «БЮТ» та «КПУ». Найбільш чисельна в парламенті «Партія регіонів», в сфері молодіжної політики декларує такі положення, зокрема, зробити доступнішою вищу освіту, щоб не менш 50% місць у вузах були бюджетними, гарантує виплату стипендій студентам вузів I-II ступеня акредитації з 1 січня 2008 р. – 200 грн., з 1 вересня 2008 р. – 400 грн. III-IV ступеня - з 1 січня 2008 р. – 300 грн., з 1 вересня 2008 р. – 530 грн.; студентам-сиротам - не менше 1060 грн. Молодим спеціалістам законодавчо забезпечити перше робоче місце, надавши фінансову підтримку підприємствам. Молода родина отримує в оренду строком до 10 років муніципальне житло, зведене на кошти від земельних аукціонів. Молоді спеціалісти, які працюватимуть на підприємствах-флагманах індустрії, будуть забезпечені житлом під державні фінансові гарантії (1 млрд. грн.).

«НУНС» обіцяв підняти до 1064 грн. стипендії для сиріт, які є студентами вузів чи учнями профтехучилищ, забезпечити пільги на міжміський проїзд для школярів і студентів на весь рік.

«Блок Литвина» також приділив достатньо уваги проблемам молоді, а саме: наданню молодим сім'ям безвідсоткових кредитів на житло, при народженні першої дитини – погашення 25% кредиту, другої – 50%, третьої – повне його погашення; реальне виконання конституційної норми щодо доступності і безоплатності вищої освіти. Платною може бути лише друга вища освіта; збільшення розміру стипендій до рівня середньої заробітної плати. Відмінникам навчання – подвійний розмір стипендій; введення 20% квоти для молоді у всіх державних установах та органах влади; впровадження державної програми будівництва соціального житла в обсягах, які реально задовольняють потреби соціально незахищених громадян.

«БЮТ» пропонує розробити та затвердити механізми стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць та надання першого робочого місця випускникам вищих і професійно-технічних навчальних закладів; щорічне збільшення видатків Державного бюджету України на фінансування житлового будівництва для молодих сімей (першочергово багатодітних), а також обсягів кредитів, що надаються молодим сім'ям для будівництва або придбання житла, залучити в будівництво житла для молодих родин не менше 10 млрд грн. бюджетних та позабюджетних коштів, у тому числі – для будівництва соціального житла, забезпечити надання довготермінових кредитів для молодих сімей на отримання житла на 25-30 років під 2-4% річних.

«КПУ» вважає, що «...на освіту буде виділятися 10% від засобів ВВП, на науку – 3%. Будуть створені умови для забезпечення загальної зайнятості. Ми гарантуємо, що молодь отримує перше робоче місце. Молоді сім'ї отримують

пільгові кредити на житло с подальшим погашенням за рахунок держави 25% їх вартості з народженням першої дитини, 50% з народженням другої та 100% – третьої. У 2008 році студентські стипендії збільшаться у три рази. Щомісячна стипендія студентів-сиріт буде складати 1200 гривень...»

Отже, що ми бачимо, соціальну демагогію чи намагання вирішити проблеми із бідністю серед молоді, проблеми житла та соціальної адаптації? Зрозуміло, що передвиборча програма це не той документ, де має бути прописано все до дрібниць як, що, і коли буде зроблено, але в проаналізованих положеннях ми не бачимо головного, цілісності в питаннях проблем молоді, хоча б якогось натяку на нові концепції, прагнення реформувати покращити цю галузь політики. А з цього можна зробити висновок, що партії будуть продовжувати працювати по «накатаній», так як робили раніше, нічого власне не змінюючи. Висвітлені положення є «латанням дірок», та соціальним підкупом, одноразовими передвиборчими «цукерками». Але виходячи з великого інтересу партій до питань молодіжної політики, соціального забезпечення молоді, можемо сказати, лише що партії зрозуміли, що молодь складає великий відсоток електорату, та є соціально активною.

Вибори до Державної Думи Російської Федерації відбулись 2 грудня, в них взяло участь 11 політичних партій, але подолати 7% бар'єр змогли лише чотири: «Єдина Росія» КПРФ ЛДПР «Справедлива Росія».

ЛДПР обіцяє для молоді повноцінний, доступний відпочинок – клуби, дискотеки, військово-патріотичні секції, система молодіжного туризму, спортивні школи.

«Єдина Росія» наголошує на тому, що молодь матиме доступ до роботи у владі.

«Справедлива Росія» наполягає а необхідності створення молодіжних програм, підтримка туризму, спорту.

Проблеми молодіжної політики були частково висвітлені через розкриття питання освіти та науки. КПРФ вважає за необхідне збільшити фінансування науки в 2 рази, з перспективою доведення його до 8% бюджету. Необхідно поновити мережу наукових містечок, збільшити зарплати науковцям, повернути безкоштовну освіту, студентам які гарно навчаються платити стипендії не нижче прожиткового мінімуму, для школярів – безкоштовні підручники та обіди.

«Єдина Росія», також вважаючи за необхідне захищати загальний культурний простір, російську мову та історичні традиції. Парія вважає за необхідне створення Президентської бібліотеки, комп'ютеризацію загальних та шкільних бібліотек, встановлення пільг для меценатів, книгодрукування, кіно. Партія гарантує доступність та якість освіти для всіх соціальних груп, розвиток конкурентної вищої освіти, жодне бюджетне місце не буде скорочено.

«Справедлива Росія» також робить акцент на питання вищої освіти, на необхідність збільшення кількості бюджетних місць, розміру стипендії до рівня стандарту споживання, давати безвідсоткові кредити для отримання вищої освіти з обов'язком працевлаштування за спеціальністю. Забезпечити житлом аспірантів та науковців. Безкоштовний доступ до Інтернету, обов'язковий медичний огляд учнів та студентів, тестування на вживання наркотиків.

Отже як бачимо, в питаннях молодіжної політики, взагалі нема ніякої системи, вона не виводиться як окрема складова, а висвітлюється частково як елемент соціальної політики та політики в галузі освіти. Причиною цього є те, що в Росії немає окремого міністерства, що опікується питаннями молоді. Цими проблемами займається «Департамент молодіжної політики, виховання і соціального захисту дітей» при Міністерстві освіти та науки російської федерації. Але загальна тенденція, що характерна для програм російських партій така, що вони пишуться для ЦВК, а не для того щоб з ними ознайомлювались виборці. Тим не менш. Навряд можна назвати молодіжну політику збалансованою та виваженою, бачимо замовчування проблем молоді людини.

Вибори у Польщі відбулись 21 листопада, та були, як і в Україні, достроковими.

в новий парламент потрапили поміркована партія Дональда Туска «Громадянська платформа», консервативна «Закон і Справедливість» братів Качинських, «Левиця і Демократи» Олександра Квасьневського, та «Польська селянська партія».

В Польщі так само як і в Росії нема окремого міністерства, що відповідає за сектор молодіжної політики, цим займається Міністерство праці та соціальної політики. До того ж питання молоді подаються та сприймаються польським суспільством в зовсім іншому ключі, це питання суспільного діалогу та партнерства, питання сім'ї, питання працевлаштування молодих людей в Польщі, а не закордоном. В програмах «Громадянської платформи» та «Закону і Справедливості» питання молодіжної політики не виносяться окремими пунктами, а висвітлені в проблемах соціальної політики, політики в галузі науки та культури. «Левиця та демократи» також розглядає проблеми молоді в ключі проблем шкільної та вищої освіти, наголошуючи на тому, що майбутнє країни вирішуватимуть молоді люди, тому сьогодні треба максимум уваги приділити їх вихованню, освіті та культурі. Але не будемо забувати, що Польща країна, із сильною католицької традицією, де молодь виховується згідно з постулатами християнської моралі, це виховання здійснюється переважно в сім'ї, тому саме проблемами родини переймаються польські політики.

Отже ми побачили різні підходи, до вирішення питань виховання молоді. Для України характерним є велика увага держави до питань молодіжної політики, і зокрема це видно із програм політичних партій, держава намагається вирішувати питання бідності серед молоді, молодіжного працевлаштування. Молодь є тією силою до котрої політичні партії звертаються як до окремої категорії суспільства, яку помічають та усвідомлюють особливі потреби цієї групи населення. Але нажаль ці благі наміри носять декларативний характер, як, в принципі, і інші положення висвітлені в програмах, тому молодіжна політика не є виключенням. Характерним для України, на відміну від Польщі та Росії, є саме таке ставлення до молоді, саме виокремлення молодіжних проблем. Для Росії характерне висвітлення молодіжних проблем в ключі освіти та науки, і не більше, російські партії не звертаються до молоді із спеціальними пропозиціями, саме для неї, хоча варто було б це зробити. Отже російські партії не бачать проблем молоді як окремої суспільної категорії. В Польщі ситуація дещо інша, там підростаючим поколінням опікується родина, вага якої в польському суспільстві набагато більша

ніж в українському та російському. Тому держава робить акцент саме на збереженні традицій, на проблемах порозуміння між поколіннями та проблемах освіти науки та культури.

СИСТЕМА КОЗАЦЬКОГО БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА «СПАС», ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО – ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Притула Олександр Леонтійович,

Президент ВГО «Всеукраїнська федерація «Спас»

Патріотичне виховання дітей та молоді — це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, сім'ї, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до України, турботи про благо народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності та цілісності України.

Патріотичне виховання дітей та молоді націлене на формування і розвиток особистості, якій притаманні людська гідність, висока національна самосвідомість, культура міжетнічних відносин, гуманістична мораль, виконання положень національного законодавства, вміння цивілізованим шляхом відстоювати свої права і свободи, сприяючи громадянському миру і злагоді в суспільстві.

В Україні патріотичне виховання відіграє особливо важливу роль, оскільки воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є основою української національної ідеї.

Проблеми соціально-економічного становища суспільства перехідного періоду, зниження рівня життя більшості населення, його розшарування, знецінення традиційних моральних норм і цінностей, пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства, невизначеність в оцінці подій історичного минулого українського народу негативно вплинули на підростаюче покоління, знизили виховну роль культури, мистецтва і освіти як найважливіших факторів формування патріотичної свідомості дітей та молоді.

У цих умовах постала необхідність розв'язання на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних з вихованням патріотизму та національної свідомості дітей та молоді як основи консолідації суспільства і зміцнення держави.

Розбудова суверенної, демократичної, правової держави потребує від органів виконавчої влади, громадських та релігійних організацій вжиття заходів для розвитку в громадян духовності, виховання патріотизму та поваги до історичної спадщини Українського народу, впровадження у суспільну свідомість співвітчизників загальнолюдських моральних цінностей, виховання оптимізму та

впевненості кожної людини у своєму майбутньому, формування здорового способу життя.

Ідея патріотизму може і повинна стати тим стрижнем, навколо якого буде формуватись свідома, активна патріотична позиція громадян, яка буде забезпечувати і визначати їх готовність до активних дій на користь Батьківщини. Необхідність формування патріотизму декларується в багатьох нормативних документах, програмах, проектах, наукових і популярних публікаціях, присвячених проблемі патріотичного виховання.

Успішна розбудова України, як держави неможлива, якщо система виховання громадян відбувається не на основі духовних, морально-етичних норм, любові до України.

Саме тому необхідний активний пошук орієнтирів для сучасного виховання в на основах національної духовності і самосвідомості, надбаних віками і не підлягаючих сумнівів сьогодні: православ'я та інші релігії, державність, патріотизм, соборність, милосердя, благодійність, цілеспрямованість, соціальна мобільність, відповідальність тощо.

Вирішувати дані питання мають усі державні установи різних рівнів, видів і типів спільно з суб'єктами громадянського суспільства, які об'єднують в своїй основі діяльність всіх інститутів суспільства, направлену на формування у громадян ідеалів і реального досвіду служіння народу і Батьківщині.

Найбільшим історичним досвідом служіння народу і Батьківщині – Україні в історії постає феномен козаччини, коли сам спосіб життя людини і суспільства формував і виховував молодь стійкими патріотами свого народу і своєї Батьківщини, здатних, і це підтверджене багатьма історичними фактами, у будь-який момент без застережень віддати своє життя за своє козацьке товариство, за свій народ, за свою Землю-Матір.

Згідно цього актуальним є вивчення і відродження кращих педагогічних здобутків козаччини у сфері патріотичного виховання.

Одним з найпотужніших засобів виховання козака-воїна, захисника Матері-Землі і свого народу в козацтві була система бойового мистецтва «Спас» - український козацький звичай «Спас», який після зникнення з української політичної арени козацтва у IX-XX століттях був забутий і передавався лише в козацьких родах індивідуально, несучи охоронну функцію. Після здобуття Україною незалежності, як держави в 1991 році «Спас», як система виховання стійкого патріота України набув актуальності. Український народ має міцні традиції національної педагогіки. Представницею її є українська козацька педагогіка, яка виховує в молоді синівську любов до рідної мови, культури, землі, народу, Батьківщини, незламну силу волі й духу, високу лицарську мораль, духовність, в основі якої лежить предківський козацький Звичай „Спас”.

Що ж таке „Спас”?

Версій назви бойового мистецтва Спас існує декілька:

- 1) Спас - це те, що тебе спасає в бою (з переказу діда - носія звичаю Спас);
- 2) Спас - то припас (бойовий) українського народу (карб, записаний у Л.Безклубого, носія звичаю Спас);

3) на честь Христа Спаса - людина входить в певний психофізичний стан і немов би стає під захист свого ангела-спасителя (за християнським православним світоглядом);

4) на честь богів-Спасів (за язичницьким світоглядом).

Проте всі ці розрізнені на перший погляд версії можуть твердити, що Спас як традиція існував, ще в дохристиянські часи.

Спас - це світогляд воїна-козака, захисника рідної Землі, це, насамперед, спосіб виховання свого Духу і за рахунок цього вишколу - свого тіла.

Усні перекази донесли до нас про існування широких видів Спасу:

- обережний Спас;
- лікувальний Спас;
- бойовий Спас.

Проте, ці три види бойового мистецтва тісно пов'язані між собою в одну традицію, виховання козака-воїна.

Традиція Спасу призначена повернути систему патріотичного виховання в Україні до національного коріння.

Традиційне козацьке бойове мистецтво «Спас», як система несе в собі сім видів підготовки козака воїна:

- фізична;
- технічна;
- теоретична;
- тактична;
- морально-вольова;
- психологічна;
- духовна.

Всі ці види підготовки людини гармонійно пов'язані між собою на основі духовної підготовки, яка базується на тисячолітньому світогляді українців, їх внутрішнього розуміння основних філософських понять добра і зла, справедливості, совісті, як внутрішньому розуміння поняття справедливості тощо. Духовна підготовка в Спасі спирається на українські духовні карби - народні мудрості, які передавались у поколіннях у вигляді прислів'їв, казок, переказів, пісень тощо.

Весь спектр духовної підготовки націлений на формування у молоді чіткого переконання на основі правдивого історичного фактажу в позитивізмі українських національних чеснот, а через це – любові до України, рідного народу, української національної культури.

Має місце розглянути форми і методи національно-патріотичного виховання в Спасі.

Самі тренування з козацького бойового мистецтва «Спас» несуть суто національно-патріотичний характер, оскільки саме виконання вправ обов'язково перемежується з історичними розповідями про вміння і здобутки українського воїнства.

Обрядовість в Спасі несе в собі основу любові до Матері - Землі, до свого народу, сім'ї, традицій. Причому обрядовість має, як традиційний характер

(оснований на козацькій традиції), так і сучасний, оснований на великій повазі до державних святинь – прапору України, гімну України, державного герба.

Заходи, які проводять традиційно осередки Спасу мають за мету формування у молоді відчуття любові до України через суто практичні дії: участь в народних святах, в змаганнях, екологічних, благодійних акціях тощо. А також формування у спасівців почуття дружби, братерства, підтримки ближнього – тих кращих якостей, які були притаманні нашим славним предкам запорозьким козакам – справжнім лицарям українського народу.

Внутрішній устрій життя в осередках Спасу закладається в тому, що сам спосіб життя молодих козаків повинен у них сформувати у них потребу бути корисним Українській державі, народу, своєму товариству. Вже починаючи з ритуалу посвяти в учні Спасу, діти дають клятву на вірність Україні, українському народові і козацтву, що є запорукою формування справжнього громадянина України. А вже при посвяті в козаки, молода людина, яка пройшла вишкіл з бойового мистецтва, перевіряючи себе в випробуваннях свідомо приносить обітницю на служіння Матері – Землі – Україні, українському народу і козацтву.

Основне завдання відділень та шкіль українського національного бойового мистецтва “СПАС” – підготовка козаків-воїнів та спортсменів високої кваліфікації – носіїв українського національного Звичаю, стійких патріотів - захисників України.

Важливою умовою виконання цього завдання є багаторічна цілеспрямована підготовка козаків-воїнів, яка передбачає:

- сприяння гармонійному фізичному розвитку і всебічної фізичної підготовленості, зміцнення здоров'я учнів;
- підготовку бійців високої кваліфікації, здатних бездоганно діяти в будь-яких умовах бою, а також успішно виступати на спортивних змаганнях найвищого рівню;
- безупинне підвищення тренувальних і змагальних навантажень в процесі багаторічної підготовки;
- підготовку вольових сміливих, дисциплінованих, наділених бійцівськими якостями спортсменів;
- підготовку інструкторів з бойового мистецтва “СПАС”, та суддів з українського національного рукопашу.

З 1991 року в Спасі було виховано більше десяти тисяч учнів, спортсменів і бійців різних рівнів. Сімнадцятирічна практика відродження в Україні системи козацького бойового мистецтва «Спас» чітко показує, що на основі «Спасу» разом з підготовкою висококваліфікованих фахівців з бойового мистецтва іде системна підготовка патріотів Української держави, носіїв духовних чеснот українського народу.

Основна сутність системи козацького бойового мистецтва «Спас», як засобу національно-патріотичного виховання української молоді найкраще поетично сказано в «Марші Запорозького Звичаю «Спас» на слова запорізького поета Пилипа Юрика і на музику композитора Євгена Пасічника.

***У бій хоробрі вої Святослава
На десятьох один ішли колись,***

*По всій Русі котилась їхня слава
Синами Київ сонячний гордивсь*

*У спадок нам від прадідів дісталось
Мистецтво „Спас” – як сила тих віків,
Щоб українські душі гартувались
І рідний Край героями розцвів.*

Приспів:

*Ростуть зі „Спасу” вої патріоти
Їм перемога світить у боях
Бо Україна — мудрості криниця
Козацький рід міцний, неначе криця,
Бо майорить над нами синьо–злотий
Із Сонця і Дніпра священний стяг.*

*Рука звитяжця гріла плуг і зброю,
Стрясала Кафу, Варну, Цареград
І наш козак – могутній, славний воїн
Став персонажем дум, пісень, балад.*

*Мистецтво „Спас” – правічне і святинне
У нього Дух і Сила – два крила,
Ми зробим все, щоб рідна Україна,
Як птиця Фенікс щастям ожила.*

ФОРМУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ МОРАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Попович Василь
Магістр богословія, Преп. Каф. Соц. Работы ЗНТУ*

У період перебудови країни, при наявності кризових явищ «розпаду» суспільної свідомості, кризи людського духу, зниження моральності значної частини соціуму, втрати життєвих цінностей, прояв споживчої психології серед молоді, ринкового прагматизму загострюються деякі питання: Як духовний світ зв'язати з матеріальним? Від чого до чого ми переходимо? Як жити щасливо в гармонії з собою, з людьми, Творцем?

Покоління сьогодення має перед собою виконати ціль – гідно перейти з епохи раціоналізму до епохи духовності, з перевагою духовного над

матеріальним, подолати кризу духу, як найстарішу кризу людини і людства, тому, що духовно-моральна хвороба породжує великі страждання й душевні муки, негативно відбивається на житті суспільства, природи, призводить до панування егоїзму в політиці, нестримного прагнення до влади та збагачення, плануванню техносфери над ноосферою, призводить до появи «автономного відірваного і не підкореного духовного початку розвитку» [1, с. 223-224].

Зі слів відомого філософа В.І. Вернадського у людині передбачається головна цінність в злитті людини з Богом. Духовна людина живе одухотвореною, піднесеною діяльністю, гармонізуючи життя на планеті, прагнучи уникнути глобальної катастрофи [1, с.226].

На сьогоднішній день ми повинні повернутись та творчо осмислити набутий досвід пращурами духовної педагогіки, який є зафіксований в пам'ятках давньої слов'янської культури. Якою була система виховання у давніх слов'ян на нашій землі можна ознайомитись в текстах берестяних грамот, у літописах, у державних документах.

Наприклад за Володимира Мономаха було поставлене за мету дати християнське виховання дітям через систему виховання державного діяча. Приділялася увага формуванню в дітей милосердя, ініціативності, самостійності, вміння долати труднощі через покаяння, сльози і милостиню. Також він звернув увагу на виховання патріотизму, завдяки чому можна йти на смерть в ім'я вищих цінностей, в ім'я Бога [1, с.227].

Кожен народ має свої цінності, свої сакральні символи та атрибути, без яких важко уявити його життя, існування.

Резонністю аскетичних подвигів наших предків було «стягання» Духа Святого через осягнення науки духовного самовиховання, духовного сходження через 30 сходинок духовної досконалості [6, с.13].

У особистості духовність будувалась подібно до новобудівлі, за основу якої бралась віра; на цю основу накладались послухання, довготерпіння, розум, стриманість, а далі – співчуття. Наріжним каменем були терпіння і мужність. Цементом слугувало смирення, без якого є марними усі справи та усілякі добродійності. Головна увага приділялась не на зовнішні прояви негативних якостей особистості, а на їхню причину [7, с.118-122].

Київська Русь успішно виробила духовно-моральний ідеал, заснований на переважанні духовного над матеріальним, щоб підтримати духовну домінанту життя.

Релігійність і патріотизм – головні джерела традиційного виховання українських дітей від часів Київської Русі і далеко до глибин нашої вікової історії.

Духовну кризу сучасної людини можемо розуміти як нездатність зробити наступний крок у своєму розвитку, що виявляється передусім у дезорієнтації, спустошенні внутрішнього світу.

Сучасні прогресивні педагоги України все гостріше ставлять питання про необхідність відновлення та виховання духовно-моральної генерації демократичної України на засадах християнської моралі.

В сучасній, незалежній Україні відчувається активізація уваги до проблеми духовності. Наприклад, такі наковці як академік І.А. Зязюн, кандидат педагогічних

наук Г.М. Сагач, професори О.М. Олексюк, М.М. Бахтін та інші – бачать розвиток духовного потенціалу особистості в цілісності та гармонійній впорядкованості.

Виявляється це в акцентуації унікальності духовного ества людини, визнанні особистості вищою цінністю буття, розгляді «серця» як основи духовного життя людини.

Основою будь-якого суспільства, на якій воно тримається – є ідеологія, духовність.

Розглядаючи саме питання духовності слід все ж таки визначити, а що ж таке духовність?

Дух, душа, душевність – вихідні поняття цього поняття.

Дух – філософське поняття, що означає нематеріальне начало.

Слово «духовний» за словаром С.І. Ожегова має значення «духовні інтереси», «духовна музика», «духовність».

Душа –внутрішній психічний стан людини, її свідомість. Кажуть: відданий душею і тілом своїй справі; радісно на душі; мені це не по душі.

З терміном «душа» пов'язане й визначення певних рис і властивостей людини, її характеру: добра душа, низька душа. У переносному значенні вживається вираз «душа справи», «душа колективу» - натхненник, провідник.

Душевність характеризується добрим ставленням людини до навколишній людей, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, ділити радість і горе. Це ставлення розповсюджується і на справу, яка виконується уважно, зацікавлено, з любов'ю, тобто «з душею».

З духовністю пов'язується потреба пізнати світ, себе, смисл і призначення свого життя. Людина духовна настільки, наскільки в неї розвита ця потреба.

У повсякденному житті духовно розвинуту людину називають культурною, високоморальною.

Пошук і знаходження себе – це душевна мета, а рух до Високого – мета духовна.

Говорячи про духовність мається на увазі ставлення людини до грошей, речей. Важливо, чи розуміє людина, як економічно, морально, з погляду етики, права вона залежить від речей, грошей, багатства.

Духовна людина ніколи не буде рабою речей, багатства. Навіть народна мудрість говорить: не той багатий, хто багато має, а той багатий, хто багато дає.

Але духовність без моралі і навпаки, хіба це можливо? В народі існує думка єдності духовного і морального.

Людина пізнає навколишній світ, рухаючись начебто по спіралі. Так само розвивається й розширюється і свідомість людини. Спочатку нагромаджується знання і досвід, потім ці розширені знання синтезуються в єдине уявлення про навколишній світ, далі, спираючись на ці якісно нові уявлення, нагромаджуються більш глибокі знання, досвід і т. д. Тепер саме настав час синтезу. Саме тепер слід зуміти пов'язати в єдине ціле всі знання і весь досвід людства й нарешті, якісно, по новому пізнати світ і закони його буття. При цьому жоден, ні науковий, ні філософський, ні естетичний, ні релігійний досвід пізнання людиною єдиної реальності не можна ігнорувати, інакше буде завдано збитків цілісному уявленню про світ.

На території України живуть люди багатьох національностей, багатьох віросповідань і кожен з них має право віро сповідувати релігію, яку він вибрав. Усі релігії світу ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, високоморальних рисах особистості. Різними словами стверджують одне й те саме: не убий, не вкради, не завдай лиха, заступись за слабшого, люби ближнього свого тощо. Навіть консервативність релігії прагнуть навчити людину добра.

Загалом, морально-духовне виховання приводить людину до поняття гуманності.

Гуманний – людський. Марк Аврелій, давньоримський філософ, зазначав, що природа вклала в людину потребу турбуватися про всіх людей.

Великодушність – це позитивна моральна якість; така форма прояву людськості в повсякденних взаєминах людей, коли гуманність переважає міру загальноприйнятих норм чи проявляється щодо того, хто її цілком не заслуговує.

Співчуття – одна із форм прояву людинолюбства, виражається в розумінні почуттів і думок іншої людини, моральній підтримці й готовності сприяти його здійсненню. Здатність до співчуття є однією з елементарних і водночас фундаментальних якостей людини.

Альтруїзм – моральний принцип, відповідно до якого людина відчуває симпатію до інших людей, намагається додати допомоги їм, переживає їхнє горе, як своє, готова пожертвувати своїм спокоєм, достатком, часом, своїми інтересами задля них.

У Законі України говориться: виховання дітей і молоді – найважливіший показник економічного, соціального і культурного розвитку, збереження духовних, моральних, соціальних, сімейних, національних і особистісних цінностей.

Мета закону: твердження в суспільстві гуманістичних цінностей, забезпечення соціальної і національної безпеки України.

Повноцінна особистість формується лише в умовах волі як соціальної, так і суспільної діяльності, моральної і правової відповідальності перед людьми.

Духовну основу виховання складає історична ціннісна традиція, упереджена в усі сфери культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мистецтво життєтворчості особистості: Науково-методичний посібник у 2-х ч. /Ред. Рада: В.М. Доній, Л.В. Сохань, Г.М. Несен, І.Г. Єрмаков. – К.: ІЗМН, 1997. 936 с.
2. Національна програма виховання дітей і молоді в Україні.
3. Оржаховська В.М., Тарасова Т.В. Духовність – це здоров'я молодого покоління: Навч.-метод. пос. вид. 2-е. – Тернопіль, 2005. 216 іл.
4. Здоровий спосіб життя в контексті формування духовного світогляду учнівської молоді. Хрестоматійно-методичний посібник. – Калібарда Г.А. Ч.1. – Полтава: ПОШПО, 2002. 123 с.
5. Зиньковський В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М.: Школа-Пресс, 1996. 272 с.
6. Иоанн Преподобный (Лествичник). Лествица. – Сергиев Посад, 1908.

7. Гуров Ю.С., Гурова А.Н. Истоки духовного воспитания личности на Украине / Тези Міжнародної конференції 200 років з Різдва Христового. – Запоріжжя, 1997.
8. Сухомлинський В.А. Духовный мир школьника (подросткового и юношеского возраста). – М., 1961. С.5.
9. Лаврські дзвони закликають до злагоди (виступ Президента України л. Кучми) // Урядовий кур'єр. – 2002. № 155. С.4.
10. Брайчевський М. Утвердження християнства на Русі. – К.: Наук.думка, 1988.
11. Училище благочестя. Произведения в 2 т. Издание 19. – СПб, 1915.
12. Васильева З.П. Мудрые заповеди народной педагогики. – М.: 1968.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КОМПЛЕКСУ МЕНШОВАРТОСТІ

*Поцулко О.А., к.і.н., доцент,
Донецький інститут залізничного транспорту*

Ставлячи перед собою завдання розбудови та розвитку незалежної Української держави, найголовнішим необхідно визнати відродження суспільної та національної самосвідомості, однією із прикрих хвороб якої є комплекс національної неповноцінності або меншовартості, який ґрунтується на пріоритеті раціонального над ірраціональним та негативному ставленні до власного, внутрішнього, емоційно забарвленого світу.

Комплекс меншовартості формувався протягом значного історичного періоду, в ході якого склався благодатний ґрунт для його зростання: політичне поневолення із заборонаю мати власну мову та нав'язування назви «малороси».

Одним із засобів упередження комплексу меншовартості є патріотичне виховання молоді, основою якого є таке поняття, як патріотизм.

Патріотизм – (від грецького patria – батьківщина) – моральний принцип, соціальне почуття висловлення любові до своєї батьківщини, відданість їй, гордість громадян за її минуле та сучасне. Патріотизм, як моральне почуття висловлює прагнення людини зробити свою Вітчизну більш міцною, могутньою, процвітаючою, а також готовність вирушити на її захист від посягань чужоземних загарбників.

Упродовж практично всього ХХ століття робота національно свідомої інтелігенції спрямована на прищеплення молоді українського патріотизму зустрічала не тільки сильну протидію з боку органів державної влади, але й виразний психологічний опір самого населення. За роки національної і державної незалежності у східних і південних регіонах країни цей опір не тільки не ослаб, але й подекуди набирає навіть агресивних форм. Тим більше, що проблема національного та патріотичного виховання на практиці нерідко зводиться до

бюрократичних заходів на зразок тих, якими відзначались колись революційні свята та дні народження вождів.

Проблема патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників. Так, сутність патріотизму, як моральної якості визначалася Скворородою Г., Дістервегом А., Шароновим А.В. [6] та іншими. Особливо цінними є сучасні наукові розробки з проблем патріотичного виховання студентської молоді Абрамчука О.В., Фіцули М.М. [1], соціології виховання молоді [4], з героїчних традицій українського козацтва Воропай О. [2], Ступарика Б.М. [5]. Проте результати досліджень свідчать, що питанням патріотичного виховання молоді не приділялося належної уваги. Нема наукових праць, у яких було б обґрунтовано зміст патріотичного виховання сучасного молодого покоління. Ця проблема в Україні все ще залишається недослідженою, тому викликає науковий інтерес і потребує більш детального вивчення.

Мета статті – проаналізувати складові частини патріотичного виховання як засобу подолання комплексу меншовартості молоді в сучасній Україні, а також показати роль та участь держави у цьому процесі.

Згідно мети дослідження автор поставила перед собою наступні завдання:

- проаналізувати та визначити основу патріотизму;
- охарактеризувати головні чинники формування патріотизму;
- розглянути основні складові патріотичного виховання молоді;
- виявити тенденції подолання комплексу меншовартості у сучасної молоді.

Зв'язок «людина (особистість) – держава» передбачає цілком конкретні відношення людини вільної та системи. Людина вільна, як суб'єкт природних прав, – характеристика відносно стабільна. А ось держава (система) може мати різні якісні характеристики (наприклад, демократична республіка й тоталітарна диктатура). Звідси патріотичність поведінки особистості (якщо вона, дійсно, досягла рівня людини вільної і вже має конкретні, зафіксовані у історії знання, досвід) може виявлятися у підтримці, або у запереченні системи, а часто й у боротьбі з нею. Інакше кажучи, людина вільна завжди буде в опозиції до диктатури, при наявності конкретних особистісних якостей піде до табору активних борців за демократію [4, 259].

Однак любов до «батьківських трун», незалежно від того, який характер має система, може привести до служіння Вітчизні і тільки їй. Тут межа надто тонка та прозора, від служіння Вітчизні до співпраці з режимом – відстань до того мала, що мимоволі (саме так налагоджене життя!) ця межа постійно переступається. Ось де закладена бомба фальшивого патріотизму – від співпраці, нехай мимовільної, до істеричного крику у натовпі: «Слава Сталіну!» з бурхливими, до болі у долонях, довготривалими оплесками та закликами розстріляти «ворогів народу».

Таким чином ми визначили, що основою патріотизму є зв'язок людини (як особистості) та держави, що має ціннісну природу, яка зафіксована у свідомості й перекладена у поведінкові програми.

За роки незалежності України яскраво виявилися негативні наслідки відсутності належного патріотичного виховання (як на Сході, так і на Заході України), зокрема: масова трудова еміграція («четверта хвиля»); невідповідність дій еліти відносно очікувань та сподівань українського народу; невідповідність

частини творчої інтелігенції до довготривалого творчого процесу підвищення конкурентноздатності української культури, мови.

3 квітня 2006 року при Апараті Ради національної безпеки і оборони створено робочу групу з питань патріотичного виховання молоді, яка ініціює розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молодих людей. До її складу входять провідні спеціалісти державних органів України, зокрема, Міністерства молоді та Міністерства освіти та науки, представники громадських, у тому числі молодіжних організацій та творчої інтелігенції, відомі науковці. Крім того, до роботи групи залучено широкий загал вітчизняних теоретиків та практиків, які працюють у сфері виховання молоді.

Патріотичне виховання – планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму. Таке виховання включатиме формування любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на користь рідної країни, її народу.

Основним соціальним інститутом, що забезпечить організацію і функціонування всієї системи становлення патріотичних якостей сучасної молоді має стати саме держава, але важливу роль повинні відігравати й інші складові патріотичного виховання, такі як армія, школа, вищий навчальний заклад, громадські та суспільні організації, сім'я тощо. А вже ефективність даного процесу залежить від послідовності проведення єдиної політики й контролю дій всіх соціальних інститутів, від їх функціональної готовності [2, 137]. Перш ніж розглянути основні складові патріотичного виховання, нам потрібно розібратися з головними чинниками формування патріотизму, які допоможуть подолати комплекс меншовартості у сучасної молоді.

Першим, й найважливішим, чинником є батьківська сім'я та, відповідно, якість сімейного виховання. А усередині сім'ї – психологічний клімат, іноді визначений як сімейний добробут та орієнтація на передання дітям патріотичних цінностей, ідеалів у доступній для них формі: казки, розповіді про предків, читання та аналізування відповідної літератури, зацікавлення у народній культурі, усвідомлення себе представником певного етносу.

Сьогодні лише 2/3 молодих людей визначили свою сім'ю як психологічно благополучну. Кореляційний аналіз засвідчив, що ця ознака суттєво і прямо пропорційно пов'язана з позитивністю процесу патріотичного формування особистості дитини, молодого людини. Адже цей процес починається у далекому дитинстві «з тієї пісні, що співала нам матуся». У більшості сімей зберігаються пам'ятні реліквії, документи, фотографії, особисті речі предків. Що стосується глибини історичної пам'яті про свій родовід, у 2/3 випадків вона уміщується в 3 – 6 поколінь, тобто у 120 – 300 років. В той же час третина респондентів тримає у своєї пам'яті родовід тільки другого покоління [4, 267].

Другий суттєвий чинник – спрямованість зв'язку між особистістю та конкретною територіально-географічною зоною, середовищем, емоційно-духовною прихильністю до неї. У свідомості сучасної молоді чітко виділяються

дві галузі: а) «провітчизняна» – 4/5 респондентів з характерними зв'язками «Україна – моє місто, селище, село»; «Україна – рідний дім, двір, вулиця»; б) «пропланетарна» – 1/5 респондентів, і більш за все це мешканці міста. Для цієї групи характерні такі пари: «Європа – вся наша планета»; «Рідний дім, двір, вулиця – вся наша планета (Європа)». До «пропланетарної» галузі приєднується невелика група зі зв'язками «Україна – Європа», «Україна – вся наша планета» [4, 268].

Певно, на таке членування впливають: а) інтеграційні тенденції, які характерні для всього світу; б) різноманітні труднощі, яких зазнають сучасні українці (особливо в роки криз); в) «молодість» нової України, яка ще знаходиться в процесі становлення та «неабиякого розвитку». Дійсно, ці галузі будуть розвиватися як тенденції. Але якщо сьогодні вони віддалені один від одного і певним чином є антиподами, то в майбутньому (це – гіпотеза) вони будуть своєрідно переплітатися, відображуючи таким чином глобальні інтеграційні процеси, які відбуваються у ще не дуже знайомому для нас світі.

Третій чинник – рівень та якість формування зв'язку «особистість – держава». Він знаходиться в двох площинах: а) відчуття себе громадянином України та б) визнання нової України, її державності, яка вже існує.

Четвертий чинник – чинник довіри. Молоді люди, які починають самостійне доросле життя, занепокоєні багатьма питаннями: здобуття освіти та отримання професії; матеріальне забезпечення та створення сім'ї; успішна кар'єра та особиста безпека та інші. Молоді люди розраховують на допомогу з боку держави, тому що вона, саме ця держава є гарантом прав, свобод, особистісного добробуту й ще багато чого.

На жаль, розраховувати взагалі ні на що (відповідно, низька громадянська активність). Найбільш поширеними відповідями респондентів були: «держава та суспільство нічого не роблять для молоді»; «зараз нам не до громадянської активності, патріотизму, важливіше вижити, завершити навчання, знайти роботу»; «принципово не хочу виявляти ніяку активність, тому що все це обман, на руку політичним запродавцям»; «нас цьому не вчили та й нема де цю громадянську активність, патріотизм виявляти»; «мені ще рано бути патріотом».

П'ятий чинник – рівень освіти. З розвитком освіти зростає орієнтованість молодої людини на вибір нею своєї національності, а саме: належності до конкретної нації, етносу «за бажанням». Якщо особи з низьким рівнем освіти приділяють увагу наявним рисам етнічної схожості та відмінностям (наприклад, мова, зовнішність), то більш освічена молодь виділяє приховані, але суттєві риси (наприклад, характер і особливості поведінки). Національність «за бажанням» призводить й до патріотизму «за бажанням». На жаль, наша українська історія знає цьому багато прикладів.

Шостий, один з найвпливовіших чинників – здатність захищати та відстоювати свої патріотичні позиції, погляди, переконання, Вітчизну як цінність. Загалом молоді люди достатньо критично оцінюють як свої можливості, так і себе особисто. Невелика кількість респондентів (приблизно 37%) відповіли, що мають чіткі, конкретні патріотичні переконання, тому будуть їх відстоювати та захищати – не так багато як хотілось би, але чесно [4, 270].

Така позиція молоді є докором для всіх тих, хто вважає себе спеціалістом з проблем сучасного молодого покоління, а також різного рівня функціонерам, які зовсім не піклуються патріотичним вихованням молоді.

Що стосується іншого питання – захисту Вітчизни зі зброєю в руках, то тут ситуація набагато складніша. З одного боку, є молодь, яка бажає служити в українській армії (на жаль, таких небагато), а з іншого – більшість молодих людей заявили, що вони проти служби в армії, тому будуть намагатися ухилитися від неї [4, 23]. Підстави для такої позиції молоді наступні:

1) відносно слабка обізнаність молоді у питаннях політики та соціальної історії, у чому, до речі, «плутаються» сьогодні навіть дорослі «професіонали»;

2) впливає загальнодемократична, з пріоритетом ненасильницьких дій, орієнтація більшості;

3) мало хто усвідомлює себе громадянином нової України, коли державні інститути все ще на стадії формування (понад 17 років), тому населення, у тому числі й молодь, їм не довіряє;

4) у цілому не дуже привабливий для українського народу вигляд сучасної Української Армії;

5) не дуже послідовна та розумна політика Української держави стосовно українських миротворців у Іраку, Косово, інших «гарячих точках» Землі. Крім того, ще й світові зірки, які є ідолами для більшості сучасної молоді, все більш наполегливо демонструють своє негативне ставлення до війни, воєнних дій, армійської служби, а, тим самим, й до обов'язку кожного громадянина своєї країни захищати її. Невже патріотичне виховання молоді взагалі стане справою світових зірок, а не держави та суспільства?

Останнім часом відомі співаки, артисти та актори дедалі частіше і наполегливіше виявляють своє негативне ставлення до воєнних дій і публічно заявляють про це, влаштовуючи різноманітні акції, вбираючись в одяг з відповідними написами, однак гастрольні виступи у «гарячих точках» тепер менш популярні. За словами голови організації USO Вейна Ньютона, тепер багато зірок не хочуть їхати до солдатів, тому що бояться, що такі їхні дії трактуватимуть як підтримку війни. А війна зараз не в моді [3, 13]. Тож свої протести проти війни світові зірки дедалі частіше висловлюють в музиці, піснях, публічних виступах на телебаченні чи радіо. Так, наприклад, на одному зі своїх концертів у Шанхаї, співачка Бйорк закликала своїх прихильників оголосити незалежність Тибету. Зірка виконала одну зі своїх програмних пісень під назвою Declare Independence («Проголосіть незалежність»). Оскільки будь-які публічні вислови щодо статусу Тибету не заохочуються владою Китаю, концерт Бйорк відразу ж привернув до себе увагу. Незважаючи на те, що місцеві засоби масової інформації не стали повідомляти про цей виступ, інформація з'явилася в Інтернеті. Після цього співачка використала цю пісню-заклик під час концертів у ще декількох країнах. У Данії пісня була адресована жителям Фарерських островів і Гренландії, а під час виступу в Іспанії – Країні Басків. Після того, як на концерті у Токіо Бйорк присвятила цю пісню незалежності Косова, організатори фестивалю EXIT змушені були скасувати її концерт, що мав відбутися в Сербії влітку 2008 року.

На відміну від зарубіжних зірок, вітчизняні зірки використовують свою творчість не лише для пі-ару, а й для формування патріотичного духу в українській молоді. Так, пісня українського гурту OT Vinta «Попереду жахи – шляхи» в деяких військових частинах України використовується як стройова. Лідер гурту Юрко Журавель розповідає: «Солдати в частинах марнують свій золотий вік. Тому для підняття їхнього духу, для того, щоб трошки їх розрадити, ми виступаємо перед ними. Під нашу пісню загін українських десантників виконував різні бойові прийоми» [3, 14]. Своє враження від поїздки у 2005 році на іракську землю, де співачка Тіна Кароль підтримувала дух українських миротворців, вона висловила так: «Нас зустріли дуже добрі, душевні люди. Звичайно, дуже шкода, що всі ці хлопці перебувають далеко від своїх родин, але ж вони роблять надзвичайно важливу справу тут, в Іраку. Я пишаюсь тим, що нашу країну на іракській землі представляють такі сильні, загартовані люди» [3, 14]. Після таких слів відомої української зірки ми, українці, відчуваємо гордість за свою країну, пишаємося своїми чоловіками.

Зрозуміло, що відповідаючи на запитання про те яку Україну необхідно захищати, кожен укладає свій зміст у відповідь. Але Україна для всіх нас єдина, тому відродження патріотичного виховання як особливого виду діяльності держави, яка контролює стихійні процеси у свідомості молоді й не тільки допомагає їй виявити себе в складній системі координат, але й створює тим самим систему зворотнього зв'язку, позитивно відбивається на діяльності самої держави. Поки патріотичне виховання буде підмінюватись класово – ідеологічними парадигмами, а ми виступатимемо у невдячній ролі суддів відносно учасників тих чи інших історичних подій, ні про який патріотизм не можна вести й мови.

Отже, як на нашу думку, серед складових сучасного патріотичного виховання української молоді слід виокремити наступні:

1) Любов до рідної мови, культури, національних традицій – це природне почуття кожної національно свідомої людини. Володіння національною мовою є першоознакою патріотизму. Мова є найбільш дієвим засобом патріотичного виховання, бо усвідомлення особистістю своєї національної належності, формування національної самосвідомості відбувається завдяки рідній мові [1, 52].

2) Історико-патріотичне виховання – знання історичного минулого України, у тому числі часів Радянського Союзу, коли було створено могутній економічний потенціал країни, забезпечено гарантовані права людини, панував трудовий ентузіазм радянських людей: збереження та слідування трудовим, культурним, духовним та бойовим традиціям українського народу; гордість за свою країну та її історичні надбання; усвідомлення пам'ятних подій, знання пам'ятних місць, видатних громадських і політичних діячів та їхніх справ; шанування Великої перемоги всього радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.); масовий героїзм на фронті і в тилу; відзначення пам'ятних дат у житті рідних сіл і міст (заснування, оборона від ворожих навал, визволення з-під окупації); походи та екскурсії пам'ятними історичними місцями [5, 88].

3) Геройко-патріотичне – формування готовності до подвигу в ім'я Батьківщини, у тому числі, до самопожертви заради життя наступних поколінь:

усвідомлення витоків героїчного – любов до Батьківщини, її народу; особиста відповідальність за їхню долю; знання пам'ятних місць боїв, партизанського та підпільного руху, походи та екскурсії; розуміння сутності подвигу: зробити саме те, що потрібне для Вітчизни в тяжкий час (подвиг незліченних трудових та бойових буднів; подвиг миттєвості (пориву)); знання історичних особистостей, національних героїв); Книга Пам'яті, Книга Скорботи – справжні Хрестоматії Подвигу радянського народу у боротьбі за свою незалежність; догляд та впорядкування меморіальних комплексів, пам'ятників, братських могил та інших поховань захисників Вітчизни [6, 41].

4) Фізичне виховання – здоров'я нації. Залучення громадян до регулярних занять фізичною культурою і спортом; спрямування фізичного виховання на підготовку молоді до праці та захисту Вітчизни, розвиток громадського спортивного руху.

5) Військово-патріотичне – формування патріотичних почуттів відповідно до вимог Конституції України та Законів України про захист Батьківщини та готовності до служби у Збройних Силах України з урахуванням запланованого поетапного переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом, що супроводжуватиметься поступовим скороченням чисельності особового складу, терміну проходження військової служби з 18 до 12 місяців; прагнення до оволодіння військовими знаннями, відповідного рівня фізичної підготовки та загартованості в інтересах захисту Вітчизни; підвищення престижу військової служби, військова професійна орієнтація молоді; формування і розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту Української держави у Збройних Силах України та інших військових формуваннях; здійснення конкурсного відбору кандидатів для вступу у вищі військові навчальні заклади і проходження військової служби за контрактом; формування здібностей до аналізу зовнішньої та внутрішньополітичної ситуації, вміння на цій основі самостійно адекватно оцінювати події, що відбуваються в державі та світі, свою роль та місце в цих подіях, а також у підтриманні належної обороноспроможності країни.

6) Морально – правове виховання. Наркоманія, проповідь насильства і сексуальних збочень, відверте нехтування мораллю і правовими нормами навіть відомими політиками, безжалісна й огидна війна компроматів під час виборних перегонів, корупція і розбій навіть подекуди в середовищі державних чиновників створюють не найкращі умови для морально – правового виховання. У такій ситуації дуже важко прищеплювати молоді почуття глибокої поваги до прав і свобод громадянина України, до Конституції, до державної символіки, розвивати правову орієнтацію. Але без цієї роботи наше суспільство взагалі може опинитись на задвірках історії [1, 56].

ВИСНОВКИ:

По-перше, основним інститутом, що забезпечить організацію і функціонування всієї системи формування патріотичних якостей має стати держава, але важливу роль повинні відіграти й інші складові патріотичного виховання, такі як сім'я, школа, армія, громадські організації.

По-друге, ефективність патріотичного виховання молоді залежить від послідовності проведення єдиної політики і координованості дій всіх соціальних інститутів, від їх функціональної готовності.

По-третє, патріотизм становить найважливішу ціннісну основу будь-якого, самого демократичного суспільства і виступає не лише інтегрувальним початком, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенціальних соціальних можливостей у духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

По-четверте, засоби масової інформації, і особливо телебачення, відіграють важливу роль у формуванні громадської думки. Тому висвітлення історичного минулого України, у тому числі й радянського періоду, характеристика історичних подій і особистостей має бути вкрай об'єктивною, адже молодь часто сприймає героїв екрану як зразок поведінки, а представлені події, як найбільш правдиві. Тому вони мають висвітлюватись не з погляду певних політичних сил, а з погляду дійсної історичної правди і справжніх потреб патріотичного виховання громадян України.

По-п'яте, основними чинниками формування патріотизму, які допоможуть подолати комплекс меншовартості у сучасної молоді, є: сім'я та, відповідно, якість сімейного виховання; спрямованість зв'язку між особистістю та конкретною територіально-географічною зоною, середовищем, емоційно-духовною прихильністю до неї; рівень та якість формування зв'язку «особистість – держава»; фактор довіри; рівень освіти та здатність захищати та відстоювати свої патріотичні позиції, погляди, переконання, Вітчизну як цінність.

По-шосте, треба мати терпіння сіяти добре і вічне, розвивати уже існуючі патріотичні почуття, а не бездумно накидати їх зверху, як щось чужорідне і мертве. Тільки за цієї умови можна сподіватись на позитивний результат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамчук О.В., Фіцула М.М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2008. – 137 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1993. – 590 с.
3. Мигаль М. Зірки-миротворці // Главред. – № 40 (89). – від 6 жовтня 2008 року. – С. 10 – 14.
4. Социология молодёжи: Учебник / Под ред. Проф. В.Т. Лисовского. – Санкт-Петербург, 2003. – 460 с.
5. Ступарик Б.М. Про мету національного виховання в Україні // Педагогіка і психологія. – К., 1999. – С. 87 – 94.
6. Молодёжь России: тенденции, перспективы / Под ред. А.В. Шаронова. – М., 1993. – 175 с.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

*Радчук Яна, студентка
Запорізький національний університет*

Необхідність подальшого зміцнення української держави ставить перед її народом і керівництвом багато найрізноманітніших завдань у різних галузях життя суспільства. Серед цих завдань, одне з провідних місць посідає проблема активізації національно-патріотичного виховання молоді і, особливо, студентства як майбутньої інтелектуальної еліти нації.

Проблема патріотичного виховання завжди посідала одне з головних місць у вітчизняній педагогіці, виховні традиції української педагогіки склалися багато століть. За весь цей період наш народ набув великого досвіду виховання, створив свою педагогічну культуру, в основі якої — народність, духовність, патріотизм.

Аналіз праць зарубіжних авторів дозволяє стверджувати, що соціальна компетентність — це інтегральна характеристика, яка включає соціальні мотиви, знання, навички взаємодії з іншими людьми, із самим собою й з соціальним середовищем, що забезпечує особистості ефективність дій.

Формування нових поведінкових установок та ціннісних орієнтацій неопосередковано пов'язане з поняттям соціальної компетентності. Соціальну компетентність можливо розглядати як міру особистої зрілості, тобто відсутність протиріч між почуттями, думками та діями особистості, вміння аналізувати життєві ситуації у аспекті діяльності соціальних інститутів та закладів і включати ці знання в схему регуляції особистої поведінки.

Професійне самовизначення із виходом на відповідний професійний навчальний заклад здійснюється через профільне навчання в системі шкільної освіти та виховання. Позашкільні виховні заклади роблять внесок у формування компетентностей учнів через розвиток їхніх творчих здібностей. Вищі навчальні заклади, центри післядипломної та дистанційної освіти сприяють розширенню особистісного потенціалу. Крім освітніх закладів, суб'єктами системи супроводу розвитку особистості слід назвати громадські та культурні організації (культурна співпраця, благодійні акції, волонтерство), а також засоби масової інформації (формування інформаційної культури особистості).

Вчений В. Зеньківський наголошує, що зміст освіти поступово стає орієнтованим на розвиток творчих здібностей студентів, рівень яких визначатиме професіоналізм працівника. Постійне ефективне стимулювання інтелектуального розвитку, потреби в актуальній, цілеспрямованій самостійності, формування відповідних психологічних якостей, необхідні людині в умовах інформаційного суспільства.

Таким чином, ми вважаємо, що по закінченню вищого навчального закладу повинні виходити фахівці, яким притаманний високий рівень професіоналізму,

поєднаний з високою духовністю, культурою й гуманістичними світоглядними позиціями. Особливості діяльності спеціаліста будь-якої професії в сучасних умовах повинні мати соціально спрямовані орієнтири, які розкривають його як особистість. Навчально-виховний процес є складовою частиною процесу соціалізації студента, де цілеспрямовано формуються вихованість, професійні якості ділової людини, прагнення до підвищення успішності у навчанні. Це, на нашу думку, якраз і відповідає філософії патріотичного виховання. Адже мова йде саме про вітчизняного спеціаліста, фахівця, який робитиме свій внесок у розвиток власної держави. Отже можна стверджувати, що метою педагогічного процесу у вищій школі є формування особистості, вироблення у неї таких світоглядних позицій, установок у відношенні до навчання і професії, активності, самостійності, ініціативності, які забезпечують здатність випускника ВНЗ до соціального життя, тобто формування компетентності.

Існує багато підходів до визначення структури компетентності особистості. Відзначаючи, що компетентність є складним утворенням, інтегрованим результатом навчання, більшість дослідників виділяють певні види чи напрями компетентностей, їх можна об'єднати у три групи:

1. *Соціальні компетентності.* Пов'язані з середовищем, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості: здатність до співпраці; уміння розв'язувати проблеми; навички взаєморозуміння; активність; соціальні та громадянські цінності; комунікативні навички; мобільність тощо.

2. *Мотиваційні компетентності.* Пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості: здатність до навчання; уміння досягати успіху; бажання змінити життя на краще; інтереси та внутрішня мотивація; вміння робити власний вибір та обирати особисті цілі тощо [6,20].

3. *Функціональні компетентності.* Пов'язані з умінням оперувати науковими знаннями, фактичним матеріалом: лінгвістична компетентність; технічна та наукова компетентність; уміння оперувати знаннями; уміння використовувати джерела інформації тощо.

Комплекс цих життєвих умінь є центральним у системі компетентнісного підходу та кінцевим результатом навчання.

Опираючись на міжнародні норми та стандарти а також реалії сучасного життя, одним з напрямлень соціально-педагогічної політики повинно бути введений у навчальні заклади додаткових освітніх програм націлених на раннє професійне та життєве самовизначення молоді з метою підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. Подібні програми визначають соціально-психологічну готовність особистості у системі соціальних ролей, можливість змінювати соціальну поведінку в залежності від умов, які диктуються соціальними процесами, вільно входити у різноманітні соціальні середовища і виконувати різноманітні соціальні ролі.

Людина не народжується членом суспільства, а появляється на світ лише із схильністю до соціальності. Громадянином людина становиться у ході тривалого періоду соціалізації. При «входженні людини у об'єктивний світ людини» потрібно розділяти первинну соціалізацію (яку індивід проходить у дитинстві і внаслідок чого стає членом суспільства) і вторинну соціалізацію (завдяки якій вже

соціалізований індивід вникає у «нові сектори об'єктивного світу»). Відмінності вторинної соціалізації заключаються у тому, що вона виступає як «здобуток специфічного рольового знання, коли ролі прямо або опосередковано пов'язані з розподілом праці». Необхідні механізми вторинної соціалізації на основі технологій та засобів педагогічної підтримки. Професійна орієнтація як спеціалізована форма соціальної практики націлена на оптимізацію процесів включення людини у сферу праці [7,3].

У період становлення молодь вступає у соціальне життя, у світ з його правилами, системами цінностей які відрізняються від попередніх уявлень.

Навчання соціальної компетентності виражається у володінні навиками які дозволять йому: приймати рішення стосовно себе самого та прагнути зрозуміти власні почуття та вимоги; забувати блокуючи неприємні почуття та особисту невпевненість, правильно розуміти бажання; поважати права та обов'язки інших, приймати до уваги точки зору інших людей, обмеження соціальних структур та власних вимог з урахуванням конкретних обставин [1,73].

Соціальна компетентність, тобто сукупність знань і навичок, необхідних для соціальної діяльності, й особистісних рис, пов'язаних із можливістю брати на себе відповідальність, забезпечує адаптацію особистості в суспільстві і сприяє її самореалізації.

Долучення до громадського життя відбувається в процесі навчання, тому навчальна діяльність створює найбільше умов для розвитку соціальної компетентності [3,22].

Основні ознаки соціальної компетентності: сформованість мотивації досягнень у навчальній діяльності; сформованість навичок самоконтролю, самоорганізації й саморегуляції; керування в поведінці свідомими й соціально нормованими цілями та правилами; засвоєння соціальних норм поведінки; задоволення собою, адекватна висока самооцінка; критичне ставлення до себе й оточуючих; засвоєння навичок конструктивної взаємодії з однолітками й дорослими, засвоєння міцних дружніх контактів; формування навичок конструктивної поведінки у важких життєвих ситуаціях; відповідальність є основною складовою соціальної компетентності [3,23].

Нині найпоширенішою є концепція двох типів відповідальності й теорія «локус контролю». «Високий інтернальний контроль» передбачає, що людина вважає себе відповідальною у сфері досягнень і за подолання невдач, при цьому причини невдач не обов'язково пояснює відсутністю власних здібностей, а звертається до зовнішніх обставин.

Відповідальність і «локус контроль» як її показник є основною ознакою соціальної компетентності. З формуванням відповідальності тісно пов'язаний розвиток волі й довільності поведінки підлітка. Для розвитку волі особливу роль відіграє осмислення мети [3,23].

Реалізованість прагнення відбивається в адекватній самооцінці й рівні прагнень особистості, що й можуть слугувати ознакою соціальної компетентності. Основне місце в мотивації займає мотив самоствердження. Він розкриває можливості для розвитку довільності поведінки, стратегії подолання труднощів. Тип мотивації свідчить про розвиток у особистості соціальної компетентності.

Основними показниками соціальної компетентності є: усвідомлення життя; окреслення часової перспективи; наявність життєвої мети; «інтернальний локус контролю» щодо життя; високий рівень відповідальності; сформованість мотивації досягнення й соціально значущих ціннісних орієнтацій; високий рівень самоповаги, самосприйняття, рефлексії і его-ідентичності.

Формування виділених складових соціальної компетентності має забезпечити можливість адаптації й самореалізації особистості в суспільстві й тим самим сприяти зміцненню її психологічного здоров'я.

Модель визначає суб'єктів діяльності в системі компетентісно - орієнтованого підходу. Передусім це особистість, що розвивається, та державні структури, які і прямо й опосередковано через державну освітню політику впливають на становлення особистості.

Адже студентство - це не лише молода енергія, завзяття, ентузіазм, а також і недосвідченість, деякою мірою - наївність, довірливість, максималізм. І щойно з'явиться вакуум такого впливу, як його можуть заповнити кримінальні елементи, політичні та релігійні екстремісти тощо.

В умовах ідеологічного плюралізму, офіційно проголошеного Конституцією, консолідуючим фактором може стати саме національно-патріотичне виховання, орієнтоване на такі пріоритети як державність, патріотизм, почуття поваги до культури власного та іншого народів, ідеали демократії, гуманізму.

Першочергову роль у цій важливій справі відіграють заклади освіти завдяки існуючому циклу суспільно-гуманітарних дисциплін. Але не менше значення має безпосередня участь студентства у громадському житті, хоча б на рівні свого міста.

Національно-патріотичне виховання є важливою складовою виховної роботи. Працюючи з молоддю, викладачі навчальних закладів та керівники молодіжних організацій не тільки формують певні позитивні якості особистості, а й надають можливості для її самореалізації. У навчально-виховному закладі створюються умови для всебічного формування особистості, задоволення інтересів та потреб учнівської молоді, формування професіонала-патріота, конкурентоспроможного молодого спеціаліста.

В усі часи й епохи в усіх цивілізованих країнах суспільство, педагогіка, навчальні заклади ставили перед собою завдання — виховувати громадянина і патріота, людину, яка поважає і дотримується норм і правил співжиття, прийнятих в даному суспільстві, традицій своїх співвітчизників [2,85].

Системний підхід до реалізації концепції громадянського виховання особистості, постійний аналіз виховного процесу сприяють вихованню особистості, професіонала-патріота України.

Декларування Україною незалежності, взяття курсу на створення правової демократичної держави й навіть створення найоптимальнішого правового поля та належної матеріальної бази — це лише необхідні передумови для того, щоб наша країна стала справді цивілізованою державою із своїм власним обличчям, без заздрісної орієнтації на європейські стандарти. Головне, що потрібно для подальшого розвитку нашого суспільства, так це те, що зовсім недавно називали «людським фактором». Адже людина, спрямована на непримиренну класову

боротьбу, аж ніяк не зможе повноцінно жити в умовах правової, справді демократичної держави, не кажучи вже про те, щоб вона активно будувала такий державний лад.

Сучасна патріотично і національно вихована людина — це не «націоналіст» у традиційному розумінні цього слова і, звичайно ж, не «інтернаціоналіст». Це скоріше людина, яка має чітко визначену національну самосвідомість і водночас поважливе ставлення до інших народів як до рівноправних [5,9].

Національна самосвідомість та патріотизм — можуть бути цілком сумісними за умови, що держава гарантує не лише на словах, а й фактично почуття захищеності для будь-якої нації, представники якої мають громадянство в цій державі. Неодмінним проявом патріотизму є національна вихованість, яка включає не лише толерантність, а й повагу до інших етносів, готовність до активного захисту національної справедливості для всіх співгромадян; підбурювання ж до прояву будь-якого протистояння на національному ґрунті — це протидержавний, антипатріотичний вчинок, який може призвести до руйнації монолітності держави з багатонаціональним укладом.

На будь-якому етапі історичного розвитку, в будь-яких умовах виховання людини, і ставлення до суспільства зводилось до виховання патріотизму. Без патріотичних почуттів, переконань, дій людина не може бути справжнім громадянином своєї Вітчизни [4,60].

Патріотизм – це усвідомлення своєї національної належності; знання рідної мови, культури, традицій; знання історії України, пошана до її історичного минулого; відповідальність за долю країни, готовність до її захисту; дотримання Конституції України; дбайливе ставлення до природи, повага до культур інших народів [5,11].

Патріотизм як моральний принцип розглядав О.Радіщев, як загальнолюдську цінність - В.Белінський, як визначальний принцип вітчизняної школи - Є.Белозерцев, І.Льїн, Б.Кобзар, В.Сухомлинський, О.Вишневський, як морально-політичний принцип - О.Докукіна, Л.Канішевська, як фундаментальну особистісну цінність - Ї.Бех.

Було зроблено висновок про сутність патріотизму як моральної якості людини, що виявляється у її здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй батьківщині, потребі в постійному власному духовному й інтелектуальному зростанні заради величі і слави своєї вітчизни та готовності за будь-яких умов постати на захист національних інтересів свого народу та демократичних цінностей, практичними справами зміцнювати могутність і незалежність держави.

Під патріотичним вихованням студентів розуміємо організований, планомірний та цілеспрямований процес засвоєння особистістю національних цінностей і норм культури, спрямований на формування у неї національної самосвідомості, патріотичних переконань і поведінки, усвідомлення благо народу й держави, готовності до захисту Вітчизни.

Отже, чином короткої аналіз явища патріотизму у вітчизняній педагогіці дозволяє стверджувати, що вдосконалення світоглядної свідомості особистості патріота здійснюється шляхом оновлення змісту освіти, що за своїм обсягом і

характером відображає насамперед ідейно-ціннісне багатство рідного народу і вищі здобутки світової культури, сприйняті крізь призму національної свідомості. Участь вихованців у суспільно корисній праці, яка повинна мати патріотичне спрямування, дієву форму розвитку обов'язку і відповідальності перед Батьківщиною. У патріотичному вихованні студентів важливо правильно пов'язувати минуле і сучасне нашої країни, утверджуючи наступність кращих традицій поколінь. Якщо сильніше молодь буде відчувати зв'язок часу, минулого і майбутнього вільного України, зв'язок своїх особистих інтересів з інтересами Вітчизни, якщо більш здатна вона буде сприймати все краще, що створене попередніми поколіннями, і прогресивне, що принесла і краще вона буде уявляти свою роль у здійсненні завдань розбудови країни, то й вищим буде ступінь її усвідомлення патріотичної відповідальності.

В інформаційному суспільстві ідеї, знання та технології змінюються швидше, ніж покоління людей, тому це вимагає від особистості вміння застосувати найновіші знання у власній життєдіяльності, а від системи освіти — переходу «від кваліфікації до компетенції, яка дає змогу знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях». До того ж, перехід України до демократичної правової держави потребує від системи соціального виховання замінити авторитарну педагогіку на педагогіку демократичну, одним із результатів якої буде виховання гідної, вільної людини, готової до свідомого та ефективного життя в мінливих обставинах сьогодення. Вирішення цього завдання неможливе без формування соціальної компетентності особистості.

Розробка соціальних програм орієнтованих на формування нових моделей поведінки у сферах праці, нових відносин до професійної підготовки та підвищення її значення, реалізації трудового потенціалу у багатьох формах зайнятості, буде сприяти оптимізації процесів адаптації до нових соціально-економічних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова – Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідження зарубіжних авторів // Рідна школа. - 2004. - № 7 - 8. - С. 73 – 74.
2. Кацубіна Л. Виховуємо професіонала - патріота // Освіта Донбасу науково – методичне видання. - № 1. - 2002. - С.85 – 87.
3. Колеснікова А. Соціальна компетентність як фактор здоров'я учня // Психолог. - 2008. - №21. - С. 22 – 24.
4. Коркішко О. Становлення патріотичного виховання в ХІХ- ХХ ст. // Рідна школа. - 2004. - № 7 - 8. - С. 73 – 74.
5. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання – складові становлення громадянина // Шлях освіти. - 2002. - № 1. – С. 9 – 14.
6. Родигіна І. Реалізація компетентнісного підходу до навчання (управлінський аспект) // Освіта і управління. - 2004. - Т.7. - № 3 – 4. - С. 18 – 23
7. Уйсімбаева Н. Науково – дослідницька діяльність як чинник зростання професійної компетентності // Рідна школа. - 2004. - № 4. - С. 3 – 6.

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТУДЕНТІВ

Сєдашова Оксана Анатоліївна

Луганський національний аграрний університет

У пошуках резервів прогресивного розвитку суспільства ХХІ вік спрямований до новітніх ресурсів і технологій, серед яких особливе місце належить інформаційно-комунікативному компоненту, що забезпечує швидкий і універсальний соціальний ефект. Виникло поняття «інформаційне суспільство», що відображає унікальний феномен сучасної цивілізації і що є ідеалом для багатьох держав світової спільноти. Україна не може ігнорувати даний соціальний феномен, бо тоді вона не відбудеться як держава за одним з найважливіших критеріїв цивілізованості – параметром інформатизації. Інформатизація має безліч аспектів, у тому числі і етичний аспект.

Актуальність дослідження соціокультурних і педагогічних проблем трансформації соціальних функцій ЗМІ незалежної України обумовлена наступними обставинами. По-перше, глобалізацією інформаційного чинника суспільного життя, його загальним проникненням по відношенню до всіх соціальних сфер і процесів. Вдосконалення інформаційних і комунікативних технологій привело до нової всесвітньої промислової революції, що ґрунтується на інформації як концентрації людських знань і має величезне значення для суспільства. Зараз стало очевидним переважаюча інформаційної діяльності людей над всіма іншими її компонентами, і тому слово «інформація» придбало нове значення, а сучасні комунікативні технології стали однією з головних рушійних сил економічного, політичного і соціокультурного розвитку суспільства. По-друге, роллю засобів масової інформації і комунікації, що постійно посилюється, в сучасному українському суспільстві порівняно з їх колишньою роллю в радянський період. Політична модернізація українського суспільства, становлення якісно нових інститутів державної і політичної влади в Україні, розвиток правової держави поставили перед громадськістю проблему створення якісно нових ЗМІ. Традиційно пов'язані з політичною системою, українські ЗМІ, разом з тим, опинилися в полоні у нецивілізованого політичного процесу. Реалізуючи політичні запити і потреби, українські ЗМІ поступово усвідомлюють задачі власної функціональної трансформації, адекватні політичній модернізації українського суспільства і держави, становленню якісно нового українського соціуму. По-третє, функціональною здатністю ЗМІ соціалізувати населення, різні соціальні групи, ідеологізувати і політизувати їх в різному напрямі і залежно від соціальної природи ЗМІ, характеру їх виникнення і розвитку. У всі епохи володіння знанням, інформацією створювало необхідну основу для виділення індивіда з мас, формування його як соціально активну і творчу особистість. Володіння знаннями і контроль над інформацією, що розповсюджується, дозволяє

особистостей самореалізуватися. Засоби *масової інформації повинні допомагати формуванню «громадянської людини»*. Їх призначення в рамках політичної соціалізації – формування громадянськості і відповідної етики поведінки. Громадянськість в даному випадку виявляється як відношення до долі суспільства, нації, держави, захисту прав громадян. Вона включає установку на здійснення громадських ініціатив, усвідомлення себе індивідом і повноправним членом суспільства. У демократичній державі це найважливіша політико-соціалізаційна функціональна роль ЗМІ.

Об'єктом статті є студентська молодь і вплив на неї засобів масової інформації, що змінюються під впливом сучасних чинників соціальної трансформації і політичної модернізації.

Метою статті виступає педагогічне обґрунтування процесу формування громадянськості студентів під впливом засобів масової інформації.

Основу для наукового розуміння місця засобів масової інформації в сучасному суспільстві поклала робота трьох відомих американських фахівців – Альберта Фреда С., Шріма Уїлбурга і Петерсона Теодора «Чотири теорії преси», опублікована в 1956 р. Згідно авторам даної публікації, в світі налічується чотири теорії преси: авторитарна, лібералістська, теорія соціальної відповідальності і радянська, комуністична. Кожна з моделей дає своє розуміння свободи слова, своє трактування принципам співвідношення ЗМІ із структурами влади і громадянами (аудиторією), своє тлумачення соціальної відповідальності ЗМІ і т.д. Окремі теорії преси відображають не стільки відмінність теоретичних переконань і концепцій фахівців, скільки її реальне положення в системі соціальних відносин того або іншого суспільства, в системі владних відносин. Автори численних навчальних посібників з журналістики в основному виділяють наступні функції **ЗМІ**:

– *інформаційна* (доведення до аудиторії інформації про факти і події, що мають місце в житті суспільства). Це, як правило, оперативна інформація репортажу, новинного характеру;

– *аналітична* (осмислення, коментування фактів, подій, тенденцій розвитку тих або інших суспільних процесів, організація суспільного діалогу);

– *розважальна* (сприяюча відпочинку, зняттю напруги, отриманню задоволення).

Окремо автори ставлять *формування порядку денного* (adenda setting) – фокусування уваги аудиторії на найактуальніших проблемах суспільного розвитку, визначення больових точок соціального життя; введення в зону оперативного інформування і аналізу подій і явищ, що мають значення для більшості громадян країни.

Багато дослідників політологічних, культурологічних і соціальних функцій ЗМІ відзначають, що ЗМІ *повинні* виступати основним гарантом інформаційного забезпечення демократичного процесу, перш за все, за рахунок максимально повного інформування громадян про всі найзначущі процеси і явища, що відбуваються в суспільстві, про позицію і дії властей, їх зусилля, направлені на рішення хвилюючих громадян питань і проблем. Сприяння інтеграції суспільства шляхом його усестороннього інформування припускає представлення точок зору різних суспільних груп і сил. Представлення різних точок зору, які повинні стати доступними аудиторії, повинні служити тому, щоб громадяни змогли побачити

свою позицію в ареалі інших точок зору, співвіднести свої інтереси з інтересами інших сил і груп в цілях обговорення, узгодження і виробленню взаємоприйнятної позиції по тому, або іншому питанню (проблемі). ЗМІ не мають права нав'язувати своє бачення, своє рішення проблем, а повинні забезпечувати діалог, позначаючи разом з тим і свою власну позицію, проявляючи при цьому терпимість до інших точок зору і не претендуючи на роль арбітра, маючи (як надзадача) мету в забезпеченні конструктивної взаємодії різних сил, роботу на загальний інтерес, практичне рішення проблеми. Друга складова демократичного потенціалу ЗМІ полягає в їх можливості робити надбанням громадськості всі значущі факти відхилення від закону, норм суспільної моралі, антисоціальних дій не тільки кримінальних елементів, але і бізнес – , і владних структур, тих або інших соціальних інститутів. Будучи інститутом громадянського суспільства, визнаним сприяти його формуванню і інтеграції, захисту його інтересів перед владою і бізнесом, реально через ту систему, що склалася в суспільстві політичних і економічних відносин, вони цю роль не виконують, а виступають нерідко в ролі представника інтересів влади або бізнесу, при тому, що інтереси влади і громадян, бізнесу і громадян не обов'язково протистоять один одному. Але і не завжди співпадають. Ця позиція має місце не тільки в Україні, але і у всьому цивілізованому світі.

Проблема дії ЗМІ на молодих громадян України, зокрема студентів вищих навчальних закладів, стоїть неймовірно гостро. Враховуючи те, що в даний час далеко не всі ЗМІ служать демократичним цілям і задачам суспільства, виникає необхідність розробки і застосування методів, здатних розвинути у студента рівень інформаційної культури, сформуванню громадянську компетентність.

Сучасна українська педагогіка спирається на багату спадщину, кращі традиції у вихованні громадян. За останні роки в нашій країні зроблено низку кроків щодо впровадження системи громадянської освіти: підготовлено пробні підручники, що нині апробуються, проводяться конференції та семінари, Академією педагогічних наук України розроблено проект концепції громадянського виховання. Незважаючи на різноманітність підходів, методик та масштабу національних систем громадянської освіти, єдиною залишається їхня мета – громадянин, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності і права людини. Ефективність процесу формування громадянськості у студентів залежить від правильності підбору методів виховання. До таких методів можна віднести переконання і роз'яснення, позитивний приклад (демонстрація позитивної моделі поведінки, особистість викладача), проблемні ситуації і ситуації досягнення успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки і ухвалення рішень, демократичний діалог і змагальність, педагогічний менеджмент, ролеві ігри, педагогічне управління лідером, методика колективних творчих справ, традицій, засобів народної педагогіки, демонстрація творів мистецтва з подальшим їх обговоренням в академічних групах. Особливу роль в процесі формування громадянської компетентності також виконує громадська діяльність (природоохоронного, економічного, правового, патріотичного характеру). Також, на думку ряду дослідників у області педагогічної науки, в процесі формування громадянської

компетентності украї важливо використовувати метод бесіди. Головна мета бесід – викликати у молоді інтерес до суспільно-політичних процесів, що відбуваються в країні, світі; а також допомогти усвідомити, що кожна людина здатна змінити світ на краще. У роботі із студентами Луганського національного аграрного університету ми використовуємо багато з вказаних методів і форм організації учбового і виховного процесів. Ефективні дискусії, «мозкові атаки», під час яких студенти знайомляться з певними цінностями та думками, набувають умінь формулювати власну думку й аргументовано її доводити; різні методи стимулювання до творчості; участь студентів в соціально значущій діяльності; вирішення проблем шляхом прийняття спільних рішень.

У ЛНАУ на факультеті громадських професій функціонує відділення журналістики, де студенти не тільки стежать за розвитком ЗМІ України і тим, як в них відображаються життєві реалії, але вчать самі висловлювати думки, аналізувати події на сторінках університетської газети «НИВА». Займаючись самостійним пошуком, збором та обробкою інформації з різноманітних джерел, написанням повідомлень, проведенням інтерв'ю, юнаки та дівчата розвивають не тільки ті або інші якості, що є індикаторами громадянської компетентності (емпатію, соціальну активність і т.п.), але і паралельно працюють над розвитком у себе умінь рефлексій і навичок, над формуванням професійної мотивації. Спілкування зі студентами базується на теоретичних та методологічних засадах педагогіки співробітництва, що передбачає створення демократичної атмосфери, особистісно-орієнтований підхід.

Громадянська компетентність у студентів ЛНАУ формується також завдяки наступним чинникам: надання студентам знань про світові демократичні здобутки та особливості становлення демократії в Україні; формування мотивації та основних вмінь, необхідних для відповідальної участі в громадсько-політичних процесах, критично-конструктивного ставлення молоді до життя суспільства; сприяння формуванню орієнтації студентів на загальнолюдські демократичні цінності; сприяння становленню активної життєвої позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні; створення умов для набуття студентами досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та спілкування.

Життя в демократичному суспільстві передбачає вільний вислів думок і відповідальність за підтримку дискусій про проблеми громадського життя. Мета громадянської освіти – сформувати особу, якій властиві демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між особою свободою, правами людини і її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства.

Урахування цих положень сприятиме підготовці в університетах справжніх громадян, що здатні брати активну участь у житті громади та будувати спільний демократичний дім.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція громадянської освіти в Україні.- Постметодика, 2001. - № 2.
2. Костирев А. Вплив ЗМІ на демократизацію політичного життя // Нова політика. – 2001. – №6. – С.26-29.

3. Комаровский В. С. Государственная Служба и СМИ. – Воронеж. Издательство ВГУ, 2003. С. 30.
4. Котова Г.Л. Индикаторы сформированности гражданской компетентности. // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / под ред. А.В. Хуторского. – М.: ИНЭК, 2007. – С. 189 – 195.
5. Лубкович І.М. Соціологія і журналістика для студентів інституту та факультетів і відділень журналістики. Навчальний посібник - Львів, 2002.
6. Шкляр В., Грищенко О. Основи теорії міжнародної журналістики. Навчальний посібник. - К., 2002.
7. Москаленко А.З., Губернський Л.В., Іванов В.Ф. Основи масової комунікації /Київський ун-т ім.Т.Г.Шевченка. – К.: – 1999. – 634с.
8. Литвиненко О. Інформаційні впливи та пострадянське суспільство. // Політична думка. – 2001. - №1-2.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ПРОБЛЕМА МОВИ

*Салогубова Олександра
Аспірантка кафедри філософії ЗНУ*

Мовне питання сьогодні є однією з тих актуальних проблем, які залишаються гострими та важливими для сучасної України. Це обумовлюється тією роллю, яку грає мова у розвитку сучасного українського суспільства. Мова впливає на духовний розвиток народу, його культуру, його самобутність. Буття людини безпосередньо пов'язано з мовною реальністю. Кожна людина сприймає оточуючу реальність через призму своєї мови, і це сприйняття відрізняється у представників різних націй.

Мовна ситуація в Україні сьогодні характеризується нестабільністю та невизначеністю. Не можна залишити поза увагою той факт, що сьогодні громадяни, а особливо молодь стикається з проблемою мовного вибору, що призводить до незрозумілих конфліктів та непорозумінь. При цьому треба не забувати, що конфліктують не мови, а носії мов. Білінгвізм є характерною ознакою мовної реальності сучасної України. Можна побачити, що на Заході білінгвізм переважно українсько-російський, а на Півдні та Сході – російсько-український. Взагалі нормою у багатьох регіонах країни стає знання навіть трьох мов: це варіантів української, російської та іноземної мови. Проголошення незалежності України відіграло велику роль у процесі відродження національної ідентичності. Але мовна політика в Україні відрізняється непослідовністю, а інколи й агресивністю. Згідно українського законодавства, в країні передбачається абсолютний перехід на державну мову, але при цьому в російськомовних регіонах бракує викладачів української мови, посібників, кваліфікованих рекомендацій. Для молоді, яка недостатньо добре володіє українською мовою, це може стати

перешкодою при вступі до державних університетів, в яких навчальний процес проходить на державній мові. Відсутність в державі сучасної концепції етнонаціональної політики, застаріле законодавство, існуючі в суспільстві мовні проблеми, невизначеність положень керівних документів у галузі освіти з національного та мовного питань ускладнюють формування новітніх підходів до національного виховання.

Патріотичне виховання нерозривно пов'язане з історією, культурою, традиціями, мовою, обрядами та звичаями народу, але багаторічна відсутність мовного українського середовища в деяких регіонах України та сьогоденна мовна політика обумовили слабку зацікавленість значної частини населення у вивченні та вдосконаленні державної мови. Чим характеризується мовна політика сучасної України? І взагалі чи існує така політика? Однією з головних тенденцій ведення української мовної політики сьогодні є мовне «відштовхування» від російської мови, іноді зайве введення нових термінів для заміни вже існуючих іншомовних запозичень, агресивне нав'язування української мови та ігнорування мовних потреб великої частини суспільства. Мовна політика при проведенні заходів по розповсюдженню української мови повинна враховувати реальний стан суспільної думки та фактичний рівень функціонування та рівня володіння українською мовою в різних регіонах країни. Мовна політика не має права на приниження інших мов. Рішення актуальних проблем духовного відродження української нації можливе лише в умовах поваги демократичних прав та гідності кожної особистості незалежно від мови, якою вона розмовляє.

Сучасна молодь в традиційно російськомовних регіонах стикається з мовними ситуаціями, в яких інколи не може вибрати як себе поводити, бо з однієї сторони треба розмовляти державною мовою, а з іншої – не хочеться виділятися в оточенні російськомовного середовища. На рівні родини ситуація теж не проста: діти російськомовних батьків ідуть до україномовних шкіл, вивчають Пушкіна та Лермонтова в українському перекладі, зовсім не вивчають російський правопис, і в кінцевому результаті розмовляють на «суржику» і не вміють грамотно писати на жодній з мов. Це не може не викликати обурення у батьків і відповідного їх бажання підтримувати введення другої державної мови. Іноді навіть свідомим носіям української мови не вистачає елементарних знань норм літературної мови і мовної практики, особливо поза межами побутової сфери.

Деякі мовознавці вважають, що формування мовної особистості на україномовній основі можливе в ситуації повернення суспільства до українського монологізму і розширення сфери вживання української мови, бо саме мова є засобом формування суспільної свідомості та засобом створення єдиної ментальності, єдиного духу нації. Але таке розв'язання проблеми білінгвізму не повинно бути вирішене за рахунок руйнування одного мовного простору іншим.

Головною метою патріотичного виховання має стати набуття молодим поколінням соціального досвіду, цінування надбань української культури, досягнення високої культури міжнаціонального співробітництва, формування розвиненої духовності, фізичної досконалості, поваги до кожної культури та формування інших рис, які незалежно від національної належності будуть вдосконалювати особистісні риси громадян Української держави. В центрі уваги

нової влади мають бути національний інтерес та національні духовні цінності. Молодь має розуміти свою національну приналежність, має знати державну мову та вивчати історію своєї країни, поважати її минуле, відчувати гордість за належність до своєї нації, ставитися з повагою до громадян інших національностей. Але в повсякденному житті, в соціально-побутовій та розважальній сферах людина повинна мати право на самостійний вибір мови.

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ - ПЕРШИЙ КРОК ДО ДОСЯГНЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЗВЕРШЕНЬ

*Слободянюк Віктор, студент
Запорізький національний університет*

Здорова людина — є найдорогоцінний витвір природи
Томас Карлейль

Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлюється в багатьох галузях науки. Особливої актуалізації ця проблематика набула у другій половині ХХ століття як у світі в цілому, так й в Україні.

Тенденції розвитку країн колишнього Радянського Союзу протягом 80-90-х років, змусили суспільство по-новому поставитись до складових здоров'я та формування здорового способу життя, зокрема молодого покоління. Слід підкреслити, що цим питанням приділяють увагу різні науки – медицина, гігієна, охорона здоров'я, екологія, педагогіка, психологія, соціологія, фізична культура і нова наука - валеологія. Формуванню здорового способу життя в учнівській та студентській молоді, формуванню ціннісних орієнтацій підлітків на здоровий спосіб життя, організації здорового способу життя молоді, медико-біологічним та психолого-педагогічним основам здорового способу життя, принципам формування здорового способу життя молоді присвячені наукові праці та посібники. У деяких школах викладається курс валеології - наука про здоровий спосіб життя.

Наш підхід розглядає формування здорового способу життя молоді як важливу складову молодіжної та соціальної державної політики. Втім передбачає:

- по-перше, вивчення уявлень молоді про здоровий спосіб життя та розробку методів оцінки здоров'я індивіда;
- по-друге, формування свідомості та культури здорового способу життя;
- по-третє, розробку методик навчання молоді здоровому способу життя;
- по-четверте, впровадження соціальних програм культивування здорового способу життя та збереження здоров'я; по-п'яте, - розробку та впровадження системи скринінгу і моніторингу здорового способу життя молоді.

Здоровий спосіб життя (ЗСЖ) - у цьому простому словосполученні криється багатий зміст, який має значний рівень впливу на наше життя. Як часто ми чуємо

на вулиці, по телевізору, в кафе, а може й у розмові з друзями: «Я веду здоровий спосіб життя»? Так, цей термін часто використовується у повсякденному житті, але що ми зазвичай розуміємо під цим поняттям? Найпоширеніша думка: здоровий спосіб життя – це коли людина не палить цигарки, не вживає алкоголь та наркотики і зрідка навідується до спортзалу. То що ж насправді є «Здоровий спосіб життя»?

Складові ЗСЖ містять різноманітні елементи, що стосуються усіх сфер здоров'я - фізичної, психічної, соціальної і духовної. Найважливіші з них - харчування (у тому числі споживання якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів, протеїнів, жирів, вуглеводів, спеціальних продуктів і харчових добавок), побут (якість житла, умови для пасивного і активного відпочинку, рівень психічної та фізичної безпеки на території життєдіяльності), умови праці (безпека не тільки у фізичному, а й психічному аспекті, наявність стимулів і умов професійного розвитку), рухова активність (фізична культура і спорт, використання засобів різноманітних систем оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня фізичного розвитку, його підтримку, відновлення сил після фізичних і психічних навантажень).

Для усвідомлення ЗСЖ важливі поінформованість і можливість доступу до спеціальних профілактичних процедур, що мають уповільнювати природний процес старіння, наявність належних екологічних умов, інших складових ЗСЖ, що стосуються переважно не тільки фізичного і психічного, а також соціального і духовного здоров'я.

Незважаючи на те, що питанням здорового способу життя переймається велика кількість різних наук, на практиці невелика кількість молоді веде здоровий спосіб життя. На цю тему проводиться багато опитувань, які показують, що у людей не завжди знаходиться можливість реалізації здорового способу життя. Опитування, звичайно, не може обминути питання, щодо можливостей його реалізації молоддю в існуючих умовах. Але складність вивчення полягає в тому, що питання можливості (неможливості) вести здоровий спосіб життя надзвичайно суб'єктивне, тому що воно перш за все детерміновано ступенем усвідомлення людиною важливості дій в цьому напрямі. Навіть при відсутності деяких об'єктивних умов (комфортне житло, належне харчування, достатній доход тощо) особи з високим рівнем свідомості стосовно здорового способу життя прагнуть діяти заради власного здоров'я. І навпаки, за достатньо об'єктивних умов нестача особистісних стимулів унеможлиблює прагнення бути здоровим. Тому вельми проблематично пропонувати такі індикатори для опитування, які б об'єктивно висвітлювали реальні можливості (неможливості) реалізації здорового способу життя - ці можливості переважно залежать від самої людини. З огляду на це, опитування не містить прямих запитань щодо згаданих можливостей - є вони чи ні. З іншого боку, існує певний мінімум об'єктивних умов життя, який обумовлює можливості реалізації здорового способу життя. Тому опитувальник містить декілька індикаторів, що опосередковано спрямовані на виявлення таких можливостей. Це індикатор добробуту родини, який опосередковано характеризує потенційну можливість реалізації здорового способу життя, індикатор ставлення найближчого оточення до цінностей здоров'я теж певний показник такої

можливості, оскільки складно вести здоровий спосіб життя при негативному ставленні друзів і знайомих. Певні уявлення щодо цієї можливості дають індикатори ступеня перманентного стресу і захворюваності - хвора або постійно психічно напружена людина обмежена в реалізації здорових дій.

Певну інформацію про суб'єктивну оцінку молоддю наявних обмежень щодо можливостей здорового способу життя дають показники стурбованості питаннями занять фізкультурою і спортом, поінформованості про здоровий спосіб життя, стану довкілля.

Збереження здоров'я громадян є важливою метою для нашої держави, адже «здорова нація – здорова країна». Сучасний етап розвитку України потребує від органів державної влади приведення стану патріотичного виховання українського громадянина до сучасних потреб розвитку держави. Ускладнення зовнішньої і внутрішньої політичної ситуації, проблеми, пов'язані з реформуванням Збройних сил України ставлять нові вимоги до патріотичного виховання, як складової загальної системи виховання. У нашій країні розроблена і затверджена Концепція патріотичного виховання громадян України. Концепція патріотичного виховання є науково обґрунтованою системою поглядів на проблему формування почуття патріотизму у громадян України, як свідомого морально-психологічного стереотипу, спрямованого на зміцнення національної єдності, підвищення авторитету держави, відстоювання і захист національних інтересів. Концепція містить положення про основні принципи, завдання та напрями діяльності державних органів щодо впровадження політики держави по становленню системного патріотичного виховання громадян України, механізмів його реалізації. Політикою держави у зазначеній сфері на сьогодні має бути цілеспрямована діяльність органів державної влади та інших органів щодо забезпечення навчання, виховання, психологічної підготовки громадян України, їх духовного, культурного та фізичного розвитку, реалізації конституційних прав і свобод.

На нашу думку, на державному рівні необхідно не лише приймати закону, але й контролювати впровадження їх в життя, а саме:

1. Забезпечити виконання заходів Цільової комплексної програми "Фізичне виховання - здоров'я нації".
2. Удосконалити програми виховання дітей дошкільного віку з метою ознайомлення їх з факторами ризику для життєдіяльності, формування адекватної самооцінки, прийняття рішень і відпрацювання моделей поведінки в небезпечних ситуаціях.
3. Активно практикувати проведення в сільській місцевості спортивних змагань та виступів відомих спортсменів і спортивних команд.
4. Започаткувати на радіо і телебаченні передачі про історію туристичного та спортивного руху в Україні, відомих українських мандрівників, спортсменів, учасників і переможців Олімпійських та Параолімпійських ігор, чемпіонатів Європи і світу.
5. Відновити роботу державних туристських баз, пішохідних, велосипедних, лижних, кінних маршрутів у Криму, в Карпатах, інших туристських регіонах України.

6. Вивчати і пропагувати кращий досвід фізичного виховання, формування здорового способу життя.
7. Сприяти створенню і розширенню мережі дитячих та молодіжних об'єднань "Юний рятувальник", "Юний пожежник", "Юний інспектор дорожнього руху".
8. З метою розвитку фізичної досконалості, самостійності та активності, формування здорового способу життя, вміння правильно поводитися у критичних життєвих ситуаціях і надавати необхідну допомогу собі та оточуючим започаткувати проведення серед учнівської молоді гри-випробування "Котигорошко".
9. Домагатися припинення торгівлі тютюновими виробами та алкогольними напоями поблизу спортивних споруд під час проведення масових фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів.

Але існують деякі проблеми у національно-патріотичному вихованні:

- Вирішенню проблемі національно-патріотичного виховання органи державної влади приділяли і приділяють певну увагу. Проте їх ініціативи переважно розвиваються тільки в теоретичній площині, а робота зводиться до продукування проектів нормативних документів.
  - Відсутній системний підхід у формуванні державної політики у сфері національно-патріотичного виховання.
  - Починаючи з 1999 року, концепції і програми з питання патріотичного виховання розроблялися різними відомствами. Напрацьовані проекти за змістом, спрямованістю різні, та єдині в тому, що більшість з них не набрали юридичного статусу.
  - Рівень виконання існуючої нормативно-правової бази вкрай низький.
  - Низька ефективність процесу формування нормативно-правової бази пов'язана з відсутністю єдиного державного центру, який би координував роботу різних відомств, що беруть участь у формуванні державної політики у сфері національно-патріотичного виховання.
  - Низький рівень участі в процесах формування та здійснення державної політики у сфері національно-патріотичного виховання громадських організацій.
- Для покращення поліпшення стану національно-патріотичного виховання, на мою думку, необхідно вжити такі заходи:
- Активізувати роботу відомств, установ для створення системи національно-патріотичного виховання громадян України.
  - В основу системи патріотичного виховання має бути покладена єдина державна концепція національно-патріотичного виховання громадян України.
  - Удосконалити існуючу нормативно-правову базу національно-патріотичного виховання відповідно до існуючих реалій, тенденцій розвитку держави та потреб, пов'язаних з необхідністю реформування Збройних Сил України.
  - Робота з удосконалення нормативно-правової бази, організації процесу національно-патріотичного виховання має здійснюватися з єдиного координаційного центру під патронатом Президента України.

- Сприяти покращенню взаємодії та співпраці державних установ і громадських організацій, для чого до виховної роботи залучати якнайширше українські патріотичні громадські організації.

- Оскільки якість національно-патріотичного виховання прямо залежить від фаховості вихователів, необхідно визнати, що пріоритетність у цих питаннях належить системі освіти України.

Отже, якщо молода людина хоче не просто прожити життя, а прожити з гідністю, з відчуттям самоповаги, із захопленням з боку друзів та близьких - для цього треба піклуватися про свій здоровий спосіб життя, що стане запорукою нормального розвитку нащадків. Тільки здорова морально, духовно, фізично людина зможе досягти життєвих звершень!

МОЛОДЬ І ПРОЦЕС СУСПІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ

Скворець В.О., кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету

Трансформаційні процеси в незалежній Україні змушують задуматися над подальшою долею українського народу, зокрема місцем і роллю молоді в цих процесах. Україна, розпорощавшись із соціалістичним минулим, прийшла до олігархічно-капіталістичного сьогодення і тупцяється на місці перед вибором майбутнього. За цей період суспільство пережило затяжну системну кризу, яка мала катастрофічні наслідки. Демографічні втрати України, населення якої з 1993 р. до середини 2008 р. зменшилося з 52,2 млн. осіб до 46,2 млн. осіб, склали 12 %. Україна перемістилася із розряду країн другого світу, якою була УРСР у складі СРСР, до розряду країн «третього світу». Політична верхівка ще й досі не виробила Стратегії національного розвитку України, що відповідала б потребам українського народу і користувалася підтримкою широких верств населення. Нездатність правлячої верхівки дати гідну відповідь на існуючі виклики розвитку і майбутньому України привертає все більше уваги до молоді, яка завжди була генератором і активним суб'єктом соціальних змін.

Становлення і становище молоді безпосередньо пов'язане із контекстом соціальних змін. Шлях незалежного розвитку України чітко поділяється на два періоди. Період 90-х років ХХ століття характеризувався повною деградацією всіх сфер суспільного життя, за винятком хіба що «державотворення», яке забезпечило формування олігархічно-бюрократичного державного устрою сучасної України. До 2000 р. більш як у 2 рази зменшилося промислове виробництво. За оцінкою Г. Осового, за 10 років приватизації було роздержавлено державного майна на 120 млрд. гривень, проте в державну казну від цього надійшло лише близько 6 млрд. гривень. У 1999 р. 11 млн. працівників місяцями не отримували зарплату, а 400 тисяч із них звернулися до суду за захистом своїх прав. В окремі роки страйкувало

до півтори тисячі трудових колективів підприємств. Найбільша акція протесту трудящих в 1998 році збрала під свої прапори понад 4,5 млн. чоловік [1, с. 19-21]. За свідченням соціологічних досліджень, із 1988 до 2001 року чисельність нижчих прошарків зросла від 5,7% до 88,2%, середніх скоротилася з 75,0% до 9,8%, вищих – з 19,3% до 2% [2, с. 25-30]. Під тиском боротьби трудящих і вимог прогресивної громадськості державна влада змушена була відмовитися від продовження курсу неоліберальних реформ в Україні. З 2000 р. починається другий період розвитку незалежної України, що характеризувався зростанням виробництва і початком реалізації широких соціальних програм, але інерція суспільних настроїв проти антинародного курсу сприяла розгортанню «помаранчевої революції», яка була б неможливою без участі студентської молоді. Ці події засвідчили загострення соціальних проблем і нездатність існуючого державного апарату розв'язати їх. Перерозподіл повноважень між вищими органами державної влади відповідно до змін Конституції України від 8 грудня 2004 р. не забезпечив вдосконалення державного апарату. Політична криза набула перманентного характеру, а корумпованість державного апарату і судової влади в Україні все більше зростає. Наведені факти засвідчують, що *системна криза в Україні є кризою процесу суспільного відтворення*.

Восени 2008 р. під впливом світової фінансової кризи почалася економічна криза в Україні, яка, на нашу думку, є початком третього етапу незалежного розвитку України. Вихід із цієї економічної кризи неможливо здійснити лише на шляху іноземних фінансових запозичень, потрібна нова модель соціально-економічного розвитку України, яка здатна забезпечити подолання кризи суспільного відтворення. У 2004 році молодь уже відчула себе в якості суб'єкта суспільно-історичного процесу, а тому суспільно-політичним силам України треба зробити все можливе для спрямування енергії молоді в конструктивне русло творення і ні в якому разі не допустити нового внутрішньонаціонального конфлікту й розколу. В Україні за роки незалежності виросло нове покоління молоді, яке ніколи не погодиться жити так, як жили в 90-х роках більшість представників середнього і старшого поколінь (на зарплату або пенсію в 30, 50 або 70 доларів). Це покоління молоді вже проявило здатність радикально впливати на владу. Наявність цього покоління надає зовсім іншого характеру суб'єктності нашого суспільства. Це вже не те суспільство, яке здатне терпіти над собою будь-які експерименти правлячої верхівки, за що В. Тарасенко назвав його «неповноцінним суспільством», а відносини держави і народу Джеймс Мейс охарактеризував поняттям «Україна постгеноцидна держава».

Мета дослідження – актуалізувати осмислення проблеми зв'язку молоді з процесом суспільного відтворення.

Аналіз становлення і становища молоді, як і будь-якої іншої соціальної групи, має спиратися на дослідження її місця у суспільному виробництві, соціальній структурі та суспільному житті.

Науковці розглядають *молодь* як соціально-демографічну групу, що виокремлена за сукупністю вікових характеристик і соціальним статусом. До молоді відносяться громадяни України віком від 16 до 32 років. Серед різних значень змісту поняття «*державна молодіжна політика*» виділяють таке її

трактування як «частина політики держави щодо соціалізації молодих громадян і відтворення трудових ресурсів» [3, с. 255, 253]. *Соціалізація особистості* розглядається як «двосторонній процес, що постає як поєднання засвоєння індивідом соціального досвіду через входження у соціальне середовище і процес активного відтворення ним системи соціальних зв'язків завдяки активній діяльності» [3, с. 382]. Отже, на рівні особистості розвиток індивідів пов'язується з відтворенням соціальних зв'язків і трудового потенціалу.

На рівні соціальної групи процес відтворення чіткіше набуває контурів соціокультурного процесу. Як зазначають вчені, «історичний процес може бути пояснений конкретною здатністю відповідного суб'єкта, відповідної групи людей, груп, що складають значиму меншість, усе суспільство, інтерпретувати свою культуру, вносити масові зміни в свою культуру, у свій відтворювальний процес» [4, с. 56-57]. Ця проблема має й методологічний аспект, бо ігнорування концепції суспільного відтворення зумовило слабкість «методологічної підстави вивчення суспільного життя з точки зору центральної ролі в ній розвитку людей, перш за все здібностей підвищувати ефективність відтворення суспільства на всіх рівнях, відтворення суспільних відносин» [4, с. 59].

Дослідники політекономії зазначають, що виходячи із матеріалістичної загальносоціологічної концепції, «Маркс акцентував «лоно», де народжуються економічні відносини, – виробництво матеріальних благ (першість якого у функціонуванні та прогресі всієї економіки, у створенні національного багатства визнавали і домарксові класики політичної економії). Вихідним і визначальним пунктом «чотирифазного» суспільного відтворення в цілому, що включає власне (безпосередньо) виробництво, обмін, розподіл і споживання, є перша із перерахованих фраз. Марксистська гілка політекономічної класики поєднала зі всіма цими відтворювальними фазами певні ланки економічних (виробничих) відносин між людьми (соціальними групами, класами), органічно пов'язані одна з одною, що органічно переходять одна в одну, але коріняться (мають глибинну основу) в генетично первісних відносинах власне виробництва, тих, що «зав'язуються» при народженні нового продукту і необхідно опосередковуючих його народження» [5, с. 47].

Для становлення і становища молоді визначальними є декілька аспектів процесу суспільного відтворення. По-перше, це *відтворення самої людини*. ООН визнала Україну вимираючою нацією. З 2005 р. надається значна фінансова підтримка сім'ї при народженні дитини. Ці заходи пом'якшили, але не ліквідували демографічної кризи. Важливу роль у відтворенні людини відіграє соціалізація. Як зазначає Г. Золотухін, зміст соціалізації залежить від того, який спосіб життя пропонує громадянам суспільство. В процесі соціалізації все населення можна поділити на дві групи: *екстернали*, які відповідальність за результати своєї діяльності пов'язують із зовнішніми факторами, та *інтернали*, які покладаються на себе і у всьому звинувачують себе. Екстернали частіше працюють на державних підприємствах, інтернали – на приватних. Далеко не для всіх молодих людей нові умови є природними. Ні ментально, ні генетично, ні за вихованням, ні за приналежністю до православної культури. Дослідник доводить: «Навряд чи можна розглядати поширення інтернальних орієнтацій серед молоді обнадійливим

фактором, від якого значно залежатиме майбутнє українського суспільства» [6, с. 59, 60, 64].

По-друге, у промисловому виробництві не забезпечується розширене відтворення. «Знос основних виробничих фондів майже досяг ступеня, за котрим починається їх фізичне руйнування (наприклад, старий житловий фонд). У країні налічується понад 8 тис. об'єктів, експлуатація яких пов'язана з підвищеною небезпекою» [7, с. 19].

По-третє, відсутнє навіть просте відтворення соціальної інфраструктури, яка покликана забезпечити нормальні умови життя для більшості населення України, зокрема для молоді. У 2003 р. введено в експлуатацію в порівнянні з 1990 р. житла всього 36,8%, медичних закладів – 18,7%, пологових будинків – 7%. У 2008 р. у медичних закладах України залишалися вільними 46 тисяч вакансій медичних працівників. В освіті більше половини вчителів складають особи передпенсійного та пенсійного віку.

Процес суспільного відтворення в сучасній Україні не відповідає потребам розвитку молодого покоління і всього народу. Завданням вчених має стати розробка моделі соціально-економічного розвитку України, яка забезпечить розширене суспільне відтворення на інноваційній основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Осовий Г. Заробітна плата як дзеркало чесноти держави, порядності роботодавців і сили профспілок // Профспілки України. – 2002. – №5. – С. 18-24.

2. Дубровський М., Андрущенко А. Система і трансформації: Програмне забезпечення розвитку сучасного профспілкового руху в Україні // Профспілки України. – 2002. – № 5. – С. 25-30.

3. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінол.-понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. – К.: МАУП, 2005. – 560 с.

4. Ахизер А.С., Рябова М.Э., Савкин Н.С. Марксова концепція воспроизводства в свете современной философии и науки // Философия и общество. – 2006. – № 4(44). – С. 40-59.

5. Черковец В. Первый элемент системы экономических наук (еще раз по поводу 200-летия преподавания в России политической экономии и к оценке новейших дебатов о ее современной роли и вузовском статусе) // Российский экономический журнал. – 2005. – № 4. – С. 41-66.

6. Золотухін Г. Соціалізація в умовах незалежності: жертви і переможці // Соціальна психологія. – 2006. – № 3. – С. 52-64.

7. Дорогунцов С.І., Яцков В.С. Інвестування та інноваційна діяльність як основа ефективного відтворення економіки України // Проблеми науки. – 2003. – №10. – С. 16-21.

ПАТРІОТИЧНА ІДЕЯ СКАУТСЬКОГО РУХУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Сушинська І.М.
к.філол.наук, доцент
Донецький інститут залізничного транспорту

Проблема національного виховання, формування у молодого покоління національної свідомості та самосвідомості є надзвичайно актуальною для нашої держави. Значну роль у цьому процесі відіграє молодіжний рух. Як організована сила він вийшов на історичну арену в ХХ столітті. На цей час припадають події вітчизняної історії, пов'язані з новітнім становленням української нації, боротьбою за національну державність.

Сьогодні в Україні на тлі масштабної суспільної кризи відбувається відродження українського скаутингу, що є потужною силою у процесі становлення національної свідомості. Національна самосвідомість розглядається нами як цілісне утворення, складові компоненти якого перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодії й представляють різні рівні становлення та розвитку самосвідомості, зокрема усвідомлення особистістю: значення національної мови, національної самоідентифікації; місця походження (території) і державності своєї національної спільноти, її культурно-освітніх традицій; психологічних особливостей власної нації, її неповторності; інтересів свого народу і вміння підпорядковувати особисті інтереси інтересам нації; моральна оцінка соціальних аспектів національної дійсності; самооцінка у контексті реальної системи національних цінностей; толерантність, національний такт і повага у ставленні до представників інших націй.

Скаутський рух є дійовим засобом формування національної самосвідомості, він відкриває широкі можливості для духовного та фізичного становлення підростаючого покоління незалежної української держави. Дослідження скаутського руху в умовах власної держави, його ролі у вихованні патріотів, фахівців, ініціативних керівників і дисциплінованих виконавців є, безперечно, **актуальним**.

На сучасному етапі проблема вивчення ролі скаутського руху у становленні національної свідомості та патріотичного виховання вивчена не достатньо. Дослідниками приділялась увага переважно розгляду історії руху (П.Богацький, М.Федусевич, С.Левицький (псевдонім Шерш), Б.Савчук, М.Пежанський). Значна кількість праць стосується історії українського скаутингу певних місцевостей: Галичини (Л.Беч, О.Бойчук, М.Мінчак та ін.); Буковині (А.Жуковський); Волині (В.Боровський, П.Львович); Закарпаття (М.Бажанський, Л.Довгович, В.Немилівський, С.Пап-Пугач); еміграції (Ю.Гончаренко, М.Закоморний, Є.Кульчицький, С.Наріжний та ін.), центральної та східної України (Л.Бачинський, П.Богацький, Ю.Гончаренко, Е.Деслав (Є.Слабченко), В.Плющ тощо).

Місце в історії руху осіб – відомих діячів і вихованців скаутського руху – висвітлили у своїх статтях М.Ганушевський, А.Гладилович, Д.Козій, Б.Кравців, Б.Сітницький, У.Старосольська та ін. Першою значною науковою працею на тему історії Пласту як основної частини українського скаутингу стало дослідження

Б.Савчука “Український Пласт: 1911-1939” (Івано-Франківськ, 1996). Серед розвідок останнього часу варто відзначити роботи Окаринського В.М. “Український скаутський рух (1911-1944 рр.)” (Київ, 2001) та Євдокимової Н.О. “Участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків” (Київ, 2005).

Здійснений огляд літератури засвідчує відсутність комплексних праць, які б охоплювали весь скаутський рух, а не його окремі складові, розглядали б його як частину молодіжного і громадсько-політичного рухів у сукупності їх взаємозв'язків.

Метою нашого дослідження є спроба комплексного вивчення зародження, розвитку, виховної діяльності українського скаутського руху та його вплив на формування національної свідомості.

Головна мета скаутизму, яка визначається в офіційних документах, – розвиток кожної особистості, розкриття повною мірою її фізичного, соціального, інтелектуального, духовного потенціалу, виховання відповідального за своє суспільство громадянина. Особливо підкреслюється взаємозв'язок соціальних, фізичних і духовних здібностей. Слід відзначити, що скаутизм виступає проти вузького розуміння патріотизму. Р. Баден-Пауелл підкреслював, що вихователі повинні піклуватися про те, щоб хлопчики і дівчата зрозуміли, що патріотизм є вищим почуттям, яке, як правило, не обмежується лише своєю країною та тим самим не породжує ворожість до інших. Міжнародні контакти скаутів засвідчують, що виховання патріотизму в широкому розумінні цього слова – це шляхетні якості, які визначають розум і справедливість по відношенню до інших націй та дозволяють відчувати єдність і братство.

Підлітковий вік є найбільш важливим для формування національної самосвідомості, початком свідомого пошуку, визначення сенсу життя, напрямків життєтворчості. Зміна ціннісних орієнтацій, виховних ідеалів, інтенсифікація процесу соціалізації, посилення уваги до виховання волі, принциповості, прагнення до самостійності, дорослості, підвищення самооцінки, самовиховання, самовдосконалення є тими важливими чинниками, що впливають на становлення особистості.

Розвиток національної самосвідомості підлітків відбувається під впливом соціального довкілля, у процесі активної соціальної взаємодії, у якій реалізуються суспільно важливі цілі та цінності, еталони поведінки.

Всебічний розвиток та виховання особистості-громадянина, усвідомлення відповідальності за свій розвиток та долю нації, стимулювання творчої та соціальної активності підлітків, створення умов для їхньої самореалізації є завданням державного рівня. З цією метою в Україні створюються та функціонують молодіжні та дитячо-юнацькі організації: добровільні, самостійні об'єднання громадян, що тісно співпрацюють та спираються на підтримку як державних органів, так і суб'єктів господарської діяльності, інших громадських та релігійних організацій. Це забезпечить з одного боку більш широке залучення до виховання молодого покоління громадськості та сім'ї, утвердження в суспільстві цінностей світової культури, національних традицій і національної гідності, а з

другого боку сприятиме утвердженню соборності і демократичності української держави як рівноправного суб'єкта світового співтовариства.

Однією з таких організацій, і, як на наш погляд, найбільш значимою у процесі формування національної самосвідомості молоді, є Скаутський Рух. Скаутський Рух передбачає взаємодію всіх його складових: скаутського закону та обіцянки, символічної основи, навчання через справу, життя у гармонії з природою, командної системи, підтримки дорослих, особистісного прогресу. Психологічні механізми скаутського руху сприяють розвитку соціальної активності особистості, її цілісного національного самоусвідомлення і відповідального ставлення до власного розвитку.

У кінці ХІХ – на початку ХХ століть у багатьох країнах світу починають формуватись різні дитячі організації: релігійні, військово-спортивні, культурно-просвітницькі і т.п. Накопичений досвід зумовив необхідність формування такої дитячої організації, яка не була б занадто мілітаризованою, але враховувала психологію дитячих інтересів, а також виховувала свідомих громадян. Відповіддю на цю громадську потребу виявився рух скаутів (бойскаутів – хлопчаків, гьорлскаутів – дівчат). Головною рушійною силою формування дитячих організацій скаутського типу було бажання суспільства поставити під контроль дорослої відповідальності стихійність дитячої енергії, бажання пригод і романтики, потяг дітей до гри.

Назва "скаути" походить від англ. *scout* – розвідник або пластун за термінологією запорізьких та кубанських козаків. "Пластуни (од слова "пласт", лежати пластом) назва в колишньому чорноморському війську козаків, що висилалися поперед вартової лінії та влаштовували в очеретах і плавнях Кубані засідки. У пластуни відбиралися кращі стрільці і ходоки, люди витривалі, здатні пересиджувати цілі дні у воді, в очеретах серед комашні, під дощем або снігом. Після 1842 р. пластунські відділи були затверджені в піших і кінних частинах чорноморського війська і завжди були попереду у всіх розвідках за Кубань. Після 1870 року піхотні курені кубанського війська були названі "пластунськими". ("Енциклопедичний словник Брокгауза-Єфрона", С-Петербург, 1889р., т.23 ст.819).

Гаслом першої скаутської організації, яку заснував британський полковник Роберт Бейден-Пауелл, а також в подальшому організацій інших народів є "Будь готовий" (*Be prepared*), а емблемою – біла трилиста лілея з елементами національної символіки кожного народу. Наприклад, в українських скаутів-пластунів – біла трилиста лілея, що вплетена в національний герб "Тризуб".

Практичне впровадження ідей скаутингу почалось з 1907 року, коли Р.Бейден-Пауелл вперше організував скаутський табір. Склад цього табору відповідав поглядам Р.Бейден-Пауелла на єднання дітей незалежно від соціального походження, раси і віровизначення, бо до табору були запрошені 11-12-літні хлопчики з різних соціальних груп. Організація продуктивно діяла на території західної України. У 1930 році скаутська організація була заборонена польською окупаційною владою і до 1989 року розвивається виключно в діаспорі. ПЛАСТ започаткований у 1911 році Олександром Тисовським, Петром Франком (син Івана Франка) та Іваном Чмолюю за зразком скаутингу, поєданого з

українськими національними традиціями. ПЛАСТ постав із відчутної потреби організації молоді для служби українському народові. Взявши за основу скаутську організацію, засновник ПЛАСТу – д-р. Олександр Тисовський – розробив унікальну виховну систему, яка, хоч і подібна до скаутської, все ж має цілий ряд своїх особливостей, які відрізняють її від більшості скаутських організацій світу.

Принципи пластування, розроблені Олександром Тисовським, знайшли своє відображення у книзі "Життя в Пласті" – посібнику, яким уже впродовж більш як 70 років керуються пластуни.

2 квітня 1912 року – День прийняття присяги першим пластовим гуртком у Львові вважається Днем заснування ПЛАСТу.

Рух офіційно зареєстрований Міністерством юстиції України. Осередки ПЛАСТу діють у більшості областей України і 10 країнах світу. Незважаючи на різноманітність форм, яких набув Рух за роки свого існування, пристосовуючись до особливостей кожного окремого суспільства і країни, його фундаментальні основи є спільними для скаутських організацій всього світу.

Скаутський Рух базується на трьох принципах: 1.Обов'язок перед Богом – співвідношення особи з духовними цінностями життя, сприйняття духовних принципів, відданість релігії, визначення обов'язків, які з цього випливають. Виховний підхід скаутського руху полягає в тому, щоб допомогти молодій людині піднятися над матеріальним світом і включитися у пошук духовних вартостей життя; 2. Обов'язок перед іншими – співвідношення між особою і суспільством; любов до Батьківщини в гармонії з підтримкою місцевого, національного і міжнародного миру, порозуміння і співпраці, а також участь у розвитку суспільства з визнанням і повагою до гідності співвітчизників і цілісності природного світу. 3. Обов'язок перед собою – дотримання норм особистої гігієни, фізичної і розумової вправності і прагненні самовдосконалення.

ПЛАСТ є позаконфесійним і не підпорядковується будь-яким релігійним організаціям. При цьому Пласт налагодив тісну співпрацю з основними церквами України – Православною та Греко-католицькою, про що свідчать відповідні документи. Учасники Руху на практиці реалізують свій скаутський обов'язок вірності Богу. Найпереконливішим свідченням релігійної відкритості ПЛАСТу є членство в організації осіб мусульманського віровизнання. У даному питанні український ПЛАСТ є навіть більш толерантним, ніж Світовий Скаутський рух, який допускає поділ скаутів у національній організації за конфесійною ознакою.

Метою Скаутського Руху є сприяння розвитку молоді у досягненні фізичного, розумового, соціального і духовного потенціалу як особистості, як відповідального громадянина і як члена місцевої, національної і міжнародної спільноти, що є необхідними умовами для становлення підростаючого покоління незалежної української держави.

В Україні нараховують понад 100-150 молодіжних організацій, які об'єднують понад 20 тисяч молодих людей різного віку, від школярів до дорослих. Тривалий час залишалося відкритим питання: яка саме з цих організацій буде представляти нашу державу на міжнародній скаутській арені. Ідеологія скаутського руху досить проста: членом світової організації може бути одна організація, що є відкритою для всіх громадян, які живуть в країні. Досить

довго жодна з організацій нашої країни не могла виконати всі поставлені умови, тому було вирішено створити “НОСУ” (Національна організація скаутів України), що ввібрала в себе найкращі частини трьох скаутських організацій, таких як “СПОК”, “ПЛАСТ” та “Січ”. У поточному році українські скаутські організації вступили до Всесвітнього скаутського руху. До цього моменту такий вступ був неможливий через ряд перешкод, зокрема політичних.

На сьогоднішній день скаутський рух дуже активний у Львові, Вінниці, Житомирі, Черкасах, Одесі, Миколаїві, Києві, Чернівцях, Криму, Дніпропетровську. Тут продуктивно діють десятки скаутських Організацій, які представляють різні течії українського і неукраїнського скаутства. Серед яких: Скаутські Організації СПОК, “Мангуп”, “Промінь”, “Гарт”, “Фенікс”, “Відрада”, “Червоні Вітрила”, “Молоді Вітри”, Асоціація Гайдів України, “Січ”, Польське харцерство, Католицький Скаутинг, Православний скаутинг. У Черкасах діють декілька Скаутських Організацій це зокрема: ВМО СПОК в Черкасах, Черкаський Союз Скаутів, Організація Українських Скаутів, Асоціація Гайдів України. У Вінниці діють: Протестантські Слідопити, ХПНУ (Харцерство Польське на Україні), Вінницька Організація Скаутів “Край”, Асоціація Гайдів України, Католицьке Скаутство Європи. В Одесі діє Союз Скаутів Одеси і ще декілька організацій. У багатьох обласних містах України не діє взагалі або діє не більше 1-2 Скаутських Організацій (наприклад в Харкові, Тернополі, Сумах, Хмельницькому, Рівному, Ужгороді, Херсоні, Чернігові, Кіровограді, Івано-Франківську), у Полтаві і Луганську представлені наприклад тільки по одній Організації.

Останнім часом активізувалася діяльність скаутських організацій на Східній Україні, зокрема в Донбасі та Криму. У Донецькій області нараховується 5 осередків, стільки ж — у Луганській, розвивається пластунський рух у Дніпропетровську, Запоріжжі, Бахчисарайському районі АР Крим. Так, у січні 2003 на базі Станиці Краматорськ на кошти, надані програмою “Демократичні гранти” Відділу преси і культури Посольства США було створено Ресурсний скаутський Центр. Ресурсний центр здійснює серію семінарів-тренінгів для зацікавлених скаутингом, які будуть працювати волонтерами. У серпні 2003 року відбулися Перші польові збори скаутів і гайдів Луганської області, на які прибули учасники із Луганської, Запорізької, Донецької та Одеської областей. У 2008 році вже традиційно пройшли Четверті польові збори скаутів-розвідників “Тихий Дон”, присвячені святкуванню 1020 річниці Хрещення Русі, метою яких є патріотичне і духовне виховання дітей та молоді сходу України. Учасники польових зборів ознайомилися з національною культурою, військовою історією Війська Донського, а також з традиціями та звичаями донських козаків, які понад 500 років проживають на території Луганської та Донецької областей.

Продуктивно діє ПЛАСТ також у містах Авдіївка (Донецька область), Маріуполь.

Враховуючи внесок пластових (скаутських) організацій України у виховання підростаючого покоління на засадах моралі, здорового способу життя і любові до рідного краю та з нагоди відзначення у 2009 році 20-ї річниці відновлення діяльності в Україні молодіжної організації “ПЛАСТ — Національна Скаутська

Організація України” та у 2012 році 100-річчя пластового (скаутського) руху в Україні Президент України Віктор Ющенко доручив Кабінету Міністрів створити сприятливі умови для подальшого розвитку пластового (скаутського) руху. Кабмін повинен розробити та затвердити плани заходів з відзначення у 2009 році 20-ї річниці відновлення діяльності ПЛАСТу в Україні та у 2012 році 100-річчя пластового (скаутського) руху в Україні. Водночас уряд має передбачити заходи з підтримки пластового Руху під час розробки проекту закону про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2009 - 2015 роки. Крім того, Кабмін має забезпечити популяризацію пластового (скаутського) руху в роботі позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого та фізкультурно-спортивного напрямів.

Національний і державний патріотизм є невід’ємною частиною ідейних засад скаутінгу. В Статуті Світової Організації Скаутського Руху про патріотичний обов’язок скаута сказано так: “Вірність своїй країні у гармонії зі зміцненням місцевого, національного й міжнародного миру” (стаття 2.1). Не можна бути вірним своїй країні і не шанувати гідності та прагнення її народу, ігнорувати засади її Конституції. Не можна бути вірним Україні та нехтувати мову і культуру українського народу. Неприпустимо цілеспрямовано розвивати чужомовні і чужокультурні скаутські організації в Україні. Нічого спільного такі організації з українським скаутінгом не мають, якщо їхні виховні програми не спрямовані на плекання відданості українській мові, культурі та всьому українському. Звичайно, ведення виховної скаутської роботи в українському патріотичному дусі в русифікованих регіонах України є непростим завданням, особливо в теперішніх умовах загальної русифікації засобів масової інформації в Україні. Залишаються внутрішні проблеми, серед яких – недостатня увага до найбільш масового і організованого дитячого руху, який фактично полишений сам на себе. Цього року уперше влада визнала, що виховання фізично і морально здорових громадян, які сповідують патріотизм, товариську, любов до природи, вміння співчувати і дбати про інших є вкрай важливою справою.

Розвиток Всесвітнього Скаутського Руху переконує в тому, що дитячо-юнацькі організації в Україні повинні бути добровільними, самостійними об’єднаннями громадян, що тісно співпрацюють та спираються на підтримку як державних органів, так і суб’єктів господарської діяльності, інших громадських та релігійних організацій. Це забезпечить з одного боку більш широке залучення до виховання молодого покоління громадськості та сім’ї, утвердження в суспільстві цінностей світової культури, національних традицій і національної гідності, а з другого боку сприятиме утвердженню соборності та демократичності української держави як рівноправного суб’єкта світового співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА:

- Акатов Н.А. Принципы организационного строительства в скаутском движении. - Ялта-Гурзуф, изд. Регионального скаутского бюро Евразии, 2000. - 82 с.
- Бондарь Л.А. Скаутинг. Книга для скаутов. - Женева, Швейцария: Всемирная Организация Скаутского Движения, 1993. - 242 с.
- Жданович Ю. М. Виховання особистості у Пласт: [Монографія] / Жданович Ю. М, Алексеєнко Т. Ф. — Київ: ПП “Прспект — А”, 2006. — 262 с.

Євдокимова Н.О. Патріотичне виховання як складова частина української громадянськості // Психологія. Збірник наукових праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, Випуск 18, 2002. - С.35-41.

Євдокимова Н.О. Психологічні чинники становлення національної самосвідомості підлітків-членів скаутського руху // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. - К., 2002, т.IV, ч.7. - С.69-74.

Черных В.Е. Твой скаутский путь. - М.: компания "Вокруг света", 1996. - 206 с.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ОСНОВА УКРАЇНЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Ткалич М.О.

старший викладач кафедри цивільного права ЗНУ

Останнім часом, у світлі глобальних економічних та політичних проблем, питання національної самоідентифікації та національної свідомості стали ніби мало актуальними, а тенденція до «українізації» України, а з рештою, і до формування повноцінної української нації та Української держави, яка нібито нещодавно з'явилася, зникла, як і не було. Знову, як на початку 1990-х років ХХ ст., на шпальтах газет, на телебаченні, в інтернет-просторі все частіше можна натрапити на блюзнірські вислови на кшталт «...буду розмовляти українською тільки якщо Україна буде мене забезпечувати належним чином» або «...а що нам дала «ваша» Україна?» тощо.

Дивно, але така антиукраїнська риторика є характерною не тільки для неосвічених та малокультурних прошарків нашого населення, але й для деяких відомих «державних діячів».

Так, деякі з них вже домовилися до того, що української мови взагалі не існує, а наша мова - лише один із розмовних діалектів мови нашого північного сусіди. Не вдаючись до глибокого історичного аналізу, і навіть не намагаючись спростувати такі псевдонаукові факти, можемо зазначити, що такі вислови є нічим іншим, як провокацією і розпаленням міжнаціональної ворожнечі. Більше того, одна з найбільших політичних сил в Україні, яка претендує на роль провідної, цілеспрямовано та методично реалізує політику по знищенню української мови та запровадженню в нашій державі російської мови в якості державної. Звичайно, це подається як захист попраних прав та інтересів «російськомовного населення». Про захист прав та інтересів українців, чії права та інтереси, взагалі-то, і повинні представляти і захищати всі вітчизняні політичні утворення, що борються за владу, представники таких політичних сил чомусь не згадують.

Щодо єдиної систематизованої державної політики у мовній сфері, цілком впевнено можемо стверджувати, що її не існує. Звичайно, прийнято безліч

державних програм, спрямованих на підтримку та розвиток української мови, проте всі вони у великій мірі є декларативними, не уніфікованими та, як наслідок, малоефективними. Щоб пересвідчитися у цілковитій безпорадності державної політики у мовній сфері достатньо завітати до будь-якої державної установи на сході або півдні України. Почути українську мову в приміщенні міської ради, суду, управління внутрішніх справ або будь-якого навчального закладу в цій частині України майже неможливо. Більше того, всупереч чинному законодавству України, зокрема, Конституції, закону України «Про мови», закону України «Про освіту», цивільному процесуальному кодексу України тощо часто-густо навіть документи у зазначених закладах складаються російською мовою.

І все це відбувається на тлі широкого громадського обговорення «численних фактів утисків прав національних меншин» (як правило, російської).

Тож, ситуація із розвитком української мови в Україні є, насправді, дуже складною. В той же час мова є одним із найважливіших чинників існування кожної нації. Не дарма вважається, що мова являє собою своєрідний код, за допомогою якого унікальна інформація передається з покоління в покоління. Таким чином, немає мови – немає ані нації, ані держави.

Відтак, одним із головних завдань української влади є нормативне забезпечення та втілення у життя комплексу заходів, спрямованих на захист та розвиток української мови.

Перш за все, ці заходи повинні стосуватися принципів виконання функцій держави. Так, необхідно запровадити своєрідну люстрацію для державних службовців. Всі державні службовці, що використовують під час виконання своїх службових обов'язків іншу, аніж українську мову, повинні бути звільнені. Вся документація у державних установах повинна складатися винятково українською мовою.

По-друге, певні заходи повинні бути запроваджені у інформаційній сфері. Так, всі друковані засоби масової інформації повинні видаватися українською мовою або двома мовами, однією з яких є українська. Вітчизняні телерадіокомпанії повинні транслювати програми українською мовою.

По-третє, вся система освіти, починаючи дошкільними закладами і закінчуючи вищими навчальними закладами повинна ґрунтуватися на українській мові.

Тож, тільки цілеспрямована державна мовна політика та активна громадська позиція кожного українця можуть забезпечити процвітання української нації та Української держави.

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІЛОМОСТІ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «ЗАПОРІЗЬКА ПРАВДА»)

Ткаченко М. О.

Як можна вплинути на формування патріотичної свідомості запорізької молоді? Інколи батьки не можуть виховати дітей та вплинути на їх життя, бо це дуже складне завдання. А як же газета може сформувати у своїх читачів патріотичну свідомість? Це одне з найскладніших завдань, особливо коли мова йде про молодь, яка завжди непередбачувана та складна у всіх своїх вчинках.

Газета „Запорізька правда” існує вже понад 90 років і весь цей час виконує все можливе, щоб виховувати патріотів країни та рідного міста.

На сьогодні можна спостерігати, що у більшості людей низький рівень патріотичних почуттів. Всі емігрують з країни, збагачуючи своїм розумом захід. Від багатьох запоріжців можна почути, що вони не люблять своє місто, не є патріотами і хотіли б жити десь за кордоном. Але завжди краще там, де нас немає, проте люди цього не розуміють.

„Запорізька правда” є одним з небагатьох регіональних видань, яке виконує безліч функцій, зокрема й виховну, спонукає шанувати кращі національні традиції, виховує справжніх патріотів серед української молоді.

Український народ має об'єднатися, щоб зміцнити свою країну, піднести на високий рівень культуру, стати власником високих духовних цінностей. Кожна людина має бути патріотом своєї країни, яка пройшла довгий та складний шлях до отримання незалежності.

„Запорізька правда” виховує своїх читачів, пробуджує в них інтерес до знань. Подаючи українську літературну мову як взірець до наслідування, газета привчає людей бути освіченими громадянами, які повинні досконало знати рідну мову, вживати її у щоденному житті, – що є певним показником патріотизму.

„Запорізька правда” виховує творчу молодь, яка вражає талантами та здібностями. Висвітлюючи різноманітні культурні молодіжні заходи, газета широко подає розмаїття творчих занять, які приносять задоволення нашим вчителям та жителям міста, котрі спостерігають за успіхами земляків. Різноманітні театральні гуртки, благодійні бали, світові бестселери – новини про ці важливі речі читає наша молодь, яка завжди знатиме, що для неї краще. Наприклад, у репортажі розповідається про презентацію книжково-ілюстративної виставки „Запорізька область під знаком ювілею” [1, 1]. Автор матеріалу, Олена Гривцова, пише про те, що презентація супроводжувалася українською народною музикою, а саме грою на бандурі та співами. Читачам нагадують, якою прекрасною є українська народна музика, яку нам треба знати, любити та цінувати. В матеріалі „Біля нового пам'ятника цвістиме калина як символ невмирущості народу” Пилип Юрик нагадує, яким є символ нашого українського народу, бо далеко не всі знають, що для українця означає калина [2, 2].

Анонсування благодійного балу, який відбудеться 6 грудня о 18:00 в Концертному залі імені Глінки, також заохочує українців допомагати своїм землякам, які потребують нашої допомоги. Адже придбання медичного остаткування для лікування немовлят – це дуже важливо, бо нація повинна бути здоровою.

Багато уваги приділяється питанням голодомору. Віра Серeda у матеріалі „Це наша історія” пише: „Знання історії свого народу молодим поколінням – запорука міцної держави у майбутньому [3, 3]. Отже, журналісти „Запорізької правди” зацікавлені в тому, щоб нагадувати читачам про нашу історію, і трагічну, і веселу. Народ має знати абсолютно про все, бо знання – шлях до світлого майбутнього країни.

На шпальтах газети маємо можливість читати про ідеали, за які боролися наші історичні та культурні діячі, вчимося вшановувати їхню пам'ять. Історія нашої країни повинна мати місце у серці кожного українця, який завжди готовий боротися за незалежність країни.

Матеріали газети виховують любов до рідної природи та земляків. Людина, живучи серед певного оточення, зживається з ним і стає його частиною. Це дуже важливо, бо людина має ставитися до своїх оточуючих з повагою та розумінням. Особливо маємо шанувати природу, яка кожного дня гине від людських рук. Дуже важко та необхідно донести людям про норми поведінки, але з таким завданням газета справляється. Важливо розповісти людям про проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення, яких в країні багато, але газета піклується про читачів та допомагає їм. Наприклад, до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом – 1 грудня – Галина Соловйова підготувала матеріал „ВІЛ не передається через дружбу” [4, 3]. Людям завжди потрібно нагадувати про небезпеку, що знаходиться поряд. Хто ще, як не газета, нагадає про цю небезпеку і застереже від біди.

Справжній патріот також завжди має бути ознайомлений з політичною ситуацією, в якій живе і розвивається нація. Таким чином, людина приєднується до певних політичних рухів і відстоює власну гідність та думку. Газети відіграють велику роль у розумінні людиною політичної ситуації країни. Кожний номер видання містить певний матеріал про дії політиків, які висвітлюють багато різних думок щодо певної ситуації, яка складається в країні. Наприклад, матеріал Лідії Платонової „Антикризова програма: потрібні зваженість і коректність” [5, 1]. Людина завжди, прочитавши, має право обрати свою власну думку, якої вона буде дотримуватися.

Справжній патріот любить країну, поважає її культуру, історію. Ми маємо добре ставитися до рідного, яким би воно не було. І нехай в нас часом є багато проблем, але ж ми спроможні їх вирішити і зробити світ кращим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гривцова О. Під знаком ювілею//Запорізька правда. 2008. - № 180 – С. 1.
2. Юрик П. Біля нового пам'ятника цвістиме калина як символ невмирущості народу// Запорізька правда. 2008. - № 180 – С. 2.
3. Серeda В. Це наша історія// Запорізька правда. 2008. - № 180 – С. 3.
4. Соловйова Г. ВІЛ не передається через дружбу// Запорізька правда. 2008. - № 180 – С. 3.
5. Платонова Л. Антикризова програма: потрібні зваженість і коректність// Запорізька правда. 2008. - № 180 – С. 1.

6. Омелян Вишневецький – Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. – 1996. – 238 с.

7. Ващенко Григорій – Виховний ідеал. – Полтава: Ред. газ. „Полтавський вісник”, 1994. – 191 с.

ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНИХ РАДІОСТАНЦІЙ НА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Елла Устименко

Магістр факультет журналістики

Запорізький національний університет

На сьогодні, в умовах відродження національної культури і рідної мови Української держави, роль радіомовлення зростає особливо стрімко.

Неможливо переоцінити соціально-психологічний вплив сучасного радіомовлення на формування підростаючого покоління. Радіомовлення виконує ряд функцій, які так чи інакше цей вплив здійснюють. Розглянемо ці функції для з'ясування їх важливості у патріотичному вихованні.

Мета радіо щодо патріотичного виховання молоді орієнтується на організацію діяльності, що спрямована на розповсюдження знань, художніх цінностей та іншої інформації з метою формування певних поглядів, уявлень, емоційних станів, здійснення впливу на соціальну поведінку людей.

За часів СРСР засоби масової інформації, а особливо радіо, служило засобом масової пропаганди. На сучасному етапі, роль радіо кардинально змінилась, воно служить для роз'яснення теоретичних і практичних проблем будівництва Української державності, виражає суть національної ідеї, активно впроваджує українську мову.

Призначення пропаганди радіопередач – роз'яснення проблеми з допомогою обґрунтованих, вмотивованих, зрозумілих, відповідей на запитання слухачів.

Своїми засобами радіо оперативно і всебічно висловлює події суспільно-політичного та духовно-культурного життя населення з метою створення цілеспрямованої громадської думки і активно скеровує волю радіослухачів у державотворче русло.

Радіо один з чинників формування громадської думки, воно належить до засобів масової інформації, які найоперативніше її віддзеркалюють, виражають і водночас формують. Однак, важливу роль при цьому відіграє поінформованість, громадська позиція, політична активність і освітній рівень радіослухачів.

Агітаційно-організаторська функція радіо має важливе значення в умовах становлення незалежної держави. Вона займається організацією поведінки людей, мобілізацією на вирішення проблеми, виробленням соціальної орієнтації, здійснює

опосередкований психологічний вплив на людину. Радіо правдиво, всебічно інформує, об'єктивно інтерпретує, пояснює, тлумачить факти, подій, явища, передає бажаний позитивний агітаційний організаційний заряд.

Просвітницько-педагогічна функція несе нові незаангажовані знання. Вона діє за схемою: потреба – інтерес – цінність. Василь Лизанчук виділяє три групи передач на радіо, які містять в собі виконання просвітницько-педагогічної функції:

1. Навчальні передачі для тих, хто навчається. Вони стимулюють інтерес до знань, розвивають допитливість, дають поради.

2. Передачі широкого просвітницько-педагогічного плану, які присвячено різним проблемам науки, культури, мистецтва.

3. Передачі розраховані на групи спеціально зацікавлених: садоводів, колекціонерів, автомобілістів.

Виховна функція завжди ґрунтується на чіткій національно-педагогічній концепції. Діяльність радіо спрямована на виховання національно-свідомого громадянина, патріота. Радіо є інститутом виховання політичної культури, державотворчого та економічного мислення. Під впливом прослуханих радіопередач, слухачі змінюють думку, активізують інших.

Однією з найважливіших є інтегруюча функція, оскільки вона узагальнює всі інші. Інтегруюча функція спрямована на зміцнення і розвиток Української держави, докорінне поліпшення соціально-побутових, духовно-культурних умов життя, входження у світовий інформаційний простір, створення збірного, загального уявлення про соціальне, суспільно-політичне, духовно-культурне життя в Україні, вирішує проблеми функціонування національного інформаційного простору, проблеми української мови та етносу.

У своїй практичній діяльності радіо не завжди виконують поставлені перед ним завдання. Звернемось до аналізу місцевих радіостанцій міста Запоріжжя, щоб з'ясувати, наскільки ефективно вони виконують місію патріотичного виховання молоді.

У Запорізькому радіопросторі функціонує п'ять місцевих радіостанцій: «Юніверс», «Великий Луг», «102.2 FM», «Запоріжжя-FM» та «Ностальжі». Для аналізу візьмемо три з них «Великий Луг», «Запоріжжя-FM» та «Ностальжі», оскільки вони мають насичену різнотематичну сітку мовлення.

«Великий Луг» – запорізька недержавна музично-інформаційна радіостанція. Окрім музичних блоків в ефірі лунають новини, різноманітні рубрики, вітальні програми. На хвилях станції дуже багато інформації для водіїв: автоновини, зведення ДАІ, інформація про ситуацію на дорогах міста. Станція співпрацює з ВВС. Веде мовлення з вересня 1995-го року.

В ефірі радіостанції лунають програми, які скеровано на формування громадської думки і будівництво державності, зокрема, це такі як «Стендап-шоу «Не спать!», новини (огляд преси, політогляд, міські новини, новини без політики, «Спектр», випуски новин х ВВС). Розважальну та виховну функції виконують музичні програми на замовлення («Хорошее настроение»). Програма «В фокусе семья» розглядає важливі соціальні проблеми, містить елементи інтерактиву – виконує просвітницько-педагогічну, виховну та естетичну функції.

З 1го грудня цього року на хвилях радіостанції стартував новий соціальний проект «Без ризику», оскільки Україна за темпами розвитку ВІЛ СНІДу посідає одне з провідних місць у Східній Європі.

«Запоріжжя-FM» – запорізька державна музично-інформаційна радіостанція. Орієнтує свої програми на слухачів усіх вікових категорій. В ефірі лунає багато української музики, спеціалізовані тематичні авторські програми. З 6.00 до 8.00, з 18.00 до 19.00 та з 21.00 до 1.00 станція дублює програми 2-го каналу НРКУ – радіо "Промінь". Ця радіостанція є зразком для наслідування у використанні української мови та впровадженні патріотичних ідей. У вихідні радіо «Запоріжжя» транслює художні програми – концерти на замовлення, програми із запрошенням у студію діячів культури та мистецтва, які виконують естетичну та виховну функції. Просвітницько-педагогічну та функцію формування громадської думки виконують такі передачі як «Інформаційна програма» (новини), «Екомонітор» (програма, яку присвячено проблемам екології, актуальні для регіону, в якому ми проживаємо), «Нотатки про податки» (програма на економічну тематику, яка стосується оподаткування громадян), «Абетка споживача» (розповідь про товари та послуги у нашому місті), «Троянди й виноград» (корисні поради для садівників), «Будьте здорові» (програма, присвячена проблемам медицини та здоров'я, в ній часто обговорюються проблеми ВІЛ СНІДу та туберкульозу), «Агроконтинент» (розповідь про сільське господарство області). Названі вище функції, а також функцію спілкування виконують такі програми, як «Відверто про головне» (інтерактивна передача, пряма лінія: ведучий задає тему, яку всі обговорюють протягом відведеного часу), «Акцент» (інтерактивна передача, тут можна розглядати усі наболілі та актуальні теми сьогодення), «Справи молодих» (програма присвячена молоді та молодіжному життю на теренах нашої області). До ефіру також виходять програми художньої редакції, в основному вони мають концертний характер або привітання (програми на замовлення), вони виконують естетичну і виховну функції, а також функцію спілкування.

З 7-го серпня 2007-го року ради Запоріжжя-FM змінило формат. Тепер на станції звучить виключно українська музика, причому у всіх її напрямках.

«Ностальжі» – запорізька недержавна музично-інформаційна радіостанція. В ефірі лунає неагресивна закордонна та пострадянська музика. Серед іншого в ефірі станції транслюються інформаційні програми радіо "Deutsche Welle". Станція веде мовлення з 1-го серпня 1995-го року.

На хвилях «Ностальжі» транслюють такі програми: «Запорізькі історії» – це опис історії будинків нашого міста (особливо по вул. Артема – старій частини), історії мікрорайонів, шкіл, різні перекази, навіть зовсім дивні. Ця програма виконує просвітницько-педагогічну та виховну функції. Вона дає змогу слухачам дізнатися більше цікавого про історію міста, в якому вони живуть, формує любов до нього.

Нещодавно в ефірі пролунала програма «Дягілев у літконкурсі». В даній програмі до уваги слухачів пропонуються прозові твори та рецензії Ростислава Дягілева. Ця програма несе в собі передовсім виховну функцію, а також формує естетичні смаки у реципієнтів.

Проект сайту радіостанції – програма «Колекція люків»: на сайті розміщуються фотографії, на яких зображено люки міста Запоріжжя. Це розважальна програма-проект, але водночас вона привчає аудиторію любити рідне місто і берегти його, цінувати в ньому кожну дрібницю.

За оперативністю інформування людей, радіо не має собі рівних у системі засобів масової інформації. Воно посідає позицію найбільш зручного, доступного, регулярного та дешевого каналу транслявання актуальної інформації.

У результаті проведених досліджень, ми з'ясували, що радіостанції міста Запоріжжя транслюють програми різного тематичного спрямування, але всі вони виконують суспільно-корисні функції. На нашу думку, це зумовлено їх значимістю для аудиторії.

Слід звернути увагу, що найбільш ефективно функцію патріотичного виховання реалізує радіостанція «Запоріжжя-FM». Але, на жаль, незадовільне фінансування не дозволяє їй в повній мірі розгорнути активну пропаганду будівництва державності.

У системі організації та виховання аудиторії на радіо постійно відбуваються зміни, що є передумовою виникнення нових форм реалізації ідей патріотичного виховання молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лизанчук В. Радіожурналістика: засади функціонування. Підручник. – Львів: Фіней, 2000. – 448 с.
2. www.fm.zp.ua
3. www.vlug.zp.ua
4. www.zptv.iatp.org.ua

ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ

Урлов Михайло Юрійович

Бердянський Державний Педагогічний Університет

Загальновідомо, що в наш час ЗМІ справляють найбільш вагомий вплив на суспільну свідомість. Через здатність охоплювати широкі аудиторії, ЗМІ можуть трансформувати традиційну систему духовного виробництва. Сучасні ЗМІ як частина масової культури ліквідовують національні кордони, пов'язуючи в єдину мережу. Саме за допомогою мас-медіа серед різних категорій населення пропагуються певні ціннісні установки, світоглядні стереотипи та моделі поведінки. Роль ЗМІ зростає, оскільки існує потреба у населення в об'єктивному освітленні певних подій, але зазвичай орієнтують його на масове споживання створюваних стереотипів, тим самим нівелює індивідуальність кожного з членів суспільства.

Однією з найважливіших проблем є вплив ЗМІ на масові аудиторії молоді. ЗМІ в цілому - впливовий пропагандистський апарат. Наявність великої кількості недержавних ЗМІ ускладнює контроль з боку держави за їхнім змістом і відкриває шлях для проникнення в інформаційний простір України західної продукції, яка пропагує свій спосіб життя та культурно-ціннісні орієнтації, тому актуальність даного наукового дослідження не викликає ніякого сумніву. Цей процес значно посилюється відсутністю в Україні чітко сформованої національної ідеології, єдиних державно-політичних орієнтирів. Важка соціально-економічна ситуація, яка склалася в Україні після розпаду Радянського Союзу, привела до того, що вітчизняна кіноіндустрія втратила можливість виробляти той продукт, котрий був би цікавий аудиторії. Закордонна продукція глибоко ввійшла у вжиток, а вітчизняна, і досі не може набрати сили та зайняти своє місце. Дуже сумним є той факт, що більшість створюваної продукції в Україні, являє собою або копію, а наслідує дітища американської або російської шоу-індустрії. Тому через пресу, кіно, телебачення та радіомовлення широкому загалу населення прищеплюються зразки закордонної масової культури

Кожна людина індивідуальна, по-своєму існує в суспільстві, у родині, в особистім житті, у неї є свої цілі, ідеї, принципи й симпатії. Спілкуючись із усім світом через ЗМІ, вона знаходить для себе нібито щось коштовне, у тому числі й ідеал свого існування. Наприклад, дивлячись телевізор, у мисленні людини створюється образ ідеальної людини.

Ідеал - уявлення про взірець людської поведінки і стосунків між людьми, що виходять із розуміння мети життя.[8; с.65] Предметом наслідування стають політичні та суспільні діячі, відомі кіноактори та спортсмени. Своєму ідеалу людина повністю довіряє, беззаперечно вірить у його слова та дії, і починає слідувати його принципам. Зазвичай на вітчизняних телеканалах, основну масу ефіру займають американська продукція, яка пропагує американські ідеали та цінності, які докорінно відрізняються від українських. Їх взаємодія, особливо в не сформованій свідомості молоді людини, може створити таку особистість, яка буде слідувати закордонних моральних принципів, що неодмінно спричинить конфлікт із українською культурою. Вплив ЗМІ на молодь великий, як у позитивному, так і негативному аспектах. ЗМІ багато в чому визначають життєвий орієнтир молоді людини, її вчинки, смаки й інтереси, мету в житті.

Чи вірити всьому потоку інформації, чи піддаватися впливу реклами, дозволити стереотипами управляти свідомістю, або далі управляти своїм життям, визначити ступінь впливу ЗМІ на нашу свідомість кожний представник молодого покоління вирішує сам. Тому є вельми важливим довести до нього потребу мислити критично, аналізувати а не сліпо довіряти, створити цілісну картину світу, а не сліпо довіряти блідому малюночку, який демонструють недобросовісні ЗМІ.

Тому, на сьогодні, є актуальними дослідження цієї проблеми. І якщо не вдасться змінити політику українських ЗМІ, то хоча б треба намагатися донести до молоді проблеми зв'язані з критичним світосприйняттям.

Предмет дослідження – ЗМІ та масова культура в системі формування свідомості молоді людини.

Мета – висвітлити вплив ЗМІ на формування особистості молодшої людини..

XX століття було ознаменовано зміною певних догм в системі культури - і вітчизняної, і світової. Протягом минулого сторіччя відбувалася зміна базових функцій того, що суспільство називає культурою і мистецтвом. Це привело до переходу від класичної просвітницької культури до панування компенсаторно-розважальних функцій, носієм яких була культура масова. У культурі відбуваються глибокі зміни. Традиційна культура корінним чином перетвориться в декількох аспектах. Перш за все культура перейшла від книжкової форми існування тексту, як основи культури, до екранної форми тексту [8; с.22]. Одним з головних механізмів такої трансформації з'явилося те, що у сфері культури і комунікації, розповсюдження інформації, у тому числі і художньої, що разом з письмовою мовою, друкарським словом, провідна роль, стала все більшою мірою, належати телевізійному екрану або монітору комп'ютера [8; с.15].

Сьогодні наявною тенденцією є швидке зростання ролі інформації в житті суспільства. Володіння інформацією стало визначальною передумовою успіху за умов жорсткої ринкової конкуренції. Технологічні вдосконалення, винаходи, ноу-хау перетворились у цінний товар.

Величезний психологічний вплив на свідомість і формування особи людини роблять ЗМІ. Роль ЗМІ пов'язана з їх впливом на різні етапи і сторони інформаційного процесу в суспільстві. Потік інформації в сучасному світі настільки різноманітний і суперечливий, що самотійно розібратися в ньому людина не в змозі, тому сильну дію надають саме ЗМІ. Численні аспекти роботи ЗМІ торкаються проблем становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку[8; с.45], Існують як позитивні, так і негативні чинники впливу ЗМІ на формування особистості представника молоді.

Відомо, що вплив засобів масової інформації зараз відіграє провідну роль у формуванні світогляду людини взагалі й моральної свідомості зокрема. Починаючи з дошкільного віку, діти пізнають світ здебільшого через телебачення. Слід пам'ятати, що до восьми років дитина ще плутає казку і реальність. Отже, діти сприймають будь-яку інформацію як істину. Якщо батьки не корегують це, то викривлення світосприйняття починається вже змалечку. Тому батьки мають ретельно стежити за тим, що дивляться діти.

У підлітковому віці діти наслідують те, що є яскравим, незвичайним, ризикованим, оскільки це вік поведінки „навпаки”. Тому все те, що пропагує епатажну поведінку, протиріччя суспільній моралі, залюбки наслідують підлітки.

В юнацькому віці моральні уявлення вже майже сформовані, і молода людина вже сама шукає те, що їй до смаку. Важкий період, який пережила Україна, виплекав у молодого покоління багато негативних рис. Отже, відбувається парадокс, що культура замість того, щоб удосконалювати людину, вести її до особистісного зростання, на сьогодні (йдеться про культуру, що уособлена ЗМІ та рекламою) навпаки, підлаштовується під примітивні смаки того прошарку молоді, яка була вихована на найгірших зразках поведінки.

Реальність, що оточує нас, постійно і копітко систематизувався мозком: нові знання і навички, нова інформація і нові події щодня включаються або у вже

створені раніше структури, або утворюють нові. Часто людина, що отримала ту або інформацію у великому масштабі по якому-небудь конкретному об'єкту, не здатна сама визначити значення цієї інформації. Тому ЗМІ освітлюють конкретні актуальні суспільні проблеми і тим самим впливають на думки і поведінку людей як в суспільстві, так і індивідуально. Адже події висвітлюються та коментуються невеликою кількістю осіб, і саме з їх точки зору, події доходять до аудиторії. ЗМІ через дію на суспільство в цілому впливають на кожну людину окремо, формуючи певні однакові емоції і дії (у даному контексті ми говоримо про позитивний вплив ЗМІ, хоча цей вплив може бути і протилежним). Таким чином, завдяки ЗМІ формується громадська думка – стан масової свідомості, що містить в собі приховане або явне відношення різних соціальних прошарків до проблем.

Ефективно управляють всім процесом сприйняття інформації стереотипи. Процес сприйняття - це всього лише механічна підгонка ще невідомого явища під стійку загальну формулу (стереотип). Тому ЗМІ стандартизують повідомлення, тобто особливим чином “підводять” інформацію під стереотип, загальну думку. Людина повинна сприймати повідомлення без зусиль і беззастережно, без внутрішньої боротьби і критичного аналізу. Але у товаристві людей немає однакових осіб. Кожна людина індивідуальна, по-своєму існує в суспільстві, в сім'ї, особистому житті, у неї є свої цілі, ідеї, принципи і симпатії. Спілкуючись зі всім світом через ЗМІ, вона знаходить для себе певні цінності, яким і намагається слідувати. Це явище є досить делікатним, оскільки ціннісні орієнтації особистості є однією з головних характеристик особистості [7; с.40].

ЗМІ в процесі своєї діяльності здатні до переконання своєї аудиторії. Тобто створити міцне, стійке відношення до певного явища. Завдяки своїй біологічній природі, людина схильна до навіювання. Навіювання – цілеспрямований вплив однієї людини на іншу, яка некритично, пасивно, в обхід своїх думок сприймає цей вплив[6; с.451]. Сама по собі діяльність ЗМІ, що ставить завданням вселити що-небудь суспільству, є негуманною, оскільки люди не можуть контролювати направлену на них дію і, відповідно, виявляються безсилимими перед подібними навіюваннями. Нажаль така діяльність досить часто використовується, особливо під час передвиборчих перегонів.

Сучасне наукове бачення політичного впливу засобів масової інформації на аудиторію, що складається з громадян, потенційних учасників виборів, коштом політичного впливу і відбувається політична соціалізація особи, ґрунтується, зокрема, на таких ключових концепціях, як визначення порядку денного та спрямування уваги аудиторії [3].

Здатність мас-медіа спрямовувати увагу істотно обмежується, коли аудиторія глядачів цікавиться громадським життям, має тверді політичні переконання і доступ до альтернативних джерел інформації. Якщо, навпаки, аудиторія взагалі не цікавиться політичними проблемами, здатність ЗМІ спрямовувати увагу також виявляється недостатньою[8; с.49]. Люди не звертають увагу на всю інформацію, яку вони отримують, їх оцінка ефективності діяльності політиків чи окремих політичних питань зазвичай будується на аналізі кількох головних тем і значною мірою нав'язана засобами масової інформації. Використання епізодів, вирваних з контексту фраз, призводить до того, що у

людській свідомості відповідальність покладається на окремих осіб, які на думку журналіста, є винуватцями тієї чи іншої події. Телевізійні новини, наприклад, здебільшого застосовують епізодичні форми, отожд їхній вплив зазвичай призводить до того, що у свідомості людей відповідальність за певні події переноситься на окремих осіб, а не на саму систему.

Рівень відповідальності того чи іншого політика чи державного інституту обернено пропорційний рівню довіри. Якщо громадяни вважають, що їх представники у владі несуть відповідальність за катастрофічний стан справ у країні, то і рівень довіри до них буде відповідним. Політичний вплив мас-медіа на політичну орієнтацію молоді. ЗМІ частково нав'язують своє бачення тих чи інших подій або явищ. Політичні впливи мас-медіа вносять суттєві корективи у площину реакції молодшої людини на суспільно-політичне життя в країні, на рівень довіри до того чи того політика або громадсько-політичної інституції. ЗМІ постійно підкреслюють недосконалість виборної системи України, але майже ніколи не пропонують шляхи вирішення цієї проблеми. Це призводить до того, що у свідомості молодшої людини формується стійке переконання, що вона нічого не зможе зробити, формується аморфне ставлення до самого процесу виборів, що зрештою призводить до відсутності її на дільниці. Зрештою, своєю діяльністю ЗМІ формують ставлення аудиторії до себе і впливають на рівень демократизації суспільства. Розробка ефективної довгострокової стратегії, адекватне реагування на події та зміни в політичному середовищі неможливі без повної та достовірної інформації про стан політичного середовища, дії та наміри інших політичних гравців. Особливого значення інформаційний чинник набув у зв'язку з розвитком та поширенням демократії як форми правління, за якої джерелом влади є не одна особа чи група осіб, а весь народ. Перетворення народу в суб'єкт політики вимагає у політичних сил залучення широких мас населення до політичного життя, шляхом обговорення, підтримки, критики й осуду різних політичних програм, платформ, ідей і пропозицій окремих осіб, громадських формувань, політичних партій, фракцій. Процес перебудови, демократизації суспільства надзвичайно активізував засоби масової інформації і в цьому плані. Досить згадати обговорення проектів найрізноманітніших законів, проектів економічних реформ, структур управління і т.д. Залучення до політичної боротьби молодих людей, а саме студентства, є однією з провідних діяльностей у виборчій компанії будь якої партії. Оскільки саме студенти-найбільш реакційний прошарок, та за Конституцією України право голосу на виборах та референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років (1;Ст70). Однією з негативних дій, спрямованих на свідомість молоді є метод дезінформації. Сенс в тому, що в певний момент ЗМІ подається інформація, що часто є відвертою брехнею. Як правило, дезінформація подається з різних джерел і западає в підсвідомість людини, використовується у момент ухвалення якогонебудь важливого рішення, і коли буде відома правда - мета дезінформації вже буде досягнута.

А між тим, саме засоби масової інформації повинні показувати зразок політичної культури, зміни самої сутності політичного мислення. Преса, інші засоби масової інформації покликані виховувати цю політичну культуру в

суспільстві.

Демократизм, політична культура несумісні з нетерпимістю, коли автори, не соромлячись образливих виразів, шукають і малюють образ ворога. Мовлення має дві складові – текст і підтекст. Ефективність впливу на співрозмовника, аудиторію залежить не тільки від тексту, а й від підтексту[5; с.431].

Вітчизняна та зарубіжна історія багата прикладами високої політичної активності саме студентської молоді, саме студентство значною мірою визначає майбутнє українського суспільства. Тому саме сформована на патріотичних засадах особистість має стати носієм української культури та демократії. Але слід зазначити, що без політичної боротьби, часто гострої, принципової, демократичне суспільство обійтися не може. Молоді люди, а саме студентство, мають усвідомити, що у цивілізованому суспільстві повинні існувати різні точки зору на майбутній розвиток України.

Але на думку деяких вчених, ЗМІ не можуть серйозно впливати на формування свідомості молодої людини, оскільки повідомлення мас-медіа проходять через призму вже сформованих механізмів свідомості. Людина не просто механічно переробляє отриману інформацію, вона відсіває непотрібну, індивідуально сортує інформацію за ступенем важливості, сама встановлює черговість сприйняття. Масова аудиторія – це, перш за все, індивіди й особистості, а не пасивна маса для споживання духовної продукції. Будь-яка людина самостійно інтерпретує інформацію, що надходить, фільтруючи й оцінюючи її залежно від власної картини світу, свого соціального статусу, культурного розвитку, віросповідання, віку, статі тощо. Спроби ЗМІ нав'язати кардинальні зміни в стереотипах часто стикаються з активним психологічним опором, що є результатом селективного відношення людини не тільки до самої інформації, але й до її джерела[3, с.56].

Більшість людей не піддаються маніпуляції зі сторони ЗМІ, оскільки отримані реципієнтом повідомлення сприймаються не автоматично, вони передбачають певні особово-творчі реакції. Під останніми мається на увазі сукупність поглядів й інтересів індивіда або деякі внутрішні чинники, які іноді істотно змінюють результати прихованого впливу [3: с.54].

Зараз Україна переживає етап нестабільності не тільки політичної, економічної, а й моральної. Тому вкрай важливим саме в цей період є вплив державного підходу до формування суспільної моралі. Прийнятий Закон України „Про захист суспільної моралі” має захистити від потоку негативної інформації, що деморалізує суспільство. Жадоба до грошей спонукає нехтувати загрозою занепаду суспільної моралі. Таким чином, ситуація, яка склалася, потребує термінових заходів щодо захисту суспільної моралі. Зокрема, відповідно до статті 5 Закону України „Про захист суспільної моралі” треба встановити контроль за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі; заборонити демонстрацію неліцензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях. Рекламодавці заперечують, що ліцензування аудіо -, відеопродукції є вкрай складним, оскільки немає критеріїв експертної оцінки. Насправді ці критерії існують, проте для оцінки конкретної продукції потрібна експертна комісія. До складу такої комісії мають входити не тільки фахівці у

галузі реклами та дизайну, а й психологи, педагоги та фахівці у галузі охорони здоров'я. Зазначені спеціалісти мають бути представлені у такій комісії у рівних пропорціях

Проблеми захисту суспільної моралі є складними й потребують докладного вивчення й державного регулювання. Ці питання не можна залишати на розсуд тих осіб, які є зацікавлені перш за все в отриманні вигоди за рахунок своєї діяльності. Для вирішення проблем формування моральної свідомості громадян України, треба задіяти насамперед органи державної влади та громадськість.

Наявність великої кількості недержавних ЗМІ утруднює контроль з боку держави за їхнім змістом і відкриває шлях для проникнення в інформаційний простір України західної продукції, яка пропагує свій спосіб життя та культурно-ціннісні орієнтації. Цей процес значно посилюється відсутністю в Україні чітко сформованої національної ідеології, єдиних державно-політичних орієнтирів. Одним з вирішення поставленої нами проблеми може стати громадська організація ЗМІ. В більшості країн світу існують спеціальні органи громадського контролю за ЗМІ, що стежать за дотримання ними етнічних та правових норм. Демократичний контроль з боку суспільства над мас-медіа, звичайно, не має нічого спільного з цензурою, що існує в тоталітарних та авторитарних державах, і не є порушенням свободи слова та вираження власної думки. Інформаційна, політична та будь-яка інша свобода одних людей вимагає обмежень у тих випадках, коли вона порушує свободу і права інших громадян та цілих держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України(Основний Закон). – К., 2007. - 47 с.
2. Закон України „Про захист суспільної моралі”
3. Крос К., Гакет Р. Політичні комунікації та новинні засоби масової інформації у демократичних країнах: конкуруючі підходи – <http://soc-gw.univ.kiev.ua/PUBLICAT/SOC/POLCOM/content.htm>.
4. Березкина О.П. Социально-психологические технологии создания политического имиджа. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. - 324 с.
5. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002.-576с.(Альма-матер)
6. Загальна психологія: Підручник / О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – С. 464.
7. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 3-є видання, доповнене, 2001р.-608с.
8. Новые аудиовизуальные технологии: Учебное пособие/Отв. ред. К.Э. Разлогов. - М.: Едиториал УРСС, 2005.-488с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. –К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528с.(Альма-матер).

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ ПРО ДОБУ КОЗАЧЧИНИ ПРИ ВИВЧЕНІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВЖИТКУ

*Христич Ірина Анатоліївна, провідний фахівець НДС ЗНУ
Запорізький національний університет*

Для становлення суверенної держави та громадянського суспільства важливе значення має усвідомлене бажання людини, особливо молоді, впливати на перебіг подій. Тому одним із завдань вищої школи є формування у студентів поваги до загальнолюдських та національних цінностей. Історична наука є одним із тих інструментів, за допомогою яких можлива реалізація поставленої мети.

Багаторічний досвід спілкування викладачів Запорізького національного університету зі студентською молоддю дозволяє зробити висновок про недостатній загальний рівень її патріотичного виховання. Доводиться з жалем констатувати загальне зниження інтересу юнацтва до героїчних сторінок національної історії.

У реальному людському бутті патріотичне виховання може відбуватися в двох різних площинах: по-перше, як виховання у національній ідеї і виключно національною ідеєю, прищеплення світогляду особливої ролі власної держави у світовому співтоваристві, її місця в суспільному прогресі. По-друге, може йтися про героїко-патріотичний зміст виховання, героїчне у вихованні людини як моральну складову виховання. На нашу думку, є доцільним органічне поєднання обох аспектів.

Під час вивчення історії України, історії держави і права України, правознавства, основ конституційного права, інших гуманітарних та правових дисциплін студенти університету не тільки набувають певні знання, але й значною мірою збагачують свій духовний світ, розширюють світогляд, здобувають активну громадянську позицію.

Вивчення джерельних матеріалів минулого, що сприяють відродженню історичної пам'яті українського народу, особливо активізувалося в останні десятиліття. У цій галузі зроблено вже чимало, особливо мовознавцями. Описано й проаналізовано, зокрема, у діахронічному плані різні тематичні групи української лексики: назви спорідненостей і свояцтва (Бурячок А.А. Назви спорідненостей і свояцтва в українській мові. – К., 1961), метрологічну лексику (Винник В.О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. – К., 1966), назви одягу, уборів (Войтів Г.В. Назви одягу в пам'ятках української мови XIV – XVIII ст.. – Львів, 1995), назви кольорів (Чікало М.І. Назви кольорів у пам'ятках української мови XIV – XVIII ст.. – Львів, 1994), назви осіб (Кровицька О.В. Семантична та словотворча характеристика назв осіб у пам'ятках української мови XIV – XVIII ст.. – Львів, 1995).

Господарська ж лексика української мови, у тому числі й козацького вжитку, на сьогодні ще недостатньо вивчена. Залишається багато нез'ясованих питань,

пов'язаних з історією її становлення і розвитку, а також складання її як окремої підсистеми.

Господарська лексика запорозького козацького вжитку не тільки не була об'єктом спеціального дослідження, але й самі джерела, у яких засвідчена ця лексика, ніколи не залучалися до лінгвістичного аналізу.

Джерела, як і об'єкт дослідження, специфічні. Через трагічну долю козацтва до нас дійшло їх дуже мало. Значна кількість документів періоду козацтва, особливо раннього, або зовсім знищена, або розпорошена по архівах Росії, Польщі, Туреччини, Швеції та інших країн.

Найповніше збереглися документи Нової Запорозької Січі. Відсутність достатньої кількості матеріалів ранішого походження стала причиною того, що документи Архіву Коша Нової Запорозької Січі є основним джерелом нашого дослідження. Багатий фактичний матеріал засвідчений також у документах канцелярії Богдана Хмельницького, ділової документації Гетьманщини, козацьких літописах, фольклорних матеріалах, історичних словниках, художніх творах на історичну тематику. При вивченні господарської лексики запорозького козацького вжитку в допомозі стануть і праці істориків та етнографів Д.Яворницького, Я.Новицького, А.Скальковського, М.Слабченка, О.Андрієвського, В.Зуєва, С.Мишецького, В.Голубоцького, П.Куліша та ін.

Як уже було зазначено, Архів Коша Нової Запорозької Січі є основним джерелом даного дослідження. Його документи віддзеркалюють багатогранну історію Запорозької Січі, українського козацтва за період 1713-1775 р.р. з усіма її складнощами і суперечностями. Саме документи Архіву Коша переконливо свідчать, що Запорозька Січ була осередком державності українського народу, який будувався на демократичних засадах. Це виявлялося в організації Війська Запорозького, адміністративно-політичному устрої, соціально-економічних стосунках, судочинстві, господарюванні, побуті, духовній культурі козацтва.

Першу спробу публікації Архіву Коша було зроблено наприкінці 20-х - на початку 30-х років ХХ ст. Археографічною комісією Центрального архівного управління України. Однак здійснення цього задуму обмежилось лише випуском анотованого опису Архіву Коша [1]. У 1994 році побачило світ друге, доповнене і виправлене видання опису Архіву Коша Нової Запорозької Січі [2]. У виданні було збережено попередню структуру опису: вступ, передмова, опис справ, допоміжний довідковий апарат (словник і покажчик), хоча розширилися рамки (було залучено справи раннього та пізнішого періоду).

Об'єктами нашого дослідження стали справи Архіву Коша Запорозької Січі, у яких ідеться про економічний устрій, про господарську діяльність запорозького козацтва. Наприклад, у справі “Дѣло о взятой зъ постороннихъ людей за перезимовлю в запорожскихъ дачахъ скота десятині. 1774 году. № 443” мова йде про таку ланку господарювання козаків, як скотарство. У документі № 282 “Справа про постачання головнокомандуючого Другою армією кн. В.М.Долгорукова рибою, дичиною тощо”, а також у документі № 23 “О паланках, перевозах и рыбной ловле на реке Бугу” говориться про рибальство та мисливство запорозьких козаків. Отже, Архів Коша Запорозької Січі містить справи, які зафіксували господарську лексику.

Запорозька Січ завжди цікавила істориків та етнографів. Одним із перших архівні матеріали з історії Запорозької Січі опрацював відомий історик, етнограф та публіцист А.О.Скальковський. Він, по суті, врятував від повного зникнення неоціненні документи, свідчення колишніх запорожців. У першій частині своєї праці “Історія Нової Січі...” [3] автор велику увагу приділив походженню козацтва, формуванню Запорозького низового війська, подав цікаві подробиці про його склад, управління, церковний устрій, громадське й домашнє господарство, торгівлю, звичаї. А.О.Скальковський до найменших дрібниць описав сільське господарство (землеробство, скотарство), рибальство, полювання, бджолярство, садівництво та огородництво. У кінці праці автор наводить кілька прикладів з Архіву Коша Нової Запорозької Січі (справи датовані 1762-1774 р.р.), у яких є розпорядження Коша стосовно збереження лісів, байраків, плавнів і садів, а також розведення плодкових дерев та городів [3,150-154].

Праця “Історія Запорозьких козаків” Д.І.Яворницького є найбільш повним дослідженням, що охоплює період 1471-1734 р.р. Автор на багатому документальному матеріалі в популярній формі всебічно висвітлює життя запорозького козацтва. Фундаментальна “Історія запорозьких козаків” у трьох томах стала підсумком багаторічної дослідницької роботи вченого. Для її створення Д.І.Яворницький використав такі фундаментальні видання, як “Архив Юго-Западной России”, “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России”, “Памятники, изданные временной комиссией”, власні фольклорно-етнографічні збірники, численні публікації окремих пам’яток і документів. Велику увагу історик приділив споминам нащадка запорожців Микити Коржа. Особливою пошаною автора користуються літописи й хроніки - давньоруські, козацькі, польські.

У першому томі “Історій запорозьких козаків” Д.І.Яворницького чільне місце займає розділ, у якому автор описує господарювання, промисли козаків, а саме: хліборобство, скотарство, рибальство, мисливство, городництво й садівництво [4, 281-291]. Автор, роблячи опис усіх ланок господарювання запорозького козацтва, дає нам багатий фактичний матеріал саме для дослідження господарської лексики. У роботі М.Слабченка “Соціально-правова організація Січі Запорозької” зазначено, що соціально-правова організація Січі ґрунтувалася на певній економічній базі. Автор вказує, що хоча земля запорозька й була багата та родюча, але землеробство на ній було не розвиненою галуззю господарювання: “Січовики, до 1734 р. принаймні, або зовсім не хліборобили, або дуже рідко. Та й яка рація була хліборобити, коли природні блага, без зайвої витрати енергії, давали більш, ніж важка хліборобська праця!” [5,316]. М.Слабченко говорить, що найпоширенішим промислом запорозьких козаків було рибальство. Автор детально описує процес приготування в’яленої риби: “Так, один з козаків зчищав луску з риби, другий потрошив, третій пластував, четвертий карбував по боках і кидав дальшому козакові в купу для соління” [5, 318]. Окрім рибальства, розповсюдженим промислом серед козаків було полювання на дикого звіра та птахів, а також скотарство.

Рибальство було однією з головних підвалин економіки Запорозької Січі. Воно забезпечувало значну частину потреб запорозьких козаків у продуктах

харчування. Крім того, риба була одним із головних продуктів запорозького експорту, який надавав переважній більшості січового товариства кошти на озброєння, одяг тощо.

Подорожні записки В.Зуєва [8] цікавили і цікавлять учених при дослідженні історії Південної України останньої чверті XVIII століття. До цього часу вивчення даної пам'ятки мовознавцями не проводилося, хоча в ній зафіксована живомовна стихія запорозького козацького вжитку.

Спостереження В.Зуєва над рибними промислами запорозьких козаків були надруковані у місяцеслові на 1786 рік [8]. Ці спостереження – результат зимівлі В.Зуєва в Херсоні. На жаль, В.Зуєв не акцентував увагу на тому, якого походження отримані ним відомості, але обізнаність із технікою рибного промислу запорозьких козаків дає підстави вважати, що інформація отримана безпосередньо від діючих осіб як запорозького промислу, так і рибної торгівлі. У місті він мав можливість спілкуватися з колишніми запорозькими козаками, які приїздили на торги, а також з торговцями, які купували рибу у запорозьких козаків. Крім того, він міг спостерігати техніку рибної ловлі запорозьких козаків та рибні заводи безпосередньо на Дніпровському лимані [9,270].

У своїх записках В.Зуєв намагався достовірно передати усе почуте й побачене. Наявні у записках про запорозький промисел найменування та поняття, які не характерні для економічного життя російської держави (та навіть і для окремих регіонів України) і, може, були навіть незрозумілі самому В.Зуєву, – передані доволі правильно.

Важливе значення при дослідженні господарської лексики запорозького козацького вжитку має фольклорно-етнографічний матеріал 19- поч. 20 ст.. У першу чергу це спогади сучасників або нащадків запорозьких козаків. Найбільш відомим є “Устное повѣствованіе, бывшаго запорожца, жителя Екатеринославской губерніи и уѣзда, селенія Михайловки, Никиті Леонтѣевича Коржа”. Саме у спогадах старого козака Коржа зафіксована господарська лексика тогочасного запорозького вжитку : “Съчевые козаки занимались по обычаю и звѣриною охотою, рыбною ловлею; ибо въ великомъ лузѣ по причинѣ непроходимаго и густаго лѣса и сильныхъ камышей около озеръ и лимановъ водилось великое множество дикихъ звѣрей, якъ-то: оленей, козь, свиней и лисиць, а по степахъ такъ-же было премного волковъ, зайцевъ и бабаконь... А также и рыбные ловли у нихъ были чрезвычайная...” [6, 38].

Значна кількість фактичного матеріалу зафіксована у збірці Я.П.Новицького “Народна память о ЗапорожьЕ. Преданія и рассказы, собранные въ Екатеринославщинѣ. 1875-1905г.” Матеріал був зібраний протягом 1875-1905 років на території теперішньої Дніпропетровської та Запорозької областей. Оповідачі – мудрі діди, покоління яких найближче стояло до доби запорозького козацтва. У спогадах старих людей виразно вимальовується картина господарювання козаків на Січі: “Почти каждый казакъ былъ охотникъ и рыбаць вмѣстѣ, но рыбная ловля составляла главный промыселъ тогдашняго населенія” [7,88]; “...занимаясь рыбной ловлей, охотой, пчеловодствомъ и скотоводствомъ, нагуливая, по преимуществу, хороших верховыхъ лошадей” [7,22].

Відрадно, що документи Архіву Коша Нової Запорозької Січі, які були занедбані і раніше ніколи не видавалися, зараз плануються до видання у 40 томах. У грудні 1999 року побачив світ перший том “Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775”, до якого ввійшли перші 9 справ. Підготовлено до друку й другий том, триває робота над третім. Це дає можливість науковцям найбільш повно дослідити історію запорозького козацтва.

Звичайно, не всі джерела ми можемо охопити при вивченні господарської лексики запорозького козацького вжитку, бо як уже було зазначено, багато документів тієї доби були знищені або зараз розпорошені по всьому світу.

Отже, лише тільки через любов до рідної історії, традицій, мови, культури, збереження історичної культурної спадщини, традицій та вироблення на цій основі сучасного розуміння духовних та культурних цінностей, можна забезпечити гармонійний розвиток суспільства та поступ нації. Патріотичне виховання студентської молоді у вищому навчальному закладі – це безперервний і дуже трудомісткий педагогічний процес, який включає в себе багато форм і методів роботи, що вимагає творчої співпраці викладачів із студентами. Можливо, й необхідно використовуючи досвід минулих десятиліть, поновити у вищих навчальних закладах куточки або кабінети героїко-патріотичного виховання. Створити стенди, що розповідатимуть про джерела патріотизму українського народу від часів козаччини, історію розвитку військово-патріотичної підготовки молодих громадян України в різні періоди, героїко-патріотичне виховання студентів в університеті; проводити виставки рідкісної історичної книги; проводити конкурси та конференції на історичну тематику.

Хотілося б процитувати Президента України В.Ющенка: „Важливою складовою патріотичного виховання молоді є популяризація серед школярів і студентської молоді традицій, звичаїв і цінностей українського народу, культурної різноманітності національних меншин України, а також значущості національного культурного надбання в європейському і світовому культурному просторі”. Адже все залежить від нас самих, не треба чекати - вже настав час діяти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Запорізької Січі: Опис матеріалів. – К., 1931.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ 1713-1776. – К.: Наукова думка. – 1994.- 232с.
3. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ: Січ. – 1994. – С. 142-155.
4. Яворницький Д.І. Історія Запорозьких козаків у III т., - Т. I, Львів: Світ. – 1990. – С. 281-291.
5. Слабченко М. Соціально-правова організація Січі Запорозької // Праці комісії для виучивання історії західно-руського та українського права. – К., 1927. – вип. III, - С. 203-340.
6. Устное повѣствованіе, бѣвшаго запорожца, жителя Екатеринославской губерніи и уѣзда, селенія Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа, - Одесса. – 1842.
7. Новицькій Я.П. Народная память о Запорожьѣ. Преданія и рассказы, собранные въ Екатеринославщинѣ 1875-1905 г. – Екатеринославъ. - 1911.

8. Зуєв В. О бывших промыслах запорожских казаков и наипаче рыбном // Месяцеслов на 1786 год. – Спб., 1786. – С.1-16.
9. Козирев В.К. Записки В.Зуева про рыбні промисли запорозьких козаків // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття. – Вип. 6. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 2001. – 334 с.
10. Зуєв В. О бывших промыслах запорожских казаков и наипаче рыбном // Козирев В.К. Записки В.Зуева про рыбні промисли запорозьких козаків // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної країни Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття. – Вип. 6. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 2001. – 334 с.

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ

*Цибуліна Олена, магістр
Запорізький національний університет*

Суспільні та соціальні зміни, викликані бурхливим науково-технічним прогресом, висвітлюють риси нового типу суспільства, в якому на перший план висувається економіка обслуговування, де центральне місце посідають наука і освіта, а вчені та фахівці у певних галузях починають відігравати провідну роль у соціальній структурі. У такому суспільстві в оцінці особистості вирішальним є рівень компетентного знання й професіоналізм. Теоретичні знання стають джерелами нововведень і формування політики, виробництва, а розподіл і використання інформації — основною галуззю діяльності суспільства.

Нове суспільство — суспільство майбутнього — висуває нові вимоги до освіти. «Технології завтрашнього дня,— зазначав англійський філософ-футуролог О. Тоффлер, — потребують не мільйонів поверхово начитаних людей, готових працювати в унісон на безкінечних монотонних роботах, не людей, котрі виконують накази не моргнувши оком, усвідомлюючи, «що ціна хліба — це механічне підкорення владі», а людей, котрі можуть приймати критичні рішення, котрі можуть знаходити свій шлях у новому оточенні, котрі достатньо швидко встановлюють нові стосунки у реальності, що швидко змінюється». Реалізація нових завдань освіти потребує нових підходів, звернення до особистості учня з її потребами та інтересами. Такий підхід у педагогічній літературі дістав назву гуманістичного або пошукового, в основу якого покладено метафору — сприйняття навчального процесу як вільного зростання, розвитку живої істоти. Відповідно до нього основним завданням учителя є сприяння активізації пізнавальної активності учнів, створення умов для їх самонавчання, а не пасивне підкорення вимогам вчителя. Метою навчання має бути

не отримання знань як сукупності фактів, теорій та інше, а зміна особистості учня внаслідок самостійного учіння. Завдання школи — надання можливості розвитку, саморозвитку особистості, сприяння пошуку власної індивідуальності, самореалізації.

Саме на це націлюють останні нормативні документи, що стосуються навчання історії в школі. «Державний стандарт базової і повної середньої освіти» освітньої галузі «Суспільствознавство» передбачає формування вже в основній школі вміння знаходити інформацію, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати її, характеризувати явища і процеси суспільного життя, встановлювати зв'язок між подіями та явищами, формулювати, висловлювати та доводити власну думку, робити висновки.

Формуванню особистості з такими якостями сприяє розвиток її творчого мислення. Навчання творчості дає інструмент для самостійного пошуку рішення доступних проблем, озброює апаратом мислення й включає в процес такої діяльності. Творчість на матеріалі історії обумовлює найбільш високий рівень історичного мислення. Цьому можна й потрібно вчити.

Історичне мислення на творчому рівні передбачає рішення учнями проблемних пізнавальних задач.

Неупорядковане, стихійне застосування проблемних задач у навчанні корисно, необхідно, але недостатньо для досягнення кожним учнем найвищого й доступного йому рівня творчого мислення. У кожного учня є свої природні задатки й свої можливості досягти того або іншого рівня творчого розвитку. Іншими словами, творчо мислячою людиною в області історії може стати кожний, але межі можливостей у кожного свої. Потрібно домагатися, щоб кожний учень досягав при навчанні максимуму можливого для нього. Тому проблемні пізнавальні завдання в курсах історії повинні становити не випадкову сукупність, а систему.

Які ж показники системи проблемних пізнавальних задач, покликаної забезпечити оптимальний розвиток творчих можливостей учнів?

Що б історик не вивчав, що б кожна людина в історії не осмислювала, вона звертає увагу на наступні сторони досліджуваного матеріалу й вирішує наступні пов'язані з цим проблеми:

1. Установлення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій і явищ.
2. Усвідомлення процесу історичного розвитку і його механізму.
3. Установлення загальних і приватних закономірностей суспільного розвитку.
4. Визначення послідовності між фактами, подіями, явищами й епохами.
5. Визначення тенденцій розвитку даного суспільного явища або їхньої сукупності.

Визначення ступеня прогресивності історичного явища.

7. З'ясування структури соціального об'єкта й виявлення взаємин між його елементами.
8. Співвіднесення явища, факту й епохи, приватного факту й загальної закономірності суспільного розвитку.
10. Визначення етапів і періодів розвитку явища або епохи.
11. Визначення типовості одиничного й масового явища.

12. З'ясування й усвідомлення специфіки суспільного явища й епохи. Установлення різного соціального змісту подібних явищ у різні епохи.

13. Установлення нових фактів і явищ.

14. Оцінка характеру й значення явищ.

15. Здобуття уроків історії з минулого.

Тут перераховані проблеми, які вирішуються у зв'язку і у відношенні кожного або переважаючої маси історичних явищ. Ці проблеми є наскрізними для історичного пізнання, вони відбивають окремі сторони або аспекти історичного процесу й тому названі аспектними. Учнів треба навчити ставити й вирішувати ці проблеми, тобто розуміти, під яким кутом зору треба розглядати історичні явища й з'ясовувати ті або інші питання, якщо вони до кінця незрозумілі.

Так, вчителі ставлять питання про причини, наслідки й історичне значення тих або інших явищ, пояснюють ступінь їхньої прогресивності й т.д. Набагато рідше зустрічається в навчальній практиці розкриття механізму послідовності історичних явищ або постановка питань про тенденції процесів. Зовсім рідко розглядається питання про структуру історичних об'єктів (явищ, фактів, процесів), що вкрай важливо для усвідомленого їхнього розуміння й для вміння учнів оперувати своїми знаннями. Звичайно не ставиться проблеми типового або специфіки однорідних явищ у різні епохи. Для зв'язку навчання з життям рідко практикується приклад уроків історії для сучасності й т.д.

Наведена вище типологія покликана виконати в навчанні історії чотири функції, що забезпечують підвищення освітньо-виховного значення курсу. По-перше, вона показує вчителю, для яких питань у даній темі є виразний матеріал. Готуючись до уроку, учитель думає над тим, які з перерахованих питань у майбутній темі можуть бути ілюстровані яскравими фактами і явищами.

По-друге, функція типології складається в полегшенні відбору завдань на відтворення знань. Ставлячи завдання на відтворення, вчитель, з огляду на викладений і вивчений матеріал, ставить питання відповідно до переліку, але на рівні, доступному учням того або іншого віку.

Поступово питання будуть наближатися до формулювань самої типології. У цьому випадку вона стане виконувати третю функцію - типи аспектних проблем самі стануть частиною змісту освіти. При цьому учні самі усвідомлюють наявність цих проблем і необхідність їхньої вибіркової постановки при осмисленні конкретних історичних явищ. Тим самим у них виробляється певна установка на підхід до осмислення, розуміння й аналізу конкретних явищ. Їм потрібно навчитися тільки визначитися, до яких конкретних подій які з типів аспектних проблем необхідно ставити в даній ситуації. У цьому виявиться елемент творчого мислення учнів. Його розвиток забезпечується четвертою функцією типології - орієнтацією на конструювання проблемних задач. Створюючи задачі, учитель думає не тільки про засвоєння даного питання, але й про те, яку з аспектних проблем доцільніше ставити стосовно до конкретної умови даного завдання, з якими аспектними проблемами учні вже добре знайомі, а з якими недостатньо або незнайомі зовсім.

Приведемо приклади проблемних задач одного з найбільш часто фігуруючих у практиці навчання типів аспектних проблем.

Проблема типовості стикається із проблемою специфіки. Вчитель в 7 класі дав наступне завдання. «У Києві в другій половині XI ст. відбувся такий випадок. На вулицях з'явився волхв - язичницький жрець і став підбурювати народ проти єпископа. Почався заколот. Єпископ виступив перед народом і запропонував всім, що зібралися: хто вірить жерцеві, нехай відійде в його сторону, а хто вірить у хрест, нехай стане ближче до єпископа. Тільки дружина й князь відійшли до єпископа, весь народ рушив до волхва. І лише тоді, коли князь зарубав волхва, заколот скінчився.» Які висновки можна зробити на основі цього епізоду? До якого часу він був можливий? Чому? Це завдання вирішує одночасно проблему станової ролі християнства в XI ст., язичництва й специфіки сполучення в одного народу двох релігій, до тих пір поки християнство не перемогло повністю.

У 5 класі можна застосувати задачі, що характеризують метод зворотних висновків, суть якого полягає в тому, щоб по пережитках судити про явища минулого. «Відомо, що в стародавні часи одні племена добували вогонь тертям, інші - висіканням іскри шляхом биття каменю об камінь. Під час свят другі добували вогонь тертям. Який спосіб добування вогню був більше древнім?»

Рішення задачі полягає в наступному. Так як друга група племен добувала вогонь під час свят тертям, отже, цей спосіб був їм відомий. А тому що вони цей спосіб застосовували тільки по святах, то можна зробити висновок, що він був більш древнім. Адже якби він був більше досконалим, чим висікання, то його застосовували б увесь час, а не тільки у свята. Оскільки це не так, то виходить, він був менш досконалим, а у свята про нього тільки згадували. У такий спосіб викладене фактичне рішення цього завдання учнями.

Спосіб рішення цього конкретного завдання складається з ряду операцій:

- 1) визначити, чи знали другі племена обидва способи добування вогню;
- 2) визначити причини різного ступеня використання обох способів;
- 3) установити більш древній спосіб на основі думки про перевагу досконалих способів діяльності.

Через те, що задачі відповідно до того або іншого типу аспектичних проблем вирішуються різними методами, потрібно показати основні найбільш прийнятні способи рішення, що входять у ті або інші методи, незалежно від аспектичних проблем. У практиці навчання корисно конструювати завдання, що навчають як рішенню типів проблем, так і різним методам.

Першим методом, є порівняльно-історичний. Розглянемо задачу, де передбачається його застосування:

«Вельможа Уна фараонів Стародавнього царства, розповідаючи про свої діяння на славу фараона, писав, що «сила царя, що живе вічно, велика й впливова більшою мірою, чим сила всіх богів, тому що все здійснюється згідно з наказом, відданому ним».

Визначите по цьому уривку відмінності між поглядами на управління людей Стародавнього царства й первісної громади.

Рішення. Вельможа Уна прославляв фараона як бога, ставив його над всіма людьми, визнавав, за ним повноту влади. Люди первісної громади, якою управляв старійшина разом з народними зборами, не могли так дивитися на владу

старійшини. Вони вважали його рівним собі, вони його вибирали, тому він не міг стояти набагато вище інших членів общини.

Таким чином, для рішення даної задачі учень формулює для себе головне в думці Уна про владу фараона відповідно до змісту проблеми. Потім він відновлює образ первісної громади і її специфічні ознаки, необхідні для зіставлення з поглядами Уна. При характеристиці родової громади він може провести аналогію з відомими рисами громади, і реконструювати погляди на управління. Для доказу або пояснення своєї точки зору учень вказує причини особливих поглядів на управління в громаді.

Вцілому спосіб рішення може бути виражений у наступних кроках при можливому допущенні різного порядку окремих пунктів:

1. Актуалізація порівнянного об'єкта.
2. Виділення рис об'єкта, що зіставляється, важливих для розв'язуваної проблеми.
3. Зіставлення об'єктів по подібних ознаках.
4. Можливе (не завжди) застосування аналогії при недоліку деяких ознак.
5. Актуалізація причин відмінностей для доказу логічної відповідності рішення умові задачі.

При аналізі інших завдань, розв'язуваних порівняльно-історичним методом, загальні його елементи, полягають у наступному:

1. Виділення конкретних даних відповідно до проблеми й зведення їх в узагальнені ознаки об'єктів, що зіставляються.
2. Актуалізація відсутніх ознак або ознак об'єкта, не зазначеного в умові.
3. Зіставлення ознак об'єктів, враховуючи те, що спільність характеризує ступінь послідовності, а відмінності - тенденцію зміни.

Наступним типом методів є метод аналогії.

Природно, учні середніх класів не вводяться в тонкості застосування методу аналогій. Вони знайомляться з ним емпірично, тобто на прикладах конкретних задач. У старших класах деякі правила, що обмежують непомірно широке й необережне застосування аналогій, можуть бути повідомлені учням у вигляді конкретних зразків неправильного застосування цього методу. У середніх класах, імовірно, можна обмежитися тільки достовірною аналогією, а в старших вона доповниться проблематичною або імовірнісною аналогією.

Наприклад, на екскурсії 7 класу в музей по темі «Первіснообщинний лад на території України» екскурсовод розповідає про те, як тривалими дослідженнями археологів були встановлені деякі постійні ознаки орнаменту по посуду для певних районів, певного часу й рівня життя. Усяка ізольована знахідка зразків такого посуду дозволяла зробити висновок про уклад життя суспільства, що користувалося цим посудом. Вказавши конкретні приклади такого орнаменту, у наступних стендів можна залучати учнів до визначення історичного етапу поселення по черепках і нанесеному на них орнаменту.

Звернемося тепер до методу визначення зародка по зрілих формах. Задача для 7 класу: «Задовго до Судебника Івана III, а саме в 1450 р., Білозерський князь Михайло Андрійович видав грамоту, розіслану намісникові, всім боярам, дітям боярським, управителям вотчин і жителям округу «без винятку». У цій грамоті

повідомляється, що ігумен Кирилівського монастиря Касян скаржився на те, що в нього зманювали селян у різну пору року. Князь у відповідь на скаргу встановлює право відходу селян після виплати боргів тільки в Юр'єв день.» Задача дається після вивчення питань про подальше покріпачення селян наприкінці XV ст. Зміст її в тому, щоб учень зумів побачити спадковий зв'язок між явищами кінця XV ст. і попередніми явищами, що їх підготовляли. Питання до задачі прямо не наштовхує на цей зв'язок, він вчить її бачити. Можливі наступні посильні учням питання при застосуванні цієї задачі:

1. Що викликало ухвалення рішення про Юр'єв день, у Судебнику Івана III?
2. Чи відбувалося подальше покріпачення селян тільки в умовах централізованої держави або ще в умовах феодалної роздробленості?
3. Яка роль феодалного правителя в умовах феодалної роздробленості?
4. Які взаємини між феодалами?
5. Які взаємини між князем і церквою ?

На основі наведеної грамоти всі ці питання можуть бути вирішені. Складність складається головним чином у їхній постановці. Але це можливо тому, що учні вже мають відповіді на ці питання в загальному вигляді на основі більше ясних і зрілих відносин. Їм потрібно тільки віднести факти умови задачі з відомими їм відносинами.

Виділимо операції методу зворотних заключень:

- 1) актуалізація властивості кожного з об'єктів, що зіставляються;
- 2) з'ясування ознак, по яких визначаються їхні тимчасові відношення;
- 3) зіставлення об'єктів по відмінним ознакам;
- 4) встановлення генетичного зв'язку об'єктів по характеру відмінностей.

Виникає питання як вчити рішенням задач. У теорії й практиці навчання способам рішення задач є декілька принципово різних методів:

1. Повідомлення способу рішення конкретних задач із наступним складанням алгоритму, що дає загальне орієнтування рішення задач даного класу. Прийоми рішення закріплюються тренажем.
2. Повідомлення способу рішення з наступним застосуванням його у варіативних ситуаціях у межах даного класу задач. Складання алгоритму, часом стихійне, надається учням.
3. Самостійний пошук учнями способу і шляху рішення конкретних задач із наступним визначенням алгоритму деякого класу задач.

В основі класифікації трьох варіантів лежить ступінь самостійності учнів при рішенні задач. Однак для цілей розвитку пізнавальної самостійності і його найважливішого компонента - творчої діяльності перші два варіанти не створюють оптимальних умов. Перший тому, що тренаж не вимагає прояву й не формує процедур, творчої діяльності, крім розбіжностей в подоланні складності задач. Другий варіант створює деякі, досить обмежені умови для формування творчих потенцій, оскільки основні показники діяльності учням підказуються.

У цих умовах функція пізнавальних задач, спрямована на розвиток творчих можливостей учнів, не може бути здійснена. Для розвитку творчого мислення, головним варіантом навчання повинен стати третій, у певному сполученні з іншими, підготовчими методами.

Основний принцип, покладений в основу навчання рішенням пізнавальних задач і впливає з їхньої природи і функцій, полягає в тому, що будь-який прийом навчання способом рішення пізнавальних задач не повинен приводити до втрати пошукового характеру діяльності учнів. Це значить, що ні рішення, ні спосіб його пошуку вчителем не повідомляються.

Тому основний спосіб навчання рішенням пізнавальних задач складається в пред'явленні на початку навчання задач різного ступеня складності залежно від рівня розвитку пізнавальної самостійності учнів. Практично доводиться виходити з того, що більша або менша частина учнів спочатку, особливо в 5-6 класах, не справляється з рішенням. Це також можна віднести й до учнів інших класів, якщо вони раніше не вирішували таких задач по історії. У той же час частина учнів може з більшою або меншою стійкістю справлятися з рішенням подібних задач. Неминуча різноманітність складу класів вимагає із самого початку застосування диференційованого підходу, але для більшості учнів треба починати з найпростіших задач, які взагалі відіграють важливу роль у навчанні.

Розвиток творчого мислення в історико-культурному вихованні є невід'ємним компонентом виховання історичної свідомості учнів, їх патріотичних почуттів, дає можливість привити їм вміння знаходити відповіді на вирішення сучасних проблем в історичній спадщині українського народу. А для цього безумовно необхідний творчий підхід. Творча діяльність досягається у процесі створення таких пізнавальних структур, як перенесення процесу засвоєння знань у нову ситуацію, бачення проблеми у звичайних умовах, бачення нових функцій знайомого предмета, структури об'єкта, альтернативного способу розв'язання, а також різноманітного їх поєднання.

В.Сухомлинський писав, що не механічне заучування, не формальне запам'ятовування історичних дат і подій, а свідоме і ґрунтовне вивчення фактів минулого в їхній системі, глибоке розуміння історичного процесу, його закономірностей є головним показником історичної освіченості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Дослідницька робота учнів на уроках історії. – Х.: Вид. група «Основа», 2004.
2. Баханов К.О. Методичний посібник з історії України. 7 клас. Традиції та інновації у навчання історії в школі. – К.: Генеза, 2001.
3. Лернер И.Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. – М.: Просвещение, 1982.
4. Харківська Н.І. Усі уроки до курсу «Історія України». 7 клас. – Х.: Вид. група «Основа», 2007.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ

Т. Черниш,

Одним із аспектів усебічного розвитку особистості є висока правова культура. Адже не можна вважати фізично здорову людину гармонійно розвиненою, коли вона, маючи широкі знання, добре працюючи або навчаючись, порушує закони, права. Здатність людини розуміти правила співжиття і вимоги законів та відповідним чином поводитися не є вродженою, вона формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі в різних видах діяльності.

Правове виховання — виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки підлітків і молоді .

Необхідність організації правового виховання учнівської молоді зумовлена розбудовою Української держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, інтенсивною трансформацією правової системи, необхідністю подолання правового нігілізму та правової неграмотності.

Проблема правового виховання досить широко освітлена в науковій літературі, зокрема цій темі присвячено монографію М.М. Фіцули «Правове виховання учнів», та В.Д.Бабкіна «Правове виховання студентів», Н. Назімова та В.Чучкіна розглядають правову освіту і виховання як головний фактор соціалізації школярів.

Мета – показати процес формування в них правової культури підлітків і молоді, що складається зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України.

На думку Фіцули М. М., Необхідність правового виховання молоді зумовлюється рядом чинників [1, с. 23]:

- по-перше, неповнолітні і молоді члени суспільства перебувають на стадії переходу до соціальної зрілості, до самостійного життя, до здійснення соціальних функцій у повному об'ємі;
- по-друге, в їх поведінці з'являються вікові особливості інтелекту, волі, емоцій тощо.

Саме ці чинники зумовлюють недостатнє вміння визначати істинне значення того чи іншого факту, дати правильну оцінку прикладу який спостерігається, протистояти негативному прикладу мікросередовища, і зумовлюють необхідність правового виховання молодого покоління у дусі поваги до Закону.

Правове виховання учнів, порівняно з іншими напрямками виховання, має свою специфіку. Вона визначається передусім соціально-правовим статусом учнівської молоді в сучасному суспільстві [2, с. 101]:

- 1) підлітки перебувають у матеріальній залежності від батьків чи опікунів;
- 2) самостійність і активність молоді у діяльності коригуються педагогічним колективом;
- 3) недостатній обсяг правових знань і досвід правових відносин;
- 4) мають засвоювати правові знання, які регулюють їх життя і діяльність як неповнолітніх, так і у дорослому житті.

До правового виховання слід підходити з врахуванням його соціальної сутності, як необхідної виховної частини громадянина. Неможна правове виховання зводити тільки до завдання профілактики правопорушень. Але, профілактичний елемент в структурі правового виховання міститься, і в багатьох випадках він має важливе значення для формування активної життєвої позиції кожного члена суспільства, уміння і готовності боротися з будь-якими негативними відхиленнями від соціальних норм.

Формування правосвідомості відбувається під впливом всіх аспектів суспільної діяльності і суспільних відносин. Поряд з цим існують і специфічні методи ціленаправленого правового виховання. Вони включають різні форми вивчення права, інформування та пояснення права всіма засобами масової інформації, впливу на особу застосування правової практики яку вона спостерігає і особиста участь у правоохоронній діяльності [3, с. 124].

Однак було б неправильно зводити правове виховання виключно до викладання основ права або до різних видів лекційної роботи правової пропаганди. Обов'язковий елемент правового виховання неповнолітніх та молоді - це демонстрація їм прикладів неухильного дотримання вимог законів у повсякденному житті, у тому числі у сім'ї, учбовому закладі, підприємстві, побутовій сфері. Але не слід покладати всі надії тільки на виховну силу інформації про закон, оскільки на свідомість людини діє ціла система факторів, досить складних, а підчас суперечливих. Тому, зокрема педагоги, та інші вихователі повинні постійно пам'ятати про те, що несправедливість в оцінці знань, приховування правопорушень, бездіяльність стосовно джерел негативного впливу на підлітків та молодь - все це не тільки порушує елементарні правила педагогічної етики, але й є яскравими прикладами порушення законності, які негативно впливають на формування правосвідомості у підлітків.

Таким чином, забезпечення знань в необхідних межах закону - це не самоціль, а засіб, щоб досягти особою розуміння права і його принципів, його готовність слідувати закону, високій правовій активності у повсякденному житті, умінням співставляти свою та оточуючих поведінку з принципами та конкретними вимогами закону.

Юридична оцінка діянь і відносин поєднується в принципах, інститутах і нормах права не тільки з загально політичною, але й з моральною. Не всі моральні норми опосередковані правом, але всі норми права мають моральний зміст. Іншими словами, оцінка дій, відношень як законних так і незаконних повинна поєднуватись з оцінкою їх як хороших і поганих, справедливих і несправедливих і т.п. За оцінками вчених більше 0,9 % населення співвідносять вибір правомірної поведінки не зі страхом перед покаранням, а з вимогами моралі, першою з яких є вимога дотримання законів [4, с. 43]. Відповідно і в правовому вихованні слід проводити ідею взаємозв'язку моралі і права, показувати правову захищеність важливих моральних норм, моральний зміст правових норм, інститутів і принципів. Зокрема, вивчення правових норм, в той же час є важливим каналом інформування про значимість моральних норм, які тому і взяті під охорону закону. Слід також мати на увазі, що норми моралі і права взаємодіють при розробці системи ціннісних орієнтацій, надаючи комплексний морально-правових характер

цій системі. Не завжди можна визначити "вагу" правових і моральних вимог при виробленні лінії поведінки. Однак можна бути впевненим у тому, що в кінцевому результаті проявиться вплив цих двох вимог.

Дуже важливо в процесі правового виховання показати, що сам соціальний зміст законодавчого регулювання пов'язаний з втіленням у життя ідеї справедливості. Вона реалізується, наприклад, в рівному підході закону до всіх членів суспільства, врахуванні особистісних характеристик особи і ситуації, які дозволяють максимально диференціювати акт правозастосування, співвіднести рішення слідчого, прокурора, суду з конкретною особистістю винуватого, умовами його виховання та життєдіяльності, мотивацією вибору злочинного варіанту поведінки. На основі аналізу тексту закону, змісту правових принципів, інститутів і норм необхідно показувати, що право захищає справедливість.

В ході правового виховання потрібно враховувати не тільки вікові соціально-психологічні особливості, але й специфічне становище молоді, становище підопічних до закінчення навчання (в деяких випадках сім'я продовжує опіку і далі), невизначеність майбутнього, невлаштованість сьогодення пов'язаних з економічною кризою яку переживає країна. Звикання до ролі підопічного, негативно впливає на здатність молоді людини самостійно приймати рішення у будь-якій більш-менш складній ситуації, достатньо швидко оцінювати її і вибирати правильний варіант поведінки. Становище "дорослих дітей" сприяє виникненню звички до несамостійності, безвідповідальності, посилює піддатливість негативним впливам. Правове виховання покликане нейтралізувати або усунути ці деформації в особистісному розвитку [5, с. 54]. Засвоєння правових вимог, які несуть у собі у концентрованому вигляді великий досвід нашого суспільства, суттєво полегшує молодим людям регулювання своєї поведінки, формування громадянської позиції тощо.

Правове виховання повинно складатися так, щоб молоді люди - члени суспільства переносили центр ваги не на заучування правових вимог, а на їх застосування у навчальній, трудовій, сімейно-побутовій, громадській діяльності. Права неповнолітніх та молодих людей повинні розглядатися в органічному поєднанні з їх обов'язками.

Завдання правового виховання полягає в тому, щоб виробити у молодих людей переконання, що недоліки виховання, організації дозвілля, економічна безвихідь не виправдовують людину, яка обрала протиправний варіант діяльності, що за будь-яких умов правопорушник несе особисту відповідальність перед суспільством і зобов'язаний спокутувати свою провину.

Правове виховання неповнолітніх і молоді включає такі форми виховної діяльності: бесіди, лекції, диспути з правових тем, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, використання засобів масової інформації, перегляд науково-популярних кінофільмів з морально-правової тематики тощо.

Типовим для молодих людей на початковому етапі організації правового виховання є відсутність уміння оцінити конкретний факт або акт поведінки з точки зору права не тільки як "хороший" чи "поганий", але як правомірний чи неправомірний. Дуже поширена сьогодні і така позиція, коли загальна оцінка права як соціально цінного і корисного явища поєднується з пошуком виправдань

для конкретного правопорушення, "винятку" з загального правила. Диференційована також ступінь негативного відношення молодих людей до правопорушень і злочинів різних видів. Зокрема, поширене ігнорування молоді до ряду злочинів, в сфері торгівлі, громадського порядку тощо.

У правовиховній діяльності з молодими людьми, які схильні до вчинення злочинів, не можна виходити з того, що "вони не знали" тієї чи іншої правової заборони. Тому справа не в тому, що винні не знали, що так не можна діяти, а в тому, що вони дозволили собі переступити через заборону. Ось чому звернення до самокритичності, усвідомлення того, що попередня поведінка веде у безвихідь, неминуче спричинює шкоду як суспільству, так і винуватцю, знаходяться в центрі правовиховної роботи з особами, схильними до вчинення правопорушень.

Подальший розвиток і вдосконалення правовиховної діяльності з молодими членами суспільства передбачає і фактичне вивчення стану їх правової свідомості, включаючи суспільну і групову думку окремих контингентів і об'єднань стосовно закону, практики його застосування, ефективності боротьби з правопорушеннями, діяльності правоохоронних органів. Все це буде сприяти підвищенню правового виховання молоді, протидії антисуспільним поглядам і звичкам серед даного вікового контингенту.

Діалектичний підхід до правового виховання допомагає побачити правове життя нашого суспільства як безперервний процес різнопланового впливу на особистість суб'єкта права, який створює в його духовному світі особливу картину правового життя [6, с.34].

Виходячи з цього слід визначити основні завдання виховної роботи з молоддю [7, с. 35]:

- знання місця права в суспільстві, його значення, напрямків правового регулювання, принципів цього регулювання;
- знання норм та інститутів різних галузей права в межах, необхідних для побутової, учбової, трудової, суспільної діяльності;
- навик застосування права в конкретних ситуаціях, комплексні характеристики варіантів вчинків не тільки як правильних чи неправильних, поганих чи хороших, але й законних і незаконних;
- відношення до права як високої соціальної цінності, носію ідеї справедливості;
- внутрішня готовність до дотримання правових принципів і конкретних вимог правомірної поведінки;
- готовність сприяти правомірній поведінці інших осіб.

Правове виховання є важливим регулятором поведінки, важливим каналом засвоєння колективного досвіду суспільства. Зокрема, сучасна школа має безліч проблем і найпоширеніша серед них – зростаючі труднощі у вихованні дітей і підлітків, збільшення кількості асоціальних проявів у поведінці, правопорушень і злочинів.

Результати досліджень та досвід роботи свідчать про те, що для успішної боротьби з правопорушеннями неповнолітніх необхідна грамотна, послідовна робота з корекції відхилень у поведінці дітей, глибокий аналіз факторів, причин і обставин, які обумовлюють та спричиняють ці негативні явища. Необхідна

грунтовна спеціальна психолого-педагогічна підготовка фахівців для цієї роботи, а тому в нашому університеті викладається спецкурс «Методика правовиховної роботи в школі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Фіцула М.М. «Правове виховання учнів». – К., 1997. – 147 с.
2. Организация и эффективность правового воспитания. – М.: Мысль, 1983. – 170 с.
3. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушення серед неповнолітніх. К.: ВіАн, 1986. – 345 с.
4. Оксамытый В.В. Правовое воспитание – важный фактор формирования активности личности. – К.: Наук. Думка, 1979. – 47 с.
5. Назімова Н.С., Чучкіна В.В. Правова освіта і виховання головний фактор соціалізації школярів // Виховна робота в школі. – 2007. – №7. – С. 42 – 43.
6. Долгова А.И. Правовое воспитание несовершеннолетних. – М.: «Знание», 1977. – 96 с.
7. Ковальчук В. Основні причини правопорушень підлітків // Рідна школа. – 2007. – №7 – 8. – С. 34 – 38.

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

*В.Чорна, методист іноземних мов
кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
ЗОШПО*

Розбудова України як незалежної, суверенної держави вимагає сформованості особистості з активною громадянською позицією, що свідчить про ступінь зрілості, рівень її розвитку як громадянина; про характер ставлення до країни, суспільства, народу, Батьківщини, усвідомлення нею свого місця і ролі у процесі державотворення.

Необхідність виховання освіченого громадянина, здатного жити і працювати в умовах демократії, відчувати відповідальність за свій народ, країну засвідчують і нормативні документи, які регламентують викладання іноземної мови: Національна доктрина розвитку освіти, «Державна національна програма «Освіта» - Україна XXI століття», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Про громадянство в Україні» та інші.

У розвитку учня та у формуванні особистості громадянина важливу роль відіграє кожен предмет шкільного навчання. Іноземна мова як загальноосвітній предмет має надзвичайно великий виховний, освітній і розвивальний потенціал і

робить важливий внесок у вирішенні поставлених перед сучасною школою завдань.

Знання іноземної мови – це важливий спосіб спілкування між народами, спосіб кращого ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, зміцнення міжнародного співробітництва. Зміни в економічному та політичному житті України та перебіг подій за останні роки викликали великий інтерес до вивчення іноземних мов у загальних та спеціалізованих навчальних закладах.

Сьогодні ми спостерігаємо у деякої частини молоді прояви моральної деградації, спостерігається нехтування загальнолюдськими моральними цінностями, зростає злочинність. Одним з важливих шляхів подолання негативних тенденцій руйнування особистості є виховання громадянина – освіченого, активного, творчого, який знає і любить свій народ.

Позиція старшокласників виражається у прагненні знайти своє місце в житті, пізнати самого себе і складний світ людських відносин.

Формування громадянина є сьогодні надзвичайно актуальною проблемою, як науковою, так і педагогічною. Концептуальні засади громадянського виховання обґрунтовано в працях І.Беха, П.Ігнатенка, В.Лозової, Ю.Руденка, О.Сухомлинської та ін.

У науково-дослідній літературі є різні поняття сутності громадянської позиції. Її розглядають як:

- громадянський обов'язок;
- вищий ступінь сформованості громадянськості;
- ставлення особистості до навколишнього світу.

Громадянська позиція виявляється у здатності брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, аналізувати сучасні процеси в суспільстві, у самостійності мислення, відстоюванні власних переконань та ін.

Ефективність навчання іноземної мови залежить від чіткої організації навчального процесу на уроці, від уміння вчителя враховувати реальне засвоєння матеріалу кожним учнем та індивідуальні особливості кожного учня. Методика сучасного уроку іноземної мови тісно пов'язана з інтерактивними методами навчання: розробленням проєктів, парною та груповою роботою, вирішенням проблемних питань та ситуацій, аудіо- та відеоматеріали, книжки для домашнього читання, тестові завдання тощо.

Для підтримання зацікавленості учнів навчальною темою потрібен неординарний підхід. Учні повинні бачити практичний бік вивчення іноземної мови, а зробити це можна за допомогою таких заходів, наприклад: організація зустрічей із носіями мови, особливо із однолітками. На ранньому етапі вивчення іноземної мови можна використовувати постановку лялькового театру, костюмованих п'єс, конкурсів власних віршів або складання віршів за готовими шаблонами, виготовлення міні-казки з малюнками до неї.

Для підлітків можна запропонувати складніші завдання, наприклад: виконання власних пісень на музику відомих авторів, складання власних сценаріїв на основі знайомих творів іноземних письменників. Так, вивчаючи тему «Газети і телебачення: світ мас-медіа», можна запропонувати учням побувати в ролі журналістів і провести прес-конференцію з відомим автором, співаком чи

політичним діячем, провести конкурс на найцікавішу статтю. Подібні завдання стимулюють творче мислення учнів, підтримують інтерес до вивчення іноземної мови.

Щоб оволодіти іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування на рівні, визначеними проектом державних стандартів і чинними програмами, недостатньо мати лише один підручник на уроці, необхідно використовувати електронні засоби навчання, враховуючи потенціал мультимедійних засобів навчання.

Робота вчителя іноземної мови спрямована на те, щоб учень не зупинявся на досягнутому, а постійно рухався вперед. Завдяки використанню різних типів та видів творчих завдань учителі істотно впливають на розвиток мислення та творчих здібностей учнів. Це дає можливість виховувати їх активними, здатними розв'язувати життєві проблеми, діяти в нестандартних ситуаціях, самостійно мислити і приймати рішення.

Створенню умов для громадянського становлення учнів сприяє, наприклад, робота над творчим проектом «Запоріжжя – місто нашого життя». Мета та завдання цього проекту:

- ознайомлення учнів з історією та сучасним життям Запоріжжя – центром Запорізької області, видатною колискою Запорізького козацтва;
- формування в учнів уявлення про різноманітні аспекти життя Запоріжжя та запоріжців;
- розвиток в учнів прагнення пізнавати Запоріжжя, формування особистісного ставлення до свого міста;
- вироблення громадянської свідомості учнів, патріотичного ставлення до України і до свого рідного міста;
- вивчення проблем свого міста та формування в учнів бачення ролі свого міста сьогодні та в майбутньому, прагнення особистого внеску в удосконалення життя запоріжців.

Етапи роботи над проектом:

1. Підготовка учнів до роботи над проектом.

Учні повинні зрозуміти, що запоріжцем стають не стільки від народження, скільки завдяки вихованню. Народні традиції виховання, що склалися у місті протягом багатьох років, формували у мешканців Запоріжжя своєрідний характер:

- загострене почуття відповідальності за долю міста та країни;
- почуття прекрасного, яке виявляється в «запорізькому» стилі архітектури, запорізьких святах та обрядах;
- демократичну свідомість, що сформувала громадський устрій міста.

2. Вибір проблеми.

На цьому етапі детально аналізується кожен з напрямів роботи; учні розподіляються на групи, вирішуються організаційні питання.

3. Збір інформації.

Учням потрібно зібрати та проаналізувати досить різноманітний спектр інформації з кожного напрямку роботи над проектом.

4. Реалізація плану дій.

Кожна група готує звіт своєї роботи у вигляді рефератів, фотоальбомів, плакатів, схем, діаграм, відеофільмів тощо.

5. Підготовка до захисту проекту.

На цьому етапі творча група оформляє стенд, де розміщуються матеріали, які унаочнюють суть проекту.

Паралельно готується усний виступ команди з 5-6 учнів. Складається сценарій виступу, відпрацьовуються вміння відповідати на запитання опонентів.

Водночас готується папка документів, в яких подається детальний звіт роботи над проектом.

6. Презентація проекту.

Учні захищають свій проект, обґрунтовують його ефективність. Журі оцінює проект.

7. Рефлексія.

Учні аналізують свою роботу на всіх етапах проекту та підготовки до нього. Оцінюється вклад груп, виявляються слабкі сторони проекту, обговорюються шляхи їх подолання. Проводиться анкетування учасників для виявлення їхнього ставлення до організації та презентації проекту.

Отже, подібні проекти та заходи на уроках іноземної мови дають можливість органічно поєднати особистісне і громадянське у процесі формування власної думки, виробити позитивне ставлення до ідеї громадянськості, стимулювати учнів до громадянських учинків, дій і створити умови для прояву громадянської позиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М.І. Мотиваційні аспекти громадянської свідомості та самосвідомості у підлітковому віці // Соціологія. Психологія. Педагогіка: Вісник Київського ун-ту ім. Т.Г.Шевченка. – К.,1998. – 328с.
2. Головатий М.Ф., Бебик В.М.Формування у молоді громадянської позиції в умовах становлення української держави (методологічний аспект) // Молодь України: Стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.:УНДІ проблем молоді, 1994. – 286с.
3. Грабовська Т.О., Демчук В.С., Левченко Т.І., Снісаренко О.С., Спіцин Є.С., Ставські С. Науково-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі. – К.:Видавн.підприємство «Перше вересня», 2000.
4. Крицька Л.В. Громадянські цінності орієнтації учнівської молоді // Педагогіка і психологія: 36 наук.пр. ХДПІ ім. Г.Сковороди. – Харків, 2001. – Вип.17. – С.12-21.
5. Нікітіна Н.П. Громадянська позиція особистості в системі громадянського виховання. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. Наук.пр. ХДПІ ім. Г.Сковороди. – Харків, 2004. – Вип.21. – С.156-161.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Шевейко Р.І., студент
Науковий керівник: Удовика Л.Г.
кандидат філософських наук, доцент
кафедри історії і теорії держави та права ЗНУ

Сучасний стан розвитку суспільства, складний характер політичної та соціально-економічної ситуації в державі вимагають визначити правову підготовку та правове виховання як пріоритетні напрями в освіті. Загальновідомо, що моральний стан будь-якого суспільства залежить від того, як воно відноситься до своїх дітей. Якщо сьогодні юні громадяни визнаються самостійними особистостями зі своїми правами, то в цьому є велика заслуга сучасних стандартів прав людини, прав дитини, системи правової освіти та правового виховання школярів, яка формується в Україні.

Ми вважаємо, що розвиток правової компетентності повинен складати основу життєтворчості громадянина — патріота України. Подолати всеосяжний правовий нігілізм, розвинути високу правову культуру в суспільстві неможливо без зусиль сучасної школи, системи освіти в цілому, демократизації засад, що базуються на загальнолюдських правових цінностях: виховання поваги до прав людини й основних свобод, піднесення культури прав людини, утвердження людської гідності та вартісності особистості. Розуміння прав людини і досвід у цій галузі є для молоді важливим елементом життєтворчості в демократичному, правовому, плюралістичному суспільстві.

Щоб ліпше зрозуміти, що мається на увазі під правовим вихованням, необхідно чітко з'ясувати, що це таке. У довіднику “Юридична термінологія” правове виховання визначено як соціально-правову та педагогічну допомогу особі, передусім молодій, у формуванні правової свідомості та правової культури, вихованні почуття людської гідності, розумінні соціальної цінності права; найгуманніший спосіб профілактики правопорушень, подолання явищ і наслідків правового нігілізму [1, с.20].

На мою думку, дана тема у сучасному розвитку суспільства є дуже актуальною, тому що, у правовиховній роботі школи існують певні недоліки: у її змісті превалюють питання кримінального права; перевага надається вивченню прав особистості, менше уваги звертають на вивчення обов'язків; недостатньо наголошується на питанні особистої відповідальності людини за свою поведінку; відсутнє обґрунтування справедливості правових норм в їх інтерпретації; головний акцент робиться на заборонах, обмеженнях замість розкриття змісту їх моральних засад; відчувається розрив між змістом правових норм і конкретною поведінкою учнів.

Державна програма правової освіти населення гарантує кожному право на правове виховання, поєднуючи його із загальною середньою і професійною освітою, естетичним, економічним, політичним, вихованням. У цьому нормативному акті передбачено завдання про обов'язкове правове виховання, починаючи з дошкільного віку [2].

У науковій літературі виділяють такі завдання правового виховання: інформування учнів про закони та їх тлумачення (розуміння), доведення до учнів їхніх прав та обов'язків, які випливають із цих законів; формування правової свідомості, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення людини до правових норм, зумовлюють її поведінку в конкретній правовій ситуації; нетерпиме ставлення осіб до правопорушень і злочинів [3, с.11]. Ми погоджуємося з виділенням таких завдань правового виховання. Однак правове виховання не ставить за мету дати професійні правові знання, воно лише передбачає дати базу, яка б дала змогу законно вчинити в тій чи іншій правовій ситуації.

Правомірна поведінка особи можлива лише після активного впливу правового виховання та характеризується певною особливістю вирішення завдань. Велике значення має підготовка, рівень засвоєння особою правових знань. Також важливу роль відіграє внутрішнє бажання підлітка до засвоєння правових знань та співвідношення своїх вчинків з нормами права. Правове виховання ефективно лише тоді, коли чітко визначені принципи гуманності, систематичності, послідовності здобуття правових знань, наявні практичний зв'язок права з реальним життям слухачів (симуляція), органічна єдність правового та морального виховання, високої кваліфікації кадрів. Значною мірою правове виховання залежить від того, чи наявна зацікавленість предметом навчання. Важливу роль у правовому вихованні відіграє і джерело, з якого підлітки одержують інформацію про право і суспільні зв'язки. Від якості інформації значною мірою залежить поведінка підлітків та формування їхньої правової свідомості.

Зміст правового виховання визначається особливостями права як нормативно-регулятивного явища, його суспільними функціями і значенням в організації та управлінні суспільством. Законодавство України охоплює різні галузі права. Серед них чільне місце належить державному праву. Його норми регулюють найважливіші суспільні відносини, що закріплюють основи організації суспільства і правового становища особи, державного устрою. Особливим питанням державного права України є її Конституція як Основний Закон держави і суспільства.

Адміністративне право регулює організацію і діяльність апарату державного управління. Школярі повинні мати уявлення про органи державного управління та норми адміністративного права, які охоплюють низку правил: санітарних, протипожежних, дорожнього руху, користування транспортом, поведінки в громадських місцях, військового обліку та багато інших, що регулюють діяльність різних установ, їх працівників, а також поведінку громадян. Якщо людина порушує встановлені правила, її вважають правопорушником і накладають на неї адміністративне стягнення.

Взаємовідносини між людьми, громадянами й організаціями, між самими організаціями регулюються нормами цивільного права, що покладає певні обов'язки і надає права громадянам і організаціям. Діти, як і всі дорослі, вважаються правоздатними, можуть мати майно, яке їм дісталось у спадок, можуть бути авторами вірша чи оповідання тощо. Щоправда, не кожна

правоздатна особа може самостійно здійснювати свої права. Оскільки здатність діяти розумно, правильно розпоряджатися своїм майном, брати на себе певні обов'язки людина набуває у відповідному віці, закон визначає поняття цивільної дієздатності та встановлює її межі (15 років — часткова дієздатність, 15—18 — відносна дієздатність, 18 років — повна дієздатність).

Норми права і моралі регулюють сімейні відносини людей. У процесі правового виховання учнів знайомлять із сімейними правовідносинами, правами й обов'язками батьків стосовно одне одного, щодо виховання дітей та ін. У процесі правового виховання учні засвоюють і окремі положення трудового права. Адже сьогоднішній школяр завтра стане працівником установи, підприємства, де він стикатиметься з багатьма питаннями, в яких має бути компетентним (умови прийому на роботу, переведення і звільнення з роботи, тривалість робочого дня й часу відпочинку, охорона і оплата праці, моральна та матеріальна відповідальність тощо).

Ознайомлюючись з питаннями кримінального права, учні повинні чітко уявляти, що таке злочин, відповідальність за підготовку і намір злочину, співучасть у злочині, вік кримінальної відповідальності, необхідна оборона, кримінальне покарання, відбування покарання в місцях позбавлення волі, і усвідомити, що жоден злочин не залишається безкарним.

Розкриваючи зміст правового виховання, важливо ознайомити школярів з Конвенцією про права дитини. Згідно з нею, дитиною вважається кожна людська істота до досягнення 18-річного віку. «...Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати свої власні погляди, право вільно виражати свої погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до віку і зрілості дитини [4 ст. 12.].

Реалізація завдань і змісту правового виховання учнів здійснюється передусім у процесі навчання. Вивчення гуманітарних предметів спрямоване на формування в них високих ідеалів, морально-правових якостей, непримиренності до аморальних явищ, правопорушень і злочинності. Дисципліни природничого циклу дають змогу торкнутися кола питань з різних галузей права, зокрема його нормативних актів щодо охорони природи, охорони праці, охорони здоров'я людини та ін. Важлива роль у правовому вихованні школярів належить курсу правознавства, у процесі вивчення якого вони знайомляться з усіма галузями права, здобувають знання, вміння і навички в системному вигляді. Вибір форми чи методу виховного впливу залежить від його мети, змісту, вікових та індивідуальних особливостей учнів і можливостей педагогічного колективу школи. Обираючи методи і форми виховної роботи, важливо також урахувати, чи популярні вони серед школярів, чи захоплюють їх, чи дають їм задоволення.

Здійснюючи правове виховання на уроках і під час спеціальних виховних заходів, важливо розкривати зміст усіх галузей права, не зосереджуючи увагу учнів на якомусь одному з них (наприклад, кримінальному), оскільки в повсякденному житті вони керуватимуться основними їх положеннями. Розповідаючи про злочини, не варто деталізувати факти, оскільки це може навчити окремих школярів методики скоєння злочину, треба розкривати суть негативних фактів так, щоб вони викликали відразу, а не захоплення ними. Завжди

слід пам'ятати, що вирішальним моментом у правовому вихованні школярів є висока правова культура педагогів і відповідний правово-психологічний клімат у школі та в сім'ї учня.

Правова вихованість — внутрішній духовно-правовий стан, у якому перебуває особа в момент прийняття рішення про те, як поводити себе у тих чи інших обставинах. Це стан правосвідомості особи, рівень її правової культури, готовність до правомірної або протиправної поведінки. Рівень правової вихованості — це не тільки знання права і розуміння необхідності виконувати правові розпорядження. Він визначається ступенем сформованості ставлення до права і правового закону як до цінностей, що існують в демократичному суспільстві поза конкуренцією [5, с.524].

Література:

1. Головченко В. В., Ковальський В. С. Юридична термінологія: Довідник. - Київ, 1998.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму правової освіти населення України» від 29 травня 1995 р. N 366.
3. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. - Київ, 2000.
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р.
5. Скакун О. Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум, 2000. – 704 с.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

*Шевякова Ксенія, студентка
Запорізький національний університет*

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави пов'язаний із становленням громадянського суспільства України, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. У цей непростий історичний період найбільша небезпека, що загрожує суспільству, полягає не в зміні політичної системи, не в занепаді економіки, а в деградації особистості. Не секрет, що певна частина суспільства сьогодні не ідентифікує себе з українським народом, не має суспільно-корисних ідеалів, нехтує національними інтересами. На жаль, у підростаючого покоління викривлена уява про добро, справедливість, почуття обов'язку, гуманність, патріотизм.

Виходячи з цього, перед педагогами постає глобальна проблема – як сьогодні в найкоротші строки забезпечити пошук оптимальних варіантів реалізації завдань

формування справжнього громадянина Української держави, національної свідомості та самосвідомості підростаючого покоління.

Президент України В.А.Ющенко у своєму Указі «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» від 04.07.05 ухвалив: підсилити роботу з виховання в підростаючого покоління громадянськості і патріотизму. А саме відпрацювати й забезпечити реалізацію заходів з покращення виховної роботи з дітьми та молоддю на основі традицій та звичаїв українського народу, вивчення історичного та культурного спадку, формування патріотичної свідомості, поваги до державних символів.

Багато прогресивних педагогів минулого й сучасні дослідники у своїх працях приділяли увагу проблемі патріотичного виховання. І нині у засобах масової інформації часто піднімають питання про поняття **патріотизм** – чи зобов'язані ми виховувати любов до Батьківщини, та чи не націоналізм це? Для повного розуміння звернемося до тлумачних словників, де «патріотизм – це любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність заради нього на жертви й подвиги; одне з найглибших громадянських почуттів, гордість за досягнення національної культури, яка виявляється у практичній діяльності й спрямована на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів». А патріотичне виховання в «Родинно-сімейній енциклопедії» трактується як «культивування вищих ідей, пов'язаних із суспільними цінностями свого народу, з існуванням та захистом Батьківщини».

Поняття «батьківщина» об'єднує усі умови життя – територію, клімат, природу, організацію суспільного життя, особливості мови й побуту, проте лише цим не обмежується. Історичний, просторовий, расовий зв'язок людей веде до формування їх духовної єдності, яка сприяє спілкуванню та взаємодії, що, в свою чергу, породжує творчі зусилля й досягнення, які надають особливу своєрідність культурі.

Античні мудреці говорили: «Хочеш зміцнювати державу – виховай юнацтво». Тобто ще з сивої давнини етносоціальні явища освіти й виховання, патріотизм, громадянськість, державницькі ідеї та устремління громадян усвідомлювалися і утверджувалися в діях, справах як сенс і мета життя (5, С.8).

Центральною ідеєю виховання любові до Батьківщини у вітчизняних педагогів була ідея народності. «Кожний повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе. Якщо ти українець, будь ним», - писав Г.Сковорода. «Виховання, якщо воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним», - вважав К.Д.Ушинський. Саме він ввів термін «народна педагогіка», вважаючи фольклор блискучим засобом розкриття національної самобутності і формування патріотичних почуттів. Палка любов до Вітчизни, мужність у боротьбі за щастя рідного народу, повага до інших народів – одна з основних заповідей народної моралі. Герой, який підтримує зв'язок з рідною землею, непереможний. Не випадково в легенді «Про запорожців» підкреслюється, що «на своїй землі їх ніхто не міг узяти. Так вони як куди їхали, то зараз землі під устілку накладуть, у шапки понасіпають, та й їдуть».

Нині ми все глибше усвідомлюємо, що вищими набутками національної ідеології є козацько-лицарські ідеї, які століттями утверджували в історичній

свідомості народу націєтворчі і державотворчі пориви, нездоланну силу волі і силу духу, прагнення подолати ворогів-агресорів і бути повноправними господарями на своїй землі (5, С.9).

Усі прогресивні традиції українського народу мають народознавчий, національно-культурний, високоморальний характер. Вони є реальними детермінантами навчально-виховної діяльності всіх типів сучасної школи.

Під вихованням на національно-культурних традиціях розуміємо процес відтворення у наступних поколіннях тих кращих якостей і рис, що були вироблені й перевірені українським народом упродовж усього періоду свого існування. Педагогічна сутність їх – у спрямуванні молодого покоління на особистісно і суспільно корисний шлях самовдосконалення і самотворення, формування його ціннісних пріоритетів. Отже, історико-культурне виховання захищає національну самобутність, сприяє усвідомленню кожного невід'ємною частиною свого народу. Виховні національні традиції вивчаються в загальнокультурних зв'язках, що неможливо здійснити без національної етнопедagogіки, рідної мови, історії, фольклору, національного світобачення (1, С.12 - 13).

Ідеологія етносу відображена у давньоукраїнській міфології, фольклорі, народному мистецтві, символіці, у системі народних знань.

Народ з давніх-давен плекає ідеї єдності, соборності земель, заселених українцями. У багатьох перлинах народної мудрості відображені національно-державницькі мрії і серед них найвища – мати власну національну державу: «За Україну будемо битися до загибуні», «Наша вища честь і слава – міцна козацька держава», «Від Дунаю до Полісся український дух вознісся», «Від Донбасу до Карпат скрізь живе вкраїнський брат», «Україна – наша славна родина», «Здобувай народу славу – зміцнюй рідну державу», «На кого біда нападе, той до Києва йде», «Від Сяну до Дону іду, як додому» та багато інших.

Аналіз культурно-історичного досвіду нашого народу, результати досліджень свідчать, що найвищий статус в українській національній ідеології посідають ідеї Бога і України, любові до рідного краю, свободи особистості, її творчої праці для себе і для Батьківщини, ідеї та цінності, що відображають верховенство турбот про дітей, збереження родини, вшанування предків, розвиток і захист національної культури, побудову Української держави, повагу до інших народів. Українська національна ідеологія, як і національна віра та церква, освячує високу громадянську свідомість і, в разі необхідності, жертівність в ім'я рідного народу, незалежності України (5, С.9).

Загальнолюдські цінності у національно-культурних традиціях вбачали Б.Грінченко, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, І.Франко, Т.Шевченко та інші прогресивні представники українського народу.

Історико-культурне виховання зберігає національну пам'ять, застерігає проти того, чого не слід робити у навчанні та вихованні.

Невизнання цього підходу у науковому й культурному поступі породжує таке аномальне явище, як національний нігілізм, веде до деградації духовності й громадянськості в людині, байдужого ставлення до історії, втрати спадкоємності поколінь, відмови від рідного, материнського, своєї мови і Батьківщини.

Очевидно, це спостереження дало підставу К.Ушинському зробити узагальнюючий висновок, що «виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях» (8, С.232).

Таким чином, історія, звичаї, свята, обряди, ідеали народу мають у своїй основі людські святині. Вони об'єднують минуле і майбутнє, утверджують у душах молоді віковічні заповіді старшого покоління, інтегрують певну спільність людей у високорозвинену сучасну націю, а вже потім – у цивілізоване загальнолюдське співтовариство.

Тому ми поділяємо думку вчених В.Кузя, Ю.Руденка, З.Сергійчук, що в основі понять «народ», «нація» лежать стійкі віковічні традиції – трудові, моральні, естетичні.

Отже, в процесі виховання молоді на історико-культурних, національних традиціях слід правильно розуміти співвідношення національного і загальнолюдського. Його досить чітко визначив Д.Чижевський: «Кожна нація є тільки обмеженим і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в цих обмежених і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал і є живий» (9, С.8).

З одного боку, на основі історії, культури, традицій формуються сама нація і національний ідеал. А з іншого – цей ідеал відбивається у звичаях, обрядах, національному мистецтві народу. Тому у творенні, відродженні національних традицій, виховного ідеалу українського народу, патріотичних почуттів значною є роль історії, народної творчості, мистецтва і літератури. Водночас, у прилученні молоді до виховного ідеалу і його втіленні, як і до національних традицій і їх розвитку, визначальне місце належить учителеві, навчально-виховним закладам, вихованню підростаючих поколінь.

Живильна сила національної, державотворчої, патріотичної ідеї – вчитель, який є визначальним чинником навчання і виховання, розвитку і діяльності української національної школи, де навчання мусить іти від оточення дитини, від рідного їй та близького. Ніякі знання вчителя, вихователя не дадуть ефекту, якщо він сам не буде патріотом. Це висуває на перший план проблему підготовки національної генерації педагогів-фахівців, які спрямовують свої зусилля на пробудження у дітей, учнівської молоді, студентів соціальної активності, любові до рідної землі, народу, його культури, мистецтва. І тому мовиться не про педагогічну підготовку майбутнього вчителя, а про підготовку педагога нової формації – національного вихователя, який би органічно поєднував у собі професійну майстерність, високу культуру і знання історії рідного краю та основ народознавства. Це відповідно зумовлює глибоке вивчення народної творчості у структурі підготовки вчителя будь-якого фаху.

Найсприятливішим, максимально дійовим способом досягнення такої мети є опора на надбання народної педагогіки. Як загальний компонент, вона комплексно діє на особистість дитини, підлітка, студента, впливає на всі її грані, розвиваючи пізнавальну, мотиваційну, емоційну та духовну сферу. Як національний, творчим компонентом оновлення освітнього процесу стають народні традиції, звичаї та обряди, вивчення історії та культури рідного краю (3, С.42 - 43).

Патріотичне виховання тісно пов'язане з принципом регіонального підходу в ознайомленні з історією країни. К.Д.Ушинський застерігав, що курс вітчизнознавства має бути пристосований до «горизонту кожної місцевості», оскільки дітям властивий «інстинкт місцевості», любов до краю, де вони народились і зросли.

У педагогічній спадщині С.Русової, зокрема в її праці «Нова школа», знаходимо також поради щодо виховання дітей згідно з регіональним підходом. Вона вважала, що прищепити дитині національні риси, розвинути патріотичні почуття можна, лише орієнтуючись на специфіку природи, географічного розташування, клімату, історії, традицій рідного краю на певній території.

Невичерпним джерелом вітчизняної педагогічної думки вважаються праці В.О.Сухомлинського. Великий педагог розкриває зміст поняття «Батьківщина» і пов'язує його з поняттями «людина», «сене життя», «праця», «обов'язок», «рідний край», «рідне слово», «краса», «любов», «вірність», «традиції». Аргументовано, логічним ланцюгом прикладів, суджень та висновків, доводить він, що любов і відданість людини своїй Батьківщині виступають мірою її соціальної зрілості. «Обов'язок перед Вітчизною – зміст і суть життя людини... Серцевина людини – любов до Вітчизни – закладається в дитинстві».

Спрямовуючи погляд у майбутнє, В.О.Сухомлинський не випускає з поля зору генетичних зв'язків цього майбутнього з минулим, високо оцінюючи соціальну значимість історичних пам'яток, роль національних традицій. «Людині дана пам'ять, що відобразила життя багатьох поколінь, - пам'ять, що простирається у віки. Тільки тому він і людина, що він розуміє, куди йде коріння, на якому він виріс, і чим воно живиться. Пізнаючи свій народ, свою Батьківщину, людина пізнає саму себе, усвідомлює свою особистість як частину народу, пізнає найніжніше та найсуворіше почуття – почуття обов'язку та відповідальності перед народом, перед Батьківщиною». Задача освіти полягає в тому, щоб «історія нашого народу жила в битті сердець юних громадян, щоб подвиги предків завжди були джерелом мужньої боротьби в ім'я слави Батьківщини» (6, С.95).

Виходячи з цього, необхідно відзначити, що високоефективним шляхом формування в сучасній молоді шляхетних ідей, моральних цінностей, державотворчих якостей є реалізація цілей і завдань творчо відроджуваних нині етнопедагогіки, козацької педагогіки, лицарського виховання, що особливо актуально для Запорізького регіону. У них закладені невичерпні можливості щодо виховання у кожного підлітка, юнака і дівчини уміння протистояти злу, аморальності, жорстокості; формування мужньої позиції, наступальності в боротьбі з потворними явищами, здатності і готовності перемагати в такій боротьбі. Засоби сучасного лицарського виховання молоді прищеплюють героїчний дух, подвижницьку спрямованість особистості, силу волі, вчать надавати перевагу загальнонаціональним інтересам над особистими, розвивають глибокий патріотизм і високу громадянськість – якості, яких так не вистачає нині деяким молодим людям.

Отже, наукова сутність історико-культурного виховання на основі національних традицій, як свідчать праці М.Стельмаховича, Ю.Руденка,

І.Охріменка, а також передовий досвід, експериментальна робота полягають у тому, що:

- воно складає основний зміст виховання, служить формою культурного самозахисту нації;

- виступає як засіб і результат виховних зусиль народу протягом багатьох століть;

- об'єднує на високих моральних засадах усі етноси, що проживають в Україні, обстоюючи свободу і рівноправність молодого і старшого покоління;

- надійно захищає національну самобутність народу;

- втілює у собі минуле, сучасне і майбутнє українського народу, обґрунтовуючи його право на власну життєдіяльність і творчість, передаючи велич моральних засад нації;

- зберігає і передає досвід народу для зміцнення порядку і норм життя людей у певних соціальних умовах і етнографічних обставинах;

- його наукова сутність – у певному національному спрямуванні молодого покоління, досягненні національних і загальнолюдських ціннісних пріоритетів індивідууму (1, С.14).

Отже, необхідно постійно нарощувати зусилля, спрямовані на об'єднання батьківської та педагогічної громадськості, всієї української інтелігенції з тим, щоб підростаючі покоління на основі історико-культурного виховання, знання традицій, звичаїв, регіональних особливостей рідного краю оволодівали українською національною ідеєю – ідеєю державотворення, палкого патріотизму і високої громадянськості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. Педагогічний потенціал національно-культурних традицій // Рідна школа. – 1999. - №10. – С.12 – 15.
2. Братко-Кутинський О. Феномен України. – К., 1996.
3. Драшко О. Національна ідея у підготовці митця-вчителя // Рідна школа. – 1999. - №10. – С.42 – 43.
4. Ковальчук О. Українське народознавство. – К.: Освіта, 1992.
5. Руденко Ю., Руденко В. Ідеологія патріотизму і державотворення як основа духовності учнів // Рідна школа. – 1999. - №10. – С.8 – 10.
6. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина. – К., 1965.
7. Українська душа. – К., 1992.
8. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні: Рідне слово // Пед. твори: В 2 т. – К., 1983. – Т.1.
9. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – 1983.
10. Швець М. Роль краєзнавства у формуванні національної свідомості і любові до рідної землі Педагогічна скарбниця Донеччини. – 1998. - №1. – С.45 – 46.
11. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. В 3 т. – Львів: Світ, 1991.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК АСПЕКТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Шеянова О.Ю., студентка магістратури

ф-ту Агро-технологій і екології

Грицаєнко І.М., пом. ректора з організаційно -

виховної роботи і студентських справ Таврійський державний агротехнічний університет

Наше майбутнє залежить від нас. Кожен повинен поставити собі запитання: Чи він хоче жити в нормальних умовах, в чистому навколишньому середовищі, чи його задовольняють ті результати, які ми маємо на сьогоднішній день. І тільки після цього можна намагатись збудувати безконфліктну взаємодію людини і природи та розвинути патріотичне виховання в цьому аспекті в нашій державі.

Сьогодні екологічний аспект є важливим компонентом світогляду сучасної людини, і тому екологічна освіта набуває такого великого значення. Основне завдання екологічної освіти та виховання – необхідність закріпити у суспільстві усвідомлення того, що природні багатства обмежені. Важливим елементом будь-якого навчання є формування вміння думати, здійснювати такі розумові операції, як аналіз, синтез, абстрагування, класифікацію даних, наукове прогнозування. На цій основі виробляється вміння приймати екологічно доцільні рішення, формувати дослідницькі навички.

Практичні вміння повинні бути спрямовані, передусім, на додержання норм екологічно грамотної поведінки людей на природі та виконання практичних дій щодо захисту довкілля і особистого здоров'я.

Загальноосвітні вміння повинні формувати екологічну компетентність, роботу з літературними джерелами, аудіовізуальними засобами, складання планів, програм, проектів, здійснення самоосвіти.

Питання екологічного виховання ще не приймається більшістю людей як важливий ступінь формування особистості, що перехрещується безпосередньо з життєвим шляхом окремої людини і часто навіть визначає її долю. Основи екологічного виховання закладаються ще з раннього віку. Одним з базових моральних завдань, що стоять перед вихователями та викладачами усіх рівнів, є виховання любові дитини до Вітчизни і, як наслідок, бережливе ставлення до рідної природи.

Екологічна освіта обов'язково повинна розвиватися в освітніх закладах всіх рівнів. Для цього можна виділити декілька напрямків:

- в дитячих садках Запорізької області необхідно поступово вводити заняття на екологічну тематику, в ході яких вихователі повинні формувати у дітей культуру природоохоронної свідомості шляхом організації пізнавальної діяльності в оточуючому середовищі;
- щоб забезпечити системність і безперервність екологічного виховання, в навчально-виховних комплексах необхідно створювати екологічного профілю екологічні об'єднання, які повинні включати і екологічні загони.

Екологічні загони повинні мати право приймати активну участь у шкільних, студентських заходах (згідно плану роботи), масових міських акціях, конкурсах,

як місцевого так і Всеукраїнського значення. Кожен загін повинен мати свій план роботи на рік, окремі зобов'язання, що спрямовані на засвоєння екологічних знань, практичних умінь і мають за мету вивчення та охорону природи рідного краю, бережливого ставлення до неї. Своїми діями вони повинні намагатися підтримати чистоту та порядок навколо себе, у своєму місті, та допомагати співробітникам лісових господарств, Національних заповідників.

Діяльність таких об'єднань повинно мати значну підтримку від міської ради, Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Запорізькій області, Запорізького міського управління з питань екології міськвиконкому, Всеукраїнської екологічної організації "Екологічна ліга", Міського науково-методичного центру, Обласної станції натуралістів та Запорізького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді. Найбільш успішні роботи учнів цих загонів повинні представлятися на конкурсах МАН, Всеукраїнських конкурсах "Громадянин", "Краса і біль України", "Мій голос віддаю на захист природи". Серед учнів та студентів бажано проводити конкурси, зльоти, фотоконкурси екологічного спрямування, свята, випускати плакати, листівки.

У школах області для покращення екологічної освіти бажано запровадити спецкурси „Екологічні проблеми міста” та „Основи екології та охорона природи”. В навчально-виховних закладах в Чернігівському, Мелітопольському, Гуляйпільському районах вести активну діяльність щодо екологічного виховання учнівської молоді. По-перше, екологія повинна вивчатися постійно, факультативно. Факультативні курси орієнтують учнів на емоційне сприйняття природи, формування у них духовних цінностей, тому у процесі їх викладання бажано використовувати практичні заняття, експериментальні та реферативні роботи, екскурсії, семінари, лекції, захист екологічних проектів. Крім того, проводити суботники, екомарафони "Довкілля", "Чисте подвір'я". Ці заходи покликані виховати у молоді відповідальне ставлення до оточуючого середовища. В ході подібних акцій потрібно висаджувати дерева, сіяти квіти. Подібна робота повинна бути системною, а не лише прив'язаною до окремих акцій.

Серед закладів, які займаються екологічною освітою та вихованням підростаючого покоління слід відмітити роботу Обласної станції юних натуралістів, яка з метою масового залучення учнівської молоді до конкретних природоохоронних справ, оздоровлення довкілля та формування соціальної відповідальності за природні ресурси, проводить різні за змістом і наповненням форуми, конкурси, марафони.

Екологічна освіта повинна бути направлена не тільки на учнівську молодь, а також на викладачів шкіл та вищих навчальних закладів (ВНЗ). Вони потребують нових знань та навичок, яких вимагає новий підхід до екологічної освіти в регіоні. Екологічними установами потрібно проводити заходи щодо пропаганди охорони навколишнього природного середовища.

Продовженням попередніх етапів (дитячий садочок, середня школа, родина) з більш високим рівнем у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти є екологічна освіта у ВНЗ. Вища школа, в особі Таврійського державного агротехнологічного університету (ТДАТУ), організована таким чином, щоб задовольнити потреби області в екологічних кадрах. Спеціалісти-екологи повинні

вміти самостійно аналізувати та моделювати типові екологічні ситуації з орієнтацією на їхнє управління, якісно використовувати нескладні комплексні експертизи, приймати рішення на майбутнє, виконувати екологічну паспортизацію.

Студенти вузів приймають активну участь в акціях по збереженню та відтворенню довкілля, займаються науковою діяльністю. Таврійський державний агротехнологічний університет випускає професійних екологів та постійно веде просвітницьку та дослідну роботу щодо покращення стану довкілля області та України в цілому. Щороку на базі факультету Агро-технологій та екології (АТЕ) ТДАТУ проводиться регіональна конференція “Сучасні проблеми біології, екології та хімії”. Крім того, щорічно тут проходить науково-практична конференція “Охорона навколишнього природного середовища промислових регіонів, як умова сталого розвитку України”.

Студентство особливо активна верства населення щодо природоохоронної діяльності. В ТДАТУ постійно проводяться просвітницькі заходи, суботники, акції щодо благоустрою та озеленення прилеглих територій. Студентами факультету АТЕ ТДАТУ щорічно здійснюється прибирання та "оздоровлення" Національного заповідника – Кам'яна Могила, Старобердянського лісництва, прилеглих територій міста та ряду інших.

Велика відповідальність за формування екологічної свідомості повинна покладатися не тільки на освітні установи, а і на неформальні громадські організації, співпраця яких сприяє підвищенню ефективності еколого-натуралістичного навчання і виховання молоді. Спільна мета цих організацій і установ – визначення спільних завдань і заходів для стимулювання до об'єднання зусиль організаторської та пропагандистської роботи. Серед таких організацій в Запорізькій області слід відмітити Запорізьку обласну дитячу організацію «Скаути Запоріжжя», громадську молодіжну організацію «Запорізьке міське товариство вивчення та охорони птахів», клуб «Лелека», клуб «Білі ворони» м. Дніпрорудне та інші.

Також слід відмітити роботу Держуправління в галузі екологічної освіти. Політика Держуправління поширюється на людей від шкільного віку до фахівців з вищою освітою:

- спеціалісти Держуправління читають лекції для фахівців підприємств, установ та організацій з питань охорони навколишнього природного середовища;
- студенти вузів проходять навчальну та переддипломну практику у підрозділах Держуправління.
- Держуправління підтримує та сприяє діяльності екологічних об'єднань громадян, рухів, які в рамках своєї компетенції здійснюють екологічну освіту та екологічне виховання громадян.

Громадські організації нашого краю займають особливе місце у житті області. Діючі неурядові громадські організації екологічного спрямування допомагають вирішувати ряд гострих екологічних проблем. Громадська рада, що існує при Держуправлінні як дорадчий орган, дає можливість враховувати громадську думку, дізнаватися про настрої громадськості та шляхом невідкладних

дій послабляти екологічне напруження серед населення, виправляти поточні недоліки. Завдяки громадськості, екологічна тематика стала найпопулярнішою.

Громадський екологічний рух в Україні, незважаючи на свою масовість, сформувався на сьогоднішній день у рух особистостей, об'єднаних важливими цілями та завданнями, як найбільш активної частини суспільства, що чітко усвідомила важливість екологічних проблем у нашій державі та усьому світі.

Спільні акції показують, що екологічний громадський рух набуває чітких обрисів. Громадські організації Запорізької області не тільки зареєстровані, вони працюють, беруть активну участь в обговоренні нагальних проблем, мають свої видання, є учасниками радіо і телепередач.

Громадські організації плідно співпрацюють з органами влади, науковими установами та приймають активну участь у спільних проектах. Так, члени громадської молодіжної організації «Запорізьке міське молодіжне товариство вивчення та охорони птахів» спільно з науковцями Азово - Чорноморської орнітологічної станції проводили облік птахів у рамках міжнародного проекту Wetlands International.

Екологічні організації області мають великий досвід здійснення громадського контролю за виконанням природоохоронного законодавства. Тільки громадськими інспекторами Запорізької обласної організації Українського товариства охорони природи в 2007 році було 27 рейдових перевірок на підприємствах – основних забруднювачах області щодо стану водних ресурсів та територій парків щодо виконання вимог земельного законодавства.

В Запорізькій області дуже поширена співпраця громадських організацій та інших установ екологічного спрямування. Так, спільними зусиллями ЗОО Укртоп, міського об'єднання «Нова епоха», асоціації «Захистимо Хортицю», організацій «Запорізька бригантина», «Запорізький міський еко клуб» була створена Громадська наглядова рада Національного заповідника «Хортиця». Серед найбільш важливих питань – незаконне захоплення ділянок землі о. Хортиця під будівництво з порушенням природоохоронного та пам'яткоохоронного законодавства. Велику роботу в останні роки провела громадська організація «Гуляйпільська громада». Крім просвітницької діяльності щодо поширення інформації про розробку майбутнього родовища магнетитових кварцитів, члени організації проводили практичну діяльність щодо благоустрою вулиць м. Гуляйполя, власноруч виготовляли та встановлювали урни, лавки, освітлювали вулиці. Також члени організації спільно з Запорізьким центром популяризації краєзнавства «Хорс» провели дослідження рідкісних рослин на території майбутнього кар'єру.

Чільне місце у формуванні громадської думки та екологічної просвіти мають засоби масової інформації. В минулому році екологічній тематиці були присвячені центральні шпальта місцевих газет, а також приділялось значне місце на телебаченні. Особливу увагу було приділено тематикам стану навколишнього природного середовища в зоні с. Новобогданівка та судовим засіданням стосовно ВАТ «Запоріжсталь».

Особливо хотілось би відмітити наступне. За останній рік в засобах масової інформації висвітлювалась наступна інформація: результати аналізів проб

поверхневих вод р. Молочної та ґрунту, які бралися фахівцями Держуправління (стаття: “Что с экологией под Новобогдановкой?”); моніторинг за станом навколишнього природного середовища в зоні с. Новобогданівка (стаття “Чим дихають і що п'ють жителі Новобогданівки”); а також Запорізькою обласною державною телерадіокомпанією “Запоріжжя” розглядалося питання моніторингу екологічної ситуації на артскладах та прилеглий місцевості поблизу с. Новобогданівка, який проводиться Держуправлінням; проблеми Малобілозерського складу хімікатів та його стан, який спостерігали фахівці Держуправління на чолі з заступником начальника держуправління Лихасенко Ф.І. (стаття: “Небезпечні склади: вчора, сьогодні. А завтра що?”); про ігнорування законів і погодних умов Запорізькими підприємствами та роботу Держуправління в цих випадках (стаття: “У заводов нет плохой погоды”); про виступ заступника начальника Держуправління Лихасенка Ф.І. на семінарі “Ключові аспекти проведення екологічного аудиту та сертифікації, оптимізації екологічної системи управління на підприємстві” (стаття: “Экологический аудит – залог спокойного сна руководителей предприятий и жителей города”); про судові засідання стосовно “Запоріжстали” та претензії екологів до ВАТ “Запоріжабразив” (стаття “Удар по легким”); про пропозицію стосовно розробки комплексної програми по укріпленню берегів Дніпра та Азовського моря, яку повинні будуть розробити Держуправління та обласна адміністрація (стаття: “Не нужен нам берег турецкий. Азовский бы сохранить”); інтерв'ю начальника Держуправління стосовно екологічного стану на Молочному лимані (стаття: “В плену у “Сынов моря”) та інші статті та передачі.

Одним із найважливіших напрямків діяльності Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Запорізькій області є робота з громадськістю. Керівництво та фахівці Держуправління постійно проводять та приймають участь у регіональних, Всеукраїнських семінарах, конференціях, круглих столах, де доводять до широких кіл громадськості результати роботи установи та намічені плани. Також активно ведеться робота з місцевими та Всеукраїнськими засобами масової інформації, організовуються прес-конференції, даються інтерв'ю з гострих екологічних питань регіону.

При Держуправлінні створені і функціонують Громадська та Науково-технічна ради, в складі яких співпрацюють представники провідних екологічних громадських організацій області, науковці та представники Держуправління.

Також як позитивний момент в екологічній освіті є наступне. Згідно Закону України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 06 липня 1999 року, з метою залучення широких кіл громадськості до вирішення екологічних проблем, створення умов доступу до екологічної інформації, впровадження та вдосконалення природоохоронних інструментів 01 листопада 2004 року на базі Відкритого Центру екологічної інформації та освіти при Держуправлінні створено Орхуський інформаційний центр. Центр має значний потенціал для підвищення рівня екологічної інформованості різних верств населення, залучення їх до активної діяльності щодо збереження та поліпшення довкілля. Метою Центру є сприяння доступу

громадськості до екологічної інформації та залучення її до прийняття екологічно важливих рішень, підвищення рівня екологічної просвіти та освіти. Центр співпрацює з Громадською радою при Держуправлінні, сприяє проведенню її засідань; допомагає у розповсюдженні інформаційних матеріалів; формує базу даних громадських екологічних організацій; сприяє формуванню планів та організації консультацій з громадськістю; бере участь у виконанні завдань Мінприроди України щодо впровадження вимог Орхуської конвенції в Україні. В центрі проходять конференції, семінари, круглі столи за участю громадських екологічних організацій, спеціалістів Держуправління, представників промислових підприємств та інших установ, на яких обговорюються гострі екологічні проблеми регіону та визначаються шляхи для їх подолання. До відповідних зустрічей для ознайомлення широких кіл громадськості з результатами роботи залучаються місцеві та загальнодержавні засоби масової інформації.

На базі Орхуського інформаційного центру неодноразово проводилися засідання Науково-технічної ради при Держуправлінні. Для всіх бажаючих центр надає можливість користуватись відповідною літературою, доступом в Інтернет, а також консультуватись з фахівцями Держуправління.

Державним управління охорони навколишнього природного середовища в Запорізькій області приділяється велика увага інформуванню громадськості про стан навколишнього природного середовища. Для забезпечення широкого доступу до екологічної інформації та висвітлення діяльності Державного управління створений та постійно оновлюється сайт за адресою: <http://www.zdn.org.ua>. Крім того, актуальна інформація розміщується на порталах Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Запорізької обласної державної адміністрації.

Нещодавно вийшов третій випуск науково-популярного видання „Твоє майбутнє – земля за порогоми” за матеріалами національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Запорізькій області, підготовлений Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Запорізькій області за підтримки Запорізької державної адміністрації.

Важливим інструментом для вирішення екологічних проблем нашого регіону є організація доступу до інформації широкого загалу громадськості. З огляду на це відповідні розділи щодо інформування громадськості та екологічної освіти передбаченні у обласних та місцевих програмах, зокрема «Обласній програмі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», «Програмі виходу м. Запоріжжя з екологічної кризи на період 2001-2010 роки» та «Програмі моніторингу довкілля Запорізької області».

Усі наведені заходи, підрозділи, структури, програми передбачають участь громадськості у розв'язанні екологічних проблем та широку екологічну просвітницьку діяльність серед населення.

ВЛИЯНИЕ АКЦЕНТУАЦИЙ ХАРАКТЕРА НА ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ПОДРОСТКОВ К МОЛОДЁЖНОЙ СУБКУЛЬТУРЕ

Шлепина Алина, студентка

Запорожский национальный университет

Молодой человек – это в первую очередь неопытный человек. Сталкиваясь с проблемой, он может обнаружить, что это первая проблема такого рода на его пути, а у него нет необходимого опыта для её решения. В подростковом возрасте есть определенные набор проблем, присущий именно этому возрасту, которые и ведут подростков к объединению в группы и созданию своей отличной субкультуры.

Причины, в связи с которыми подросток становится носителем той или иной субкультуры, вытекают из самих особенностей данного возраста. Поэтому решение этой задачи будет производиться, руководствуясь знаниями о психологических особенностях подростков.

В подростковом возрасте особенно много изменений наблюдается в плане формирования личности. И, наверное, главная особенность подростка - личная нестабильность. Противоположные черты, стремление, тенденции сосуществуют и борются друг с другом, определяя противоречивость характера и поведения ребенка, который взрослеет.

Много трудностей и проблем подростка объясняются главным противоречием его развития - движением к обособлению и социализации.

Под социализацией понимают освоение подростком новых для себя социальных ролей, восхождение в другие социальные отношения. Возникает необходимость быть связанным с группой и необходимость в поиске собственной идентичности.

Подросток стремится быть принятым той группой ровесников, интересы которой он разделяет. Для подростка группа - не просто ребята, которых он считает интересными и необходимыми ему ради развлечения. Подростковая группа - объединение со своими нормами, правилами, отличными от других. Быть членом подростковой группы означает быть своим среди своих, жить по ее законам, вместе противостоять другим группам. Для подростка быть в группе - это не быть одному. Таким образом, создание подростками новых неформальных групп с собственной культурой (субкультурой), и внедрение в уже существующие подобные группы, явление целиком адекватное. Назовем эту причину, как необходимость самоидентификации подростка с другими членами группы.

Проблемность подросткового возраста - убеждение подростка в несправедливости взрослых. Советские психологи, начиная с Л.С.Выготского, единодушно считают главным новообразованием подросткового возраста чувства взрослости.

Чувствуя себя другим (новым и взрослым), подросток требует, чтобы и взрослые признавали это. Отношение подростков к взрослому противоречиво:

подросток стремится быть независимым от оценок взрослого, от его воли и власти над собой, от контроля, и в тот же время взрослый необходим подростку, как руководство, как старший товарищ и любимый отец, который знает, и может научить.

Без взрослого подростку не сориентироваться в запутанном мире человеческих отношений, не найти границ между добром и злом, не разобраться в себе. Чем старше подросток, тем болезненней его борьба со взрослыми за свободу. Он сам хочет определить свой образ жизни, интересы, формы досуга. С возрастом он все больше нетерпимый к авторитарному стилю учителей и родителей, к «морализму» взрослых, навязыванию представлений о том, что подростку полезно или вредно. Подросток за равноправие в отношениях со старшими и идет на конфликты, отстаивая свою «взрослую позицию».

Это и есть еще одна причина, которая побуждает подростков к примыканию к подобного рода молодежным группам, где члены группы излучают своим поведением (в том числе внешним видом) не согласие с общественными основами. Это по сути своей протест обществу, в действительности адресованный собственным родителям, взаимоотношения с которыми отягощены конфликтами.

Следующая проблема, это проблема самооценки подростка, в связи с которой он становится чувствительным, грубым, циничным с целью показать свою независимость.

Согласно исследователю Парсонсу, любая социализация в ролях, даже если это половые или возрастные роли (что наблюдается в подростковом возрасте), служит причиной появления чувства неполноценности, так как выполнение роли неизбежно подвергается требовательной оценке и самооценке. Чувство неполноценности находит выражение как в индивидуальном поведении, которое отвергаемо, так и в создании протестных субкультур, которые отбрасывают традиционные нормы и ценности (к ним можно отнести широкий спектр субкультур - от миролюбивых хиппи к агрессивным бритоголовым). Это третья причина.

Из фактов социализации важнейшим была и остается родительская семья, как первичная ячейка общества, влиянию которой ребенок подвергается, когда он наиболее восприимчивый.

Значительное влияние на личность подростка создает стиль его взаимоотношений с родителями. Многочисленные примеры свидетельствуют, что практика авторитарного воспитания с большей вероятностью приводит к протестным, нередко - искаженным и девиантным формам социализации, примером которой может быть и обращение подростков в субкультуру. Это еще одна возможная причина.

Социализация - процесс усвоения и воспроизведение человеком культурно-исторического опыта (знаний, умений, норм, ценностей, стилей поведения и т.п.) того общества, к которому он принадлежит. Это процесс, который активно проходит в данном возрасте. Субкультура - это система норм и ценностей, которая отличает группу от большинства общества. Т.е. на этом этапе происходит окультуривание подростка, и будет ли это общепринятая культура, или субкультура зависит от самого подростка.

Итак, мы видим, что в случае подростков внедрение в субкультуру – есть неосознанный способ облегчить протекание кризисного периода.

Подытожим вышеупомянутые причины:

1. Необходимость самоидентификации подростка с другими членами группы (т.е. необходимость объединения).
2. Протест обществу, в частности (и в основе своей) адресованный родителям.
3. Проблема самооценки. Появления чувства неполноценности (в связи, с чем отвергаются общепринятые нормы).
4. Особенности воспитания.

Можно найти, еще множество причин, опираясь на наши знания о возрастном развитии, но так или иначе, приверженцами субкультуры становятся не все подростки. Поэтому мы естественным образом предположили, что есть так же и индивидуальные черты характера, оказывающие влияния на принадлежность подростка к субкультуре. Гипотезой нашей работы стала мысль о преобладании какой-либо акцентуации характера у подростков, являющихся представителями контркультуры.

Для исследования мы избрали модифицированный опросник для идентификации типов акцентуаций характера у подростков (МПДО). Было опрошено 60 испытуемых подросткового возраста (от 13 до 18 лет), позиционирующих себя как представителей субкультуры.

По результатам исследования можно отметить, что 83% испытуемых имеют акцентуации. Среди них преобладает гипертимно-демонстративная акцентуация (30%), затем демонстративная (16%), демонстративно-неустойчивая (12%), демонстративно-интровертированная и интровертированная (по 8%). В общий сложности это составляет 74% от всех выявленных акцентуаций. Остальные (26 %) занимают разные смешанные типы акцентуаций не более чем по 4 % на каждый тип.

Преобладающие акцентуации – гипертимно-демонстративная и демонстративная. Хочется обратить внимание, что демонстративная акцентуация в смешанных группах и в чистом виде в целом присуща 58% испытуемых.

Теперь рассмотрим, каковы подростки с данными типами акцентуаций.

Главная черта гипертимных подростков - почти всегда очень хорошее, даже приподнятое расположение духа. Лишь изредка и ненадолго эта солнечность омрачается вспышками раздражения, гнева, агрессии. Хорошее расположение духа гипертимных подростков гармонично соединяется с хорошим самочувствием, высоким жизненным тонусом.

Реакция эмансипации бывает особенно выразительной. В силу этого с родителями, педагогами, воспитателями легко возникают конфликты. К ним ведут мелочный контроль, повседневная опека, наставления и морали. Все это обычно вызывает только усиление "борьбы за самостоятельность", непослушание, намеренное нарушение правил и порядков.

Стараясь вырваться из-под опеки семьи, гипертимные подростки охотно едут в лагеря, идут в туристские походы и т.п., но и там в скором времени сталкиваются с установленным режимом и дисциплиной. Как правило, появляется склонность к самовольным отлучениям. Реакция группирования проходит не

только под знаком постоянного тяготения к компаниям сверстников, но и стремления к лидерству в этих компаниях.

Неудержимый интерес ко всему вокруг делает гипертимных подростков неразборчивыми в выборе знакомств. Контакт со случайными встречными не представляет для них проблемы. Устремляясь туда, где "кипит жизнь", они порой могут оказаться в неблагоприятной среде, попасть в асоциальную группу. Всюду они быстро осваиваются, перенимают манеры, обычаи, поведение, одежду, модные "хобби".

Алкоголизация представляет для гипертимов серьезную опасность с подросткового возраста. И эта привычка даже может стать частой и регулярной.

Всегда хорошее настроение и высокий жизненный тонус создают благоприятные условия для переоценки своих способностей и возможностей. Избыточная уверенность в своих силах побуждает "показать себя", предстать перед окружающими в выгодном свете, прихвастнуть. Но им присуща искренность задора, действительная уверенность в собственных силах, а не натужное стремление "показать себя больше, чем есть на самом деле", как у истероидов.

Лживость может быть обусловлена только необходимостью извернуться в трудной ситуации и не является их характерной чертой.

Главная черта демонстративного (истероидного) типа – беспредельный эгоцентризм, ненасытная жажда постоянного внимания к своей особе, восхищения, удивления, почитания, сочувствия. На худой конец предпочитается даже негодование или ненависть, направленные в свой адрес, но только не безразличие и равнодушие – только не перспектива остаться незамеченным ("жаждущие повышенной оценки"). Все остальные качества истероида питаются этой чертой. Внушаемость, которую нередко выдвигают на первый план, отличается избирательностью: от нее ничего не остается, если обстановка внушения или само внушение не направлено на удовлетворение эгоцентризма. Лживость и фантазирование целиком направлены на приукрашение своей персоны. Кажущаяся эмоциональность в действительности оборачивается отсутствием глубоких искренних чувств при большой экспрессии эмоций, театральности, склонности к рисовке и позерству.

Желание привлекать к себе взоры, слушать восторги и похвалы становится насущной потребностью. Они охотно перед зрителями читают стихи, танцуют, поют и многие из них действительно обнаруживают неплохие артистические способности. Не редко истероиды совершают попытки суицида, рассчитывая на то, что окружающие предотвратят это. Причинами являются уязвленное самолюбие, утрата ценного для данного подростка внимания, страх упасть в глазах окружающих, особенно сверстников, лишиться ореола "избранника".

Сама суицидальная демонстрация с переживаниями окружающих, суетой, скорой помощью, любопытством случайных свидетелей дает немалое удовлетворение истероидному эгоцентризму.

Свойственное истероидам "бегство в болезнь", изображение необычных таинственных заболеваний принимают иногда в среде некоторых подростковых компаний новую форму. В частности подражая западным "хиппи", выражается

стремлением попасть в психиатрическую больницу и тем самым заполучить в подобной среде репутацию необычности. Для достижения этой цели используется разыгрывание роли наркомана, суицидальные угрозы и, наконец, жалобы, почерпнутые из учебников психиатрии (разного рода деперсонализационно-дереализационные симптомы и циклические колебания настроения пользуются особой популярностью).

Алкоголизация или употребление наркотиков у истероидных подростков также иногда носит демонстративный характер. Выпивки, знакомство с наркотиками, прогулы, воровство, асоциальные компании предназначаются для того, чтобы просигнализировать: "Верните мне прежнее внимание, иначе я сойду с пути!"

В погоне за оригинальностью могут воспроизводиться сногшибательные высказывания одних, необычная одежда других, вызывающая манера вести себя третьих и т. п.

Реакция эмансипации может иметь бурные внешние проявления: побеги из дому, конфликты с родными и старшими, громогласные требования свободы и самостоятельности и т. п. Однако по сути дела настоящая потребность свободы и самостоятельности вовсе не свойственна подросткам этого типа – от внимания и забот близких они совсем не жаждут избавиться. Эмансипационные устремления часто являются детской реакцией оппозиции, которая особа присуща этим подросткам.

Реакция группирования со сверстниками всегда сопряжена с претензиями на лидерство или на исключительное положение в группе. Истероид рвется к лидерству любыми доступными для него путями. Могут выступать в роли зачинщиков и зажигателей.

Увлечения почти целиком сосредоточиваются в области эгоцентрического типа хобби. Предпочитаются те виды искусства, которые наиболее модны среди подростков своего круга или поражают своей необычностью (например, театр мимов, подражание йогам, хиппи и т.п.). Самооценка истероидных подростков далека от объективности. Подчеркиваются те черты характера, которые в данный момент могут произвести впечатление.

Чаще всего трудными подростками называют тех мальчишек и девчонок, у которых акцентуация личности проявляется по гипертимному типу. Они слишком подвижные, эмоциональные, упрямые и настойчивые, иррациональные и субъективные в своих неадекватных домогательствах и нетерпимые к другим точкам зрения. А демонстративные подростки просто не способны существовать без излишнего внимания к своей персоне. Поэтому, наверное, именно эти подростки и способны к созданию собственной, отличной от общепринятой, культуры.

Первые рассмотренные причины того, почему подростки становятся представителями субкультур исходят из теоретической работы (т. е. осмотра литературы).

Причины были таковыми:

1. Необходимость самоидентификации подростка с другими членами группы
2. Протест обществу, адресованный родителям.

3. Проблема самооценки. Появления чувства неполноценности.
4. Особенности воспитания.

В практической части экспериментально было выявлено, что акцентуация характера может быть одним из критериев, который влияет на принадлежность подростка к субкультуре. Напомним, что среди подростков (13-18 лет), принадлежащим к контркультуре преобладает гипертимно-демонстративная и демонстративная акцентуации. Мы также подкрепили практический опыт теоретическим материалом об акцентуациях подростков: гипертимная акцентуация преобладает среди подростков с девиантным поведением, а демонстративная акцентуация выявляется у подростков, любящим создавать впечатление своей необычности, и быть всегда на виду. Субкультура - понятие необычное. В том смысле, что она другая, не похожая на общепринятую культуру, и потому вызывает заинтересованные взгляды, и непонимание. Именно это и нужно «гипертимному демонстранту». Демонстративные подростки любят выдумывать и быть отличными от других детей, поэтому именно они, а также подвижные гипертимы, способны на активное создание вокруг себя нового, непонятного и не похоже ни на что другое. Кроме того, учитывая возраст, в котором подростки максималистичны, и в котором протест является частью их существования, можно понять все их стремление к самостоятельности, изменениям и объединение в свои группы со своими правилами.

Хочется отметить так же, что по данным интервьюирования, подростки, представляющие какую-либо определенную субкультуру, не могут точно ответить на вопрос, что же значит их культура и чем она отлична от других? Они знают, что они, как представители данной субкультуры, должны одеваться определенным образом и собираться в определенных местах вместе. Представители субкультуры из более взрослой молодежи (я имею ввиду не подростковый возраст) обычно не отличаются особой притязательностью к одежде, и отмечают идеологическую часть своей субкультуры. (Т. е. говорят о своих предпочтениях, о том, что конкретно в современной общепринятой культуре и общественном строи им не нравится и что бы они, как представители молодого поколения и данной субкультуры хотели бы изменить).

Таким образом, мы можем отметить, что объединение подростков в группы, и объявление ими о собственной субкультуре есть не что иное, как лишь способ поведения, который помогает им бороться с собственными возрастными проблемами. Большинство молодежи, являющимися в подростковом возрасте представителями субкультур, становясь более зрелыми, в большинстве своем, покидают их (т. е. перестают их представлять). И им на смену приходят новые подростки, борясь с теми же подростковыми проблемами, с которыми боролись они.

Реальную идеологическую (мировоззренческую) субкультуру представляет более взрослая и осознанная молодежь, способная изменить устои нашего мира. А для подростка субкультура – это лишь игра, созданная им же и для него же в помощь борьбе с его собственными возрастными проблемами (т.е. для создания чувства защищенности, чувства понимания, для реализации себя, для того что бы занять чем-то себя и т. п.).

Какие бывают подростковые субкультуры, как они влияют на подростка, что воспитывают в нем, и воспитывают ли вообще? Помогают ли они реально подросткам справляться со своим возрастным кризисом, и могут ли они нести какой-либо вред обществу или подростку самому? Это вопросы, на которые нам предстоит еще ответить. И это темы работ, которые помогли бы нам разобраться, нужны ли какие-нибудь альтернативы, в помощь подросткам на этом этапе. И если да, то какие? Что мы – их родители, общество можем им предоставить взамен в такой сложный для молодых людей период.

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Яковенко Катерина, магістр
Запорізький національний університет*

Сучасна молодь все частіше стикається з необхідністю отримання додаткового заробітка в період здобуття вищої освіти. Зараз більшість студентів працюють, або вже мають досвід роботи. Це є досить позитивним явищем сучасної реальності, адже молодий спеціаліст вже під час навчання здобуває певний досвід, вчиться самостійно здобувати гроші та вирішувати певні проблеми, стає більш дисциплінованою, дорослою та впевненою людиною, знаходить своє місце в житті.

Прагнення студентів здобути досвід роботи вже під час навчання має певні мотиви та причини, причому вони є як негативними, так і позитивними, але яскраво свідчать про реалії нашого сучасного життя. Однією з причин додаткової праці студентів денної форми навчання є низький рівень життя населення, через що батьки не в змозі забезпечити дітей необхідними коштами. По-друге, багато студентів навчаються за контрактом та не отримують стипендію від держави, що також призводить до пошуків додаткових джерел прибутку. Ще однією проблемою є те, що студенти з інших міст та селищ кошти витрачають не тільки на розваги, але й дуже часто повинні навіть самі себе забезпечувати. Також багатьом студентам працювати треба ще й для того, щоб не залежати від батьківських грошей, почувати себе вільними та «дорослими». До того ж в деяких сім'ях батьки дотримуються принципів виховання, згідно з якими вони забезпечують навчальні витрати, а кошти на розваги, одяг та туристичні подорожі студент повинен здобувати сам. Врешті-решт, додатковий заробіток під час навчання все більше стає для молоді не стільки необхідним заходом по отриманню якомога більших грошей, скільки засобом самореалізуватися, перевірити свої можливості. А для деяких студентів розпочатий ще у вищому навчальному закладі підробіток стає справою усього життя.

На сучасному етапі розвитку суспільства ринок праці дає змогу віднайти досить зручні та комфортні для студентів умови та графік роботи. Для додаткового місця роботи студентів як правило не відіграє ролі досвід роботи, а іноді навіть рівень освіти в певній сфері. Це пов'язано в основному з тим, що студентам досить часто пропонується низькокваліфікована та низькоприбуткова робота. Хоча в той же час деякі студенти вже під час навчання займають досить солідні вакансії та достойні посади, хоча таких одиниці. Але саме на етапі пошуку підробітку починаються певні проблеми.

Однією з головних проблем стає саме пошук місця роботи. На жаль, органи студентського самоврядування майже не надають студентам можливості дізнатися про наявні вакансії, а головне – майже не надають інформацію. Багато хто зі студентів намагається знайти додаткове місце роботи. При цьому в своїх пошуках вони звертаються в основному до друзів та знайомих, що вже мають роботу, а також до реклами в засобах масової інформації. І лише декотрі студенти (їх процент дуже низький) звертаються до студради чи профкому університету. І при цьому ці звернення часто мають випадковий характер, з серії «проходив повз, зайшов». І це є серйозним недоліком, адже студенти змушені витратити дуже багато зайвого часу на пошуки роботи, в яких їм міг би допомогти навчальний заклад.

Також великою проблемою студентів під час пошуків додаткового заробітку є нестача часу. Студенти старших курсів, що мають більше навантаження і більш складну програму, дуже часто постають перед нелегкою дилемою: що обрати – роботу чи навчання? У кожного студента, що працює, в певний момент виникають труднощі в сумісництві роботи з навчальним процесом. І те, і інше потребує часу, якого постійно бракує. А якщо студент намагається рівномірно розподіляти свій час, то це неминуче призводить до двох негативних наслідків – постійне перевантаження, напруження, втома, а також обов'язково страждає або робота, або навчання. Ця проблема вирішується по-різному – студент залишає роботу на останніх курсах для написання диплому та здачі іспитів і при цьому постійно має фінансові негаразди, або студент, зрозумівши, що знайшов своє призначення, присвячує себе роботі і практично залишає навчання, ледь дотягнувши до диплому.

Опитування показують, що не зважаючи на всі труднощі студенти все ж таки прагнуть працювати за своєю спеціальністю і при пошуках місця додаткового заробітку цей фактор є пріоритетним. Студенти хочуть працювати за фахом, але, на жаль, це вдається далеко не всім в основному через нестачу вакансій за напрямом підготовки студента та через низьку оплату праці. Тому дуже часто студенти намагаються заробити додатково не там, де їм цікаво і де вони планують працювати в майбутньому, а там, де їм більше платять, і це також є однією з проблем сучасної молоді.

Як показує практика, на першому місці серед найбільш поширених серед студентства видів роботи стоїть рекламний бізнес. Багато хто зі студентів працює промоутерами, мерчендайзерами, торговими агентами. В основному ця сфера, є такою популярною з тієї причини, що надає змогу вибирати гнучкий графік роботи, має гарантовану оплату, а також не вимагає великих затрат часу та зусиль.

Деяким молодим людям реклама подобається тим, що дає змогу спілкуватися з людьми, застосовувати свої творчі можливості, дає багато досвіду та завжди буде корисною в майбутньому. Особливо велика кількість студентів займається роздачею листівок та розклейкою об'яв, хоча ця робота має певну специфіку, пов'язану з погодними умовами та порою року (адже взимку дуже складно цим займатися, бо практично неможливо знаходитися на вулиці декілька годин поспіль).

Друге місце серед студентів займає будівельна сфера (в основному це стосується хлопців) та сфера обслуговування (дівчата). Багато хто зі студентів під час навчання підробляють на будівництві, це приносить стабільний прибуток, але також має певні складності. Студентам, що не мають потрібного досвіду та кваліфікації, пропонують в основному низькооплачувану, небезпечну та важку роботу, для якої не потрібні особливі вміння та навички. Як наслідок – низька оплата та високий травматизм і фізична втома. Сфера обслуговування пропонує роботу офіціантам, барменам, круп'є у казино, а також продавцям і консультантам в магазинах та супермаркетах. Головний недолік такої форми роботи – брак часу та фізична складність. Якщо студенти працюють у розважальних закладах: казино, кафе, барах, ресторанах, - то така робота відбувається в основному ввечері та вночі, не даючи змогу молодим людям нормально відпочивати. Як наслідок – надмірна втома, хронічне невисипання, депресії, навіть нервові розлади через постійне напруження.

На третьому місці – написання рефератів, курсових, контрольних робіт на замовлення. Цей напрям має певні недоліки: не є легальним і фактично є порушенням навчального процесу, потребує великих затрат часу і сил, потребує великих матеріальних (комп'ютерних та інших) ресурсів. Але в той же час ці труднощі практично повністю себе окупають і приносять великий прибуток. Звичайно, цей спосіб заробітку не є поширеним, але певна кількість студентів практично професійно займаються написанням робіт для своїх колег, практично забувши про власне навчання. Можливо, однією з причин виникнення такого способу заробітку є певна стандартизація навчання, коли завдання з року в рік повторюються і все що треба – лише знайти потрібний реферат чи контрольну в мережі "Internet".

І на останньому місці стоїть поширення косметики та парфумерії, чим займаються в основному дівчата. Цей вид підробітку практично не вимагає особливих зусиль, є абсолютно безпечним. Але в той же час ці продукти не завжди є якісними та безпечними, а також не приносять великих грошей тим студентам, які цим займаються.

Звичайно, є ще багато способів додатково заробити для студентів, але на цьому шляху їх чекають великі труднощі, такі як брак часу, великі затрати фізичних зусиль, низька оплата праці, неможливість знайти ту роботу, яка б відповідала освіті або напрямку професійної підготовки студентів, до того ж дуже часто додатковий заробіток не є легальним, студенти офіційно не оформлюються і не мають офіційного стажу роботи. Також проблемою є те, що студенти практично не захищені на роботі і не мають жодних прав чи пільг.

Таким чином, на сьогодні приблизно 70% студентів вищих навчальних закладів денної форми навчання працюють або мають досвід роботи під час навчання. Практично всі вони стикаються при цьому з певними труднощами, але подолати їх самотужки можуть лише одиниці з них. Тому зараз це є гострою проблемою і вищі навчальні заклади повинні розробляти і створювати такі умови, які хоча б якоюсь мірою полегшили життя студентства як майбутнього нашої країни.

ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОГО ВИХОВАННЯ І ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Яценко О.М.

*Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України
Запорізька філія*

Україна в ХХІ столітті взяла курс на інтеграцію до світової спільноти. Одним із найважливіших завдань в умовах глобалізації і інтеграції є національно – патріотичне виховання дітей та молоді, залучення їх до соціально – політичних та економічних перетворень. В 1990 і в 2004 роках молодь, студентство засвідчили активну громадянську і політичну позицію в умовах протистояння тоталітаризму і цинізму і перемогли.. Наприкінці 80 – х на початку 90 – х спостерігався живий інтерес до традиційної української духовності і культурної спадщини, розпочалося вивчення українознавства, що на сьогодні майже згорнулося в м. Запоріжжі.

Через економічні негаразди і відсутність продуманої молодіжної політики держави, вкрай незадовільне відношення владних структур до організації змістовного дозвілля за 17 років незалежності в молодіжному середовищі поширились наркоманія, СНІД, проституція, різні захворювання; зросла кількість злочинів і правопорушень. Інформаційний простір сьогодні заповнений низькопробними зразками масової культури, приниженням самої ідеї українського державотворення, нав'язуються нові кумири і герої, переконуючи суспільство, що це його “сінь” і „цвіт”. Спостерігається зниження інтересу молоді до літератури, мистецтва і культурної спадщини. Тому сьогодні важливо створити атмосферу зацікавленості до історії, а в Запорізькому регіоні – до історії козацтва, яка має особливий і феноменальний вплив на виховання національної свідомості і патріотичних почуттів у підростаючого покоління. Важливо утверджувати у свідомості учнівської і студентської молоді необхідності вивчення і переосмислення нашої героїчної історії, бо без цього ми не станемо цивілізованим суспільством, здатним рухатися вперед і прилучитися до європейської спільноти.

Моральні заповіді наших предків у поєднанні з сучасними демократичними принципами є животворчою криницею, що дає силу українському народу у скрутні часи. Феномен козацької історії в тому, що вона залишила нам у спадок унікальну систему традицій виховання. Наше Запоріжжя – це виховний центр

козацької системи виховання, яка склалася на основі народної педагогіки; тут вона була перевірена практикою звитяжного життя лицарів волі і ними майстерно удосконалена. Козацтво – це особлива спільність національно свідомої молоді з державотворчим мисленням, що активно впливала на політичні, економічні і соціально – культурні перетворення в державі. Ця риса зближує нашу молодь із славними предками.

Григорій Ващенко, описуючи загальноєвропейський виховний ідеал вказує на риси лицаря, властиві козацтву: „Основною чеснотою лицаря є мужність...Основне завдання лицаря – служити Богові й правді Христовій, захищати віру християнську, стояти в обороні покривджених, захищати вдів і сиріт...лицар мусить бути чесним і відданим. Він мусить твердо триматись даного слова й виконувати взяті на себе зобов'язання. Він мусить бути чемним і шляхетним у відношеннях до інших, особливо до жіноцтва.” Тому і називали запорозьке козацтво лицарством, що високими ідеалами вони мали любов до Батьківщини, до рідного краю, до своєї спільноти. Запроданство, зрадницькі вчинки вважали чи не найтяжчим гріхом. На Січі не було місця неправді і пересудам. Над усе славилось козацьке братство, єдність помислів і дій. З дитинства хлопчиків вправляли у мужності, хоробрості, навчали військової майстерності, грамоті, наукам, бо „До булави треба голови” – твердить народна приповідка.

У козацькі часи нашому народові був притаманний високий рівень моральності, духовності, доблесті і звитяги, дотримання давніх традицій і звичаїв. Незалежно від посад, звань і регалій всі поважно ставились до народних святинь: „Перед Покровом і гетьман шапку знімає та голову схиляє”, „Без молитви козак за стіл не сідає”.

Нашу молодь слід виховувати на справді гідних прикладах історії. Козацькі традиції виховання – серце українського народу. Завдяки православним лицарям волі – запорозьким козакам називали іноземці Україну і наш край – „ТЕРРА КОЗАКОРИУМ”, Земля Козаків, вільна „козацька республіка”. Запорозьке козацтво – гордість українського народу. І саме це відчуття гордості за своїх великих і славних предків, відданість високим ідеалам вірності і любові до Вітчизни, готовності прислужитися їй слід формувати у нашої молоді. В оцінці історичних подій і особистостей та їх висвітленні сьогодні повинна бути демонтована система кривих дзеркал.

Прикро, що на 17 – му році нашої державності не вироблена чітка державна ідеологія(гуманітарна політика знаходиться в руках українофобів і це комусь вигідно, а суспільству не до цього. Державною ідеологією повинна стати українська національна ідея - націоналізм, як би цьому не противились її ненависники.

Досвід розвинених країн свідчить, що націоналізм є державотворчою силою, яка здатна забезпечити розквіт європейської цивілізації.

Націоналізм – це патріотизм, відстоювання інтересів нації, захист її інтересів і готовність на самопожертву;

це світогляд і система політичних поглядів, що проголошує пріоритет національних(етнічних) цінностей перед усіма іншими.

Опанувати національний світогляд здатна національно свідома молодь. Виховати національну свідомість, патріотизм означає мати усвідомлення себе частинкою свого народу, у якої є своя мова, культура, велика і славна історія, історія лицарської доби. Д.Донцов у праці „Дух нашої давнини” підтверджує: „...Бо це середньовічне лицарство було явищем великих позитивних вартостей, виявило в історії велику культурну й державотворчу силу і здібності і дуже спричинилося до піднесення культури тодішньої Європи. Не є ганьбою...порівнювати запорожців з середньовічним лицарством, тільки навпаки, доказом їх високої культурності й формотворчого духа...Створена ними степова романтика, з якої черпав свої сили і натхнення і сірко і Хмельницький, допомогла відродитися в козаччині старій князівській Русі і створити нову блискучу культуру гетьманщини...”.

Сьогодні тільки козацтво може взяти на себе роль духовного провідника: відбір здібної молоді як з фізичними, так і духовними якостями, яка увійде до еліти української нації. Козацьке середовище має можливості підготувати свідомих, стійких юнаків, готових гідно прислужитися своїй вітчизні на службі в Українському Війську, Національній гвардії, органах безпеки і на цивільній службі.

Виховати патріотизм означає мати поклик серця бути патріотом Вітчизні, самовіддано відстоювати її інтереси і у разі потреби самовіддано їх захищати. Виховати патріотів – це навчити відстоювати національну гідність свою і свого народу, сформуванню особистість, яка за ніяких обставин не дозволить охаювати святині, розколювати соборну єдність народу чи сегментувати територію Вітчизни, а подібне буде вважати найганебнішим і непростим злом за всіма моральними, національними і міжнародно – правовими нормами.

Для формування і утвердження необхідних якостей у всіх навчальних закладах слід створити дитячі, юнацькі і молодіжні організації, які сприятимуть їх патріотичному, національно – державному вихованню, згуртуванню їх на рівні українського загальнонаціонального ідеалу – людини і лицаря. Вивчення історії козацької доби збагатить молодь знаннями про найкращі здобутки народу.

Наш великий філософ Григорій Сковорода прорік: „Населення – це сума мільйонів егоїстичних воль, отара атомів...”Сьогодні в Україні процес формування нації ще не завершений. Козацтво у свій час сприяло формуванню її найголовнішої і найістотнішої ознаки – мови.. Роз’єднане нині населення України повинне стати окремим організмом, сильною нацією з ідеалами і волею, що стоять над дрібними забаганками і волею частин. Ідеали - культ Вітчизни, предків, лицарської слави, великої місії.. На думку Донцова: „Населення, не об’єднане поняттям Вітчизни, культом предків легко втягнути до возу чужих ідеологій...без свідомості своєї окремої місії в її найвидатніших представниках перекидалося на службу місії чужого народу”.

Запорозьке козацтво – лицарство - це надзвичайно могутній творчий потенціал, який слід вивчати, переосмислювати, а виховні традиції використовувати для виховання в юного покоління почуття гордості за своїх предків – запорожців, синівську відданість їх ідеалам, готовність на самовіддану працю заради Вітчизни, патріотизм і національну гідність.

ЛІТЕРАТУРА

Конституція України. – К., 2006.

Закон України „Про громадські організації” від 16.06.1992 р.// ВВР -1992 - № 34.

Указ Президента України від 4.01.1995 № 14/95 „Про відродження історико культурних та господарських традицій Українського Козацтва”. – К.. 1993.

Алексеев Ю.М., Кульчицький С.В., Слісаренко А.Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985 – 1999 р.). Навчальний посібник. – К.: „Екс об”, 2000.

Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків. – К.: Дніпро, 1991.

Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Ред. газ. „Полтавський вісник”, 1994.

Видатні діячі України минулих століть. – Київ., 2001.

Довідник з історії України. – К., 1996.

Донців Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич.: Відродження, 1991

Петков С.В. Основи управління діяльністю молодіжного спортивно – патріотичного товариства. – Запоріжжя, 2000.

Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків у 3 – х т. – Львів: Світ, 1990

РЕЗОЛЮЦІЯ ІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПАТРІОТИЧНОГО ВИХВАННЯ

м. Запоріжжя

«_5_» грудня 2008 р.

Патріотичне виховання громадян виступає надзвичайно важливим чинником у спрямуванні держави та соціуму до усвідомленого формування активного громадянського суспільства, забезпечення сталого розвитку і національної безпеки України. Україна, як молода держава потребує чіткої системи патріотичного виховання. Сучасне виховання має відігравати випереджальну роль в демократичному процесі, ставати стимулом пробудження таких якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, тобто таких, які є гарантом громадянського миру і злагоди у суспільстві.

Потреба патріотичного виховання, формування системи гуманістичних ідеалів та духовних цінностей, заснованих на кращих національних та загальнолюдських зразках є нагальною для сучасного українського суспільства і потребує цілеспрямованої політики з боку держави, а також широких кіл громадськості.

Прийняття Концепції патріотичного виховання Запорізької області, а потім і на загальнонаціональному рівні, стане ще одним реальним важелем подальшого розвитку України. На основі Концепції стає можливим створення системи патріотичного виховання, відповідне засадниче обґрунтування системи світоглядно-ціннісних орієнтацій громадян щодо патріотизму, опрацювання обґрунтованого понятійного апарату, розробка і прийняття нормативно-правових актів, програм, інших документів. Це дозволить ефективніше розбудовувати Україну як суверенну, демократичну, правову, економічно і військово могутню державу, забезпечить гідне місце у світовому співтоваристві, її сталий розвиток та національну безпеку.

Учасники ІІ Міжнародної Конференції з питань патріотичного виховання після обговорення даного проекту Концепції прийняли таке рішення:

1. Прийняти за основу проект Концепції патріотичного виховання громадян України.

2. Доопрацювати проект Концепції з врахуванням поданих пропозицій під час Конференції та внести на розгляд Запорізької обласної ради.

3. Провести широку інформаційно-роз'яснювальну кампанію щодо позитивного значення та необхідності патріотичного виховання для розвитку громадянського суспільства в Україні, висвітлення в засобах масової інформації матеріалів з питань патріотичного виховання молоді.

4. Продовжити вивчення та поширення міжнародного досвіду патріотичного виховання.

5. Створити веб – сайт Обласного центру патріотичного виховання молоді.

6. Провести ІІІ Міжнародну конференцію з питань патріотичного виховання молоді у м. Запоріжжі в грудні 2009 року.

Обращение

участников освобождения г. Запорожья, проживающих в Коммунарском районе,

«К молодому поколению, учащейся молодёжи»

Мы, ныне живущие в славном городе Запорожье, городе-труженике, городе славных традиций обращаемся к молодому поколению.

От имени живых, от имени павших при освобождении города в октябре 1943 года, от имени умерших от ран и впоследствии по возврату обращаемся к вам.

Берегите наш город, ведь столько крови нашего народа было пролито за него, столько пота пролито на его восстановление. Любите наш город -город легендарного Днепрогэса. Заботьтесь о каждой улице, о каждом доме. Сделайте так, чтобы этот город был самым чистым, самым светлым, самым красивым городом Украины. Городом, о каком мечтали те, кто его освободил, те, кто его восстанавливал и строил после страшной войны. Будьте патриотами своего города, своего района, своей школы, своего учебного заведения. Чтобы каждый из вас говорил с гордостью: **«Это мой город. Я наследник тех, кто его освобождал и строил, кто мне его завещал, как Великий город на Великом Днепре!»**

Ветераны - освободители г. Запорожья:

Гордеев Георгий Тимофеевич, Колосов
Иван Федорович, Колосова Евгения
Фёдоровна, Шакина Елизавета
Емельяновна

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО – ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Під загальною редакцією

Власової Наталії Федорівни – директор комунального закладу «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради, керівник групи.

Лепського Максима Анатолійовича – д.філос.н., проф., завідувач кафедри соціології, декан факультету соціології та управління Запорізького національного університету.

- 1. Мальований Микола Михайлович – к.філос.н., доцент, завідувач кафедрою теорії та методики виховання Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.*
- 2. Притула Олександр Леонтійович, президент Всеукраїнської федерації «Спас».*
- 3. Мірошніченко Олександр Вікторович, протоієрей, старший викладач релігієзнавства та теології Класичного приватного університету.*
- 4. Зубко Ігор Владиславович – старший викладач юридичного факультету ЗНУ, президент благодійного фонду «Оберіг».*

ПРЕАМБУЛА

Комунальний заклад «Обласний центр патріотичного виховання молоді» Запорізької обласної ради, в назві якого закладена суть пріоритетного напрямку його діяльності, ось вже тринадцять років займається кропіткою роботою по формуванню високої самосвідомості молоді людини, розвитку особистості, згуртуванню молоді та залученню її до творчої та іншої позитивної різнобічної діяльності. У 2007 році в Запорізькій області рішенням обласної ради була прийнята «Обласна програма патріотичного виховання молоді на 2007 – 2011 роки», виконавцем якої є Обласний центр патріотичного виховання молоді.

За масштабністю розвиненої мережі клубів патріотичного виховання молоді в Запорізькій області, співпрацею з навчальними закладами, громадськими організаціями, військовими частинами, центрами розвитку молоді, центрами військово–патріотичного та спортивного виховання, творчими колективами Запорізької області та України, широким спектром напрацювань у напрямку виховної роботи – Запорізький обласний центр патріотичного виховання є одним із лідерів в Україні. При обласному центрі створені та функціонують курси по підготовці інструкторів патріотичного виховання молоді, постійно ведеться науково–теоретична та методична робота, проводяться культурно-масові заходи спрямовані на виховання громадянського світогляду, патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, залучення молоді до вивчення історії України та Запорізького козацтва, забезпечення фізичного розвитку, формування шанобливого ставлення до історичних пам'яток та всіх надбань українського народу.

З метою удосконалення методики роботи з молоддю та розробки концепції патріотичного виховання громадян Обласним центром патріотичного виховання молоді у 2007 році була проведена Міжнародна науково–практична конференція з питань патріотичного виховання, в якій взяли участь більше ніж 300 представників з усіх регіонів України, а також гості з Білорусії, Польщі та Росії. За підсумками роботи конференції та згідно Розпорядження голови обласної ради від 14.05.2008 № 309-р була створена Координаційна рада з питань патріотичного виховання молоді при голові Запорізької обласної ради, до якої увійшли представники органів влади, місцевого самоврядування, науковці, представники підприємств, установ та громадських організацій. Також було сформовано робочу групу, яка безпосередньо займалася розробкою та написанням проекту Концепції національно - патріотичного виховання громадян, враховуючи всі доробки, пропозиції, рекомендації, що були напрацьовані під час проведення конференції та за період існування центру.

Даний проект Концепції є початком створення цілісної системи патріотичного виховання в Україні, наступними етапами якої мають стати:

- прийняття Концепції національно - патріотичного виховання громадян України;

- прийняття Державної програми національно - патріотичного виховання молоді;

- прийняття Закону України «Про національно - патріотичне виховання».

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Концепція національно - патріотичного виховання - це системне і послідовне викладення теоретичних основ патріотичного виховання громадян України, обґрунтування його суттєвих базових засад, мети, завдання, змісту, задач, принципів, напрямків, форм, методів, а також умов забезпечення ефективності діяльності.

Розробка концепції спрямована на згуртування українського суспільства заради розвитку України. Стан соціально-економічного, суспільно-політичного та духовно-культурного розвитку українського населення на межі XX і XXI століть зумовлює необхідність підвищення рівня освіченості громадян на основі надбань вітчизняної та зарубіжної філософії освіти, методології, психолого-педагогічної науки, передового досвіду, організації виховної роботи серед населення відповідно до сучасних потреб суспільства. Недостатність нормативно-правової бази і науково-методичних розробок, привели до послаблення виховної роботи, що зумовило дезорієнтацію певної частини населення стосовно моральних і життєвих цінностей. Розбудова суверенної, демократичної, правової держави потребує від органів виконавчої та законодавчої влади, громадських та релігійних організацій вжиття заходів для розвитку у громадян духовності, виховання патріотизму та поваги до історичної спадщини українського народу, ствердження у суспільній свідомості співвітчизників загальнолюдських моральних цінностей, виховання оптимізму та впевненості кожної людини у своєму майбутньому, формування здорового способу життя. Це і визначає актуальність створення Концепції національно - патріотичного виховання громадян (далі – Концепції).

Ідея патріотизму може і повинна стати тим стрижнем, навколо якого буде формуватись свідомо, активна патріотична позиція громадян, яка буде забезпечувати і визначати їх готовність до активних дій на користь Батьківщини. Необхідність формування патріотизму декларується в багатьох нормативних документах, програмах, проектах, наукових і популярних публікаціях, присвячених проблемі патріотичного виховання.

Успішна розбудова України, як держави ґрунтується на вихованні у громадян духовних, морально-етичних цінностей любові до України.

Саме тому необхідний активний пошук орієнтирів для сучасного виховання на основах національної духовності і самосвідомості, надбаних віками, що мають позачасове значення: духовність, державність, патріотизм, соборність, милосердя, благодійність, цілеспрямованість, соціальний розвиток, відповідальність тощо.

Актуальність формування концепції патріотичного виховання визначена: по-перше, необхідністю поєднання та узгодження двох важливих тенденцій сучасного світу – з одного боку, формування єдиної світової цивілізації, з іншого боку, становлення України як важливого суб'єкту світового процесу;

по-друге, формування патріотичного виховання визначає згуртованість українського суспільства навколо “проекту українського розвитку”, створення такого соціального потенціалу, який дозволяє Україні увійти до числа країн-лідерів за ознаками якості життя людей, заради України;

по-третє, багатоманітність та специфіка українських регіонів потребує формування толерантності, єдності та об'єднання зусиль в системності розвитку громадянського суспільства.

Таким чином, існують об'єктивні передумови розробки концепції патріотичного виховання громадян, яка являє собою системне і послідовне викладення теоретичних основ патріотичного виховання, пояснення методологічних основ, мети, змісту, завдань, принципів, напрямків, форм, методів, а також умов забезпечення ефективності діяльності. Сутність цієї діяльності визначається, з одного боку, інтересами і вимогами суспільства, соціальних і державних інститутів до особистості, з іншого боку – інтересами самої особистості, її відношенням до проблем суспільства і держави. Ці передумови визначаються низкою установ формулювання більш суттєвих положень і висновків Концепції.

По-перше, актуальністю самої проблеми патріотичного виховання, її суттєвим значенням для нашого суспільства і держави, коли назріла проблема формування загальнонаціональної консолідуючої ідеї, цінностей, орієнтирів, ідеалів, без спірання на яких неможливий сталий розвиток системи соціальних і державних інститутів, вирішення актуальних проблем в інтересах України, українських громадян, особливо молоді.

По-друге, недостатньою розробкою і різноплановим розумінням феномену патріотизму і умов його реалізації, які б відповідали особливостям, інтересам у сучасних історичних умовах та позачасової цінності життя України.

По-третє, складністю і системним характером проблеми, вирішення якої можливе лише за умови об'єднання зусиль всіх державних, наукових, освітніх установ і структур, взаємодіючих з ними організацій, об'єднань, органів місцевого

самоуправління, громадських організацій, які мають відношення до патріотичного виховання, забезпечення постійної координації і взаємодії між ними по важливим напрямкам цієї діяльності.

По-четверте, необхідністю усвідомлення нових соціально-економічних, інформаційно-світоглядних і геополітичних процесів, які пов'язані з глобальними і регіональними тенденціями, змінами міжнародних обставин щодо України і викликом загроз її національній безпеці.

Виходячи з цього, Концепція представляє собою теоретично наукове обґрунтування сутності патріотизму, яке формується в процесі навчання, виховання, соціалізації та ресоціалізації громадян, підготовці їх до гідного служіння Батьківщині.

Основною метою Концепції є визначення місця і ролі виховання патріотизму в Україні у контексті сучасного соціокультурного процесу та загальних глобалізаційних процесів.

Концепція є передумовою Закону України про патріотичне виховання громадян.

1. Стан проблеми

Громадяни держави є її основою та найбільшою цінністю не тільки як окремі унікальні особистості, але й об'єднані в загальне громадянське суспільство, що визначає її сучасне та майбутнє існування. Велику позитивну роль і важливе значення для об'єднання зусиль українських громадян відіграють активні та дієздатні суб'єкти життя України її патріоти, що виступають головною рушійною силою, каталізатором здорових процесів в суспільстві і державі, творення і функціонування громадянського суспільства.

Патріотичне виховання громадян виступає надзвичайно важливим чинником у спрямуванні держави та соціуму до усвідомленого формування активного громадянського суспільства, забезпечення загального сталого розвитку і національної безпеки держави.

Незалежність України поставила перед державними органами, неурядовими організаціями та інститутами громадянського суспільства завдання формування системи патріотичного виховання українських громадян. Нівелювання цінностей та ідеалів уніфікованого виховання, що застосовувалися до формування бажаного типу радянського громадянина, в незалежній Українській державі призвело до виникнення певного духовно-ідеологічного вакууму. В першу чергу, держава, що трансформується, не змогла вчасно вирішити цю вкрай важливу проблему. Це призвело до заповнення нашого життєвого простору "антицінностями", що є за змістом негуманними, несуть деградацію і розбещення, ставлять під загрозу розбудову Української держави і становлення громадянського суспільства. Патріотизм, як прояв духовної цінності, був знецінений, натомість громадянам почали нав'язуватися зразки споживацько-паразитичної поведінки та світосприйняття, а іноді шовінізму та ксенофобії.

Таким чином, потреба патріотичного виховання, формування системи гуманістичних ідеалів та духовних цінностей, заснованих на кращих національних та загальнолюдських зразках є нагальною для сучасного українського суспільства, потребує цілеспрямованої політики реагування з боку держави та громадянського

суспільства. Відсутність необхідних спеціальних нормативно-правових актів, чіткої загальнодержавної системи є свідченням фрагментарності спроб вирішення проблеми патріотичного виховання. Статті Конституції України, деякі розділи чинного законодавства, держпрограм і концепцій, указів Президента і постанов Кабміну України не створили системного дієвого механізму виховання патріотів, тих громадян, які діють заради України і стверджують у практичній діяльності цінності існування та розвитку країни. Відсутніми є загальноприйняті науково обгрунтовані базові поняття, загалом, не сформовано понятійний апарат у сфері патріотичного виховання, як на теоретичному, так і на нормативно-правовому рівні. Продовжуються дискусії, який зміст має бути вкладено у поняття «патріотичне виховання», а також, яке з формулювань є базовим «патріотичне» чи «національно-патріотичне» виховання, що, в свою чергу, автоматично впливає на зміст цього поняття, а також на планування та проведення заходів з патріотичного виховання. Проблемним залишається визначення таких важливих засадничих понять, як «нація», «народ», «національність», «національна ідентичність», «національні меншини» та ін., що в сучасних умовах глобалізації та активізації міжкультурного і міжнаціонального діалогів, інтенсифікації взаємовпливів та процесів акультурації може призводити до різноманітних конфліктів і потребує вирішення.

Також, відсутній спеціалізований державний орган, який би професійно займався виключно, а не серед іншого, здійсненням і координацією патріотичного виховання та пов'язаними з ними питаннями, оскільки вони мають надзвичайно важливе національне значення. Немає і розробленої цілісної системи співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій і громадян, координації їх діяльності і заходів з патріотичного виховання. Наявне фінансування державою відповідних заходів з патріотичного виховання є неефективним та недостатнім, що потребує суттєвого збільшення і вдосконалення.

Розв'язання в контексті патріотичного виховання потребують існуючі протиріччя в сферах відносин громадян, їх об'єднань, як неприбуткових організацій, так і бізнесових підприємств тощо і держави, а також, загалом, культурні, економічні, геополітичні та інші суперечності, чи навіть, протистояння мають перетворитися на позитивну рушійну силу гармонізації і розвитку Української держави і суспільства. Розробка і прийняття Концепції, з наступним загальнодержавним втіленням в життя мають отримати стратегії патріотизму влади, патріотизму бізнесу тощо.

Вирішення названих та багатьох інших пов'язаних з ними питань дозволить змінити ситуацію з патріотичним вихованням громадян на краще, першим етапом якого є прийняття цього документу (Концепції патріотичного виховання громадян). Саме на її основі стане можливим ефективно створення системи патріотичного виховання, відповідне засадниче обгрунтування системи світоглядно-ціннісних орієнтацій громадян щодо патріотизму, опрацювання обгрунтованого понятійного апарату, розробка і прийняття нормативно-правових актів, програм, інших документів та створення системної структури із спеціальним державним органом, відповідними координаційними радами тощо, визначенням місця і ролі, повноважень інших суб'єктів, їх співпраці і взаємодії, а також,

проведення комплексної і взаємоузгодженої системи інших заходів, спрямованих на патріотичне виховання. Це дозволить ефективно розбудувати Україну як суверенну, демократичну, правову, економічно і військово могутню державу, забезпечити її сталий розвиток та національну безпеку, гідне місце у світовому співтоваристві.

2. Сутність патріотизму і національно - патріотичного виховання

Патріотизм є системоутворюючим поняттям національної свідомості і самосвідомості народу, яка відображається у любові до України, надії та віри на краще майбутнє суспільства, знанні історії та надбань народу, гордості та відданості своїй Батьківщині, в готовності та практичній діяльності заради України. Патріотизм - це багатоаспектне явище, яке і є складною системою властивостей і характеристик.

Родовими ознаками поняття **“патріотизму”** є відображення:

1. Любові до України, що підкреслює позитивний життєстверджуючий характер відносин людина - суспільство, громадянин – держава, особистість – соціум. Любов до України є протилежною руйнуючому характеру ненависті, пихатості, зневаги інших суспільств, ксенофобії, некрофілії (любові до смерті), нігілізму.

2. Віри і надії у найкраще майбутнє, які спрямовують розвиток України, формують соціальний капітал перетворень навіть в умовах кризи, є об'єднуючими ланками виживання та розвитку суспільства.

3. Знання історії та надбань народу є базою для подальшого розвитку та збереження традицій та духовності як позачасового виміру життя українського народу, матеріальних та духовних здобутків попередніх поколінь.

4. Гордості та відданості своїй Батьківщині, як самобутності, самореалізації, створення суб'єктності України, як дієвого актора світового розвитку.

5. Практичний аспект стверджує як готовність, так і власне практичну діяльність заради України.

Видовими ознаки мають прояви у різних сферах діяльності захисту та розвитку України, як єдності у багатоманітності, що визначає різну спрямованість патріотичної діяльності суб'єктів. У визначенні єдності на противагу уніфікації, як унормування патріотизму, що прищеплюється, нав'язується, маніпулятивного ствердження цінностей, норм, ідей.

Патріотизм має прояви на різних рівнях ідентифікації та самоідентифікації:

на рівні особистості як ствердження та самореалізація у служінні Батьківщині;

на рівні спільноти як суб'єкта громадських об'єднань, сільської, селищної, міської або регіональної громади;

на рівні держави як громадян України;

на рівні суспільства як відповідальної людини за долю свого народу.

Сутність патріотизму характеризують наступні риси:

Патріотизм представляє одну з найбільш значимих цінностей, яка характерна всім сферам життя суспільства та держави, і характеризується вищим рівнем розвитку особистості та проявляється в її активно-діяльній самореалізації на благо Батьківщини. Він уособлює любов до своєї Вітчизни, поважне відношення до її історії, культури, характеризується досягненнями в науці,

економіці, військовій справі та в інших сферах духовної та трудової діяльності суспільства. Складаючи духовно-моральну основу особистості, патріотизм сприяє формуванню її громадянської позиції і потреби до гідної служби Батьківщині, здорового способу життя.

Патріотизм - це фундамент суспільної і державної будівлі, ідеологічна опора його життєздатності, одна із базових умов ефективного функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів. Патріотизм є ідеєю, спроможною трансформуватися в матеріальну силу, яка буде внутрішнім переконанням, духовно-мобілізаційним ресурсом, життєвим принципом українських громадян в сучасних умовах.

Патріотизм - це глибоке усвідомлення, переживання своєї єдності з Батьківщиною, свого укорінення з її існуванням, які б конкретні політичні форми вона не приймала. Він виступає справою честі та совісті кожної людини, його внутрішнім покликанням та відчуттям відданості своїй Вітчизні.

У сучасних історичних умовах патріотизм виступає гарантом існування і продуктивного функціонування суспільства, зміцнення його культурно-творчого потенціалу, духовного розвитку складових його особистостей, встановлення конструктивної взаємодії між усіма народами в рамках світового співтовариства. Згасання патріотизму - ознака кризи соціуму; його штучне руйнування - шлях до ліквідації народу. Цим і визначається пріоритетність патріотичного виховання в загальній системі відтворення громадянина України.

Національно - патріотичне виховання - це системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і неурядових організацій, їх об'єднань і громадян по формуванню у людини і громадянина високої патріотичної свідомості, служіння та почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язків по захисту інтересів України. Це складна система світоглядної та соціально-педагогічної діяльності, яка пов'язана з передачею життєвого досвіду від покоління до покоління, з цілеспрямованою підготовкою людини до творчої праці на благо Батьківщини, з її соціалізацією та ресоціалізацією, формуванням та розвитком духовно-моральної особистості, здатної любити свою Україну, постійно відчувати зв'язок з нею, захищати її інтереси, зберігати і примножувати найкращі традиції свого народу, його культурні цінності, постійно прагнути до забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави.

Система цінностей національно-патріотичного виховання умовно може бути поділена на головні сфери: духовно-патріотичну (визнання, збереження і розвиток багатой духовної спадщини України, української мови і культури як вищих святинь народу, душевного відношення до інших людей, національна самосвідомість, гордість і достоїнство, духовна зрілість); морально-патріотичну (любов до Батьківщини, свого народу; слідування власній совісті і моральним принципам; добросовісність; чесність; повага до старших; любов до родини, сім'ї, близьких; етикет); історико-патріотична (відданість героїчному минулому і найкращим традиціям історії Вітчизни, послідовність історичній правді і нетерпимість до фальсифікації історії, збереження історичної пам'яті для наступників); державно-патріотичну (пріоритет національних цінностей

та інтересів України, її суверенітет, незалежність і цілісність, громадянська зрілість, вірність громадянському та військовому обов'язку, готовність до захисту Батьківщини, активна участь у вирішеннях проблем і подоланні труднощів в суспільстві та державі).

Ці цінності повинні бути відображені у методах та засобах патріотичної діяльності.

3. Мета і завдання державної системи національно-патріотичного виховання

Метою державної системи національно-патріотичного виховання є виховання громадянина України. Це є дуже важливим і актуальним саме сьогодні, коли перетинаються різноманітні групові, класові і особистісні інтереси. Багато партій, громадських рухів, організацій і об'єднань ставлять перед собою цілі, які суттєво відрізняються в залежності від спрямованості партії, громадського руху, тощо, відповідно до них визначаються і завдання виховання громадян, особливо підростаючого покоління. Нерідко ці завдання вступають у протиріччя із завданнями і метою державної системи освіти, культури, інформаційної політики та ін. Характеризуючись політичними та ідеологічними упередженнями, надмірною корпоративністю інтересів, ці партії, рухи, об'єднання прагнуть нав'язати українським громадянам такі цінності та орієнтири, які відповідають їх завданням, розглядають людей, як засіб для досягнення їх мети, забуваючи при цьому про долю України в цілому, про створення оптимальних умов для її розвитку та укріплення.

Між тим, національні інтереси України вимагають, щоб соціальні державні інститути мали великий вплив на функціонування системи патріотичного виховання, надавали допомогу громадянам, особливо молоді, краще орієнтуватися в проблемах і тенденціях розвитку суспільства, відрізнити істинні цінності від уявних і хибних, гідну мету і завдання від недостойних, подолати "соціальне паразитування".

У відповідності з цим концептуальним підходом визначається головна мета системи національно-патріотичного виховання, яка може бути сформульована наступним чином:

відродження в українському суспільстві громадянськості, патріотизму як важливіших духовно-моральних і соціальних цінностей, формування і розвиток свідомості молодого покоління, яке володіє важливішими громадянськими, активними, соціально значними рисами, і здатне проявити їх в процесі творення в інтересах нашого суспільства, в укріпленні і удосконаленні його основ.

Національно - патріотичне виховання призначене для використання умов соціалізації позитивно спрямованої особистості громадянина - патріота України, яка здатна самореалізуватися в процесі вирішення цілого комплексу проблем, подолання негативних явищ і тенденцій, характерних для сучасного етапу розвитку нашого суспільства, того духовно-морального, ідеологічного і особливо патріотичного вакууму, який відобразився на свідомості і відчуттях підростаючого покоління, на погіршенні якісних характеристик його особистості.

Для досягнення поставленої мети необхідна реалізація наступних завдань:

- формування національної свідомості, усвідомлення належності до рідної землі, народу, формування поваги до особистості, суспільства, держави, до ідей і цінностей їх відродження та розвитку;
- залучення молоді до системи соціокультурних цінностей, які відображають багатство і своєрідність історії та культури своєї Вітчизни, народу, формування необхідності у високих духовно-моральних і культурних цінностях, їх подальший розвиток;
- створення належних умов для прояву громадянськості, патріотизму, гідного виконання суспільного, державного і військового обов'язку різними групами молоді з урахуванням їх інтересів, потреб в різноманітних сферах людської діяльності та спілкуванні;
- виховання поваги до закону, норм колективного життя, розвиток соціальної відповідальності як найважливішої характеристики молодих громадян, що проявляється у піклуванні про благополуччя та розквіт своєї країни, її укріпленні та захищеності;
- виховання позитивного відношення до праці як однієї із головних цінностей у житті, розвиток потреби в праці на благо суспільства, держави, Вітчизни;
- формування і розвиток потреби в духовному вдосконаленні, морально-здоровому способі життя, формування навичок відчувати щастя поряд із сім'єю, близькими людьми, оточуючим суспільством;
- формування соціальної активності та професійної компетентності особистості на основі таких умінь: готовність до участі в процесах державотворення, персональна відповідальність, здатність розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів, навички самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей;
- формування вміння вести здоровий спосіб життя, як важливої складової процесу розвитку та виховання людини, підготовка до високопродуктивної праці, запобігання антигромадським проявам, підготовка до захисту Батьківщини, забезпечення її творчого довголіття, організація змістовного дозвілля.

4. Основні напрямки національно - патріотичного виховання.

Основні напрямки національно - патріотичного виховання покликані підвищити ефективність діяльності з патріотичного виховання на більш високий рівень, вирішити накопичені проблеми, створити кращі умови для її здійснення, нові, більш оптимальні можливості для формування особистості - громадянина України. Заходи, які призначені для виконання цих поставлених задач, систематизовані за наступними напрямками.

Виховання патріотичної, громадянської свідомості

Нормативно-правовий

Забезпечення відповідної законодавчої бази, визначення соціально-правового статусу патріотичного виховання; прийняття та доопрацювання низки законів, наприклад про патріотизм, про молодь, національну безпеку та ін. Визначення ролі, місця, соціально-правового статусу, задач, функцій кожного органу, організації, відомства як складових елементів єдиної системи

патріотичного виховання з урахуванням їх специфіки, а також змін, які відбуваються в суспільстві. Створення нормативно-правової основи виховання в системі освіти та дошкільних закладів. Розробка нормативно-правового механізму взаємозв'язку та взаємодії суб'єктів у сфері виховання громадянськості та патріотизму, надання допомоги в розробці правових основ цієї діяльності громадським організаціям та регіонам.

Інформаційно-аналітичний

Активне і постійне використання елементів патріотичного виховання у засобах масової інформації, подолання в їхній діяльності стереотипів і комплексів негативного плану, які склалися. Протидія намаганням дискредитації, девальвації патріотизму в будь-яких формах і передачах з метою недопущення інтелектуального та емоційного впливу на свідомість і почуття молоді.

Запобігання негативного впливу на свідомість громадян інформації, яка містить елементи жорстокості, насильства, пропагує тютюнопаління, наркоманію, пияцтво, антисоціальну поведінку, впровадження в суспільну свідомість переваг здорового способу життя (заняття фізичною культурою та спортом, духовним розвитком особистості та ін.).

Аналіз досліджень у сфері патріотичного виховання, використання результатів у практичній діяльності з метою її докорінного покращення в умовах важливих змін у суспільстві. Відновлення та збагачення змісту національно - патріотичного виховання, визначення та використання більш ефективних форм і методів залучення громадян, особливо підростаючого покоління, до патріотичних цінностей, їх духовному опануванню.

Організаційно-методичний

Розробка спеціальних програм і методик з організації проведення патріотичного виховання в його різноманітних формах, використання всієї палітри педагогічних методів і засобів з урахуванням особливостей тієї чи іншої категорії молоді, специфіки регіонів та етапів цієї діяльності. Розвиток та удосконалення форм і методів патріотичного виховання, досягнень і позитивних результатів суб'єктів цієї діяльності, узагальнення передового досвіду регіонів, інформування про новачі керівників та організаторів масової патріотичної роботи. Удосконалення системи організації та проведення молодіжних культурно - мистецьких, спортивних та дозвіллевих, туристично-краєзнавчих заходів, спрямованих на формування патріотизму, розвиток інтелектуальних, творчих і спортивних здібностей молоді. Регулярне видавництво відповідної літератури, яка висвітлюватиме цю сферу діяльності з урахуванням інновацій, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду, включаючи конкретні рекомендації з організації і проведення національно - патріотичного виховання молоді.

Забезпечення взаємозв'язку державних інститутів, організацій й об'єднань патріотичної спрямованості

Здійснення заходів з активізації національно-патріотичного виховання на всіх рівнях цієї діяльності з урахуванням забезпечення координації та взаємодії між її суб'єктами на принципах взаємозацікавленого співробітництва. Підвищення рівня організації, покращення функціонування як окремих елементів системи національно - патріотичного виховання, так і всієї системи в цілому. Забезпечення

взаємозв'язку і взаємодії з системою освіти, культури, масової інформації, іншими елементами його державної структури та соціальними інститутами. Оптимізація управління процесом національно - патріотичного виховання з метою формування і реалізації загальної стратегії у цій сфері діяльності, об'єднання зусиль різних громадських організацій і об'єднань, а також надання їм необхідної допомоги.

Регулярне проведення з'їздів, конференцій, нарад та інших заходів з керівниками патріотичних і військово-патріотичних союзів, об'єднань з питань розвитку патріотизму, підвищення ефективності цієї діяльності. Створення механізму підтримки діяльності об'єднань, центрів, клубів патріотичного виховання, організацій патріотичної спрямованості з боку органів управління суб'єктів України, а також відповідних структур, особливо органів місцевого самоврядування.

Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів

Організація системи підготовки спеціалістів, здатних ефективно, на рівні сучасних вимог вирішувати завдання виховання громадянськості, патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні. Надання підтримки загальноосвітнім навчальним закладам, також закладам з поглибленою професійною військово-спортивною підготовкою. Навчання керівників і організаторів патріотичного виховання, їх перепідготовка і підвищення кваліфікації в системі семінарів, лекторіїв, зборів, практикумів, курсів підвищення кваліфікації та ін. Створення умов для вирішення проблеми посилення диференціації в підготовці кадрів для національно - патріотичного виховання молоді з урахуванням необхідності виконання конкретних завдань в різноманітних формах її організації і здійснення.

Фінансово-економічне забезпечення патріотичного виховання

Надання фінансової підтримки основним суб'єктам, робочим органам, керівникам і організаторам патріотичного виховання, а також організаціям та об'єднанням, які співпрацюють з ними. Проведення заходів щодо підготовки керівників та організаторів цієї діяльності у сфері фінансових та економічних питань з метою забезпечення самокупності і самофінансування організацій в умовах ринкової економіки. Залучення промислових, торгових, комерційних та інших структур до вирішення проблем підвищення ефективності патріотичного виховання, надання необхідної економічної та фінансової допомоги в реалізації проектів, програм та планів розвитку громадянськості та патріотизму в українській молоді, розроблених у регіонах і громадських молодіжних рухах, об'єднаннях, організаціях патріотичної спрямованості.

5. Основні принципи національно-патріотичного виховання

Для визначення принципів національно - патріотичного виховання необхідно визначити специфіку змісту навчання і виховання. У змісті навчання має перевагу формування наукових уявлень, понять, законів, теорій, спеціальних загальнонавчальних вмінь і навичок. Цей процес безпосередньо сприяє вихованню та розвитку. У змісті виховання домінує формування переконань, норм, цінностей, ідеалів, суспільнозначущих відносин, установок, мотивів, способів і правил суспільно цінної поведінки, ідейно-патріотичного (формування національної та державної ідеї), правового, естетичного, етико-морального, економічного, соціокультурного, екологічного, сімейного, освітнього та трудового виховання.

Національно-патріотичне виховання ґрунтується на принципах:

Методологічних: об'єктивності, історизму, цінності, науковості, гуманізму, духовності, демократизму, державності.

Методичні принципи системності, активності суспільної значущості, трансляції культури, екоетиці (природовідповідності), соціалізації, самовизначення.

Дидактичні принципи: безперервності, безпосередності, позитивного досвіду, послідовності, сходження від простого до складного.

Активності: патріотичне виховання потребує залучення всіх засобів і ресурсів з боку держави і суспільства, активного добровільного залучення кожної особи як свідомого, самодіяльного і творчого громадянина, служіння інтересам Батьківщини.

Безперервності: патріотичне виховання здійснюється протягом всього життя людини, характеризується, за врахування вікових особливостей, гармонізацією родинного і суспільного виховання, неперервністю і наступністю виховної роботи.

Безпосередності: патріотичне виховання є максимально наближеним до кожного конкретного громадянина, як об'єкта виховання через розгалужену структуру різноманітних суб'єктів патріотичного виховання.

Гармонійності: система патріотичного виховання виходить з визнання Українського народу як єдиної нації українських громадян, що проживають на своїй землі, з єдиною історією і культурою з певними особливостями етнічного, релігійного, інших аспектів окремих місцевостей, які мають гармонічно поєднуватися.

Гуманізму: людина як об'єкт патріотичного виховання є найвищою цінністю, за безперечного врахування і забезпечення конституційних прав і свобод людини, як загальнолюдських цінностей.

Демократизму: патріотичне виховання здійснюється структурою суб'єктів, що користуються широкими демократичними самоврядними повноваженнями у своїй діяльності, за контролю з боку держави, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Державності: патріотичним вихованням може визнаватися лише таке виховання громадян, що спрямоване на утвердження державності та національних інтересів і безпеки України.

Забезпеченості: патріотичне виховання забезпечується державою через задоволення духовних та матеріальних потреб громадян, стабільне покращення їх добробуту, підвищення рівня життя.

Історизму: необхідним є з'ясування передумов та джерел зародження, виявлення закономірностей сучасного стану патріотичного виховання в українському суспільстві, таким чином спрогнозувати та сформулювати ефективні заходи з патріотичного виховання громадян теперішнього та майбутнього поколінь, відповідно до національних традицій.

Культуровідповідності: патріотичне виховання будується на основі забезпечення духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь, поєднання у виховному процесі національних, історичних та культурних традицій за врахуванням необхідності розвитку.

Народовідповідності: патріотичне виховання об'єднує цінності національного і загальнолюдського значення, ведучи людину через оволодіння і користування українською мовою, прищеплення поваги до національних цінностей, звичаїв і традицій, формування національної свідомості до опанування інших культур світу, шанобливого ставлення та їх розуміння.

Науковості: заходи з патріотичного виховання є науково-обґрунтованими, розробляються і здійснюються із залученням науковців-педагогів, фахівців інших галузей та використання їх творчого надбання.

Позитивності досвіду: прийняття всього що було раніше, як такого що вже трапилося, а тому є невід'ємною частиною існуючої реальності, отже, добрим, з врахуванням необхідного історичного досвіду та висновків на майбутнє.

Природовідповідності: патріотичне виховання враховує сутність людини як багатогранної і цілісної істоти, що потребує здорових способу життя та навколишнього середовища, взаємокорисного співіснування природи і суспільства.

Системності: всі заходи з національно - патріотичного виховання громадян, які здійснюються суб'єктами національно - патріотичного виховання мають безпосередньо координуватися за участі єдиного спеціального державного органу (Національна рада з питань патріотичного виховання) та системи відповідних обласних і районних координаційних рад з виконавчими комітетами (апаратами) – за субсидіарного (допоміжного) значення всіх інших суб'єктів патріотичного виховання і таким чином становити скоординовану, взаємоузгоджену та довершену систему.

6. Мета і завдання національно-патріотичного виховання в освіті

Мета національно - патріотичного виховання в освіті – сформувати свідомого громадянина, професіонала, тобто людину з притаманними особистісними рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Мета національно - патріотичного виховання конкретизується через систему завдань:

- визначення й забезпечення в реальному житті прав людини як гуманістичної цінності та єдиної норми всіх людей без будь-яких дискримінацій, на чому будується відкрите, демократичне, громадянське суспільство;
- втілення в життя української національної ідеї, що підпорядкована консолідації українського народу в українську політичну націю, яка прагне жити в співдружності з усіма народами і державами світу;
- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи та її громадянською відповідальністю;
- формування національної свідомості, усвідомлення належності до рідної землі, народу; визначення духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; виховання почуття відданості Батьківщині; утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість;

- формування соціальної активності та професійної компетентності особистості на основі таких соціальних умінь: готовність до участі в процесах державотворення, здатність до спільного життя суспільства, готовність взяти на себе персональну відповідальність;
- здатність розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів, здатність до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей; формування працелюбності особистості, відповідальності за свої дії;
- формування політичної та правової культури засобами громадянської освіти, що дає знання про політичні системи і владу на всіх рівнях суспільного життя, про закони та законодавчі системи; виховання поваги до Конституції України, чинного законодавства;
- розвиток критичного мислення, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисту позицію в тих чи інших питаннях, уміння знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми, брати участь у дебатах, вмінь переосмислювати дії та аргументи, передбачати можливі наслідки дій та вчинків;
- уміння визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватися з демократичними інститутами, органами влади, захищати і підтримувати закони та права людини, бути обізнаним зі способами соціального захисту;
- формування толерантного ставлення до культур і традицій народів своєї країни, інших народів світу;
- виховання негативного ставлення до будь-яких форм насильства; активне запобігання проявам націоналізму, шовінізму, фашизму.

Зміст національно - патріотичного виховання в освіті

Виховання патріота має бути спрямованим передусім на повагу до українського народу – громадян України всіх національностей. Важливою рисою патріотизму є сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини.

З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації, вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, волю до праці на користь народу та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Важливе місце в змісті патріотичного виховання посідає формування культури міжнаціональних відносин. Культура міжнаціональних відносин – це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального й духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності. Потреби її забезпечення покликані, також, сучасними глобалізаційними процесами, зокрема культурною глобалізацією, врахування європейських цінностей освіти та ін.

Національно - патріотичне виховання має стимулювати також розвиток планетарної свідомості. Вона включає почуття єдності й унікальності життя на Землі, повагу до всіх народів, їхніх прав, інтересів і цінностей, розуміння світу як єдності й різноманітності системи держав, що повинні мирно співіснувати та співпрацювати.

Визначальною характеристикою патріотичної зрілості як результату патріотичного виховання є розвинена **правосвідомість** – усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, активне і позитивне ставлення до закону, взаємозалежності функціонування державної влади і громадянського суспільства.

Правова демократична держава, якою прагне стати Україна, передбачає, що її громадяни не лише добровільно додержуватимуть чинних законів, а й конституційними методами боротимуться за нові, кращі закони.

Важливою складовою змісту національно-патріотичного виховання є **розвиток політичної свідомості (у тому числі і політичної культури)**. Вона включає належну політичну компетентність, знання про типи держав, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Політична культура виявляється також у лояльному і водночас критично вимогливому становленні людей до держави, її установ, організацій влади, у здатності громадян брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу.

Патріотична зрілість включає екологічну свідомість - **дбайливе ставлення до природи**, що є справою як внутрішньодержавною, так і міжнародною. Це ставлення виявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, в усвідомленні особливостей і основних екологічних проблем навколишнього середовища.

Економічна свідомість

Найважливішою складовою патріотичної свідомості є етико-моральна свідомість особистості. Вона включає такі гуманістичні риси, як доброта, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду. Названі якості визначають рівень культури поведінки особистості.

Значне місце в змісті національно - патріотичного виховання займає соціокультурна свідомість, як втілення принципів трансляції культури та традицій українського народу. Однією з складових якої є **культура поведінки особистості**, що виявляється в сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості, що ґрунтуються на нормах моралі, закону, вчинків людини. Культура поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах закону, а з іншого – засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини.

Естетична свідомість формування відчуття прекрасного, протистояння спустошенню життєвого та естетичного простору.

Важливою складовою змісту національно - патріотичного виховання є трудове виховання, яке включає **розвиток мотивації до праці**, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до

соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоспроможності й самореалізації особистості в ринкових відносинах.

Форми національно-патріотичного виховання

Процес національно - патріотичного виховання особистості значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину та суспільство. Крім того, оволодіння системою знань формує здатність усвідомлювати місце своєї спільноти серед інших спільнот світу, норми міжнародного спілкування та взаємодії.

Освітній процес у закладах освіти має бути насичений різними аспектами патріотичного виховання. Проте особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного циклу, а саме: історії, географії, природознавству, суспільствознавству, літературі як українській, так і світовій. До них долучаються й предмети художньо-естетичного циклу, а також ті, що входять до шкільного компонента освіти. Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації.

Серед методів і форм патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, що спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій, ігри-драматизації тощо. Крім цих методів, доцільно використовувати також традиційні: бесіди, диспути, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування тощо.

Застосування наведених форм і методів патріотичного виховання покликане формувати в особистості когнітивні, нормативні та поведінкові цінності, що передбачають вироблення вмінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин адекватної орієнтації, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

Результативність національно - патріотичного виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми й методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління дітей, підлітків, юнацтва, молоді.

Інститути, що забезпечують національно - патріотичне виховання

Виховання патріота – громадянина України покладається на дошкільні навчальні заклади, школи, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади – інститути та університети, позашкільні заклади освіти, клуби, центри, бібліотеки; установи культури, громадські (неурядові) організації. Завдання патріотичного виховання мають також виконувати засоби масової інформації шляхом публікування відповідних матеріалів, підготовки та випуску навчальних теле- та радіо передач. Важлива роль у формуванні національно - патріотичного виховання належить сімейному вихованню.

Останнім часом зростає вплив церкви та її інституцій на формування світоглядних орієнтацій особистості, що зумовлює потребу співпраці різних інститутів патріотичного виховання.

Сприятливі досягненню цілей національно - патріотичного виховання значною мірою покликані різноманітні благодійні й філантропічні та інші організації і фонди (підтримка виховних заходів, конкурсів, семінарів, тренінгів, надання грантів для розробки науково-методичних матеріалів, посібників, підручників, фінансової підтримки публікацій тощо).

Основні шляхи реалізації концепції

Ефективність національно - патріотичного виховання обумовлена повнотою реалізації всіх його складових.

Конкретними шляхами можуть бути:

- включення проблематики патріотичного виховання до дослідницьких програм та планів навчальних та наукових закладів, проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем патріотичного виховання й освіти;
- підвищення професійної кваліфікації педагогів та вихователів, для чого треба створити на базі обласних інститутів післядипломної освіти і класичних державних вишів гнучку, оперативну систему науково-методичної підготовки й перепідготовки, систему послідовного сімейного, дошкільного, шкільного та позашкільного виховання, середньо-професійної, вищої освіти, громадянської освіти (у громадських та волонтерських об'єднаннях);
- спрямування Міністерства освіти і науки, Академії педагогічних наук України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських адміністрацій на організацію та проведення науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, засідань методичних об'єднань, створення творчих колективів з проблем патріотичного виховання та освіти;
- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій, поширення передового досвіду творчих педагогічних працівників, вихователів;
- коригування та узгодження змісту освіти, навчальних планів і програм з метою орієнтації на цінності патріотичної культури вже існуючих дисциплін соціально-гуманітарного циклу, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню політичної, правової культури і рис громадськості молодого покоління України;
- науково-методичне забезпечення підготовки педагогів і вихователів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням завдань патріотичного виховання;
- розробка та видання типових програм, методичних посібників, методичних матеріалів;
- розробка й запровадження психолого-педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення ролі родинного виховання;

- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого досвіду патріотичного виховання дітей і молоді;
- розробка та впровадження навчально-виховних програм з патріотичної освіти й виховання;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів патріотичного виховання та освіти;
- встановлення контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів і проєктів з проблем патріотичного виховання та освіти.

Законодавчою базою реалізації даної концепції є Конституція та чинне законодавство України.

7. Система критеріїв і показників роботи з національно-патріотичного виховання

Цілісне розуміння критеріїв роботи з національно-патріотичного виховання в їх сукупності базується за принципом єдності патріотичної свідомості і патріотичної діяльності. Кожен критерій - це сукупність окремих показників, які відображають ті чи інші ознаки, конкретні характеристики того чи іншого виду діяльності (роботи з патріотичного виховання), кількісно-якісні параметри, які будуть досягнуті в процесі їх здійснення, результатів (формування патріотизму в окремої особистості, групи, категорії молоді).

Результати національно-патріотичного виховання, співставляються з об'єктивно заданими параметрами цієї діяльності, яка здійснюється в інтересах вирішення конкретних завдань з розвитку патріотизму у молоді, формування високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини, відданості ідеям державного суверенітету України. Ці результати є визначеними для формування конкретних критеріїв, які диференціюються на дві групи.

До першої групи відносяться критерії, які відображають процес роботи з патріотичного виховання, діяльність, яка направлена на формування і розвиток патріотизму у молоді, характеризуються конкретними параметрами, відповідальними до її кінцевого результату.

До другої групи входять критерії, які дають оцінку важливим сторонам, якостям, рисам тієї чи іншої конкретної особистості, соціальної групи, категорії молоді, які є результатом роботи з розвитку патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини, відданості ідеям державного суверенітету та розвитку України.

Основними критеріями першої групи є:

- *духовно-ціннісний*, який визначає спрямованість національно-патріотичного виховання на формування національної самосвідомості, та окремого типу свідомості, соціокультурної, правосвідомості, політичної, економічної, екологічної, етико-моральної, естетичної, трудової, планетарної й т.і. Духовної єдності з іншими громадянами України, ціннісна спрямованість заходів з патріотичного виховання, гуманістичних та загальнолюдських цінностей.

- реалізаційно-цільовий, який визначає готовність суб'єктів національно - патріотичного виховання правильно і творчо вирішувати завдання, знаходити конкретні шляхи підвищення ефективності цієї діяльності для досягнення бажаного результату, який співпадає з його метою і відповідає основним інтересам і прагненням різних категорій молоді, які мають соціально-значиму патріотичну спрямованість;
- практично-результативний, визначає ефективність роботи з національно-патріотичного виховання, забезпечення реального впливу суб'єктів на свідомість молоді, у результаті чого в діяльності і поведінці відбуваються конкретні позитивні зміни, які характеризуються ростом самореалізації на благо Вітчизни в будь-якій сфері суспільного або державного життя.

Ступінь готовності учасників до роботи з національно-патріотичного виховання до цілеспрямованої самореалізації в якості суб'єкта цієї діяльності (великий, середній, низький).

Показники критеріїв першої групи

реалізаційно-цільовий

- запрограмований (плановий) характер патріотичного виховання;
- конкретні задачі з реалізації основних завдань патріотичного виховання;
- цілеспрямованість і послідовність в досягненні результатів патріотичного виховання;
- системний характер організації патріотичного виховання як процесу;
- комплексний підхід у формуванні і розвитку патріотизму;
- диференційний підхід у формуванні і розвитку патріотизму;
- оптимізація змісту, форм, методів і засобів патріотичного виховання;
- визначення і обґрунтування напрямків удосконалення патріотичного виховання; підвищення його ефективності;
- індивідуальний підхід у патріотичному вихованні.

практично-результативний

а) кількісні показники:

- кількість заходів з національно-патріотичного виховання (велика, незначна, мінімальна);
- масштаб заходів з національно-патріотичного виховання (великий, середній, малий);
- процент участі громадян у заходах з національно-патріотичного виховання (максимальний, значний, мінімальний);
- представництво різноманітних категорій громадян, які беруть участь у заходах з національно-патріотичного виховання (широка, обмежена, мінімальна);
- кількість суб'єктів (виконавців), які беруть участь у підготовці і проведенні основних заходів з національно-патріотичного виховання (велика, незначна, мінімальна);
- арсенал використання форм, методів і засобів національно - патріотичного виховання (великий, малий, мінімальний);
- взаємозв'язок заходів з національно-патріотичного виховання з іншими напрямками виховання;

- фінансування заходів з національно-патріотичного виховання (високий рівень, середній, мінімальний);

б) якісні показники:

- рівень підготовленості і результативності роботи з національно-патріотичного виховання (високий, середній, низький);

- рівень організаційно-методичного забезпечення роботи з національно-патріотичного виховання (високий, середній, низький);

- рівень підготовленості та професійної компетентності організаторів і керівників (суб'єктів) роботи з національно-патріотичного виховання (високий, середній, низький);

- процент заходів системного, комплексного, довготривалого, інноваційного характеру;

- ступінь задоволення керівників і організаторів (суб'єктів) роботи з національно-патріотичного виховання основними результатами (високий, середній, низький);

- оцінка незалежними експертами результатів роботи з національно-патріотичного виховання (в балах);

- ставлення учасників заходу з національно-патріотичного виховання до результатів їх проведення (позитивне, негативне, байдуже).

Основними критеріями другої групи є:

- когнітивний (пізнавальний), визначає рівень розвитку патріотично орієнтованих знань, уявлень, які є основою розуміння патріотизму і цілісного самовизначення особистості та групи в якості суб'єкта соціально значимої діяльності здійсненої на благо Батьківщини;

- мотиваційний, характеризує рівень патріотичної спрямованості особистості або групи, їх орієнтації, мети, установки, які визначаються духовно-моральними і соціально-значимими потребами та інтересами, прагненнями, іншими компонентами, які формують цілеспрямованість суб'єкта в якості громадянина – патріота Батьківщини;

- дієво-поведінковий, визначає готовність особистості, групи до повноцінної самореалізації в якості громадянина-патріота Вітчизни в одній чи декількох сферах соціально значимої діяльності, конкретні результати, досягнення в процесі її здійснення, основні якості, які проявляються на поведінковому рівні;

- світоглядно - ціннісний характеризує ступінь сформованості системи поглядів, переконань, принципів, оснований на свідомості важливих проблем, цінностей, пріоритетів, інтересів суспільства і держави, які дозволяють визначити роль, місце і значення особистості, групи в розвитку патріотизму, посилення його позитивного впливу на всі сторони життя і діяльності.

8. Управління системою національно - патріотичного виховання

Організація і здійснення національно-патріотичного виховання забезпечується насамперед його ефективним управлінням. Основним органом, який забезпечує управління патріотичним вихованням, його функціонуванням, контролем за кінцевим результатом є Національна рада з питань національно-патріотичного виховання молоді.

З метою оперативного управління і контролю процесу до Національної ради з питань національно-патріотичного виховання молоді входять повноважні представники відповідних державних органів та установ, всеукраїнських громадських патріотичних об'єднань і організацій.

Національна рада з питань національно-патріотичного виховання молоді виконує координаційні функції, подає свої рішення у вигляді рекомендацій до відповідних державних органів та установ, здійснює моніторинг та контроль процесу національно - патріотичного виховання молоді.

Очолює Національну раду з питань національно-патріотичного виховання молоді Секретар, який призначається Президентом України за поданням Національної ради з питань національно - патріотичного виховання молоді.

Для ефективного втілення в життя рішень Національної ради з питань національно-патріотичного виховання молоді при ній створюється виконавчий комітет, який несе організаційно–виконавчі функції.

Управління національно-патріотичним вихованням буде ефективнішим тоді, коли на всіх рівнях і ланках повністю будуть здійснюватись управлінські функції загалом і по черзі.

З цією метою на обласних і районних рівнях створюються координаційні ради з питань національно-патріотичного виховання молоді, з обов'язковою присутністю в них повноважних представників відповідних державних установ, органів місцевого самоврядування, відповідних громадських патріотичних об'єднань і організацій, які пройшли відповідну паспортизацію.

При місцевих координаційних радах з питань національно - патріотичного виховання молоді створюються відповідні виконавчі комітети.

Зміст управління національно-патріотичним вихованням включає визначення основ цієї діяльності, її потенціалу, протиріч і прогнозування тенденцій розвитку; визначення поточних і перспективних завдань виховної діяльності; науково–обґрунтоване планування виховної роботи; підбір, навчання, розстановку кадрів; моніторинг стану виховної роботи: різних напрямків, форм, методів, засобів; наукову організацію праці, забезпечення суб'єктів патріотичного виховання прогресивними науковими методами і технологіями використання форм і методів виховної роботи; системний контроль, аналіз стану і результатів патріотичного виховання; своєчасне корегування системи виховання тощо.

Управління національно - патріотичним вихованням молоді має ряд специфічних при знаків: воно несе в собі яскраво соціально–педагогічний характер; в значній мірі залежить від існуючих в суспільстві традицій, норм, звичаїв, моральних устоїв і правил поведінки; від наявності відповідних засобів, об'єднаних у відповідну систему, яка дозволяє випрацювати оптимальні рішення, організувати їх здійснення, координацію зусиль різних органів.

Управління національно-патріотичним вихованням молоді найбільш ефективно може здійснюватися лише за умови демократичного способу управління.

У таблиці необхідно додати органи місцевого самоврядування на рівні міст обласного, районного підпорядкування, райадміністрацій міст, міських ГО.

9. Очікувані результати

Реалізація основних напрямків Концепції допоможе вирішити багато актуальних проблем по відношенню до українських громадян, особливо підростаючого покоління, до того ж не тільки педагогічного, але й соціального, морального, політичного та іншого характеру.

Завдяки формуванню і розвитку у молоді таких важливих соціально значимих якостей, як громадянська зрілість, любов до Батьківщини, відповідальність, почуття обов'язку, вірність традиціям, прагнення до збереження і примноження історичних і культурних цінностей, готовності її до активної участі у вирішенні найважливіших проблем суспільства в різноманітних сферах, молоде покоління матиме можливість реалізовувати свої патріотичні почуття в усіх сферах життєдіяльності, що позитивно відобразиться на суспільстві в цілому. Висока духовність, моральність, активна громадянська позиція, патріотична свідомість молоді будуть в більшій мірі сприяти успішному вирішенню задач, пов'язаних із здобуттям величі та сили України.

У більш конкретному плані кінцевим результатом реалізації Концепції повинні стати:

- утворення України як держави, в якій створюються умови для національно - патріотичного виховання населення, розвитку духовності, зміцнення моральних засад суспільства, формування здорового способу життя;
- створення та удосконалення нормативно-правової бази відповідного напрямку;
- зростання рівня культури міжнаціональних відносин громадян; поліпшення роботи з вивчення і засвоєння духовних надбань національної та світової культури;
- укріплення і розширення співпраці патріотичних сил для захисту національних інтересів України, створення сприятливих умов для її розбудови, як потужної сучасної могутньої світової держави;
- підвищення соціальної активності і рівня соціалізації і самореалізації громадян, збільшення кількості громадян, які займатимуться різними видами творчої, науково-педагогічної, культурно-освітньої, військово-патріотичної та фізкультурно-масової роботи, що сприятиме підвищенню рівня соціальної стабільності в державі;
- зростання рівня політичної та правової культури;
- соціальна, економічна і політична стабільність, укріплення національної безпеки;
- мінімізація негативних проявів у молодіжному середовищі, зниження рівня злочинності, підвищення рівня суспільної безпеки і правопорядку;
- підвищення показників участі громадян в суспільно-державному житті в регіонах, у громадських організаціях та об'єднаннях;
- підвищення ефективності механізму координації діяльності державних та міжрегіональних органів та організацій з метою більш діючої реалізації системного підходу виконання комплексних задач у процесі здійснення прийнятних проєктів, програм, планів.

